ΜΕΛΕΤΕΣ - ΕΡΕΥΝΕΣ ΕΚΚΕ
STUDIES - RESEARCH REPORTS 20

Εμπειρική διερεύνηση για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

Επιμέλεια: **Καλλισθένη Αβδελίδη**

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH

ΑΘΗΝΑ **2018**

Εμπειρική διερεύνηση για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

Α΄ έκδοση 2018

Copyright © 2018 ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Κρατίνου 9 & Αθηνάς, 105 52 Αθήνα
Τηλ: 210 7491717, Fax: 210 7488435
http://www.ekke.gr

© 2018 NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH
9, Kratinou & Athinas, 105 52 Athens
Tel.: +30210 7491717, Fax: +30210 7488435

Φωτογραφία εξωφύλλου: © Άρτεμις Κορνηλίου

Κεντρική διάθεση των εκδόσεων:
Κρατίνου 9 & Αθηνάς, 105 52 Αθήνα
Τηλ: 210 7491705, Fax: +30210 7488435
e-mail: ekdosis@ekke.gr

ISBN: 978-960-6834-27-1

Σχεδίαση και παραγωγή: ΣΥΝΘΕΣΗ
Κιάφας 3 & Ακαδημίας, 106 78 Αθήνα, Τηλ: 210 38 13 838, 210 38 39 711,
Fax: 210 38 39 713
e-mail: info@synthesi-print.gr
www.synthesi-print.gr

Εμπειρική διερεύνηση για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

Επιμέλεια:

Καλλισθένη Αβδελίδη

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH

ΑΘΗΝΑ **2018**

Περιεχόμενα

Έργο, συντελεστές 11
Project and contributors 12
Ευχαριστίες 13
Acknowledments 14
Εισαγωγή 15
Οι ερευνητικές εργασίες 15
Το χρονικό και η διεξαγωγή των ερευνητικών εργασιών 21
Introduction 24
Project Surveys 24
Chronology and Conduct of the Research Syrveys 30

Καλλισθένη Αβδελίδη

1 ***Εμπειρική έρευνα και αστικός σχεδιασμός / Περιγραφή και ανάλυση των αστικών αλλαγών***

1.1 Θεώρηση των αστικών αλλαγών 33
1.1.1 Πεδία διερεύνησης, εννοιολογικές ενότητες και θεματικά περιεχόμενα 34
1.1.2 Προσέγγιση στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου 37
1.2 Επεμβάσεις και διαδικασίες αστικού σχεδιασμού 41
1.2.1 Το ζήτημα της ορολογίας σχετικά με την ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης και με το σχεδιασμό του χώρου της 41
1.2.2 Χωρικός σχεδιασμός, ολοκληρωμένες αστικές παρεμβάσεις και κοινωνική θεώρηση 43
1.3 Χρήση πολλαπλών μεθόδων έρευνας στον αστικό σχεδιασμό 46
1.3.1 Επιστημολογικές στάσεις, διεπιστημονικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, ποιοτική και ποσοτική ανάλυση 46
1.3.2 Αστικός σχεδιασμός: πεδίο θεωρητικών και εμπειρικών διερευνήσεων ή κλάδος θεωρίας και πράξης; 51
1.3.3 Ο συνδυασμός μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων στο έργο 54
Βιβλιογραφία 56
Παράρτημα 59

Καλλισθένη Αβδελίδη, Ευθαλία Μάσσου

2 ***Ταυτοποίηση των γύρω περιοχών για την ένταξη των χωρικών επεμβάσεων στον κοινωνικό ιστό της πόλης***

2.1 Εισαγωγή: εγχείρημα, στόχοι και αντικείμενο 67
2.1.1 Το ζήτημα της κοινωνικής μίξης 71
2.1.2 Το ζήτημα της ένταξης μίας επέμβασης αστικού σχεδιασμού στον κοινωνικό ιστό της πόλης (μεθοδολογικές επιλογές)..... 74
2.2 Κοινωνικο-δημογραφική ταυτοποίηση των γύρω περιοχών για την ένταξη στον κοινωνικό ιστό της πόλης στην περίπτωση ενός συνόλου αστικών επεμβάσεων 77
2.2.1 Μεθοδολογία της προτεινόμενης προσέγγισης «ταυτοποίησης» .. 77
2.2.2 Πειραματική επεξεργασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων 86
2.3 Συμπεράσματα, συζήτηση, προτάσεις 110
Βιβλιογραφία 113

Γεωργία Γεμενετζή

3 ***Οι χρήσεις γης ως εργαλείο διερεύνησης της επίδρασης του αστικού σχεδιασμού στην αστική ανάπτυξη***

3.1 Εισαγωγή..... 117
3.1.1 Σκοπός της εργασίας..... 117
3.1.2 Ο αστικός σχεδιασμός και οι επιδράσεις του στις χρήσεις γης ... 117
3.2 Στοιχεία και μέθοδος της χωρικής ανάλυσης 121
3.2.1 Οριοθέτηση των επιλεγμένων περιπτώσεων μελέτης 121
3.2.2 Μέθοδος 124
3.3 Οι χρήσεις γης και η μεταβολή τους ανά τύπο αστικής παρέμβασης: ανάλυση και αποτελέσματα 130
3.3.1 Πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά -Βαρβακείου 130
3.3.2 Πλατεία Μοναστηρακίου..... 140
3.3.3 Πεζόδρομος Διονυσίου Αρεοπαγίτου -Μουσείο Ακρόπολης..... 143
3.3.4 Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) 146
3.4 Αποτίμηση - Συζήτηση 149
3.4.1 Βασικές διαπιστώσεις για την επίδραση του αστικού σχεδιασμού στις χρήσεις γης 149
3.4.2 Πρόταση για την κατασκευή δεικτών μεταβολής των χρήσεων γης 151
Βιβλιογραφία 153
Παράρτημα 154

Κώστας Γκόρτσος

4 ***Ο εμπορικός χαρακτήρας τεσσάρων κεντρικών πλατειών της Αθήνας μετά τις αστικές αναπλάσεις τους***

4.1 Εισαγωγή ... 159
4.1.1 Αντικείμενο και μεθοδολογία της εργασίας ... 160
4.1.2 Θέση των πλατειών, σημασία και οικονομική δραστηριότητα των ισόγειων καταστημάτων τους πριν το 2004 ... 161
4.1.3 Η αναμόρφωση των τεσσάρων πλατειών μετά το 1974 ... 162
4.2 Διερεύνηση του σημερινού χαρακτήρα των τεσσάρων πλατειών ... 168
4.2.1 Πολλαπλές δραστηριότητες με κυρίαρχη την εμπορική ... 168
4.2.2 Οι αλλαγές της επαγγελματικής και εμπορικής διάρθρωσης των τεσσάρων πλατειών ... 184
4.3 Συμπεράσματα - Συζήτηση ... 187
Βιβλιογραφία ... 190
Παράρτημα 1 ... 192
Παράρτημα 2 ... 206

Αθηνά Βιτοπούλου, Φιλύρα Βλαστού-Δημοπούλου

5 ***Αναγκαιότητα, αποδοχή και προοπτικές των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού: αντιλήψεις και εμπειρίες των φορέων και των δημιουργών ...***

5.1 Εισαγωγή ... 219
5.2 Μεθοδολογικές επιλογές ... 222
5.2.1 Διεξαγωγή συνεντεύξεων ... 222
5.2.2 Διερεύνηση δημοσιευμένου βιβλιογραφικού και αρχειακού υλικού ... 225
5.2.3 Συσχέτιση και καταγραφή ευρημάτων ... 226
5.3 Ευρήματα της έρευνας: ανάλυση του επιστημονικού και πολιτικού λόγου ... 227
5.3.1 Αναγκαιότητα και στόχοι των αστικών επεμβάσεων ... 227
5.3.2 Επιπτώσεις και κοινωνική αποδοχή των αστικών επεμβάσεων ... 260
5.3.3 Δυνατότητες και προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων ... 276
5.4 Συμπεράσματα ... 285
Πηγές ... 291
Βιβλιογραφία ... 293
Παράρτημα ... 295

6 *Κεντρικότητα και αστικός σχεδιασμός: έρευνα πεδίου*

Καλλισθένη Αβδελίδη με τη συμμετοχή της ομάδας έργου
6.1 Η σχέση των ατόμων που εργάζονται στις πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου με την αστική ανάπλαση και το δημόσιο χώρο τους 297
6.1.1 Έρευνα, αντικείμενο και στόχοι 297
6.1.2 Διεξαγωγή της έρευνας πεδίου 300
Βιβλιογραφία 302
Παράρτημα 1 303
Παράρτημα 2 305

Καλλισθένη Αβδελίδη
6.2 Δρώντες στο σύστημα ανάπτυξης των δραστηριοτήτων στο δημόσιο χώρο των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου 307
6.2.1 Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ ερωτώμενων και χαρακτηριστικά επιχειρήσεων 307
6.2.2 Ο δεσμός των ερωτώμενων με τις τέσσερις πλατείες 316
Βιβλιογραφία 320

Καλλισθένη Αβδελίδη
6.3 Ταυτότητες και αστική λειτουργία του δημόσιου χώρου στη σύγχρονη πόλη 321
6.3.1 Ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας του ανοιχτού δημόσιου χώρου 321
6.3.2 Οι σημερινές χρήσεις του δημόσιου χώρου των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου 331
6.3.3 Περιοχή ένταξης του δημόσιου χώρου στον τοπικό αστικό ιστό 339
6.3.4 Δημόσιος χώρος και ιδιότυπη κεντρικότητα 348
Βιβλιογραφία 351

Αθηνά Βιτοπούλου
6.4 Δραστηριοποίηση και συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου 353
6.4.1 Η συμμετοχή στη διαμόρφωση του αστικού χώρου 353
6.4.2 Ανάλυση και αποτελέσματα της έρευνας πεδίου: δραστηριοποίηση και συμμετοχή στις 4 κεντρικές πλατείες της Αθήνας 358
6.4.3 Συμπεράσματα 367
Βιβλιογραφία 368

Καλλισθένη Αβδελίδη, Ευθαλία Μάσσου

7 ***Μετα-ανάλυση της σχέσης «χρήση και ταυτότητες του δημόσιου χώρου»*** .....

7.1 Εισαγωγή 371
7.1.1 Προσδιορισμός του προβλήματος προς επίλυση μέσω μετα-ανάλυσης 374
7.2 Ανασκόπηση ερευνών αναφορικά με την κοινωνική διάσταση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού 381
7.2.1 Μεθοδολογία ανασκόπησης και ενέργειες για την επιλογή μελετών/ερευνών 381
7.2.2 Αποτελέσματα μετα-ανάλυσης 385
7.3 Συσχετισμός των δημογραφικών μεταβλητών με τις αντιληπτικές ταυτότητες του αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου 391
Βιβλιογραφία 393

Καλλισθένη Αβδελίδη, Αθηνά Βιτοπούλου, Γεωργία Γεμενετζή, Κώστας Γκόρτσος

8 ***Προτάσεις για την ανάπτυξη πλαισίου εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού***

8.1 Εισαγωγή: άξονες αναφοράς των προτάσεων 395
8.2 Προτάσεις 396
8.2.1 Προώθηση της ερευνητικής διάστασης των εργασιών αστικού σχεδιασμού και των προϊόντων τους 396
8.2.2 Προώθηση της οικολογικής-πολιτιστικής διάστασης της αστικής ανάπτυξης μέσω του αστικού σχεδιασμού 399
8.2.3 Ενίσχυση των διαδικασιών αστικού σχεδιασμού 402
8.2.4 Καθιέρωση διαδικασιών διαπίστωσης και παρακολούθησης των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων 405
Βιβλιογραφία 407

Ευρετήριο Εικόνων 409
Ευρετήριο Πινάκων 414
Ευρετήριο Χαρτών 417

Έργο, συντελεστές

Το έργο *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων* (www.ekke.gr/wp/αστικός σχεδιασμός) αποτέλεσε υποέργο του προγράμματος *Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, του αστικού σχεδιασμού, και των υποδομών του διαδικτύου* του Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Στόχος του γενικότερου αυτού προγράμματος ήταν «να διερευνήσει τις διαστάσεις κρίσιμων παραγωγικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αξιολογείται ότι προκαλούν έντονες αλλά και άμεσες κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Τέτοια κρίσιμα πεδία αποτελούν: η Ενέργεια, η Βιομηχανία, το Διαδίκτυο, η Αστική Ανάπτυξη και το Περιβάλλον» (βλ. αρχική σελίδα στον ιστότοπο του προγράμματος www.ekke.gr/wp). Ο Καθηγητής Νίκος Δεμερτζής, Διευθυντής και Πρόεδρος του ΕΚΚΕ, διετέλεσε επιστημονικός υπεύθυνος του προαναφερόμενου προγράμματος με συνυπεύθυνο τον ερευνητή Νίκο Γεωργαράκη.

Τη διεπιστημονική ερευνητική ομάδα του έργου αποτέλεσαν οι:

Καλλισθένη Αβδελίδη, επιστημονική υπεύθυνη του έργου, αρχιτέκτων D.P.L.G., πολεοδόμος και χωροτάκτης με ερευνητική ειδικότητα σε θέματα κοινωνικής θεώρησης του αστικού σχεδιασμού και φυσικής μορφολογίας του πολεοδομημένου ιστού, ερευνήτρια ΙΚΕ/ΕΚΚΕ.

Αθηνά Βιτοπούλου, διδάκτωρ αρχιτέκτων-πολεοδόμος, με ειδικότητα σε θέματα θεωρίας και πρακτικής του αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και ιστορίας της πόλης και της πολεοδομίας, επίκουρη καθηγήτρια ΑΠΘ, εξωτερική συνεργάτιδα ΕΚΚΕ.

Φιλύρα Βλαστού - Δημοπούλου, κοινωνική περιβαλλοντική ψυχολόγος, με ειδικότητα σε θέματα αστικού χώρου, εξωτερική συνεργάτιδα ΕΚΚΕ.

Γεωργία Γεμενετζή, διδάκτωρ αρχιτέκτων-πολεοδόμος, με ειδικότητα σε θέματα χωρικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και χωρικής-αστικής ανάλυσης, επιστημονική συνεργάτιδα και διδάσκουσα ΑΠΘ και ΕΑΠ, εξωτερική συνεργάτιδα ΕΚΚΕ.

Κώστας Γκόρτσος, αρχιτέκτων-πολεοδόμος, με ειδικότητα σε θέματα πολεοδομικών θεσμών και οικιστικής ανάπτυξης, ερευνητής ΙΚΕ/ΕΚΚΕ.

Ευθαλία Μάσσου, διδάκτωρ μαθηματικός εφαρμογών με ειδικότητα σε θέματα στατιστικής σε κοινωνικές επιστήμες, εξωτερική συνεργάτιδα ΙΚΕ/ΕΚΚΕ.

Κώστας Σακελλαρόπουλος, οικονομολόγος και πολεοδόμος με ειδικότητα σε θέματα περιβάλλοντος και αστικού σχεδιασμού, ερευνητής ΙΚΕ/ ΕΚΚΕ.

Στο έργο, συνεργάστηκαν επίσης, στο πλαίσιο της πρακτικής τους άσκησης, οι προπτυχιακές φοιτήτριες Ευαγγελία Γατσάκου και Αικατερίνη Γκόρτσου (Τμήμα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστη-μίου Θεσσαλίας) και η Αγάθη Σιανούδη (Τμήμα Αρχιτεκτονικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), στο πλαίσιο της ερευνητικής της εργασίας του τελευταίου έτους σπουδών.

Project and contributors

The project *Social Impact of Urban Design and Sustainable Development of Cities* (www.ekke.gr/wp/Urban Design) was realized in the framework of the *Social Impact and Public Policy Program in the fields of energy, industry, urban design and infrastructure of the Web* at the Institute of Social Research of the National Center for Social Research. The objective of this general program was "to explore the dimensions of critical production activities, which are assessed to have strong but also direct social and economic impacts. Such crucial areas are: Energy, Industry, the Internet, Urban Development and the Environment" (see homepage at www.ekke.gr/wp), with program's general head, Professor Nicolas Demertzis, Director and President of EKKE and co-manager, researcher Nikos Georgarakis.

The aforementioned project was carried out by the project's scientific head in charge and the research team constituted on basis of the expertise of its members with the aim to ensure the interdisciplinary dimension of the project. The research team consists of:

Kalisteni Avdelidi, the project's scientific head in charge; she is an architect D.P.L.G., urban and regional planner and researcher with scientific research specialization on social dimension of urban design, at the Institute of Social Research (ISR)/ National Centre for Social Research (EKKE), and on physical morphology of urban tissue.

Athina Vitopoulou, Ph.D., architect-urban planner, specialist in the theory and practice of urban design and planning, the history of the city and urbanism. She participated in the project as external collaborator of EKKE. She is actually assistant professor at the Aristotle University of Thessaloniki.

Filyra Vlastou – Dimopoulou, an environmental social psychologist, with specialization in urban issues; she participated in the project as external collaborator of EKKE.

Georgia Gemenetzi, Ph.D., architect-urban planner, specialist in spatial and urban design and spatial-urban analysis; she participated in the project as external collaborator of EKKE. She is teaching at the Aristotle University of Thessaloniki and the Hellenic Open University.

Kostas Gortsos, an architect-urban planner and researcher at the Institute of Social Research (ISR)/ National Centre for Social Research (EKKE), with specialization on urban institutional planning and on housing development issues.

Efthalia (Lina) Massou, PhD., a mathematician with specialization in mathematical applications and statistics for social and psychological sciences. She participated in the project as external collaborator of EKKE.

Kostas Sakellaropoulos, an economist and urban planner and researcher with specialization in environmental and planning issues at the Institute of Social Research (ISR)/ National Centre for Social Research (EKKE).

The students Evaggelia Gatsakou and Aikaterini Gortsou from the University of Thessaly-Department of Planning and Regional Development also participated in the project in the framework of their internship for research training as well as the student Agathi Sianoudi from the Aristotle University of Thessaloniki-School of Architecture, in the framework of her research work for the last year of studies.

Ευχαριστίες

Για τη δυνατότητα της πραγματοποίησης των ερευνητικών εργασιών του έργου που άπτονται του εξειδικευμένου τομέα της κοινωνικής θεώρησης στην ανάλυση του χώρου της σύγχρονης πόλης θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους υπεύθυνους του προγράμματος, τον Καθηγητή Νίκο Δεμερτζή, Πρόεδρο του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών και τον ερευνητή Νίκο Γεωργαράκη.

Για την επιστημονική και ερευνητική συνεργασία στην περάτωση του εγχειρήματος, ευχαριστώ θερμά τους συμμετέχοντες, συγγραφείς και συνεργάτες της ερευνητικής ομάδας του έργου, την επίκουρη καθηγήτρια Αθηνά Βιτοπούλου, την ερευνήτρια Φιλύρα Βλαστού-Δημοπούλου, την Δρ Γεωργία Γεμενετζή, τον ερευνητή Κώστα Γκόρτσο, την Δρ Ευθαλία Μάσσου και τον ερευνητή Κώστα Σακελλαρόπουλο.

Για το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους, με την ειδική επιστημονική εμπειρία τους, στην ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις, θα ήθελα να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες εκ μέρους όλης της ερευνητικής ομάδας προς τους: Έλλη Ανδριοπούλου, υπεύθυνη Διαχείρισης Δωρεάς στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ)· Ντόρα Γαλάνη, τ. Πρόεδρο της εταιρείας Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ Α.Ε.)· Μαρία Γιαννικουρή, Διευθύντρια Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων του Δήμου Μοσχάτου· Δημήτριο Κάρναβο, Δήμαρχο του Δήμου Καλλιθέας, Δρόσο Μακρή, τ. προϊστάμενο Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων του Δήμου Αθηναίων· Γεώργιο Παπαδιά, Αντιδήμαρχο Χωροταξίας, Αστικών Δομών και Αναπλάσεων Δήμου Αιγάλεω και Σαμάνθα Φανού, τ. Διευθύντρια Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων του Δήμου Αθηναίων.

Για την τεκμηρίωση επιμέρους εργασιών του έργου με δεδομένα χαρτογραφικού, αρχειακού, φωτογραφικού και βιβλιογραφικού υλικού, θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ μέρους της ερευνητικής ομάδας τα φωτογραφικά αρχεία των ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ, ΕΡΤ ΑΕ, Μουσείο Μπενάκη καθώς και τους μελετητές: Γρηγόρη Δεσύλα, αρχιτέκτονα και Βάσω Μανιδάκη, αρχιτέκτονα-σκηνογράφο όπως επίσης και: την Εταιρεία Ανάπτυξης και Τουριστικής Προβολής Αθηνών Α.Α.Ε. Ο.Τ.Α., τη Διεύθυνση Κοινόχρηστων Χώρων και Κτηριακών Έργων του Δήμου Αθηναίων, τη Διεύθυνση Περιβάλλοντος Περιφέρειας Αττικής, τη Διεύθυνση Σχεδιασμού Μητροπολιτικών, Αστικών και Περιαστικών Περιοχών του ΥΠΕΚΑ, το Επιχειρηματικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης ΕΤΕΑΝ Α.Ε., το Κτηματολογικό Γραφείο Πρωτευούσης, τον Σύλλογο Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών ΣΑΔΑΣ, το Τμήμα Σχεδιασμού Μεταφορών Διεύθυνσης Μελετών της Αττικό Μετρό Α.Ε., το Τμήμα Μητροπολιτικού Σχεδιασμού Αθήνας και Αττικής του ΥΠΕΚΑ και το Τμήμα Χαρτογραφίας της Διεύθυνσης Πληροφόρησης και Εκδόσεων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής.

Για τη συμβολή τους στην έρευνα στις τέσσερις κεντρικές πλατείες της Αθήνας, ευχαριστώ ιδιαιτέρως και εκ μέρους της ερευνητικής ομάδας όλους τους ιδιοκτήτες, προϊσταμένους και υπαλλήλους των επιχειρήσεων που έδειξαν ενδιαφέρον και συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο.

Τέλος, ευχαριστώ την Αικατερίνη Σάββα για τη συμβολή της στην γλωσσική και τυπο-

γραφική επιμέλεια της έκδοσης και τους Αναστασία Τρευλάκη, Ευάγγελο Καρανίκα και Χρυσούλα Κατωπόδη, για την υποστήριξη του έργου, εκ μέρους του ΕΚΚΕ. Επίσης, ευχαριστώ τον Νίκο Κορνήλιο και την Ελένη Κρητικού για τις διορθώσεις δικών μου γλωσσικών λαθών στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Acknowledgements

I am grateful to Professor Nicolas Demertzis, President of the National Centre for Social Research and to researcher Nikos Georgarakis for the possibility of carrying out research work on the subject of the specialized field of social considerations in the analysis of the urban fabric.

I am also indebted to the participants, writers and collaborators of the project research team, Assistant Professor Athina Vitopoulou, Researcher Filyra Vlastou-Dimopoulou, Dr. Georgia Gemenetzi, researcher Kostas Gortsos, Dr. Efthalia Massou and researcher Kostas Sakellaropoulos, for their contributions in the project.

My special thanks on behalf of the whole research team, for their interest and their participation in the qualitative study with semi-structured interviews, based on their scientific expertise and with their special experience, go to: Elli Andriopoulou, Manager of Donation Management at the Stavros Niarchos Foundation for Culture-SNFCC; Dora Galani, former President of the Unification of Archaeological Sites of Athens and Regeneration-EAXA SA; Maria Yannikouri, Director of Technical Services of the Municipality of Moschato; Dimitrios Karnavas, Mayor of the Municipality of Kallithea; Droso Makri, former Head of Technical Services of the City of Athens Municipality; Georgios Papadias, Deputy Mayor of Planning, Urban Structures and Regeneration of the Municipality of Egaleo and Samantha Fanou, former Director of Technical Services of the City of Athens Municipality.

On behalf of the research team, for the documentation of individual project work with cartographic, archival, photographic and bibliographic material, many thanks to the scholars Gregory Desylas, architect, and Vaso Manidaki, architect-scenographer as well as: the Athens Development and Destination Management Agency–ADDMA S.A.; the Directorate of Public Space and Buildings of the City of Athens; the Directorate of Environment of the Region of Attica; the Directorate of Planning of Metropolitan, Urban and Periurban Areas of the Ministry of Environment, Energy and Climate Change; the Hellenic Fund for Entrepreneurship and Development ETEAN SA; the Hellenic Cadastre; the Greek Architects Association–SADAS-PEA; the Department of Design of Transportation of the Directorate of Projects Development of Attico Metro SA; the Department of Metropolitan Planning of Athens and Attica of the Ministry of Environment, Energy and Climate Change; the Cartography Department of the Infor-mation and Publications Directorate of the Hellenic Statistical Authority.

On behalf of the research team, I thank all the owners, managers and employees of the companies on the four central squares of Athens that showed interest and completed the questionnaire, for their contribution to research.

Finally, many thanks to Aikaterini Savva for the last text scan and Anastasia Trevlaki and Evanggelos Karanikas for supporting the work on behalf of EKKE. I also thank Nikos Kornilios and Eleni Kritikou for adjusting my language inaccuracies in Greek and English.

Εισαγωγή

Οι ερευνητικές εργασίες

Το παρόν βιβλίο παρουσιάζει τις ερευνητικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προαναφερόμενου έργου. Αντικείμενο του έργου ήταν η μελέτη των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού και η ανάδειξη του σύνθετου πεδίου για τη διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού στη βιώσιμη ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης. Η διερεύνηση συμπεριέλαβε ποιοτική επιτόπια έρευνα και μελέτες περίπτωσης σχετικά με δημόσιους χώρους που αναδιαμορφώθηκαν με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού σε κεντρικές και προαστιακές περιοχές της πόλης της Αθήνας. Γενικότερος στόχος των εργασιών του έργου ήταν η συγκρότηση ενός σώματος θεωρητικών και εμπειρικών δεδομένων κατάλληλων για την επιστημονική υποστήριξη των παραδοτέων του έργου στο πρόγραμμα, τα οποία ήταν: (α) η συστηματική ανασκόπηση με δυνατότητα μετα-ανάλυσης στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού, και (β) η διατύπωση προτάσεων αναφορικά με τις κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων, ειδικότερα της πόλης της Αθήνας που αποτέλεσε το παράδειγμα για το εν λόγω έργο.

Για τις ανάγκες του έργου εφαρμόστηκε συνδυασμός μεθοδολογιών τόσο στη συλλογή και τη δημιουργία πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων, όσο και στην ανάλυσή τους και στην αναπαράσταση των αποτελεσμάτων. Οι εργασίες εστίασαν στα ακόλουθα θέματα:

1. Στις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού. Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, πραγματοποιήθηκε συλλογή στοιχείων για την πόλη της Αθήνας και για επιλεγμένα διεθνή παραδείγματα. Τα στοιχεία εντάχθηκαν στον κατάλογο-μήτρα καταγραφής και τυπολόγησης των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, που καταρτίστηκε για το σκοπό αυτόν. Μεταξύ των στόχων της εργασίας ήταν η προεργασία για την επιλογή χώρων διεξαγωγής μελετών περίπτωσης. Επιλέχθηκαν χώροι της κεντρικής και της προαστιακής περιοχής της πόλης της Αθήνας, που είναι: (α) οι τέσσερις κεντρικές πλατείες Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου Αγοράς και Μοναστηρακίου, (β) η περιοχή των πεζόδρομων Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Στρατηγού Μακρυγιάννη μαζί με το Νέο Μουσείο Ακρόπολης, (γ) το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ), (δ) ο πράσινος χώρος κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ μεταξύ Λεωφόρου Κηφισού και σταθμού ηλεκτρικού Μοσχάτου, και (ε) σειρά από διάσπαρτους κοινόχρηστους χώρους στην περιοχή Αγ. Ελευθερίου-Εργατικών Κατοικιών στο Αιγάλεω. Στους επιλεγμένους χώρους υλοποιήθηκαν επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού κατά την περίοδο μετά την ψήφιση του Ν. 2508/1997 περί «Βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης των πόλεων και οικισμών της χώρας κ.λπ.». Πρόκειται για περιπτώσεις που αναφέρονται σε διαφορετικά

είδη δημόσιων χώρων: πλατείες, πεζόδρομοι, χώροι πρασίνου και πολιτιστικά πάρκα με εμβληματικά κτίρια. Ενώ, στους χώρους αυτούς, υλοποιήθηκαν αστικές επεμβάσεις με διαφορετικού τύπου διαδικασίες σχεδιασμού: με ανοιχτό, κλειστό, εθνικό ή διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, δι' αυτεπιστασίας από την τεχνική υπηρεσία του δήμου, με εργολαβία ή ανάθεση από το δήμο. Τέλος, οι περιοχές που περιλαμβάνουν τους εξεταζόμενους χώρους διαφοροποιούνται μεταξύ τους κοινωνικά, πολεοδομικά και από την άποψη του φυσικού τους περιβάλλοντος.

2. Στην κοινωνικοδημογραφική ταυτοποίηση των γύρω περιοχών των αστικών επεμβάσεων (Κεφάλαιο 2). Εξετάστηκε ο πληθυσμός των περιοχών που περιβάλλουν και περιλαμβάνουν τους επιλεγμένους χώρους αστικής επέμβασης, με σκοπό τον προσδιορισμό των κοινωνικών συνόλων αναφοράς ώστε οι αστικές επεμβάσεις να μπορούν να αλληλοσυσχετιστούν με τον τοπικό κοινωνικό, αστικό ιστό. Ο τρόπος που προτείνεται στην εργασία συγκροτείται ένα πεδίο ικανό για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού. Η εργασία επιδιώκει την ανάπτυξη κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης με στόχο τη συνάφεια μεταξύ αστικής πολιτικής και αστικού σχεδιασμού, στην περίπτωση περισσότερων αστικών επεμβάσεων. Εστιάζει στο ζήτημα της κοινωνικής μίξης αναφορικά με τα κοινωνικά / πληθυσμιακά σύνολα αναφοράς των επεμβάσεων. Λαμβάνει υπόψη ότι οι εξεταζόμενες αστικές επεμβάσεις αφορούν ανοιχτό δημόσιο χώρο για τον οποίο συνεπάγεται το δικαίωμα χρήσης για οποιονδήποτε. Προτείνει, για το λόγο αυτόν, η εννοιολόγηση της κοινωνικής μίξης να αναφέρεται στην αστικότητα και την ετερογένεια ως ευρεία αντίληψη των πολιτών και των δραστηριοτήτων τους και, κατά συνέπεια, να προσδιορίζεται καταρχάς σε σχέση με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους. Ένας απώτερος στόχος της εργασίας είναι να εξεταστεί η υπόθεση ότι η σύνθεση των κοινωνικών συνόλων αναφοράς συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών ζωής στις περιοχές που υλοποιούνται αστικές επεμβάσεις, όταν η τάση είναι για τη διασπορά στη γεωγραφική κατανομή των ειδικών ομάδων πληθυσμού και όχι στη συγκέντρωση αυτών. Η μεθοδολογική προσέγγιση βασίζεται σε θεωρητική, περιγραφική στατιστική και αλγοριθμική ανάλυση δευτερογενών δεδομένων.

Στην εργασία αυτή συνέβαλαν, η Κ. Αβδελίδη για το σχεδιασμό της στο πλαίσιο του έργου, τη συγγραφή του κειμένου, την ανάλυση των δεδομένων και τη συλλογή και την οργάνωση των στοιχείων σε ειδικότερη βάση δεδομένων και η Ε. Μάσσου για τη συν-συγγραφή και την πραγματοποίηση της μαθηματικής ανάλυσης. Στην εργασία συμμετείχαν ακόμη η Γ. Γεμενετζή και η Α. Βιτοπούλου με συμβολή στην κατάρτιση της βάσης δευτερογενών στοιχείων και με τη συλλογή των στοιχείων και ο Κ. Γκόρτσος με τη συλλογή βοηθητικού χαρτογραφικού υλικού.

3. Στη μεταβολή των χρήσεων γης που συνοδεύει τις αλλαγές του αστικού χώρου (Κεφάλαιο 3). Με γνώμονα ότι ο αστικός σχεδιασμός είναι ένα ειδικό επίπεδο χωρικού και ολοκληρωμένου σχεδιασμού που αφορά συγκεκριμένα τμήματα του χώρου της πόλης, διερευνήθηκε το πεδίο της επίδρασης επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού στη λειτουργική και χωρική οργάνωση της όμορης περιοχής ενός χώρου επέμβασης. Διεξήχθη επιτόπια καταγραφή των χρήσεων γης στα όμορα προς το χώρο επέμβασης

οικοδομικά τετράγωνα όπως και στατιστική και χαρτογραφική ανάλυση των ποσοστιαίων μεγεθών κατά γενικές και ειδικές κατηγορίες χρήσεων γης. Τα δεδομένα αυτά συγκρίθηκαν με προγενέστερη καταγραφή των χρήσεων γης στις τρεις από τις πέντε περιπτώσεις μελέτης του έργου. Με στόχο τη διαμόρφωση εργαλείου παρακολούθησης των αλλαγών των χρήσεων, σε χρόνους πριν και μετά την αστική επέμβαση, προτείνεται η αποτύπωση και η ανάλυση των χρήσεων γης και της μίξης τους να γίνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, βάσει ενός τεχνικού δελτίου παρακολούθησης των μεταβολών τους. Απώτερος στόχος είναι η εκτίμηση των διακυμάνσεων της ελκυστικότητας μιας περιοχής που προκύπτει από την ανάπτυξή της με αστική επέμβαση.

Τη συγκεκριμένη ερευνητική εργασία, ανέλαβε η Γ. Γεμενετζή η οποία συνέταξε το κείμενο, εισήγαγε και επεξεργάστηκε όλα τα στατιστικά δεδομένα και παρήγαγε τα γραφήματα, τους πίνακες και τους χάρτες που υπάρχουν στο κείμενο με την επιστημονική συνεργασία της Κ. Αβδελίδη. Η Α. Βιτοπούλου και η Γ. Γεμενετζή έκαναν την επιτόπια έρευνα και καταγραφή των χρήσεων γης στις περιοχές πλατείας Ομονοίας και πλατείας Κοτζιά, του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, του πεζοδρόμου Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Μουσείου Ακρόπολης. Στην καταγραφή της τελευταίας αυτής περιοχής συμμετείχε επιπλέον η Φ. Βλαστού. Τέλος, η Α. Βιτοπούλου έκανε την επιτόπια έρευνα και καταγραφή των χρήσεων γης στην περιοχή πλατείας Βαρβακείου, ενώ η Γ. Γεμενετζή στην περιοχή πλατείας Μοναστηρακίου. Ο Κ. Σακελαρόπουλος ανέλαβε την επικοινωνία με την Αττικό Μετρό Α.Ε. για την παροχή των στοιχείων καταγραφής των χρήσεων γης το 1995.

4. Στην προσαρμογή των εμπορικών και άλλων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε δημόσιους χώρους μετά την αστική ανάπλασή τους (Κεφάλαιο 4). Εξετάστηκαν τα χαρακτηριστικά των κεντρικών πλατειών Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου της Αθήνας. Καταγράφηκαν οι επιχειρηματικές εγκαταστάσεις και οι εξυπηρετήσεις που βρίσκονται στους επαγγελματικούς χώρους στο ισόγειο, περιμετρικά και εντός του δημόσιου χώρου της κάθε πλατείας. Η εργασία εντάσσεται, κατά πρώτον, στην προκαταρκτική φάση της επιτόπιας έρευνας με ερωτηματολόγιο (βλ. παρακάτω). Κατά δεύτερον, αποτελεί αυτοτελή διερεύνηση της σημερινής πραγματικότητας των πλατειών σχετικά με τις αλλαγές των οικονομικών δραστηριοτήτων των τελευταίων χρόνων. Παράλληλα, για τον εντοπισμό των αλλαγών αυτών, αναλύθηκαν οι απαντήσεις των ερωτώμενων σε ορισμένες από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου σχετικά με τους επαγγελματικούς χώρους των πλατειών και το είδος των σημερινών επιχειρήσεων σε αυτούς. Επίσης, καταρτίστηκε, επικουρικά μια συλλογή αρχειακού και φωτογραφικού υλικού, σχετικά με την εξέλιξη των πλατειών από σύστασή τους. Η προσέγγιση βασίστηκε στην κωδικοποίηση κατά αναλυτικές χρήσεις γης και οικονομικές δραστηριότητες. Αναδεικνύονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για την κάθε πλατεία αλλά και τα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ των τεσσάρων πλατειών. Πρόκειται για ένα σύνολο αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων με προνομιακή θέση, στην καρδιά του ιστορικού και εμπορικού κέντρου της Αθήνας. Απώτερος στόχος είναι να αναδειχθεί το ζήτημα της σύνδεσης της καθημερινής ζωής με την επιχειρηματικότητα και την εμπορικότητα που χαρακτηρίζει αυτές τις πλατείες.

Η εργασία αυτή υλοποιήθηκε από τον Κ. Γκόρτσο με τη συγγραφή του κειμένου,

την ανάλυση των στοιχείων και την επιτόπια καταγραφή. Η Κ. Αβδελίδη συνέβαλλε με το σχεδιασμό της εργασίας και συνεργάστηκε στην επιτόπια καταγραφή και την εισαγωγή των στοιχείων. Στην επιτόπια καταγραφή συμμετείχαν, επίσης, ο Κ. Σακελλαρόπουλος και η Φ. Βλαστού.

5. Στον πολιτικό και επιστημονικό λόγο ο οποίος επιχειρεί να θεμελιώσει τη λογική των επεμβάσεων αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού (Κεφάλαιο 5). Διερευνήθηκαν τα ζητήματα της αναγκαιότητας, της κοινωνικής αποδοχής και των δυνατοτήτων και προοπτικών υλοποίησης των επεμβάσεων αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στους χώρους των πέντε μελετών περίπτωσης του έργου. Η μεθοδολογική προσέγγιση για τη διερεύνηση αυτή βασίστηκε στην καταγραφή με ημιδομημένες συνεντεύξεις και την ανασκόπηση δημοσιευμένου και αρχειακού υλικού, των απόψεων και των αντιλήψεων, με βάση την εμπειρία και την οπτική δύο κατηγοριών εμπλεκόμενων δρώντων. Η μία κατηγορία είναι αυτή των δημόσιων φορέων λήψης αποφάσεων, σχεδιασμού και υλοποίησης των επεμβάσεων και η δεύτερη είναι αυτή των ειδικών επιστημόνων, μελετητών δημιουργών ή/και ερευνητών. Η διερεύνηση αποσκοπεί στην εύρεση των χαρακτηριστικών των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων κατ' είδος και εμβέλεια και στη στάθμιση των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων όσον αφορά κυρίως στην κοινωνική τους διάσταση, στην ένταξή τους σε ευρύτερες αστικές στρατηγικές, στα πολεοδομικά πρότυπα και μοντέλα που διαπερνούν το σχεδιασμό και την υλοποίησή τους και στις επιπτώσεις τους αναφορικά με τις «ωφελούμενες» ομάδες πληθυσμού. Επίσης, η διερεύνηση αποσκοπεί στην εύρεση των σημασιών των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού σύμφωνα με τη θεματολογία που αναγνωρίζεται στο λόγο των προαναφερόμενων κατηγοριών εμπλεκόμενων δρώντων.

Η εργασία αυτή υλοποιήθηκε ως εξής: τη συγγραφή και τη συν-συγγραφή του κειμένου ανέλαβαν η Α. Βιτοπούλου και η Φ. Βλαστού, όπως και την αρχειακή και βιβλιογραφική έρευνα. Τη σύνταξη του οδηγού συνέντευξης ανέλαβαν οι Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού, Κ. Αβδελίδη και Κ. Γκόρτσος. Την κύρια επικοινωνιακή εργασία ανέλαβε η Φ. Βλαστού. Επίσης, οι Φ. Βλαστού, Κ. Γκόρτσος και Κ. Αβδελίδη πραγματοποίησαν τις συνεντεύξεις, ενώ την απομαγνητοφώνηση και τη μεταγραφή τους σε αρχείο, οι Φ. Βλαστού και Κ. Γκόρτσος.

6. Στη σχέση ορισμένης ομάδας χρηστών αναδιαμορφωμένων χώρων με τις αστικές αναπλάσεις τους και τον δημόσιο αστικό χώρο (Κεφάλαιο 6). Το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο των ατόμων που δραστηριοποιείται και εργάζεται εντός αναδιαμορφωμένου χώρου διερευνήθηκε με τη διεξαγωγή έρευνας πεδίου με δομημένο ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε στους ιδιοκτήτες, στελέχη ή υπαλλήλους όλων των επιχειρήσεων, των γραφείων, των υπηρεσιών κ.τ.λ. που βρίσκονται στο ισόγειο, γύρω και επί, των τεσσάρων πλατειών της μελέτης περίπτωσης που αποτελείται από τις πλατείες Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις κατανεμημένες σε τρεις ενότητες: Ι. ο ερωτώμενος, ΙΙ. ο επαγγελματικός χώρος και η επιχείρηση, ΙΙΙ. αντίληψη του ερωτώμενου για τον κοινόχρηστο ώρο, για τη γύρω περιοχή τοπικής ενταξής του και για την ανάπλασή του. Ο σχεδιασμός του ερωτηματολογίου αποσκο-

πεί στην άντληση πληροφοριών με αναφορά στη γνώση, την αντίληψη και τις εμπειρίες των ερωτώμενων σχετικά με τους συγκεκριμένους χώρους, τις αλλαγές τους και τον αστικό δημόσιο ανοιχτό χώρο γενικότερα. Η ποσοτική ανάλυση έχει ως απώτερο στόχο την εμπειρική εκτίμηση των κοινωνικών, οικονομικών και χωρικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων και εστιάζει στην εύρεση του συγκεκριμένου χαρακτήρα της κάθε πλατείας ξεχωριστά και του συνόλου αυτών ως μελέτης περίπτωσης αναφορικά με: (α) την ανάπτυξη των επιχειρηματικών, ειδικότερα εμπορικών, υπηρεσιών κ.ά. δραστηριοτήτων που αφορούν στην αστική δημόσια και ιδιωτική λειτουργία των πλατειών εντός της πόλης και της κεντρικής της περιοχής σε σχέση με τις προγενέστερες αναπλάσεις αλλά και με τα πρόσφατα γεγονότα της οικονομικής και προσφυγικής κρίσης ώστε να σταθμιστούν οι επιδράσεις και οι διαφορετικές αιτίες τους, (β) τον προσδιορισμό και την εκτίμηση της περιοχής ένταξης των πλατειών στον τοπικό κοινωνικό αστικό ιστό με τη σημερινή τους κατάσταση, (γ) τον προσδιορισμό και την εκτίμηση της σημερινής χρήσης των πλατειών σύμφωνα με τις δραστηριότητες που συμβαίνουν εκεί, τη συχνότητά τους και τις κατηγορίες των χρηστών και επισκεπτών τους, (δ) τις αλλαγές αυτών μέσα στο χρόνο, (ε) τη κρίση για τα κύρια προβλήματα των χώρων, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους αναφορικά με τις τελευταίες αναπλάσεις, σε σύνδεση με τις σχέσεις των ερωτώμενων με τους συγκεκριμένους δημόσιους χώρους και την επιχειρηματική και επαγγελματική δραστηριοποίησή τους σε αυτούς, (στ) τη στάση των ερωτώμενων αναφορικά με τη συμμετοχή τους και τη διαβούλευση στο πλαίσιο διαδικασιών αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού για το δημόσιο χώρο και τη γύρω περιοχή του.

Η εργασία υλοποιήθηκε με τη συμβολή των μελών της ερευνητικής ομάδας ως εξής: Το σχεδιασμό της έρευνας ανέλαβε η Κ. Αβδελίδη. Για την κατάρτιση του δομημένου ερωτηματολογίου επιτόπιας έρευνας συνέβαλαν οι: Κ. Αβδελίδη, Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού, Γ. Γεμενετζή, Κ. Γκόρτσος και Κ. Σακελλαρόπουλος. Την καταγραφή με αυτοψία όλων των χώρων για τη διεξαγωγή της έρευνας ανέλαβαν η Κ. Αβδελίδη, ο Κ. Γκόρτσος, και συμμετείχαν ο Κ. Σακελλαρόπουλος και η Φ. Βλαστού. Την πιλοτική φάση έρευνας ανέλαβαν η Κ. Αβδελίδη και η Φ. Βλαστού. Την κύρια φάση έρευνας με συμπλήρωση των ερωτηματολογίων στους καταγεγραμμένους χώρους διεξήγαγε η Κ. Αβδελίδη σε συνεργασία με τον Κ. Γκόρτσο και την Φ. Βλαστού, ενώ συμμετείχε και η Α. Τρευλάκη. Την εισαγωγή των πρωτογενών δεδομένων και τη στατιστική ανάλυσή τους στο πρόγραμμα SPSS ανέλαβε η Ε. Μάσσου. Την κωδικοποίηση των ανοιχτών ερωτήσεων ανέλαβε η Κ. Αβδελίδη. Την ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων της έρευνας ανέλαβαν οι συγγραφείς του Κεφαλαίου 6 του παρόντος βιβλίου Κ. Αβδελίδη και Α. Βιτοπούλου.

7. Στην κοινωνική μίξη, σχετικά με τους χώρους επέμβασης στο πλαίσιο διερεύνησης των κοινωνικών επιπτώσεων των χωρικών επεμβάσεων, η οποία προσεγγίζεται με όρους προβλήματος προς επίλυση μέσω μετα-ανάλυσης (Κεφάλαιο 7). Η εργασία επιχειρεί να καταρτίσει ένα μοντέλο μετα-ανάλυσης που να μπορεί να εφαρμοστεί σε ένα πεδίο ετεροειδούς παραγωγής μελετών και ερευνών με το οποίο συσχετίζεται το αντικείμενο του έργου. Για το σκοπό αυτόν, αποδείχτηκε σημαντικός ο εννοιολογικός προσδιορισμός των ζητημάτων για τη μελέτη με συστηματική ανασκόπηση και μετα-α-

νάλυση και του προβλήματος προς επίλυση με καθοριστικής σημασίας την ύπαρξη κατάλληλων δεδομένων. Επιλέχτηκαν έρευνες που έγιναν κατά το παρελθόν και αφορούν τους χρήστες αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων σε πόλεις της Ευρώπης. Η εργασία επικεντρώθηκε στην εύρεση των ομάδων στόχου και ελέγχου σχετικά με τις χωρικές επεμβάσεις και των παραμέτρων συσχέτισης κοινωνικής θεώρησης και χωρικών δεδομένων ήδη αναδιαμορφωμένων ή υπό αναδιαμόρφωση δημόσιων ανοιχτών χώρων. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στις αντιληπτικές ταυτότητες του αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου, όπως επεξεργάστηκαν στο πλαίσιο προγενέστερου ερευνητικού έργου από την επιστημονική υπεύθυνη, και που έχουν οι ομάδες που συσχετίζονται με τη χρήση ενός δημόσιου ανοιχτού χώρου ή με τη λήψη αποφάσεων σχετικά με αυτόν. Οι ταυτότητες αυτές καλύπτουν τις διαφορετικές εκφάνσεις της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου. Το γενικό συμπέρασμα αφορά τη συσχέτιση δημογραφικών μεταβλητών με τις αντιληπτικές ταυτότητες όσον αφορά στην κοινωνική μίξη και την αστική ετερογένεια του αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου.

Στην εργασία αυτή συμμετείχαν η Κ. Αβδελίδη στο σχεδιασμό της εργασίας στο πλαίσιο του έργου, με έμφαση στη διεπιστημονική προσέγγιση με κοινωνική θεώρηση του αστικού σχεδιασμού για την καταγραφή και τη διερεύνηση της πραγματικής χρήσης των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων στη σύγχρονη πόλη, και για την εύρεση, τη διαμόρφωση και την προετοιμασία με επανακωδικοποίηση των πρωτογενών δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν στη μετα-ανάλυση, και η Ε. Μάσσου στο σχεδιασμό της εργασίας με έμφαση στη μαθηματική προσέγγιση των ποσοτικών δεδομένων διεπιστημονικής προέλευσης και περιεχομένων και στη διεξαγωγή της πολλαπλής μετα-ανάλυσης σε εξειδικευμένο προγραμματικό πληροφορικό περιβάλλον. Οι συγγραφείς του κειμένου διεξήγαγαν συστηματική ανασκόπηση μελετών και ερευνών με θέμα τις κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων.

8. Τέλος στις προτάσεις για τη χρήση και την ανάπτυξη της διαδικασίας εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού (Κεφάλαιο 8). Από τη συνολική εμπειρική διερεύνηση του έργου, σύμφωνα με τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, τα ερευνητικά αποτελέσματα και τα συμπεράσματα αναφορικά με την επεξεργασία εργαλείων των διαφορετικών εργασιών του, συμπεραίνεται σαφώς η αναγκαιότητα χρήσης και ανάπτυξης της διαδικασίας εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού. Οι προτάσεις αφορούν: (α) στην προώθηση της ερευνητικής διάστασης του γενικότερου πλαισίου εργασιών και παραγώμενων του αστικού σχεδιασμού, (β) στην προώθηση της οικολογικής-πολιτιστικής διάστασης της αστικής ανάπτυξης μέσω του αστικού σχεδιασμού, (γ) στην ενίσχυση των διαδικασιών αστικού σχεδιασμού μέσω της θεσμοθέτησης της μελέτης κοινωνικών επιπτώσεων για τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, του εμπλουτισμού της διαδικασίας αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, όπως και της διαδικασίας διαβούλευσης σχετικά με τη αναγκαιότητα και τις προοπτικές των αστικών επεμβάσεων, και (δ) στην καθιέρωση διαδικασιών παρακολούθησης της τρέχουσας πραγματικότητας σχετικά με τις αλλαγές του αστικού χώρου, με μεθοδολογίες και εργαλεία που επιτρέπουν τη διαπίστωση και την εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, κατά πρώτο λόγο στο τοπικό επίπεδο.

Το κείμενο αυτό επεξεργάστηκαν και συνέγραψαν οι συγγραφείς του, Κ. Αβδελίδη, Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή και Κ. Γκόρτσος, και βασίζεται στα πορίσματα και την εμπειρία που αποκτήθηκαν από τις ερευνητικές εργασίες οι οποίες υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου και παρουσιάζονται στα κεφάλαια του παρόντος βιβλίου.

Με τη διεξαγωγή των παραπάνω ερευνητικών εργασιών, επιχειρήθηκε η διαμόρφωση ενός συνόλου μεθοδολογικών προσεγγίσεων για την ενίσχυση της διεπιστημονικής διάστασης του αστικού σχεδιασμού. Η διερεύνηση των τρόπων και των δυνατοτήτων διαπίστωσης και παρακολούθησης των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων εστίασε στα χαρακτηριστικά των κοινωνικών και πληθυσμιακών συνόλων που συσχετίζονται με τους χώρους επέμβασης και με τις γύρω τους περιοχές. Προϋπόθεση επίτευξης των παραπάνω είναι η συγκρισιμότητα των δεδομένων ανάλυσης, πριν και μετά τις χωρικές αλλαγές. Στη βάση των ερευνητικών αποτελεσμάτων του έργου και με την οπτική της ανάγκης ελέγχου του τρόπου ανάπτυξης της σύγχρονης πόλης, με κριτήρια αειφορίας και περιεκτικότητας σε αντίθεση με τον αποκλεισμό ατόμων και δραστηριοτήτων, προτείνεται η ένταξη των διεπιστημονικών προσεγγίσεων και πρακτικών στον προγραμματισμό και στο σχεδιασμό μεμονωμένων αλλά και συναφών συνόλων αστικών επεμβάσεων, με έμφαση στην κοινωνική θεώρηση.

Το χρονικό και η διεξαγωγή των ερευνητικών εργασιών

Η μελέτη αναφορικά με το θεματικό πλαίσιο των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού αποτέλεσε την πρώτη φάση του έργου. Έτσι, κατά το χρονικό διάστημα Ιούλιος-Οκτώβριος 2015, οι εργασίες του έργου είχαν ως στόχο την αποσαφήνιση της επιστημονικής θεματολογίας του και την εναρμόνιση των προπαρασκευαστικών εργασιών με το συνολικό ερευνητικό πρόγραμμα. Παράλληλα, συγκροτήθηκε και προετοιμάστηκε η ομάδα βάσει του προγραμματισμού για την υλοποίηση των συμβατικών υποχρεώσεων και παραδοτέων. Διερευνήθηκε η συμμετοχή του κάθε ερευνητή στο έργο σε συνάφεια με τα ατομικά επιστημονικά ενδιαφέροντα και με τις δυνατότητες του ατομικού προγραμματισμού τους καθώς και με τις απαιτήσεις του έργου και του προγράμματος σύμφωνα με το σχεδιασμό και το χρονοδιάγραμμά του.

Κατά τη διάρκεια της επόμενης περιόδου έως τον Ιανουάριο 2016, ολοκληρώθηκαν, στο μεγαλύτερο μέρος τους, οι εργασίες της πρώτης φάσης έργου, σχετικά με: τη συλλογή στοιχείων από κεντρικούς δημόσιους φορείς κατόπιν έρευνας και συναντήσεων με τους εκπροσώπους φορέων (Διευθύνσεων της Περιφέρειας Αττικής, Υπηρεσιών του Δήμου Αθήνας, Διευθύνσεων του ΥΠΕΚΑ, της ΕΑΧΑ και άλλων αναπτυξιακών εταιρειών), τη βιβλιογραφική και διαδικτυακή ανασκόπηση για τη συλλογή στοιχείων, την εισαγωγή και επεξεργασία των δεδομένων αναφορικά με τις επεμβάσεις αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στην ευρύτερη πόλης της Αθήνας και με παραδείγματα ευρωπαϊκών και διεθνών προσεγγίσεων και επιλεγμένων εφαρμογών αναδιαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος, και την προκαταρκτική και μεθοδολογική διερεύνηση για την επιλογή των χώρων μελετών περίπτωσης στην Αθήνα.

Στη δεύτερη φάση εργασίας επιχειρήθηκε η διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων και βιώσιμης ανάπτυξης στο πλαίσιο μελετών περίπτωσης και έρευνας πεδίου. Κατά το χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Μαρτίου 2016,

διεξήχθησαν εργασίες καταγραφής χώρων και προετοιμασίας για επιτόπιες αναγνωριστικές έρευνες. Για το σκοπό αυτόν, έγινε καταρχάς μια παρουσίαση του έργου από την επιστημονική υπεύθυνη, στο πλαίσιο του ΕΚΚΕ και του προγράμματος, με διαπραγμάτευση των εννοιολογικών ενοτήτων, των πεδίων έρευνας και των θεματικών τους περιεχομένων βάσει των αποτελεσμάτων της μελέτης της πρώτης φάσης εργασίας. Στη συνέχεια και κατόπιν εργασιών της ομάδας έργου, επιλέχτηκαν οι χώροι μελέτης περίπτωσης στη βάση της επεξεργασίας της μήτρας και του καταλόγου καταγραφής και τυπολογίας των αστικών επεμβάσεων που καταρτίστηκε με αυτό το σκοπό. Διεξήχθησαν αναγνωριστικές επισκέψεις σε όλους τους επιλεγμένους χώρους. Συγχρόνως, ξεκίνησε μια διαδικασία διαβούλευσης των μελών της ερευνητικής ομάδας για την κατάρτιση *Ερωτηματολογίου*. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις απευθυνόμενες σε ένα ερωτώμενο για κάθε εν ενεργεία επαγγελματικό χώρο των τεσσάρων πλατειών της μελέτης περίπτωσης Α. Με προοπτική τη διεξαγωγή επιτόπιας έρευνας στο συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο, πραγματοποιήθηκε συστηματική κατάγραφή, με επιτόπια αυτοψία, όλων των επαγγελματικών χώρων, εγκαταστάσεων και εξυπηρετήσεων, στο ισόγειο επίπεδο, επί και περιμετρικά των χώρων μελέτης και τα στοιχεία εισήχθησαν σε βάση δεδομένων. Από την άλλη, διεξήχθησαν παράλληλες εργασίες των μελών της ομάδας έργου σχετικά με: τη συλλογή πρόσθετων στοιχείων για τους χώρους και τις επεμβάσεις των μελετών περίπτωσης, την ανασκόπηση της ελληνικής νομοθεσίας αναφορικά με το χωρικό σχεδιασμό, καθώς και την προεργασία για τη μεθοδολογική προσέγγιση στο πλαίσιο ποιοτικής έρευνας βάσει οδηγού ημιδομημένης συνέντευξης απευθυνόμενης προς ειδικούς επιστήμονες, εμπλεκόμενους με το σχεδιασμό και τη λειτουργία των επιλεγμένων χώρων.

Κατά την επόμενη χρονική περίοδο (Απρίλιος - Σεπτέμβριος 2016), διεξήχθη το μεγαλύτερο μέρος των επιτόπιων ερευνών. Πραγματοποιήθηκε επιτόπια καταγραφή των χρήσεων κτιρίων σε όλα τα όμορα οικοδομικά τετράγωνα των χώρων των μελετών περίπτωσης Α, Β και Γ, με μεθοδολογία χωρικής ανάλυσης. Πραγματοποίηθηκε η πιλοτική φάση της επιτόπιας έρευνας προς τους επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται εντός των αναδιαμορφωμένων χώρων και διορθώθηκε η διατύπωση ορισμένων ερωτήσεων του ερωτηματολογίου. Καταρτίστηκαν οι συνοδευτικές σελίδες του ερωτηματολογίου, μια σελίδα ανά πλατεία με σύντομη παρουσίαση του έργου, των στόχων της έρευνας και των κύριων χαρακτηριστικών της αναδιαμόρφωσης της κάθε πλατείας. Η κύρια φάση έρευνας υλοποιήθηκε σταδιακά στις τέσσερις πλατείες της μελέτης περίπτωσης Α. Επιτεύχθηκε η συμπλήρωση ερωτηματολογίων στο συγκεκριμένο σύνολο της ομάδας στόχου σε ποσοστό 53%. Η συμπλήρωση έγινε από ερευνητές της ομάδας έργου με δύο τρόπους, είτε με απευθείας συνέντευξη και συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στο χώρο εργασίας του ερωτώμενου, είτε με την συμπλήρωσή του από τον ερωτώμενο, κατά τη διάρκεια ποικίλων χρονικών διαστημάτων, μερικών ωρών έως και περισσότερων ημερών, κατόπιν όλων των αναγκαίων διευκρινιστικών πληροφοριών που έδινε ο ερευνητής. Παράλληλα, καταρτίστηκε ο *Οδηγός Συνέντευξης* προς εκπροσώπους φορέων αστικού σχεδιασμού, για την ανάλυση του πολιτικού και επιστημονικού λόγου στο πλαίσιο του έργου. Μετά από διαβούλευση των ερευνητών της ομάδας έργου, πραγματοποιήθηκαν προσωπικές επαφές με εκπροσώπους και υπευθύνους φορέων (ΕΜΠ, ΕΑΧΑ, ΚΠΙΣΝ, Δήμος Αθηναίων, Δήμος Αιγάλεω, Δήμος Καλλιθέας, Δήμος Μοσχάτου) και ξεκίνησε η ποιοτική έρευνα από ερευνητές της

ομάδας έργου. Επίσης, πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα παρατήρησης στη βάση του *Οδηγού Οπτικής Παρατήρησης* που καταρτίστηκε από την επιστημονική υπεύθυνη σε προηγούμενο ερευνητικό έργο του ΕΚΚΕ, με προοπτική να ενταχθούν τα δεδομένα στην εργασία μετα-ανάλυσης στο πλαίσιο του παρόντος έργου. Η έρευνα παρατήρησης διεξήχθη στο χώρο της μελέτης περίπτωσης Δ και σε ένα γειτονικό του χώρο, ώστε να γίνει σύγκριση των αποτελεσμάτων.

Στην επόμενη περίοδο (Οκτώβριος 2016 - Φεβρουάριος 2017), σχεδιάστηκαν και διεξήχθησαν μια σειρά από εργασίες ανάλυσης των δευτερογενών και πρωτογενών δεδομένων: Περιγραφική στατιστική και αλγοριθμική ανάλυση για την ομαδοποίηση των χωρικών μονάδων με κοινά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τους γύρω από τους χώρους μελέτης, βάσει των δευτερογενών δεδομένων της εφαρμογής «Πανόραμα ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ». Ανάλυση των κατανομών των μεγεθών σχετικά με τις χρήσεις γης των κτιριακών εγκαταστάσεων στο ισόγειο και στους ορόφους ανά οικοδομικό τετράγωνο για την όμορη περιοχή των χώρων μελέτης. Ανάλυση των κατανομών των μεγεθών σχετικά με τις χρήσεις και τις οικονομικές δραστηριότητες όλων των χώρων επαγγελματικής κ.ά. δραστηριότητας στο ισόγειο, γύρω και επί των χώρων μελέτης. Θεματική ανάλυση των κειμένων των συνεντεύξεων βάσει ημιδομημένου οδηγού συνέντευξης για τους χώρους μελέτης. Ανάλυση λόγου με ποιοτική προσέγγιση βιβλιογραφικού και αρχειακού υλικού για τους χώρους μελέτης. Συστηματική ανασκόπηση σχετικά με τις επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και μετα-ανάλυση σχετικά με τις συσχετίσεις κοινωνικοδημογραφικών μεταβλητών και τις αντιληπτικές ταυτό-τητες των δημόσιων ανοιχτών χώρων. Ανάλυση των δεδομένων της επιτόπιας έρευνας με ερωτηματολόγιο και την κωδικοποίηση των αποτελεσμάτων περιγραφικής στατιστικής αναφορικά με τους χώρους μελέτης.

Η τρίτη φάση του έργου (Σεπτέμβριος 2016-Απρίλιος 2017) αφιερώθηκε, παράλληλα με τις εργασίες ανάλυσης, στην προετοιμασία και τη συγγραφή κειμένων για τη δημοσιοποίηση και τη διάχυση των ερευνητικών αποτελεσμάτων όπως και για την κατάρτιση των παραδοτέων του έργου. Αυτά περιλαμβάνουν την Τελική Έκθεση Έργου,[1] μια σειρά εισηγήσεων, επιστημονικών ανακοινώσεων και άρθρων καθώς και το παρόν βιβλίο.

Καλλισθένη Αβδελίδη
Επιστημονική Υπεύθυνη του Έργου
Φεβρουάριος 2018

1. Η Τελική Έκθεση Έργου περιλαμβάνει δύο τόμους: τον πρώτο με τις κύριες ερευνητικές εργασίες και τον δεύτερο με μια σειρά εργασιών που συνοδεύουν το σώμα των ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Introduction

Project Surveys

This book presents the research work carried out in the framework of the aforementioned project. The aim of the project was to study urban design interventions and to highlight the complex field of exploring the social impact of urban design on the sustainable development of the contemporary city. The investigation included qualitative field survey and case studies on public spaces redeveloped by urban design interventions in central and suburban areas of the city of Athens. The overall objective of the project was to set up a body of theoretical and empirical data appropriate for the scientific support of project outcomes to the general program, which were: (a) a systematic review with suggestions to perform meta-analysis in the context of urban design; (b) making proposals on the social implications of urban design for the sustainable development of cities, in particular of the city of Athens, which constituted the example of this project.

For the needs of the project, a combination of methodologies was used both in the collection and generation of primary and secondary data, as well as in their analysis and in the representation of the results. The work focused on the following topics:

Urban design interventions. In this work, a collection of data on the city of Athens and selected international examples was carried out. The data were included in the inventory data-base of urban design interventions, prepared for this purpose. Among the objectives of the work was the background preparation for the selection of the case studies sites. Several public spaces of the central area as well as of suburbs of Athens were selected, constituting the following five case study sites: (A) the four central squares of Omonia, Kotzia, Varvakio Market and Monastiraki, (b) the pedestrian area of Dionysiou Areopagitou and Stratigou Makrygianni together with the New Acropolis Museum (c) the Stavros Niarchos Foundation Cultural Center (SNFCF); (d) the green space along the ISAP railway line between Kifissos Avenue and Moschato Station; and (e) a series of scattered municipal public spaces in the area of Ag. Eleftherio – council housing buildings in Egaleo. In the selected areas, urban design interventions were implemented in the period after the adoption of the Law 2508/1997 on «Sustainable development of the country's cities and settlements, etc.». These are cases that refer to different types of public spaces: squares, pedestrian zones, green spaces and cultural parks with emblematic buildings. In these areas, urban interventions were carried out with different types of design and planning procedures: through an open, closed, national or international architectural competition, under the authority of the technical service of the municipality, by contract or commission by the municipality. Finally, the areas that comprise the sites under consideration are different from one another in social, urban and environmental terms.

The socio-demographic identification of the surrounding areas of urban interventions sites (Chapter 2). The population of surrounding areas that include the selected urban intervention sites was examined to identify the population set of reference for

the urban design interventions to interrelate with the local socio-urban fabric. A work hypothesis is that with the way this work proposes, a field for the identification and monitoring of the social impact of urban design and planning is provided. The work seeks to develop an appropriate methodological approach which aimed at the coherence between urban policy and urban design and planning in the case of a set of several urban interventions. It focuses on the issue of social mix of the population set of reference for the urban design interventions. It takes into account that such interventions concern the open public space within a city for which the right to use for anyone is involved. It therefore proposes the concept of social mix to refer to urbanity and heterogeneity, as a broader view of citizens and their activities, and therefore to be determined in principle by the citizens' socio-demographic characteristics. One ultimate aim of the work is to examine the assumption that the composition of the population set of reference contributes to the improvement of living conditions in urban interventions areas when the tendency is to dispersion within the geographical distribution of specific social groups and not their concentration. The methodological approach is based on the theoretical, descriptive statistical, and algorithmic analysis of secondary data.

In this work, by order of their specific contribution, K. Avdelidi contributed in the planning and designing of the work, writing the text, analyzing the data, collecting and organizing the data in a more specialized database, and E. Massou in the writing and realization of mathematical analysis. G. Gemenetzi and A. Vitopoulou participated also in the completion of the database and K. Gortsos in the collection of auxiliary cartographic material.

The land use changes that accompany changes of the urban space (Chapter 3). In view of the fact that urban design is a specific level of spatial and integrated design concerning demarcated parts of the city's space, the field of impact of urban design interventions was explored with regard to the functional and spatial organization of the adjacent area of an intervention site. A field recording of land use in adjacent blocks to the intervention site was carried out as well as the statistical and cartographic analysis of the recorded data by general and special land use categories. These data were compared with a previous land use record in three of the five study cases. For the purpose of setting up a tool for monitoring changes in land use, in times before and after an urban intervention, it is proposed to record and analyze land uses and their mixes at regular time intervals based on a technical follow-up recording and monitoring of their changes. The ultimate objective is to assess the variations in the appeal of an area resulting from its development by urban intervention.

This particular research work was undertaken by G. Gemenetzi, who drew up the text, introduced and edited all the statistical data and produced the graphs, tables and maps in the text with the scientific collaboration of K. Avdelidi. Otherwise, A. Vitopoulou and G. Gemenetzi made the field recording of land use in Omonia Square and Kotzia Square, the Stavros Niarchos Foundation Culture Center, the Dionysiou Areopagitou pedestrian street with the Acropolis Museum area. The recording of the latter area was also attended by F. Vlastou. Finally, A. Vitopoulou made the field recording of land use in the area of Varvaki Square, whereas G. Gemenetzi recorded the adjacent area to Monastiraki Square. K. Sakelaropoulos undertook the communication with Attiko Metro SA for the provision of land use data in 1995.

Adaptation of commercial and other business activities in public spaces after their urban redevelopment (Chapter 4). The characteristics of the central squares Omonia, Kotzia, Varvaki and Monastiraki in Athens were examined on the basis of detailed recording of all business, commercial activities and other facilities located in the premises on the ground floor around the public space of each square. This work was, in the first place, part of the preliminary phase of the field survey with a questionnaire (see below). Secondly, it constituted an independent study of the current reality of the squares about the changes in economic activity over the last few years. At the same time, in order to identify these changes, an analysis of the sample's answers to some of the questions in the questionnaire concerning the business premises of the squares and the type of the current businesses was carried out. An alternative collection of archival and photographic material on the evolution of the squares since their generation was also set up. The approach is based on analytical coding of land uses and economic activities. The distinctive features of each square and the common features between the four squares are highlighted. This is a set of redeveloped public spaces with a privileged position, in the heart of the historical and commercial centre of Athens. The ultimate goal is to raise the question of the connection of everyday life with the entrepreneurship and the commerciality that characterizes these squares.

This work was carried out by K. Gortsos, who wrote the text and analyzed the data and the field recording. K. Avdelidi collaborated with the design of the work, the on-the-spot recording and the introduction of the data in the data-base. The field recording was also attended by K. Sakellaropoulos and F. Vlastou.

Political and scientific discourses that attempt to found the logic of urban design and planning interventions (Chapter 5). The issues of necessity, social acceptance and the possibilities and prospects of implementing urban design and planning interventions were explored for the five case studies of the project. The methodological approach for this investigation was based on the quality survey with semi-structured interviews and the review of published and archive material, views and perceptions, based on the experience and knowledge of two categories of participants. One category is that of public decision makers, who plan and implement interventions, and the second one is that of special scientists, scholar researchers and designers. The purpose of the investigation is to find out the characteristics of urban interventions considering their type and scope and to weigh the expected results in terms of: their social dimension, their integration into wider urban strategies, urban planning models that permeate the design and their implementation and impact on the «benefitted» population groups. The research also aims at finding out the meanings of urban design interventions in accordance with the thematic approach identified in the above mentioned categories of participants.

This work was realized as follows: the writing and the co-writing of the text as well as the archival and bibliographic research was carried out by A. Vitopoulou and F. Vlastou. The editing of the interview guide was carried out by A. Vitopoulou, F. Vlastou, K. Avdelidi and K. Gortsos, the main communication procedure was undertaken by Ph. Vlastou. Additionally, F. Vlastou, K. Gortsos and K. Avdelidi realised the interviews, while their transcription into data base was done by F. Vlastou and K. Gortsos.

The relationship of a user group of open spaces, with their urban redevelopment

and their public space (Chapter 6). The specific set of people active and working within a redeveloped open public space was investigated by conducting field survey with a structured questionnaire, addressed to the owners, executives or employees of all businesses, offices, etc. located on the ground floor, around and across the four squares of Omonia, Kotzia, Varvaki and Monastiraki. The questionnaire included closed and open questions divided into three sections: I. The Interviewee. II. The Business Premise and the Enterprise. III. Interviewee's Perception Concerning the Specific Public Space, Its Surrounding Area of Local Integration and Its Regeneration. The design of the questionnaire aimed at collecting information with reference to the knowledge, perception and experience of the sample about the specific spaces, their changes and the urban public open space in general. Quantitative analysis has as an ultimate objective to assess empirically the social, economic and spatial impacts of urban interventions by focusing on finding out the specific character of each of the four squares and as a case study on: (a) developing businesses, and, in particular, the commercial and service ones, as well as other activities related to the urban public and private functioning of the squares within the city and its central area, in relation to the previous regeneration interventions as well as the recent events of the economic and refugee crisis in order to balance their effects and their different causes; (b) identifying and assessing the area of integration of the squares in the local social urban fabric with their current situation; (c) identifying and assessing the current use of the squares according to users and visitor categories and activities as well as their frequency; (d) their changes over time; (e) the respondents' views on the main problems of the squares with their advantages and disadvantages in relation to the latest spatial interventions, linked to the relations of the sample with the specific public spaces and their businesses and professional activity; (f) the attitudes of the respondents regarding their participation and consultation in the context of urban design and planning for the public space and its surrounding area.

The work was carried out with the contribution of the members of the research team as follows: the plan and design of the field survey based on a structured questionnaire was undertaken by K. Avdelidi. The questionnaire was further developed by K. Avdelidi, A. Vitopoulou, F. Vlastou, G. Gemenetzi, K. Gortsos and K. Sakellaropoulos. The on-site recording of all premises included in the survey was undertaken by K. Avdelidi, K. Gortsos, with the participation of K. Sakellaropoulos and F. Vlastou. The survey pilot phase was undertaken by K. Avdelidi and F. Vlastou. The main phase of the survey with the completion of the questionnaires in the selected sites was conducted by K. Avdelidi in collaboration with K. Gortsos and F. Vlastou, and the participation of A. Trevlaki. The introduction of collected data in the data-base and their statistical analysis into the SPSS program was undertaken by E. Massou. The coding of the open questions was carried out by K. Avdelidi. Parts of survey data were analyzed by the authors of Chapter 6 of this book, K. Avdelidi and A. Vitopoulou.

Social mix -concerning the intervention sites, in the context of investigating the social impacts of spatial interventions-, which is approached in terms of a problem to be solved through meta-analysis (Chapter 7). The work attempts to develop a meta-analysis model that can be applied to a field of heterogeneous production of studies and surveys that correlates with the project's subject matter. To this end, it

has proved important to define the issues for the study with systematic review and meta-analysis and the problem to be solved. The existence of adequate data is of decisive significance. Previously realized surveys concerned with the users of open public spaces in European cities were selected. The work focused on finding the target and control groups for spatial interventions and the correlation of social-spatial parameters in the case of already redeveloped or open public space under development. In particular, reference is made to the perceptual identities of people (users, designers, decision makers etc), as regards the open public space. These identities have been determined as findings of an earlier research project that was conducted by the scientific officer and cover the different manifestations of the overall functioning of an urban public open space. The general conclusion concerns the correlation of demographic variables with these perceptual identities, and highlights on social mix and urban heterogeneity of the public space.

K. Avdelidi carried out the design of the work within the project, with an emphasis on the interdisciplinary approach with a social view of urban design for the recording and exploration of the actual, current use of urban open public spaces in a modern city, and for finding, shaping and preparing the re-codification of the primary data used in the meta-analysis. E. Massou participated in the design of the work with emphasis on the mathematical approach of quantitative data with interdisciplinary origin and contents and conducted multiple meta-analysis to a specialized programming and statistical software. The writers of the text conducted a systematic review of studies and research on the social implications of urban design and sustainable urban development of cities.

Proposals for the use and development of the social impact assessment of urban design and planning interventions (Chapter 8). From the overall empirical investigation of the project according to the methodological approaches, the research results and the conclusions regarding the elaboration of tools of its different works, the necessity to use and develop the process of assessing the social impacts of urban planning is clearly concluded. The proposals concern: (a) the promotion of the research dimension of the general context of urban design and production; (b) the promotion of ecological and cultural dimensions of urban development through urban design; (c) the enhancement of urban design processes by institutionalizing the social impact study for urban design and planning interventions, by enriching the architectural competition procedure, and the consultation process on the necessity and prospective economic urban interventions, and (d) the establishment of current reality monitoring processes on changes in urban space with methodologies and tools that enable them to establish and assess the social impact of urban planning interventions, primarily on a local level.

This text was written and edited by the authors and is based on the findings and experience gained from the research works carried out within the project and presented in the chapters of this book.

With the above-mentioned research works, the development of a set of methodological approaches to enhance the interdisciplinary dimension of urban design was attempted. The exploration of ways and means to detect and monitor the impact of urban interventions was focused on the characteristics of the social and population

groups associated with the intervention sites and their surrounding areas. A prerequisite for achieving the above objectives is the comparability of the analysis data before and after spatial changes. On the basis of the research results of the project and considering the need to control the way in which the modern city develops, with criteria of sustainability and inclusion in contrast to the exclusion of individuals and activities, it is proposed to integrate interdisciplinary approaches and practices into the planning and the urban design of individual but also of sets of related interventions within the city, by emphasizing social considerations.

Chronology and Conduct of the Research Surveys

The study on the thematic framework of urban design interventions constituted the first phase of the project. Thus, during the period July-October 2015, the project work aimed at clarifying its scientific issues and harmonizing the preparatory work with the overall research program. At the same time, the research team was set up and instructed on the basis of the planning for the implementation of contractual obligations and results. The participation of each researcher in the project was carefully examined in connection with the personal scientific interests and possibilities of their personal programming as well as the requirements of the project and the program in accordance with its planning and schedule.

Over the next period till January 2016, the work of the first phase of the project was completed, for the most part, on: data collection from central public bodies following research and meetings with representatives of agencies (Directorates of the Region of Attiki and of the City of Athens, of the Ministry of the Environment,. ..); the bibliographic and online review for the collection of data; the introduction and processing of the data regarding the urban design interventions in the wider area of Athens as well as with examples of European and international approaches and selected applications of urban environment redevelopment and the preliminary and methodological investigation for the selection of case study sites in Athens.

In the second phase of the project work the investigation of the social impact of urban interventions and sustainable development through case studies and field surveys was attempted. From January to March 2016, the sites recording and preparation and the on-site recognition surveys were carried out. For this purpose, a presentation of the project by the scientific head in charge, within the framework of the EKKE and the program, was first undertaken by negotiating the project conceptual units, the research fields and their thematic content on the basis of the results of the study of the first phase of work. Subsequently, and following the work of the project team, the case study sites were selected on the basis of the data-base of typology of urban interventions established for this purpose. Visits were made to all selected sites. At the same time, a consultation process was launched between the members of the research team to prepare a questionnaire. It was designed with closed and open questions addressed to interviewees working in the four central squares. With the prospect of conducting an on-site survey in the particular target-group, a systematic recording of all professional premises was carried out on site, on the ground floor, on and around the public space of the four squares, and the data were entered

into a database. On the other hand, the work of the project team members was carried out parallel to: the collection of additional data regarding the spaces and the urban interventions; the review of the Greek legislation concerning spatial design and planning, and the preparation for the methodological approach to qualitative survey based on a semi-structured interview guide addressed to specialists involved in the design and functioning of the selected sites.

Over the next period (April-September 2016), most of the on-going investigations were conducted. On-site inventory of building uses was carried out on all adjacent building blocks of the case study areas A, B and C, using spatial analysis methodology. The pilot phase of on-the-spot survey was carried out for professionals working in the premises of several public spaces and the wording of some questionnaire questions was corrected. The accompanying pages of the questionnaire were drawn up, one page per square with a brief presentation of the project and its research objectives and the main features of the redevelopment of each square. The main phase of the survey was progressively implemented in the four squares of Case Study A. 53% of the target group completed the questionnaires. The filling in was done by project team researchers in two ways, either by direct interviewing and completing the questionnaire at the respondent's workplace, or by filling it in by the sample, at varying times, some hours up to days following the required guidance by the researcher. At the same time, the Interview Guide to representatives of urban planning agencies was prepared to analyze the political and scientific discourse within the project. After the project team's researchers were consulted, personal contacts were held with representatives and bodies (NTUA, EAXA AE, SNFCC, Municipality of Athens, Municipality of Egaleo, Municipality of Kallithea, Municipality of Moschato) and qualitative research was initiated by project team researchers. An on-spot observation survey was also carried out on the basis of the Visual Observation Guide prepared by the scientific head in charge in a previous research work of the EKKE, with the purpose to incorporate the data into the post-analysis work within this project. The observation survey was conducted in Case Study D and in a neighboring area to compare the results.

In the next period (October 2016-February 2017), a series of analysis of secondary and primary data were planned and conducted: Descriptive statistics and algorithmic analysis to group spatial units with common characteristics of their population of the surrounding areas of the study sites, based on the secondary data of the EKKE-ELSTAT Panorama application; Quantitative analysis of the land use distribution by recording the building facilities on the ground floor and the floors per building block in the neighboring area of study sites; Quantitative analysis of the distribution of uses and economic activities of all premises etc on the ground floor, around and accross the study sites; Thematic analysis of the texts of the interviews based on a semi-structured interview guide for study sites; Analysis of discourse with a qualitative approach based on bibliographic and archival material as regards the study sites; Systematic review related to the implications of urban design and planning and meta-analysis of the relation of uses and identities of open public space with the socio-demographic variables of users, and Analysis of the data arisen from the field survey based on the structured questionnaire to encode descriptive statistics results

concerning the studied sites.The third phase of the project (September 2016-April 2017) was devoted to the preparation and writing of texts for issuing and publicizing of the research results, as well as for the preparation of project outcomes. These include the Final Project Report (2 Volumes), a series of scientific publications and articles as well as this book.

Kalisteni Avdelidi
Project's scientific head in charge
February 2018

1

Εμπειρική έρευνα και αστικός σχεδιασμός / Περιγραφή και ανάλυση των αστικών αλλαγών

Καλλισθένη Αβδελίδη

1.1 Θεώρηση των αστικών αλλαγών

Οι εργασίες που παρουσιάζονται στο παρόν βιβλίο επιχειρούν να διερευνήσουν το πεδίο της κοινωνικής θεώρησης των αστικών επεμβάσεων στη σύγχρονη πόλη. Η διερεύνηση αυτή θεμελιώνεται στη διεπιστημονική οπτική του αστικού σχεδιασμού υπό το πρίσμα των θεωρητικών και πρακτικών προβληματισμών των τελευταίων δεκαετιών. Το κύριο παράδειγμα έρευνας αποτέλεσε η πόλη της Αθήνας η οποία, όπως και κάθε σύγχρονη μεγάλη πόλη, συνιστά από μόνη της ένα πλούσιο και ενδιαφέρον πεδίο διεργασιών και εξελίξεων που προσφέρει τη δυνατότητα διερεύνησης πολλαπλών επιπέδων και διαστάσεων της αστικής ανάπτυξης. Προκειμένου να προσδιοριστούν οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις των επιμέρους εργασιών του έργου, επιλέχθηκαν πέντε περιπτώσεις μελέτης διαφορετικών αστικών επεμβάσεων, οι οποίες καλύπτουν περισσότερα χαρακτηριστικά παραδείγματα αστικής ανάπτυξης και χωρικών επεμβάσεων της Αθήνας. Τα επιμέρους αντικείμενα των εργασιών προέκυψαν από τη συνολική προσέγγιση του θέματος *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων*. Πρόκειται για τον τίτλο του έργου που αποτέλεσε μέρος του γενικότερου προγράμματος *Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, του αστικού σχεδιασμού, και των υποδομών του διαδικτύου*. Η πραγματοποίηση των επιμέρους εργασιών είχε ως στόχο την τεκμηρίωση για την επίτευξη των παραδοτέων του έργου που προβλέφθηκαν εντός του γενικότερου προγράμματος. Έτσι, η συνολική προσέγγιση και οι επιμέρους εργασίες πήραν τη μορφή επιστημονικής άσκησης για τη λύση σύνθετου προβλήματος με δεδομένα το θέμα και τα προβλεφθέντα παραδοτέα.

1.1.1 Πεδία διερεύνησης, εννοιολογικές ενότητες και θεματικά περιεχόμενα

Αρχικά, η συνολική προσέγγιση του ερευνητικού έργου δημιούργησε την ανάγκη αποσαφήνισης των πεδίων θεωρητικής και εμπειρικής εξειδίκευσης για τη διερεύνηση, τις εννοιολογικές ενότητές της και τα περιεχόμενά τους. Έτσι, η διερεύνηση άπτεται διαφόρων διακριτών πεδίων:

- του αστικού σχεδιασμού ως πεδίου δημιουργίας θεωρητικών, πρακτικών και εμπειρικών επιστημονικών γνώσεων,
- της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων ως πεδίου διαμόρφωσης και εφαρμογής ελεγχόμενων και στοχευμένων διαδικασιών και προϊόντων,
- των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης ως πεδίου θεωρητικής συσχέτισης της κοινωνίας με το χώρο, και
- των αστικών επεμβάσεων στο χώρο της πόλης της Αθήνας ως πεδίου συγκεκριμένης μελέτης και επιτόπιας έρευνας.

Από τη μεθοδολογική δόμηση της εμπειρικής διερεύνησης που παρουσιάζεται στη συνέχεια του βιβλίου και αναφορικά με τα προαναφερόμενα πεδία ανακύπτουν, ως σημαίνοντα, ορισμένα ζητήματα. Ένα ζήτημα είναι αυτό του τρόπου ανάγνωσης της πραγματικότητας του αστικού χώρου και του προσδιορισμού των αστικών φαινομένων προς διερεύνηση. Στην περίπτωση της διεπιστημονικής ανάγνωσης, τίθεται το ζήτημα της ανάπτυξης μεθοδολογιών που να συνδυάζουν επιστημονικές-τεχνικές μεθόδους και εργαλεία διαφορετικών κλάδων σχετικά με τα δεδομένα της ανάγνωσης. Η θεώρηση των διαδικασιών χωρικού σχεδιασμού και η παραγωγή επιστημονικού και πολιτικού λόγου σχετικά με αυτές προβάλλει το ζήτημα της ένταξης των επιστημονικών και διεπιστημονικών δεδομένων και ερευνητικών αποτελεσμάτων στις διαδικασίες αυτές. Τέλος, η αποτίμηση των επιδράσεων του αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού στη βιώσιμη ανάπτυξη των σύγχρονων πόλεων αναδεικνύει το ζήτημα των τεχνικών διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικο-χωρικών επιπτώσεων πριν και μετά την υλοποίηση επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού.

Πώς προκύπτουν αυτά τα ζητήματα; Κάθε επέμβαση στο χώρο της πόλης συνδυάζεται με την ανάγνωση – καταγραφή, κατανόηση και ερμηνεία – των αστικών φαινομένων. Επίσης, κάθε επέμβαση αστικού σχεδιασμού καλείται να υλοποιήσει, στο φυσικό χώρο, επιλογές αστικής πολιτικής στη βάση ρυθμίσεων και διαδικασιών που απαντούν με «λύσεις» στα προβλήματα που αναδεικνύει η ανάγνωση των αστικών φαινομένων. Τέτοια φαινόμενα είναι οι μεγεθύνσεις του αστικού περιβάλλοντος, του δομημένου χώρου του, του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων του. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η συρρίκνωση ορισμένων δραστηριοτήτων, όπως του λιανικού εμπορίου ή των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, που καταγράφεται σήμερα σε κεντρικές ή προαστιακές περιοχές στην Αθήνα καθώς και σε άλλες πόλεις της Ευρώπης και του κόσμου. Θα μπορούσαμε, επίσης, να προσθέσουμε τις μετακινήσεις που συνδέονται με τη γεωγραφική και τη κοινωνική κινητικότητα ατόμων, ομάδων ατόμων και μεγαλύτερων πληθυσμιακών συνόλων και τις αλλαγές που οι μετακινήσεις αυτές επιφέρουν στη σύνθεση

των πληθυσμών των τόπων προορισμού και στους νέους χώρους που χρησιμοποιούν, σε συνδυασμό με την ερημοποίηση των τόπων προέλευσης. Τέλος θα αναφέρουμε τις αλλαγές στις χρήσεις γης, στα οικονομικά μεγέθη σχετικά με τα αστικά ακίνητα και τα αγαθά εν γένει, κ.ο.κ. Τα αστικά φαινόμενα λοιπόν επιδρούν στον τρόπο και στην ποιότητα ζωής και διαμορφώνονται και εκδηλώνονται, μέσα από τα καθημερινά και τα έκτακτα δρώμενα, στα γεγονότα και στους ρυθμούς που εντοπίζονται σε κάθε πόλη και κοινωνία σε συγκεκριμένο χρόνο. Ορισμένα φαινόμενα γίνονται αναγνώσιμα με τη χωρική ανάλυση καθώς είναι διακριτά στο φυσικό χώρο της πόλης. Άλλα προσδιορίζονται με μεγαλύτερη σαφήνεια κοινωνιολογικά, καθώς όλα συνδέονται με μετασχηματισμούς της αστικής κοινωνίας.[1] Στη σύγχρονη πόλη διαμορφώνονται καταστάσεις σχετικές με το ένα ή το άλλο αστικό φαινόμενο και παρατηρείται η όξυνση των προβλημάτων που συνδέονται με το συγκεκριμένο φαινόμενο σε μια πόλη ή στο τμήμα μιας άλλης πόλης.

Για την ανάγνωση τέτοιων φαινομένων και των προβλημάτων που συνδέονται με αυτά, με προοπτική το σχεδιασμό του αστικού περιβάλλοντος, ζητούμενο είναι η υπέρβαση, κατά το δυνατό, των αλληλοεπικαλύψεων μεταξύ των διαφορετικών δεδομένων έρευνας και μελέτης τους. Επίσης ζητούμενο είναι η αποσαφήνιση των αιτιών και των επιπτώσεων, όταν καθίστανται δυσδιάκριτες, στον πολιτικό ή στον επιστημονικό λόγο περί των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Πέρα από την αφηγηματική ανασκόπηση, ο συνδυασμός κοινωνικο-χωρικών ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων περιγραφής, ταξινόμησης και ανάλυσης δύναται να φωτίσει σύνθετες πτυχές. Οι μεταβλητές και οι δείκτες προσδιορίζουν τα αστικά φαινόμενα με συγκεκριμένες σημασίες που τους αποδίδονται σε σχέση με τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη συλλογή των στοιχείων περιγραφής και οριοθέτησής τους ως αντικείμενο μελέτης. Για την εύρεση κατάλληλων εργαλείων και μεθόδων ανάγνωσης, θεωρώ απαραίτητη την ανάπτυξη διεπιστημονικών μεθοδολογιών για τη διερεύνηση της διαμόρφωσης και των μετασχηματισμών της ρευστής πραγματικότητας της πόλης. Σε ό,τι αφορά το θέμα των επιστημονικών-τεχνικών μεθόδων και εργαλείων διεπιστημονικής έρευνας, επιδίωξη των ερευνητικών εργασιών του έργου είναι να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση, με το εγχείρημα του Κεφαλαίου 2 να αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Οι αναλυτές του αστικού χώρου αναπτύσσουν ή αναπαράγουν δεδομένα περιγραφής και ερμηνείας αναφορικά με το δομημένο χώρο, αλλά και αναφορικά με τη παραγωγή του, υιοθετώντας μια, ως επί το πλείστον, κοινωνικο-οικονομική και πολιτική γενική θεώρηση. Έτσι, αναδεικνύουν ως κύριο ζήτημα, σχετικά με

1. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα τέτοιου προσδιορισμού είναι αυτό των ζητημάτων της κατοικίας που, στην περίπτωση της Αθήνας, λειτούργησε κυρίως ως έναυσμα για την κοινωνική ενσωμάτωση μετά από μετακινήσεις πληθυσμών (προσφυγικού, μεταναστευτικού και αγροτικής εξόδου) και την ιδιωτική λύση του στεγαστικού προβλήματος από την οποία προέκυψαν ιδιαίτερες μορφολογικές εκφάνσεις του πολεοδομημένου ιστού των ελληνικών πόλεων στη βάση της κοινής αστικής ιστορίας τους (Αβδελίδη, 2010: 67-69). Κατά συνέπεια, στις βιβλιογραφικές αναφορές με εξειδίκευση σε θέματα πολεοδομίας και χωρικού σχεδιασμού, το αστικό αυτό φαινόμενο συναντάται κυρίως ως κοινωνιολογική ανάγνωση, ανάλυση και ερμηνεία.

τις επεμβάσεις στο χώρο της πόλης, αυτό των διαδικασιών προγραμματισμού και σχεδιασμού που συνδέονται με την αστική πολιτική. Οι διαδικασίες αυτές, στη σύγχρονη πολεοδομία, αφορούν όλες τις φάσεις, από τη διαμόρφωση των αρχικών ιδεών έως τη μελέτη και την υλοποίηση των επεκτάσεων και των μεταμορφώσεων τμημάτων της πόλης ή και σημειακών βελτιώσεων του υπάρχοντος ιστού και την παρακολούθηση των επιδράσεών τους στην κοινωνία. Πρόκειται για επεμβάσεις τόσο στο κτιριακό απόθεμα και στους ανοιχτούς χώρους μιας πόλης, μαζί με το φυσικό τους περιβάλλον, όσο και για τα μεγάλα έργα υποδομών της πόλης, όπως οδοποιία, υπόγειος και υπέργειος σιδηρόδρομος, δίκτυο παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, τηλεπικοινωνιών κ.τ.λ. Ζητούμενο, σε αυτό το πλαίσιο, είναι η συνέχεια από την περιγραφή στην ανάλυση και την ερμηνεία της πραγματικότητας που αντανακλάται στις ρυθμίσεις σχεδιασμού όπως και στην επεξεργασία και τη χρησιμοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων στις διαδικασίες σχεδιασμού.

Όσον αφορά τις κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού μπορεί να προσδιοριστούν σε διαφορετικά επίπεδα, με τη συλλογή διαφορετικών στοιχείων περιγραφής και με την ανάλυσή τους με διαφορετικές μεθόδους. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν, ποσοτικά ή/και ποιοτικά, αν και μπορεί να είναι διαφόρων τύπων, η ερμηνεία τους ωστόσο πρέπει να εντάσσεται σε ένα πεδίο συμπληρωματικών θεωρητικών και εμπειρικών αναζητήσεων. Ο στόχος είναι να επιτευχθεί πρακτικά η διαπίστωση και η παρακολούθηση των επιπτώσεων ή επιδράσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης, κυρίως στον τρόπο και στη ποιότητα ζωής όλου του πληθυσμού (πολίτες, επισκέπτες). Στην περίπτωση των στοχευμένων προγραμμάτων, με οικονομικά ή πολιτικά κριτήρια και των συνεπαγόμενων ειδικών ρυθμίσεων χωρικού ή ολοκληρωμένου χαρακτήρα, η ερμηνεία θα εστιάσει στη θεσμική υπόσταση των προγραμμάτων και των ρυθμίσεων και στον τρόπο εφαρμογής τους. Η προσέγγιση, σε αυτή την περίπτωση, είναι από πάνω προς τα κάτω (top-down). Ένα άλλο πεδίο είναι αυτό που αφορά την πραγματική χρήση που κάνουν οι κάτοικοι, οι εργαζόμενοι και οι επισκέπτες των αναδιαμορφωμένων ή υπό αναδιαμόρφωση αστικών χώρων αλλά και της γύρω περιοχής τους με την προσέγγιση να είναι από κάτω προς τα πάνω (bottom-up). Αφορά κυρίως τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και ταυτίζει το χώρο ή την περιβάλλουσα περιοχή του, τις ιδιότητές τους και τις αλλαγές τους, ο αστικός πληθυσμός –χρήστες ή μη του χώρου επέμβασης, κάτοικοι της γύρω περιοχής του ή απομακρυσμένων περιοχών, εργαζόμενοι, επισκέπτες, αντιπροσωπευτικοί φορείς, συλλογικότητες, οικονομικοί παράγοντες κ.ά.– όσο και οι εμπλεκόμενοι δρώντες στο επίπεδο λήψης αποφάσεων, έρευνας, μελέτης και υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων και παραγωγής του χώρου της πόλης. Οι κοινωνικές επιπτώσεις εμπίπτουν σε όλες τις εκφάνσεις του τρόπου ζωής ατόμων ή ομάδων ατόμων με τις οποίες συσχετίζεται ο προγραμματισμός, ο σχεδιασμός, η υλοποίηση μιας αστικής επέμβασης και η λειτουργία του αστικού χώρου πριν και μετά τις αλλαγές του από αυτήν την επέμβαση. Μια επέμβαση στο χώρο της πόλης μπορεί να αλλάξει την ισορροπία δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, την ισορροπία κλειστού και ανοιχτού χώρου ή φυσικού και τεχνητού χώρου, το βαθμό αστικότητας και κοινω-

νικής μίξης από την άποψη της σύνθεσης πληθυσμιακών συνόλων σε αναφορά με το χώρο επέμβασης και την περιβάλλουσα αστική περιοχή του, τα είδη και τα ποσοστιαία μεγέθη των χρήσεων γης,[2] τις αξίες γης στην όμορη, γύρω και ευρύτερη περιοχή, τις υπηρεσίες προς τον πολίτη και τις αστικές υποδομές, την εμπορικότητα,[3] την κεντρικότητα, την αισθητική και τη συμβολικότητα του χώρου και της περιοχής, το πλήθος και το είδος των ατομικών και συλλογικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται εκεί, την εν γένει οργάνωση της σύγχρονης πολιτιστικής, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής εκεί. Προφανώς, οι χρήσεις ενός αστικού χώρου δημιουργούνται από τους ανθρώπους κάθε στιγμή, ενώ ο δομημένος χώρος παράγεται στη βάση σύνθετων ενεργειών σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και τεχνικό επίπεδο[4] και μπορεί να παραμείνει αμετάβλητος για μεγάλο διάστημα ακόμη και για αιώνες. Ωστόσο, η λειτουργία ενός αστικού χώρου μέσα στην πόλη συνδέεται πρωταρχικά με τις ανάγκες του γενικού αστικού πληθυσμού και των ειδικών ομάδων που συνθέτουν την καθημερινότητα του χώρου.

1.1.2 Προσέγγιση στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου

Ο σχεδιασμός του χώρου της πόλης, που στοχεύει στην επίτευξη καλύτερων κοινωνικών συνθηκών και ποιότητας ζωής στο περιβάλλον της σύγχρονης πόλης, είναι σημαντικό να βασίζεται τόσο σε θεωρητικά όσο και σε εμπειρικά δεδομένα που να συσχετίζουν τις κοινωνικές εμπειρίες στη σύγχρονη αστική ζωή με το χώρο όπως τον χρησιμοποιούν οι κάτοικοι, οι εργαζόμενοι και οι επισκέπτες μιας πόλης.

Τόσο ο χρήστης όσο και ο σχεδιαστής ή ο δημόσιος λειτουργός λήψης αποφάσεων αντιλαμβάνεται έναν αστικό (δημόσιο ανοιχτό) χώρο δυναμικά. Για να εκφράσει την άποψή του, ταυτίζει τον ίδιο το χώρο ποικιλοτρόπως και σε διαφορετικές κλίμακες: ως χωρική οντότητα, ως αστική περιοχή, ως θεώρηση της τοπικής ζωής, ως αξιολόγηση των υπηρεσιών, περιγράφοντας τις δραστηριότητες και τις λειτουργίες που γίνονται ή δύναται να γίνουν στο χώρο, συσχετίζοντας με ατομικές ή συλλογικές κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες και προσδοκίες, προτείνοντας συγκεκριμένη υποδομή, αναπαριστώντας τα χαρακτηριστικά του φυσικού τοπίου, παρατηρώντας άτυπες-μη προδιαγραμμένες χρήσεις, συναισθανόμενος με το κοινό-χρήστη του χώρου, διά μέσου προσωπικών προτιμήσεων ή ενοχλήσεων για τη χρήση του χώρου και το κοινό του, σε συσχέτιση με το κοινωνικό,[5]

---

2. Για την ανάλυση, τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα και τις συγκεκριμένες προτάσεις για τη διαπίστωση των μεταβολών των χρήσεων γης βλ. Κεφάλαιο 3.

3. Για τη μελέτη της προσαρμογής των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε δημόσιους χώρους μετά τις αστικές αναπλάσεις βλ. Κεφάλαιο 4.

4. Για τη θεματική και μεθοδολογική προσέγγιση σχετικά με το ζήτημα του πολιτικού και επιστημονικού λόγου που σχετίζεται με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού βλ. Κεφάλαιο 5.

5. Η μετα-ανάλυση έδειξε ότι τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των χρηστών περισσότερων τύπων χώρων και διαφορετικών πόλεων της Ευρώπης που είναι το φύλο και η ηλικία, είτε πρόκειται για κατοίκους της γύρω περιοχής των χώρων είτε όχι, έχουν χαμηλή συσχέτιση

μορφωτικό και οικονομικό υπόβαθρό του. Επομένως, τα θέματα που αφορούν τους κανόνες σχεδιασμού αστικών (δημόσιων ανοιχτών) χώρων αφορούν διάφορες *ταυτότητες*, δηλαδή ενότητες ιδιοτήτων που προσδιορίζουν συνολικά έναν αστικό (δημόσιο ανοιχτό) χώρο που έχει αναδιαμορφωθεί ή πρόκειται να αναδιαμορφωθεί.

Αυτές οι *ταυτότητες-ενότητες ιδιοτήτων* μπορούν να διερευνηθούν ξεχωριστά η μία από την άλλη, με την προσέγγιση των σχετικών θεμάτων που τις αφορούν. Έγκυρες και κατάλληλες τεχνικές συλλογής και ανάλυσης της πληροφορίας για τα ειδικότερα περιεχόμενα του κάθε συγκεκριμένου θέματος που επιλέγεται να εξεταστεί για τη μία ή την άλλη ταυτότητα, αναδεικνύουν την θεωρητική οπτική της έρευνας ή της μελέτης αλλά και τις διαφορετικές εκφάνσεις της πραγματικότητας του αστικού χώρου που αυτή η οπτική τις καθιστά αποδεκτές. Μελέτες, παρατηρήσεις, καταγραφές και άλλες επιτόπιες μέθοδοι κοινωνικής έρευνας απευθυνόμενες σε ομάδες–στόχου, γενικού ή ειδικού αστικού πληθυσμού,[6] όπως οι χρήστες, οι μη-χρήστες ή οι δυνητικοί χρήστες, παράγουν δεδομένα τα οποία με την εξειδικευμένη κατηγοριοποίησή τους σύμφωνα με τις προαναφερόμενες ιδιότητες, επιτρέπουν την ανάλυση και την εξέταση της κάθε περίπτωσης ενός ή περισσότερων ανοιχτών χώρων και της κάθε μεταβολής τους ξεχωριστά. Το πλαίσιο των προδιαγραφών της μελέτης ή της έρευνας, όπως και η ομάδα έργου

με τις διάφορες αντιληπτικές ταυτότητες της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Το συμπέρασμα της εργασίας αυτής συνηγορεί υπέρ της θεώρησης της κοινωνικής μίξης για το δημόσιο χώρο της σύγχρονης πόλης και της ένταξής της ως δείκτη για την αποτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης μετά από επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, βλ. Κεφάλαια 2 και 7.

6. Η αναφορά εδώ, σχετικά με την ορολογία *γενικού* και *ειδικού* κοινού για τη μελέτη της χρήσης ενός αστικού δημόσιου χώρου, παραπέμπει σε προγενέστερη εργασία μου. Σύμφωνα με τα εμπειρικά αποτελέσματα, καταγράφεται η τάση εξειδίκευσης του κοινού για ένα συγκεκριμένο χώρο. Ωστόσο, γενικότερα για τη διερεύνηση του σύγχρονου αστικού δημόσιου χώρου, δημιουργείται η ανάγκη αποσαφήνισης για ποιο κοινό μιλάμε ανάλογα με την κατεύθυνση της αναζήτησης. Όταν το σημείο εκκίνησης της αναζήτησης είναι ο *χώρος*, δηλαδή η έρευνα εστιάζει στο χώρο και όχι στον αστικό πληθυσμό και ως «επέκταση» του χώρου προσδιορίζεται ο πληθυσμός-χρήστες, τότε συνεπάγονται οι *ειδικές χρήσεις* του χώρου μελέτης και εκτιμάται η κοινή χρήση από το εύρος του φάσματος των διαφορετικών χρήσεων. Η μελέτη προσανατολίζεται στον τρόπο χρήσης του συγκεκριμένου χώρου και καταδεικνύει το *ειδικό κοινό* που συνδέεται με αυτόν και το είδος του. Όταν η έρευνα εστιάζει στον *αστικό πληθυσμό* (ενός δήμου για παράδειγμα) και, στη συνέχεια, καταγράφει τους χώρους που χρησιμοποιεί ο πληθυσμός αυτός, τότε, με την προϋπόθεση ότι το μέγεθος του πληθυσμού και η καταλληλότητα της έρευνας το επιτρέπει, διαπιστώνεται ποιοι είναι οι χρήστες και οι μη-χρήστες του υπό μελέτη χώρου, αλλά ως είδος-υποσυνόλο μιας γενικής κατηγορίας αστικών χώρων. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να μελετηθεί το φαινόμενο της χρήσης και της μη-χρήσης με αναφορά όμως στο *γενικό κοινό* και ένα μεγαλύτερο σύνολο αστικών χώρων στο οποίο, μόνον καθ'υπόθεση, συμπεριλαμβάνεται η κατηγορία του ή των υπό μελέτη χώρων και οι χρήστες τους, το ειδικό κοινό του/ς. Συνεπάγεται, όπως συμπεραίνεται στην ίδια εργασία, ότι αν το γενικό κοινό προϋποθέτει έναν ασαφή χώρο, ενώ το ειδικό κοινό τον ειδικό ή τον συγκεκριμένο χώρο, θα πρέπει η ανάλυση να γίνει με όρους ειδικού και γενικού κοινού ταυτόχρονα, μέσω κατηγοριοποιήσεων που λαμβάνει υπόψη τη δίσημη σχέση *ειδικό/γενικό κοινό* και *ειδικός ή συγκεκριμένος αστικός χώρος/γενική κατηγορία κοινόχρηστων χώρων* (Αβδελίδη, 2009: 163-164).

και η εξειδίκευση των μελών της είναι καθοριστικά στο να αποσαφηνιστεί το επίπεδο διερεύνησης και παραγωγής της προστιθέμενης γνώσης και της επιλογής των τεχνικών μεθόδων. Κατά τη διαδικασία προκαταρκτικής έρευνας και μελέτης στο πλαίσιο αστικού σχεδιασμού, οποιαδήποτε κατηγορία[7] μπορεί να οριστεί ως δείκτης σε σχέση με το σκοπό, τα μέσα και την επιλεγμένη μεθοδολογία προσέγγισης του ερευνητή, του σχεδιαστή ή του φορέα λήψης αποφάσεων που μπορεί να είναι φορέας εξολοκλήρου ή/και εν μέρει δημόσιος/ιδιωτικός. Τα ζητήματα που αποτελούν αντικείμενο ενασχόλησης του παρόντος έργου σχετίζονται με περισσότερες διαστάσεις του αστικού σχεδιασμού, με κύριες την κοινωνική, οικονομική, χωρική και πολιτική. Άλλοι τεχνικοί παράγοντες ή παράμετροι αναφορικά με διάφορα επίπεδα, λιγότερο ή περισσότερο σύνθετα, του αστικού σχεδιασμού και της διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικών επιπτώσεων τους, όταν εφαρμόζονται οι θεσμοθετημένες ή και οι άτυπες διαδικασίες μελέτης και υλοποίησης των έργων, μπορούν να επεξεργαστούν ως δείκτες για την προσέγγιση της εξισορρόπησης των κοινωνικών, πολιτιστικών, πολιτισμικών και οικολογικών εκφάνσεων που αρθρώνονται σε διάφορα επίπεδα της συνολικής λειτουργίας του αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου στη σύγχρονη πόλη.

Ένα ζήτημα που τίθεται επιτακτικά είναι το ποιοι θεωρούνται χρήστες ενός αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου ώστε να ληφθούν υπόψη οι αντιλήψεις τους και οι σημασίες που αυτοί του προσδίδουν. Σχετικά με αυτό, δεν μπορεί να παρακαμφθεί το γεγονός της διαχρονικότητάς του, δηλαδή ότι ο χώρος αυτός διαμορφώθηκε στο παρελθόν μέσα από την ιστορική εξέλιξη του αστικού ιστού της πόλης και τις παρελθούσες διαδικασίες παραγωγής του, λειτουργεί σήμερα και χρησιμοποιείται ποικιλότροπα, ή δεν χρησιμοποιείται καθόλου, από κατοίκους και επισκέπτες, ενώ πρόκειται να αναδιαμορφωθεί διαδοχικά στο μέλλον, με νέες μορφές σχεδιασμού και παραγωγής του αστικού χώρου, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής των κατοίκων της πόλης. Έτσι, χρήστες ενός χώρου ήταν οι κάτοικοι που επέλεξαν τη θέση του, όπως ήταν επίσης οι κάτοικοι που κατά καιρούς τον μετέτρεψαν. Χρήστες είναι και οι σημερινοί πολίτες που τον χρησιμοποιούν όταν συχνάζουν σε αυτόν ή τον επισκέπτονται ευκαιριακά. Δυνητικοί χρήστες είναι οι κάτοικοι που δεν χρησιμοποιούν σήμερα το χώρο αλλά μπορεί να τον χρησιμοποιήσουν στο μέλλον, όπως δυνητικοί χρήστες είναι και οι μελλοντικοί κάτοικοι της πόλης που θα χρησιμοποιήσουν και θα μετατρέψουν τον ίδιο χώρο. Επομένως, για να προσδιοριστεί ένα κοινωνικό/πληθυσμιακό σύνολο σε σχέση με έναν αστικό χώρο που αποτελεί αντικείμενο αστικής επέμβασης και για το οποίο επιδιώκεται η διαπίστωση και η εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων των αλλαγών του, υπάρχουν δύο επίπεδα κοινωνιολογικής προσέγγισης: αυτής του γενικού κοινού και αυτής του ορισμένου

7. Το σύνολο των κατηγοριών αυτών βρίσκονται, στο Κεφάλαιο 9 του Οδηγού Αστικού Σχεδιασμού με Βιοκλιματικά Κριτήρια, με τη μορφή μιας σειράς ειδικών πινάκων που διαμόρφωσα ως ένα σύστημα που οργανώνει με διεπιστημονική κατεύθυνση την περιγραφή των αστικών (δημόσιων ανοιχτών) χώρων. Πρόκειται για την εξειδικευμένη θεωρητική κατηγοριοποίηση των θεμάτων σχετικά με την κοινωνική θεώρηση στις διαδικασίες αστικού σχεδιασμού η οποία βασίζεται στα εμπειρικά αποτελέσματα του έργου RUROS (Avdelidi, 2004: 42-46).

α

β

Εικόνα 1-1. *(α) Σχήμα μεθοδολογικής προσέγγισης για την ανάλυση που στοχεύει στη σύνδεση του κοινωνικού και του φυσικού στη διαδικασία σχεδιασμού των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων. (β) Δείκτης για την τοπικής ή υπερτοπικής εμβέλειας χρήση αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων (παραδείγματα Ευρώπης)*

Πηγή: K. Avdelidi, 2004.

κοινού σχετικά με μια επιλεγμένη περίπτωση μελέτης. Το γενικό κοινό προσδιορίζεται με τα δεδομένα της σύνθεσης του πληθυσμού μιας πόλης και των τμημάτων αυτής όπως και της γύρω περιοχής ενός αστικού (δημόσιου ανοιχτού) χώρου. Το ορισμένο κοινό προσδιορίζεται ως πληθυσμός-χρήστες (ή ακόμη και μη χρήστες) του χώρου και εκτιμάται η κοινή χρήση από το εύρος των διαφορετικών χρήσεων (Αβδελίδη, 2009: 154-155, και υποσημείωση 6 στο παρόν κεφάλαιο). Στην εργασία «Μετα-ανάλυση της σχέσης «χρήση και ταυτότητες του δημόσιου χώρου»» επιδιώχθηκε να εκτιμηθεί η συσχέτιση δημογραφικών μεταβλητών που προσδιορίζουν ανθρωπολογικά αλλά και κοινωνικά το γενικό πληθυσμό και το γενικό κοινό αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων στη σύγχρονη πόλη, με δεδομένα τη χρήση μιας σειράς τέτοιων χώρων σε πόλεις της Ευρώπης. Ο στόχος ήταν να εξαχθεί ένα συμπέρασμα στο κατά πόσο η κοινή χρήση συσχετίζεται με την κοινωνική μίξη (βλ. Κεφάλαια 2 και 7, και υποσημείωση 5 στο παρόν κεφάλαιο).

Γενικότερα, προτείνεται η προσέγγιση της *συνολικής λειτουργίας* ενός αστικού δημόσιου χώρου στο πλαίσιο της εμπειρικής διερεύνησης των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού και της μεθοδολογικής προσέγγισης για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεών τους. Για το σκοπό αυτόν, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη: η σημασία του χώρου στον αστικό ιστό (*παράμετρος του τόπου*), η σημασία του χώρου στην τοπική κοινότητα (*παράμετρος της οργάνωσης και των δραστηριοτήτων της τοπικής κοινότητας*), οι σημερινές χρήσεις του χώρου (*παράμετρος της ανθρώπινης ψυχο-φυσιολογίας και κοινωνικότητας*), τα χαρακτηριστικά του ίδιου του χώρου (*παράμετρος των ιδιοτήτων και προδια-*

γραφών που προκύπτουν από χωρικό σχεδιασμό), και οι σημερινές κατηγορίες χρηστών του χώρου (*παράμετρος του κοινωνικού προφίλ της ανθρώπινης παρουσίας στο χώρο*). Η Εικόνα 1-1, που αφορά το σχήμα μεθοδολογικής προσέγγισης (α) και το δείκτη τοπικότητας (β), συνοψίζει τα παραπάνω και δείχνει με συγκεκριμένο τρόπο τους συσχετισμούς των θεωρητικών και εμπειρικών προτάσεων που συζητούνται εδώ.

1.2 Επεμβάσεις και διαδικασίες αστικού σχεδιασμού

1.2.1 Το ζήτημα της ορολογίας σχετικά με την ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης και με το σχεδιασμό του χώρου της

Στην πολεοδομική επιστημονική ορολογία όπως και στην πολεοδομική νομοθεσία, χρησιμοποιούνται μια σειρά διαφορετικών όρων για τις επεμβάσεις στο χώρο της πόλης, όταν αυτές προκύπτουν από διαδικασίες αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού. Οι όροι αστικός σχεδιασμός και βιώσιμη αστική ανάπτυξη συνοδεύονται από όρους όπως: χωροταξικά, ρυθμιστικά, πολεοδομικά, χωρικά σχέδια ή προγράμματα ολοκληρωμένων παρεμβάσεων ή μελέτες ανάπλασης, αναγέννησης, ανανέωσης, αναμόρφωσης, αποκατάστασης, εξυγίανσης, αναπαλαίωσης, ανασυγκρότησης, εκσυγχρονισμού, κ.ά. Από την καταγραφή της συχνότητας εμφάνισης των όρων στις ονομασίες των έργων αστικών επεμβάσεων της Περιφέρειας Αττικής, σύμφωνα με δική μου επεξεργασία, εμφανίζονται τα εξής μεγέθη, κατά φθίνουσα σειρά: *συντήρηση* 171 (36,3%), *βελτίωση* 96 (20,4%), *αποκατάσταση* 71 (15,1%), *ανάπλαση* 45 (9,6%), *διαμόρφωση* 31 (6,6%), *διαχείριση* 28 (5,9%), *προστασία* 19 (4,0%), *εκσυγχρονισμός* 3 (0,6%), *αναπαλαίωση* 2 (0,4%), *φυτεύσεις* 2 (0,4%), *αναμόρφωση* 1 (0,2%), *αναδάσωση* 1 (0,2%), *ανανέωση* (0), *ανασυγκρότηση* (0), *εξυγίανση* (0) και *αναγέννηση* (0). Το παράδειγμα της Αττικής δείχνει τη γενικότερη σημασία και την αναγκαιότητα της αναδιαμόρφωσης του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος, τόσο του κτιριακού όσο και του δημόσιου ανοιχτού χώρου,[8] όπως και τη σημασία της ορολογίας σχετικά με τον τρόπο και τα περιεχόμενα των διαφορετικών παρεμβάσεων στο χώρο της σύγχρονης πόλης.

Οι προαναφερόμενοι όροι καλύπτουν έννοιες με πολλαπλές σημασίες οι οποίες έχουν μεταβληθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Οι στοχεύσεις και τα περιεχόμενα που συνοδεύουν τους όρους αυτούς ακουμπούν πάνω σε ένα επιστημονικό, θεσμικό και πολιτικό υπόβαθρο του οποίου οι κυρίαρχες εκφάνσεις αλλάζουν ανάλογα με τη χρονική στιγμή και τον τόπο καθώς οι διαδικασίες αστικού σχεδιασμού είναι σε συνεχή εξέλιξη. Θεσμοθετούνται διοικητικές διαδικασίες και υπηρεσίες, εφαρμόζονται νομοθετικές ρυθμίσεις, υλοποιούνται έργα που συνοδεύονται από αξιολογήσεις στο πλαίσιο αλληλοσυγκρουόμενων

8. Βλ., επίσης, τις προτάσεις του Κεφαλαίου 8 του παρόντος.

αντιλήψεων και συμφερόντων σχετικά με τα αποτελέσματα και τις επιπτώσεις τους στο χώρο και την κοινωνία. Επανακαθορίζονται οι ρυθμίσεις, καταργούνται νόμοι και αντικαθιστώνται από νέους. Έτσι, τα δεδομένα της πολεοδόμησης αλλάζουν και συμβάλλουν στις μεταλλαγές του χώρου της πόλης.

Η συνεχής αυτή εξέλιξη χαρακτηρίζει τόσο την Ελλάδα (Στεφάνου et al., 1995) όσο και τις άλλες χώρες (Dalla Longa, 2011, Qian, 2009). Καθοριστικής σημασίας, διαχρονικά, για τις μεγάλες τομές στην εξέλιξη των διαδικασιών πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού είναι οι μεγάλες καταστροφές του οικιστικού ιστού των πόλεων που προκαλούνται κυρίως με τους πολέμους, με τις οικονομικές κρίσεις και τις κρίσεις της κατοικίας, συνδεόμενες, κυρίως, με τις μεγάλες πληθυσμιακές μεταβολές λόγω εσωτερικής ή εξωτερικής μετανάστευσης και τις επιδράσεις τους στις εργασιακές σχέσεις, την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα. Μεταπολεμικά και κυρίως μετά τη δεκαετία 1950, για τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και του σύγχρονου κόσμου γενικότερα, οι επεμβάσεις πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού αποτέλεσαν κεντρικό ζήτημα της δημόσιας πολιτικής αναφορικά με την ανάπτυξη των πόλεων. Αρχικά, αντιμετωπίστηκαν τα προβλήματα των κατεστραμμένων ή υποβαθμισμένων κατοικιών με προγράμματα ανάπτυξης της κοινωνικής στέγασης και γενικότερης ανοικοδόμησης και της προσαρμογής του πολεοδομικού ιστού στην κυκλοφορία και την πρόσβαση με αυτοκίνητο. Στη συνέχεια, αντιμετωπίστηκαν τα ζητήματα βελτίωσης του κτιριακού αποθέματος, διαφύλαξης των παλιών συνοικιών κυρίως των ιστορικών κέντρων των πόλεων, ως συνέπεια της αμφισβήτησης της κυριαρχίας του αυτοκινήτου μέσα στην πόλη, και τέθηκαν νέες προοπτικές για την αναβάθμιση των υποδομών και του δημόσιου ανοιχτού χώρου της πόλης και την περιβαλλοντική διαφύλαξη των φυσικών αστικών και περιαστικών χώρων.

Έτσι, η περίοδος μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, και κυρίως μετά το 1950 και έως το τέλος της δεκαετίας 1960, χαρακτηρίστηκε από έργα ριζικής ανάπλασης και επεμβάσεις αστικής ανακαίνισης, οι οποίες περιλάμβαναν κατεδαφίσεις και εξ αρχής ανοικοδομήσεις, με κύριο άξονα τη δημιουργία κοινωνικών κατοικιών, ενώ συνοδεύτηκαν από αλλαγές στον κοινωνικό ιστό της πόλης. Η επόμενη περίοδος, των δεκαετιών 1970 και 1980 κυρίως, γνώρισε μια στροφή προς τη μερική ανάπλαση (Tomas, 1995) και τις επεμβάσεις πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού που στόχο είχαν τη διατήρηση του υπάρχοντος δομημένου ιστού αλλά και του κοινωνικού ιστού. Μετά τη δεκαετία 1980, ακολούθησε η περίοδος των ήπιων αναπλάσεων και των επεμβάσεων της λεγόμενης αστικής αναζωογόνησης, με όρους επαναφοράς της τοπικής ζωής σε κεντρικές περιοχές των πόλεων και της μείωσης της κυκλοφορίας των ΙΧ αυτοκινήτων σε αυτές, αλλά και ανάπτυξης νέων αστικών δραστηριοτήτων σε τμήματα της πόλης όπου συντελέστηκαν αλλαγές χρήσεων γης, κυρίως μετά την απομάκρυνση βιομηχανικών δραστηριοτήτων (IAURIF, 2007). Η περίοδος των τελευταίων δεκαετιών χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη εξειδικευμένων μορφών αστικού σχεδιασμού που εστιάζουν στο περιβάλλον και στη βελτίωση των συνθηκών άνεσης στο δημόσιο χώρο της πόλης και σε προγράμματα διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων.

Οι διαφορετικοί όροι, επομένως, εκφράζουν τις διαφορετικές χρονικές στιγμές, τις διαφορετικές στοχεύσεις, τις διαφορετικές διαδικασίες και προδιαγραφές προγραμματισμού και σχεδιασμού, τα διαφορετικά περιεχόμενα που προκύπτουν από το είδος του αστικού χώρου και τον τρόπο υλοποίησης της επέμβασης, την αστική περιοχή ένταξής της, τον τύπο, το μέγεθος και την εμβέλεια των παρεμβάσεων και των έργων, τη σύνδεση με τις αστικές υποδομές και τις χρήσεις γης όπως τη συσχέτιση με τις κατευθύνσεις της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και της δημόσιας πολιτικής. Δεν είναι τυχαία η σημασία που δίνεται στα κείμενα περί επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού και αναπλάσεων και κυρίως στα ελληνικά κείμενα στην ανασκόπηση των συγκεκριμένων όρων, των εννοιολογήσεων που τους συνοδεύουν και του συσχετισμού τους με την ιστορική εξέλιξη του πλαισίου αστικής ανάπτυξης. Ο συσχετισμός αυτός, όπως διαπιστώνεται από την εξέταση των κειμένων, αναφέρεται κατ' επανάληψη στις πέντε μεγάλες περιόδους των επεμβάσεων στο χώρο της πόλης μεταπολεμικά που προαναφέρθηκαν.

1.2.2 Χωρικός σχεδιασμός, ολοκληρωμένες αστικές παρεμβάσεις και κοινωνική θεώρηση

Σύμφωνα με τη μέχρι πρόσφατα ισχύουσα πολεοδομική νομοθεσία, η οποία διέπει ακόμη πολλές από τις εν εξελίξει διαδικασίες και έργα αστικών επεμβάσεων, ο όρος ανάπλαση είναι ισχυρός. Η ανάπλαση μιας περιοχής είναι «το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα που προκύπτουν από σχετική μελέτη και που αποσκοπούν κυρίως στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών περιοχών» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1997). Ο όρος ανάπλαση δεν εμφανίζεται στο Ν. 4269/2014 ο οποίος αντικαθιστά εν μέρει το Ν. 508/1997 ενώ και αυτός, με τη σειρά του, βρίσκεται εν εξελίξει καθώς τίθεται ζήτημα αντικατάστασής του. Στην τρέχουσα νομοθετική παραγωγή, διαφαίνεται η τάση επανακαθορισμού βασικών εννοιών και αναθεωρείται η προγενέστερη συνθετότητα των πολεοδομικών όρων. Έτσι, μέσα στο μεταρρυθμιστικό πλαίσιο των τελευταίων ετών της κρίσης, ο όρος χωρικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται ως έννοια γενικής αναφοράς για τη διάκριση των κατηγοριών και επιπέδων σχεδιασμού, χωροταξικών και χωρικών, σε αντιστοιχία των πολεοδομικών,[9] ενώ επιδιώκεται η ανακατάταξη των κατηγοριών σχεδίων και δια-

9. Οι διαδικασίες έγκρισης του σχεδιασμού στην Ελλάδα προ Ν. 4269/2014 και στα οποία βασίζεται αυτός ο νόμος, περιλαμβάνουν περισσότερα επίπεδα χωροταξικού σχεδιασμού (Ν. 2742/1999) και περισσότερα επίπεδα πολεοδομικού σχεδιασμού (Ν. 2508/1997). Η μεταρρυθμιστική αναθεώρηση της σχετικής νομοθεσίας είναι εν εξελίξει καθώς ο Ν. 4269/2014 *Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – βιώσιμη ανάπτυξη*, τίθεται υπό συζήτηση για την αναθεώρησή του. Ο νόμος αυτός αποσαφηνίζει τη γεωγραφική κλίμακα στην οποία βασίζεται η στοχευμένη ιεράρχηση και διάρθρωση των ρυθμίσεων και σχεδίων. Ο *χωροταξικός*

δικασιών σχεδιασμού, με πνεύμα την αναγκαιότητα εφαρμογής μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης στην αστική ανάπλαση (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2014, Grasso, 2010). Οι αλλαγές των όρων συμβαδίζουν επίσης με τη μεταρρυθμιστική ανακατάταξη των κατηγοριών χωροταξικών, ρυθμιστικών και πολεοδομικών σχεδίων, η οποία προσαρμόζει το χωρικό προγραμματισμό και σχεδιασμό στην παραγωγή χώρου με τις στρατηγικές της δημόσιας πολιτικής προσανατολισμένες σε σημαντικότερο βαθμό κατά τα τελευταία έτη προς τις ιδιωτικές επενδύσεις μεγάλης κλίμακας. Ωστόσο, δεν είναι σαφές το κατά πόσο διευκρινίζεται η συχνή αμφισημία ορισμένων όρων και των θεωρητικών και πρακτικών περιεχομένων που βρίσκονται πίσω από αυτούς.[10] Για παράδειγμα, οι όροι *αστικός* ή *πολεοδομικός σχεδιασμός* παρουσιάζουν μια σχετική επιστημονική αμφισημία ως προς τα περιεχόμενα των επεμβάσεων και την κλίμακα των περιοχών στις οποίες εφαρμόζεται. Ενώ θεωρητικά αναφέρονται στον ίδιο πραγματικό χώρο, το χώρο της

σχεδιασμός περιλάμβανε το *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης* για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη και την αειφόρο οργάνωση του εθνικού χώρου, σήμερα *Εθνικό Χωροταξικό Πλαίσιο* (ΓΠΧΣΑΑ, ΦΕΚ 128Α/3.7.2008, σήμερα ΕΧΠ κατά Ν. 4269/2014). Περιλαμβάνει τα *Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης* σήμερα *Περιφερειακά Χωροταξικά Πλαίσια* (ΠΠΧΣΑΑ, 12 εγκεκριμένα κατά τα έτη 2003-4, ΠΧΠ κατά Ν. 4269/2014), τα *Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*, σήμερα *Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων* (ΕΠΧΣΑΑ, 4 εγκεκριμένα κατά τα έτη 2001, 2008, 2009, 2011, σήμερα ΠΕΧΠ κατά 4269/2014), τις *Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων* (ΠΟΑΠΔ, ΦΕΚ207Α/07.10.1999, 1 εγκεκριμένη κατά το έτος 2002), τις *Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων* (ΠΕΧΠ, που αντιστοιχούν κατά Ν. 4269/2014 στα Τοπικά Χωρικά Σχέδια - ΤΧΣ) και τα *Σχέδια Ολοκληρωμένων Αστικών Παρεμβάσεων* (ΣΟΑΠ τα οποία άπτονται των ΠΧΠ κατά Ν. 4269/2014 μαζί με τις ΠΕΧΠ). Όσον αφορά τον *πολεοδομικό σχεδιασμό*, ως πρώτο (γενικότερο) επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού θεωρούνταν τα *Ρυθμιστικά Σχέδια και Προγράμματα Προστασίας Περιβάλλοντος* τα οποία εκπονούνται για τις δύο μεγαλύτερες πόλεις, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, όπως και για τις επόμενες μεγάλες πόλεις Πάτρα, Λάρισα, Βόλος, Ιωάννινα και Ηράκλειο. Σήμερα κατά Ν. 4269/2014, τα ΡΣ ενσωματώνονται στο επίπεδο ΠΧΠ δηλαδή στον χωροταξικό σχεδιασμό. Στις περιπτώσεις αυτές (ΠΧΠ, ΡΣ), η υπό ρύθμιση περιοχή εκτείνεται στα διοικητικά όρια της Περιφέρειας η οποία περιλαμβάνει το πολεοδομικό συγκρότημα της πόλης. Στο πρώτο επίπεδο του πολεοδομικού σχεδιασμού συγκαταλέγονται τα *Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια* (ΓΠΣ) και τα *Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης* (ΣΧΟΟΑΠ), εντός και εκτός των περιοχών Ρυθμιστικών Σχεδίων (κατά Ν.4269/2014 τα ΓΠΣ και ΣΧΟΟΑΠ ενσωματώνονται στο ΤΧΣ). Σε αυτή την περίπτωση η υπό ρύθμιση, υπό ορισμό χρήσεων γης και υπό πολεοδόμηση περιοχή εκτείνεται στα διοικητικά όρια του Δήμου που περιλαμβάνει το τμήμα του συνεκτικού αστικού ιστού (ΓΠΣ) ή των μικρών μη αστικών οικισμών (ΣΧΟΟΑΠ). Σε ένα δεύτερο επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού, συμπεριλαμβάνονται οι *Πολεοδομικές Μελέτες* (ΠΜ) μαζί με τις μελέτες επεκτάσεων πόλεων και οικισμών, τις μελέτες αναθεωρήσεων ρυμοτομικών σχεδίων, τις μελέτες *Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης* (ΠΕΡΠΟ), τις μελέτες άλλων πολεοδομούμενων περιοχών όπως και τις μελέτες αναπλάσεων. Στο ίδιο επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού περιλαμβάνονται και οι *Πράξεις Εφαρμογής* των εγκεκριμένων μελετών πολεοδομικού σχεδιασμού (βλ. επίσης www.ypeka.gr). Κατά Ν. 4269/2014 ο πολεοδομικός σχεδιασμός αντιστοιχεί στην κατηγορία του *ρυθμιστικού χωρικού σχεδιασμού* ο οποίος περιλαμβάνει ως υποκατηγορίες τα Τοπικά Χωρικά Σχέδια, τα Ειδικά Χωρικά Σχέδια, τα Ρυμοτομικά Σχέδια Εφαρμογής.

10. Βλ. παρακάτω.

πόλης, διαφέρουν υπό την έννοια ότι ο αστικός σχεδιασμός αναφέρεται συγκεκριμένα σε τμήματα του χώρου αυτού, ενώ ο πολεοδομικός σχεδιασμός αναφέρεται περισσότερο στο νοητό χώρο των ρυθμίσεων και θεωρητικά κληρονομεί την ιστορική παράδοση της δόμησης των πόλεων. Ωστόσο, πρακτικά, σήμερα η πολεοδομία όπως και ο αστικός σχεδιασμός επικεντρώνονται πλέον σε τμήματα πόλεων. Επομένως, τα δύο αυτά επίπεδα σχεδιασμού συναντώνται, όχι μόνο από το γεγονός ότι αναφέρονται πρακτικά στον ίδιο πραγματικό χώρο, αλλά και στο ίδιο πλαίσιο των θεωρητικών αναζητήσεών τους. Η σύγχρονη εξέλιξη του αστικού χώρου δοκιμάζει και αμφισβητεί κάθε πολεοδομική δημιουργία, κάθε επέμβαση ή παρέμβαση αστικού σχεδιασμού αναζητώντας πρότυπα (ιστορική πόλη, πράσινη πόλη, πόλη του μέλλοντος, τεχνολογική πόλη, πολιτιστική πόλη, κ.τ.λ.). Η Françoise Choay, ήδη από τη δεκαετία του 1960, έδειξε τη μη συνειδητοποιημένη σχέση της αστικής ανάπτυξης με τα πολεοδομικά μοντέλα και τις αναπαραγωγές τους (Choay, 1965). Όσον αφορά την Ελλάδα, η αμφισημία αυτή πιθανόν να πηγάζει επίσης από την προσπάθεια να καλυφθούν οι έννοιες και οι όροι που αναπτύχθηκαν σε προηγούμενες δεκαετίες σε διαφορετικές χώρες, οι οποίες γνώρισαν πλούσια προ-πολεοδομική και πολεοδομική ιστορία την οποία δεν είχε η Ελλάδα των τελευταίων αιώνων. Δημιουργούνται έτσι πρόσθετες ανάγκες αποσαφήνισης και ερμηνείας των εννοιών και των όρων. Κατά συνέπεια η ορολογία απασχολεί επανειλημμένα τα εξειδικευμένα κείμενα με υπόβαθρο αναφοράς τη νομοθετική παραγωγή κειμένων. Στο πλαίσιο των σπουδών αρχιτεκτονικής διαχωρίζονται οι όροι σύμφωνα με την εξής σειρά, κατά κλίμακα: Σχεδιασμός Εσωτερικών Χωρών, Μικρής Κλίμακας και Αντικειμένων, Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός, Αστικός Σχεδιασμός, Σχεδιασμός Τοπίου, Πολεοδομικός Σχεδιασμός, Χωροταξικός Σχεδιασμός. Στο παρόν βιβλίο, ο όρος *αστικός* χρησιμοποιείται ως όρος αναφοράς των εργασιών του έργου (βλ. Κεφάλαια 3, 5, 6 και 8 του παρόντος). Η εννοιολογική σημασία του *αστικού σχεδιασμού* αποσαφηνίζεται, εν μέρει, εντός των κειμένων των κεφαλαίων αυτών όπως και από τα περιεχόμενα των αναφορών τους. Στο επόμενο υποκεφάλαιο, ωστόσο, αναπτύσσεται η κεντρική θέση του έργου που σχετίζεται με το ζήτημα της επιστημονικής βάσης του αστικού σχεδιασμού.

Από την άλλη, οι ανάγκες για επίλυση κρίσιμων προβλημάτων που αναφέρονται σε θέματα ανάπτυξης, ποιότητας ζωής και περιβάλλοντος, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και παραγωγικών δραστηριοτήτων των πολιτών, παγκόσμιων μεταναστευτικών ροών κ.ο.κ., ανέδειξαν τις ολοκληρωμένες αστικές παρεμβάσεις ως κεντρική έννοια χάραξης της δημόσιας πολιτικής και εφαρμογής της στο επίπεδο του χωροταξικού / αστικού / πολεοδομικού προγραμματισμού. Ο όρος ολοκληρωμένος / ή άπτεται περισσότερων και διαφορετικών επιπέδων σφαιρικής αντίληψης. Αναφέρεται, μεταξύ άλλων στη σφαιρική αντιμετώπιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, με αιχμή τη φύση, το τοπίο και τον παραδοσιακό οικισμό. Αναφέρεται, παράλληλα, στη σφαιρική διοικητική ανασυγκρότηση για σύνθετες διαδικασίες όλων των επιπέδων από το εθνικό, διαπεριφερειακό και περιφερειακό στο τοπικό καθώς και τις ειδικές ομάδες πολιτών με ειδικά προβλήματα σχετικά με τη διαχείριση των πόρων μιας περιοχής. Αναφέρεται,

επίσης, στη σφαιρική αντίληψη για την εναρμόνιση των στόχων και των μηχανισμών επιχειρηματικότητας της χώρας με το ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2008). Αναφέρεται ακόμη στο σύνολο των διαστάσεων της κρίσης σε μια οριοθετημένη αστική περιοχή η οποία θεωρείται υποβαθμισμένη, όπως το κέντρο της Αθήνας εν καιρώ κρίσης (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2015). Πρόκειται κάθε φορά για προγράμματα σύνθετων και πολυάριθμων δράσεων, με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα εφαρμογής τους, σε οριοθετημένες περιοχές. Έτσι, επιδίωξη των σύνθετων αυτών προγραμμάτων είναι να συνδυάσουν τις κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις με τις χωρικές και περιβαλλοντικές.

Υπό μια γενική έννοια, οι χωρικές επεμβάσεις υλοποιούν τις επιδιωκόμενες αλλαγές του φυσικού χώρου σε τμήματα της πόλης και θέτουν τους όρους επαναπροσδιορισμού των αστικών λειτουργιών στο γενικότερο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και τεχνολογικό πλαίσιο και γίγνεσθαι.

Η κοινωνική θεώρηση στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού είναι σημαντική. Η μελέτη και η έρευνα βάσει κοινωνικών δεδομένων των πρακτικών και των εμπειριών σε σχέση με τις αλλαγές του χώρου της πόλης, άπτονται της προκαταρκτικής φάσης ανάλυσης, τόσο για τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό μιας χωρικής επέμβασης όσο και για τη μετέπειτα παρακολούθηση των αστικών λειτουργιών που συνδέονται με το χώρο υλοποίησης της επέμβασης. Από την άλλη πλευρά, για να συσχετιστούν τα κοινωνικά δεδομένα με τις φυσικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα αστικό χώρο, οι προϋποθέσεις είναι σύνθετες. Αυτές περιλαμβάνουν την προσέγγιση της λειτουργίας του χώρου στο σύνολό του και της ένταξής του στον κοινωνικό και πολεοδομικό ιστό της πόλης. Περιλαμβάνουν, επίσης, τη διερεύνηση της κάθε ιδιότητας αυτόνομα και την παρατήρηση των μεταβολών που ενεργοποιούνται σχετικά με αυτήν. Αφορούν τη συλλογή των δεδομένων σχετικά με τον πληθυσμό που δέχεται τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις των επεμβάσεων στο χώρο της πόλης και την αναγνώρισή τους μέσω δεικτών. Αυτοί αναφέρονται πρωτίστως στο κοινωνικό-πολεοδομικό προφίλ του χώρου ανάπλασης και της γύρω περιοχής του, στην εμβέλεια της ανάπλασης στη τοπική κοινωνία και στη πόλη, στην έλξη που ασκεί ο χώρος και την τοπική ανάπτυξη που απορρέει, με κύρια στόχευση τη κοινωνική-χωρική ισορροπία (βλ. Εικόνα 1-1 α).

1.3 Χρήση πολλαπλών μεθόδων έρευνας στον αστικό σχεδιασμό

1.3.1 Επιστημολογικές στάσεις, διεπιστημονικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, ποιοτική και ποσοτική ανάλυση

Ακολουθεί μια σύντομη και εισαγωγική ανασκόπηση του πεδίου μεθοδολογικών προσεγγίσεων σε σχέση με ένα γενικότερο πλαίσιο ζητημάτων στο οποίο θεωρώ ότι ανήκει και ο αστικός σχεδιασμός. Η ανάμειξη ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων έχει προκύψει τώρα και μερικές δεκαετίες ως ιδέα με αυξανόμενο ενδιαφέρον, αρχικά και κυρίως στις επιστήμες της υγείας αλλά και σε άλλους τομείς μετα-

ξύ των οποίων συγκαταλέγεται, τελευταία, και ο τομέας του αστικού σχεδιασμού. Στη συνέχεια της εφαρμογής περίπλοκων πρακτικών και τεχνικών έρευνας για τη μελέτη ανθρώπινων φαινομένων που θεωρούνται πολύπλοκα, αναπτύχθηκε μια ακαδημαϊκή συζήτηση με επίκεντρο τα ερευνητικά σχέδια που βασίζονται στο συνδυασμό ή στη μίξη μεθόδων στο επίπεδο της δειγματοληψίας, της συλλογής δεδομένων και της ανάλυσης δεδομένων, με στόχο την επέκταση του εύρους και την εμβάθυνση των γνώσεων που προκύπτουν από τις μελέτες φαινομένων-στόχων (Sandelowski, 2000: 246). Πιθανή αφετηρία της συζήτησης είναι το έργο του Thomas S. Kuhn για τη δομή των επιστημονικών επαναστάσεων. Στο έργο αυτό, ο Kuhn σκιαγραφεί τη δυνατότητα μιας νέας εικόνας της επιστήμης μέσα από μια νέα ιστοριογραφία που έρχεται σε αντίθεση με την παλαιότερη ιστοριογραφική παράδοση της αναζήτησης των σωρευτικών και αναπτυξιακών πορειών για τις επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Kuhn θέτει το ζήτημα της ανεπάρκειας ίδιων κανόνων και ίδιων κριτηρίων της επιστημονικής πρακτικής, ίδιων μεθοδολογικών οδηγιών ώστε «να επιβάλουν ένα μοναδικό ουσιαστικό συμπέρασμα στα διάφορα είδη των επιστημονικών ερωτήσεων» (Kuhn, 1981: 64-65). Οι ιστοριογραφικές του αναλύσεις για γεγονότα και θεωρίες της επιστημονικής γνώσης –κυρίως φυσικής, μαθηματικών, αστρονομίας– και για εμπειρικές και μη-εμπειρικές υποθέσεις που υιοθετούνται στις επιστημονικές ερωτήσεις, αποδεικνύουν την ανεπάρκεια αυτή. Προτείνει οι μέθοδοι να είναι οικείες ως προς την τρέχουσα εικόνα της επιστήμης και εισάγει την έννοια της *φυσιολογικής επιστήμης*. Η φυσιολογική επιστήμη είναι ώριμη επιστήμη που δεν έχει στόχο να αποκαλύψει νέα είδη φαινομένων αλλά δρα για τη διάρθρωση εκείνων των φαινομένων και θεωριών που ήδη έχουν αποκαλυφθεί επιτυχώς σε ένα σφαιρικό και ασφαλές πλαίσιο αναζητήσεων, συλλογής πειραμάτων και παρατηρήσεων και εφαρμογής μεθόδων με ακρίβεια, αξιοπιστία και κατάλληλη έκταση για την επίτευξη έγκυρων ερευνητικών αποτελεσμάτων για τον επαναπροσδιορισμό ενός ήδη γνωστού τύπου φαινομένων (Kuhn, 1981: 70, 87-100, 90, 234).[11]

Σχετικά με τις κοινωνικές επιστήμες, θα αναφερθούμε σε ένα άρθρο του David L. Morgan για τις μεθοδολογικές συνέπειες του συνδυασμού ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων στις επιστήμες αυτές (Morgan, 2007). Παρότι στο εν λόγω άρθρο δεν αναλύονται συγκεκριμένα παραδείγματα που να απεικονίζουν το συνδυασμό των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων σε μελέτες κοινωνικών επιστημών και στις επιστημονικές μελέτες (science studies), η όλη διαπραγμάτευσή του φωτίζει το πλαίσιο πραγμάτωσης του συνδυασμού αυτού. Ο Morgan μεταφέρει και εξετάζει τις κεντρικές εννοιολογήσεις του Kuhn στις κοινωνικές επιστήμες και συγκεκριμένα στο πεδίο της ανάπτυξης της μεθοδολογικής έρευνας. Θεωρεί

11. Η έννοια του Kuhn της *φυσιολογικής επιστήμης* τίθεται στο πλαίσιο του μοντέλου ανάπτυξης της επιστήμης που προτείνει. Η κεντρική του έννοια είναι αυτή του Παραδείγματος. Το Παράδειγμα μαζί με την επιστημονική κοινότητα που το αποδέχεται δραστηριοποιούν τη φυσιολογική επιστήμη έως ότου οι ανωμαλίες που διαπιστώνονται αποφέρουν την κρίση μετά την οποία έπεται η επιστημονική επανάσταση και στη συνέχεια η εγκαθίδρυση ενός νέου Παραδείγματος που, με σκοπό, με μια νέα επιστημονική κοινότητα, δραστηριοποιούν μια νέα φυσιολογική επιστήμη (βλ. σχήμα στην «Εισαγωγή του επιμελητή», Κάλφας, 1981: 27).

ότι, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες, μεγάλο μέρος της συζήτησης για τις μεθόδους έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες επικεντρώθηκε στη διάκριση μεταξύ ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας, συνυπάρχει μια τρέχουσα εναλλακτική προσέγγιση η οποία συνδυάζει, ενσωματώνει ή αναμιγνύει ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Απαντά ιστοριογραφικά στην κεντρική ερώτηση που θέτει αρχικά στο άρθρο του «σε ποιο βαθμό, οι ποιοτικές και οι ποσοτικές μέθοδοι συνδυάζονται απλά με τρόπο που χρησιμοποιούμε μεθόδους παρά εγείροντας βασικά ζητήματα για τη φύση της μεθοδολογίας έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες;» (Ibid., 48). Εξετάζει το *κυρίαρχο Παράδειγμα*[12] και, για να ξεδιαλύνει τις πολλαπλές έννοιες και χρήσεις του, τις ταξινομεί στις πιο συνήθεις εκδοχές του στις κοινωνικές επιστήμες (αναφέρει τέσσερις) και επικεντρώνεται στο ζήτημα της μεθοδολογίας έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες αναδεικνύοντας μια εναλλακτική λύση, αυτή της ρεαλιστικής προσέγγισης (pragmatic approach) στη μεθοδολογία.

Η πρώτη εκδοχή της έννοιας του Παραδείγματος που αναφέρει ο Morgan, είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως κοσμοθεωριών. Στην εκδοχή αυτή, ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων αναδεικνύει τους πολλούς παράγοντες που εμπλέκονται στις αποφάσεις σχετικά με το τι και πώς μελετάται. Αλλά, καθώς οι κοσμοθεωρίες είναι ευρείες έννοιες, δεν βοηθούν στην κατανόηση του ερωτήματος του συνδυασμού των διαφορετικών μεθόδων. Μπορεί, όπως αναφέρει ως επεξηγηματικό παράδειγμα, ορισμένοι ερευνητές να τονίζουν τα θέματα κοινωνικής αλλαγής και δικαιοσύνης, ενώ άλλοι να επικεντρώνονται στον πειραματισμό ή τη δημιουργία θεωριών στους τομείς εξειδίκευσής τους, έτσι ώστε η άμεση σχέση με την έρευνα να είναι μικρή, είτε στη μία είτε στην άλλη περίπτωση. Η δεύτερη εκδοχή, η περισσότερο διαδεδομένη στις κοινωνικές επιστήμες κατά τον Morgan, είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως επιστημολογικών στάσεων με διακριτά συστήματα πεποιθήσεων (όπως κονστρουκτιβισμός ή κριτική θεωρία). Αυτές βασίζονται σε γνωστές θέσεις της φιλοσοφίας της γνώσης και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τίθενται και απαντώνται οι ερευνητικές ερωτήσεις. Καθώς οι προσεγγίσεις που υιοθετούνται είναι περιορισμένες, εστιάζουν στις βαθύτερες υποθέσεις των ερευνητών και μόνο λίγα μπορούν να πουν για τις ουσιαστικές αποφάσεις του τι και πώς μελετάται. Η εκτεταμένη συζήτηση αναφορικά με το συνδυασμό ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας που αναπτύχθηκε με την εκδοχή αυτή, έχει φέρει σε αντιπαράθεση με όσους θέτουν το θέμα θεμελιώδους ασυμβατότητάς τους και όσους θεωρούν ότι ο συνδυασμός των μεθόδων δεν παραβιάζει τις αρχές της φιλοσοφίας της γνώσης. Η τρίτη εκδοχή είναι αυτή των Παραδειγμάτων ως κοι-

12. Η έννοια του *Παραδείγματος*, σύμφωνα με πολλές επισημάνσεις (του ίδιου του Kuhn μεταγενέστερα), εμφανίζεται, στο βιβλίο του Kuhn στο οποίο γίνεται αναφορά εντός κειμένου, με περισσότερες σημασίες, παρ'ότι κατέχει τον κεντρικό ρόλο στη διαπραγμάτευσή του. Ο Morgan υιοθετεί την πρωταρχική έννοια που χρησιμοποιεί ο Kuhn, ως το συναινετικό σύνολο πεποιθήσεων και πρακτικών που καθοδηγούν ένα πεδίο επιστημονικών μελετών (science studies, για την έννοια αυτή βλ. παρακάτω εντός κειμένου) τις οποίες διαφοροποιεί από τις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρεί, ωστόσο, ότι και στις κοινωνικές επιστήμες χρησιμοποιείται πλέον ο όρος αυτός (Παράδειγμα) και μάλιστα ως κεντρική έννοια για τη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών επιστημών.

νών πεποιθήσεων σε μια κοινότητα ερευνητών. Δηλαδή, το γεγονός ότι, μεταξύ των μελών μιας περιοχής ειδικότητας ή ενός πεδίου έρευνας υπάρχει συναίνεση σχετικά με ποιες ερωτήσεις έχουν μεγαλύτερη σημασία και ποιες διαδικασίες είναι καταλληλότερες για να απαντηθούν αυτές οι ερωτήσεις. Η εκδοχή αυτή είναι περισσότερο διαδεδομένη στις *επιστημονικές μελέτες* (science studies), δηλαδή αυτές που εξετάζουν την επικοινωνία, την ιστορία, την κοινωνιολογία και την φιλοσοφία της επιστήμης, ενδιαφέρονται για τις διεπιστημονικές περιοχές παραγωγής γνώσης όπου οι επιστημονικές εξειδικεύσεις συσχετίζονται μεταξύ τους και εφαρμόζουν περισσότερες και ποικίλες μεθόδους ανάλυσης, ενώ, αντίθετα, έχει μικρότερη έκβαση στις κοινωνικές επιστήμες, σε σύγκριση με την προηγούμενη εκδοχή των Παραδειγμάτων ως επιστημολογικών στάσεων. Για την εκδοχή αυτή, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε αύξηση της νομιμότητας της ποιοτικής έρευνας, πιο πρόσφατες εργασίες φαίνεται ότι επικεντρώνονται στο θέμα του συνδυασμού, ρεαλιστικότερα κατά τον Morgan, ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων. Η τέταρτη και τελευταία εκδοχή των Παραδειγμάτων (paradigms) αντιμετωπίζει ορισμένα παραδείγματα (examples) έργων ως περιπτώσεις-μοντέλα που χρησιμοποιούνται «υποδειγματικά» για το πώς γίνεται η έρευνα σε ένα δεδομένο πεδίο. Ο συνδυασμός των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων γίνεται σε αυτή τη βάση, δηλαδή της χρήσης των συγκεκριμένων περιπτώσεων για να υποστηριχθεί η παραδειγματοθεσία, για να απεικονιστούν οι γενικές αρχές του έργου και για να χρησιμοποιηθούν οι περισσότερες μέθοδοι. Ο Morgan συμπεραίνει ότι οι παραπάνω εκδοχές, ακριβώς επειδή υιοθετούν την ιεράρχηση από την εξειδίκευση στη γενικότητα, δεν αλληλοαποκλείονται (Ibid.: 50-54). Συνδέει τη θέση του αυτή με τη ρεαλιστική προσέγγιση την οποία θεωρεί ως το νέο Παράδειγμα μετά το Μεταφυσικό Παράδειγμα στις κοινωνικές επιστήμες. Με τη *ρεαλιστική προσέγγιση* (pragmatic approach), θα πρέπει να δοθεί η ίδια προσοχή στη μελέτη της σχέσης μεταξύ μεθοδολογίας και επιστημολογίας όσο και της σχέσης μεταξύ μεθοδολογίας και μεθόδων ώστε η μεθοδολογία να χρησιμοποιηθεί για να συνδεθούν τα θέματα της επιστημολογίας με τα ζητήματα του σχεδιασμού της έρευνας. Ο συνδυασμός ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων οφείλει να βρει τρόπο να υπερβεί το μηχανικό τρόπο απάντησης στις ερευνητικές ερωτήσεις. Σύμφωνα με τον Morgan, η ρεαλιστική προσέγγιση έχει ως πλεονέκτημα την έμφαση που δίνει στη σχέση μεταξύ επιστημολογικών ανησυχιών σχετικά με την φύση της γνώσης που παράγουμε και τις τεχνικές ανησυχίες σχετικά με τις μεθόδους που χρησιμοποιούμε για τη δημιουργία αυτής της γνώσης (Ibid.: 67-73).

Όσον αφορά τον αστικό σχεδιασμό και προγραμματισμό, ο συνδυασμός ή η μίξη μεθόδων εφαρμόζονται συχνά και με διάφορους τρόπους, ωστόσο η σημασιολόγησή τους παραμένει συγκεχυμένη από την άποψη της θεωρητικής δομής της εμπειρικής διερεύνησης των μελετών αυτών και του τρόπου επιλογής των μεθόδων προς συνδυασμό, ενσωμάτωση ή μίξη. Καθώς προνομιακή θέση έχει η θεματολογία σχετικά με τις προσεγγίσεις μεικτών μεθόδων για την ενσωμάτωση του αστικού σχεδιασμού και της οικονομικής αξιολόγησης, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στοχεύουν, κατά κύριο λόγο, στον εντοπισμό βέλτιστων λύσεων για τη λήψη αποφάσεων. Έτσι, αυτές προκύπτουν συνήθως από τη συστηματοποίηση πρακτικών

επιχειρησιακής οικονομικής-κοινωνικής έρευνας πεδίου και στατιστικής ανάλυσης και ανάγονται σε συγκεκριμένες τεχνικές, οι οποίες αναπαράγονται με αποτελέσματα διαφορετικών βαθμών αποδοτικότητας. Τέτοιο παράδειγμα είναι η ποιοτική μελέτη σχετικά με τους ενδιαφερόμενους και τους δρώντες και τον προσδιορισμό της εμπλοκής τους στην εφαρμογή ενός προγράμματος ή μιας πολιτικής (stakeholders analysis). Η ανάλυση αυτή, συνήθως, βοηθάει στο σχεδιασμό του έργου σε πρώιμο στάδιο. Ένα άλλο παράδειγμα είναι η πολυκριτήρια ανάλυση (multicriteria analysis), η οποία συμβαδίζει συχνά με την προηγούμενη και η οποία αναφέρεται σε ένα σύνολο τεχνικών συνάρτησης και ιεράρχησης, σε μεγάλο βαθμό με την βοήθεια υπολογιστικού και μαθηματικού προγραμματισμού, για να αντιμετωπίσει επιχειρησιακά τη λήψη αποφάσεων σε περιπτώσεις διαφορετικών και ενδεχομένως αντικρουόμενων στόχων. Αυτού του τύπου οι μέθοδοι και οι υπολογιστικές και προγραμματικές τεχνικές αποτελούν το αντικείμενο μιας σχετικά εκτεταμένης επιστημονικής αρθρογραφίας των τελευταίων ετών, στο πλαίσιο έρευνας που σχετίζεται με μοντέλα βελτιστοποίησης των πρακτικών, των διαδικασιών και των προϊόντων για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι αρθρογράφοι αποτελούν συνήθως πολυεπιστημονικές ομάδες και οι έρευνες ή οι μελέτες αναφοράς τους προκύπτουν από χρηματοδοτήσεις για κοινοπραξίες ακαδημαϊκών φορέων, μελετητικών γραφείων και επιχειρηματικών, πολιτικών και κοινωνικών εταίρων. Αν και στην περίπτωση του αστικού σχεδιασμού φαίνεται να υπερισχύει η τέταρτη εκδοχή του Morgan, μια εκτενέστερη αφηγηματική ανασκόπηση, κυρίως της επιστημονικής αρθρογραφίας, θα μπορούσε να διακρίνει καλύτερα τις εκδοχές των Παραδειγμάτων μεθοδολογικής έρευνας. Βέβαιο είναι ότι οι επιχειρησιακές οικονομικο-κοινωνικές αναλύσεις και οι αξιολογήσεις βιωσιμότητας (Berta et al., 2016, Cinelli et al, 2014) αποτελούν ένα προνομιακό πεδίο πολυκλαδικών (multidisciplinary) αλλά και διεπιστημονικών (interdisciplinary) και υπερδιεπιστημονικών (transdisciplinary) προσεγγίσεων (Wickson et al., 2006, Sala et al., 2015, Berta et al., 2016). Το πλαίσιο αυτών των ιδιοτήτων της σημερινής επιστημονικής έρευνας, το οποίο πιθανότατα επιδρά και στο επιστημονικό πεδίο του αστικού σχεδιασμού, εξετάστηκε στο συλλογικό βιβλίο περί της νέας παραγωγής της γνώσης (The New Production of Knowledge) στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Gibbons et al., 1994, 2002). Οι θέσεις του βιβλίου αυτού, όπως και το βιβλίο του Kuhn για τη δομή των επιστημονικών επαναστάσεων, επηρέασαν ένα πλατύ επιστημονικό κοινό παρότι δέχθηκαν και αρκετή κριτική. Οι συγγραφείς του υποστηρίζουν ότι η αλλαγή του τρόπου με τον οποίο παράγεται η γνώση εντοπίζεται σε ένα ευρύ φάσμα επιστημονικών και ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων και, καθώς αυτή η αλλαγή επιμένει μέσα στο χρόνο, θα πρέπει να θεωρηθεί βάσιμη η διαπίστωσή της. Ως εκ τούτου, η συνεξέλιξη της επιστημονικής παραγωγής με την κοινωνία, η οποία συντελείται με νέο τρόπο, δημιουργεί ένα πλαίσιο υπερδιεπιστημονικό (transdisciplinary) καθώς αίρει τα σύνορα των παλαιότερων επιστημονικών κλάδων, εισάγει μεγαλύτερη ετερογένεια με παραγωγή περισσότερο ετεροαρχική και περισσότερο παροδική (Gibbons et al., 1994, 2002, Nowotny et al., 2003).[13]

13. Σημειώνεται ότι η θέση του βιβλίου (Gibbons et al., 1994, 2002) επανεξηγήθηκε, με νεότερες δημοσιεύσεις των συγγραφέων του, καθώς αυτοί θεώρησαν ότι η κεντρική τους

Με τις παραπάνω αναφορές της εισαγωγικής ανασκόπησης, δεν επιδιώκεται ο προσδιορισμός και η κριτική αξιολόγηση των τάσεων αλλά η ανάδειξη του οντολογικού μεθοδολογικού πεδίου της έρευνας που σχετίζεται με τον αστικό σχεδιασμό και που στο πλαίσιο των εργασιών του έργου δοκιμάστηκε να υποστηριχθεί.

1.3.2 Αστικός σχεδιασμός: πεδίο θεωρητικών και εμπειρικών διερευνήσεων ή κλάδος θεωρίας και πράξης;

Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση καταγράφεται πληθώρα θέσεων και ερμηνειών όσον αφορά τον ορισμό του εκτενέστερου πεδίου *αστικός σχεδιασμός* και την

ιδέα, με τη μεγάλη δημοσιότητα που απέκτησε το βιβλίο, απλοποιήθηκε ριζικά. Τρεις εκ των συγγραφέων, επανερχόμενοι στην εισαγωγή του βιβλίου με σχετικό τους άρθρο, διευκρινίζουν ότι ο μετασχηματισμός περιγράφηκε απλοϊκά ως προς την αποδέσμευση από την ηγεμονία της θεωρητικής ή, εν πάση περιπτώσει, της πειραματικής επιστήμης και υπερκαλύφθηκε από ένα νέο πρότυπο παραγωγής γνώσης, κοινωνικά κατανεμημένο, προσανατολισμένο στην εφαρμογή, διεπιστημονικό και το οποίο υπόκειται σε πολλαπλές ευθύνες (Nowotny et al., 2003: 179). Οι συγγραφείς διευκρινίζουν στις νεώτερες δημοσιεύσεις τους ότι αναδεικνύουν την αλλαγή του ερευνητικού περιβάλλοντος ώστε να προκαλέσουν τη συζήτηση με τις πολλαπλές διαστάσεις της αλλαγής αυτής. Αυτές συνδέονται με το υπερεθνικό, το εθνικό και το συστημικό επίπεδο προσδιορισμού του, με την υιοθέτηση, σε μεγάλο βαθμό, του από πάνω προς τα κάτω χειρισμού των ερευνητικών προτεραιοτήτων, με τη μεγιστοποίηση της μέριμνας για τους τρόπους χρηματοδότησης της έρευνας που επιφέρουν την εφαρμογή διαδικασιών με περιορισμούς στην κυκλοφορία των ερευνητικών ευρημάτων, με την ανάπτυξη των διαδικασιών αξιολόγησης και τη μεγέθυνση της σημασίας τους στο πλαίσιο της επιστημονικής ευθύνης με πολλαπλασιασμό των διαδικασιών και των εμπλεκόμενων διοίκησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η έρευνα που περιγράφεται ως βασική ή ανιδιοτελής, οι συγγραφείς θεωρούν ότι αποτελεί μία «δευτερεύουσα» ενασχόληση ακόμη και στα πανεπιστήμια. Στη διαδικασία θεώρησης της *γνώσης* όχι πια ως δημόσιου αγαθού αλλά ως πνευματικής διαδικασίας η οποία παράγεται, συσσωρεύεται και διανέμεται εμπορικά όπως άλλα αγαθά και υπηρεσίες, δημιουργείται μια νέα γλώσσα για την εφαρμογή, τη συνάφεια, τη συσχέτιση με το ευρύτερο πλαίσιο, την προσέγγιση και τη μεταφορά της τεχνολογίας και της γνώσης. Η εκτεταμένη παραγωγή αρθρογραφίας και βιβλιογραφιάς, σχετικά με αυτή τη νέα γλώσσα της Κοινωνίας της Γνώσης, επιφέρει εμπειρική έρευνα και θεωρητική διαπραγμάτευση, η οποία αυξάνει τελικά την κατανόηση των κυρίαρχων τρόπων επιστημονικής παραγωγής (Nowotny et al., 2003: 184-186). Ο νέος τρόπος γνώσης γεννιέται σε ένα πλαίσιο εφαρμογής, χαρακτηρίζεται από υπερ-διεπιστημονικότητα (trans-disciplinarity), από πολύ μεγαλύτερη ποικιλομορφία τόπων παραγωγής της γνώσης και τύπων γνώσεων που παράγονται, από υψηλό βαθμό αντανακλαστικότητας ώστε οι συνέπειες της νέας γνώσης δεν μπορούν να θεωρηθούν εκτός της ερευνητικής διαδικασίας τόσο για την επιλογή του θέματος και το σχεδιασμό της έρευνας όσο και των τελικών χρήσεών της, ενώ συνδέεται με νέους τρόπους ελέγχου της ποιότητας, καθώς δεν υπάρχει πλέον σταθερή ταξινόμηση κωδικοποιημένων επιστημονικών κλάδων, οι επιστημονικοί κριτές δεν μπορούν να ταυτοποιηθούν αξιόπιστα με συγκεκριμένες περιοχές αξιολόγησης. Επίσης, η εφαρμογή αναγωγικών μορφών ελέγχου ποιότητας δεν μπορούν να εφαρμοστούν στα ευρύτερα πλαίσια της παραγωγής έρευνας που έχουν πολλαπλούς εμπλεκόμενους και υπευθύνους, πολλαπλές ιεραρχήσεις και διακρίσεις (Nowotny et al., 2003: 184-188). Στη βάση της διαπραγμάτευσής τους, οι συγγραφείς, προτείνουν επανασκόπηση και επανακαθορισμό της εφαρμοσμένης και βασικής έρευνας με μια σειρά προτάσεων που αναπτύσσουν, πέρα από το συγκεκριμένο άρθρο, σε ένα δεύτερο βιβλίο *Rethinking Science* (Nowotny et al., 2003: 190-193).

προσπάθεια οριοθέτησής του μεταξύ των επιστημονικών κλάδων ή των συγγενών του κλάδων, ειδικότερα της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας. Η ακαδημαϊκή συζήτηση των τελευταίων ετών αφορά κυρίως τη φύση της γνώσης που παράγει ο αστικός σχεδιασμός και οι διερευνήσεις επικεντρώνονται:

› στην αποσαφήνιση της θεωρίας και της πρακτικής του αστικού σχεδιασμού (Inam, 2002, Lang, 2005, Marshall, 2012, Carmona, 2014, Dovey and Pafka, 2015),

› στην εύρεση του πυρήνα παραγωγής της γνώσης (Lang, 2005, Carmona, 2014) με την εξέταση της ανάπτυξης της θεωρητικής, πρακτικής ή και εμπειρικής βάσης του από την πιθανή εμφάνισή του ως όρου σε ακαδημαϊκό πλαίσιο των ΗΠΑ (Lang, 2005, Palazzo, 2011) και από τις αρχές του ως διακριτού πεδίου θεωρίας και πράξης του σχεδιασμού στις δεκαετίες 1960, 1970 στις ΗΠΑ και Μ. Βρετανία με τους Kevin Lynch, Christofer Alexander, Jane Jacobs, κ.ά. αλλά και της ιστορίας του από τα μέσα του 19ου αιώνα στην Ευρώπη με τον Camillo Sitte και τον Ildefons Cerdà (Marshall, 2012, Dovey and Pafka, 2015),

› της εκπαιδευτικής του διάδοσης και υπόστασης ως διακριτής ενότητας προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων (Palazzo, 2011),

› της υπόστασής του ως κλάδου επιστημονικού, ψευδό-επιστημονικού (Marshall, 2012) ή πρώτο-επιστημονικού (Dovey and Pafka, 2015),

› της διεπιστημονικής κατεύθυνσής του υπό το πρίσμα είτε της κριτικής του ως ακαθόριστου αμαλγάματος περισσότερων κλάδων (Inam, 2002) είτε της αξιολόγησής του ως ρεαλιστικού συνδυασμού θεωριών, μεθόδων και τεχνικών περισσότερων και διαφορετικών κλάδων (Moudon, 1992/ 2011).

Όσον αφορά τους κλάδους στους οποίους εκτείνεται ο αστικός σχεδιασμός, όπως και ο συνδυασμός τους, η ανασκόπηση των δημοσιευμάτων αναδεικνύει μια δική του ιστορία. Προγενέστερες θεωρήσεις του αστικού σχεδιασμού τον χαρακτήριζαν ως ένα ακαθόριστο πεδίο που επικαλύπτει, ενοποιώντας, τους συγγενείς κλάδους της αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής τοπίου, του πολεοδομικού προγραμματισμού ή του κλάδου του πολιτικού μηχανικού (Lang, 2005: 394), ενώ οι πιο πρόσφατες εκτείνουν το γνωσιολογικό πεδίο του σε όλες τις ανθρωπιστικές, κοινωνικές και τις φυσικές επιστήμες. Η γνώση που παράγεται στο πεδίο του αστικού σχεδιασμού θεωρείται ευρύτερη από αυτή της αναδυόμενης «*επιστήμης των πόλεων*» και καλύπτει τόσο τις φυσικές όσο και τις κοινωνικές επιστήμες καθώς και τις τέχνες και τις ανθρωπιστικές επιστήμες (Dovey and Pafka, 2015). Αναφέρονται συγκεκριμένα οι κλάδοι της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας, των πολιτικών και οικονομικών επιστημών, της οικολογίας, των φυσικών επιστημών και των επιστημών της υγείας, της αστικής γεωγραφίας και των τεχνών (Carmona, 2014). Ωστόσο δεν είναι τυχαίες αυτές οι διακυμάνσεις των εκτιμήσεων σχετικά με τον αστικό σχεδιασμό, εν προκειμένω της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού και τα επιστημολογικά της περιεχόμενα ή την κριτική θεώρησή του. Ενδιαφέρουσες εξηγήσεις, αλλά με διαφορετικές ερμηνείες, δίνουν ο Marshall, από τη μια μεριά, και οι Dovey και Pafka, από την άλλη. Ο πρώτος αναφέρει ότι η επίκριση της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού για ασυναρτησία και ανεπάρκεια οφείλεται εν μέρει στο ότι ο αστικός σχεδιασμός δεν στηρίζεται σε

στερεή επιστημονική βάση αλλά σε μη ελεγμένες υποθέσεις και σε μεμονωμένα αποτελέσματα που του προσδίδουν έναν χαρακτήρα, τουλάχιστον εν μέρει, ψευδό-επιστημονικό. Από την εξέταση που κάνει σε τέσσερα πιο γνωστά κείμενα της θεωρίας του αστικού σχεδιασμού, των δεκαετιών 1960 και 1970, συμπεραίνει ότι μολονότι τα κλασικά κείμενα του αστικού σχεδιασμού είναι, λιγότερο ή περισσότερο, επιστημονικά, δεν ενσωματώνονται με επιστημονικό τρόπο στο γνωστικό σώμα του αστικού σχεδιασμού. Ανακύπτει η αναγκαιότητα για περισσότερη εξειδίκευση, για συστηματικότερες επαληθεύσεις και για κριτική αφομοίωση της επιστημονικής γνώσης στη θεωρία του αστικού σχεδιασμού (Marshall, 2012). Οι Dovey και Pafka στη συνέχεια και σε απάντηση στο άρθρο αυτό του Marshall, εξετάζοντας αυτή τη φορά τους κυριότερους θεωρητικούς του αστικού σχεδιασμού, διευρύνοντας το φάσμα με χρονικό ορίζοντα τα μέσα του 19ου αιώνα, θεωρούν ότι ο αστικός σχεδιασμός είναι πρώτο-επιστήμη και όχι ψευδό-επιστήμη. Αναφέρουν ότι το έργο των βασικών θεωρητικών του αστικού σχεδιασμού (Sitte, Cullen, Lynch, Cerdà, Jacobs, Alexander), αν και δεν αποτελεί εμπειρική επιστήμη, βασίζεται σε λεπτομερείς παρατηρήσεις πραγματικών πόλεων. Συμπεραίνουν και πάλι ότι η παραγωγή γνώσης στον αστικό σχεδιασμό εκτείνεται σε όλες τις ανθρωπιστικές, τις κοινωνικές όπως και τις «σκληρές επιστήμες» και πρόκειται συγκεκριμένα για μια ιδιαίτερη, διαγραμματική μορφή κοινωνικής και χωρικής γνώσης καθώς η εμπειρική επιστήμη υπό ελεγχόμενες συνθήκες δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση του αστικού σχεδιασμού (Dovey and Pafka, 2015).

Το εύρος, ωστόσο, του αστικού σχεδιασμού δεν οφείλεται μόνο στις ανάγκες των θεωρητικών αναζητήσεων σχετικά με την παραγωγή γνώσης για το σύγχρονο αστικό περιβάλλον και με τη δημοσίευσή τους σε ακαδημαϊκά κείμενα αλλά και στα παραγόμενα έργα και την επαγγελματική πρακτική. Τα προϊόντα αστικού σχεδιασμού ποικίλουν σε είδος: από νέες πόλεις σε τμήματα πόλεων και σε στοιχεία υποδομών πόλεων. Γενικότερα, ο αστικός σχεδιασμός ασχολείται με τη δημόσια κοινωνικο-χωρική πραγματικότητα των ανθρώπινων εγκαταστάσεων και τα στοιχεία που τις προσδιορίζουν (Lang, 2005: 391-395). Μια επακόλουθη υπόθεση είναι ότι ο αστικός σχεδιασμός δεν έχει καθορισμένη κλίμακα εφαρμογής, παρότι επικρατεί η αντίθετη άποψη ότι δηλαδή η κλίμακα αποτελεί έναν τρόπο διαχωρισμού του. Επιπρόσθετα, τα βασικά ερωτήματα που συνοδεύουν τόσο τη θεωρητική όσο και την πρακτική παραγωγή γνώσης, ως προς το πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού, είναι σε μεγάλο βαθμό τα ίδια που απασχολούν σήμερα και τους συγγενείς του κλάδους. Τίθεται κατ' επέκταση το ζήτημα της φύσης του και το πώς ο αστικός σχεδιασμός διαχωρίζεται, ως πεδίο διερευνήσεων ή ως επιστημονικός κλάδος. Επαναλαμβάνονται τα ερωτήματα σε ποιο βαθμό διαθέτει επιστημονική βάση και πώς αυτή, υπάρχουσα ή προς ανάπτυξη, διαχωρίζεται versus επικαλύπτεται από αυτήν της πολεοδομίας, του αστικού προγραμματισμού, της αστικής αρχιτεκτονικής, της αρχιτεκτονικής τοπίου ή του περιβαλλοντικού σχεδιασμού κ.τ.λ. Ο Lampugnani υπενθυμίζει ότι η κατασκευή των πόλεων συνοδευόταν πάντα από θεωρητικό προβληματισμό. Αυτή, μέσα από την οπτική του, δηλαδή της κριτικής της θεωρίας που σταδιακά εξομοιώνεται με τον εμπειρισμό, χάνει την αποδεικτικότητά της και, όλο και περισσότερο, την αξία της για αλήθεια.

Θέτει το ζήτημα τού πότε η αντανάκλαση του θεωρητικού αυτού προβληματισμού για την αστικοποίηση είναι στήριξη ή ακόμη και προσανατολισμός και πότε είναι ένα περιττό φορτίο (Lampugnani, 2014). Χρησιμοποιεί τον όρο επιστήμη της πολεοδομίας[14] και για την επιχειρηματολογία του ανατρέχει στην ιστοριογραφία των πόλεων και της πολεοδομίας (όπως στους Vitruve και Alberti),[15] αλλά και σε φιλοσοφικά κείμενα (όπως του Nietzsche). Αναφέρει ότι τα γεγονότα, η πραγματικότητα για την επιστήμη της πολεοδομίας, είναι οι πόλεις με τη φυσική τους μορφή και ερωτά τι θα έπρεπε να τεθεί αρχικά στις πειραματικές διερευνήσεις της επιστήμης αυτής: η πόλη, τα πρότυπα, τα σχέδια ή τα κείμενα.

Ο Carmona δίνει έναν αμεσότερο ορισμό του αστικού σχεδιασμού. Τον θεωρεί έναν ανάμικτο/μπάσταρδο κλάδο (mongrel discipline) που αντλεί, απ' όπου μπορεί, τις νομιμοποιητικές του θεωρίες στις ρίζες άλλων και διαφορετικών κλάδων ή στις θεωρίες και τις πρακτικές των συγγενών του κλάδων (Carmona, 2014).

Οι παραπάνω επισημάνσεις συγκλίνουν στο ότι ο αστικός σχεδιασμός συνδέεται με την ανάγκη για επιστημονική βάση και πολυ- ή δι-επιστημονική κατεύθυνση των διεργασιών για την παραγωγή των παραγώμενών του. Επομένως, ακολουθεί τις εξελίξεις, στο περιβάλλον της νέας παραγωγής γνώσης, χρησιμοποιώντας θεωρίες μέσα από ποικίλες ερευνητικές διαδρομές και διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, χωρίς όμως να διαχωρίζεται από τις θεωρητικές παραδόσεις των συγγενών του κλάδων. Το επιχείρημα της παραπάνω ανασκόπησης, σύμφωνα και με την ανασκόπηση των προηγούμενων δύο ενοτήτων του παρόντος υποκεφαλαίου, εισάγει τους όρους για τη συζήτηση που έχει συνέχεια στις εργασίες των επόμενων κεφαλαίων.

1.3.3 Ο συνδυασμός μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων στο έργο

Για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της σειράς μελετών και ερευνών του έργου που έγινε για να υποστηρίξει, όπως σημειώθηκε στην αρχή του Κεφαλαίου 1,

---

14. Ο όρος *Städtebau* της γερμανικής γλώσσας θα μεταφραζόταν παλαιότερα με τον ελληνικό όρο *πολεοδομία* και τον γαλλικό *urbanisme*. Ωστόσο σήμερα πιθανότατα καλύπτει και τον όρο *αστικός σχεδιασμός*. Κατ'επέκταση, δεν είναι σαφές αν θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί μεταφραστικά ο όρος «επιστήμη της πολεοδομίας» ή «επιστήμη του αστικού σχεδιασμού». Προτίμησα τον πρώτο, καθώς ο Lampugnani δίνει έμφαση και προτεραιότητα στην εξειδικευμένη επιστημονική διάσταση η οποία συνδέεται με την ιστοριογραφία, τη μνήμη των πόλεων και τις θεωρητικές παραδόσεις της πολεοδομίας.

15. Μία πλευρά της ακαδημαϊκής ενασχόλησης με τον αστικό σχεδιασμό, περισσότερο εκτεταμένη σε προηγούμενες δεκαετίες, τον τοποθετεί ιστοριογραφικά ως αναπόσπαστη συνέχεια της αρχιτεκτονικής της πόλης και της πολεοδομίας,. Θα αναφέρω εδώ το παράδειγμα του Moughtin, ο οποίος θεωρεί τον αστικό σχεδιασμό ως την τέχνη της καλής διάταξης κτιρίων για τη δημιουργία ενοποιημένων συνθέσεων (Moughtin, 1999). Θεωρεί ως σημαντικότερο για τον αστικό σχεδιασμό τον Camillo Sitte, τον συνδέει ωστόσο με την παράδοση της θεωρίας της πολεοδομίας ξεκινώντας με τους Vitruve, Alberti, Serlio, Palladio κ.ά., μη παραλείποντας το μοντέρνο κίνημα στην αρχιτεκτονική με κύριο εκπρόσωπο τον Le Corbusier και καταλείγοντας στους αναλυτικούς των δεκαετιών 1960-1980, όπως οι Alexander, Rossi, Vidler, Krier κ.ά.

τα κύρια παραδοτέα (μετα-ανάλυση και προτάσεις), χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικού τύπου ή και μικτά δεδομένα. Αυτά προήλθαν από βάσεις δευτερογενών δεδομένων και από χωρικές και κοινωνικές επιτόπιες καταγραφές και έρευνες του έργου καθώς και άλλων έργων. Χρησιμοποιήθηκαν επίσης περισσότερες μέθοδοι για την οριοθέτηση του αντικειμένου μελέτης, σύμφωνα με τη εξειδικευμένη θεώρηση της κάθε επιμέρους εργασίας και για τη συλλογή των κατάλληλων δεδομένων, και περισσότερες μέθοδοι ανάλυσης των δεδομένων αυτών. Τα αποτελέσματα από τη χρήση των επιλεγμένων μεθόδων συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων υπηρετούν περισσότερους στόχους ταυτόχρονα:

› τη συμμετοχή στην ανάπτυξη της επιστημολογικής θέσης όσον αφορά την κοινωνική θεώρηση του αστικού σχεδιασμού,

› τη δοκιμή μιας συνολικής μεθοδολογικής προσέγγισης με διεπιστημονική κατεύθυνση,

› τη συσχέτιση του φυσικού χώρου με τις ιδιότητες και κοινωνικά χαρακτηριστικά των πληθυσμιακών συνόλων αναφοράς, μέσω μελέτης συγκεκριμένων περιπτώσεων δημόσιου αστικού χώρου, και

› τη διαμόρφωση ενός σύνθετου πεδίου για τη διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων από τις αλλαγές του χώρου της πόλης και οι οποίες συνδέονται με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, προγραμματισμού και άσκησης πολιτικής.

Η χρήση στο έργο περισσότερων μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων συνδύασε: 1) μεθοδολογία αλγοριθμικής και περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης απογραφικών δεδομένων ώστε να ταυτοποιηθούν οι ομοιότητες, οι διαφορετικότητες και οι ιδιαιτερότητες των δευτερογενών χωρικών ενοτήτων οι οποίες προσδιορίζονται με κοινωνικο-δημογραφικά κριτήρια, για ένα σύνολο χώρων διάσπαρτων εντός του ιστού της πόλης και σχετικών με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, 2) χωρική ανάλυση, βάσει επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων γης σε περιοχές που προσδιορίζονται με χωρικά κριτήρια (τοπολογίας όπως γειτνίαση, συνάφεια) γύρω από επιλεγμένους χώρους αστικής επέμβασης και βάσει περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης των χρήσεων γης και των μεταβολών τους μέσα στο χρόνο, και σε συνδυασμό με την κατασκευή σχετικού δείκτη, 3) ποιοτική μελέτη, με μερική χρήση θεματικής ανάλυσης σχετικά με τους ενδιαφερόμενους και τους δρώντες και την ανάλυση των αντιλήψεων και εμπειριών τους σχετικά με την εφαρμογή προγραμμάτων και πολιτικών αστικού σχεδιασμού, 4) κοινωνικο-οικονομική και χωρική ποιοτική μελέτη, συνδυασμένη με ποσοτικές αναλύσεις σχετικά με ομάδα-στόχο δρώντων και με τη λειτουργία συγκεκριμένων δημόσιων χώρων μελέτης περίπτωσης, μετά από τις επεμβάσεις ανάπλασής τους, 5) μετα-ανάλυση για τη συσχέτιση δημογραφικών χαρακτηριστικών ομάδων–στόχων ενδιαφερόμενων και δρώντων στη λειτουργία διαφορετικών τύπων χώρων, περισσότερων πόλεων στην Ευρώπη, με τις παραμέτρους συνολικής λειτουργίας του αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου, στην περίπτωση ενός συνόλου ερευνών επιλεγμένων που εκπονήθηκε στη συνέχεια συστηματικής ανασκόπησης. Οι εργασίες, που χρησιμοποιούν τις προαναφερόμενες μεθόδους, παρουσιάζονται στο μεγαλύτερο μέρος τους στα κεφάλαια του παρόντος βιβλίου. Ορισμένες άλλες εργασίες οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο έργο δεν συμπερι-

λήφθησαν εδώ καθώς δεν υπήρξε πρακτικά η δυνατότητα ολοκλήρωσης της ανάλυσης των δεδομένων. Η συλλογή των δεδομένων τους ολοκληρώθηκε, όπως και η ένταξή τους σε βάσεις δεδομένων, ενώ ο έλεγχος, η συνολική επεξεργασία και αποτίμηση των αποτελεσμάτων δεν ολοκληρώθηκαν. Πρόκειται για την έρευνα πεδίου της μελέτης περίπτωσης Δ του έργου αναφορικά με τον επιμήκη πράσινο χώρο στο Μοσχάτο (Πίνακας 1-4) και για την εκτεταμένη μελέτη προεργασίας του έργου σχετικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού με συλλογή στοιχείων για την πόλη της Αθήνας και για επιλεγμένα διεθνή παραδείγματα. Η πρώτη εργασία πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο οπτικής παρατήρησης, η οποία εκπονήθηκε σε προηγούμενο έργο σχετικά με τη χρήση των φυσικών χώρων της Αθήνας (Αβδελίδη, 2007: 34-61). Η δεύτερη εκπονήθηκε στο πλαίσιο του παρόντος έργου και αφορά την κατάρτιση ενός καταλόγου-μήτρας καταγραφής και ταξινόμησης των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, ο οποίος συνιστά ένα μεθοδολογικό εργαλείο αποθήκευσης πληροφορίας.

Βιβλιογραφία

Αβδελίδη, Κ. (2010). *Η χωρική εξέλιξη 4 μεγάλων ελληνικών πόλεων*. Κείμενα Εργασίας 2010/21. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Αβδελίδη, Κ. (2009). Αστικός φυσικός χώρος και πτυχές της καθημερινότητας στην Αθήνα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 128 Α', 143-174.

Αβδελίδη, Κ. (2007). *Χρήση φυσικών χώρων Αθήνας –ένας δείκτης ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης*. Εκθεση ερευνητικών αποτελεσμάτων. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Alexander, C. (1964). *Notes in the synthesis of form.* Cambridge: Harvard University Press.

Avdelidi, K. (2004). Social considerations at the design of open spaces. In M. Nicolopoulou (ed.). *Designing open spaces in the urban environment: a bioclimatic approach*. CRES, EU, 42-46.

Berta, M., Bottero and M. and Ferretti, V. (2016). A mixed methods approach for the integration of urban design and economic evaluation: industrial heritage and urban regeneration in China. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, Sept. 1-53.

Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? *Qualitative Research*, 6 (1), 97-113.

Carmona, M. (2014). The place-shaping continuum: A theory of urban design process. *Journal of Urban Design,* 19 (1), Routledge, Taylor and Francis Group Ltd, 2-36.

Choay, F. (1965). *L'urbanisme, utopies et réalités. Une anthologie*. Paris: Éditions du Seuil, Points.

Cinelli, M., Coles, S.R. and Kirwan, K. (2014). Analysis of the potentials of multi criteria decision analysis methods to conduct sustainability assessment. *Ecological Indicators*, 46, 138-148.

Dalla Longa, R. (2011). Urban models. In R. Dalla Longa (ed.), *Urban models and public-private partnership* (pp. 7-46). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.

Dovey, K. and Pafka, E. (2015). The science of urban design?. *Urban Design International,* 21 (1), 257-271.

Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. and Trow, M., 2002 (1994). *The new production of knowledge. The dynamics of scinece and research in contemporary societies*. London: SAGE Publications.

Grasso, M. (2010). The need to apply an integrated approach to urban regeneration (exploratory opinion). *Urban regeneration : integrated approach*. Brussels: European Economic and Social Committee, ECO/273 - 7/6/2010.

IAURIF (2007). *Grands projets urbains en Europe. Conduire le changement dans les métropoles. Les Cahiers de l'Institut d'Aménagement et d'Urbanisme de la Région d'Île-de-France,* No 146-Mars.

Inam, A. (2002). Meaningful urban design: teleological/catalytic/relevant. *Journal of Urban Design,* 7 (1), 35-58.

Κάλφας, Β. (1981). Εισαγωγή: Ριζικές ανακατατάξεις στη σύγχρονη αγγλοσαξωνική επιστημολογία: Ο Thomas S. Kuhn και η «στροφή» της δεκαετίας 1960-70. Στο T.S. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων* (σελ. 9-47). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.

Kuhn, T.S. (1981). *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*. Επιμέλεια: Β. Κάλφας. Μετάφραση: Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας από την αγγλική *The Structure of Scientific Revolutions* 1970 (1962). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σύγχρονα Θέματα.

Lampugnani, V.M. (2014). Leitlinie, Gedächtnis oder Selbstzweck?. Neue Bürcher Zeitung, 16.5.2014. www.nzz.ch/leitlinie-gedaechtnis-oder-selbstzweck-1.18303806.

Lampugnani, V.M. (2012). Gedächtnis und kritische Wissenschaft – Für eine Neugründung der Disziplin Städtebau. *Geographische Revue,* 14 (Heft 1), 53-57.

Lang, J. (2005). *Urban design. a typology of procedures and products.* Oxford: Architectural Press.

Marshall, S. (2012). Science, pseudo-science and urban design. *Urban Design International,* 17 (4), 257-271.

Morgan, D.L. (2007). Paradigms lost and pragmatism regained. methodological implications of combining qualitative and quantitative methods. *Journal Of Mixed Methods Research,* 1 (1), 48-76.

Moudon, A.V. (2012) (1992). A catholic approach to organizing what urban designers should know (pp. 235-258). In M. Larice, E. Machdonald (eds), *The Urban Design Reader*, London: Routledge.

Moughtin, C. (1999) (1992). *Urban design: street and square.* Oxford: Architectural Press.

Nowotny, H., Scott, P. and Gibbons, M. (2003). Introduction. «Mode 2» revisited: The new production of knowledge. *Minerva,* 41, 179-194.

Panerai, P., Castex, J., Depaule, J.C. and Samuels, I. (2004). *Urban forms, the death and life of the urban block.* Oxford: Architectural Press.

Palazzo, D. (2011). Pedagogical traditions. In T. Banerjee, A. Loukaitou-Sideris, (eds), *Companion to urban design* (pp. 41-52). London: Routledge.

Pinson, D. (2015) (2004). Urban planning: an «undisciplined» discipline?. *Futures,* 36 (4) - Special Issue Futures on Transdisciplinarity, 503-513. https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00789207/document.

Qian, Y. (2009). *Policy and practice of urban neighbourhood renewal and regeneration: what can china learn from british experiences?*. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Heriot-Watt University, School of the Built Environment.

Sala, S., Ciuffo, B. and Nijkamp, P. (2015). A systemic framework for sustainability assessment. *Ecological Economics,* 119, 314-325.

Sandelowski, M. (2000). Combining qualitative and quantitative sampling, data collection, and analysis techniques in mixed-method studies. *Research in Nursing and Health*, 23, 246-255.

Sitte, C. (1953) (1889). *L'arte di construire le città*, www.architettura.unina2.it/docenti/areaprivata/233/documenti/artedicostruirelecitt%C3%A0.pdf.

Στεφάνου, Ι., Χατζοπούλου, Α. και Νικολαΐδου, Σ. (1995). *Αστική ανάπλαση.* Αθήνα: ΤΕΕ.

Tomas, F. (1995). Projets urbains et projet de ville. La nouvelle culture urbaine a vingt ans. *Les Annales de la recherche urbaine* « Politiques de la ville. Recherches de terrains», 68-69, 135-143.

Wickson, F., Carew A.L. and Russell A.W., (2006). Transdisciplinary research: characteristics, quandaries and quality. *Futures,* 38, 1046-1059.

Xerez, R. and Fonseca, J. (2011). Mixing methods in urban research: Exploring city and community social capital. *ISA RC 21 Conference*, July 7-9 2011, Amsterdam, http://www.rc21.org/conferences/amsterdam2011/edocs/Session%201/RT1-2-Xerez.pdf, 1-25.

Νομοθεσία

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (1997). Ν. 2508 Βιώσιμη οικισιτική ανάπτυξη των πόελων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 124, 13.6.1997

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2008). Απόφαση 6876/4871 Εγκριση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, ΦΕΚ Α 128, 3.7.2008

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2014 α). Ν. 4269 Χωρική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη, ΦΕΚ Α 142, 28.6.2014

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2014 β). Ν. 4277 Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας-Αττικής και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 156, 1.8.2014

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2015). Απόφαση 1397 Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) για το κέντρο της Αθήνας, ΦΕΚ Β 54, 16.1.2015.

Παράρτημα

Οι Περιοχές Μελέτης του έργου Α, Β, Γ, Δ, Ε

Στο έργο επιλέχτηκαν προς μελέτη πέντε περιπτώσεις αστικών περιοχών οι οποίες περιλαμβάνουν μια σειρά δημόσιων χώρων στους οποίους υλοποιήθηκαν επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται τόσο στην κεντρική περιοχή της Αθήνας όσο και στην προαστιακή της ζώνη. Πρόκειται για χώρους που αναδιαμορφώθηκαν οριστικά με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού κατά την περίοδο μετά την ψήφιση του Ν. 2508/1997 (ΦΕΚ Α' 124/13.6.1997) περί «Βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης των πόλεων και οικισμών της χώρας κ.λπ.». Ο νόμος αυτός θεωρήθηκε έως πρόσφατα πυλώνας του σύγχρονου ελληνικού θεσμικού πλαισίου και σταθμός αναφορικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού και τις αναπλάσεις του δημόσιου χώρου στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης των ελληνικών πόλεων. Οι μελέτες περίπτωσης αυτές αναφέρονται σε διαφορετικά είδη δημόσιων κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων (πλατείες, πεζόδρομους, χώρους πρασίνου και πολιτιστικά πάρκα με εμβληματικά κτίρια), σε διαφορετικές διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης των έργων (με ανοιχτό, κλειστό, εθνικό ή διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό, δι' αυτεπιστασίας από την τεχνική υπηρεσία του δήμου, με εργολαβία ή ανάθεση από το δήμο), ενώ οι γύρω περιοχές τους έχουν διαφορετικά κοινωνικά, πολεοδομικά χαρακτηριστικά όπως και διαφορετικά χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος. Οι διαδικασίες ανάπλασης για τις περιπτώσεις μελέτης του έργου είναι: αρχιτεκτονικός διαγωνισμός, ανοιχτός, κλειστός, εθνικός, διεθνής (Ομόνοια, Μοναστηράκι, Δ. Αρεοπαγίτου, Μουσείο Ακρόπολης, ΚΠΙΣΝ), δι' αυτεπιστασίας από την τεχνική υπηρεσία του δήμου (Μοσχάτο, Αιγάλεω), εργολαβία (Μοσχάτο), ανάθεση από το δήμο (Κοτζιά, Βαρβάκειος).

Οι πέντε περιοχές μελέτης περιγράφονται με αναφορά στις θεσμοθετημένες ρυθμίσεις αστικού σχεδιασμού σχετικά με τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης ανά χώρο επέμβασης αστικού σχεδιασμού και ανά γύρω περιοχής του και γίνεται σύνθεση αυτών ανά περιοχή μελέτης.

Η *Περιοχή Μελέτης Α* περιλαμβάνει τις τέσσερις πλατείες της κεντρικής περιοχής της Αθήνας, γειτονικές αναμεταξύ τους, Ομονοίας, Εθνικής Αντίστασης-Κοτζιά, Βαρβακείου Αγοράς και Μοναστηρακίου (Πίνακας 1-1). Η *Περιοχή Μελέτης Β* περιλαμβάνει δύο πεζόδρομους που βρίσκονται στη ζώνη ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, στην όμορη ζώνη της ευρύτερης περιοχής διεθνούς αρχαιολογικού και πολιτισμικού πάρκου της Αθήνας (Ακρόπολη, Ολυμπιείο έως Κεραμεικό, Μουσείο Ακρόπολης και Σύγχρονης Τέχνης) και γειτνιάζει με την παραδοσιακή οικιστική συνοικία της Πλάκας και την παλαιά συνοικία Μακρυγιάννη. Πρόκειται για τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Στρατηγού Μακρυγιάννη μαζί με το Νέο Μουσείο Ακρόπολης (Πίνακας 1-2). Η *Περιοχή Μελέτης Γ* περιλαμβάνει την πρόσφατη κατασκευή του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα-Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) στην έκταση του πρώην Ιππόδρομου Αθήνας και γειτνιάζει με

τον Όρμο Φαλήρου της μητροπολιτικής παραλιακής ζώνης (Πίνακας 1-3). Η *Περιοχή Μελέτης Δ* περιλαμβάνει το επίμηκες παρκάκι, όμορο προς τη σιδηροδρομική γραμμή ΗΣΑΠ Πειραιά προς Αθήνα μεταξύ Λεωφόρου Κηφισού και σταθμό ηλεκτρικού Μοσχάτου και γειτονεύει με τη βιομηχανική περιοχή μεταξύ οδών Θεσσαλονίκης και Πειραιώς (Πίνακας 1-4). Η *Περιοχή Μελέτης Ε* περιλαμβάνει σειρά από κοινόχρηστους χώρους διάσπαρτους εντός αστικού ιστού στην περιοχή του Αγ. Ελευθερίου- Εργατικών Κατοικιών, Κηφισού (Πίνακας 1-5).

Πίνακας 1-1. *Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Α*

	Χώρος επέμβασης	Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)	Χλμ^2	Πληθ.	Κάτ./ χλμ^2
Πλατεία Ομόνοιας	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Πρωτεύουσες αρτηρίες - Δευτερεύουσες αρτηρίες - Κεντρικές Αλειτουργίες - Υπόγειες σταθερές συγκοινωνίες (Μετρό, ΗΣΑΠ) - Κτίρια Μνημεία (Μπάγκειο, Μέγας Αλέξανδρος, Excelsior, Νεοκλασικό τριώροφο μέγαρο, Νέον, Εθνική Τράπεζα)	- Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου - Περιοχή κατεξοχήν κεντρικών λειτουργιών (Σταδίου- Φιλελλήνων- Αμαλίας- Βας.Σοφίας- Σέκερη- Σόλωνος- Μπότση- Στουρνάρα- Μάγιερ- Πειραιώς- Σταδίου) - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς- Σταδίου- Ερμού- Πειραιώς) - Πρόνοια Παιδικός Σταθμός			
Πλατεία Κοτζιά	- Πρωτεύουσα αρτηρία - Δευτερεύουσα αρτηρία - Υπόγειος Χώρος Στάθμευσης ΙΧ - Κεντρικές λειτουργίες - Αρχαιολογικός Χώρος - Κτίρια Μνημεία (Δημαρχείο Αθηνών, Εθνική Τράπεζα, Μέγαρο Μελά)	- Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς-Σταδίου-Ερμού-Πειραιώς) - Συγκοινωνίες			
Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Κεντρική Αγορά Αθήνας - Πρωτεύουσα αρτηρία - Κτίρια Μνημεία (Βαρβάκειος Αγορά, Ολυμπιάς)	- Γενική κατοικία - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς-Σταδίου-Ερμού-Πειραιώς) - Εκπαίδευση Λύκειο-Δημοτικό			
Πλατεία Μοναστηρακίου	- Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Δευτερεύουσα αρτηρία - Αρχαιολογικός Χώρος - Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (ΗΣΑΠ) - Κτίρια Μνημεία (Παντάνασσα, Σιδηροδρομικός Σταθμός Μοναστηρακίου, Τζαμί Τζισταράκη)	- Γενική κατοικία - Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων (Κεραμεικός- Μοναστηράκι, Κεραμεικός- Αδριανού- Ηφαίστου- Μοναστηράκι- Ερμού- Σύνταγμα) - Αρχαιολογικοί Χώροι - Πολεοδομικό Εμπορικό Κέντρο (Το τρίγωνο του Κλεάνθη Πειραιώς- Σταδίου- Ερμού- Πειραιώς) - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι.			
Περιοχή μελέτης Α	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Πρωτεύουσες αρτηρίες, Δευτερεύουσες αρτηρίες, Κεντρικές λειτουργίες, Υπόγειες σταθερές συγκοινωνίες, Συγκοινωνίες, Υπόγειος χώρος στάθμευσης, Αρχαιολογικοί χώροι, Κτίρια Μνημεία, Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών, Ιστός μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων, Περιοχή κατ' εξοχή κεντρικών λειτουργιών, Κεντρική Αγορά, Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου, Πολεοδομικό εμπορικό κέντρο, Γενική κατοικία, Εκπαίδευση, Πρόνοια, Αξιόλογα κτίρια		2,2	7000	3177,5

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 255/45 2160 ΦΕΚ 80Δ/4.2.1988, Τροποποίηση του ΓΠΣ του Δήμου Αθηναίων Απόφ. 70464/2745 ΦΕΚ 538Δ/27.5.1996, Χάρτης ΓΠΣ (Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αθήνας 1/10000), Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη 2016.

Πίνακας 1-2. *Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Β*

	Χώρος επέμβασης	**Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)**	**Χλμ²**	**Πληθ.**	**Κάτ./ χλμ²**
Πεζόδρομος Διονυσίου Αρεοπαγίτου	- Ροή πεζών - Κεντρικές λειτουργίες - Κτίρια Μνημεία (Πολυκατοικία Μεσοπολέμου, Μικρή πολυκατοικία	- Πεζόδρομος που αρχίζει από Κεραμεικό: Θεσσαλονίκης- Επταχάλκου- Αποστόλου Παύλου-Δ. Αρεοπαγίτου έως Ναό Ολυμπίου Διός. - Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων (Φιλοπάππου- Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Ολυμπείο-Βυζαντινό Μουσείο-Πολιτιστικό Άλσος-Εθνική Πινακοθήκη-Πλατεία Μαδρίτης-Άλσος Συγγρού-Πανεπιστημιούπολη-Υμηττός) - Γενική κατοικία - Αρχαιολογικοί Χώροι - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι (Ενοποίηση αρχαιολογικών Χώρων και πρασίνου) - Μουσεία - Εκπαίδευση Λύκειο- Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο -Τουριστικό μέσο μεταφοράς			
Πεζόδρομος Στρατηγού Μακρυγιάννη	- Ροή πεζών - Κεντρικές λειτουργίες - Κτίρια Μνημεία (Μουσείο Ακρόπολης, Μουσείο -Στρατιωτικό Νοσοκομείο Μακρυγιάννη), Οικία Ηρ. Ισιδωρίδου,	- Ενιαίο δίκτυο ροής πεζών και δημιουργία ιστού μνημείων, κεντρικών λειτουργιών και ελεύθερων χώρων - Γενική Κατοικία - Αρχαιολογικοί Χώροι - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι (Ενοποίηση αρχαιολογικών Χώρων και πρασίνου) - Μουσεία - Εκπαίδευση Λύκειο- Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο - Αττικό Μετρό			
Περιοχή μελέτης Β	Δίκτυο ροής πεζών, Μνημεία, κεντρικές λειτουργίες και ελεύθεροι χώροι, Γενική κατοικία, Αρχαιολογικοί Χώροι, Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι, Μουσεία, Εκπαίδευση Λύκειο-Γυμνάσιο- Δημοτικό- Νηπιαγωγείο, Σταθμός σταθερής συγκοινωνίας Αττικό Μετρό, Αξιόλογα κτίρια.		0,82	2000	2442,0

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 255/45 2160 ΦΕΚ 80Δ/4.2.1988, Τροποποίηση του ΓΠΣ του Δήμου Αθηναίων Απόφ. 70464/2745 ΦΕΚ 538Δ/27.5.1996, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αθήνας 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΣΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.

Πίνακας 1-3. *Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης C*

	Χώρος επέμβασης	**Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)**	**Χλμ²**	**Πληθ.**	**Κάτ./ χλμ²**
Κέντρο Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου	- Ιδιαίτερες χρήσεις υπερτοπικού πόλου πολιτισμού, αθλητισμού και αναψυχής, περιλαμβάνονται: (α) υπερτοπικό πολιτιστικό πάρκο ΚΠΙΣΝ, με τις νέες κτιριακές εγκαταστάσεις της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος ΕΒΕ, τις νέες κτιριακές εγκαταστάσεις της Εθνικής Λυρικής Σκηνής ΕΛΣ, το πάρκο πρασίνου με χαρακτήρα εκπαιδευτικό, πολιτιστικό και αναψυχής και β) Δημοτικό Πάρκο Αθλητικών Χώρων.	- Γενική κατοικία - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου (Λεωφόρος Συγγρού) - Κέντρο γειτονιάς - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (ΕΟ91 - - Λεωφόρος; Ανδρέα Συγγρού, Λεωφόρος Ποσειδώνος) - Δευτερεύουσες αρτηρίες (Οδός Αιγέως-Ευριπίδου-Λάμπρου Κατσώνη Ποσειδώνος) - Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι - Εκπαίδευση (Δημοτικό, Νηπιαγωγείο, Παιδικός Σταθμός) - Μητροπολιτικό Πάρκο με εγκαταστάσεις αναψυχής, αθλητισμού και πολιτιστικών εκδηλώσεων (ΕΣΟΑΠ-Ειδικό Σχέδιο Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης Φαληρικού Όρμου) - Περίθαλψη (Κέντρο Υγείας Ωνάσειο) Αξιόλογα κτίρια.			
Περιοχή μελέτης C	Υπερτοπικό πολιτιστικό πάρκο, Δημοτικό Πάρκο-Αθλητικοί χώροι, Γενική Κατοικία, Κέντρο Δήμου, Τοπικό Κέντρο Γειτονιάς, Ταχείς Λεωφόροι, Δευτερεύουσες Αρτηρίες, Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Εκπαίδευση Δημοτικό-Νηπιαγωγείο-Παιδικός Σταθμός, Μητροπολιτικό Πάρκο με εγκαταστάσεις αναψυχής, αθλητισμού και πολιτιστικών λειτουργιών, Περίθαλψη, Αξιόλογα κτίρια.		1,01	7000	6930,7

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 42388/2160 ΦΕΚ 369Δ/8.6.1989, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 81985/5535 ΦΕΚ 1130Δ/16.9.1993, Τροποποίηση ΓΠΣ Απόφ.7351 ΦΕΚ 192Δ/13.3.2006, Χώρος Ιππόδρομου άρθρο 22 του Ν.3342/2005 ΦΕΚ 131Α/6.6.2005, Ν.2912/2001, ΕΣΟΑΠ ΠΔ 22/26.3.2002 ΦΕΚ 233Δ/, Ν.3785/6.8.2009 ΦΕΚ 138Α/7.8.2009, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Καλλιθέας 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη 2016.

Πίνακας 1-4. *Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης D*

	Χώρος ανάπλασης	**Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)**	**Χλμ²**	**Πληθ.**	**Κάτ./ χλμ²**
Πάρκο οδού Θεσσαλονίκης στο Μοσχάτο	- Αστικό Πράσινο - Ελεύθεροι Χώροι	- Γενική Κατοικία - ΒΙΠΑ (Βιομηχανικό Πάρκο) - Εκπαίδευση - Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (Α1, ΕΟ56) - Σιδηροδρομική γραμμή (ΗΣΑΠ) - Αθλητισμός - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου - Κέντρο Γειτονιάς			
Περιοχή μελέτης D	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Γενική κατοικία, Βιομηχανικό Πάρκο, Εκπαίδευση, Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας, Υπέργεια σταθερή συγκοινωνία-σιδηροδρομική γραμμή ΗΡΑΠ, Αθλητισμός, Πολεοδομικό Κέντρο, Κέντρο Γειτονιάς		1,56	9000	5758,2

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 30793/1597 ΦΕΚ 386Δ/2.6.1988, Τροποποίηση ΓΠΣ Απόφ.45835 ΦΕΚ 1063Δ/12.11.2004, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Μοσχάτου 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.

Πίνακας 1-5. *Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης Ε*

	Χώρος ανάπλασης	**Γύρω περιοχή (αστικής ένταξης)**	**Χλμ²**	**Πληθ.**	**Κάτ./ χλμ²**
Δημόσιοι Χώροι περιοχής Αγ. Ελευθερίου στο Αιγάλεω	- Αστικό Πράσινο - Ελεύθεροι Χώροι - Πεζόδρομοι - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου	- Αμιγής Κατοικία - Γενική Κατοικία - Εργατικές Κατοικίες, Προσφυγικές Κατοικίες - Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου - Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (Μετρό) - Συγκοινωνία - Λεωφόροι ταχείας κυκλοφορίας (Α1, Λ. Αθηνών) - Πρωτεύουσες αρτηρίες (Θηβών, Πέτρου Ράλλη) - Αθλητισμός - Εκπαίδευση (Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Λύκειο-Γυμνάσιο-Δημοτικό-Νηπιαγωγείο) - Πρόνοια - Κοινωφελείς Εγκαταστάσεις - Περιοχές Β (ΙΚΕΑ, Αθηναϊκή Ζυθοποιία) - ΒΙΠΑ			
Περιοχή μελέτης Ε	Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι, Πεζόδρομοι, Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου, Αμιγής και Γενική Κατοικία (Εργατικές και προσφυγικές κατοικίες), Υπόγεια σταθερή συγκοινωνία (Μετρό), Συγκοινωνία με λεωφορεία, Λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίασι, Πρωτεύουσες αρτηρίες, Αθλητισμός, Εκπαίδευση (Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, Λύκειο-Γυμνάσιο-Δημοτικό-Νηπιαγωγείο, Πρόνοια, Κοινωφελείς Εγκαταστάσεις, Περιοχές Β (ΙΚΕΑ, Αθηναϊκή Ζυθοποιία), Βιομηχανία-Βιοτεχνία ΒΙΠΑ.		1,96	13000	6639,4

Πηγές: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.1515/1985 άρθρο 15, Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας Ν.2730/99, Έγκριση ΓΠΣ Απόφ. 14968/471 ΦΕΚ 205Δ/8.3.1988, Τροποποίηση ΓΠΣ Απόφ.5132/1013 ΦΕΚ 240Δ/16.3.1994, Π1 Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Αιγάλεω 1/10000, Γεωχωρική Πύλη ΟΡΣΑ, Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2016.

2

Ταυτοποίηση των γύρω περιοχών για την ένταξη των χωρικών επεμβάσεων στον κοινωνικό ιστό της πόλης

Καλλισθένη Αβδελίδη, Ευθαλία Μάσσου

2.1 Εισαγωγή: εγχείρημα, στόχοι και αντικείμενο

Με στόχο την προσέγγιση της ένταξης των χώρων αστικής επέμβασης στον τοπικό κοινωνικό ιστό της πόλης, διερευνήθηκε το κοινωνικό προφίλ των περιοχών που περιβάλλουν και περιλαμβάνουν τους χώρους αστικής επέμβασης. Η διερεύνηση βασίστηκε σε δευτερογενή δεδομένα και σε θεωρητικές και ειδικές εφαρμογές που αναπτύχθηκαν για την εξαγωγή συγκριτικών ευρημάτων σχετικά με τις περιπτώσεις μελέτης που επιλέχθηκαν στο έργο. Επιδίωξη του εγχειρήματος είναι να συμβάλει προς την κατεύθυνση της εφαρμογής της κοινωνικής θεώρησης και της ανάπτυξης της διεπιστημονικότητας στην ανάλυση, τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό των αστικών επεμβάσεων.

Κρίσιμες διαστάσεις για την ένταξη ενός αναδιαμορφωμένου χώρου στη γύρω αστική περιοχή, παράλληλα με τη γενικότερη λειτουργική και συμβολική του οντότητα για την πόλη, είναι η ταυτότητα της ευρύτερης ενότητας στην οποία ανήκει ο αναδιαμορφωμένος χώρος και η ταυτότητα του κοινωνικού και φυσικού αστικού περιβάλλοντός του. Αυτές οι ταυτότητες αποδίδουν τη σημασία του χώρου εντός του αστικού ιστού ως σημαντικού τόπου μέσα στην πόλη (Avdelidi, 2004: 43).

Η ταυτότητα μιας ενότητας της πόλης (κτίριο, ανοιχτός χώρος ή εκτενέστερο τμήμα της) που αποτελεί το αντικείμενο αστικού σχεδιασμού και χωρικής επέμβασης αναφέρεται κυρίως στην αστική λειτουργία της όπως αυτή προδιαγράφεται από την ισχύουσα πολεοδομική νομοθεσία και πρακτική και όπως ερμηνεύεται σύμφωνα με τις αρχές του επιστημονικού και τεχνολογικού state of the art. Με τις φυσικές ιδιότητες της ως τόπου και σημείου αναφοράς μέσα στην πόλη, η ενότητα αυτή αποκτά την κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και πολιτική σημασία της. Έχει επίσης συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ανάλογα με το είδος του αστικού χώρου όπως είναι οι ανοιχτοί κοινόχρηστοι χώροι μέσα στην πόλη (δρόμοι, πλα-

τείες, πάρκα, χώροι αναψυχής κ.τ.λ.). Διαφορετικά χαρακτηριστικά έχουν οι κλειστοί δομημένοι χώροι, όπως είναι ένα εμβληματικό κτίριο πολιτικής εξουσίας ή πολιτιστικής, εκπαιδευτικής κ.λ.π. λειτουργίας, με αναφορά στην «αρχιτεκτονική μορφή» της πόλης[1] ή ένα κοινό κτίριο του συνηθισμένου ιστού της πόλης[2] (πολυκατοικίες διαφορετικών δεκαετιών του 20ού αιώνα στην Αθήνα, πολυκατοικίες και μονοκατοικίες διαφορετικών εποχών στο Παρίσι ή στο Λονδίνο, παραδοσιακά κτίρια του Άμστερνταμ ή του Τόκιο κ.λ.π.). Διαφορετικά χαρακτηριστικά έχει επίσης ένας χώρος ο οποίος σχετίζεται με αστικές υποδομές συγκοινωνιών (μετρό, τραμ κ.λ.π.), ή με μεγάλα έργα αναφορικά με τη γεωμορφολογία και την τοπογραφία της πόλης (διαμορφώσεις παράκτιων και παρόχθιων ζωνών κλπ.). Στην περίπτωση ενός τμήματος της πόλης που συνιστά τη χωρική ενότητα επέμβασης χωρικού σχεδιασμού, τα χαρακτηριστικά της είναι σύνθετα καθώς απορρέουν από μικτούς χώρους, ανοιχτούς και κλειστούς. Υπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία χρήσεων γης, για παράδειγμα. Ο πολεοδομημένος χώρος κατατάσσεται σύμφωνα με τις θεσμοθετημένες κατηγορίες χρήσεων σε αμιγούς ή γενικής κατοικίας, πολεοδομικού κέντρου, οχλούσας ή μη οχλούσας βιομηχανίας – βιοτεχνίας, χονδρεμπορίου, τουρισμού, κοινωφελών εξυπηρετήσεων, κοινόχρηστων χώρων, δημόσιων υποδομών και δικτύων κ.ά.[3]

Η ταυτότητα ενός αστικού χώρου, πέρα από το φυσικό δομημένο και αδόμητο περιβάλλον και την ανθρώπινη παρουσία σε αυτό, αναφέρεται στο δημογραφικό, κοινωνικό, οικονομικό, επαγγελματικό, εθνοτικό προφίλ του πληθυσμού που εντοπίζεται στην περιοχή που περιβάλλει το χώρο. Έτσι, η περιοχή αυτή μπορεί να προσδιοριστεί με διαφορετικούς τρόπους, σε διαφορετικές κλίμακες και επίπεδα λειτουργίας της πόλης και της κοινωνίας και με διαφορετικά κριτήρια οριοθέτη-

---

1. Υπό την έννοια του Aldo Rossi, ο οποίος θεωρώντας την ίδια την πόλη ως αρχιτεκτονικό έργο και αναφερόμενος στην αρχιτεκτονική περισσότερο ως κατασκευή παρά ως ορατή εικόνα, αναφέρει ότι η αρχιτεκτονική της πόλης αρχίζει μαζί «με τις πρώτες χαράξεις της πόλης, συμβαδίζει με την εξέλιξη του πολιτισμού, και είναι στοιχείο μόνιμο, καθολικό και απαραίτητο». Καθώς τα αρχικά στοιχεία του σχηματισμού της παραμένουν στην κατασκευή, «τα μνημεία, μαρτυρίες της συλλογικής θέλησης που εκφράζεται μέσα από τις αρχές της αρχιτεκτονικής, εμφανίζονται ως πρωτογενή στοιχεία, ως σταθερά σημεία που εκφράζουν τη δυναμική της πόλης» (Rossi, 1991: 19, 21).

2. Υπό την οπτική του N.J. Habraken, το δομημένο περιβάλλον είναι παντού παρόν με τα συνήθη κτίρια, η αναγνώριση, ωστόσο, της δομής, της σύνθεσης και του χαρακτήρα του απαιτεί στοχευμένη έρευνα. Για να έρθει σε επαφή ένας επισκέπτης και να γνωρίσει το περιβάλλον αυτό, θα πρέπει να απομακρυνθεί από τις οικείες διαδρομές των αεροδρομίων, των αυτοκινητόδρομων και των συνεδριακών κέντρων. Όπως, για την κατανόησή του, θα πρέπει να βρεθεί μακριά και έξω από την επαγγελματική περίμετρο που περικλείει τα μνημεία και τις διάσημες τοποθεσίες (Habraken, 1998).

3. Οι χρήσεις γης ορίζονται από την ελληνική πολεοδομική νομοθεσία για τις περιοχές των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων και των πολεοδομικών ενοτήτων εν γένει, σύμφωνα με τη γενική και ειδική πολεοδομική λειτουργία κάθε τμήματος εδάφους, κτίσματος ή έργου υποδομής (βλ. ΝΔ 1262/1972-ΦΕΚ Α'194 *Περί ρυθμιστικών σχεδίων αστικών περιοχών*, ΠΔ 23.2-6.3.1987- ΦΕΚ Δ'166 *Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης*, Ν.4269/2014 – ΦΕΚ Α'142 *Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη*, βλ. επίσης Αβδελίδη, 2010: 27-28, Πίνακας 4).

σης. Τα κριτήρια προσδιορισμού μπορεί να είναι διοικητικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά, αστικότητας, περιβαλλοντικά, ιστορικά, πολιτικά, κ.ά. Συνήθως, η προσδιοριζόμενη χωρική ενότητα συμπίπτει με μια δημοτική κοινότητα, μια συνοικία, μια γειτονιά,[4] μια ενορία, μια «φρουρούμενη» κοινότητα,[5] ένας παραδοσιακός οικιστικός πυρήνας, το εμπορικό κέντρο της πόλης, κ.ο.κ. Όταν χαρακτηρίζουμε ως περιοχή ένταξης του χώρου επέμβασης την όμορη περιοχή του ή τη γύρω-γειτονική περιοχή του ή την ευρύτερη αστική ζώνη τοπικής ή υπερτοπικής επιρροής του, αναφερόμαστε, κατά πρώτον, στους ανθρώπους που συσχετίζονται με το χώρο αυτό. Είναι οι κάτοικοι που κατοικούν την περιοχή. Είναι οι εργαζόμενοι ή οι επισκέπτες που μετακινούνται εισερχόμενοι από άλλες περιοχές, εξερχόμενοι ή περαστικοί προς άλλες περιοχές της πόλης, και που χρησιμοποιούν τους κοινόχρηστους και κοινωφελείς χώρους της περιοχής και τις υποδομές της, τους χώρους αναψυχής και ψυχαγωγίας της. Είναι οι άνθρωποι που δραστηριοποιούνται και δημιουργούν επιχειρήσεις στην περιοχή. Τα κοινωνικά σύνολα αυτά και οι δραστηριότητές τους συνθέτουν την καθημερινότητα και τον αστικό χαρακτήρα της περιοχής που περιλαμβάνει το χώρο επέμβασης.

Στο πλαίσιο του έργου *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων*, εξετάστηκαν τα διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης του χώρου της πόλης που επιτρέπουν την προσέγγιση και τη διαπίστωση των κοινωνικών επιπτώσεων οι οποίες συνδέονται με τις αλλαγές του. Ένα επίπεδο είναι αυτό της ένταξης των αναδιαμορφωμένων χώρων στον τοπικό κοινωνικό και αστικό ιστό, στο οποίο επικεντρώθηκε η παρούσα εργασία. Για τον σκοπό αυτόν, στη βάση συλλογής και ανάλυσης απογραφικών δεδομένων του μόνιμου πληθυσμού, μελετήθηκε το κοινωνικό προφίλ των περιοχών που περιβάλλουν τους από χώρους αστικών επεμβάσεων οι οποίες αποτέλεσαν τις μελέτες περίπτωσης του έργου. Διαμορφώθηκε ένα υπόβαθρο ανάλυσης με δυνατότητα παρακολούθησης των κοινωνικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων στο επίπεδο της ένταξής τους στον κοινωνικό αστικό ιστό. Οι εργασίες που διεξήχθησαν για τις ανάγκες του έργου, μία εκ των οποίων είναι η παρούσα εργασία, είχαν ως απώτερο στόχο τη συγκρότηση αυτοτελών εργαλείων εμπειρικής διερεύνησης για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού στο πλαίσιο βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων.

Η ένταξη μιας χωρικής επέμβασης στον κοινωνικό ιστό της πόλης δεν είναι μια έννοια που προσδιορίζεται με σαφήνεια. Αν οι αστικές επεμβάσεις εντοπίζονται γεωγραφικά και μπορούν να περιγραφούν χωρικά με ακρίβεια, είναι λιγότερο προφανές να προσδιοριστεί πώς αυτές εντάσσονται σε ένα περιβάλλον

4. Ενδεικτικά αναφέρουμε σχετικά με την οικιστική περιοχή του δήμου της Αθήνας, η οποία διαρθρώνεται σε 7 διαμερίσματα, 38 συνοικίες και 129 γειτονιές ή πολεοδομικές ενότητες (Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 1988).

5. Συνήθως πρόκειται για κλειστό κτιριακό σύμπλεγμα ή ακόμη και για κλειστή συνοικία του τύπου ασφαλούς συνιδιοκτησίας ή θεσμοθετημένης κλειστής κοινότητας (gated community) που περιβάλλονται από προστατευτικό σύστημα (περίφραξης, βιντεοσκόπησης, ιδιωτικής αστυνόμευσης) το οποίο απομονώνει το σύμπλεγμα κτιρίων ή την συνοικία από το υπόλοιπο αστικό ιστό και ελέγχεται η πρόσβασή του.

πολυσύνθετο και πολυεπίπεδο, όπου οι συνεχείς αλληλεπιδράσεις και αλληλοδιαμορφώσεις της αστικής κοινωνίας σε σχέση με την πόλη και με τους ίδιους τους χώρους επέμβασης εμπλέκονται με τη δυναμική της παγκοσμιοποίησης και της ανάπτυξης των δικτύων και των μέσων επικοινωνίας του ευρύτερου σύγχρονου ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Μέσα από το ίδιο πρίσμα, και η έννοια των κοινωνικών επιπτώσεων μιας αστικής επέμβασης δεν ορίζεται μονοσήμαντα.

Ωστόσο, σε πολλούς τομείς της σύγχρονης ζωής, εκδηλώνεται όλο και περισσότερο η ανάγκη για την αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων σε πολλούς τομείς της σύγχρονης ζωής. Για παράδειγμα, ήδη από το 1981, συστάθηκε η International Association for Impact Assessment (IAIA) με σκοπό να αναπτύξει ένα δίκτυο διεθνούς εμβέλειας για την τεκμηρίωση με βέλτιστες πρακτικές αξιολόγησης των επιπτώσεων της λήψης αποφάσεων σχετικά με τις πολιτικές, τα προγράμματα, τα σχέδια και τα έργα (www.iaia.org). Σύμφωνα με την IAIA «ως αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων ορίζονται οι διαδικασίες ανάλυσης, παρακολούθησης και διαχείρισης των επιδιωκόμενων και μη κοινωνικών επακόλουθων, θετικών και αρνητικών, των σχεδιασμένων επεμβάσεων (πολιτικών, προγραμμάτων, σχεδίων) και κάθε διαδικασία κοινωνικής αλλαγής που προκαλείται από αυτές τις επεμβάσεις» (Miller και Buys, 2012, Sairinen και Kumpulainen, 2006). Η αξιολόγηση των επιπτώσεων συνδέεται, κυρίως, με την προβλεψιμότητα μελλοντικών κινδύνων που συσχετίζονται με την ικανοποίηση των σημερινών αναγκών. Με άλλα λόγια, αποτελεί μια διαδικασία ταυτοποίησης των μελλοντικών συνεπειών των σημερινών ή προτεινόμενων ενεργειών.

Έτσι, οι κοινωνικές επιπτώσεις νοούνται, κυρίως, ως αυτές που απορρέουν από την υλοποίηση μεγάλων έργων υποδομής, όπως κατασκευή φραγμάτων, ορυχείων, γεωτρήσεων πετρελαίου και φυσικού αερίου, εργοστασίων, λιμανιών, αεροδρομίων, αγωγών, διαδρόμων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, δρόμων, σιδηροδρομικών γραμμών ή άλλων έργων της γεωργίας, υδατοκαλλιεργειών κ.τ.λ. Στο πλαίσιο αυτό, η αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων (Social Impact Assessment) θεωρείται ως η διαδικασία εντοπισμού και διαχείρισης των κοινωνικών ζητημάτων της ανάπτυξης του έργου, και περιλαμβάνει την αποτελεσματική συμμετοχή των επηρεαζόμενων κοινοτήτων στις συμμετοχικές διαδικασίες αναγνώρισης, αξιολόγησης και διαχείρισης των κοινωνικών επιπτώσεων (Vanclay et al., 2015).

Γενικότερα, όσον αφορά τον αστικό σχεδιασμό, οι κοινωνικές επιπτώσεις αναφέρονται σε όλες τις εκφάνσεις του τρόπου ζωής ατόμων ή ομάδων ατόμων με τις οποίες συσχετίζεται ο σχεδιασμός, η υλοποίηση μιας αστικής επέμβασης και η λειτουργία του χώρου που αναδιαμορφώθηκε. Έτσι ένα πρώτο βήμα για τη διαπίστωση και την εξέταση των κοινωνικών επιπτώσεων από τη σχεδιασμένη ή και τη μη σχεδιασμένη αλλαγή ενός αστικού δημόσιου χώρου ή ενός μεγαλύτερου τμήματος της πόλης συνδέεται, άμεσα, με τον προσδιορισμό ενός ή περισσότερων κοινωνικών συνόλων (γενικού πληθυσμού, συγκεκριμένων κοινοτήτων, ατομικών ή συλλογικών δραστηριοτήτων των πολιτών, διαδικασιών συμμετοχής στη λήψη των αποφάσεων, διαπροσωπικών σχέσεων, σχέσεων των πολιτών με το κράτος κ.τ.λ.) σε αλληλεπίδραση με την αλλαγή.

Η αστική πολιτική για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη επιδιώκει λύσεις σε κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Συμμετέχει, έτσι, στην ανάπτυξη των πολιτισμικών αξιών της κοινωνίας, στη διευκόλυνση των ατομικών δραστηριοτήτων, στη δημιουργία ποιοτικότερων περιβαλλόντων και στην ενίσχυση των οικονομικών και πολιτιστικών πρωτοβουλιών σε συγκεκριμένα τμήματα της πόλης. Τα ζητήματα αυτά αντιμετωπίζονται πρωτίστως σε τοπικό επίπεδο, όπως αυτό συνδιαμορφώνεται από τον αστικό χώρο της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Το συμπέρασμα των παραπάνω είναι ότι σημαντική έκφανση της εντοπιότητας των αστικών επεμβάσεων είναι η σύνθεση του μόνιμου πληθυσμού των γύρω περιοχών των χώρων επέμβασης και η εκτίμηση της κοινωνικής μίξης μέσα από το πρίσμα των παρακάτω παρατηρήσεων.

2.1.1 Το ζήτημα της κοινωνικής μίξης

Το ζήτημα της κοινωνικής μίξης απασχόλησε την αστική κοινωνιολογία από απαρχές του 20ού αιώνα, με αιχμή την παραγωγή σημαντικού έργου από τους κοινωνιολόγους ερευνητές της Σχολής του Σικάγο στις δεκαετίες 1920, 1930. Γενικότερα, η κοινωνική ετερογένεια θεωρείται καθοριστικό στοιχείο της αστικότητας και του αστικού τρόπου ζωής. Ο Louis Wirth πρότεινε τον ορισμό με κοινωνιολογική στόχευση της πόλης ως ένα σύνολο σχετικά μεγάλο, πυκνό και μόνιμο ατόμων κοινωνικά ετερογενή (Wirth, 1964/1938: 66).

Στον επιστημονικό και πολιτικό λόγο σχετικά με την αναγκαιότητα των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, εμφανίζεται συχνά η ιδέα ότι η κοινωνική μίξη δύναται να αμβλύνει την κοινωνική πόλωση. Πρόκειται για μια ιδέα με μακρόχρονη ιστορία[6] η οποία έχει αναδείξει την κοινωνική μίξη ως μέσο για την επίτευξη μιας μεγάλης ποικιλίας στόχων, οι οποίοι αναπαράγονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σε πολλές έρευνες και μελέτες για την πόλη. Σχετικά με τις στοχεύσεις της κοινωνικής μίξης, υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον κατά τις δεκαετίες 1970-1980, τόσο από τη μεριά των πολεοδόμων όσο και από τη μεριά των κοινωνιολόγων. Θα αναφέρουμε το άρθρο της Sarkissian στο οποίο, μέσα από την ιστορική ανασκόπηση της ιδέας της κοινωνικής μίξης στην πολεοδομία, κάνει μια ομαδοποίηση των στόχων της:

- αύξηση των προτύπων των κατώτερων τάξεων και την καλλιέργεια της άμιλλας για την εξομοίωση,
- ενθάρρυνση της αισθητικής πολυμορφίας και την αύξηση αισθητικών προτύπων,
- ενθάρρυνση της πολιτιστικής γόνιμης αλληλεπίδρασης,

6. Όσον αφορά την απαρχή της ιδέας της κοινωνικής μίξης, φαίνεται ότι αυτή τοποθετείται στα μέσα του 19ου αιώνα. Οι αρχικές προτάσεις αφορούσαν μικρούς οικισμούς στις παρυφές των πόλεων οι οποίες ωστόσο δεν εφαρμόστηκαν. Αυτές οι αρχικές προτάσεις συνδυάστηκαν με την κριτική της εποχής για τη μεγάλη πόλη και την καταστροφή των αξιών της γειτονιάς και της εύκολης κοινωνικής επικοινωνίας που συνιστούν αρετές της μικρής πόλης (Sarkissian, 1976: 234).

› αύξηση της ισότητας των ευκαιριών,
› προώθηση της κοινωνικής αρμονίας με τη μείωση των κοινωνικών και φυλετικών εντάσεων,
› προώθηση της κοινωνικής σύγκρουσης προκειμένου να ενισχυθεί η ατομική και η κοινωνική ωριμότητα,
› βελτίωση της φυσικής λειτουργίας της πόλης και των κατοίκων της,
› διατήρηση των κατοικημένων περιοχών σε μία σταθερή βάση,
› αντικατοπτρίζοντας την ποικιλομορφία του αστικοποιημένου σύγχρονου κόσμου (Sarkissian, 1976).

Παραλλαγές αυτών των στόχων έχουν ενσωματωθεί σε θεσμικά κείμενα και νομοθετικές ρυθμίσεις σε πολλές χώρες. Παράλληλα, έχουν αναλυθεί σε ακαδημαϊκά κείμενα πολεοδομίας, αστικής κοινωνιολογίας, αστικής πολιτικής, πολιτιστικών μελετών κ.ά., κυρίως για την αποτίμηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Φαίνεται, επίσης, ότι για πολλούς πολεοδόμους η κοινωνική μίξη ενισχύει την κοινωνική συνεργασία και την κοινωνική ανάπτυξη στις σύγχρονες πόλεις καθώς αυτή αναφέρεται σε μεγάλη ποικιλία διαφορετικών ανθρώπων με πολλά διαφορετικά ατομικά και ομαδικά υπόβαθρα και πολλούς διαφορετικούς τρόπους ζωής (Siu-Che, 1984). Ωστόσο, η βιβλιογραφία της κοινωνικής μίξης έχει δείξει ότι υπάρχει ανάγκη αποσαφήνισης των στόχων της στο πλαίσιο του αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού.[7]

Τις τελευταίες δεκαετίες, πραγματοποιήθηκε σημαντικός αριθμός εμπειρικών κοινωνικών ερευνών και μελετών, οι οποίες έχουν αναδείξει πληθώρα θεμάτων που συνδέονται με τις διαφορετικές εκφάνσεις της κοινωνικής μίξης στις μεγάλες σύγχρονες πόλεις. Εξετάστηκαν ορισμένα παραδείγματα τέτοιων ερευνών που συνθέτουν μια ενδεικτική εικόνα της θεματολογίας αυτής. Σχετικά με την έκφανση της διασκέδασης αναφορικά με την κοινωνική μίξη, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι έρευνα που διεξήχθη στη Μητροπολιτική Περιοχή του Τορόντο, πριν από τρεις δεκαετίες, σε συγκροτήματα κοινωνικών κατοικιών για νοικοκυριά χαμηλών εισοδημάτων. Στην έρευνα, εξετάστηκε σε ποιο βαθμό τα κοινωνικά δίκτυα και οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες των εφήβων συνδέονται με τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής μίξης των γύρω περιοχών των συγκροτημάτων κατοικίας τους. Από τα

7. Υποσημειώνεται ότι σε ορισμένες περιπτώσεις χωρικών επεμβάσεων, ο στόχος της κοινωνικής μίξης δεν αποδεικνύεται ως αποτέλεσμα ενώ σε ορισμένες άλλες δεν συγκαταλέγεται ως επιδίωξη, καθώς η ίδια η ιδέα της κοινωνικής μίξης αμφισβητείται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι «ιδιωτικές» ή οι «φρουρούμενες» πόλεις είτε για υψηλά κοινωνικά-οικονομικά στρώματα είτε, αντίθετα, για χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα ή προσφυγικούς πληθυσμούς, οι οποίες προτείνονται, μεταξύ άλλων, υπό τις συνθήκες οικονομικής αναδιάρθρωσης και έντονης φιλελεύθερης κοινωνικής ρύθμισης στις συνθήκες παγκοσμιοποίησης και κρίσης. Από την άλλη, οι ολοκληρωμένες παρεμβάσεις αστικού προγραμματισμού για τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων, καθώς θεσμοθετούνται κυρίως για επιλεγμένες περιπτώσεις υποβαθμισμένων περιοχών μέσα στις πόλεις, αναδεικνύουν ως κομβικό ζήτημα την εξασφάλιση της κοινωνικής μίξης μέσω αύξησης με προγράμματα στέγασης κυρίως του ποσοστού στρωμάτων χαμηλών εισοδημάτων στις περιοχές ένταξης και εφαρμογής των χωρικών επεμβάσεων.

αποτελέσματα της έρευνας φάνηκε ότι, για τις ψυχαγωγικές τους δραστηριότητες, οι έφηβοι επιλέγουν, μέσω των κοινωνικών δικτύων, χώρους της γειτονιάς τους όπου υπάρχει κοινωνική μίξη. Η κοινωνική μίξη της γύρω περιοχής του συγκροτήματος κατοικίας αποδείχθηκε η ανεξάρτητη μεταβλητή με το μεγαλύτερο βάρος (Andrews, 1986: 506). Σχετικά με την έκφανση της κατοικίας, η προώθηση της κοινωνικής ένταξης μέσω των κοινωνικών προγραμμάτων στέγασης συνδέθηκε με την κοινωνική μίξη στην περίπτωση πολλών ερευνών και μελετών σε ανεπτυγμένες χώρες όπως η Αυστραλία (Arthurson et al., 2015) ή ο Καναδάς, αλλά και η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία (Damaris et al., 2013). Σε αυτές τις περιπτώσεις, η κοινωνική μίξη ταυτίζεται, από τη μια μεριά, με την προώθηση της κοινωνικής ένταξης μέσω της κατοικίας και, από την άλλη, συνδέεται με την αστική πολιτική και τις κρατικές παρεμβάσεις για τον λεγόμενο θετικό εξευγενισμό, ωστόσο, επίσης με μέσο τη στέγαση και μεταστέγαση. Στην πρώτη περίπτωση επιδιώκεται μεγαλύτερο εύρος συμμετοχής νοικοκυριών χαμηλών εισοδημάτων, στο πλαίσιο προγραμμάτων κοινωνικής στέγασης και στο επίπεδο γειτονιάς, ενώ, στη δεύτερη περίπτωση, οι πολιτικές κατευθύνσεις εστιάζουν στην προσέλκυση νοικοκυριών υψηλών και μεσαίων εισοδημάτων σε κεντρικές περιοχές.

Από την εξέταση των προαναφερόμενων εμπειρικών ερευνών, σημειώνονται οι παρακάτω συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Καταρχάς, η βάση για τον ορισμό της κοινωνικής μίξης είναι, κατά κανόνα, το εισόδημα των νοικοκυριών. Έτσι, η κοινωνική σύνθεση μιας περιοχής ανάπλασης συσχετίζεται, κυρίως, με την ύπαρξη νοικοκυριών χαμηλών εισοδημάτων και την προώθηση προγραμμάτων στέγασης. Η σημασία τέτοιων προγραμμάτων κοινωνικής στέγασης ήταν και είναι, εφόσον εξακολουθούν να αναπτύσσονται, αδιαμφισβήτητη. Η έννοια, όμως, της κοινωνικής μίξης, στο πλαίσιο αυτών των ερευνών, περιορίζεται σε μια μονοσήμαντη κατεύθυνση, αυτή των εισοδημάτων. Εντούτοις, πέραν του κύριου προσανατολισμού τους και του αντικειμένου διαπραγμάτευσής τους, οι έρευνες αυτές ανοίγουν μια γενικότερη συζήτηση για τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται ώστε να προσδιοριστεί το περιεχόμενο και ο βαθμός της κοινωνικής μίξης και, βάσει αυτών, να ονομαστεί μια αστική περιοχή κοινωνικά μικτή ή μη.

Όσον αφορά το έργο για το οποίο γίνεται λόγος στο παρόν βιβλίο, αυτό εστιάζει στο δημόσιο ανοιχτό αστικό χώρο, ο οποίος συνεπάγεται το δικαίωμα χρήσης για οποιονδήποτε. Στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού, η διάσταση αυτή υποστηρίζεται, θεωρούμε, από την εννοιολόγηση της κοινωνικής μίξης που επικεντρώνεται στην αστικότητα και την ετερογένεια. Κατ' επέκταση και κατά πρώτο λόγο, η κοινωνική μίξη ορίζεται από τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών συνόλων αναφοράς. Τα σύνολα αυτά προσδιορίζονται στη γύρω περιοχή του χώρου που αναδιαμορφώνεται με επέμβαση αστικού σχεδιασμού και αναφορικά με τον ίδιο το χώρο. Πρόκειται για σύνολα που περιλαμβάνουν ανθρώπους με διάφορες σχέσεις με το χώρο επέμβασης: τους κατοίκους της γύρω περιοχής (με διάφορες οριοθετήσεις κοινωνικής συσχέτισης ή γεωγραφικού εντοπισμού ως όμορης, γειτονικής, ευρύτερης), τους εργαζόμενους και τους επισκέπτες της περιοχής και τους χρήστες του αναδιαμορφωμένου χώρου. Έτσι,

το γενικό ζήτημα που τίθεται είναι κατά πόσο η κοινωνική σύνθεση των συνόλων αναφοράς με γεωγραφική κατανομή διασποράς ή συγκέντρωσης των κοινωνικών στρωμάτων και ειδικών ομάδων πληθυσμού (διαφορετικών επαγγελμάτων, ηλικιών, οικογενειακών καταστάσεων, μορφωτικών επιπέδων, εθνοτικών προελεύσεων, εισοδημάτων, θρησκειών, ειδικών αναγκών, σεξουαλικών προτιμήσεων, κ.τ.λ.), συμβάλλει ή όχι στη βελτίωση των συνθηκών ζωής σε τμήματα των μεγάλων σύγχρονων πόλεων.

2.1.2 Το ζήτημα της ένταξης μίας επέμβασης αστικού σχεδιασμού στον κοινωνικό ιστό της πόλης (μεθοδολογικές επιλογές)

Η κοινωνική θεώρηση στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού είναι σημαντική. Η μελέτη και η έρευνα των κοινωνικών πρακτικών και εμπειριών σε σχέση με τις αλλαγές της πόλης άπτονται της προκαταρκτικής φάσης ανάλυσης τόσο για τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό μιας χωρικής επέμβασης όσο και για τη μετέπειτα παρακολούθηση των αστικών λειτουργιών που συνδέονται με το χώρο υλοποίησης της επέμβασης και με τον πληθυσμό.

Για να συσχετιστούν τα κοινωνικά δεδομένα με τις φυσικές ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ένα αστικό χώρο, οι προϋποθέσεις είναι σύνθετες. Αυτές περιλαμβάνουν την προσέγγιση της λειτουργίας του χώρου στο σύνολό του και της ένταξής του στον κοινωνικό και χωρικό ιστό της πόλης. Περιλαμβάνουν, επίσης, τη διερεύνηση της κάθε έκφανσης αυτόνομα και την παρατήρηση των μεταβολών που ενεργοποιούνται σχετικά με αυτήν. Αφορούν τη συλλογή των δεδομένων σχετικά με τον πληθυσμό που δέχεται τις θετικές ή αρνητικές επιπτώσεις των επεμβάσεων στο χώρο της πόλης, με προϋπόθεση την αναγνώρισή του όπως και την οριοθέτηση του φαινομένου των επιπτώσεων των επεμβάσεων μέσω δεικτών. Οι δείκτες αναφέρονται πρωτίστως στο κοινωνικό-πολεοδομικό προφίλ του χώρου ανάπλασης και της γύρω (περιβάλλουσας) περιοχής του, στην εμβέλεια της ανάπλασης στην τοπική κοινότητα, στην κοινωνία και την πόλη γενικότερα, στην έλξη και την τοπική ανάπτυξη που απορρέουν με κύρια στόχευση την κοινωνική-χωρική ισορροπία (βλ., επίσης, Avdelidi, 2004: 42, Fig 9.2).

Έτσι ένα από τα σημαντικά ζητήματα του σχεδιασμού και της υλοποίησης μίας αστικής επέμβασης για ένα χώρο ή ένα τμήμα της πόλης είναι η διερεύνηση της σχέσης του με την περιβάλλουσα περιοχή, με άλλα λόγια με την περιοχή ένταξής του στον τοπικό ιστό της πόλης.

Ο χαρακτηρισμός του κοινωνικού και οικονομικού ιστού της περιβάλλουσας περιοχής μιας επέμβασης στο χώρο της πόλης αφορά κατά κύριο λόγο, κλιμακωτά, την όμορη και τη γειτονική περιοχή υπό άμεση επιρροή του χώρου που αναδιαμορφώνεται ή την ευρύτερη περιοχή επιρροής του μέσα στην πόλη.

Σε κάθε περίπτωση οι αστικές αυτές περιοχές είναι τμήματα της πόλης τα οποία μπορούν να οριοθετηθούν με κριτήρια δόμησης, περιβαλλοντικά, χρήσεων γης ή με κριτήρια χαρακτηριστικών του μόνιμου πληθυσμού τους και των δραστηριοτήτων του αλλά και των εισερχόμενων εργαζομένων και επισκεπτών τους και των δραστηριοτήτων τους εκεί.

Από την άποψη της πολεοδομίας, οι χωρικές ενότητες, οι οποίες υπόκεινται στις ρυθμίσεις αστικού και πολεοδομικού προγραμματισμού και σχεδιασμού, χαρακτηρίζονται σύμφωνα με το είδος τους, τους όρους χρήσεων γης, της δόμησης ή του βαθμού κοινωνικής ή περιβαλλοντικής υποβάθμισης, και σύμφωνα με τους όρους της αναμενόμενης κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης που συσχετίζονται με τις ανάγκες στέγασης βέβαια, αλλά και πέρα από αυτές, με τις ανάγκες σε κοινόχρηστους χώρους, σε κοινωφελείς εξυπηρετήσεις, σε δημόσιες υποδομές και σε δίκτυα. Οριοθετούνται έτσι εντός του αστικού ή περιαστικού ιστού μιας πόλης ή ενός μικρότερου οικισμού.

Η οριοθέτηση αποτελεί αντικείμενο θεσμοθέτησης στο πλαίσιο κάθε χωροταξικής και πολεοδομικής διαδικασίας. Αυτή αφορά σε συγκεκριμένους κανόνες και προϋποθέσεις για τον καθορισμό των ορίων μιας περιοχής υπό χωροθέτηση, ρύθμιση ή/και πολεοδόμηση και σύμφωνα με τον χαρακτηρισμό της αναφορικά με τα είδη των αστικών επεμβάσεων που μπορούν να γίνουν εντός των ορίων της. Η έκταση της περιοχής ποικίλλει ανάλογα με το επίπεδο σχεδιασμού.[8] Τα όρια των περιοχών υπό χωροθέτηση, ρύθμιση αλλά και πολεοδόμηση, στα υψηλότερα επίπεδα προγραμματισμού και σχεδιασμού, συμπίπτουν με τα όρια των εδαφικών ενοτήτων της διοικητικής διαίρεσης. Από εκεί και κάτω, στα χαμηλότερα επίπεδα σχεδιασμού, η οριοθέτηση εξαρτάται τόσο από τα επιστημονικά και διεπιστημονικά κριτήρια των μελετών και τις θεσμοθετημένες προδιαγραφές, όταν αυτές υπάρχουν, όσο και από τις διαθέσιμες εθνικές, περιφερειακές και τοπικές συλλογές δευτερογενών στοιχείων και από τις συλλογές πρωτογενών δεδομένων διάφορων εμπειρικών ερευνών, τα στοιχεία των οποίων χρησιμοποιούνται για τις συνοδευτικές μελέτες του χωρικού σχεδιασμού.

Στο επίπεδο του πολεοδομικού σχεδιασμού, οι κύριοι θεματικοί άξονες των δεδομένων για την οριοθέτηση των περιοχών είναι οι χρήσεις και οι αξίες γης και η εκτίμηση των αναγκών του γενικού πληθυσμού με βάση σταθερότυπων. Τα σταθερότυπα αυτά καλύπτουν τις συνήθεις αστικές λειτουργίες όπως «μέση ωφέλιμη επιφάνεια κατοικίας ανά άτομο» ή, ενδεικτικά, «η ελάχιστη βιώσιμη μονάδα Γυμνασίου που αντιστοιχεί σε 2100 κατοίκους» κ.ο.κ. Αυτές χωροθετούνται από τον μελετητή σε μονάδες εφαρμόζοντας τα θεσμοθετημένα πρότυπα των ενδεικτικών μεγεθών, της ακτίνας εξυπηρέτησης, των αναγκαίων $μ^2$ ανά κάτοικο ή χρήστη και των ποσοστών των χρηστών στον πληθυσμό. Ο πληθυσμός αναφοράς για τις πολεοδομικές μελέτες είναι το σύνολο του πληθυσμού ενός οικισμού

8. Για το επίπεδο του Εθνικού ή Γενικού Χωροταξικού Σχεδίου η περιοχή είναι το σύνολο των εκτάσεων της χώρας. Για τα Περιφερειακά Χωροταξικά Πλαίσια είναι η περιφέρεια ή η περιφερειακή ενότητα όπως και για τα Ρυθμιστικά Σχέδια των μεγάλων πόλεων. Για τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια (όπως και για τα ΣΧΟΟΑΠ εκτός αστικού χώρου) είναι ο δήμος ή η δημοτική κοινότητα ενώ στα χαμηλότερα επίπεδα χωρικών ενοτήτων οριοθετούνται οι πολεοδομικές ενότητες, οι συνοικίες ή οι γειτονιές. Έτσι, για το επίπεδο του Ρυθμιστικού Σχεδίου στο οποίο η περιοχή υπό ρύθμιση εκτείνεται στα όρια της Περιφέρειας, η μέγιστη δυνατή έκτασή της φτάνει τα 3808 $χλμ^2$ στην περίπτωση της Αθήνας όπου η υπό ρύθμιση περιοχή συμπίπτει με την περιφέρεια Αττικής. Στο πλαίσιο των Πολεοδομικών Μελετών, οι εκτάσεις των υπό πολεοδόμηση περιοχών κυμαίνονται συνήθως μεταξύ 1 και 4 $χλμ^2$.

ή μιας πολεοδομικής ενότητας. Ο κορεσμός ή η χωρητικότητα νοείται ως πληθυσμιακό μέγεθος που αντιστοιχεί σε μετρήσιμες σύμφωνα με τα πολεοδομικά πρότυπα ανάγκες σε κοινωνική και τεχνική υποδομή κατά τη χρονική στιγμή του σχεδιασμού.[9]

Η τάση είναι σε κάθε επίπεδο σχεδιασμού να επιδιώκονται και να προβλέπονται μελέτες, οι οποίες να στηρίζουν την αναγκαιότητα των επιλογών και των στοχεύσεων των σχεδίων τους στην κατανομή του αστικού πληθυσμού κατά τα κοινωνικά, δημογραφικά, οικονομικά χαρακτηριστικά του, στην κοινωνική διαστρωμάτωση ή στις διαστάσεις του ατομικού αυτοπροσδιορισμού. Για το σκοπό αυτόν, χρησιμοποιούνται τα πληθυσμιακά δεδομένα των «γεωγραφικά» (με την έννοια διοικητικής διαίρεσης) οριοθετημένων περιοχών των οποίων η έκταση και η εμβέλεια επηρεάζουν τον προσδιορισμό και την ανάλυση των στηρικτικών δεδομένων με τον τρόπο που προαναφέρθηκε (διοικητικές διαιρέσεις και συλλογές δευτερογενών κατά κανόνα δεδομένων).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις τοποθετούν το γενικό ερώτημα που βρίσκεται πίσω από την προσπάθεια της παρούσας εργασίας:

Σε ποιο βαθμό μια χωρική επέμβαση στη πόλη εντάσσεται στο χωρικό και κοινωνικό ιστό της επιδρώντας στην περιβάλλουσα περιοχή του χώρου επέμβασης και αμβλύνει την κοινωνική διάκριση ή, αντίθετα, την κοινωνική μίξη;

Με την παρακάτω ανάλυση της παρούσας εργασίας διερευνάται το πεδίο το οποίο μπορεί να δώσει απαντήσεις στο προαναφερόμενο γενικό ερώτημα. Στο έργο *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων* χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικές προσεγγίσεις που συνδυάζουν την κοινωνική με τη χωρική ανάλυση με στόχο να διακριθούν οι δυνατότητες διαπίστωσης των κοινωνικών επιπτώσεων που επιφέρουν οι αλλαγές του χώρου της πόλης μετά από επεμβάσεις χωρικού σχεδιασμού με έμφαση στις επεμβάσεις του δημόσιου χώρου της πόλης.[10]

Όπως προαναφέρθηκε, στην παρούσα εργασία, μελετήσαμε τη γύρω (περιβάλλουσα) περιοχή των επιλεγμένων ως μελέτες περίπτωσης στο έργο αστικών επεμβάσεων βάσει δευτερογενών απογραφικών δεδομένων του μόνιμου πληθυσμού. Το αντικείμενο της επεξεργασίας με αλγοριθμική και στατιστική ανάλυση είναι ο προσδιορισμός και η κατηγοριοποίηση των περιοχών (τοπικής) αστικής ένταξης των συγκεκριμένων αναπλάσεων σύμφωνα με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τους, τη σύγκρισή τους με το σύνολο του μόνιμου πληθυσμού της πόλης (της Αθήνας εν προκειμένω) και την αντιπαραβολή με τα χωρικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων περιοχών. Η κύρια υπόθεση της παρούσας επεξεργασίας αφορά την εκτίμηση ότι τα

9. Βλ. απόφαση 10788/5.3.2004, ΦΕΚ 285 Δ΄, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, 2004.

10. Βλ. επίσης στο έργο, τις εργασίες «Οι χρήσεις γης ως εργαλείο διερεύνησης της επίδρασης του αστικού σχεδιασμού στην αστική ανάπτυξη» (Γ. Γεμενετζή), «Προσαρμογές των οικονομικών εμπορικών δραστηριοτήτων επί και περιμετρικά των χώρων αστικής επέμβασης» (Κ. Γκόρτσος) και «Αναγκαιότητα, αποδοχή και προοπτικές των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού» (Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού).

δεδομένα και τα αποτελέσματά της συνθέτουν ένα επίπεδο κοινωνικο-χωρικής διερεύνησης των επεμβάσεων αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού με δυνατότητα διαμόρφωσης εργαλείου για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεών τους.

2.2 Κοινωνικο-δημογραφική ταυτοποίηση των γύρω περιοχών για την ένταξη στον κοινωνικό ιστό της πόλης στην περίπτωση ενός συνόλου αστικών επεμβάσεων

2.2.1 Μεθοδολογία της προτεινόμενης προσέγγισης «ταυτοποίησης»

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στην παρούσα εργασία για την εύρεση του κοινωνικού προφίλ των γύρω περιοχών των επιλεγμένων αναδιαμορφωμένων χώρων στηρίζεται στην ανάλυση και την επεξεργασία δευτερογενών δεδομένων. Πρόκειται για κοινωνικο-δημογραφικά δεδομένα τα οποία αφορούν σε σύνολα μόνιμου πληθυσμού ίσου μεγέθους. Το κάθε σύνολο μόνιμου πληθυσμού εντοπίζεται σε μία έκταση και το σύνολο των εκτάσεων αυτών διαμερίζουν τη συνολική έκταση της πόλης. Η θέση και η διαφορετική έκταση της κάθε χωρικής ενότητας–μονάδας ίσου πληθυσμιακού μεγέθους συνοδεύεται από διαφορετική κάθε φορά πληθυσμιακή σύνθεση και πυκνότητα και ως εκ τούτου αποτελεί κατάλληλη μονάδα ανάλυσης για να διερευνηθεί η ένταξη μιας επέμβασης αστικού σχεδιασμού στον τοπικό κοινωνικό ιστό. Έτσι, για την επεξεργασία των δεδομένων, λάβαμε υπόψη διαθέσιμες χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους και επιλέξαμε προς μελέτη αυτές που περιλαμβάνουν και περιβάλλουν τους χώρους επέμβασης που επιλέχτηκαν στο έργο ως μελέτες περίπτωσης (Χάρτης 2-1). Πραγματοποιήθηκαν δύο αναλύσεις με τις οποίες ομαδοποιήθηκαν οι χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους ώστε να ταυτοποιηθεί το σύνολο των περιοχών μελέτης σύμφωνα με την ποικιλία των περιοχών που το απαρτίζουν τόσο με κριτήριο τη διαφορετικότητα όσο και με κριτήριο την ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής ένταξης.

Καταρχάς, οι αρχικές χωρικές ενότητες-μονάδες ομαδοποιήθηκαν με τη βοήθεια αλγόριθμου, ο οποίος λαμβάνει υπόψη τα ποσοστά κατά τιμές/κατηγορίες για μια σειρά επιλεγμένων κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών με στόχο να εντοπιστούν νέες (δευτεροβάθμιες) χωρικές ενότητες οι οποίες να προκύπτουν με κοινωνικο-δημογραφικό προσδιορισμό και συσχετισμό. Με την προτεινόμενη ανάλυση, τα κοινωνικο-δημογραφικά δεδομένα όλων των περιοχών μελέτης αντιμετωπίστηκαν ως ενιαίο σύνολο, στο οποίο εφαρμόστηκε συσταδοποίηση με κριτήριο το μέγιστο βαθμό κοινωνικο-δημογραφικής ομοιότητάς τους ανά χωρική ενότητα-μονάδα. Αποκτήθηκαν ομάδες με κριτήριο το εσωτερικό της κάθε ομάδας να παρουσιάζει το μέγιστο βαθμό ομοιότητας ως προς τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά της. Επομένως, ως προς το ίδιο κριτήριο, η κάθε ομάδα διαφοροποιείται σημαντικά από τις υπόλοιπες ομάδες (Πίνακες 2-4, 2-5 και Πίνακες 2-6 και 2-7). Οριοθετήθηκαν έτσι οι νέες (δευτεροβάθμιες) χωρι-

κές ενότητες οι οποίες, καθώς ανήκουν στις αλγοριθμικές ομάδες, προσδιορίζονται με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ομάδων αυτών, ενώ εντοπίζονται μέσα στον ιστό της πόλης ως συγκεντρωμένες ή διασκορπισμένες «νησίδες» με διάφορες σχέσεις γειτνίασης ή διαχωρισμού μεταξύ τους (Χάρτης 2-2 και Χάρτης 2-3). Δημιουργείται κατά συνέπεια μια «διαχωρική» δομή στη βάση του επιλεγμένου συνόλου περιοχών μελέτης, η οποία διαφέρει από τη διοικητική-«γεωγραφική» που διαιρεί συνήθως χωρίς να συσχετίζει τη μία χωρική ενότητα με την άλλη. Έτσι, καθώς η μονάδα μελέτης είναι η αλγοριθμική ομάδα που βάσει αυτής συντελείται η χωρική οριοθέτηση, η κάθε περιοχή μελέτης ταυτοποιείται ανάλογα με την κοινωνικο-δημογραφική σύνθεση των αλγοριθμικών ομάδων στις οποίες ανήκουν οι δευτεροβάθμιες ενότητες που την απαρτίζουν. Πιο συγκεκριμένα, μέσω του προσδιορισμού και της οριοθέτησης χωρικών ενοτήτων αυτού του τύπου, η ποικιλία του κοινωνικού ιστού αντανακλάται με σαφήνεια στο χώρο σε κλίμακα πλησιέστερη των χώρων επέμβασης αστικού σχεδιασμού. Κατά συνέπεια, και με προϋπόθεση ότι ένα πρόγραμμα αστικής πολιτικής εφαρμόζεται σε περισσότερες της μίας περιοχές εντός των ορίων των οποίων έχουν υλοποιηθεί ή θα υλοποιηθούν αστικές επεμβάσεις, μια τέτοια εφαρμογή θέτει τους όρους συγκεκριμένης εξέτασης του κοινωνικού ιστού ένταξης των επεμβάσεων με ποσοτικά μεγέθη και επιτρέπει τη συγκριτική ανάλυση και τον έλεγχο για την καταλληλότητα του προγραμματισμού και του σχεδιασμού τους ως σύνολο. Συνοψίζοντας την υπόθεση της προτεινόμενης ανάλυσης, η εξέταση της κοινωνικο-δημογραφικής πληθυσμιακής σύνθεσης περιοχών μελέτης (που περιλαμβάνουν περισσότερους χώρους επέμβασης αστικού σχεδιασμού) με ενιαίο και συναφή τρόπο αναδεικνύει την ποικιλία (διαφοροποιήσεις και ιδιαιτερότητες) του κοινωνικού-αστικού ιστού εντός του συγκεκριμένου συνόλου. Έτσι, αυτό το υπόβαθρο ανάλυσης επιτρέπει την εκτίμηση των αλλαγών που επιφέρουν οι χωρικές επεμβάσεις στις γύρω περιοχές τους και την αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων και επιδράσεων, πριν και μετά τις αλλαγές.

Από την άλλη, ενώ τα προγράμματα αστικής πολιτικής συνηθίζεται και ενδείκνυται να περιλαμβάνουν περισσότερες επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, συχνά, ωστόσο, ένας χώρος επέμβασης αποκτά μεγαλύτερη σημασία σε μια δεδομένη στιγμή. Αποτελεί, έτσι, αντικείμενο ειδικού μελετητικού ενδιαφέροντος. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να γνωρίζουμε με συγκεκριμένο τρόπο το ιδιαίτερο κοινωνικό προφίλ της κάθε περιοχής που περιλαμβάνει το χώρο επέμβασης ώστε να συγκριθεί με ποιοτική και ποσοτική ανάλυση τόσο με τις άλλες περιοχές του προγράμματος αστικής πολιτικής όσο και με προηγούμενες ή μελλοντικές καταστάσεις της ίδιας περιοχής.

Έτσι, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, έγινε παράλληλη επεξεργασία των ίδιων δεδομένων, με την ίδια μονάδα ανάλυσης που είναι η χωρική ενότητα-μονάδα ίσου πληθυσμιακού μεγέθους, και με στόχο την ταυτοποίηση του ιδιαίτερου κοινωνικο-δημογραφικού προφίλ της κάθε περιοχής εντός του συνόλου των περιοχών μελέτης. Στο σύνολο των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους που απαρτίζουν όλες τις επιλεγμένες περιοχές μελέτης, προσδιορίστηκαν με στατιστική ανάλυση οι κλάσεις ανά τιμή/κατηγορία των με-

ταβλητών (Πίνακας 2-8) στις οποίες κατανεμήθηκαν τα ποσοστά των χωρικών ενοτήτων-μονάδων. Για την κατασκευή των κλάσεων υπήρξε μέριμνα (πειραματικού σταδίου επεξεργασίας) ώστε να ληφθούν υπόψη οι βασικοί μέσοι όροι που αντιστοιχούν σε μεγαλύτερο πληθυσμιακό σύνολο. Διακρίθηκαν τα υψηλότερα και τα χαμηλότερα ποσοστιαία μεγέθη κατά κλάσεις για τις χωρικές ενότητες-μονάδες κάθε περιοχής μελέτης προκειμένου να ταυτοποιηθούν τα ισχυρά και τα αδύναμα χαρακτηριστικά του ιδιαίτερου προφίλ της (Χάρτης 2-4). Η υπόθεση εργασίας της ανάλυσης αυτής είναι ότι με την κατασκευή κλάσεων από το εύρος των ποσοστών κατά κατηγορία κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών για το σύνολο των υπό εξέταση χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους και λαμβάνοντας υπόψη τους μέσους όρους του μεγαλύτερου συνόλου που τις περιλαμβάνει και με τον προσδιορισμό των ακραίων μεγεθών για κάθε περιοχή μελέτης, αναδεικνύεται το ειδικότερο προφίλ της κάθε περιοχής. Αυτό διαφοροποιείται σε σχέση με το προφίλ των υπόλοιπων περιοχών μελέτης και με αυτό του μεγαλύτερου συνόλου που τις περιλαμβάνει. Όπως προαναφέρθηκε, για την οριοθέτηση των περιοχών που μελετώνται για τη διαπίστωση και την εν δυνάμει παρακολούθηση των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων, στο έργο, χρησιμοποιούνται διαφορετικές προσεγγίσεις με πληθυσμιακά και χωρικά κριτήρια. Ειδικότερα στην παρούσα εργασία, η μεθοδολογία βασίζεται στο κριτήριο του κοινωνικο-δημογραφικού προσδιορισμού μιας χωρικής ενότητας και, έτσι, επιτρέπει την ταυτοποίηση και τη σύγκριση τόσο των διαφορετικών συστάδων όσο και των ιδιαίτερων πόλων εντός του κοινωνικού-αστικού ιστού γύρω από τον κάθε χώρο επέμβασης αστικού σχεδιασμού. Οι συσχετίσεις βασίζονται στις ομοιότητες και ανομοιότητες εντός ενός συνόλου διάσπαρτων περιοχών επέμβασης μέσα στην πόλη.

2.2.1.1 Προσδιορισμός των περιοχών μελέτης ως συνόλων χωρικών ενοτήτων - μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους

Οι εμπειρικές διεργασίες του έργου επικεντρώθηκαν στις πέντε μελέτες περίπτωσης του έργου, οι οποίες περιλαμβάνουν σειρά αστικών δημόσιων χώρων -πλατείες, πεζόδρομους, χώρους πρασίνου και πάρκα πολιτιστικά και αναψυχής, του κέντρου και της προαστιακής ζώνης της Αθήνας- στους οποίους υλοποιήθηκαν επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού αναδιαμόρφωσης του κοινόχρηστου ανοιχτού χώρου της πόλης και, σε δύο περιπτώσεις, κατασκευής πολιτιστικών κτιρίων υπερτοπικής και διεθνούς εμβέλειας (βλ. ενότητα 1.3 του Κεφαλαίου 1). Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, για κάθε μελέτη περίπτωσης, χρησιμοποιήθηκαν τα δευτερογενή δεδομένα τα οποία συλλέχθησαν από την εφαρμογή «Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων» (http://panorama.statistics.gr/). Στην εφαρμογή αυτή τα στοιχεία των απογραφών πληθυσμού-κατοικιών και κτιρίων 1991-2011 της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής έχουν εισαχθεί σε βάσεις κοινωνικών δεδομένων και χαρτογραφικών αναπαραστάσεων με στόχο τη δυναμική διαχείριση και την κατάλληλη απόδοσή τους στο πλαίσιο κοινωνικο-χωρικών μελετών και ερευνών (ΕΚΚΕ- ΕΛΣΤΑΤ, 2016). Η εφαρμογή αυτή αποδείχθηκε ένα

εργαλείο, εύχρηστο και απόλυτα ενδεδειγμένο για τις ανάγκες των διεργασιών και των προτάσεων στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Στην εφαρμογή του Πανοράματος έχουν προσδιοριστεί για την Αθήνα όπως και για άλλες πόλεις της χώρας, Μονάδες Χωρικής Απογραφής (ΜΟΧΑΠ) με τα στοιχεία της απογραφής πληθυσμού 2011 της ΕΛΣΤΑΤ. Μία ΜΟΧΑΠ ενώνει χωρικά τους όμορους απογραφικούς τομείς ώστε ο πληθυσμός της να αντιστοιχεί στο συγκεκριμένο σύνολο των 1200 κατοίκων (Μαλούτας, 2019). Έτσι, οι ΜΟΧΑΠ που έχουν οριστεί από την εφαρμογή του Πανοράματος, καλύπτουν το πληθυσμιακό κριτήριο της προσέγγισής μας ως προς τις ζητούμενες αρχικές χωρικές ενότητες που να αντιστοιχούν σε συγκρίσιμες μονάδες με συγκεκριμένα σύνολα πληθυσμού.

Επιλέγονται οι Μονάδες Χωρικής Απογραφής (εφεξής χωρικές ενότητες - μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους) που περιλαμβάνουν το χώρο επέμβασης αστικού σχεδιασμού ή γειτνιάζουν με αυτόν (Χάρτης 2-1). Οριοθετείται, έτσι, η γύρω περιοχή του, η οποία σύμφωνα με την προτεινόμενη προσέγγιση και μεθοδολογία ανάλυσης μπορεί να ταυτοποιηθεί κοινωνικο-δημογραφικά. Η ταυτοποίηση αυτή αποτελεί το απαραίτητο υπόβαθρο για την ενέργεια διαπίστωσης και παρακολούθησης των αλλαγών του τοπικού κοινωνικού-αστικού ιστού με δυνατότητα συγκεκριμενοποίησης της ένταξης της χωρικής επέμβασης σε αυτόν.

Χάρτης 2-1. *Οι περιοχές μελέτης κατά χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους.*

Πηγή: Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017. Στοιχεία: ΕΚΚΕ, 2016 και Πανόραμα ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ, 2011.

2.2.1.2 Τα δεδομένα ανάλυσης

Τα δευτερογενή δεδομένα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία και τα οποία διατίθενται από την εφαρμογή Πανόραμα, αφορούν σε μια σειρά μεταβλητών και των τιμών/κατηγοριών τους σύμφωνα με δύο επίπεδα κατηγοριοποίησης (Πίνακας 2-1).

Τα ποσοστά ανά τιμή/κατηγορία των 11 επιλεγμένων κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών επεξεργάστηκαν και εισήχθησαν αναλυτικά, για τις 38 χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους που απαρτίζουν τις πέντε περιοχές μελέτης, σε έναν πίνακα δεδομένων excel. Τα ποσοστά αυτά περιγράφονται συνθετικά στον Πίνακα 2-2.

Για να αναδειχθούν οι διαφορετικοί τύποι κοινωνικού ιστού και οι ιδιαιτερότητες των περιοχών μελέτης, επιχειρήθηκε η ομαδοποίηση των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους στη βάση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών τους. Οριοθετούνται δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες που διαμερίζουν το σύνολο των περιοχών μελέτης κατά κοινωνικο-δημογραφικές ομοιότητες ή ανομοιότητες. Ένας τέτοιος διαμερισμός διαφέρει από τον διοικητικό-πολιτικό-γεωγραφικό των περιφερειακών, δημοτικών κ.τ.λ. ενοτήτων, ο οποίος παρέχει κατά κανόνα τις χωρικές μονάδες εργασίας για τις κοινωνικο-οικονομικές αναλύσεις στο πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού. Οι δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες αποτελούν κατάλληλες μονάδες μελέτης για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών αλλαγών και των συσχετίσεων με τις χωρικές επεμβάσεις.

Η προσέγγιση που προτείνεται περιλαμβάνει δύο διαφορετικές αναλύσεις. Ο στόχος της πρώτης είναι η ταυτοποίηση με έμφαση στη διαφορετικότητα, ενώ της δεύτερης είναι η ταυτοποίηση με έμφαση στην ιδιαιτερότητα. Οι μεθοδολογίες ανάλυσης που ακολουθούνται είναι διαφορετικές, καθώς στην πρώτη εφαρμόζεται ο αλγόριθμος K-means για την εύρεση ομοιοτήτων μεταξύ των ποσοστών των τιμών των μεταβλητών στο σύνολο των περιοχών και στη δεύτερη κατασκευάζονται κλάσεις από το εύρος των ποσοστών ανά τιμή μεταβλητής επίσης στο σύνολο των περιοχών. Και οι δύο αναλύσεις αναφέρονται στο σύνολο των 38 χωρικών ενοτήτων – μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους που απαρτίζουν τις πέντε περιοχές μελέτης. Αυτές έχουν συνολικό πληθυσμό 38.000 κατοίκων και συνολική έκταση 7,55 χλμ^2 και αντιστοιχούν στο 1,20 % του πληθυσμού και στο 1,84% της έκτασης του συνόλου της Αθήνας ενώ η πυκνότητα ανά χωρική ενότητα-μονάδα ίσου πληθυσμιακού μεγέθους κυμαίνεται μεταξύ 1.432,7 και 15.384,6 κάτ/χλμ^2. Πρόκειται για εκτάσεις σχετικά χαλαρού έως και πυκνού αστικού ιστού του συμπαγούς πολεοδομημένου συμπλέγματος της πόλης.

Χρησιμοποιήθηκαν ως συγκριτικά μεγέθη και όπου αυτό κρίθηκε αναγκαίο, τα ποσοστά για την πόλη της Αθήνας, η οποία περιλαμβάνεται σε 3.180 ανάλογες χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους (panoramaps.statistics.gr/panorama/). Τα μεγέθη της Αθήνας χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση των περιεχομένων και του βαθμού κοινωνικής μίξης με κριτήριο σύγκρισης ενός αστικού συνόλου με το μεγαλύτερο που το εμπεριέχει όπως, στην περίπτωσή μας, η Αθήνα εμπεριέχει τις περιοχές μελέτης (Εικόνες 2-2 και 2-3).

Στον Πίνακα 2-2 δίνεται η γενική περιγραφή των τιμών/κατηγοριών των μεταβλητών για τις περιοχές μελέτης. Όλες οι τιμές, αναφέρονται σε ποσοστά (%) και δίνονται η ελάχιστη και η μέγιστη τιμή για κάθε τιμή/κατηγορία, στο σύνολο των 38 χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους που απαρτίζουν τις πέντε περιοχές μελέτης και στο σύνολο της Αθήνας. Πρόκειται για μια ποσοτική περιγραφή σχετικά με τις ακραίες τιμές και το εύρος τους που, καθώς αναφέρονται σε χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους, μπορούν να ληφθούν υπόψη για την εκτίμηση των περιεχομένων και του βαθμού κοινωνικής μίξης εσωτερικά του συνόλου μελέτης, και με προϋπόθεση την κατάλληλη ανάλυση για την ομαδοποίηση των χωρικών ενοτήτων-μονάδων. Το εύρος μεταξύ των ακραίων τιμών, καθώς επηρεάζεται από αυτές αλλά και από το μέγεθος του δείγματος (για την Αθήνα, το εύρος είναι μεγαλύτερο απ'ότι για το σύνολο μελέτης), είναι ενδεικτικό για τις διακυμάνσεις στην κατανομή των δεδομένων. Προτείνεται έτσι αλγοριθμική και στατιστική ανάλυση των δεδομένων (2.2.1.3).

Πίνακας 2-1. *Οι μεταβλητές κοινωνικο-δημογραφικού ενδιαφέροντος και τα δύο επίπεδα κατηγοριοποίησης που χρησιμοποιούνται στην εργασία*

ΦΥΛΟ άνδρες, γυναίκες
ΗΛΙΚΙΑ 0-14, 15-34, 35-64, 65 και άνω, άτομα γεννηθέντα μετά την 1/1/2005 (0-14, 15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65-74, 75 και άνω, Άτομα γεννηθέντα μετά την 1/1/2005)
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ τριτοβάθμια, ανώτερη δευτεροβάθμια, έως κατώτερη δευτεροβάθμια (Μεταπτυχιακός τίτλος Διδακτορικού ή ισοδύναμου - Μάστερ ή ισοδύναμου - Πτυχίο ΑΕΙ-ΑΤΕΙ ή ΑΣΠΑΙΤΕ ή ισότιμων σχολών και ανωτέρων επαγγελματικών σχολών, Πτυχίο μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης όπως ΙΕΚ, Κολέγια, κ.λπ. - Απολυτήριο Λυκείου Γενικού, Εκκλησιαστικού κλπ - Απολυτήριο Επαγγελματικού Λυκείου ή Επαγγελματικών Σχολών, Απολυτήριο τριτάξιου Γυμνασίου - Απολυτήριο Δημοτικού - Έως μερική φοίτηση στο Δημοτικό - Ολοκλήρωσε την προσχολική αγωγή όπως Εκπαίδευση πρώιμης παιδικής ηλικίας- ολοκλήρωσε προσχολική αγωγή- Εκπαίδευση πρώιμης ηλικίας - δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση)
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ άγαμοι, έγγαμοι, χήροι-διαζευγμένοι (Άγαμοι, έγγαμοι ή με σύμφωνο συμβίωσης ή σε διάσταση, χήροι από γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης, διαζευγμένοι από γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης)
ΚΥΡΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ οικονομικά ενεργοί, οικονομικά μη ενεργοί (Εργαζόμενοι – Εισοδηματίες, Άνεργοι ή ζητούσαν εργασία - Νέοι άνεργοι ή ζητούσαν εργασία για πρώτη φορά – Μαθητές ή Σπουδαστές – Συνταξιούχοι - Οικιακά, Άλλη περίπτωση)
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ επαγγέλματα λευκού κολάρου, επαγγέλματα μπλε κολάρου (Διευθυντικά στελέχη - Επαγγελματίες - Τεχνολόγοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα - Υπάλληλοι γραφείου - Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών - Πωλητές, Ειδικευμένοι γεωργοί ή κτηνοτρόφοι - Δασοκόμοι - Αλιείς - Τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα - Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων ή μηχανημάτων και εξοπλισμού, Ανειδίκευτοι εργάτες – Χειρώνακτες - Μικροεπαγγελματίες)

ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ εργοδότες, αυτοαπασχολούμενοι, μισθωτοί ή ημερομίσθιοι, μέλη, παραγωγικού συνεταιρισμού, βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση
ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ ελληνική, άλλη (Ελλάδας - Ελλάδας και άλλης χώρας, Άλλης χώρας αναφορικά με τις 214 γεωγραφικές κατηγορίες Πανοράματος- Χωρίς Υπηκοότητα - Αδιευκρίνιστη υπηκοότητα)
ΜΕΓΕΘΟΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 1 μέλος, 2 μέλη, 3-4 μέλη, 5 μέλη και άνω (Συλλογικά καταλύματα & μη κατατασσόμενα με άλλο τρόπο,1 μέλος, 2 μέλη, 3 μέλη, 4 μέλη, 5 μέλη, 6 μέλη, 7 μέλη, 8 μέλη και άνω)
ΤΥΠΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ μονοκατοικία-διπλοκατοικία, πολυκατοικία (Συλλογικά καταλύματα & μη κατατασσόμενα με άλλο τρόπο, Μη κανονική κατοικία, Μονοκατοικία, Διπλοκατοικία, Πολυκατοικία, Κτίριο που η κύρια χρήση του δεν είναι κατοικία)
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ προ του 1946, 1961-1980, 1991 και άνω (Προ του 1946,1946-1960, 1961-1980, 1981-1990, 1991-2000, Μετά το 2000)

Πηγή: Στοιχεία: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ.
Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, Ε. Μάσσου, 2016, ΕΚΚΕ.

Πίνακας 2-2. *Περιγραφικά χαρακτηριστικά των ποσοστών των τιμών των μεταβλητών για το σύνολο των μελετών περίπτωσης και για το σύνολο Αθήνας*

		38 ΧΩΡΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ – ΜΟΝΑΔΕΣ ΙΣΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ			**ΑΘΗΝΑ**		
Μεταβλητές	Αναλυτικές κατηγορίες	MAX	MIN	Εύρος	MAX	MIN	Εύρος
ΦΥΛΟ	Άνδρες	79.9	40.71	39.19	95.03	37.12	57.91
	Γυναίκες	59.29	20.1	39.19	62.88	4.97	57.91
ΗΛΙΚΙΑ	0-14	18.37	3.64	14.73	49.19	3.05	46.14
	15-24	20.34	6.36	13.98	53.52	4.13	49.39
	25-34	37.39	10.53	26.86	56.55	5.22	51.33
	35-44	22.39	12.66	9.73	28.09	6.43	21.66
	45-54	18.48	6	12.48	20.11	2.61	17.5
	55-64	15.81	3.04	12.77	22.22	1.06	21.16
	65-74	12.07	2.08	9.99	24.35	1.06	23.29
	75 και άνω	16.83	1.92	14.91	29.48	0.37	29.11
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Μεταπτυχιακός τίτλος	15.67	0.25	15.42	23.42	0	23.42
	Πτυχίο ΑΕΙ-ΑΤΕΙ κ.λπ.	37.26	6.4	30.86	43.25	0.2	43.05
	Πτυχίο μετα-δευτ/θμιας εκπαίδευσης	38.3	24.15	14.15	71.69	2.94	68.75
	Απολυτ. Επαγγελματικού Λυκείου-Επαγγελμ. Σχολών	12.44	0.96	11.48	18.4	0	18.4
	Απολυτήριο 3τάξιου Γυμνασίου	21.32	5.13	16.19	33.03	2.7	30.33
	Απολυτήριο Δημοτικού	30.18	6.12	24.06	76.5	2.89	73.61
	Έως μερική φοίτηση Δημοτικού	13.25	0.73	12.52	50.86	0	50.86
	Ολοκλήρωσε την προσχολική αγωγή	8.52	1.89	6.63	25.15	0.9	24.25
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Άγαμοι	55.88	36.89	18.99	76.07	16.52	59.55
	Έγγαμοι	50.88	34.25	16.63	71.3	17.34	53.96
	Χήροι	48.8	2.4	46.4	21.83	0.25	20.97
	Διαζευγμένοι	8.44	2.71	5.73	12.5	0.19	12.31

ΚΥΡΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Εργαζόμενοι	58.02	33.06	24.96	81.66	13.8	67.86
	Άνεργοι	17.64	4.65	12.99	18.96	0.74	18.22
	Νέοι άνεργοι	32.41	0.71	31.7	32.41	0	32.41
	Μαθητές-Σπουδαστές	19.63	5.05	14.58	65.93	2.92	63.01
	Συνταξιούχοι	31.29	4.82	26.47	48.18	1.56	46.62
	Εισοδηματίες	1.93	0	1.93	2.32	0	2.32
	Οικιακά	16.55	2.48	14.07	28.83	1.56	27.27
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Διευθυντικά στελέχη	13.2	2.23	10.97	27.74	0.22	27.52
	Επαγγελματίες	45.54	2.88	42.66	56.5	0.29	56.21
	Τεχνολόγοι	16.51	1.54	14.97	20.88	0.29	20.59
	Υπάλληλοι γραφείου	15.69	0.96	14.73	18.32	0.36	17.96
	Παροχή υπηρεσιών- Πωλητές	41.46	15.02	26.44	54.22	2.3	51.92
	Γεωργοί-Κτηνοτρόφοι-Δασοκόμοι-Αλιείς	5.66	0.16	5.5	43.51	0	43.51
	Τεχνίτες	22.4	3.37	19.03	33.63	0.69	32.94
	Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων και μηχανημάτων	13.64	0.77	12.87	23.14	0.2	22.94
	Ανειδίκευτοι εργάτες χειρώνακτες	31.86	4.2	27.66	71.37	1.03	70.34
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΘΕΣΗ	Εργοδότες	14.81	1.52	13.29	31.71	0	31.71
	Αυτοαπασχολούμενοι	25.46	7.58	17.88	46.6	1.44	45.16
	Μισθωτοί ή ημερομίσθιοι	90.15	59.07	31.08	96.9	42.39	54.51
	Μέλη παραγωγικού συνεταιρισμού	0.57	0	0.57	4.85	0	4.85
	Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	1.7	0	1.7	25.19	0	25.19
ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	Ελλάδας	94.52	10.98	83.54	100	7.39	92.61
	Ελλάδας και άλλης χώρας	5.06	0.55	4.51	36.16	0	36.16
	Άλλης χώρας	88.06	4.41	83.65	92.43	0	92.43
ΜΕΓΕΘΟΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ	1 μέλος	29.5	5.36	24.14	35.83	0.68	35.15
	2 μέλη	34.3	12.62	21.68	46.15	4.56	41.59
	3 μέλη	30.8	11.17	19.63	37.39	5.41	31.98
	4 μέλη	34.47	11.67	22.8	44.41	9	35.41
	5 μέλη	18.26	2.76	15.5	24.19	0	24.19
	6 μέλη	11.54	0	11.54	16.85	0	16.85
	7 μέλη	9.06	0	9.06	14.78	0	14.78
	8 μέλη και άνω	30.1	0	30.1	49.25	0	49.25
ΤΥΠΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Μη κανονική κατοικία						
	Μονοκατοικία	26.22	0	26.22	100	0	100
	Διπλοκατοικία	50	0.24	49.76	68.96	0	68.96
	Πολυκατοικία	98.92	32.59	66.33	100	0	100
	Κτίριο που η κύρια χρήση του δεν είναι κατοικία	7.11	0	7.11	10.91	0	10.91
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Προ του 1946	34.61	0	34.61	42.36	0	42.36
	1946-1960	43.21	1.46	41.75	70.35	0	70.35
	1961-1980	85.44	11.96	73.48	99.3	0	99.3
	1981-1990	29.95	0.09	29.86	73.32	0	73.32
	1991-2000	37.15	0	37.15	64.78	0	64.78
	Μετά το 2000	39.62	0	39.62	100	0	100

Πηγή: Στοιχεία: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ.
Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, Ε. Μάσσου, 2016, ΕΚΚΕ.

2.2.1.3 Αλγοριθμική και στατιστική ανάλυση

Η επεξεργασία των δευτερογενών δεδομένων έγινε με αλγοριθμική και περιγραφική στατιστική ανάλυση με στόχο την ομαδοποίηση των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους σύμφωνα με τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, και με την κατά περίπτωση σύγκριση των μεγεθών με τα αντίστοιχα της Αθήνας.

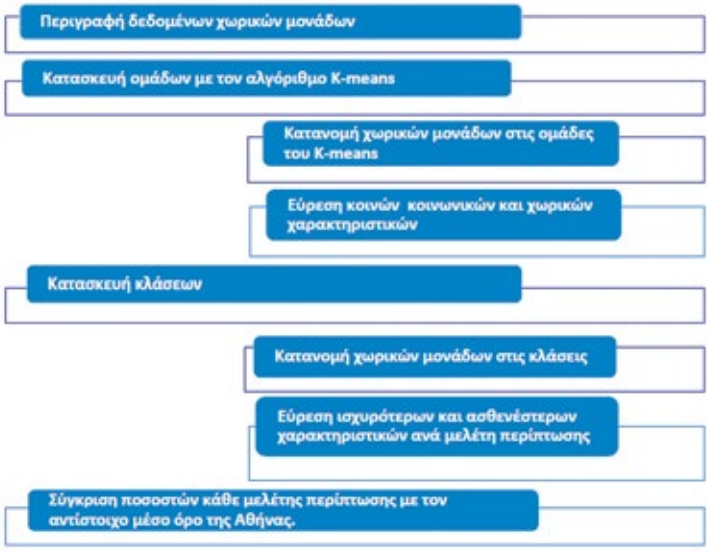
Η πρώτη ομαδοποίηση προέκυψε με την εφαρμογή του αλγόριθμου K-means (Forgy, 1965, Han κ.ά, 2011, Hartigan και Wong, 1975, Jain, 2010, McQueen, 1967), και τη χρήση των ποσοστών (%) των τιμών/κατηγοριών των μεταβλητών για κάθε χωρική ενότητα-μονάδα. Ο αλγόριθμος K-means είναι ένας από τους γνωστότερους αλγόριθμους ομαδοποίησης ή συσταδοποίησης (clustering) όπως συναντάται ο όρος στη βιβλιογραφία. Η συσταδοποίηση αποτελεί μια διερευνητική ανάλυση των δεδομένων που έχει ως στόχο την ταξινόμηση αντικειμένων σε ομάδες (ή συστάδες) έτσι ώστε δύο αντικείμενα που ανήκουν στην ίδια ομάδα να έχουν το μέγιστο βαθμό ομοιότητας (similarity), ενώ δύο αντικείμενα που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες να έχουν τον ελάχιστο βαθμό ομοιότητας (Singh, 2015). Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια μαθηματική προσέγγιση που στηρίζεται στην εύρεση ομοιοτήτων μεταξύ των αντικειμένων που καλείται ο ερευνητής να ομαδοποιήσει (Bozdogan, 2004, Witten και Frank, 2005). Σε αυτό το πλαίσιο, ο K-means στηρίζεται στην επαναληπτική ευρετική (heuristic) προσέγγιση (Lloyd, 1957), μια μέθοδο που δουλεύει επαναληπτικά κατατάσσοντας τις παρατηρήσεις ανάλογα με την απόστασή τους από τα κέντρα όλων των ομάδων. Ως κέντρο της ομάδας θεωρείται η μέση τιμή για κάθε μεταβλητή όλων των παρατηρήσεων της ομάδας, ενώ ως απόσταση ορίσαμε, στην παρούσα εφαρμογή, την ευκλείδεια απόσταση κάθε παρατήρησης από τα κέντρα των ομάδων. Κάθε παρατήρηση κατατάσσεται στην ομάδα το κέντρο της οποίας βρίσκεται πιο κοντά. Μετά την κατάταξη όλων των παρατηρήσεων, υπολογίζονται νέα κέντρα για κάθε ομάδα ως διανύσματα των μέσων για τις παρατηρήσεις της ομάδας. Η επαναληπτική αυτή διαδικασία τερματίζεται, όταν δεν προκύπτουν διαφοροποιήσεις των κέντρων μεταξύ δύο διαδοχικών παρατηρήσεων. Ένας περιορισμός της μεθόδου είναι η υπόθεση πως ο αριθμός των ομάδων είναι γνωστός πριν την εφαρμογή της μεθόδου. Στην εφαρμογή που παρουσιάζεται εδώ, ο αριθμός των ομάδων ορίστηκε εμπειρικά, λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των δεδομένων, αλλά και έπειτα από σχετικές δοκιμές όπου αξιολογήθηκε η ερμηνευσιμότητα και η πολυπλοκότητα των αποτελεσμάτων, πριν τον τελικό ορισμό του αριθμού των ομάδων.

Η δεύτερη ομαδοποίηση εφαρμόστηκε με την κατασκευή κλάσεων από το εύρος των ποσοστών ανά τιμή/κατηγορία των μεταβλητών. Σύμφωνα με το μέγεθος του δείγματος – τριάντα οκτώ χωρικές μονάδες – θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν έξι κλάσεις (Kumar και Chaudhary, 2010), ωστόσο, η σχετική δοκιμή έδειξε πως μια τέτοια επιλογή θα οδηγούσε σε κατακερματισμό των δεδομένων, αύξηση της πολυπλοκότητας, δυσκολία εύρεσης σαφών διαφοροποιήσεων μεταξύ των κλάσεων και δυσνόητη ερμηνεία των αποτελεσμάτων. Έτσι, ο αριθμός των κλάσεων που χρησιμοποιήθηκαν τελικά μειώθηκε σε πέντε κλάσεις οι οποίες είναι περισ-

σότερο ξεκάθαρες και δε δημιουργούν προβλήματα στην περιγραφή τους. Για τη δημιουργία των κλάσεων χρησιμοποιήθηκε η τυπική διαδικασία σύμφωνα με την οποία υπολογίζεται αρχικά το εύρος τιμών καθεμιάς κατηγορίας της μεταβλητής ενδιαφέροντος, και στη συνέχεια υπολογίζεται το αντίστοιχο πλάτος. Όλα τα πλάτη στρογγυλοποιήθηκαν για την καλύτερη διαμέριση του συνόλου των δεδομένων σε κλάσεις. Η ανάλυση ολοκληρώθηκε από τις συγκρίσεις των ποσοστών των κατηγοριών κάθε μεταβλητής με τα αντίστοιχα ποσοστά της Αθήνας. Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης, παρουσιάστηκε αρχικά η περιγραφική εικόνα των σχετικών ποσοστών της Αθήνας, και στη συνέχεια οι σχετικοί συγκριτικοί πίνακες για κάθε μελέτη περίπτωσης (Τελική Έκθεση Έργου, Κεφάλαιο 2). Οι συγκρίσεις έγιναν έχοντας ως κριτήριο τον αντίστοιχο, για κάθε κατηγορία μεταβλητής, μέσο όρο της Αθήνας. Οι τιμές που ήταν μεγαλύτερες από αυτό το μέσο όρο διακρίθηκαν από τις υπόλοιπες. Το σχεδιάγραμμα της Εικόνας 2-1 συνοψίζει τα παραπάνω βήματα της ανάλυσης.

2.2.2 Πειραματική επεξεργασία και ανάλυση των αποτελεσμάτων

Για την εύρεση του κοινωνικο-δημογραφικού προφίλ των περιοχών μελέτης, επιχειρήθηκε η επεξεργασία με την προαναφερόμενη αλγοριθμική και στατιστική ανάλυση και η οποία παρουσιάζεται αναλυτικά στις ενότητες 2.2.2.1, 2.2.2.2 και 2.2.2.3. Πρόκειται για μια πειραματική επεξεργασία στο πλαίσιο μεθοδολογικής προσέγγισης που στόχο έχει την ταυτοποίηση των περιοχών ένταξης στον τοπικό κοινωνικό ιστό των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Προϋπόθεση του εγχειρή-

Εικόνα 2-1. *Δομή της αλγοριθμικής και στατιστικής ανάλυσης*

ματος είναι η ομαδοποίηση να λαμβάνει υπόψη τη διαφορετικότητα και τις ιδιαιτερότητες που υπάρχουν εντός του συνόλου των περιοχών μελέτης από την άποψη της κοινωνικο-δημογραφικής σύνθεσης του μόνιμου πληθυσμού του.

Έτσι, καταρχάς, η επεξεργασία με στόχο την ανάδειξη της διαφορετικότητας εντοπίζει τις «νησίδες» ομοιοτήτων μέσα στο σύνολο των περιοχών μελέτης. Συγκεκριμένα, η επεξεργασία περιλαμβάνει τη συσταδοποίηση κατά μέγιστο βαθμό ομοιότητας των κοινωνικο-δημογραφικών δεδομένων των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους, τον προσδιορισμό ομάδων με αυτό το κριτήριο και την ανάλυση των χαρακτηριστικών της κοινωνικο-δημογραφικής και χωρικής ταυτότητάς τους. Κατά δεύτερο, η επεξεργασία με στόχο την ανάδειξη των κοινωνικο-δημογραφικών ιδιαιτεροτήτων, ταυτοποιεί τις ισχυρές και αδύναμες ιδιότητες, κατά χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους, των περιοχών μελέτης. Η επεξεργασία συμπεριέλαβε την κατασκευή κλάσεων από το εύρος των ποσοστών του συνόλου των χωρικών ενοτήτων-μονάδων λαμβάνοντας υπόψη τις τιμές του μεγαλύτερου αστικού συνόλου που τις περιλαμβάνει (Αθήνας) και την ανάλυση των ιδιοτήτων στη βάση των ακραίων τιμών.

2.2.2.1 Ομοιότητες και διαφοροποιήσεις εντός του συνόλου των περιοχών μελέτης

Ομαδοποίηση με την Εφαρμογή του K-means Αλγόριθμου

Το πρώτο βήμα της πρώτης επεξεργασίας είχε ως στόχο τη μείωση των διαστάσεων της βάσης δεδομένων για την εξαγωγή κατανοητών και ερμηνεύσιμων συμπερασμάτων χωρίς ωστόσο την απώλεια σημαντικής πληροφορίας. Έτσι, οι κατηγορίες των μεταβλητών που ήταν διαθέσιμες προς ανάλυση (Πίνακας 2-1) είτε ομαδοποιήθηκαν σε ευρύτερες είτε επιλέχτηκαν στην αρχική τους μορφή ως δείκτες.

Οι τελικές κατηγορίες των μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν για την εφαρμογή του αλγόριθμου K-means και την ομαδοποίηση των χωρικών ενοτήτων-μονάδων σε ομάδες με κοινά κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά εμφανίζονται στον Πίνακα 2-3. Ως προς την κύρια απασχόληση, οι διαθέσιμες κατηγορίες κωδικοποιήθηκαν σε εκείνες που αντιστοιχούν στις οικονομικά ενεργές και σε εκείνες που αντιστοιχούν στις οικονομικά μη ενεργές ασχολίες, ακολουθώντας την κωδικοποίηση που συναντάται στις αναφορές της EUROSTAT.

Σύμφωνα με αυτή την κωδικοποίηση, εργαζόμενοι και εισοδηματίες ανήκουν στους οικονομικά ενεργούς ενώ, άνεργοι, νέοι άνεργοι, μαθητές, σπουδαστές, συνταξιούχοι και άτομα με ενασχόληση με τα οικιακά ανήκουν στους οικονομικά μη ενεργούς. Για την κωδικοποίηση των επαγγελματιών χρησιμοποιήθηκε ενδεικτικά η διάκριση σε επαγγέλματα λευκού κολάρου και σε εκείνα μπλε κολάρου. Έτσι, διευθυντικά στελέχη, επαγγελματίες, τεχνολόγοι, υπάλληλοι γραφείου, άτομα που εργάζονται στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές κατατάσσονται στην κα-

τηγορία των εργαζομένων λευκού κολάρου, ενώ γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι, αλιείς, τεχνίτες, χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων και μηχανημάτων, ανειδίκευτοι εργάτες και χειρώνακτες κατατάσσονται στους εργαζόμενους μπλε κολάρου.

Πίνακας 2-3. *Οι κατηγορίες των μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν για την ομαδοποίηση με τον αλγόριθμο K-means*

ΦΥΛΟ	Άνδρες
ΗΛΙΚΙΑ	0-14, 15-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65-74, 75 και άνω
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Μεταπτυχιακός τίτλος, πτυχίο ΑΕΙ-ΑΤΕΙ κλπ, πτυχίο μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, απολυτήριο Επαγγελματικού Λυκείου-Επαγγελματικών Σχολών, απολυτήριο τριτάξιου Γυμνασίου, απολυτήριο Δημοτικού, έως μερική φοίτηση στο Δημοτικό, ολοκλήρωσε την προσχολική αγωγή
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Άγαμοι, έγγαμοι, χήροι/διαζευγμένοι
ΚΥΡΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Οικονομικά ενεργοί (εργαζόμενοι-εισοδηματίες), οικονομικά μη ενεργοί (άνεργοι-νέοι άνεργοι, μαθητές-σπουδαστές-συνταξιούχοι-οικιακά)
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Επαγγέλματα λευκού κολάρου (διευθυντικά στελέχη-επαγγελματίες-τεχνολόγοι-υπάλληλοι γραφείου-παροχή υπηρεσιών-πωλητές), επαγγέλματα μπλε κολάρου (γεωργοί-κτηνοτρόφοι-δασοκόμοι-αλιείς-τεχνίτες-χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων ή μηχανημάτων-ανειδίκευτοι εργάτες-χειρώνακτες)
ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	Άλλη χώρα εκτός της Ελλάδας
ΜΕΓΕΘΟΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ	1 μέλος, 2 μέλη, 3 - 4μέλη, 5+ μέλη
ΤΥΠΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Μονοκατοικία -διπλοκατοικία, πολυκατοικία
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Προ του 1946, 1961-1980, 1991+

Πηγή: Επεξεργασία Κ. Αβδελίδη, Ε. Μάσσου, 2016, ΕΚΚΕ.

Το δεύτερο βήμα της πρώτης επεξεργασίας συμπεριέλαβε την αλγοριθμική ομαδοποίηση. Τα αποτελέσματα της εφαρμογής του αλγόριθμου K-means για ομαδοποίηση, με χρήση των ποσοστών (%) των τιμών των μεταβλητών που αναφέρθηκαν παραπάνω, δίνονται στον Πίνακα 2-4. Για την εύρεση του αριθμού των ομάδων, ακολουθήθηκε η τυπική διαδικασία δοκιμών και αξιολογήσεων των αποτελεσμάτων μέχρι την εύρεση εκείνης της ομαδοποίησης που περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο τα δεδομένα, παρέχοντας επαρκώς λεπτομερείς διαμερίσεις, χωρίς, ωστόσο, να είναι απαγορευτικά πολύπλοκες ως προς την ερμηνευσιμότητά τους. Κατά την εφαρμογή του αλγόριθμου αξιολογήθηκαν οι ομαδοποιήσεις σε τέσσερις, πέντε, έξι, οχτώ και δέκα ομάδες.

Οι ομαδοποιήσεις σε τέσσερις και δέκα ομάδες αναλύθηκαν διεξοδικότερα, ενώ η ομαδοποίηση σε δέκα ομάδες κρίθηκε η καταλληλότερη για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, καθώς επιτρέπει τη λεπτομερή καταγραφή των κοινωνι-

κών και δημογραφικών χαρακτηριστικών των ομάδων κοινού προφίλ χωρικών ενοτήτων-μονάδων, χωρίς να κατακερματίζεται η βάση δεδομένων και να περιγραφούν ευκολότερα τα δεδομένα της κοινωνικής μίξης. Ταυτόχρονα, διασφαλίστηκε η ιδιαιτερότητα και διακριτότητα κάθε χωρικής ενότητας. Με την ομαδοποίηση μειώθηκαν σημαντικά οι διαστάσεις της βάσης δεδομένων, από 38 χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους που ήταν αρχικά κατέληξε σε 10 ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά και 15 δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες οι οποίες διαμερίζουν τις πέντε περιοχές μελέτης (Χάρτης 2-3), ενώ στην περίπτωση της ομαδοποίησης με τέσσερις ομάδες (Πίνακας 2-4) προκύπτει ένας μικρότερος αριθμός, εννέα, δευτεροβάθμιων χωρικών ενοτήτων (Χάρτης 2-2).

Πίνακας 2-4. *Κατάταξη των χωρικών ενοτήτων – μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους σε ομάδες που προκύπτουν από την εφαρμογή του K-means αλγόριθμου*

Επίπεδο ομαδοποίησης	Ομάδες του K-means αλγόριθμου	Χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους
4 ομάδες	Ομάδα I	A1, A3, A4, A5
	Ομάδα II	A2, A6, A7, B2, E13
	Ομάδα III	D3, D4, D8, E1, E2, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9, E10, E11, E12
	Ομάδα IV	C1, C2, C3, C4, C5, C6, C7, D1, D2, D5, D6, D7, D9
10 ομάδες	Ομάδα 1	A1, A3, A4
	Ομάδα 2	D1, D2, D3, D4, D9, E1, E2
	Ομάδα 3	D5, D6, D7
	Ομάδα 4	E12, E13
	Ομάδα 5	A5
	Ομάδα 6	D8, E10, E11, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9
	Ομάδα 7	C2, C4, C5, C6, C7
	Ομάδα 8	A6, B1
	Ομάδα 9	A2, A7, B2
	Ομάδα 10	C1, C3

Πηγή: Έργο «Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων», ΕΥ: Κ. Αβδελίδη, 2016, ΕΚΚΕ. Μαθηματική επεξεργασία: Ε. Μάσσου, 2016, ΕΚΚΕ.

Οι δύο δοκιμές ομαδοποίησης με αποτέλεσμα τις Ομάδες I-IV και τις Ομάδες 1-10 (Πίνακας 2-4) διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το μέγεθος τμήματος της διαμέρισης, η οποία είναι οικονομικότερη στην πρώτη ομαδοποίηση (τέσσερις έναντι δέκα) και, ενδεχομένως, κατάλληλη για μεγαλύτερο δείγμα περιοχών μελέτης και περισσότερο διασκορπισμένο εντός του ιστού της πόλης. Για το σύνολο των περιοχών μελέτης, η κατάταξη των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους είναι περισσότερο ισορροπημένη στη δεύτερη ομαδοποίηση τόσο ως προς το πλήθος των χωρικών ενοτήτων-μονάδων στην κάθε ομάδα όσο και

ως προς τη χωρική τους κατανομή εντός του συνόλου των περιοχών μελέτης καθώς αναδεικνύονται σε μεγαλύτερο βαθμό οι διαφοροποιήσεις ανά περιοχή.

Στον Πίνακα 2-5 περιγράφονται τα ποσοστά που χαρακτηρίζουν τις δέκα ομάδες της τελικής δοκιμής αλγοριθμικής ομαδοποίησης. Το κάθε ποσοστό αντιστοιχεί στο κέντρο της κάθε ομάδας ανά κατηγορία που λήφθηκε υπόψη. Το κέντρο αυτό υπολογίζεται σε κάθε περίπτωση από τις χωρικές μονάδες που διαμορφώνουν την κάθε ομάδα. Η σκίαση δείχνει τη θετική απόκλιση από τη μέση τιμή και τα έντονα κόκκινα γράμματα προβάλουν το υψηλότερο ποσοστό ανά κατηγορία ενώ τα έντονα μπλε, το χαμηλότερο.

Στη συνέχεια, επιχειρείται η προσέγγιση της ταυτότητας του συνόλου των περιοχών μελέτης βάσει ανάλυσης κατά μεταβλητές και ανά ομάδα σύμφωνα με την αλγοριθμική ομαδοποίηση σε δέκα ομάδες, και της σύνθεσης των αποτελεσμάτων, τα οποία προέκυψαν από τη δημιουργία πινάκων δεδομένων, ενώ εξετάζεται η κατανομή των δευτερογενών χωρικών ενοτήτων στις περιοχές μελέτης για τις δύο δοκιμές που επιχειρήθηκαν (τεσσάρων και δέκα ομάδων), με χαρτογραφική επεξεργασία.

Πίνακας 2-5. *Περιγραφικά χαρακτηριστικά των ποσοστών των 10 αλγοριθμικών ομάδων*

	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ / ΤΙΜΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΗΣ	ΜΕΣΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΑ ΟΜΑΔΑ									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ΦΥΛΟ	άνδρες	72.00	47.00	48.00	48.00	58.00	49.00	47.00	47.00	46.00	47.00
ΗΛΙΚΙΑ	0-14	6.00	13.00	16.00	13.00	9.00	11.00	13.00	11.00	8.00	14.00
	15-24	16.00	10.00	10.00	12.00	7.00	12.00	10.00	6.00	8.00	10.00
	25-34	30.00	16.00	17.00	16.00	23.00	15.00	14.00	12.00	16.00	16.00
	35-44	21.00	15.00	19.00	14.00	22.00	15.00	16.00	16.00	16.00	15.00
	45-54	11.00	14.00	14.00	17.00	15.00	15.00	15.00	15.00	14.00	15.00
	55-64	8.00	12.00	11.00	13.00	10.00	13.00	14.00	15.00	13.00	12.00
	65-74	4.00	9.00	7.00	8.00	6.00	9.00	9.00	12.00	11.00	10.00
	75+	4.00	11.00	6.00	10.00	7.00	10.00	9.00	13.00	13.00	10.00
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Μεταπτυχιακός τίτλος	1.00	2.00	3.00	1.00	6.00	1.00	3.00	16.00	8.00	2.00
	Πτυχίο ΑΕΙ-ΑΤΕΙ κτλ	11.00	20.00	22.00	11.00	20.00	13.00	20.00	36.00	33.00	18.00
	Πτυχίο μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδ.	31.00	33.00	34.00	26.00	30.00	31.00	35.00	28.00	33.00	33.00
	Τεχνική εκπαίδευση	4.00	6.00	7.00	9.00	4.00	6.00	6.00	1.00	2.00	5.00
	Απολυτήριο γυμνασίου	15.00	11.00	10.00	12.00	14.00	13.00	12.00	5.00	8.00	12.00
	Απολυτήριο δημοτικού	23.00	19.00	13.00	30.00	15.00	25.00	17.00	9.00	10.00	21.00
	Έως μερική φοίτηση στο δημοτικό	12.00	4.00	1.00	7.00	8.00	7.00	3.00	1.00	2.00	6.00
	Προσχολική εκπαίδευση	2.00	5.00	7.00	5.00	3.00	5.00	6.00	4.00	3.00	6.00
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Άγαμοι	48.00	40.00	41.00	41.00	47.00	40.00	40.00	44.00	46.00	40.00
	Διαζευγμένοι-χήροι	9.67	12.86	8.33	13.00	12.00	12.00	52.20	18.00	18.00	51.50
	Έγγαμοι	42.00	47.00	51.00	47.00	41.00	48.00	47.00	39.00	36.00	47.00
ΚΥΡΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Οικονομικά ενεργοί	48.67	40.14	47.67	35.50	48.00	37.60	41.20	50.00	45.33	38.00
	Οικονομικά μη ενεργοί	51.67	59.29	53.67	64.00	53.00	62.10	59.60	51.00	56.00	62.00

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Επαγγέλματα λευκού κολάρου	47.33	71.43	74.67	60.50	64.00	61.60	75.00	86.00	82.67	67.50
	Επαγγέλματα μπλε κολάρου	53.00	28.71	24.33	39.50	35.00	38.70	25.80	15.00	17.00	32.00
ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	Άλλη εκτός ελληνικής	77.00	9.00	5.00	9.00	47.00	9.00	8.00	14.00	14.00	12.00
ΜΕΓΕΘΟΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ	1 μέλος	10.00	12.00	10.00	11.00	24.00	10.00	12.00	24.00	26.00	13.00
	2 μέλη	17.00	26.00	22.00	25.00	23.00	23.00	23.00	29.00	31.00	25.00
	3-4 μέλη	32.00	54.71	59.33	52.50	44.00	55.90	54.80	39.00	35.00	49.50
	5 και άνω μέλη	41.00	7.86	9.00	11.50	10.00	9.90	11.40	14.00	12.00	15.00
ΤΥΠΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Μονοκατοικίες- διπλοκατοικίες	2.67	24.57	14.00	15.50	9.00	47.70	18.80	39.00	12.33	30.50
	Πολυκατοικία	97.00	75.00	86.00	84.00	89.00	52.00	81.00	60.00	85.00	69.00
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Προ του1946	4.00	3.00	1.00	0.00	8.00	4.00	1.00	35.00	14.00	18.00
	1961-1980	75.00	50.00	20.00	82.00	71.00	52.00	35.00	20.00	52.00	19.00
	Μετά το 1991	0.33	24.00	62.67	8.50	7.00	13.60	33.60	18.00	3.33	31.00

Πηγή: Στοιχεία: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 2011 ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Ε. Μάσσου, Κ. Αβδελίδη, 2016, ΕΚΚΕ.

Εικόνα κατά κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές, χαρακτηριστικά αλγοριθμικών ομάδων και κατανομή των δευτεροβάθμιων χωρικών ενοτήτων

Μια νέα συνολική εικόνα των περιοχών μελέτης εμφανίζεται από την κατά μεταβλητές εξέταση της αλγοριθμικής ομαδοποίησης σύμφωνα με την ανάλυση του Πίνακα 2-6. Αναδεικνύονται ιδιότητες οι οποίες χαρακτηρίζουν τις περιοχές μελέτης ως σύνολο και εντοπίζονται, στο εσωτερικό τους, ανά δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες που προέκυψαν με τη συγκεκριμένη ομαδοποίηση. Οι ιδιότητες αυτές είναι οι εξής:

› Η έντονη ανδρική εμφυλότητα, η οποία εντοπίζεται γεωγραφικά σε μια ενότητα, αυτή της κεντρικής περιοχής της Αθήνας γύρω και δυτικά των τεσσάρων πλατειών της περιοχής μελέτης Α.

› Οι ετερογενείς πυκνότητες ηλικιακών ομάδων οι οποίες εντοπίζονται κατά ορισμένες ενότητες: ενήλικες παραγωγικής ηλικίας 25-64 χρονών στο Μοσχάτο και κυρίως στην κεντρική περιοχή Αθήνας όπου υπάρχει ένταση στους νέους και νέους ενήλικες 15-34, παιδιά στην περιοχή των προσφυγικών κατοικιών του Αιγάλεω (ενώ σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές είναι σαφώς λιγότερα συγκριτικά με το σύνολο Αθήνας) και ηλικιωμένοι 75+ στις δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες με πολύ υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο της περιοχής Αρεοπαγίτου-Μακρυγιάννη, η οποία διαφοροποιείται σχεδόν αντιθετικά από την γειτονική της περιοχή των τεσσάρων κεντρικών πλατειών της περιοχής μελέτης Α.

› Το χάσμα ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, το οποίο αναδεικνύει την ενότητα με το πολύ υψηλό μορφωτικό επίπεδο της Δ. Αρεοπαγίτου-Μακρυγιάννη σε αντίθεση με τις υπόλοιπες, και κυρίως με την όμορή της περιοχή Ομονοίας-Κοτζιάπρος Μεταξουργείο με πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, αλλά και με τις απο-

μακρυσμένες περιοχές του Μοσχάτου με πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και του Αιγάλεω στις προσφυγικές περιοχές κατοικίας που γειτνιάζουν με χρήσεις μη συμβατές με κατοικία και παρουσιάζουν το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο μεταξύ των περιοχών.

› Η σαφώς «παγκοσμιοποιημένη» διάσταση, η οποία εντοπίζεται γεωγραφικά μόνο σε μία περιοχή, αυτή του κέντρου.

› Η διχοτόμηση αναφορικά με την κύρια απασχόληση, μεταξύ των περιοχών με πλειονότητα ατόμων οικονομικά ενεργών, οι οποίες όμως χαρακτηρίζονται από ετερογένεια καθώς συμπεριλαμβάνονται τόσο αυτές με το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο όσο και αυτές με το χαμηλότερο, και των περιοχών με πλειονότητα ατόμων οικονομικά μη ενεργών που αντιστοιχούν στο μετεξελιγμένο κατά τα τελευταία έτη, αλλά προγενέστερα συνηθισμένο, μικρο- και μεσοαστικό κοινωνικό Αθηναϊκό ιστό.

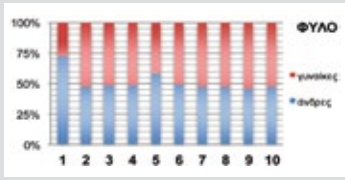
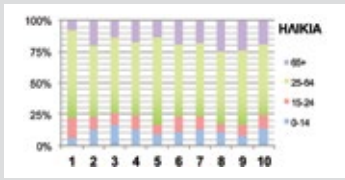
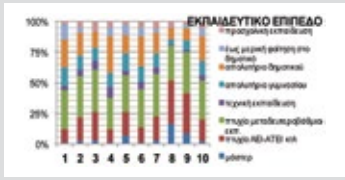
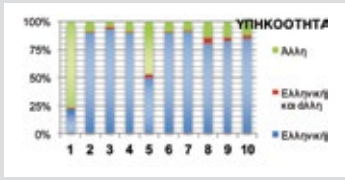
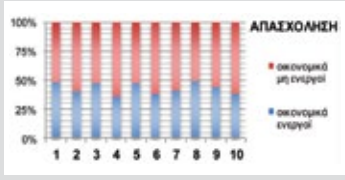
› Το γενικό χαρακτηριστικό των περιοχών, το οποίο αφορά τα επαγγέλματα ενδεικτικής κοινωνικής κατάταξης, καθώς όλες οι περιοχές παρουσιάζουν κυρίως επαγγέλματα λευκού κολάρου με μέγιστες τιμές στις περιοχές υψηλού μορφωτικού επιπέδου, και με εξαίρεση και πάλι την κεντρική περιοχή Ομονοίας-Κοτζιά-προς Μεταξουργείο όπου πλεονεκτούν τα επαγγέλματα μπλε κολάρου.

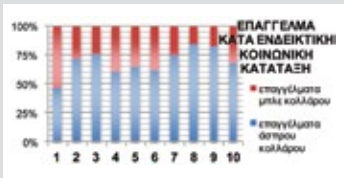
› Το γενικό χαρακτηριστικό των περιοχών, το οποίο αφορά την οικογενειακή κατάσταση, με εντονότερη την παρουσία άγαμων σε σύγκριση με το σύνολο Αθήνας, ενώ διαφοροποιούνται ορισμένες περιοχές η Ομονοίας-Κοτζιά-προς Μεταξουργείο με το υψηλότερο ποσοστό άγαμων του συνόλου μελέτης, η όμορή της Αρεοπαγίτου-Μακρυγιάννη-Ακρόπολη-Εμπορικό Κέντρο-ανατολική περιοχή του Κέντρου, με λίγους έγγαμους και ολόκληρη η περιοχή του ΚΠΙΣΝ με έντονη παρουσία χήρων/διαζευγμένων.

› Η διαφοροποίηση μεταξύ των περιοχών αναφορικά με το μέγεθος των νοικοκυριών καθώς τα ολιγομελή νοικοκυριά κατά πλειονότητα εντοπίζονται στην κεντρική περιοχή Αρεοπαγίτου-Μακρυγιάννη-Ακρόπολη-Εμπορικό-Κέντρο-ανατολικά, τα πολυμελή έχουν σημαντική παρουσία στην όμορή της περιοχή Ομονοίας-Κοτζιά-προς Μεταξουργείο, ενώ οι υπόλοιπες περιοχές παρουσιάζουν σχετική ομοιογένεια.

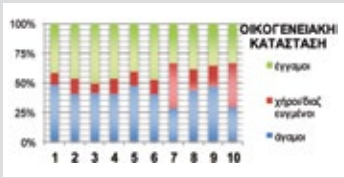
› Η σχετική διασπορά, η οποία διακρίνεται στο εσωτερικό του συνόλου των περιοχών μελέτης αναφορικά με τον τύπο του κτιρίου κατοικίας και της περιόδου που αυτό κατασκευάστηκε, και η οποία το χαρακτηρίζει ως πολεοδομικό δείγμα, καθώς οι μεταβλητές αυτές, ενώ αφορούν πληθυσμιακά απογραφικά δεδομένα, αντιστοιχούν στα χαρακτηριστικά του πολεοδομικού ιστού όπου βρίσκονται οι περιοχές μελέτης.

Πίνακας 2-6. *Το σύνολο μελέτης κατά τις 10 αλγοριθμικές ομάδες ανά καικοιωνικο-δημογραφική μεταβλητή*

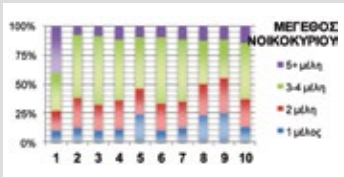
	Διακρίνονται:
	• η Ομάδα 1 με το υψηλότερο μέσο ποσοστό ανδρών (72%) και ακολουθεί η Ομάδα 5 με 58%, • οι υπόλοιπες Ομάδες παρουσιάζουν παρόμοια μέσα ποσοστά ανδρών (46%-48%) με μεγέθη πλησιέστερα του μέσου ποσοστού Αθήνας (45,3%) και της συνήθης δημογραφικής εικόνας του γενικού πληθυσμού όπου το ποσοστό των ανδρών είναι κατάτι χαμηλότερο από αυτό των γυναικών.
	• οι Ομάδες 1 και 5 με τα υψηλότερα μέσα ποσοστά για τις παραγωγικές ηλικίες από 25 έως 64 χρόνων (70%) αρκετά υψηλότερο του αντίστοιχου Αθήνας (54,9%), και με την Ομάδα 1 να εμφανίζει το υψηλότερο μέσο ποσοστό νέων 15-24 χρόνων (16%), αρκετά υψηλότερο της Αθήνας (9,8%), • η Ομάδα 3 η οποία εμφανίζει το υψηλότερο μέσο ποσοστό παιδιών ηλικίας 0-14 χρόνων (16%) και κατάτι υψηλότερο της Αθήνας (13,2%), • οι Ομάδες 8 και 9 που συγκεντρώνουν τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων ηλικίας άνω των 75 ετών (13% ανά ομάδα), αρκετά υψηλότερο της Αθήνας (8,1%).
	• οι Ομάδες 8 και 9, με τα υψηλότερα ποσοστά πτυχίων ανώτατης εκπαίδευσης (36% και 33% αντίστοιχα) και πολύ υψηλά συγκριτικά με την Αθήνα (19,2%), • η Ομάδα 8 συγκεντρώνει επιπλέον το υψηλότερο μέσο ποσοστό ατόμων με μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών (16%), πολύ υψηλό σε σύγκριση με το μέσο ποσοστό Αθήνας (3,3%), • οι υπόλοιπες Ομάδες παρουσιάζουν αρκετά χαμηλότερα μέσα ποσοστά αυτής της κατηγορίας «των μορφωμένων» σε σύγκριση με το σύνολο Αθήνας ενώ η Ομάδα 4 παρουσιάζει το υψηλότερο μέσο ποσοστό ατόμων με απολυτήριο δημοτικού (30%), πολύ υψηλότερο από αυτό της Αθήνας (16,9%).
	• η Ομάδα 1 με το υψηλότερο μεταξύ των ομάδων μέσο ποσοστό ατόμων με μη ελληνική υπηκοότητα (77%) και ακολουθεί η Ομάδα 5 με επίσης υψηλό ποσοστό (47%), και πολύ υψηλά σε σύγκριση με Αθήνα (9,7%) ενώ το μέγιστο σε κλίμακα χωρικής ενότητας-μονάδας είναι 92,4%, • οι υπόλοιπες Ομάδες παρουσιάζουν πολύ χαμηλότερες τιμές ατόμων με μη ελληνική υπηκοότητα οι οποίες κυμαίνονται μεταξύ 5% και 14% κοντά στο μέσο ποσοστό Αθήνας.
	• οι Ομάδες 8, 1 και 5 με τα υψηλότερα μέσα ποσοστά οικονομικά ενεργών ατόμων και με την Ομάδα 8 να παρουσιάζει το υψηλότερο (50%), χωρίς ωστόσο να είναι πολύ υψηλότερα του μέσου ποσοστού Αθήνας 38,9%, • οι Ομάδες 4 και 6 παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά οικονομικά ενεργών ατόμων από αυτό της Αθήνας με την πρώτη ομάδα να έχει το χαμηλότερο μεταξύ των ομάδων (35,5%), • ενώ οι περισσότερες Ομάδες παρουσιάζουν άνω του 50% οικονομικά μη ενεργών ατόμων με την υψηλότερη τιμή να συναντάται στην Ομάδα 4 (64%).

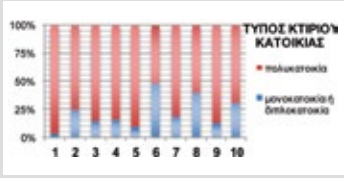
• η Ομάδα 1 η οποία συγκεντρώνει τους λιγότερους εργαζόμενους σε επαγγέλματα λευκού κολάρου (47,3%) και τους περισσότερους μπλε κολάρου (53%),
• οι Ομάδες 8 και 9 συγκεντρώνουν αντίθετα τους περισσότερους εργαζόμενους αυτής της κατηγορίας (λευκού κολάρου) (86% και 83% αντίστοιχα) και τους λιγότερους μπλε κολάρου (15% και 17%),
• στις υπόλοιπες Ομάδες τα ποσοστά εργαζόμενων σε επαγγέλματα λευκού κολάρου κυμαίνονται μεταξύ 62% και 75% και αντίστροφα μπλε κολάρου μεταξύ 24% και 40%.

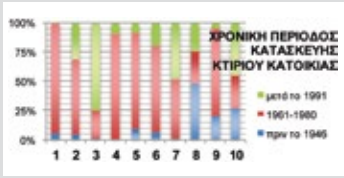
• οι Ομάδες 1 και 5 παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά άγαμων ατόμων (48% και 47% αντίστοιχα), και ακολουθούν οι Ομάδες 8 και 7 με 46% και 44% αντίστοιχα που αποκλίνουν θετικά από το μέσο ποσοστό Αθήνας (38,3%),
• η Ομάδα 3 εμφανίζει τους περισσότερους έγγαμους (51%) με μέσο ποσοστό Αθήνας 45,4%,
• ενώ η Ομάδα 7 εμφανίζει τα υψηλότερα ποσοστά χήρων/διαζευγμένων (52,2%).

• οι Ομάδες 9, 5 και 8 όπου τα νοικοκυριά με ένα μέλος συναντώνται στα υψηλότερα ποσοστά (26%, και 24% αντίστοιχα για τις δύο τελευταίες), και πολύ υψηλότερα της Αθήνας (10,5%),
• οι Ομάδες 9 και 8 όπου τα νοικοκυριά με δύο μέλη παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά (31% και 29% αντίστοιχα) και αρκετά υψηλότερα της Αθήνας (21,8%),
• η Ομάδα 1 όπου βρίσκονται στο υψηλότερο ποσοστό με σημαντική διαφορά τα πολυμελή νοικοκυριά με πέντε ή περισσότερα μέλη (41%).

• οι Ομάδες 6 και 8 στις οποίες τα απογραφέντα άτομα κατοικούν στο υψηλότερα ποσοστά μεταξύ των ομάδων σε μονοκατοικίες ή διπλοκατοικίες (47,7% και 39%),
• η Ομάδα 1 η οποία εμφανίζει το συντριπτικό 97% για άτομα που κατοικούν σε πολυκατοικίες, πολύ υψηλότερο του μέσου ποσοστού Αθήνας (64,4%).

• η Ομάδα 8 η οποία συγκεντρώνει το υψηλότερο μέσο ποσοστό ατόμων που κατοικούν σε κτίρια που κατασκευάστηκαν πριν το 1946 (35%), πολύ υψηλότερο του μέσου ποσοστού Αθήνας με υπολογισμό σε διάφορες κλίμακες αναφοράς (ΜΟΧΑΠ 1,51%, Δημοτικής Ενότητας 18,2%, Δήμου 10,9%[1]),
• η Ομάδα 4 η οποία συγκεντρώνει με μεγάλη διαφορά (82%) τα περισσότερα άτομα που κατοικούν σε κτίρια περιόδου κατασκευής 1961-1980 και ακολουθούν οι Ομάδες 1 και 5 με 75% και 71% αντίστοιχα,
• η Ομάδα 3 η οποία συγκεντρώνει τα περισσότερα άτομα που κατοικούν σε κτίρια νεότερης κατασκευής, από το 1991 και μεταγενέστερα, με 62,7%.

1. Καθώς ο μέσος όρος επηρεάζεται από τις ακραίες τιμές των μονάδων αναφοράς, διαφέρουν και οι τιμές του ανάλογα με την κλίμακα αναφοράς.

Πηγή: Στοιχεία: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία Κ. Αβδελίδη, Ε. Μάσσου, 2017, ΕΚΚΕ.

Ο επόμενος Πίνακας 2-7 συσχετίζει κοινωνικο-δημογραφικά και χωρικά δεδομένα στο πλαίσιο της προσέγγισης που επιδιώκεται μέσω της προτεινόμενης επεξεργασίας και εντοπίζονται με την οριοθέτηση των δευτεροβάθμιων χωρικών ενοτήτων. Ο κάθε πίνακας συνθέτει τα κύρια χαρακτηριστικά ανά αλγοριθμική ομάδα. Αναφέρονται οι χώροι επέμβασης και οι περιλαμβάνουσες, όμορες και γειτονικές τους, περιοχές οι οποίες έχουν ομοιότητες κατά μέγιστο βαθμό μεταξύ τους σύμφωνα με την αλγοριθμική ανάλυση. Επίσης αναφέρονται ο πολεοδομικός χαρακτήρας σύμφωνα με το δείκτη των επιτρεπόμενων χρήσεων γης των συγκεκριμένων περιοχών, το κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ που προέκυψε με την αλγοριθμική επεξεργασία ομαδοποίησης και ορισμένα ενδεικτικά μεγέθη της κάθε ομάδας που επιτρέπουν την άμεση σύγκριση όπως η μέση πυκνότητα, η συνολική έκταση και ο συνολικός πληθυσμός της κάθε ομάδας με βάση το σύνολο των περιοχών μελέτης του έργου. Το κάθε γράφημα δείχνει την ποσοτική σύνθεση των επιτρεπόμενων χρήσεων γης, αρχικά, του συνόλου των ομάδων μαζί με το υπόμνημα και στη συνέχεια ανά ομάδα. Από την ανάλυση αυτή, παρατηρούνται τα εξής:

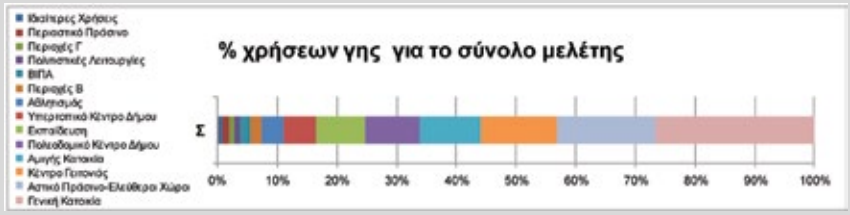
› Επί το πλείστον, η κάθε αλγοριθμική ομάδα αναφέρεται και περιλαμβάνει ορισμένους από τους επιλεγμένους χώρους μελέτης. Προκύπτουν, όμως, και ομάδες στις οποίες δεν περιλαμβάνονται χώροι επέμβασης (Ομάδες 7 και 8), καθώς εξορισμού οι περιοχές μελέτης περιλαμβάνουν όμορες και γειτονικές χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμού. Στην περίπτωση αυτή, η μελλοντική αστική ανάπτυξη συσχετίζεται με το μεταβατικό χαρακτήρα μεταξύ διαφοροποιημένων μορφών του αστικού ιστού γύρω από γειτονικές υπάρχουσες επεμβάσεις, ενώ στην πρώτη περίπτωση είναι προφανές ότι ο συσχετισμός με τις υπάρχουσες επεμβάσεις είναι άμεσος.

› Όταν για συγκεκριμένες μεταβλητές, εμφανίζονται πολύ υψηλά ποσοστά σε ορισμένες κατηγορίες και πολύ χαμηλά σε άλλες, διαμορφώνεται ένας χαρακτήρας της αλγοριθμικής ομάδας με πολύ ισχυρά και μονοσήμαντα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση του συνόλου μελέτης μας, φαίνεται ότι ο έντονος αυτός κοινωνικο-δημογραφικός χαρακτήρας εντοπίζεται σε δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες με ειδικό πολεοδομικό χαρακτήρα και με περιορισμό χρήσεων γης. Αυτό συμβαίνει για την Ομάδα 1, όπου κυριαρχεί η κατηγορία «εργαζόμενοι άνδρες ηλικιών 15-44 με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης άλλης υπηκοότητας με επαγγέλματα μπλε κολάρου» με μόνιμη κατοικία το τμήμα του υπερτοπικού κέντρου πόλης που περιλαμβάνει υποβαθμισμένες πολυκατοικίες κατασκευής 1961-1980. Για την Ομάδα 8, όπου κυριαρχεί η κατηγορία «άνδρες και γυναίκες του υψηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου, ηλικιών άνω των 55, με την πλειονότητατων εργαζομένων σε επαγγέλματα άσπρου κολάρου αλλά και συνταξιούχοι» με μόνιμη κατοικία το τμήμα του υπερτοπικού κέντρου της πόλης που περιλαμβάνει τον λόφο με το παγκόσμιας εμβέλειας μνημείο της Ακρόπολης και την Πλάκα. Τέλος, για την Ομάδα 4, όπου κυριαρχεί η κατηγορία «οικονομικά μη ενεργά άτομα με πολύ χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης αμιγώς ελληνικής υπηκοότητας» με μόνιμη κατοικία που γειτονεύει με Εθνική Οδό και εμπορικά και βιοτεχνικά συγκροτήματα. Πρόκειται για μη συνηθισμένο (extraordinary) αστικό ιστό τόσο από κοινωνική όσο και από πολεοδομική άποψη.

› Οι ομάδες που δεν έχουν ισχυρά κοικωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά (δηλαδή δεν παρουσιάζουν πολύ υψηλά ή/και πολύ χαμηλά ποσοστά σε πολλές κατηγορίες) συγκεντρώνουν δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες του καθημερινού/συνηθισμένου (ordinary) αστικού ιστού τόσο από κοινωνική όσο και από πολεοδομική άποψη. Τέτοιες είναι οι Ομάδες 2, 6, 7 και 10 που εντοπίζονται κυρίως στις προαστιακές περιοχές (Μοσχάτου, Αιγάλεω και Καλλιθέας) που τον κοινωνικό ιστό με λαϊκό και μικροαστικό οικογενειακό ελληνικό χαρακτήρα τον συνοδεύει ο καθημερινός /συνηθισμένος πολεοδομικός ιστός με κύρια τη χρήση της κατοικίας σε γειτονιές που περιλαμβάνουν τις απαραίτητες δραστηριότητες και λειτουργίες για την καθημερινή ζωή όπως εμπορικές γειτονιάς, εκπαίδευσης, αθλητισμού.

Πίνακας 2-7. *Κοινωνικο-δημογραφικά και χωρικά χαρακτηριστικά του συνόλου των περιοχών μελέτης κατά αλγοριθμικές ομάδες*

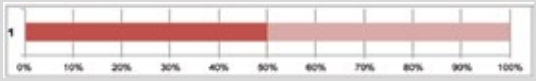
ΟΜΑΔΕΣ 1-10

ΑΝΑ ΟΜΑΔΑ

ΟΜΑΔΑ 1: Α1, Α3, Α4

Πλατεία Ομονοίας. Πλατεία Μοναστηρακίου.

Γύρω περιοχή/θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Περιμετρική όμορη περιοχή των χώρων επέμβασης με κύρια τη δυτική προέκταση προς Μεταξουργείο. Ανήκει στην κεντρική περιοχή και στην καρδιά της πόλης της Αθήνας.

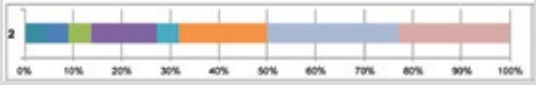
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Υπερτοπικό Κέντρο Πόλης. Γενική Κατοικία (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Έντονα έμφυλη (ανδρική) σύνθεση. «Παγκοσμιοποιημένη» σύνθεση. Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Το υψηλότερο ποσοστό άγαμων. Επαγγέλματα κυρίως μπλε κολάρου και κατ' εξαίρεση μεταξύ των ομάδων. Οικονομικά ενεργοί σε υψηλό ποσοστό συγκριτικά με τις άλλες ομάδες. Πολυπληθή νοικοκυριά. Κατοικία σχεδόν αποκλειστικά στις πολυκατοικίες που κτίστηκαν κατά την περίοδο 1961-1980.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 4323. **Έκταση**: 0,69 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 3000

ΟΜΑΔΑ 2: D1, D2, D3, D4, D9, E1, E2

Πάρκο οδού Θεσσαλονίκης στο Μοσχάτο. Πλατεία Ελευθερίας στο Αιγάλεω.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Όμορη και γειτονική περιοχή του Πάρκου Θεσσαλονίκης κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής από τη μια και την άλλη πλευρά της στο Μοσχάτο. Όμορη ανατολική περιοχή της Θηβών και της Ιεράς Οδού στο Αιγάλεω

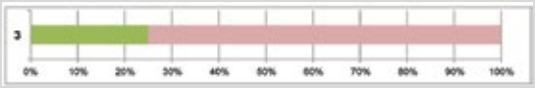
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Γενική Κατοικία. Αμιγής Κατοικία. Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι. Κέντρο Γειτονιάς. ΒΙΠΑ. Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου. Αθλητισμός (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο- δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Υψηλό ποσοστό παιδιών. Υψηλό ποσοστό συνταξιούχων. Γυναίκες που υπερέχουν αριθμητικά (ελαφρώς) των ανδρών. Μεσαίο εκπαιδευτικό επίπεδο. Χαμηλά ποσοστά οικονομικά ενεργών ατόμων. Επαγγέλματα κυρίως άσπρου κολάρου. Κατοικία κυρίως σε μονοκατοικίες και διπλοκατοικίες, κατασκευής 1961-1980.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 2653.**Έκταση**: 2,64 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 7000

ΟΜΑΔΑ 3: D5, D6, D7

Προγραμματισμένο Πάρκο στη συνέχεια του Πάρκου Θεσσαλονίκης.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Γειτονικές περιοχές του Πάρκου στη νότια πλευρά της σιδηροδρομικής γραμμής στο Μοσχάτο.

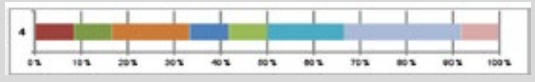
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Γενική Κατοικία. Εκπαίδευση (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Η νεαρότερη σε ηλικία σύνθεση. Η λιγότερο «παγκοσμιοποιημένη» σύνθεση μεταξύ των ομάδων. Υψηλά ποσοστά μορφωμένων και εξειδικευμένων ατόμων (με πτυχία ΑΕΙ/ΤΕΙ και τεχνικών σχολών). Δυναμική και οικονομικά ενεργή σύνθεση. Νέες οικογένειες. Κατοικία σε καινούργιας κατασκευής πολυκατοικίες (μετά το 1991).

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 12146.**Έκταση**: 0,25 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 3000

ΟΜΑΔΑ 4: E12, E13

Πλατεία Ντόϊτς. Πλατεία Κότρωνος.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Περιοχή μεταξύ Λεωφ. Κηφισού -Πέτρου Ράλλη- Οδ. Θηβών με τα μεγάλα εμπορικά συγκροτήματα, τις εργατικές κατοικίες και το τεχνολογικό πάρκο στο Αιγάλεω.

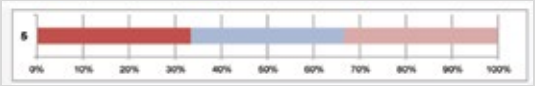
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Αμιγής Κατοικία. Περιοχές Β. Περιοχές Γ. Γενική Κατοικία. Αστικό Πράσινο- Ελεύθεροι Χώροι. Περιαστικό Πράσινο. Εκπαίδευση. Αθλητισμός (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Νοικοκυριά 3-4 μελών. Το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ των ομάδων. Επαγγέλματα μπλε κολάρου κατά 40%. Με το υψηλότερο ποσοστό οικονομικά μη ενεργών ατόμων.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 6993.**Έκταση**: 0,29 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 2000

ΟΜΑΔΑ 5: A5

Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς. Πλατεία Μοναστηρακίου.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Περιοχή του Ψυρρή. Περιοχή του Κεραμικού στην καρδιά του ιστορικού κέντρου Αθήνας που περιλαμβάνει τις απολήξεις του εμπορικού κέντρου προς την Πειραιώς.

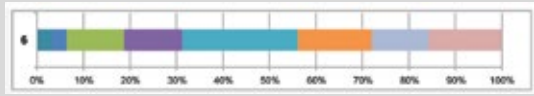
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Γενική Κατοικία. Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι. Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου Πρωτεύουσας (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Έμφυλη ανδρική σύνθεση. Μικτή σύνθεση ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο με έντονη παρουσία μορφωμένων και μη μορφωμένων ατόμων. Υψηλό ποσοστό άγαμων. Υψηλό ποσοστό οικονομικά ενεργών. Υψηλό ποσοστό μη ελληνικής υπηκοότητας. Υψηλά ποσοστά ενηλίκων μεταξύ 25 και 54 χρονών. Το υψηλότερο ποσοστό στην ηλικιακή ομάδα 35-44. Κατοικία σε υψηλά ποσοστά στις πολυκατοικίες που κτίστηκαν κατά την περίοδο 1961-1980.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 6024. **Έκταση**: 0,179 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 1000

ΟΜΑΔΑ 6: D8, E10, E11, E3, E4, E5, E6, E7, E8, E9

Οδός Σαράφη Στεφάνου. Πλατεία Λάρνακος. Πλατεία Αιγαίου. Γήπεδο. Πλατεία Πολυκατοικιών. Πλατεία Παπανικολάου. Πλατεία Γεωργιάδη.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Όμορη βιομηχανική περιοχή του Πάρκου οδ. Θεσσαλονίκης βόρεια της σιδηροδρομικής γραμμής στο Μοσχάτο. Όμορες και γειτονικές περιοχές αυτών που ανήκουν στον οικιστικό κυρίως προσφυγικό ιστό μεταξύ Ιεράς Οδού, Θηβών και δυτικά της Λεωφ. Κηφισού όπως και ανατολικά αυτής στο Αιγάλεω.

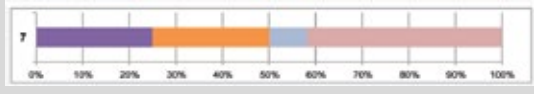
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Αμιγής Κατοικία. Γενική Κατοικία. Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου. Εκπαίδευση. Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι. Κέντρο Γειτονιάς. Αθλητισμός. ΒΙΠΑ (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των ομάδων για κατοικία σε μονοκατοικίες. Αρκετά νεαρής ηλικίας άτομα. Τεχνική μόρφωση. Σχετικά χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου. Αρκετά άτομα με επαγγέλματα μπλε κολάρου. Το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό έγγαμων. Χαμηλό ποσοστό μονομελών νοικοκυριών. Από τα χαμηλότερα ποσοστά ατόμων άλλης υπηκοότητας. Το δεύτερο ποσοστό ατόμων μη ενεργών οικονομικά.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 6143. **Έκταση**: 1,63 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 10000

ΟΜΑΔΑ 7: C2, C4, C5, C6, C7

-

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Όμορες περιοχές του χώρου επέμβασης ΚΠΙΣΝ τόσο από τη δυτική του πλευρά στην Καλλιθέα όσο και από την ανατολική του πλευρά στο Παλαιό Φάληρο.

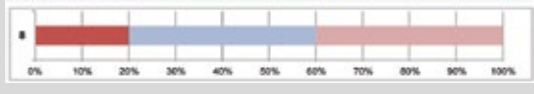
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Γενική Κατοικία. Πολεοδομικό Κέντρο Δήμου. Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι. Κέντρο Γειτονιάς (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των ομάδων ατόμων άτομα δευτεροβάθμιας εκπαιδευτικής μόρφωσης. Τους περισσότερους χήρους ή διαζευγμένους. Υψηλά ποσοστά ατόμων που κατοικούν σε πολυκατοικίες των οποίων η κατασκευή ισομερίζεται μεταξύ των περιόδων 1961-1980 και μετά το 1991.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 14045. **Έκταση**: 0,36 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 5000

ΟΜΑΔΑ 8: A6/B1

-

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Όμορη και κοινή περιοχή των χώρων επέμβασης Πλατεία Μοναστηρακίου και Πεζόδρομου Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Πεζόδρομου Στρατηγού Μακρυγιάννη όπως και το Μουσείο Ακρόπολης. Ακρόπολη και την Πλάκα.

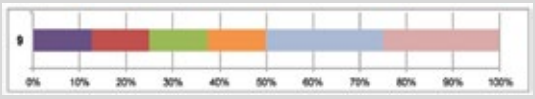
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώρο. Γενική Κατοικία. Υπερτοπικό Κέντρο Πόλης (βλ. γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Το υψηλότερο ποσοστό, μεταξύ των ομάδων, ατόμων με μεταπτυχιακά και Πανεπιστημιακά πτυχία (μάστερ 16%). Το υψηλότερο ποσοστό οικονομικά ενεργών ατόμων (50%). Το υψηλότερο ποσοστό επαγγελμάτων άσπρου κολάρου. Το υψηλότερο ποσοστό ηλικιών 45- 65. Σχετικά υψηλό ποσοστό άγαμων. Υψηλό ποσοστό ολιγομελών νοικοκυριών. Το υψηλότερο ποσοστό κατοικίας σε κτίρια κατασκευής πριν το 1946.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 2786.**Έκταση**: 0,72 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 2000

ΟΜΑΔΑ 9: A2, A7, B2

Πεζόδρομος Διονυσίου Αρεοπαγίτου. Πεζόδρομος Στρατηγού Μακρυγιάννη και Μουσείο Ακρόπολης.

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Γύρω περιοχή των χώρων επέμβασης. Όμορη βόρειο-ανατολική περιοχή της Πλατείας Ομονοίας με απόληξη στα Εξάρχεια. Γειτονική νότιο-δυτική άκρη της περιοχής μεταξύ Κεραμεικού, Ακρόπολης και Φιλοπάππου.

Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης : Υπερτοπικό Κέντρο Πόλης. Γενική Κατοικία. Αστικό Πράσινο-Ελεύθεροι Χώροι. Κέντρο Γειτονιάς. Πολιτιστικές Λειτουργίες. Εκπαίδευση (βλ. γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Η γηραιότερη ηλικιακή σύνθεση, μεταξύ των ομάδων, με τους άνω των 75 ετών να έχουν το υψηλότερο ποσοστό. Το χαμηλότερο ποσοστό ανδρών. Νοικοκυριά είναι σε μεγάλο βαθμό ολιγομελή. Υψηλό μορφωτικό επίπεδο με τα δεύτερα υψηλότερα ποσοστά ατόμων με πανεπιστημιακά και μεταπτυχιακά πτυχία.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 15306.**Έκταση**: 0,20 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 3000

ΟΜΑΔΑ 10: C1, C3

Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ).

Γύρω περιοχή και θέση εντός πολεοδομικού ιστού: Περιοχή αθλητικών εγκαταστάσεων του Δήμου Καλλιθέας. Όμορη βόρειο-δυτική περιοχή αυτού με απόληξη στην Θησέως κεντρικού δρόμου της Καλλιθέας.

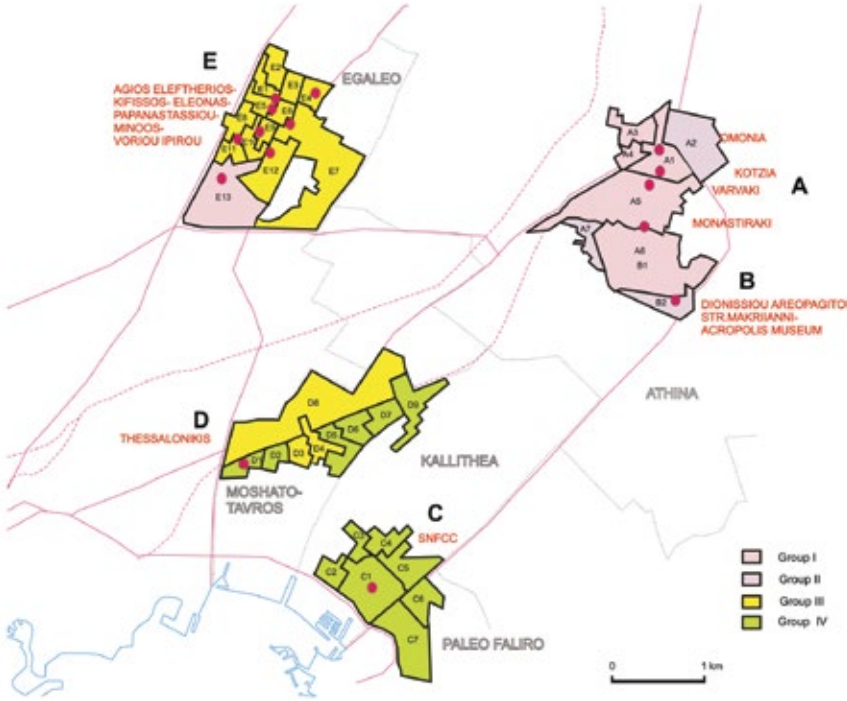
Επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις γης: Ιδιαίτερες Χρήσεις. Αθλητισμός. Γενική Κατοικία. Εκπαίδευση. Κέντρο Γειτονιάς (βλ. Γράφημα).

Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ του πληθυσμού: Άτομα χωρίς υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο. Με πλειονότητα χήρων ή διαζευγμένων ατόμων. Από τα υψηλότερα ποσοστά ατόμων οικονομικά μη ενεργών. Μικτή σύνθεση ως προς το μέγεθος των νοικοκυριών. Κατοικία σε σχετικά υψηλό ποσοστό σε κτίρια κατασκευής πριν το 1946 όπως και σύγχρονης κατασκευής μετά το 1991.

Αρ. κατοίκων/τ.χλμ: 3210.**Έκταση**: 0,62 τ.χλμ. **Πληθυσμός**: 2000

Πηγή: Στοιχεία: Έργο «Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων», 2016, ΕΚΚΕ και Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

Βάσει του αποτελέσματος της ανάλυσης της παρούσας ενότητας 2.2.2.1, καταρτίστηκαν οι Χάρτες 2-2 και 2-3, οι οποίοι αναπαριστούν τις πέντε περιοχές μελέτης με τους αναδιαμορφωμένους χώρους και τις δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες, όπως προκύπτουν από τις αλγοριθμικές ομάδες, τέσσερις ή δέκα σε αντιστοιχία των δύο εκ των δοκιμών ομαδοποίησης των αρχικών 38 χωρικών

Χάρτης 2-2. *Οι περιοχές μελέτης με ομαδοποίηση του K-means αλγόριθμου σε 4 ομάδες*

Πηγή: Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους (Πίνακας 2-4). Η κάθε περιοχή μελέτης που περιβάλλει και περιλαμβάνει τους επιλεγμένους χώρους, οι οποίοι αναδιαμορφώθηκαν με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, ανήκει σε μία έως τέσσερις ομάδες κοινωνικο-δημογραφικού προσδιορισμού βάσει μέγιστου βαθμού ομοιότητας στο εσωτερικό της κάθε ομάδας.

Η δοκιμή ομαδοποίησης σε τέσσερις ομάδες δίνει ένα αποτέλεσμα λιγότερο ικανοποιητικό για το εδώ σύνολο μελέτης, καθώς η κάθε περιοχή εμφανίζεται να ανήκει σε μία έως και δύο διαφορετικές αλγοριθμικές ομάδες και κατά συνέπεια να μην διαφοροποιείται επαρκώς ο κοινωνικός ιστός στο επίπεδο περιοχής. Για παράδειγμα η Ομάδα Ι της ομαδοποίησης με τέσσερις ομάδες (Χάρτης 2-2) ενοποιεί πολύ διαφορετικά κονωνικά προφίλ τα χαρακτηριστικά των οποίων αναδεικνύονται από την ομαδοποίηση με τις δέκα ομάδες όπου οι Ομάδες 1, 5 και 8, όπως φάνηκε από την ανάλυση με τους Πίνακες 2-6 και 2-7, παρότι κατατάσσονται στις ομάδες ισχυρού και μονοσήμαντου χαρακτήρα, διαφοροποιούνται σημαντικά αναμεταξύ τους από τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους.

Ωστόσο, η ομαδοποίηση με μικρότερο αριθμό ομάδων πιθανόν να εμφανίζει μεθοδολογικό ενδιαφέρον ώστε να αναδειχθούν οι κοινές διαφοροποιήσεις στην περίπτωση ενός μεγαλύτερου συνόλου περιοχών αστικής επέμβασης και περισ-

Χάρτης 2-3. *Οι περιοχές μελέτης με ομαδοποίηση του K-means αλγόριθμου σε 10 ομάδες*

Πηγή: Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

σότερο απομακρυσμένων αναμεταξύ τους εντός μιας ίδιας πόλης ή και σε διαφορετικές πόλεις.

Η δοκιμή ομαδοποίησης σε δέκα ομάδες, που αποτέλεσε το αντικείμενο της προαναφερόμενης ανάλυσης, έδωσε αποτελέσματα ικανοποιητικά. Ανέδειξε τους χαρακτήρες και τις διαφοροποιήσεις τους σύμφωνα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, ανά δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες οι οποίες διαμερίζουν επαρκώς την κάθε περιοχή και συσχετίζοντας την με όλες τις περιοχές εντός του επιλεγμένου συνόλου περιοχών αστικής επέμβασης. Η σημαντική αυτή διάσταση αναδεικνύεται και διερευνάται με τους Χάρτες 2-2 και 2-3 σε συνδυασμό με τις αναλύσεις των Πινάκων 2-6 και 2-7. Με την προτεινόμενη επεξεργασία επιτυγχάνεται μια διαχωρική δομή που επιτρέπει, με τρόπο συγκεκριμένο, την ανάλυση της κοινωνικής πολυπλοκότητας και τη συσχέτισή της με πολεοδομικά δεδομένα καθώς εντοπίζει γεωγραφικά τις διαφορετικές ιδιότητες του συνόλου μελέτης. Ικανοποιείται, έτσι, η προϋπόθεση του προγραμματισμού των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού κατά την οποία οι επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού θα πρέπει να εντάσσονται στο πλαίσιο στρατηγικών επιλογών πολιτικής αστικής ανάπτυξης με στόχο την κοινωνική και χωρική αναβάθμιση τμημάτων της πόλης, με την ενίσχυση κυρίως της κεντρικότητας του δημόσιου χώρου για την αναβάθμιση της

ποιότητας ζωής. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντικό οι κατηγοριοποιήσεις των επεμβάσεων να γίνονται με βάση τα δεδομένα της τοπικής κοινωνικής πραγματικότητας και οι τοπικότητες να αποτελούν μεγέθη συγκρίσιμα μεταξύ τους στο πλαίσιο ενός συνόλου. Η ερμηνεία τέτοιων διαφοροποιήσεων αν και δεν αποτελεί τον κύριο στόχο μιας διαδικασίας ανάλυσης στο πλαίσιο του αστικού προγραμματισμού και σχεδιασμού, η διαπίστωσή τους ωστόσο είναι απαραίτητη για την παρακολούθηση των αλλαγών και των επιπτώσεών τους. Ο στόχος είναι να εξασφαλίζονται με μεθοδολογική προσέγγιση οι κοινωνικο-χωρικοί συσχετισμοί των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, ταυτόχρονα, τόσο με τις τοπικές κοινωνικές και αστικές διαστάσεις όσο και με τις συνολικές στρατηγικές επιλογές βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης ή του δήμου.

2.2.2.2 Ιδιαιτερότητες των περιοχών μελέτης

Τόσο στην προηγούμενη επεξεργασία όσο και στη δεύτερη επεξεργασία η οποία παρουσιάζεται εδώ, η προσέγγιση για την ταυτοποίηση των περιοχών ένταξης στον κοινωνικό-αστικό ιστό της πόλης, στην περίπτωση ενός συνόλου αστικών επεμβάσεων, βασίστηκε στην ομαδοποίηση των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους. Με τη δεύτερη επεξεργασία, επιχειρήθηκε η εύρεση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής μελέτης. Σε αυτή την επεξεργασία όπως και στην προηγούμενη, οι μελέτες περίπτωσης του έργου αποτέλεσαν το πειραματικό σύνολο στο εσωτερικό του οποίου προσδιορίζονται και αναλύονται κοινωνικο-δημογραφικά δεδομένα. Τα αποτελέσματα που αποκτώνται θα πρέπει, θεωρητικά, να συγκρίνονται με τα επιθυμητά όρια ενός πραγματικού προγράμματος αστικής πολιτικής, εδώ όμως συγκρίνονται με τα μεγέθη του μεγαλύτερου αστικού συνόλου, της πόλης της Αθήνας.

Η δεύτερη επεξεργασία βασίστηκε σε περιγραφική στατιστική ανάλυση, βάσει της οποίας επιδιώχθηκε η συνοπτικότερη περιγραφή των ποσοστών των τιμών/κατηγοριών κάθε μεταβλητής στις χωρικές μονάδες, με όρους κλάσεων και όχι αναλυτικών ποσοστών, και με στόχο να βρεθεί το ιδιαίτερο προφίλ της κάθε περιοχής μελέτης. Η ανάλυση περιλαμβάνει τα εξής βήματα: προσδιορίστηκαν τα όρια των κλάσεων (Πίνακας 2-8) για κάθε αναλυτική τιμή/κατηγορία των κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών που επιλέχτηκαν αρχικά (βλ. Πίνακα 2-1), τα ποσοστά των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους (βλ. ενότητα 2.2.1.2) κατανεμήθηκαν στις κλάσεις ανά περιοχή μελέτης[11] και προσδιορίστηκαν τα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής μελέτης σύμφωνα με τις κλάσεις με τα υψηλότερα ποσοστά (5 και 5-4) και τις κλάσεις με τα χαμηλότερα ποσοστά (1 και 1-2). Τα χαρακτηριστικά αυτά αντανακλούν τις ιδιαίτερες ιδιότητες του συνόλου μελέτης ανά περιοχή.

11. Τα δεδομένα σειράς (row data) εμφανίζονται στο Παράρτημα 2.2 της Τελικής Έκθεσης του Έργου (Αβδελίδη (επιμ.), 2017: 91-101, www.ekke.gr/wp/ΑστικόςΣχεδιασμός).

Κατασκευή Κλάσεων

Η κατασκευή των κλάσεων των ποσοστών βασίστηκε στον προσδιορισμό των ορίων τους ανά τιμή/κατηγορία όλων των κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών που εξετάστηκαν για τις 38 χωρικές ενότητες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους. Ο αριθμός των κλάσεων των ποσοστών και το εύρος τους προσδιορίστηκαν ώστε να λαμβάνονται υπόψη ως βασικοί οι μέσοι όροι που αντιστοιχούν στο σύνολο της χώρας και μετά από δοκιμές. Η δοκιμή με έξι κλάσεις κατέδειξε καταλληλότερη τη μείωση του αριθμού των κλάσεων σε πέντε.

Στη συνέχεια, τα ποσοστά των χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους των πέντε περιοχών μελέτης συγκρίθηκαν με τα περιγραφικά χαρακτηριστικά (μέσο όρο, διάμεσο, ελάχιστη και μέγιστη τιμή, τυπική απόκλιση) της Αθήνας (στοιχεία από την εφαρμογή Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ) και σημειώθηκαν οι συν και πλην αποκλίσεις ώστε να διευκολυνθούν οι συγκρίσεις.

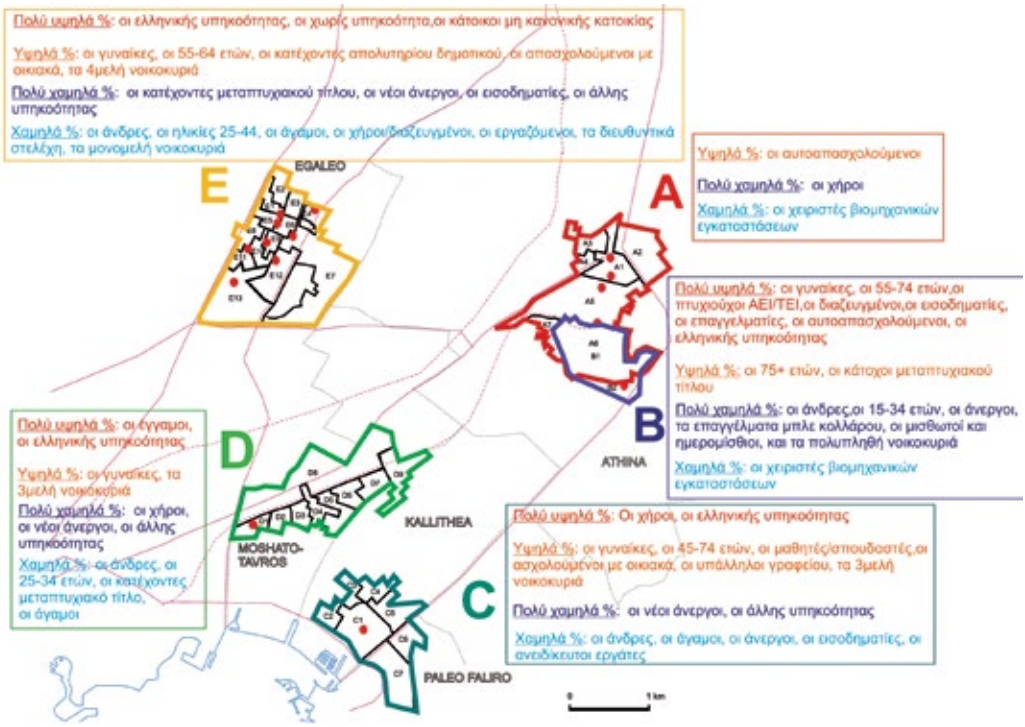
Πίνακας 2-8. *Κλάσεις ποσοστών για κάθε μεταβλητή*

		Κλάση 1	**Κλάση 2**	**Κλάση 3**	**Κλάση 4**	**Κλάση 5**
ΦΥΛΟ	άνδρες	[40.71,48.71)	[48.71,56.71)	[56.71, 64.71)	[64.71,72.71)	[72.71, 80.71]
	γυναίκες	[20.1,28.1)	[28.1,36.1)	[36.1, 44.1)	[44.1, 52.1)	[52.1,60.1]
ΗΛΙΚΙΑ	0-14	[3.64,6.64)	[6.64,9.64)	[9.64,12.64)	[12.64, 15.64)	[15.64,18.64]
	15-24	[6.36, 9.36)	[9.36, 12.36)	[12.36, 15.36)	[15.36, 18.36)	[18.36, 21.36)
	25-34	[10.53, 15.53)	[15.53, 20.53)	[20.53, 25.53)	[25.53 30.53)	[30.53, 35.53)
	35-44	[12.66, 14.66)	[14.66, 16.66)	[16.66, 18.66)	(18.66, 20.66)	[20.66, 22.66]
	45-54	[6,8)	[8,10)	[10, 12)	[12, 14)	[14, 16]
	55-64	[3.04, 6.04)	[6.04, 9.04)	[9.04, 12.04)	[12.04, 15.04)	[15.04, 18.04)
	65-74	[2.08, 4.08)	[4.08, 6.08)	[6.08, 8.08)	[8.08, 10.08)	[10.08, 12.08]
	75 και άνω	[1.92, 4.92)	]4.92, 7.92)	[7.92, 10.92)	[10.92, 13.92)	[13.92, 16.92]
ΚΥΡΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	Εργαζόμενοι	[33.06, 38.06)	[38.06, 43.06)	[43.06, 48.06)	[48.06, 53.06)	[53.06, 58.06]
	Άνεργοι (ζητούν εργασία)	[4.65, 7.65)	[7.65, 10.65)	[10.65, 13.65)	[13.65, 16.65)	[16.65, 19.65]
	Νέοι άνεργοι (ζητούν εργασία πρώτη φορά	[0.71 ,6.71)	[6.71, 12.71)	[12.71, 18.71)	[18.71, 24.71)	[24.71, 30.71]
	Μαθητές/Σπουδαστές	[5.05, 8.05)	[8.05, 11.05)	[11.05, 14.05)	[14.05, 17.05)	[17.05, 20.05]
	Συνταξιούχοι	[4.82, 9.82)	[9.82, 14.82)	[14.82, 19.82)	[19.82, 24.82)	[24.82, 29.82]
	Εισοδηματίες					
	Οικιακά	[2.48, 5.48)	[5.48, 8.48)	[8.48, 11.48)	[11.48, 14.48)	[14.48, 17.48]
	Άλλη περίπτωση					

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Διευθυντικά στελέχη	[2.23, 4.23)	[4.23, 6.23)	[6.23, 8.23)	[8.23, 10.23)	[10.23, 12.23]
	Επαγγελματίες	[2.88, 11.88)	[11.88, 20.88)	[20.88, 29.88)	[29.88, 38.88)	[38.88, 47.88]
	Τεχνολόγοι/συναφή επαγγέλματα	[1.54, 4.54)	[4.54, 7.54)	[7.54. 10.54)	[10.54, 13.54)	[13.54, 16.54)
	Υπάλ. γραφείου	[0.96, 3.96)	[3.96, 6.96)	[6.96, 9.96)	[9.96, 12.96_	[12.96, 15.96]
	Απασχολ. στην παροχή υπηρεσιών/πωλητές	[15.02, 20.02)	[20.02, 25.02)	[25.02, 30.02)	[30.02, 35.02)	[35.02, 40.02]
	Ειδικευμένοι γεωργοί/ κτηνοτρόφοι/δασοκόμοι/αλιείς	[0.16, 1.16)	[1.16, 2.16)	[2.16, 3.16)	[3.16, 4.16)	[4.16, 5.16]
	Τεχνίτες/συναφή επαγγέλματα	[3.37, 7.37)	[7.37, 11.37)	[11.37, 15.37)	[15.37, 19.37)	[19.37, 23.37]
	Χειριστές βιομηχ. εγκατ./μηχαν./ εξοπλ.	[0.77, 3.77)	[3.77, 6.77)	[6.77, 9.77)	[9.77, 12.77)	[12.77, 15.77]
	Ανειδίκευτοι εργάτες/ χειρώνακτες/ μικροεπαγγ.	[4.2, 10.2)	[10.2, 16.2)	[16.2, 22.2)	[22.2, 28.2)	[28.2, 34.2]
ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	Εργοδότες	[1.52, 4.52)	[4.52, 7.52)	[7.52, 10.52)	[10.52, 13.52)	[13.52, 16.52]
	Αυτοαπασχ/μενοι	[7.58, 11.58)	[11.58, 15.58)	[15.58, 19.58)	[19.58, 23.58)	[23.58, 27.58]
	Μισθωτοί ή ημερομίσθιοι	[59.07, 65.07)	[65.07, 71.07)	[71.07, 77.07)	[77.07, 83.07)	[83.07, 89.07]
	Μέλη παραγωγικού συνεταιρισμού	0	0	0	0	0
	Βοηθοί σε οικογενειακή επιχείρηση	0	0	0	0	0
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	Μεταπτυχιακός τίτλος (Διδακτορικό, Μάστερ)	[0.25, 3.25)	[3.25, 6.25)	[6.25, 9.25)	[9.25, 12.25)	[12.25, 15.25]
	Πτυχίο 3βάθμιας εκπαίδευσης	[6.4, 12.4)	[12.4, 18.4)	[18.4, 24.4)	[24.4, 30.4)	[30.4, 36.4]
	Πτυχίο μετά 2βάθμιας εκπαίδευσης	[24.15, 27.15)	[27.15, 30.15)	[30.15, 33.15)	[33.15, 36.15)	[36.15, 39.15]
	Απολ. Επαγγ. Λυκείου ή Επαγγ.Σχολών	[0.96, 2.96)	[4.96, 4.96)	[4.96, 6.96)	[6.96, 8.96)	[8.96, 10.96]
	Απολ. 3τάξιου Γυμν.	[5.13, 8.13)	[8.13, 11.13)	[11.13, 14.13)	[14.13, 17.13)	[17.13, 20.13]
	Απολ. Δημοτικού	[6.12, 11.12)	[11.12, 16.12)	[16.12, 21.12)	[21.12, 26.12)	[26.12, 31.12]
	Έως μερική φοίτηση στο Δημοτικό	[0.73, 3.73)	[3.73, 6.73)	[6.73, 9.73)	[9.73, 12.73)	[12.73, 15.73)
	Ολοκλήρωσε την προσχολική αγωγή	[1.89, 2.89)	[2.89, 3.89)	[3.89, 4.89)	[4.89, 5.89)	[5.89, 6.89]
ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	Ελλάδας	[10.98, 27.98)	[27.98, 44.98)	[44.98, 61.98)	[61.98, 78.98)	[78.98, 95.98]
	Ελλάδας & άλλης χώρας	[0.55, 1.55)	[1.55, 2.55)	[2.55, 3.55)	[3.55, 4.55)	[4.55, 5.55]
	Άλλης χώρας	[4.41, 21.41)	[21.41, 38.41)	[38.41, 55.41)	[55.41, 72.41)	[72.41, 89.41]
	Χωρίς Υπηκοότητα	0	0	0	0	0
	Αδιευκρ. υπηκοότητα	0	0	0	0	0

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Άγαμοι	[36.89, 40.89)	[40.89, 44.89)	[44.89, 48.89)	[48.89, 52.89)	[52.89, 56.89]
	Έγγαμοι/με σύμφωνο συμβίωσης/σε διάσταση	[34.25, 37.25)	[37.25, 40.25)	[40.25, 43.25)	[43.25, 46.25)	[46.25, 49.25]
	Χήροι από γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης	[2.4, 11.4)	[11.4, 20.4)	[20.4, 29.4)	[29.4, 38.4)	[38.4, 47.4]
	Διαζευγμένοι από γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης	[2.71, 3.71)	[3.71, 4.71)	[4.71, 5.71)	[5.71, 6.71)	[6.71, 7.71]
ΜΕΓΕΘΟΣ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ	Συλλογικά καταλύματα & μη κατατ. με άλλο τρόπο	0	0	0	0	0
	1 μέλος	[5.36, 10.36)	[10.36, 15.36)	[15.36, 20.36)	[20.36, 25.36)	[25.36, 30.36]
	2 μέλη	[12.62, 16.62)	[16.62, 20.62)	[20.62, 24.62)	[24.62, 28.62)	[28.62, 32.62]
	3 μέλη	[11.17, 15.17)	[15.17, 19.17)	[19.17, 23.17)	[23.17, 27.17)	[27.17, 31.17]
	4 μέλη	[11.67, 16.67)	[16.67, 21.67)	[21.67, 26.67)	[26.67, 31.67)	[31.67, 36.67]
	5 μέλη	[2.76, 5.76)	[5.76, 8.76)	[8.76, 11.76)	[11.76, 14.76)	[14.76, 17.76]
	6 μέλη	[0, 2)	[2, 4)	[4, 6)	[6, 8)	[8, 10]
	7 μέλη	[0, 2)	[2, 4)	[4, 6)	[6, 8)	[8, 10]
	8 μέλη και άνω	[0, 6)	[6, 12)	[12, 18)	[18, 24)	[8, 10]
ΤΥΠΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Συλλογικά καταλύματα/ άλλο	0	0	0	0	0
	Μη κανονική κατοικία	0	0	0	0	0
	Μονοκατοικία	[0, 5)	[5, 10)	[10, 15)	[15, 20)	[20, 25]
	Διπλοκατοικία	[0.24, 10.24)	[10.24, 20.24)	[20.24, 30.24)	[30.24, 40.24)	[40.24, 50.24]
	Πολυκατοικία	[32.59, 45.59)	[45.59, 58.59)	[58.59, 71.59)	[71.59, 84.59)	[84.59, 97.59]
	Κτίριο που η κύρια χρήση του δεν είναι κατοικία	[0, 1)	[1, 2)	[2, 3)	[3, 4)	[4, 5)
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	Προ του 1946	[0, 7)	[7, 14)	[14, 21)	[21, 28)	[28, 35]
	1946-1960	[1.46, 9.46)	[9.46, 17.46)	[17.46, 25.46)	[25.46, 33.46)	[33.46, 41.46]
	1961-1980	[11.96, 26.96)	[26.96, 41.96)	[41.96, 56.96)	[56.96, 71.96)	[71.96, 86.96)
	1981-1990	[0.09, 6.09)	[6.09, 12.09)	[12.09, 18.09)	[18.09, 24.09)	[24.09, 30.09]
	1991-2000	[0, 7)	[7, 14)	[14, 21)	[21, 28)	[28, 35]
	Μετά το 2000	[0, 8)	[8, 16)	[16, 24)	[24, 32)	[32, 40]
	Μη κανον. κατοικία ή συλλογικό κατάλ., άλλο	-	-	-	-	-

Πηγή: Στοιχεία: Έργο 2016, ΕΚΚΕ και Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων, 2011, ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ. Επεξεργασία: Ε. Μάσσου, Κ. Αβδελίδη, 2016, ΕΚΚΕ.

Χάρτης 2-4: *Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανά περιοχή μελέτης*

Πηγή: Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

Χαρακτηριστικά υπερίσχυσης και έλλειψης ανά περιοχή μελέτης

Βάσει της κατανομής των ποσοστών στις κλάσεις, οι οποίες προσδιορίστηκαν ανά τιμή/κατηγορία μεταβλητής με τον ενιαίο τρόπο αντιμετώπισης των περιοχών μελέτης στο σύνολό τους, απορρέουν τα ιδιαίτερα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά για τον πληθυσμό της κάθε περιοχής. Για κάθε περιοχή, λαμβάνονται υπόψη τα υψηλότερα ποσοστά, ανά τιμή/κατηγορία μεταβλητής, τα οποία κατανέμονται στις κλάσεις 5 ή 5 και 4 για όλες τις χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους και έτσι διακρίνονται τα υπερισχύοντα ή έντονα χαρακτηριστικά του κοινωνικο-δημογραφικού προφίλ της κάθε περιοχής. Από την άλλη, επίσης για την κάθε περιοχή μελέτης, διακρίνονται τα αδύναμα ή ελλιπή χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν στα χαμηλότερα ποσοστά τα οποία κατανέμονται στις κλάσεις 1 ή 1 και 2. Ο πληθυσμός της κάθε περιοχής αντιμετωπίζεται έτσι ως ξεχωριστό ομοιογενές υποσύνολο του συνόλου των περιοχών μελέτης. Αυτό διαφέρει από τη συνήθη αντιμετώπιση όπου η κάθε περιοχή αντιμετωπίζεται ως ένα ισοδύναμο σημείο του ομοιογενούς εσωτερικού μιας ενότητας διοικητικής διαμέρισης και, επομένως, χωρίς δυνατότητα διάκρισης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ανά περιοχή μελέτης. Έτσι, με την προτεινόμενη επεξεργασία επιτυγχάνεται η δυνατότη-

τα αποτίμησης των ιδιαιτεροτήτων της κάθε περιοχής εσωτερικά του δεδομένου συνόλου περιοχών μελέτης. Τα δύο σύνολα των τιμών/κατηγοριών των μεταβλητών, που χαρακτηρίζουν την κάθε περιοχή μελέτης και περιγράφουν τις θετικές και αρνητικές αποκλίσεις από ένα θεωρητικά ισόρροπο κοινωνικό-δημογραφικό μείγμα, δίνουν εν τέλει το διττό ιδιαίτερο κοινωνικό-δημογραφικό προφίλ της κάθε περιοχής μελέτης το οποίο συνοψίζεται στον Χάρτη 2-4.[12]

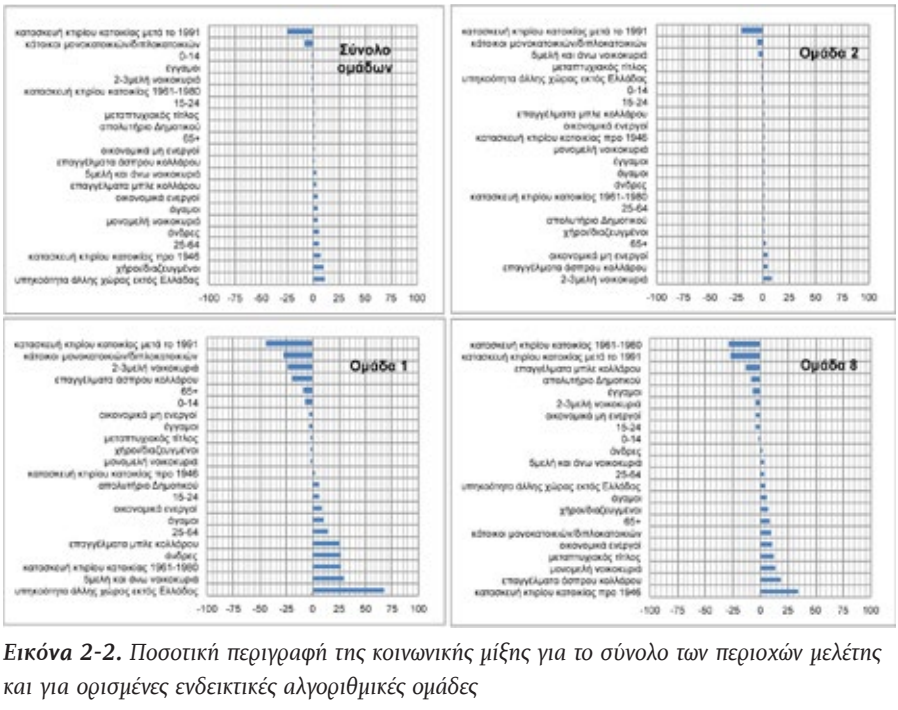
Οι περιοχές ένταξης στον κοινωνικο-αστικό ιστό της πόλης μιας σειράς επιλεγμένων αστικών επεμβάσεων ταυτοποιούνται ως ένα σύνολο που μπορεί να μελετηθεί με κριτήρια έρευνας όπως στην περίπτωση των πέντε περιοχών μελέτης του έργου που παρουσιάζεται εδώ ή με κριτήρια αστικού προγραμματισμού σύμφωνα με τις προτάσεις του κεφαλαίου σχετικά με τις μεθοδολογίες και τα εργαλεία για τη διαπίστωση και την εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων. Τα δεδομένα ταυτοποίησης των περιοχών μελέτης είναι κοινωνικο-δημογραφικά και χωρικά. Τα αποτελέσματα των δύο επεξεργασιών, αυτής με περιγραφική στατιστική ανάλυση και αυτής με αλγοριθμική ανάλυση, αλληλοσυμπληρώνονται καθώς αποτελούν μαζί μια προσέγγιση που εκπληρώνει τους όρους για την ανάδειξη τόσο της ποικιλομορφίας (variety) όσο και της έμφασης/υπερίσχυσης (dominance), σε ότι αφορά το κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ των χωρικών ενοτήτων που απαρτίζουν τις περιοχές μελέτης ενός επιλεγμένου σύνολο.

2.2.2.3 Περιεχόμενα και ο σχετικός βαθμός της κοινωνικής μίξης αναφορικά με τη γύρω περιοχή ενός χώρου επέμβασης αστικού σχεδιασμού

Ένα από τα βασικά προβλήματα στις σύγχρονες πόλεις είναι η συγκέντρωση μειονεκτημάτων σε ορισμένες περιοχές. Μια σημαντική έκφανση αυτής της συγκέντρωσης είναι η αύξηση ειδικών ομάδων πληθυσμού, οι οποίες επιλέγουν τις περιοχές αυτές ως τόπο κατοικίας ή/και ως τόπο οικονομικής, επαγγελματικής κ.ά. δραστηριοποίησής τους.

Τίθεται το θέμα της διαπίστωσης των περιεχομένων της κοινωνικής μίξης μιας περιοχής αστικής επέμβασης και των διακυμάνσεών τους στο πλαίσιο της αναζήτησης των αλληλεπιδράσεων με τις αλλαγές του χώρου της πόλης και της επιδίωξης της «θετικής» διάστασής τους. Αν και πρόκειται για μια θεωρητική έννοια και τα κριτήρια προσδιορισμού και τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής μίξης μπορεί να διαφέρουν κατά πολύ τόσο από μεγάλη πόλη σε μεγάλη πόλη, όσο και από μελέτη σε μελέτη, η σύγκριση μεταξύ ενός αστικού συνόλου (περιοχή) που περιλαμβάνεται σε ένα μεγαλύτερο αστικό σύνολο (περισσότερες περιοχές, πόλη) δείχνει τις αποκλίσεις του (υπο)συνόλου από το σύνολο. Έτσι, θα θεωρήσουμε ότι μια μεγάλη σύγχρονη πόλη χαρακτηρίζεται από έναν βαθμό ετερογένειας, στο σύνολο του πληθυσμού της. Αυτός αποτελεί αναφορά για τις διάφορες υποπεριοχές της πόλης. Συγκρίνοντας λοιπόν τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού

12. Η επεξεργασία εμφανίζεται αναλυτικά στην Τελική Έκθεση Έργου, Τόμος 1, Πίνακες 9, 16-26 (Αβδελίδη (επιμ.), 2017).

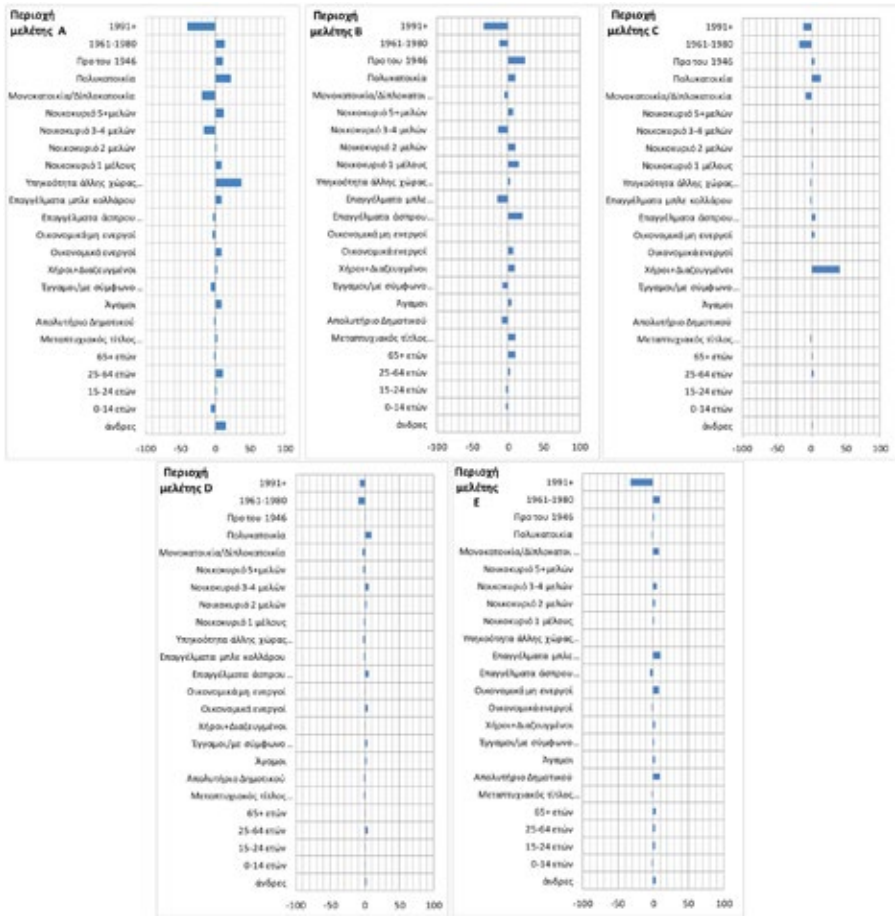

Εικόνα 2-2. *Ποσοτική περιγραφή της κοινωνικής μίξης για το σύνολο των περιοχών μελέτης και για ορισμένες ενδεικτικές αλγοριθμικές ομάδες*

Πηγή: Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

συγκεκριμένων περιοχών ένταξης αστικών επεμβάσεων, με τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού του μεγαλύτερου συνόλου, εν προκειμένω της Αθήνας, μπορούμε να εντοπίσουμε τις αποκλίσεις και να προσδιορίσουμε το σχετικό βαθμό ετερογένειας και τα περιεχόμενα της κοινωνικής μίξης των περιοχών μελέτης και του συνόλου που αυτές απαρτίζουν.

Στην Εικόνα 2-2 φαίνονται οι αποκλίσεις των ποσοστών του συνόλου των περιοχών μελέτης από το σύνολο της Αθήνας, και, κατά αλγοριθμικές ομάδες. Παραθέτουμε τις Ομάδες 2, 1 και 8, οι οποίες συνιστούν χαρακτηριστικά παραδείγματα με αποκλίσεις μικρού (για την πρώτη) και μεγάλου εύρους (για τις άλλες δύο). Όπως είδαμε οι δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες της κάθε αλγοριθμικής ομάδας διατρέχουν το σύνολο των περιοχών μελέτης. Πρόκειται για σημαντική, κατά τη γνώμη μας, περιγραφική και αναλυτική δυνατότητα για την ένταξη σε ευρύτερες στρατηγικές αστικών αναπλάσεων της πόλης με κοινωνική-χωρική συσχέτιση. Επίσης, με τα γραφήματα της Εικόνας 2-3 εντοπίζονται οι αποκλίσεις των ποσοστών κατά περιοχή μελέτης. Με αυτή την ανάλυση, αξιοσημείωτη είναι η εξής διαπίστωση: οι περισσότερο κεντρικές περιοχές, με κύρια την περιοχή μελέτης Α, η οποία περιλαμβάνει το σύμπλεγμα των τεσσάρων κεντρικών πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου, παρουσιάζουν εμφανώς τις μεγαλύτερες αποκλίσεις από το μέσο όρο της πόλης, ενώ, οι προαστιακές περιοχές Δ και Ε παρουσιάζουν μικρές αποκλίσεις. Η περιοχή μελέτης Δ, η οποία

Εικόνα 2-3. *Ποσοτική περιγραφή της κοινωνικής μίξης των περιοχών μελέτης*

Πηγή: Επεξεργασία Κ. Αβδελίδη, 2017, ΕΚΚΕ.

περιβάλλει τον επιμήκη πράσινο χώρο του δήμου Μοσχάτου-Ταύρου και η οποία είναι λιγότερο απομακρυσμένη σε σχέση με την περιοχή μελέτης Ε του Αιγάλεω, εμφανίζει ελάχιστες αποκλίσεις. Στην παρούσα αναζήτηση δεν θα προχωρήσουμε σε πολεοδομική μελέτη, απαραίτητη για την ερμηνεία των συγκεριμένων ευρημάτων και συσχέτισει με το προφίλ της πόλης της Αθήνας. Θα σημειώσουμε, όμως, ότι αυτός ο τύπος αναλυτικής περιγραφής έχει ένα σημαντικό πλεονέκτημα. Επιτρέπει, στη βάση του εντοπισμού των κοινωνικών αλλαγών, της πόλωσης ή του αποκλεισμού, τόσο τη σύγκριση μεταξύ περισσότερων συνόλων περιοχών αστικών επεμβάσεων όσο και τη σύγκριση του ίδιου συνόλου περιοχών αλλά σε διαφορετικούς χρόνους. Για την επιστημονική συζήτηση περί αστικών αναπλάσεων αυτό έχει σημασία, καθώς, συχνά, οι κατηγοριοποιήσεις, οι ιεραρχικές ταξινομήσεις και τα περιεχόμενα των αναλύσεων αρθρώνονται δύσκολα ή καθόλου

μεταξύ των πολλών και διαφορετικών πεδίων που εμπλέκονται όπως πολεοδομικά πρότυπα, θεσμικά πλαίσια, κοινωνικές και οικονομικές στοχεύσεις, πολιτικές και πρακτικές υλοποίησης κ.ά., και, έτσι, δυσχεραίνεται η κοινωνική θεώρηση των χώρων και των περιοχών ένταξής τους.

2.3 Συμπεράσματα, συζήτηση, προτάσεις

Η διερεύνηση, η οποία προηγήθηκε, επεδίωξε την ανάπτυξη μεθοδολογικής προσέγγισης των κοινωνικών και πληθυσμιακών συνόλων αναφοράς για τις αστικές επεμβάσεις και τις γύρω τους περιοχές.

Με στόχο την αξιολόγηση του βαθμού ένταξης των αστικών επεμβάσεων στον τοπικό αστικό ιστό και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεών τους, προτείνεται ως δείκτης η διακύμανση στα περιεχόμενα και το βαθμό κοινωνικής μίξης αναφορικά με τα σύνολα αυτά. Η εφαρμογή του δείκτη αφορά χρόνους πριν και μετά τις χωρικές και κοινωνικο–οικονομικές αλλαγές που προκύπτουν με την υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων.

Βέβαια, οι διακυμάνσεις της κοινωνικής μίξης ενός κοινωνικού/πληθυσμιακού συνόλου δεν απορρέουν μόνον από τις σημειακές και συγχρονικές αλλαγές του χώρου της πόλης με χωρικές επεμβάσεις ή με παρεμβάσεις στην οργάνωση και τη λειτουργία του ή ακόμη και με μετακινήσεις ειδικών ομάδων χρηστών του χώρου και κατοίκων της γύρω περιοχής. Σύνθετες καταστάσεις με μεγάλο αριθμό παραμέτρων και παραγόντων της αστικής κοινωνίας διαπλέκουν τη συγκυριακή της πορεία και την ιστορική της εξέλιξη, οι οποίες θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατά το δυνατό, για την επίτευξη καλύτερων κοινωνικών συνθηκών και ποιότητας ζωής στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Ωστόσο, μεταξύ αυτών, ο τόπος, στον οποίο ένας χώρος αστικής επέμβασης συμμετέχει χωρικά, λειτουργικά, κοινωνικά, ανθρωπολογικά, πολιτιστικά, οικονομικά, πολιτικά, συμβολικά, ιστορικά, κ.ο.κ., είναι σημαντικό να λαμβάνεται υπόψη ως εμπλοκή της καθημερινότητας των κατοίκων της γύρω περιοχής με τον εξεταζόμενο χώρο. Η διαβάθμιση της εμπλοκής αυτής σχετίζεται με το χρόνο, την ίδια την πόλη, τη θέση και την ταυτότητα του κάθε εξεταζόμενου χώρου εντός του αστικού ιστού της, το κτιριακό απόθεμα και τους δημόσιους χώρους της πόλης, το περιβάλλον και τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης και κτιρίων στο συγκεκριμένο χώρο όπως και με την ανθρώπινη παρουσία και τις δραστηριότητες των ανθρώπων σε αυτόν.

Είναι σημαντικό, επομένως, οι αστικές επεμβάσεις να εναρμονίζονται με τους τόπους και τις γύρω περιοχές των χώρων επέμβασης και να προηγούνται μελέτες και έρευνες στο πλαίσιο των προγραμμάτων αστικής πολιτικής και αστικών αναπλάσεων με αυτό το αντικείμενο. Επίσης είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη όχι μόνο μεμονομένες περιπτώσεις μελέτης αλλά και σύνολα συναφών επεμβάσεων στην κλίμακα της πόλης, καθώς η αστική πολιτική αναφέρεται, κατά κανόνα, σε περισσότερα έργα αστικής ανάπλασης διάσπαρτα στον ιστό της πόλης.

Η τρέχουσα βιβλιογραφία είναι πλούσια σε μελέτες και έρευνες σχετικά με τις αστικές επεμβάσεις. Συνήθως, οι κεντρικοί στόχοι αυτών των μελετών και

ερευνών συνδέονται με την τεκμηρίωση στην προκαταρκτική φάση εξέτασης για τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό έργων ή της ανάλυσης και αξιολόγησης έργων πριν και μετά την υλοποίησή τους, τόσο στο πλαίσιο δράσεων και θεσμικών διαδικασιών αστικής πολιτικής, σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, όσο και στο πλαίσιο ακαδημαϊκών μελετών, ερευνητικών προγράμματων και έργων. Σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις στοχεύσεις τους, οι μελέτες και οι έρευνες παράγουν και χρησιμοποιούν πρωτογενή και δευτερογενή δεδομένα σχετικά με την ταυτότητα των αστικών χώρων, τις γύρω τους περιοχές και το είδος των αστικών επεμβάσεων. Έτσι, ασκείται «έλεγχος», με την έννοια που ορίζει ο N.John Habraken ως την ικανότητα μετασχηματισμού του περιβάλλοντος συμβίωσης ανθρώπων και δομημένης ύλης (Habraken, 1998: 7-9).

Καθώς, οι χώροι μελέτης περίπτωσης του έργου αφορούν κυρίως στο δημόσιο ανοιχτό χώρο της πόλης, ο οποίος συνεπάγεται το δικαίωμα χρήσης για οποιονδήποτε, η έννοια της κοινωνικής μίξης προσδιορίστηκε, μέσα από την οπτική της αστικότητας και της ετερογένειας, με μια ευρεία δέσμη κοινωνικο-δημογραφικών δεδομένων. Απώτερος στόχος της διερεύνησης είναι η ανάπτυξη εργαλείου για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των συσχετίσεων μεταξύ των κοινωνικών/πληθυσμιακών συνόλων αναφοράς του χώρου επέμβασης, από τη μια μεριά, και της περιοχής ένταξής του στον τοπικό κοινωνικό ιστό, από την άλλη. Η παρούσα διερεύνηση επικεντρώθηκε στο δεύτερο σκέλος του εργαλείου, ενώ η προσέγγιση του ζητήματος της κοινωνικής μίξης μέσω μετα-ανάλυσης, η οποία παρουσιάζεται παρακάτω, επικεντρώθηκε στο πρώτο.

Η μεθοδολογία της παρούσας εργασίας συμπεριέλαβε, κατά πρώτον, θεωρητική προσέγγιση των ζητημάτων κοινωνικής μίξης και ένταξης μιας επέμβασης αστικού σχεδιασμού στον τοπικό κοινωνικό αστικό ιστό και, κατά δεύτερον, αλγοριθμική και στατιστική επεξεργασία για την εύρεση των σχετικών με αυτά τα ζητήματα χαρακτηριστικών των υπό εξέταση περιοχών.

Επιλέχθηκε η εφαρμογή ενός από τους ευρέως χρησιμοποιημένους αλγόριθμους στις θετικές επιστήμες, του αλγόριθμου K-means, για την ομαδοποίηση των χωρικών μονάδων που περιβάλλουν και περιλαμβάνουν τους εξεταζόμενους χώρους επέμβασης. Τις χωρικές αυτές μονάδες, που διαθέτει η εφαρμογή Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ 2011, είναι εξ ορισμού ίσου πληθυσμιακού μεγέθους αλλά ποικίλων επιφανειών. Ο αλγόριθμος K-means συσταδοποιεί όμοια αντικείμενα, και στην περίπτωσή μας, τα όμοια χαρακτηριστικά των πληθυσμών των εν λόγω χωρικών μονάδων. Για τη συσταδοποίηση χρησιμοποιείται μια σχετικά ευρεία δέσμη τιμών/κατηγοριών κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών, η οποία επιλέχθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Το αποτέλεσμα των αλγοριθμικών ομάδων, που αποκτήθηκε με δοκιμές, επιτρέπει την κοινωνικο-δημογραφική διάκριση υποπεριοχών εντός του συνόλου των περιοχών μελέτης. Πρόκειται για μια «διαχωρική» δομή που διατρέχει το σύνολο αυτό και αναδεικνύει τις διάσπαρτες νησίδες μέγιστου βαθμού κοινωνικο-δημογραφικής ομοιότητας. Έτσι, οι περιοχές μελέτης διαφοροποιούνται κοινωνικο-δημογραφικά και όχι γεωγραφικά. Η σημασία μιας τέτοιας δομής έγκειται στο γεγονός ότι σε ένα σύνολο διάσπαρτων επεμβάσεων στον ιστό της πόλης μπορούν να

διακριθούν όμοια ή ανόμοια χαρακτηριστικά. Έτσι, οι επιλογές προγραμματισμού και σχεδιασμού να μπορούν να εναρμονιστούν με κοινωνικο–χωρικά κριτήρια.

Παράλληλα, η διεξαγωγή περιγραφικής στατιστικής επεξεργασίας σε πρόγραμμα SPSS με προσδιορισμό κλάσεων για την εύρεση των κυρίαρχων κοινωνικο–δημογραφικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής καθορίζει το ιδιαίτερο προφίλ της κάθε περιοχής μελέτης εντός ενός προσδιορισμένου συνόλου από περιοχές επέμβασης. Είναι σημαντικό να αναδειχθούν ποιες κοινωνικο–δημογραφικές κατηγορίες κυριαρχούν σε μια περιοχή και ποιες υστερούν. Έτσι μία περιοχή όπως η περιοχή μελέτης Α του έργου, η οποία περιλαμβάνει τις τέσσερις κεντρικές πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου, από τη μια μεριά, παρουσιάζει, σύμφωνα με την αλγοριθμική ανάλυση, νησίδες έντονης έμφυλης και «παγκοσμιοποιημένης» σύνθεσης, με άτομα του χαμηλότερου μορφωτικού επιπέδου μεταξύ όλων των περιοχών μελέτης και άγαμα, με επαγγέλματα μπλε κολάρου ωστόσο οικονομικά ενεργών, από την άλλη, σύμφωνα με την περιγραφική στατιστική ανάλυση, στο σύνολο της περιοχής αυτής κυριαρχούν οι αυτοαπασχολούμενοι, ενώ μεταξύ των κατοίκων, εμφανίζονται με πολύ χαμηλά ποσοστά οι χήροι και χαμηλά ποσοστά οι χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων και μηχανημάτων. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνθέτουν το ιδιαίτερο προφίλ της συγκεκριμένης περιοχής μελέτης που δεν εμφανίζονται σε καμία άλλη των υπό εξέταση περιοχών και που έχουν, επομένως, χαμηλό βαθμό κοινωνικής μίξης.

Οι δύο ομαδοποιήσεις όλων των αρχικών χωρικών μονάδων, οι οποίες απαρτίζουν όλες τις περιοχές των μελετών περίπτωσης του έργου, συμπληρώνουν η μία την άλλη. Πρόκειται για τις γύρω περιοχές χώρων στους οποίους έχουν υλοποιηθεί διαφόρων ειδών αστικές επεμβάσεις. Οι χώροι αυτοί αποτελούν ένα ποικίλο σύνολο από κεντρικές πλατείες, πλατείες γειτονιάς, κεντρικούς πεζόδρομους και πεζόδρομους γειτονιάς, εμβληματικά πολιτιστικά κτίρια διεθνούς εμβέλειας, πράσινους και φυσικούς χώρους. Στη βάση των ομαδοποιήσεων αυτών εκτιμάται η κοινωνική μίξη (με τον προαναφερόμενο προσδιορισμό), ανά περιοχή και, ταυτόχρονα, συνολικά. Ταυτοποιείται, έτσι, η κοινωνικο–δημογραφική δομή, του συνόλου των περιοχών αυτών. Η δομή αυτή είναι «διαχωρική», καθώς εντοπίζει υποενότητες όμοιων περιεχομένων και βαθμού κοινωνικής μίξης στις περιοχές αυτές, οι οποίες καθορίζονται πια σύμφωνα με το νέο διαχωρισμό (partition) και το κοινωνικο–δημογραφικό κριτήριο.

Με τον παραπάνω τρόπο εύρεσης, λοιπόν, του κοινωνικο–δημογραφικού προφίλ και της κοινωνικής μίξης με διαβάθμιση εντός ενός προσδιορισμένου συνόλου περιοχών, η ταυτοποίηση των περιοχών και της κοινωνικο-δημογραφικής δομής τους επιτρέπει τη θεώρησή τους για την ένταξη των αστικών επεμβάσεων στον τοπικό κοινωνικό αστικό ιστό.

Όπως προαναφέρθηκε, η εργασία συσχετίζεται με την εργασία μετα-ανάλυσης που παρουσιάζεται παρακάτω. Και οι δύο αυτές εργασίες συνιστούν υπόβαθρο για την προσέγγιση του ζητήματος της κοινωνικής μίξης στο πλαίσιο διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικών επιπτώσεων για σύνολα επεμβάσεων σχετικά, κυρίως, με το δημόσιο χώρο. Αποτελούν πρόταση για την περαιτέρω ανάπτυξη εργαλείου που θα περιλαμβάνει περισσότερα στάδια επεξεργασίας. Το

πρώτο στάδιο αφορά τον προσδιορισμό ενός συνόλου επεμβάσεων των οποίων η αναγκαιότητα προκύπτει από πρόγραμμα αστικής πολιτικής, με κριτήρια πολεοδομικά, κοινωνικά, πολιτισμού, περιβάλλοντος, κ.τ.λ. Αφορά, επίσης, τον προσδιορισμό των χωρικών μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους γύρω από κάθε χώρο επέμβασης του επιλεγμένου συνόλου (από την εφαρμογή Πανόραμα ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ ή από εκτίμηση με ιδία επεξεργασία ή εμπειρική έρευνα). Στο δεύτερο στάδιο διεξάγεται η ομαδοποίηση των χωρικών μονάδων όλων των περιοχών με τους δύο τρόπους, αλγοριθμικά και στατιστικά, εύρεση των νέων χωρικών ενοτήτων με μέγιστη κοινωνικο-δημογραφική ή κ.ά. ομοιότητα όπως και των κλάσεων χαρακτηρισμού του ιδιαίτερου προφίλ της κάθε περιοχής. Διεξάγεται, επίσης, η ανάλυση της διαχωρικής δομής του συνόλου των περιοχών και εκτίμηση της κοινωνικής μίξης (περιεχόμενα, βαθμός) για τις νέες χωρικές ενότητες και για κάθε περιοχή. Τέλος, η σύγκριση και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων κοινωνικής μίξης με τα ευρήματα μετα-ανάλυσης για τις συσχετίσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά των χρηστών των χώρων επέμβασης θα κάνει εφικτή την παρακολούθηση των κοινωνικών αλλαγών σε τακτά διαστήματα.

Βιβλιογραφία

Αβδελίδη, Κ. (2010). *Η χωρική εξέλιξη 4 μεγάλων ελληνικών πόλεων*. Κείμενα Εργασίας 21. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Andrews, H.F. (1986). The effects of neighbourhood social mix on adolescents' social networks and recreational activities. *Urban Studies,* 23, 501-517.

Arthurson, K., Levin, I. and Ziersch, A. (2015). What ist he meaning of «social mix»? Shifting perspectives in planning and implementing public housing estate redevelopment. *Australian Geographer,* 46 (4), 491-505.

Avdelidi, K. (2004). Social considerations at the design of open spaces. In M. Nikolopoulou (ed.), *Designing open spaces in the urban environment: a bioclimatic approach* (pp. 42-46). EE: CRES, http://alpha.cres.gr/ruros/.

Barrow, C. J. (2002). Evaluating the social impacts of environmental change and the environmental impacts of social change: An introductory review of social impact assessment. *International Journal of Environmental Studies*, 59 (2), 185-195.

Bozdogan H. (2004). *Statistical data mining and knowledge discovery*. Chapman and Hall/CR.

Cheshire, P. (2007). *Segregated neighborhoods and mixed communities. A critical analysis*. Joseph Rowntree Foundation - London School of Economics, Report published by York Publishing Services Ltd.

Dale, A. P., Chapman, P. and McDonald, M. L. (1997). Social impact assessment in Queensland: Why practice lags behind legislative opportunity. *Impact Assessment*, 15 (2), 159-179.

Damaris, R., Germain, A., Bacqué, M.-H., Bridge, G., Fijalkow, Y. and Slater, T. (2013).

Social mix and neighbourhood revitalization in a translantic perspective: comparing local policy discourses and expectations in Paris (France), Bristop (UK) and Montréal (Canada). *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (2), 430-450.

ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ (2013). *Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2011*, www.panorama.statisitcs.gr.

Forgy, E.W. (1965). Cluster analysis of multivariate data: efficiency versus interpretability of classifications. *Biometrics*. 21, 768-769.

Habraken, N.J. (1998). The *structure of the ordinary. form and control in the built environmen*t, Cambridge, Massachussets. London: The MIT Press.

Han, J., Pei, J., and Kamber, M. (2011). *Data mining: concepts and techniques*. Elsevier.

Hartigan J.A. (1975). *Clustering algorithms*. John Wiley and Sons, Inc.

Hartigan, J. A. and Wong, M. A. (1979). Algorithm AS 136: A K-Means Clustering Algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society*, Series C. 28 (1), 100-108.

Jain, A. K. (2010). Data clustering: 50 years beyond K-means. *Pattern recognition letters*, 31 (8), 651-666.

Kumar, A. and Chaudhary, A. (2010). *Kirshna's Descriptive Statistics: (Statistical Methods)*. Kirshna Prakashan.

Lloyd, S. P. (1957). Least square quantization in PCM. Bell Telephone Laboratories Paper.

Lloyd., S. P. (1982), Least squares quantization in PCM (PDF). *IEEE Transactions on Information Theory*, 28 (2), 129-137.

Μαλούτας, Θ. (2019). *Η κοινωνική γεωγραφία της Αθήνας. Κοινωνικές ομάδες και δομημένο περιβάλλον.* Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

MacQueen, J. B. (1967). Some methods for classification and analysis of multivariate observations. *Proceedings of 5th Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability* (pp. 281–297). University of California Press.

Miller, E. and Buys, L. (2012). Making a case for social impact assessment in urban development: Social impacts and legal disputes in Queensland, Australia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 285-292.

Moon, B. (1998). Reforming the Queensland land-use planning legislation: an agenda driven by myth and rhetoric. *Australian Planner*, 35 (1), 24-31.

Paquot, Th. (2009) *Ghettos de riches. Tour du monde des enclaves résidentielles sécurisées*, Paris : Éditions Perrin.

Rossi, A., (1991/1961). *Η αρχιτεκτονική της πόλης*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press - Εκδόσεις Επιστημονικων Βιβλίων και Περιοδικών.

Sairinen, R. (2004). Assessing social impacts of urban land-use plans: From theory to practice. *Boreal environment research*, 9 (6), 509-517.

Sairinen, R. and Kumpulainen, S. (2006). Assessing social impacts in urban waterfront regeneration. *Environmental Impact Assessment Review*, 26 (1), 120-135.

Sarkissian, W. (1976). The idea of social mix in town planning: an historical review. *Urban Studies*, 13, 231-246.

Singh, M. (2015). A survey on various K-Means algorithms for clustering. *International Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS)*, 15 (6), 60.

Siu-Che NG, W. (1984). *Social mix in urban neighbourhoods: an assessment of the concept and a review of social mix in Vancouver's neighbourhoods*. The University of Britisc Columbia-School of Community and Regional Planning, Master of Arts Thesis.

Steinhaus, H. (1957). Sur la division des corps matériels en parties. *Bull. Acad. Polon. Sci.*, 4 (12), 801–804. MR 0090073. Zbl 0079.16403.

Thomas, I. and Elliott, M. (2005). *Environmental impact assessment in Australia: theory and practice* (4th ed). Annandale: Federation Press.

Vanclay, F. (2003). International principles for social impact assessment. *Impact assessment and project appraisal*, 21 (1), 5-12.

Wirth, L. (1964) (1938). *On cities and social life*. Chicago and London: Phoenix Books, The University of Chicago Press.

Witten I. and Frank E. (2005). *Data mining, practical machine learning tools and techniques*, Elsevier.

Νομοθεσία

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (1997). Ν. 2508: Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόελων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 124, 13.6.1997.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2004). Απόφαση 10788/2004: Εγκριση πολεοδομικών σταθεροτύπων (standards) και ανώτατα όρια πυκνοτήτων που εφαρμόζονται κατά την εκπόνηση των γενικών πολεοδομικών σχεδίων, των σχεδίων χωρικής και οικιστικής οργάνωσης «ανοιχτής πόλης» και των πολεοδομικών μελετών, ΦΕΚ 285Δ, 5.3.2004.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2008). Απόφαση 6876/4871: Εγκριση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, ΦΕΚ Α 128, 3.7.2008.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2014α). Ν. 4269: Χωρική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη, ΦΕΚ Α 142, 28.6.2014.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2014β). Ν. 4277: Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας – Αττικής και άλλες διατάξεις, ΦΕΚ Α 156, 1.8.2014.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (2015). Απόφαση 1397: Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) για το κέντρο της Αθήνας, ΦΕΚ Β 54, 16.1.2015.

3

Οι χρήσεις γης ως εργαλείο διερεύνησης της επίδρασης του αστικού σχεδιασμού στην αστική ανάπτυξη

Γεωργία Γεμενετζή

3.1 Εισαγωγή

3.1.1 Σκοπός της εργασίας

Η παρούσα ερευνητική εργασία αποτελεί τμήμα του έργου ΠΕ5 *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων* το οποίο πραγματοποιείται στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος *Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, του αστικού σχεδιασμού, και των υποδομών διαδικτύου*. Η εργασία εντάσσεται στον βασικό άξονα του έργου που έχει στόχο να διερευνήσει –υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων– τις δράσεις και, εν γένει, τις αστικές παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού και την κοινωνικοοικονομική εμβέλεια των αλλαγών που αυτές επιφέρουν στην πόλη της Αθήνας. Κεντρικές συνιστώσες της έρευνας είναι η κοινωνικοοικονομική ανάλυση των ευρύτερων ζωνών των περιοχών παρέμβασης, η χωρική ανάλυση με εστίαση στην ανάλυση των χρήσεων γης, η ανάλυση του πολιτικού και επιστημονικού λόγου που αφορά στις αστικές παρεμβάσεις καθώς και η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας με συνεντεύξεις απευθυνόμενους σε κατοίκους ή επαγγελματίες των περιοχών παρέμβασης. Βασικός στόχος του έργου ΠΕ5 είναι η επεξεργασία προτάσεων αναφορικά με τον αστικό σχεδιασμό των πόλεων και ειδικότερα της Αθήνας, καθώς και η συγκρότηση μετα-ανάλυσης σχετικά με την αστική ανάπτυξη και ανάπλαση.

3.1.2 Ο αστικός σχεδιασμός και οι επιδράσεις του στις χρήσεις γης

Η έννοια του αστικού σχεδιασμού (urban design) παραπέμπει σε διαφορετικούς ορισμούς και κατ' επέκταση περιλαμβάνει διαφορετικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη διαδικασία σχεδιασμού στο χώρο της πόλης. Ωστόσο, δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που συγκλίνουν προς την αποσαφήνισή του: α) η αναφορά στην ενδιάμεση

κλίμακα (μεταξύ της πόλης και του κτιρίου, δηλαδή μεταξύ του πολεοδομικού και του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού) και β) η ενασχόληση με το φυσικό χώρο της πόλης, τελικό αποτέλεσμα του οποίου είναι η μορφή του κατασκευασμένου χώρου της πόλης και η διαμόρφωση του συνολικού χαρακτήρα της αστικότητας (Κομνηνός, ά.χ.)

Ο Washburn (2013) δίνει τις βασικές διαστάσεις του αστικού σχεδιασμού: το στόχο, τα εργαλεία (ή προϊόντα) και τις προϋποθέσεις επιτυχίας. Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, ο απώτερος στόχος του αστικού σχεδιασμού είναι η βελτίωση της αστικής ζωής, με την παράλληλη αντιμετώπιση των εκάστοτε προκλήσεων, είτε αυτές είναι συνήθεις, όπως οι περικοπές στον προϋπολογισμό, είτε λιγότερο συνήθεις, όπως τα έντονα καιρικά φαινόμενα. Ο αστικός σχεδιασμός στοχεύει να αλλάξει το «status quo», να μεταμορφώσει την πόλη κάνοντας την καλύτερη από πριν, χωρίς όμως να σχεδιάζει ολόκληρη την πόλη, αλλά τμήματα αυτής. Για το σκοπό αυτόν, ο αστικός σχεδιασμός βασίζεται στη χρήση τριών εργαλείων: τον κανόνα, το σχέδιο και το πιλοτικό έργο.

Τα εργαλεία είναι ταυτόχρονα και τα προϊόντα του αστικού σχεδιασμού που κατευθύνουν την αστική αλλαγή. Ο κανόνας (συχνά αποκαλούμενος και κώδικας) αποτελεί το απλούστερο προϊόν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο κτιριοδομικός κανονισμός και το πολεοδομικό σχέδιο καθώς η ρύθμιση του τρόπου δόμησης των κτιρίων μπορεί να καθορίσει τον χαρακτήρα και την ποιότητα του δημόσιου χώρου ανάμεσα σε αυτά. Το σχέδιο αποτελεί το πιο συνηθισμένο προϊόν του αστικού σχεδιασμού. Στοχεύει στο να μεταφράσει τους γενικότερους (στρατηγικούς) πολεοδομικούς στόχους σε δισδιάστατα ή τρισδιάστατα σχέδια που θα οπτικοποιήσουν και θα συγκεκριμενοποιήσουν τη μελλοντική αλλαγή. Τέλος, το έργο (ή project) με την έννοια του «υλοποιημένου σχεδίου» αποτελεί το πιο σπάνιο προϊόν του αστικού σχεδιασμού. Εφόσον ένα (υλοποιημένο) έργο μπορεί πραγματικά να μεταμορφώσει μια περιοχή ευρύτερη της τοποθεσίας του και να εξυπηρετήσει μια κοινότητα ευρύτερη του πελάτη του, τότε μπορεί να ειπωθεί ότι πρόκειται για ένα έργο αστικού σχεδιασμού. Το Μουσείο Guggenheim στο Μπιλμπάο της Ισπανίας αναφέρεται συχνά ως παράδειγμα αρχιτεκτονικού έργου που μεταμόρφωσε την πόλη. Ωστόσο η επιτυχία αντίστοιχων έργων οφείλεται στο γεγονός ότι αποτελούν τμήμα μιας μεγαλύτερης προσπάθειας μετασχηματισμού που περιλαμβάνει την υλοποίηση υποδομών, οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Τελικά, η επιτυχία του αστικού σχεδιασμού προϋποθέτει την ταυτόχρονη ύπαρξη της πολιτικής βούλησης, την προσαρμογή στον περιορισμένο προϋπολογισμό και το ίδιο το σχέδιο (Washburn, 2013).

Στο ελληνικό σύστημα χωρικού σχεδιασμού ο στόχος και το αντικείμενο του αστικού σχεδιασμού παραμένουν νεφελώδη, καθώς η μόνη αναφορά σε θεσμικά κείμενα υπάρχει στο Ν. 4067/2012 για τον Νέο Οικοδομικό Κανονισμό. Σύμφωνα με αυτόν (αρ. 2, παρ.9) «αστικός σχεδιασμός είναι η ρύθμιση του φυσικού (χερσαίου και θαλάσσιου) και δομημένου χώρου μέσα από τον έλεγχο των αντιθέσεων/ανταγωνισμού στην κατασκευή του οικιστικού ιστού, όπως προκύπτει από πολεοδομική μελέτη. Αποδίδει ογκοπλαστικά μοντέλα της προσδοκώμενης εικόνας του χώρου και σχεδιασμό της ροής – αλληλουχίας των στοιχείων του δημόσιου χώρου, όπως πλατείες, εστιακά σημεία, χώροι πρασίνου, υδάτινα στοι-

χεία των διατηρητέων οικιστικών συνόλων και των χώρων πολιτιστικού ή ιστορικού-αρχαιολογικού ενδιαφέροντος». Στην ουσία ο αστικός σχεδιασμός αποτελεί το συνδυαστικό προϊόν ή το αποτέλεσμα της εφαρμογής του ρυμοτομικού σχεδιασμού και της υιοθέτησης των ογκοπλαστικών και μορφολογικών κανόνων που ρυθμίζονται από τον οικοδομικό κανονισμό.

Δεδομένου ότι το δομημένο περιβάλλον –δηλαδή οι σχέσεις ελεύθερων και κτισμένων χώρων, η οργάνωση του κατακόρυφου προφίλ της πόλης και η αστική μορφολογία όπως αυτή καθορίζεται από το είδος και τον αριθμό των αρχιτεκτονικών στιλ– το οποίο αποτελεί στην ουσία το κατεξοχήν αντικείμενο του αστικού σχεδιασμού, υλοποιήθηκε μέσα από την ατομική πρωτοβουλία που εδραιώθηκε στο σύστημα της αντιπαροχής, οι ανοιχτοί δημόσιοι χώροι αναδείχθηκαν σταδιακά στη συλλογική συνείδηση (αλλά και στη συνείδηση της πολιτείας) ως οι κατεξοχήν χώροι υλοποίησης του αστικού σχεδιασμού (Κομνηνός, ά.χ.). Μάλιστα, η αντίληψη για τη σημασία του αστικού σχεδιασμού έφτασε στο αποκορύφωμά της την εποχή των Ολυμπιακών Αγώνων με την κατασκευή εμβληματικών έργων και σχεδιαστικών καινοτομιών (Κομνηνός, ά.χ.), γνωστά και ως έργα «ναυαρχίδες» (Hall, 1999α: σ.139). Παράλληλα, μετά την εφαρμογή του Ν. 2508/97, ο αστικός σχεδιασμός ταυτίστηκε με τα πολεοδομικά εργαλεία εξυγίανσης του αστικού χώρου και συγκεκριμένα με το θεσμό των «αστικών αναπλάσεων». Τέλος, η στροφή της ανάγκης διαχείρισης της αστικής ανάπτυξης μέσα από το κατευθυντήριο πλαίσιο της βιωσιμότητας (ή αειφορίας) οδήγησε στη θεσμοθέτηση των σχεδίων ολοκληρωμένων αστικών παρεμβάσεων (Ν. 2742/99, αρ.12). Αν και είχαν προηγηθεί προγράμματα αστικών παρεμβάσεων που εστίασαν στην αντιμετώπιση αστικών προβλημάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Ωστόσο ποσοτικά υπερίσχυσαν οι παρεμβάσεις που ήταν προσανατολισμένες στο φυσικό σχεδιασμό (Οικονόμου και Πετράκος, 1999).

Συνοψίζοντας, από τη δεκαετία του 1990 και μετά, δύο είναι οι κυρίαρχες τάσεις που πλαισιώνουν τη θεώρηση του αστικού σχεδιασμού. Από τη μια, ο αστικός σχεδιασμός αντιμετωπίζεται ως εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των πόλεων μέσα από τη δημιουργία ενός ελκυστικού περιβάλλοντος και από την άλλη, ως εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει στη βιώσιμη ανάπτυξη και στον πράσινο σχεδιασμό των πόλεων (Κομνηνός, ά.χ.). Η αναβάθμιση της εικόνας της πόλης και η προβολή της αποτελούν νέα στοιχεία οριοθέτησης του σύγχρονου πλαισίου αστικής ανάπτυξης, παράλληλα με την έμφαση σε ζητήματα πολιτιστικής υποδομής και αστικού σχεδιασμού ως παράγοντες προώθησης της ελκυστικότητας της πόλης μέσω της δημιουργίας τόπων εγκατάστασης επιχειρήσεων, τουρισμού, αναψυχής κ.ά (Newman και Thornely, 2005). Ειδικά στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της παγκοσμιοποίησης οι ομάδες δραστηριοτήτων που επηρεάζουν καθοριστικά τη μορφή της πόλης, την πολεοδομική οργάνωση και τις χρήσεις γης είναι οι εξής: α) χρηματοδοτικές και επιχειρηματικές υπηρεσίες, β) υπηρεσίες άσκησης εξουσίας και επιρροής, γ) επιχειρήσεις δημιουργικών τεχνών και πολιτισμού και δ) τουρισμός, επιχειρηματικός και αναψυχής (Hall, 1999β).

Ειδικά στην περίπτωση της Αθήνας, η βελτίωση της εικόνας της πόλης επι-

χειρήθηκε μέσα από έργα όπως το πρόγραμμα Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων, η κατασκευή εμβληματικών αρχιτεκτονικών έργων (όπως το Μέγαρο Μουσικής και το νέο Μουσείο Ακρόπολης), η προώθηση -διεθνών κυρίως- διαγωνισμών με αντικείμενα αστικού σχεδιασμού, αλλά και η προσέλκυση διεθνών πολιτιστικών γεγονότων που συνοδεύεται από αστικές παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας (π.χ. Ολυμπιακοί Αγώνες) (Οικονόμου και Πετράκος, 1999). Παράλληλα προωθήθηκαν προγράμματα αστικών παρεμβάσεων (π.χ. Κοινοτική Πρωτοβουλία URBAN) που εστίασαν στην αντιμετώπιση αστικών προβλημάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Ωστόσο, ποσοτικά υπερίσχυσαν οι παρεμβάσεις που ήταν προσανατολισμένες στο φυσικό σχεδιασμό, ενώ όσα προγράμματα δεν είχαν χαρακτήρα φυσικού σχεδιασμού σταδιακά αποδυναμώθηκαν λόγω της έλλειψης κουλτούρας στρατηγικών σχεδίων αστικής ανάπτυξης (Οικονόμου και Πετράκος, 1999). Μόλις πρόσφατα η «προώθηση ολοκληρωμένων στρατηγικών αστικού σχεδιασμού σε περιοχές που παρουσιάζουν κρίσιμα και σύνθετα προβλήματα αναπτυξιακής υστέρησης, κοινωνικής και οικονομικής συνοχής, περιβαλλοντικής υποβάθμισης και ποιότητας ζωής» (ΦΕΚ 1341/Β/2012, αρ.1) υλοποιήθηκε με την έγκριση του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) για το κέντρο της Αθήνας (ΦΕΚ 64/Β/16-01-2015). Το ΣΟΑΠ δεν είναι ένα χωρικό σχέδιο, αλλά ένα αναπτυξιακό πολυτομεακό πρόγραμμα δράσης, μια εργαλειοθήκη καλών πρακτικών και πολιτικών που συνδυάζει φυσικά έργα αλλά και ενέργειες που αφορούν στην κοινωνική αναμόρφωση και την οικονομική ανασυγκρότηση (Καυκαλάς κ.ά., 2015, σ. 102).

Λαμβάνοντας υπόψη τη θεώρηση του αστικού σχεδιασμού ως εργαλείου μετασχηματισμού μιας αστικής περιοχής, βελτίωσης της αστικής ζωής και αναβάθμισης της εικόνας της πόλης, εξάγεται η υπόθεση εργασίας ότι ο αστικός σχεδιασμός μπορεί να συμβάλει στην αλλαγή των δραστηριοτήτων και των χρήσεων γης στην περιοχή παρέμβασής του προς την κατεύθυνση της ελκυστικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης. Υπό το πρίσμα αυτό κρίνεται σκόπιμη η καταγραφή και διερεύνηση της μεταβολής των χρήσεων γης με σκοπό την εκτίμηση της αλλαγής του χαρακτήρα επιμέρους αστικών περιοχών και της αναβάθμισής τους

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η μέθοδος και τα αποτελέσματα της χωρικής ανάλυσης μέρους των περιπτώσεων μελέτης του έργου για τις οποίες θεωρήθηκε απαραίτητη, λόγω της φύσης των αστικών επεμβάσεων, των στόχων της έρευνας και των δυνατοτήτων του έργου, η διενέργεια επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων γης στα ισόγεια και στους ορόφους όλων των ΟΤ και των κτιρίων που περιλαμβάνονται σε αυτά. Οι επιλεγμένες περιπτώσεις μελέτης για τη διερεύνηση της επίδρασης του αστικού σχεδιασμού στην αστική ανάπτυξη χρησιμοποιώντας το εργαλείο *χρήσεις γης*, είναι οι εξής:

› η περιοχή πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου και η περιοχή πλατείας Μοναστηρακίου[1]

1. Στην παρούσα ερευνητική εργασία, η μελέτη της χωρικής ανάλυσης του συμπλέγματος των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου βασίζεται στο διαχωρισμό τους σε δύο υπο-περιοχές βάσει της μεθοδολογίας οριοθέτησης (βλ. ενότητα 3.2.1).

› η περιοχή πεζόδρομου Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Μουσείου Ακρόπολης
› η περιοχή Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου.

Σημειώνεται ότι οι προαναφερθείσες περιοχές που επιλέχθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία μεταξύ των περιπτώσεων μελέτης του έργου καθώς πρόκειται για χώρους και επεμβάσεις με υπερτοπική σημασία, μητροπολιτική και διεθνής.

Συνοπτικά, το Κέντρο Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου (εφεξής ΚΠΙΣΝ) και το Μουσείο Ακρόπολης εντάσσονται στην κατηγορία των εμβληματικών αρχιτεκτονικών έργων που στοχεύουν να πυροδοτήσουν την αστική αλλαγή ενισχύοντας όχι μόνο την ταυτότητα των ευρύτερων περιοχών στις οποίες εντάσσονται αλλά και ολόκληρης της πόλης. Ο πεζόδρομος της Διονυσίου Αρεοπαγίτου και ο ανασχεδιασμός των πλατειών Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου στο ιστορικό κέντρο της πόλης εντάσσονται στην κατηγορία των έργων υποδομής που περιλαμβάνουν τύπους δημόσιων χώρων, όπως οι δρόμοι, οι πλατείες ή τα υβριδικά «squeets» («square and street», Washburn, 2013, σ.161) που λειτουργούν ταυτόχρονα ως δρόμοι και πλατείες.

3.2 Στοιχεία και μέθοδος της χωρικής ανάλυσης

3.2.1 Οριοθέτηση των επιλεγμένων περιπτώσεων μελέτης

Για την καταγραφή των χρήσεων γης προσδιορίστηκαν με ακρίβεια τα όρια των επιλεγμένων περιπτώσεων μελέτης, λαμβάνοντας υπόψη την περιοχή της αστικής ανάπλασης και την όμορη ζώνη της.

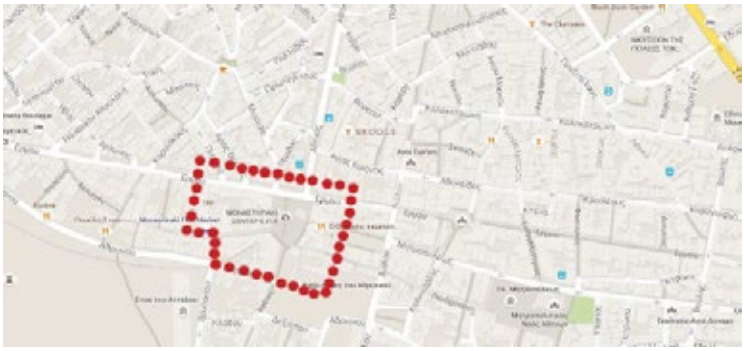
Η ακριβής περιοχή υλοποίησης της αστικής ανάπλασης (με άλλα λόγια, το έργο αστικής ανάπλασης) αποτελεί το (επί)κεντρο των επιλεγμένων περιπτώσεων μελέτης (π.χ. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, πλατεία Ομονοίας). Η όμορη ζώνη του (επί)κεντρου ανάπλασης προσδιορίζεται με τέτοιο τρόπο ώστε η συνολική περιοχή της επιλεγμένης περίπτωσης μελέτης να αποτελεί μια ενιαία χωρολειτουργική ενότητα όπως αυτή ορίζεται στη μικρότερη δυνατή αστική κλίμακα (επίπεδο γειτονιάς). Γενική μεθοδολογική αρχή για τον προσδιορισμό της όμορης ζώνης του «(επί)κεντρου» αστικής ανάπλασης είναι να συμπεριληφθούν τα όμορα ΟΤ, αυτά δηλαδή που περιβάλλουν το επίκεντρο λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη ισχυρά πολεοδομικά όρια που υπάρχουν στην άμεση περιοχή επιρροής του, όπως είναι οι μεγάλοι συγκοινωνιακοί άξονες και υπερτοπικοί χώροι πράσινου. Στους παρακάτω χάρτες παρουσιάζονται τα όρια των επιλεγμένων περιπτώσεων μελέτης και αιτιολογείται ειδικότερα η οριοθέτηση κάθε περιοχής.

Εικόνα 3-1. *Οριοθέτηση περιοχής Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου*

ΟΜΟΡΗ ΖΩΝΗ ΟΜΟΝΟΙΑΣ-ΚΟΤΖΙΑ-ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ: Η περιοχή των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου αποτελείται στην πραγματικότητα από τρία υποσύνολα που αντιστοιχούν στις τρεις πλατείες. Κάθε υποσύνολο έχει ως επίκεντρο το χώρο της πλατείας. Η όμορη ζώνη κάθε πλατείας ορίζεται από τα ΟΤ που βρίσκονται σε άμεση επαφή με αυτήν. Με βάση αυτό και δεδομένης της φυσικής συνέχειας των όμορων ζωνών προκύπτει τελικά το ενιαίο σύνολο των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου, όπως απεικονίζεται στο χάρτη.

Πηγή: Επεξεργασία Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Εικόνα 3-2. *Οριοθέτηση περιοχής Μοναστηρακίου*

ΟΜΟΡΗ ΖΩΝΗ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ: Η περιοχή της πλατείας Μοναστηρακίου ορίζεται με επίκεντρο την πλατεία και όμορη ζώνη τα ΟΤ που βρίσκονται γύρω από αυτήν. Η οδός Ερμού που αποτελεί το βόρειο όριο της πλατείας είναι ένας πολεοδομικός άξονας με ισχυρή ταυτότητα που επηρεάζει καθοριστικά την οργάνωση των χρήσεων γης εκατέρωθεν αυτού. Έτσι, βόρεια της πλατείας Μοναστηρακίου επιλέγονται να μελετηθούν μόνο η πρώτη σειρά των κτιρίων των ΟΤ καθώς γίνεται αντιληπτή ως μία ζώνη μετάβασης της ταυτότητας της περιοχής που δημιουργεί η πλατεία και της επιρροής που ασκεί ο άξονας της Ερμού.

Πηγή: Επεξεργασία Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Εικόνα 3-3. *Οριοθέτηση περιοχής Δ. Αρεοπαγίτου και Μουσείου Ακρόπολης*

ΟΜΟΡΗ ΖΩΝΗ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ-ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ: Η περιοχή έχει δύο (επί)κεντρα αστικής ανάπλασης: τον πεζόδρομο Διονυσίου Αρεοπαγίτου και το Μουσείο Ακρόπολης. Έτσι, η όμορη ζώνη έχει ως βάση οριοθέτησής της τα ΟΤ που περιβάλλουν το Μουσείο και τα ΟΤ που εφάπτονται του πεζοδρόμου. Δεδομένου ότι τα επίκεντρα αυτά περιβάλλονται βόρεια από τον υπερτοπικό χώρο πρασίνου (Ακρόπολη, Ωδείο Ηρώδου Αττικού, Θέατρο Διονύσου) και τη διακριτή συνοικία της Πλάκας, ανατολικά από τη Λεωφόρο Ανδρέα Συγγρού, ενώ νότιο όριο του Μουσείο αποτελεί ο οδικός άξονας Ροβέρτου Γκάλι (που συνεχίζει σε Χατζηχρήστου), η χωρολειτουργική ενότητα της περιοχής ορίζεται όπως φαίνεται στον χάρτη. Δεδομένου ότι η συνοικία της Πλάκας έχει δική της ξεχωριστή αστική ταυτότητα, επιλέγεται να μελετηθεί μόνο η πρώτη σειρά κτιρίων των ΟΤ που εφάπτονται του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου ως ζώνη μετάβασης του χαρακτήρα της περιοχής που συνδιαμορφώνεται από το εμβληματικό έργο του νέου Μουσείου και τον πεζόδρομο και της ταυτότητας που έχει η συνοικία της Πλάκας.

Πηγή: Επεξεργασία Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Εικόνα 3-4. *Οριοθέτηση περιοχής Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου*

ΟΜΟΡΗ ΖΩΝΗ ΚΠΙΣΝ: Η όμορη ζώνη του ΚΠΙΣΝ ορίστηκε από το σύνολο των ΟΤ που περιβάλλουν τα όρια του χώρου υλοποίησης του ΚΠΙΣΝ και την περιοχή που ορίζουν αυτά μέχρι το σημείο τομής τους με ισχυρά πολεοδομικά όρια, εν προκειμένω, τους οδικούς άξονες Λεωφόρος Ποσειδώνος και Λεωφόρος Ανδρέα Συγγρού.

Πηγή: Επεξεργασία Α. Βιτοπούλου, Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

3.2.2 Μέθοδος

Η μεθοδολογία της ανάλυσης των χρήσεων γης βασίζεται σε δύο άξονες:

1. στην αποτύπωση των υφιστάμενων χρήσεων γης
2. στη διαχρονική σύγκριση των χρήσεων γης.

Η καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης των χρήσεων γης αντανακλά τον χαρακτήρα της περιοχής, δηλαδή αν πρόκειται για περιοχή κατοικίας ή για περιοχή που συγκεντρώνει σημαντικές λειτουργίες πολιτισμού, τουρισμού, ελεύθερου χρόνου ή οικονομικές και επιχειρηματικές δραστηριότητες κ.ά. Βασικό μεθοδολογικό εργαλείο αποτέλεσε ο διαχωρισμός των χρήσεων γης σε δύο επίπεδα του χώρου της πόλης: α) στα ισόγεια των κτιρίων (επίπεδο κίνησης) και β) στο σύνολο των ορόφων των κτιρίων. Ο διαχωρισμός αυτός κρίνεται απαραίτητος διότι οι δραστηριότητες και λειτουργίες που χωροθετούνται στα ισόγεια επηρεάζονται περισσότερο από τις αστικές παρεμβάσεις. Έτσι είναι πιθανό να μεταβάλλονται πιο γρήγορα από τις λειτουργίες και τις δραστηριότητες που υπάρχουν στους ορόφους αντανακλώντας και τη μεταβολή της ταυτότητας της γύρω -από την αστική παρέμβαση- περιοχής.

Η διαχρονική σύγκριση των χρήσεων γης στοχεύει στην εκτίμηση της μεταβολής του χαρακτήρα της περιοχής, όπως αυτή διαφαίνεται από την αλλαγή των τάσεων αστικής ανάπτυξης που δεν είναι ανεξάρτητη από την επίδραση ή μη της υλοποιημένης αστικής παρέμβασης. Για τη μεταβολή των χρήσεων γης χρειάζονται τουλάχιστον δύο χρονοσειρές δεδομένων. Στην παρούσα έρευνα αυτές αφορούν τα έτη 2016 (στοιχεία από την υφιστάμενη καταγραφή των χρήσεων γης) και 1995 (στοιχεία από τη Μελέτη Ανάπτυξης της Αττικό Μετρό Α.Ε.). Κατ΄ επέκταση, επιλέγεται η διερεύνηση της μεταβολής των χρήσεων γης να γίνει σε βάθος εικοσαετίας (1995-2016).[2] Στο διάστημα αυτό εκτιμάται πως είναι δυνατό να έχουν υπάρξει αισθητές αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της περιοχής επιρροής των υλοποιημένων αστικών παρεμβάσεων. Οι αλλαγές αυτές συνδέονται τόσο με τον χαρακτήρα των παρεμβάσεων, όσο και με εξωγενείς παράγοντες, όπως η οικονομική κρίση και ύφεση, και τη μεταξύ τους ανάδραση.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα ειδικότερα μεθοδολογικά βήματα που ακολουθήθηκαν για τους δύο άξονες ανάλυσης που αφορούν στη μελέτη των υφιστάμενων χρήσεων γης και της μεταβολής τους.

3.2.2.1 Υφιστάμενες χρήσεις γης

Α. Κατηγορίες χρήσεων γης

Για την καταγραφή των χρήσεων γης και τη χωρική ανάλυση έγινε κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης με βάση το ΦΕΚ 142/28.6.2014 (Ν. 4269/2014 -

2. Ιδιότυπη περίπτωση αποτελεί η περιοχή παρέμβασης του Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου, δεδομένου ότι το έργο ολοκληρώθηκε το 2016, με αποτέλεσμα η περιοχή να βρίσκεται σε φάση μετάβασης.

Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση - Βιώσιμη ανάπτυξη / Κεφάλαιο Β': Κατηγορίες και Περιεχόμενο χρήσεων γης). Ειδικότερα, λήφθηκαν υπόψη οι χρήσεις γης που υπάρχουν στις εξής κατηγορίες: Κατοικία (Κ1), Κατοικία επιπέδου γειτονιάς (Κ2), Κατοικία ενδιάμεσου επιπέδου (ΜΚ), Πολεοδομικό κέντρο (ΠΚ), Ελεύθεροι χώροι -Αστικό Πράσινο (ΠΡ). Οι υπόλοιπες κατηγορίες –π.χ. Χονδρικό Εμπόριο (ΧΕ), Εγκαταστάσεις Μέσων Μαζικής Μεταφοράς (ΜΜΜ) κ.τ.λ.– δεν λήφθησαν υπόψη καθώς δεν περιλαμβάνονται στις επιλεγμένες περιπτώσεις μελέτης. Έτσι, οι κατηγορίες των χρήσεων γης διαμορφώθηκαν όπως εμφανίζεται στον Πίνακα 3-1.

Σημειώνεται ότι στις κατηγορίες χρήσεων γης του Πίνακα 3-1 συμπεριλαμβάνεται η χρήση «κενό», η οποία δεν υφίσταται με όρους πολεοδομικούς και κατ' επέκταση δεν περιλαμβάνεται στο ΦΕΚ 142/28.6.2014. Θεωρήθηκε, όμως, σκόπιμο να καταγραφεί καθώς η υφιστάμενη κατάσταση πολλών κεντρικών αστικών περιοχών περιλαμβάνει πολλά κενά ακίνητα (χωρίς χρήση) λόγω της ύφεσης ή άλλων διαρθρωτικών προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η γνώση της ύπαρξης κενών κτιρίων ή τμημάτων αυτών αποτελεί παράγοντα που πρέπει να συνεκτιμηθεί στον καθορισμό του βαθμού επιτυχίας ή μη των αστικών αναπλάσεων.

Πίνακας 3-1. *Κατηγορίες χρήσεων γης (αναλυτικά)*

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ ΒΑΣΕΙ Ν. 4269/2014		
1	Κατοικία	
2	Κοινωνική πρόνοια	βρεφονηπιακοί σταθμοί, γηροκομεία, άσυλα οίκοι ευγηρίας, κέντρα απασχόλησης παιδιών/ ηλικιωμένων κ.ά.
3	Εκπαίδευση	προσχολική, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια / δημόσια και ιδιωτική
4	Άθληση	γυμναστήρια, αθλητικές σχολές, αθλητικές εγκαταστάσεις (πλην μεγάλων αθλητικών εγκαταστάσεων πυρήνα Α)
5	Θρησκευτικοί χώροι	
6	Πολιτισμός	βιβλιοθήκες, αίθουσες πολιτιστικών εκδηλώσεων και τέχνης, μουσεία, πινακοθήκες
7	Χώροι συνάθροισης κοινού	θέατρα, κιν/φοι, συνεδριακά κέντρα, αίθουσες συγκέντρωσης για κοινωνικές, οικονομικές, πνευματικές εκδηλώσεις, εκθεσιακά κέντρα
8	Εμπορικά καταστήματα	
9	Καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών	επιδιορθώσεις ενδυμάτων-υποδημάτων, κουρείο-κομμωτήριο, φαρμακείο, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, ταξιδιωτικά πρακτορεία κ.ά.
10	Υπεραγορές, πολυκαταστήματα, εμπορικές εκθέσεις	
11	Γραφεία	ιδιωτικά γραφεία ελεύθερων επαγγελματιών, ιατρεία, οδοντιατρεία, φυσιοθεραπεύτρια
12	Τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί	
13	Διοίκηση	οργανισμοί, ιδρύματα
14	Περίθαλψη	ιδιωτικές κλινικές

15	Εστίαση	σνακ μπαρ, καφετέριες, αναψυκτήρια και γενικά καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος στο χώρο της εστίασης - αναψυχή
16	Αναψυχή	μπαρ, κέντρα διασκέδασης
17	Ξενοδοχεία	ξενοδοχειακά καταλύματα, ενοικιαζόμενα δωμάτια, επιπλωμένα διαμερίσματα, ξενώνες νεότητας
18	Στάθμευση	Κτίρια-γήπεδα στάθμευσης αυτοκινήτων μέχρι 3,5 τόνους
19	Πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας	
20	Συνεργεία αυτοκινήτων συνήθων οχημάτων	Εξαιρούνται τα συνεργεία επισκευής μεγάλων και βαρέων οχημάτων
21	Πλυντήρια-λιπαντήρια ΙΧ	
22	Επαγγελματικά εργαστήρια και εγκαταστάσεις αποθήκευσης χαμηλής όχλησης	
23	Βιοτεχνίες	
24	Σταθμοί μετεπιβίβασης ΜΜΜ	
25	Κενό	κενή κατοικία, κενό γραφείο, κενό κατάστημα

Πηγή: Επεξεργασία Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Β. Επιτόπια καταγραφή χρήσεων κτιρίων

Δημιουργήθηκαν χαρτογραφικά υπόβαθρα κάθε περιοχής μελέτης. Τα υπόβαθρα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που χρησιμοποιήθηκαν για την καταγραφή των χρήσεων γης στα ισόγεια και σε αυτά που χρησιμοποιήθηκαν για την καταγραφή των χρήσεων γης στο σύνολο των ορόφων. Αριθμήθηκαν όλα τα ΟΤ και στη συνέχεια αριθμήθηκαν όλα τα κτίρια που υπάρχουν εντός κάθε ΟΤ. Σημειώνεται ότι η επιτόπια καταγραφή πραγματοποιήθηκε στις 10-12/04 2016 για το ΚΠΙΣΝ, Μουσείο-Δ. Αρεοπαγίτου, πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου και στις 21/06/2016 για την πλατεία Μοναστηρακίου. Η επιτόπια καταγραφή βασίστηκε σε αυτοψία και ερωτήσεις προς τους ενοίκους ή τους θυρωρούς των κτιρίων κυρίως όσον αφορά τις χρήσεις των ορόφων που δεν ήταν διακριτές από την αυτοψία. Παρακάτω παρουσιάζεται η μέθοδος καταγραφής των χρήσεων των κτιρίων για το ισόγειο των κτιρίων (Β1) και το σύνολο των ορόφων τους (Β2).

Β.1 Καταγραφή χρήσεων των ισογείων

Στα ισόγεια έγινε αναλυτική καταγραφή των χρήσεων γης για κάθε κτίριο σε επίπεδο μονάδας (δηλαδή διακριτού χώρου/ιδιοκτησίας π.χ. κατοικία, κατάστημα, νηπιαγωγείο κ.τ.λ.). Έτσι, σε όλα τα ισόγεια των κτιρίων σημειώθηκε η θέση και ο αριθμός των επιμέρους μονάδων, για καθεμία από τις οποίες αντιστοιχεί μια χρήση.

Β.2 Καταγραφή χρήσεων του συνόλου των ορόφων

Για τους ορόφους των κτιρίων, καταγράφηκαν οι μονάδες που αντιστοιχούν σε κάθε κατηγορία χρήσης γης ανά κτίριο. Στη συνέχεια οι μονάδες αυτές αποδόθηκαν ως ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των μονάδων που υπάρχουν στο σύνολο των ορόφων ανά κτίριο. Η μέθοδος αυτή υιοθετήθηκε στα περισσότερα κτίρια που συγκέντρωναν έναν αριθμό μονάδων σχετικά ισοκατανεμημένο χωρικά, δηλαδή ανά όροφο και κατ΄ επέκταση ανά επιφάνεια. Ωστόσο, δεδομένου ότι στην καταγραφή εντοπίστηκαν πολυώροφα κτίρια στα οποία μία δραστηριότητα ήταν δυνατό να καταλαμβάνει χωρικά ένα αρκετά μεγάλο τμήμα του κτιρίου, δυσανάλογα δηλαδή με τις άλλες δραστηριότητες, οι επιμέρους κατηγορίες των χρήσεων γης αποδόθηκαν ως ποσοστό επί της συνολικής επιφάνειας των ορόφων κτιρίων, όπου η πληρότητα του κτιρίου υπολογίζεται σε 100%. Η μέθοδος αυτή κρίνεται ότι ανταποκρίνεται καλύτερα στην πραγματικότητα, καθώς η καταλαμβανόμενη επιφάνεια μπορεί να αντιστοιχεί στην ουσία σε ένα μεγαλύτερο αριθμό μονάδων αλλά στην πραγματικότητα πρόκειται για μία (λειτουργικώς ενιαία) μονάδα.

Γ. Εισαγωγή και ανάλυση των δεδομένων

Τα δεδομένα της καταγραφής εισήχθησαν στις δύο βάσεις δεδομένων (σε φύλλα εργασίας Excel) που δημιουργήθηκαν α) για τα ισόγεια και β) για το σύνολο των ορόφων. Κάθε βάση δεδομένων περιλαμβάνει την αναλυτική κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης (σειρές) και το σύνολο των κτιρίων ανά ΟΤ (στήλες). Έτσι για κάθε κτίριο καταγράφονται οι αναλυτικές κατηγορίες των χρήσεων γης. Όσον αφορά τα ισόγεια η εισαγωγή των δεδομένων αφορά τον αριθμό των χώρων (μονάδων) ανά κατηγορία χρήσης γης. Στη συνέχεια προστίθεται ο αριθμός των συνολικών χώρων (μονάδων) ανά κατηγορία χρήσεων γης και υπολογίζεται ο συνολικός αριθμός όλων των χώρων (μονάδων) που αντιστοιχούν στα ισόγεια της περιοχής μελέτης. Έτσι, υπολογίζεται κάθε κατηγορία χρήσεων γης ως ποσοστό επί του συνόλου όλων των χρήσεων γης του χώρων του ισογείου που καταγράφηκαν.

Όσον αφορά το σύνολο των ορόφων η εισαγωγή των δεδομένων γίνεται με βάση το ποσοστό που καταλαμβάνει η κάθε κατηγορία χρήσης γης στο σύνολο των ορόφων του κτιρίου (εξαιρουμένου του ισογείου). Στην συνέχεια προστίθενται τα ποσοστά που αντιστοιχούν σε κάθε κατηγορία χρήσεων γης και υπολογίζεται αριθμητικά το σύνολο των ποσοστών όλων των κατηγοριών χρήσεων γης. Κατ' αντιστοιχία με τη μέθοδο που ακολουθήθηκε στα ισόγεια των κτιρίων υπολογίζεται το ποσοστό που αντιστοιχεί σε κάθε κατηγορία χρήσης γης στο σύνολο όλων των χρήσεων γης για το σύνολο των ορόφων της περιοχής μελέτης. Τα αποτελέσματα παρήχθησαν σε γραφήματα τα οποία παρουσιάζονται στη συνέχεια για κάθε περιοχή μελέτης (Ενότητα 3.3).

3.2.2.2 Μεταβολή των χρήσεων γης (1995-2016)

Η διερεύνηση της μεταβολής των χρήσεων γης για τις επιλεγμένες περιοχές μελέτης προϋποθέτει την ίδια μέθοδο καταγραφής των χρήσεων γης και για τις δύο περιόδους σύγκρισης. Καθότι η μέθοδος καταγραφής των παλιότερων δεδομένων που αφορούν στις χρήσεις γης (1995) προέρχονται από την Αττικό Μετρό Α.Ε., υιοθετήθηκε η μέθοδος της Αττικό Μετρό και έγιναν αναγκαίες προσαρμογές της μεθόδου που χρησιμοποιήθηκε για την υφιστάμενη καταγραφή.

Α. Κατηγορίες των χρήσεων γης

Η κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης που χρησιμοποιήθηκε για την καταγραφή της Αττικό Μετρό εμφανίζεται στον Πίνακα 3-2.

Η μέθοδος βασίστηκε στην απόδοση κυρίαρχης χρήσης για κάθε κτίριο. Βασικές αρχές είναι οι παρακάτω:

› Όταν ένα κτίριο έχει αμιγώς μια άλλη χρήση πέραν της κατοικίας τότε το κτίριο παίρνει τον κωδικό της χρήσης αυτής.

› Όταν σε ένα κτίριο δεν συναντάται καμία άλλη χρήση πέραν της κατοικίας, τότε η χρήση του κτιρίου ορίζεται ως Αμιγούς Κατοικίας.

› Όταν σε ένα κτίριο μεικτών χρήσεων η κατοικία είναι πάνω από το 50% (σε μονάδες) τότε έχουμε κτήριο Γενικής Κατοικίας.

› Όταν σε ένα κτίριο μεικτών χρήσεων το σύνολο των άλλων χρήσεων (εμπόριο, εκπαίδευση, γραφεία κλπ) είναι πάνω από το 50% τότε το κτίριο παίρνει τον κωδικό της χρήσης που πλειοψηφεί απόλυτα.

› Όταν σε ένα κτίριο εμφανίζονται πολλές διαφορετικές χρήσεις σε τέτοια ποσοστά που καμία δεν είναι κυρίαρχη χρησιμοποιείται ο κωδικός χρήσης 34 (μικτές χρήσεις).

› Όταν σε ένα μονώροφο κτίριο το ισόγειο έχει διαφορετική χρήση από τον όροφο

› Απογράφεται ο κωδικός χρήσης του ισογείου.

› Όταν το κτίριο είναι εγκαταλελειμμένο ή κενό ή βρίσκεται σε φάση κατασκευής ή ανακατασκευής (χωρίς να είναι εμφανής η μελλοντική χρήση) τότε παίρνει τον κωδικό 93.

Οι κατηγορίες των χρήσεων γης όπως αυτές καταγράφηκαν το 2016 ταξινομήθηκαν εκ νέου με βάση την κατηγοριοποίηση του Πίνακα 3-1 σε φύλλα εργασίας Excel. Για κάθε κτίριο καταγράφηκαν οι χρήσεις γης και βάσει της προαναφερόμενης μεθοδολογίας εξήχθη η κυρίαρχη χρήση για κάθε κτίριο.

Πίνακας 3-2. *Κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης σε βασικές και ευρείες κατηγορίες βάσει της μεθόδου ανάλυσης της Αττικό Μετρό Α.Ε.*

ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΕΙΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ: ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Α.Ε.		
Κωδικοί χρήσεων γης	**Βασικές κατηγορίες χρήσεων γης**	**Ευρείες κατηγορίες χρήσεων γης**
11	Αμιγής κατοικία	Κατοικία
12	Γενική κατοικία	
21	Εμπόριο Υπηρεσίες (τοπικού χαρακτήρα)	Τοπικές Λειτουργίες
22	Περίθαλψη, πρόνοια, πολιτισμός (τοπικού χαρακτήρα)	
23	Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	
24	Δευτεροβάθμια εκπαίδευση	
25	Πράσινο, ανοιχτοί χώροι, αθλητισμός, αναψυχή, θρησκευτικές λειτουργίες (τοπικού χαρακτήρα)	
31	Εμπόριο (υπερτοπικού χαρακτήρα)	Κεντρικές Λειτουργίες επιπέδου Πόλης
32	Γραφεία	
33	Διοίκηση. Λειτουργίες και προσφορά υπηρεσιών από το δημόσιο τομέα υπερτοπικού χαρακτήρα	
34	Μικτές χρήσεις	
41	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Ιδρύματα-Κοινωνική Υποδομή
42	Περίθαλψη	
43	Κοινωνική πρόνοια	
51	Αθλητισμός	Πολιτιστικές Λειτουργίες
52	Πράσινο, ελεύθεροι χώροι	
53	Θρησκευτικές λειτουργίες	
54	Ψυχαγωγία	
61	Αποθήκες έξω από θεσμοθετημένες βιομηχανικές περιοχές	Εμπορευματικές Λειτουργίες
62	Χονδρεμπόριο	
72	Βιοτεχνία	Βιοτεχνία
81	Στάθμευση - εξυπηρέτηση αυτοκινήτων	Μεταφορές
82	Εγκαταστάσεις μαζικών μεταφορών αστικού τύπου	
83	Εγκαταστάσεις μαζικών μεταφορών υπεραστικού τύπου	
93	Δομήσιμοι ανοιχτοί χώροι και χώροι υπό κατασκευή (περιλαμβάνει τα κενά και τα εγκαταλελειμμένα κτίρια)	Ειδικές Χρήσεις

Πηγή: Μεθοδολογία της Αττικό Μετρό Α.Ε. Επεξεργασία Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Β. Χαρτογραφική απεικόνιση

Για κάθε περιοχή μελέτης παρουσιάστηκε χαρτογραφικά η κυρίαρχη χρήση γης ανά οικόπεδο, βάσει του κτιρίου που ήταν χωροθετημένο σε αυτό. Για την περιοχή του ΚΠΙΣΝ υπήρχαν τα όρια των οικοπέδων καθότι το ηλεκτρονικό υπόβαθρο έδωσε το αρμόδιο για τον Δ. Καλλιθέας Κτηματολογικό Γραφείο. Για τις υπόλοιπες τρεις περιοχές που ανήκουν στο Δ. Αθηναίων το κτηματολόγιο δεν έχει προχωρήσει. Έτσι, στο ηλεκτρονικό υπόβαθρο, που απεικονίζει την παλιότερη ρυμοτομία, υπάρχουν τα ΟΤ και το περίγραμμα του κτιρίου. Βάσει των δεδομένων αυτών και του τρόπου απεικόνισης των πολύγωνων χρήσεων γης όπως αυτά εμφανίζονται στους χάρτες χρήσεων γης που παρείχε η Αττικό Μετρό Α.Ε. οριοθετείται κατ' εκτίμηση το κάθε οικόπεδο.

Γ. Σύγκριση των χρήσεων γης 1995-2016

Στη συνέχεια κατασκευάζονται οι βάσεις δεδομένων με τον αριθμό των οικοπέδων ανά κατηγορία χρήσεων γης για τα έτη 1995 και 2016. Κάθε κατηγορία χρήσεων γης υπολογίζεται ως ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των χρήσεων γης και για τις δύο περιόδους μελέτης. Τα στοιχεία για το 1995 αντλήθηκαν από τους χάρτες χρήσεων γης που παρείχε η Αττικό Μετρό Α.Ε. Στη συνέχεια οι κατηγορίες των χρήσεων γης ομαδοποιούνται στις ευρείες κατηγορίες χρήσεων γης (βλ. Πίνακα 3-2), οι οποίες υπολογίζονται εκ νέου ως ποσοστό επί του συνολικού αριθμού των χρήσεων γης. Τα αποτελέσματα αναπαρίστανται σε γραφήματα που επιτρέπουν τη σύγκριση των χρήσεων γης για τις δύο χρονοσειρές δεδομένων.

3.3 Οι χρήσεις γης και η μεταβολή τους ανά τύπο αστικής παρέμβασης: ανάλυση και αποτελέσματα

Στη συνέχεια παρουσιάζονται η μεταβολή των χρήσεων γης για την περίοδο 1995-2016 βάσει της κυρίαρχης χρήσης γης ανά κτίριο και της ομαδοποίησής τους σε ευρείες κατηγορίες (βλ. Πίνακα 3-2) καθώς και η υφιστάμενη κατάσταση των χρήσεων γης ανά αναλυτικές κατηγορίες (βλ. Πίνακα 3-1) για τα ισόγεια των κτιρίων και το σύνολο των ορόφων για τις επιλεγμένες περιπτώσεις μελέτης. Τα στοιχεία παρουσιάζονται σε διαγράμματα και πίνακες και επιχειρείται η ερμηνεία τους και η συσχέτισή τους με τον τύπο της αστικής παρέμβασης. Παράλληλα, παρατίθενται χάρτες για κάθε περιοχή μελέτης στους οποίους παρουσιάζεται η υφιστάμενη κυρίαρχη χρήση γης ανά βασική κατηγορία για την ειδικότερη ερμηνεία της χωρικής διάρθρωσης των χρήσεων γης.

3.3.1 Πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου

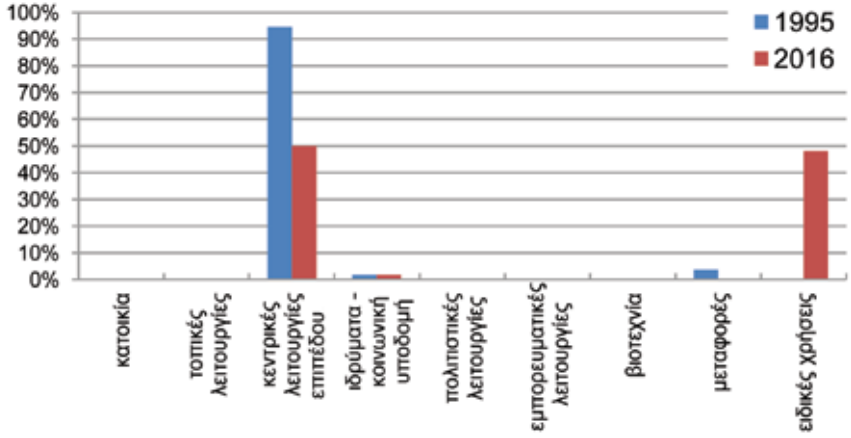
Η όμορη περιοχή των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου αποτελεί τμήμα του ιστορικού και εμπορικού κέντρου της πόλης της Αθήνας. Ως εκ τούτου, όσον αφο-

ρά την πολεοδομική της λειτουργία η περιοχή εντάσσεται στην κατηγορία «υπερτοπικό κέντρο Δήμου» εκτός από τα ΟΤ του υποσυνόλου της πλατείας Βαρβακείου που βρίσκονται δυτικά της οδού Αθηνάς, τα οποία εντάσσονται στην κατηγορία «γενική κατοικία». Ταυτόχρονα, η περιοχή αυτή χαρακτηρίζεται από σύνθετα και αλληλοτροφοδοτούμενα προβλήματα κοινωνικά, αναπτυξιακά, περιβαλλοντικά και πολεοδομικά.

Η συρρίκνωση του πληθυσμού, η αλλαγή του κοινωνικού και εθνοπολιτισμικού χαρακτήρα του ευρύτερου κέντρου, οι διαρθρωτικές αλλαγές στον τριτογενή τομέα που είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη σημαντικών τμημάτων του οικιστικού ιστού λόγω της συρρίκνωσης ή της μετακίνησης των επιχειρηματικών μονάδων και των δημόσιων υπηρεσιών προς την ευρύτερη περιοχή (Μαλούτας κ.ά, 2013), συνετέλεσαν στην οικονομική και κοινωνική υποβάθμιση της περιοχής παρά τις προσπάθειες «αναγέννησης» που έγιναν κυρίως κατά την περίοδο πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Αυτήν ακριβώς την τάση μεταβολής των πολεοδομικών λειτουργιών σε συνάρτηση με τις αστικές επεμβάσεις που έγιναν στην πλατεία Ομονοίας το 2003, την κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης (1994-1996) και την αναδιαμόρφωση της πλατείας (1998-2000) στην περιοχή Κοτζιά, καθώς και την αναμόρφωση της πλατείας Βαρβακείου το 2002 επιχειρεί η διερεύνηση των χρήσεων γης, όπως αυτή αναλύεται παρακάτω. Δεδομένου ότι υπάρχουν τριών ειδών αστικές παρεμβάσεις που αντιστοιχούν στις τρεις πλατείες, κρίνεται σκόπιμη η ανάλυση και διερεύνηση της μεταβολής των χρήσεων γης να γίνει στα τρία υποσύνολα, δηλαδή χωριστά για καθεμία πλατεία.

α) Πλατεία Ομονοίας

Στην περιοχή της πλατείας Ομονοίας υπάρχουν μόνο τρεις κατηγορίες χρήσεων γης το 1995. Αυτές είναι οι κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης (94,4%),

Εικόνα 3-5. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Ομονοίας*

Πηγές: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από Αττικό Μετρό (1995) και ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία Γ. Γεμενετζή, 2016.

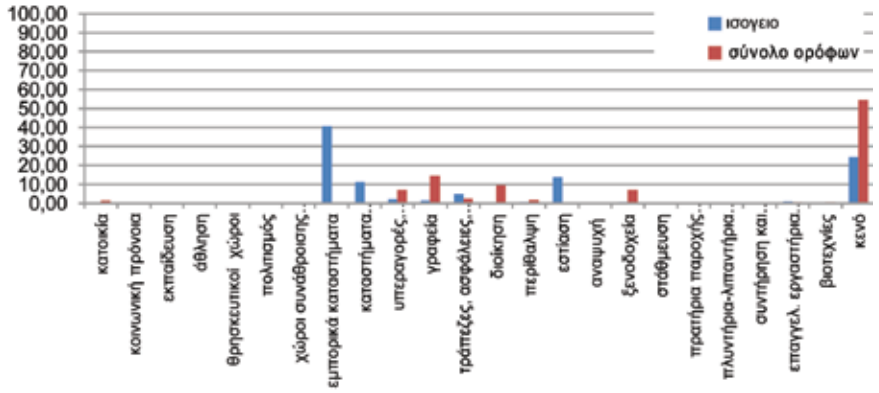
οι μεταφορές (3,7%) και τα ιδρύματα-κοινωνική υποδομή (1,9%). Μια εικοσαετία αργότερα και δεκατρία χρόνια μετά την τελευταία σημαντική ανάπλαση η περιοχή αλλάζει χαρακτήρα καθώς οι κεντρικές λειτουργίες μειώνονται για να αντικατασταθούν από τις ειδικές χρήσεις. Έτσι, το ποσοστό των κτιρίων με κυρίαρχη χρήση τις κεντρικές λειτουργίες ανέρχεται σε 50% σημειώνοντας πτώση κατά 47%, ενώ το ποσοστό των κενών ή εγκαταλελειμμένων κτιρίων ανέρχεται σε 48,1% (Εικόνα 3-5). Από τις ειδικότερες κατηγορίες των κεντρικών λειτουργιών επιπέδου πόλης αυτές που αποδυναμώνονται περισσότερο είναι οι επιχειρηματικές δραστηριότητες, δηλαδή το εμπόριο υπερτοπικού χαρακτήρα και τα γραφεία μαζί με τις μικτές χρήσεις, ενώ λιγότερο επηρεάζεται η διοίκηση. Οι μεταφορές δεν υφίστανται πλέον ενώ η ποσοστιαία κατανομή των ιδρυμάτων-κοινωνικής υποδομής μένει σταθερή (Πίνακας 3-11).

Όσον αφορά τη χωρική διάρθρωση των χρήσεων γης παρατηρείται μίξη των υπαρχουσών χρήσεων γης ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι τα κενά κτίρια είναι διάσπαρτα σε όλη την όμορη περιοχή της πλατείας Ομονοίας, καταδεικνύοντας τη γενική υποβάθμιση της περιοχής (Χάρτης 3-2). Αξίζει να σημειωθεί πως ένα σημαντικό ποσοστό αυτών είναι ξενοδοχεία που σήμερα δεν λειτουργούν.

Γενικά η περιοχή χαρακτηρίζεται σήμερα από σημαντική οικονομική και κοινωνική υποβάθμιση. Το ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό των κενών καταστημάτων στα ισόγεια και των κενών χώρων στους ορόφους οφείλεται κατά κύριο λόγο στην οικονομική κρίση. Παράλληλα με την ύφεση, μια σειρά διαρθρωτικών προβλημάτων της κεντρικής περιοχής της πρωτεύουσας (παράνομη μετανάστευση, φόβος εγκληματικότητας, δυσκολία πρόσβασης στο κέντρο λόγω κινητοποιήσεων ή λόγω απεργιών μέσων μαζικής μεταφοράς, απομάκρυνση πολλών βιοτεχνιών, μετεγκατάσταση διοικητικών λειτουργιών, όπως τα δικαστήρια, που συμπαρασύρουν και την απομάκρυνση σχετικών με αυτές δραστηριοτήτων, π.χ. τα δικηγορικά γραφεία) οδήγησαν στη μετεγκατάσταση των επιχειρηματικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Έτσι, η αστική παρέμβαση που υλοποιήθηκε στον κοινόχρηστο χώρο της πλατείας Ομονοίας, παράλληλα με τη λειτουργική διευθέτηση και αναβάθμιση του χώρου κίνησης των πεζών σε αυτόν και γύρω από αυτόν, δεν ήταν δυνατό να εξισορροπήσει τις εξωγενείς δυνάμεις που συνδιαμορφώνουν εικόνα απαξίωσης της περιοχής. Κατ΄ επέκταση, οι τεχνικές και αισθητικές επεμβάσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της εικόνας μιας περιοχής που βιώνει ήδη σημαντικά προβλήματα δεν αρκούν για την ουσιαστική αναβάθμιση και αναζωογόνησή της, αλλά θα πρέπει να συνοδεύονται και από μια σειρά άλλων πολυτομεακών δράσεων.

Όσον αφορά την υφιστάμενη κατάσταση των χρήσεων γης (βλ. Εικόνα 3-6 και Πίνακα 3-4), κυρίαρχη χρήση γης στο ισόγειο είναι τα εμπορικά καταστήματα (40,7%) και ακολουθούν οι κενοί χώροι με ένα ιδιαίτερα ψηλό ποσοστό (24,2%), γεγονός που υποδηλώνει ότι πρόκειται για μια από τις περιοχές της πρωτεύουσας που έχουν σημαδευτεί σε σημαντικό βαθμό από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και παρουσιάζει έντονα προβλήματα υποβάθμισης. Άλλες σημαντικές χρήσεις είναι η εστίαση (13,8%), τα καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών

Εικόνα 3-6. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων, βάσει επιτόπιας καταγραφής: πλατεία Ομονοίας, 2016*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

(11,2%), οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί (4,7%) και οι υπεραγορές-πολυκαταστήματα-εμπορικές εκθέσεις (2,1%) που καταδεικνύουν τον χαρακτήρα της περιοχής ως πολεοδομικό κέντρο.

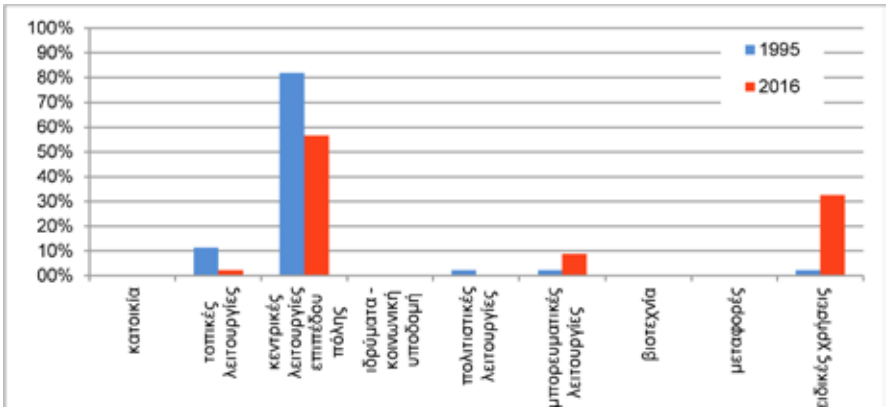
Στους ορόφους κυρίαρχη χρήση είναι οι κενοί χώροι (54,4%), ισχυρό σημάδι της τάσης αστικής συρρίκνωσης της περιοχής. Τα γραφεία αποτελούν την πιο σημαντική λειτουργία της περιοχής (14,4%), ενώ ακολουθούν η διοίκηση (9,4%), οι υπεραγορές/ πολυκαταστήματα/ εμπορικές εκθέσεις (7,1%) και τα ξενοδοχεία (7,1%). Άλλες χρήσεις είναι οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί (2,4%), η περίθαλψη (1,7%) κ.ά. Σημειώνεται πως υπάρχει κατοικία στους ορόφους, αλλά αυτή είναι εξαιρετικά περιορισμένη (1,4%).

Η ύπαρξη ολόκληρων κτιρίων που παραμένουν κενά ή οι αυτοτελείς εγκαταλελειμμένοι χώροι στους ορόφους, καθώς και ένας σημαντικός αριθμός κενών καταστημάτων στο ισόγειο, παρά τον κεντρικό χαρακτήρα της περιοχής, αποτελεί σήμερα το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της και ταυτόχρονα σημάδι απο-ανάπτυξής της.

β) Πλατεία Κοτζιά

Το 1995, στην όμορη περιοχή της πλατείας Κοτζιά, κυριαρχούν οι κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης (81,8%) και ακολουθούν οι τοπικές λειτουργίες (11,4%), ενώ ισότιμη είναι η συνύπαρξη των πολιτιστικών λειτουργιών, εμπορευματικών λειτουργιών και ειδικών χρήσεων (2,3%). Το 2016 ο χαρακτήρας της περιοχής μεταβάλλεται σημαντικά καθώς οι κεντρικές λειτουργίες πόλης μειώνονται σημαντικά (56,5%), ενώ αντίστοιχα μειώνονται και οι τοπικές (2,2%). Στην περιοχή δεν υπάρχουν πολιτιστικές λειτουργίες, ενώ οι εμπορευματικές –που ταυτίζονται ουσιαστικά με τις αποθήκες– αυξάνουν σε ποσοστό 8,7% επί του συνόλου των χρήσεων.

Σημαντικά κυρίαρχες γίνονται οι ειδικές χρήσεις που αντιστοιχούν στο 32,6%

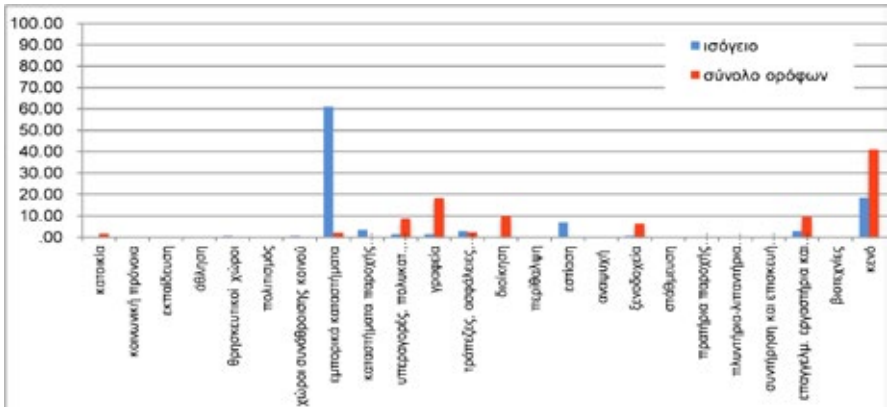
Εικόνα 3-7. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Κοτζιά*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από Αττικό Μετρό (1995) και ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

καθώς αυξάνουν τα κενά κτίρια (Εικόνα 3-7). Η μεταβολή συνδέεται με την αποχώρηση από την περιοχή του εμπορίου υπερτοπικού χαρακτήρα και των μικτών χρήσεων που αντιστοιχούν στις κεντρικές λειτουργίες ενώ αντίθετα ενισχυμένο είναι το ποσοστό των γραφείων (Πίνακας 3-12). Όσον αφορά τη χωρική διάρθρωση των υφιστάμενων χρήσεων γης κατά ειδικότερες κατηγορίες αυτές παρουσιάζουν υψηλό βαθμό μίξης στο τμήμα που βρίσκεται δυτικά της οδού Αθηνάς. Τα κενά κτίρια είναι επίσης χωρικά διάσπαρτα, ενώ αρκετά από αυτά είναι εγκαταλελειμμένα ξενοδοχεία.

Στο ισόγειο κυριαρχούν τα εμπορικά καταστήματα (60,9%) και ακολουθούν οι κενοί χώροι με ένα σημαντικά υψηλό ποσοστό (18,4%). Άλλες χρήσεις με αξιόλογη παρουσία είναι η εστίαση (6,8%), τα καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών (3,4%), τα επαγγελματικά εργαστήρια και εγκαταστάσεις αποθήκευσης (2,7%), η μεταφορά και αποθήκευση (2,0%), οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί (2,7%), τα γραφεία (1,3%) και οι υπεραγορές/πολυκαταστήματα (1,3%) (Εικόνα 3-8, Πίνακας 3-5).

Στους ορόφους κυρίαρχη χρήση είναι, όπως και στην περίπτωση της πλατείας Ομονοίας, οι κενοί χώροι (41,1%), σημάδι της γενικότερης υποβάθμισης αυτής της περιοχής του κέντρου της Αθήνας και της τάσης αστικής συρρίκνωσής της. Τα γραφεία αποτελούν την πιο σημαντική λειτουργία της περιοχής (18,2%). Ακόμη αξιόλογη είναι η συγκέντρωση διοίκησης/οργανισμών/ιδρυμάτων (9,5%), επαγγελματικών εργαστηρίων και εγκαταστάσεων αποθήκευσης (9,3%), υπεραγορών/ πολυκαταστημάτων/εμπορικών εκθέσεων (8,7%) και ξενοδοχείων (6,5%). Άλλες χρήσεις είναι τα εμπορικά καταστήματα (2,3%) και οι χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (2,1%). Σημειώνεται επίσης πως υπάρχει περιορισμένη κατοικία στους ορόφους (1,5%), γεγονός βέβαια αναμενόμενο λόγω του χαρακτήρα της περιοχής (Εικόνα 3-5, Πίνακας 3-5).

Εικόνα 3-8. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Κοτζιά, 2016*

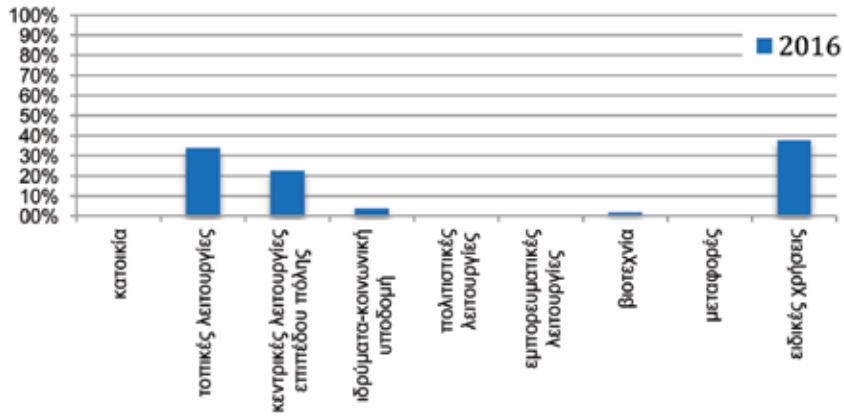
Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

Τέλος, επισημαίνεται ότι η ύπαρξη κενών χώρων στους ορόφους αποδίδεται σε ένα σημαντικό βαθμό στην ύπαρξη αρκετών εγκαταλελειμμένων ξενοδοχείων, που καταδεικνύει και την αλλαγή του χαρακτήρα της περιοχής, αλλά και την τάση απο-επένδυσης που υπάρχει σε αυτήν.

γ) Πλατεία Βαρβακείου

Για την όμορη περιοχή της πλατείας Βαρβακείου δεν ήταν δυνατή η σύγκριση της μεταβολής των χρήσεων γης καθότι η Αττικό Μέτρο παρείχε ελλιπή στοιχεία. Για το 2016 οι ειδικές χρήσεις (δηλαδή τα κενά κτίρια) αποτελούν την κυρίαρχη χρήση γης καθώς αντιστοιχούν στο 37,7% του συνόλου των χρήσεων γης. Ακολουθούν οι τοπικές λειτουργίες (34,0%) και οι κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης (22,6%). Σχεδόν αμελητέα είναι η ποσοστιαία κατανομή των ιδρυμάτων-κοινωνική υποδομή (3,8%) και της βιοτεχνίας (1,9%) (Εικόνα 3-9, Πίνακας 3-13). Από τη χωρική διάρθρωση των χρήσεων γης (Χάρτης 3-2) προκύπτει ότι η παρουσία των κενών κτιρίων είναι διάσπαρτη γύρω από την πλατεία, ενώ το τοπικό εμπόριο συγκεντρώνεται κυρίως γύρω από τη Δημοτική Αγορά. Παρόλο που οι χρήσεις των καταστημάτων αυτών (κρεοπωλεία) αναφέρονται συνήθως στο τοπικό επίπεδο, στην προκειμένη περίπτωση αποτελούν ουσιαστικά υπερτοπικό εμπόριο.

Η περιοχή γύρω από την πλατεία Βαρβακείου αποτελεί μια κατεξοχήν εμπορική περιοχή, καθώς στο ισόγειο συγκεντρώνονται εμπορικά καταστήματα σε ποσοστό 75,3%, μεταξύ των οποίων η Κεντρική Αγορά της Αθήνας (Βαρβάκειος). Δεύτερη επικρατέστερη χρήση είναι οι κενοί χώροι (15,5%) και ακολουθεί η εστίαση (6,9%). Σχεδόν αμελητέα (<1%) είναι τα ποσοστά που εμφανίζουν τα ξενοδοχεία, γραφεία, υπεραγορές, καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών. Στους ορόφους ο χαρακτήρας της περιοχής διαφοροποιείται, καθώς

Εικόνα 3-9. *Χρήσεις γης ανά ευρείες κατηγορίες βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Βαρβακείου, 2016*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

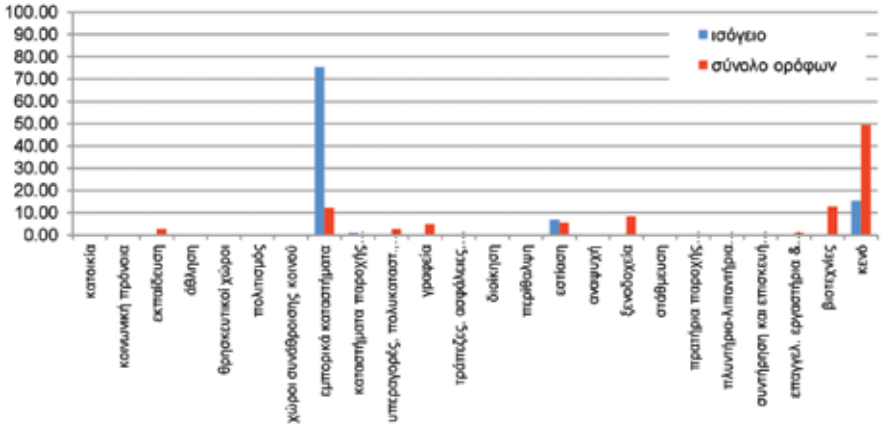
κυριαρχούν οι κενοί χώροι (49,5%), όπως και στην περίπτωση των πλατειών Ομονοίας και Κοτζιά, ενώ βασικές χρήσεις αποτελούν οι βιοτεχνίες (12,6%) και τα εμπορικά καταστήματα (12,2%). Ακολουθούν τα ξενοδοχεία (8,3%), εστίαση (5,5%), γραφεία (5%) και υπεραγορές (2,7%). Σπάνιες (<1%) είναι οι χρήσεις επαγγελματικά εργαστήρια/εγκαταστάσεις αποθήκευσης και η διοίκηση/οργανισμοί/ιδρύματα (Εικόνα 3-10, Πίνακας 3-6).

δ) Σύμπλεγμα πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου

Η συνολική σύγκριση της μεταβολής των χρήσεων γης των τριών κεντρικών πλατειών την περίοδο 1995-2016 δεν είναι δυνατή λόγω ελλιπών στοιχείων για τις χρήσεις γης στην πλατεία Κοτζιά για το 1995. Ωστόσο, από τα στοιχεία που παρατίθενται στις Εικόνες 3-6 και 3-8 για τις πλατείες Ομονοίας και Κοτζιά και δεδομένου ότι σημαντικό είναι και το υφιστάμενο ποσοστό των κενών κτιρίων στην πλατεία Βαρβακείου (Εικόνα 3-9), προκύπτει ότι βασικό χαρακτηριστικό της αλλαγής των χρήσεων γης κατά την περίοδο 1995-2016 είναι η μείωση των κεντρικών λειτουργιών (επιπέδου πόλης) και η αύξηση των ειδικών χρήσεων, δηλαδή των κενών κτιρίων.

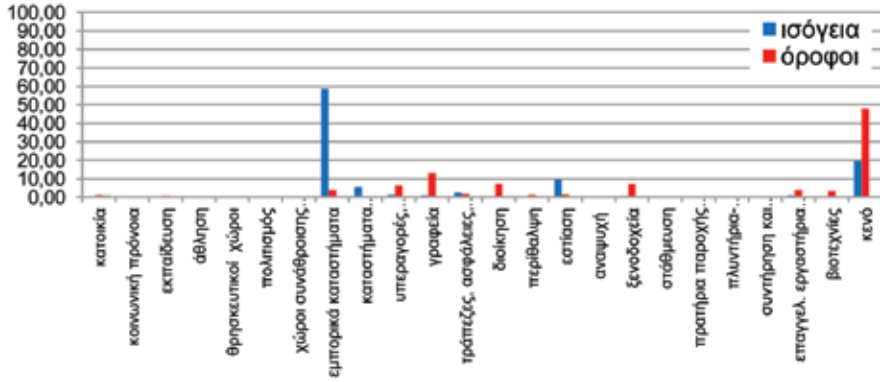
Στην Εικόνα 3-11 φαίνεται η συνολική κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων για τις τρεις πλατείες (Πίνακας 3-7). Στο ισόγειο οι κυρίαρχες χρήσεις είναι τα εμπορικά καταστήματα (58,72%), το κενό (19,57%) και η εστίαση (9,54%) και τα καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών (5,43%). Εν ολίγοις, η περιοχή διατηρεί τον εμπορικό χαρακτήρα της, αν και η τάση απο-επένδυσης είναι αρκετά ισχυρή.

Ωστόσο, η εστίαση καταλαμβάνει ένα σημαντικό ποσοστό της επιφάνειας των ισογείων και φαίνεται μάλιστα να παρουσιάζει ανοδική τάση στην κεντρική περι-

Εικόνα 3-10. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Βαρβακείου*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

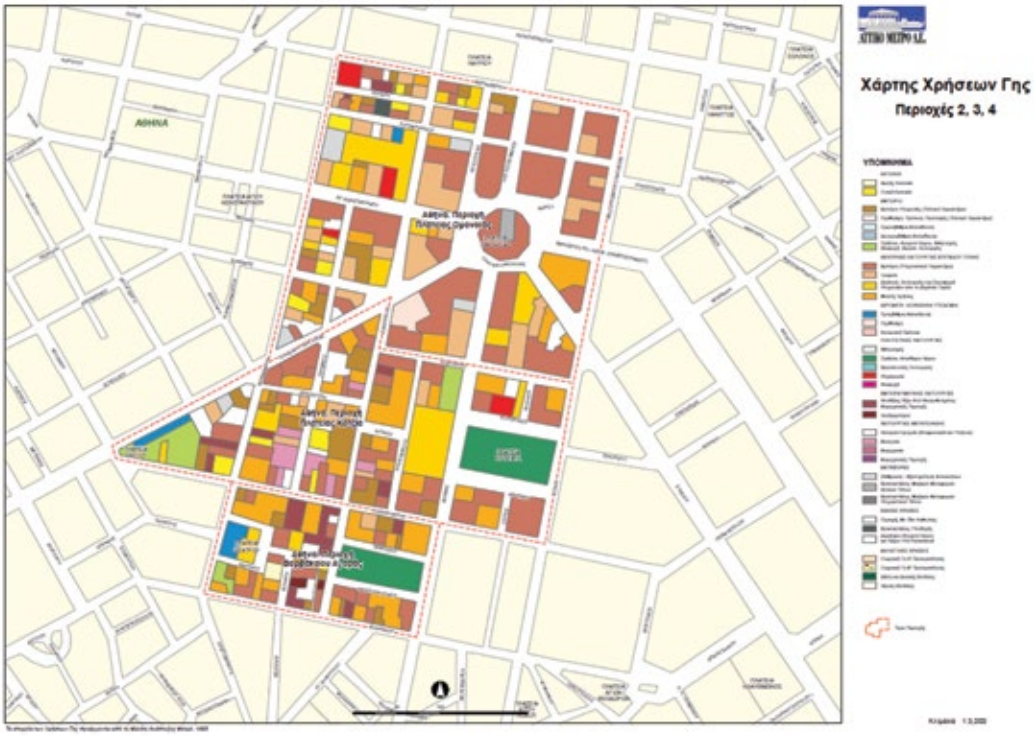

Εικόνα 3-11. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά- Βαρβακείου*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

οχή της Αθήνας κατά την περίοδο της κρίσης (Μελιμπιανάκη, Αλεξανδρή, Κράλη και Νεοφύτου, 2015).

Στο σύνολο των ορόφων οι αυτοτελείς κενοί χώροι καταλαμβάνουν σχεδόν το μισό της επιφάνειας των κτιρίων (48%) καταδεικνύοντας την κοινωνική και οικονομική απαξίωση της περιοχής και τη μεγάλη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στην πολεοδομική λειτουργία των ισογείων και των ορόφων. Είναι προφανές ότι οι χώροι του ισογείου επωφελούνται από τη λειτουργία της κεντρικής αυτής περιοχής ως βασικού χώρου διέλευσης μεγάλου αριθμού και ποικιλίας χρηστών

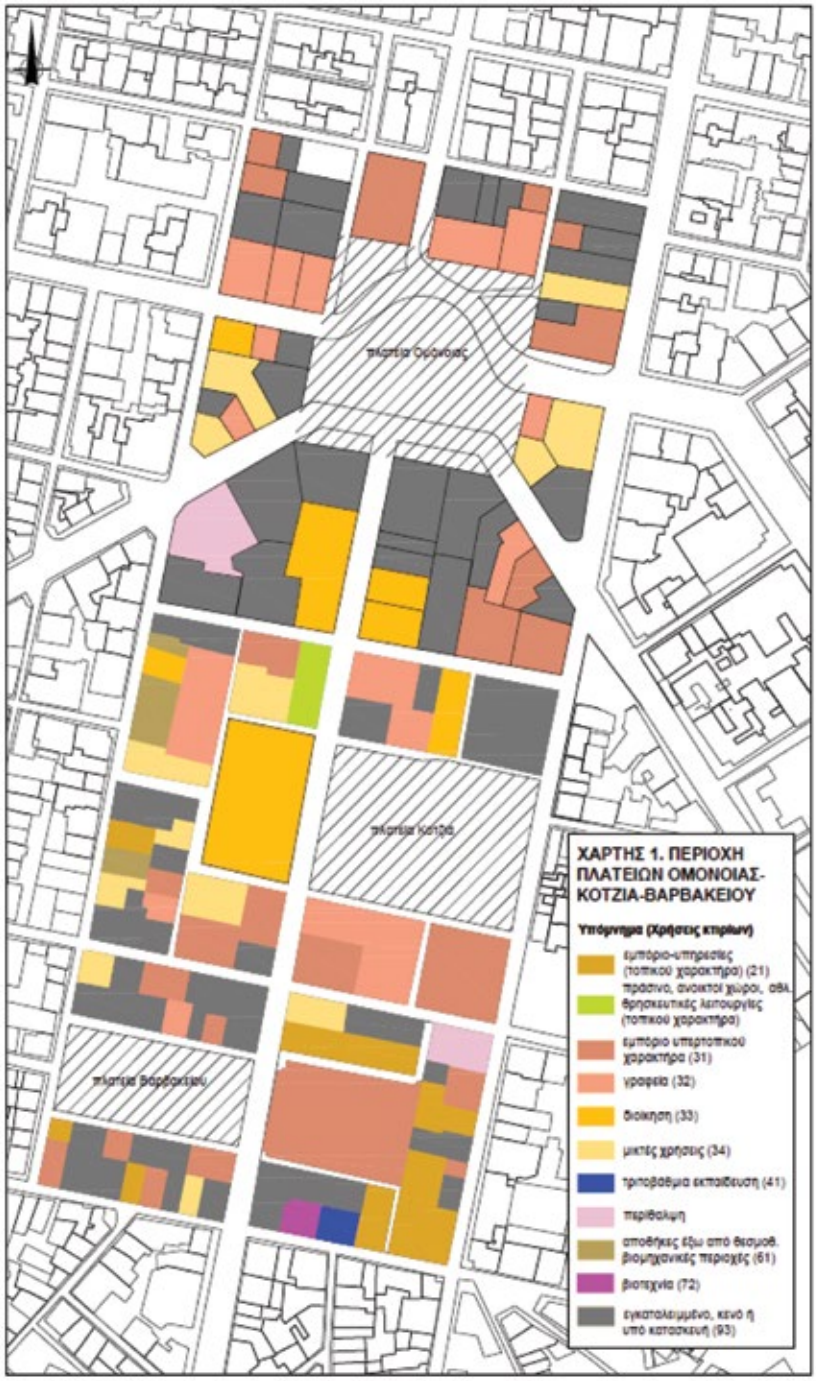
Χάρτης 3-1. *Χρήσεις γης στην περιοχή πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου 1995*

Πηγή: Αττικό Μετρό Α.Ε.

(εργαζόμενοι, καταναλωτές, επισκέπτες, τουρίστες), ενώ οι χώροι στους ορόφους φαίνονται αποκομμένοι από τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στο κατώτερο επίπεδο. Για την ακρίβεια το εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό κενών χώρων επιβεβαιώνει και ενισχύει τη λειτουργία της περιοχής ως «πέρασμα». Σε αυτό συμβάλλει και η απουσία της κατοικίας που εμφανίζεται μόνο σε ποσοστό 1,07% στους ορόφους.

Σημαντικές χρήσεις είναι τα γραφεία (13%), η διοίκηση (7,2%), τα ξενοδοχεία (7,1%), οι υπεραγορές-πολυκαταστήματα (6,4%), τα επαγγελματικά εργαστήρια και οι εγκαταστάσεις αποθήκευσης (4,07%), τα εμπορικά καταστήματα (3,9%), οι βιοτεχνίες (3,5%) και οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί (1,7%). Έτσι, οι υπηρεσίες, το εμπόριο, η διοίκηση, η μεταποίηση και ορισμένες υπηρεσίες τουρισμού αποτελούν τις κυρίαρχες λειτουργίες αλλά δεν αρκούν για να προσελκύσουν νέες χρήσεις.

Το παλιό και απαξιωμένο οικιστικό απόθεμα, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και τα διαρθρωτικά προβλήματα της κεντρικής περιοχής λειτουργούν ανασταλτικά στην προσέλκυση νέων δραστηριοτήτων και χρήσεων, ενώ οι προσπάθειες «ανάταξης» της περιοχής μέσω των ποικίλων παρεμβάσεων δεν είχαν μόνιμα αποτελέσματα.

Χάρτης 3-2. *Χρήσεις γης στην περιοχή πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου, 2016*

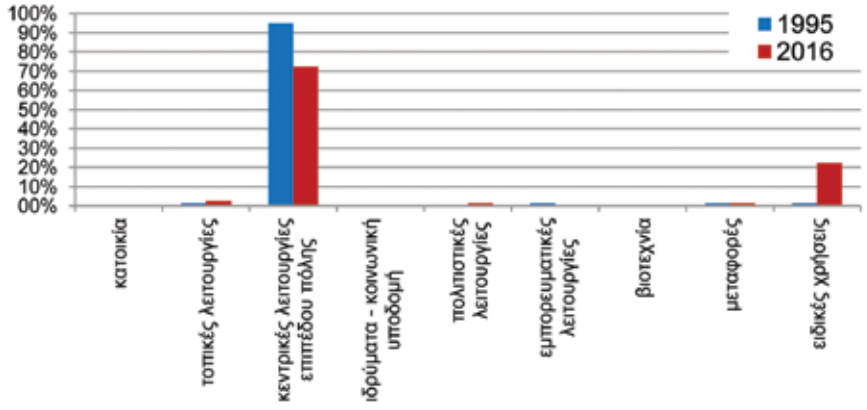
Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

3.3.2 Πλατεία Μοναστηρακίου

Η όμορη περιοχή της πλατείας Μοναστηρακίου εντάσσεται πολεοδομικά στην κατηγορία *γενική κατοικία* με εξαίρεση τα ΟΤ που βρίσκονται ανατολικά της οδού Αθηνάς και εκατέρωθεν της οδού Ερμού που χαρακτηρίζονται από το ΓΠΣ ως «υπερτοπικό κέντρο Δήμου». Βάσει των στοιχείων της επιτόπιας καταγραφής του Αττικό Μετρό Α.Ε., το 1995 η περιοχή μελέτης γύρω από την πλατεία Μοναστηρακίου είναι σχεδόν πολεοδομικά ομοιογενής όσον αφορά τις χρήσεις γης, καθώς σε αυτήν κυριαρχούν οι κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης (94,7%) και ακολουθούν με ισάξιο ποσοστό συμμετοχής (1,3%) οι τοπικές λειτουργίες, οι εμπορευματικές λειτουργίες, οι μεταφορές και οι ειδικές χρήσεις. Σχεδόν μια δεκαετία μετά την ανάπλαση της πλατείας (που ολοκληρώθηκε το 2008), όπως προέκυψε από την επεξεργασία των στοιχείων της καταγραφής, ο χαρακτήρας της περιοχής δεν έχει μεταβληθεί σημαντικά, καθώς οι κεντρικές λειτουργίες εξακολουθούν να είναι κυρίαρχες με ένα σημαντικά υψηλό ποσοστό (72,4%). Σημαντική διαφορά είναι η αύξηση των ειδικών χρήσεων σε 22,4%. Οι υπόλοιπες χρήσεις γης είναι οι τοπικές λειτουργίες (2,1%), οι πολιτιστικές λειτουργίες (1,3%) και οι μεταφορές (1,3%) αν και σε απόλυτα νούμερα είναι ασήμαντες (Εικόνα 3-12, Πίνακας 3-14).

Στην περίπτωση αυτή, η αισθητική κατά βάση αναβάθμιση της πλατείας εκτιμάται πως λειτούργησε θετικά στη διατήρηση του χαρακτήρα της περιοχής. Σε αυτό συνέβαλαν επίσης ο συγκερασμός των ενδογενών πλεονεκτημάτων της περιοχής, όπως η ύπαρξη υπερτοπικών χώρων πολιτισμού, η εύκολη προσβασιμότητα με το μετρό αλλά και η ένταξη στην ευρύτερη περιοχή του κέντρου ως ενδιάμεσος σταθμός μεταξύ της Πλάκας και του Εμπορικού Τριγώνου.

Από τη χωρική διάρθρωση των χρήσεων γης (Χάρτης 3-3) είναι εμφανής η άνιση κατανομή των κενών κτιρίων καθώς αυτά συγκεντρώνονται κυρίως γραμ-

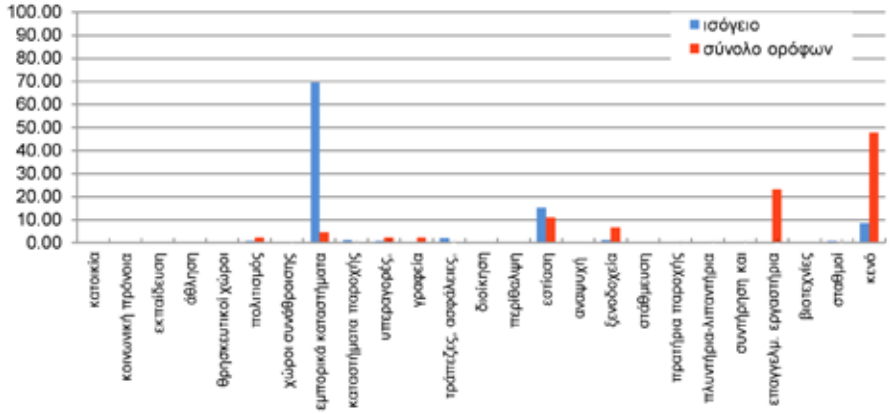
Εικόνα 3-12. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Μοναστηρακίου*

Πηγές: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από Αττικό Μετρό Α.Ε. (1995) και ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

μικά βόρεια της οδού Ερμού και επί της οδού Νορμανού. Πρόκειται κατά βάση για ιδιαίτερα παλαιωμένο οικιστικό απόθεμα που έχει εγκαταλειφθεί. Επίσης κενά είναι τα κτίρια που βρίσκονται ανατολικά, στη συμβολή των οδών Μητροπόλεως και Αιόλου.

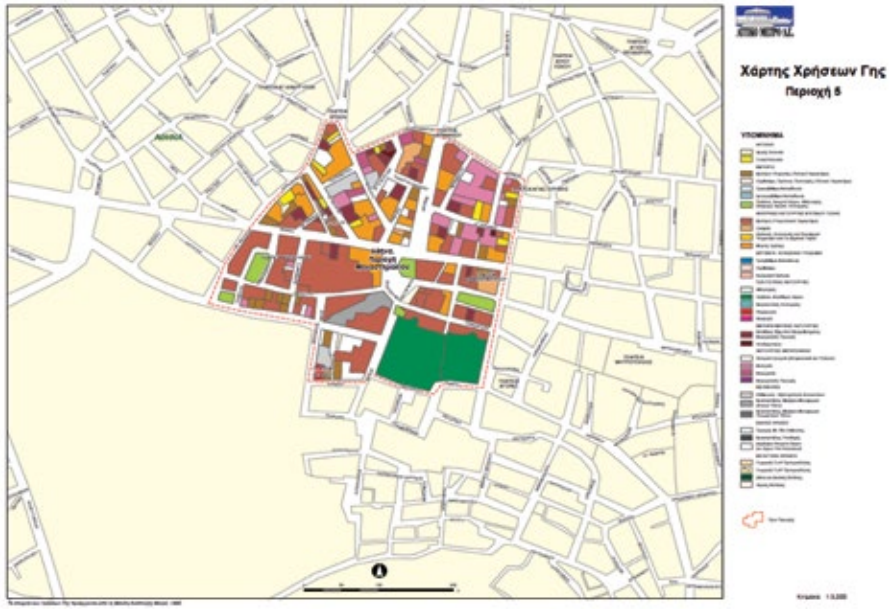
Όσον αφορά την ποσοστιαία κατανομή των αναλυτικών χρήσεων γης, στο ισόγειο των κτιρίων κυριαρχούν τα εμπορικά καταστήματα (69,3%) και η εστίαση (15,3%), η οποία τονώθηκε ιδιαίτερα μετά την ανάπλαση της πλατείας (Μελιμπιανάκη, Αλεξανδρή, Κράλη και Νεοφύτου, 2015). Οι κενοί χώροι, αν και σημαντικού ποσοστού, 8,7% επί του συνόλου, είναι σαφώς πολύ λιγότεροι από αυτούς στις υπόλοιπες τρεις πλατείες Ομονοίας, Κοτζιά και Βαρβακείου, πιθανώς λόγω του περισσότερο έντονου τουριστικού χαρακτήρα (γειτνίαση με Πλάκα) και της μεγαλύτερης ελκυστικότητας της περιοχής. Οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί αντιστοιχούν σε 2%, ενώ υπάρχουν και λίγα ξενοδοχεία σε ποσοστό 1,3% (Εικόνα 3-13, Πίνακας 3-8).

Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μια *ζωντανή* περιοχή που αποτελεί χώρο κοινωνικής συνεύρεσης και αναψυχής, σε αντίθεση με τα ισόγεια, στους ορόφους των κτιρίων οι κενοί χώροι εμφανίζουν πολύ υψηλό ποσοστό (47,8%), αντίστοιχο δηλαδή με αυτό του συνόλου των άλλων τριών πλατειών. Από τις υπόλοιπες χρήσεις κυριαρχούν τα επαγγελματικά εργαστήρια/εγκαταστάσεις αποθήκευσης (23,1%), η εστίαση (11,1%), τα ξενοδοχεία (6,6%) και το εμπόριο (6,6%) (το οποίο αναλύεται σε υπεραγορές/πολυκαταστήματα 4,4% και εμπορικά καταστήματα 2,2%). Υπάρχουν ακόμη γραφεία (2,4%) και πολιτιστικές εγκαταστάσεις (2,2%), καθώς στην περιοχή βρίσκονται πολλές γκαλερί, χώροι εκθέσεων και μεταπώλησης παλιών αντικειμένων (Εικόνα 3-13, Πίνακας 3-8).

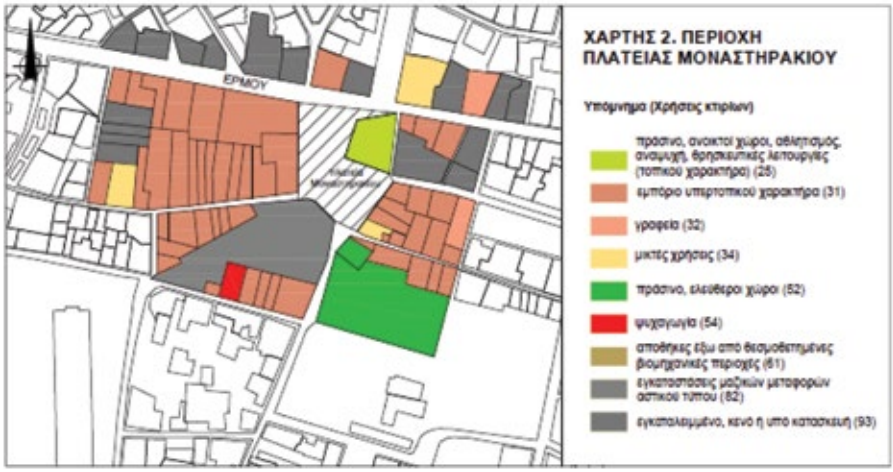
Εικόνα 3-13. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Μοναστηρακίου, 2016*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

Χάρτης 3-3. *Χρήσεις γης στην περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου, 1995*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

Χάρτης 3-4. *Χρήσεις γης στην περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου, 2016*

Πηγή: Αττικό Μετρό Α.Ε.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι παρά το υψηλό ποσοστό των κενών χώρων η πλατεία Μοναστηρακίου δεν εμφανίζει την ίδια εικόνα γενικευμένης υποβάθμισης με τις άλλες κεντρικές πλατείες, καθώς σε αυτήν εντοπίζονται μόνο εστίες απαξιωμένων τμημάτων της περιοχής. Επίσης, το υψηλό ποσοστό των κενών

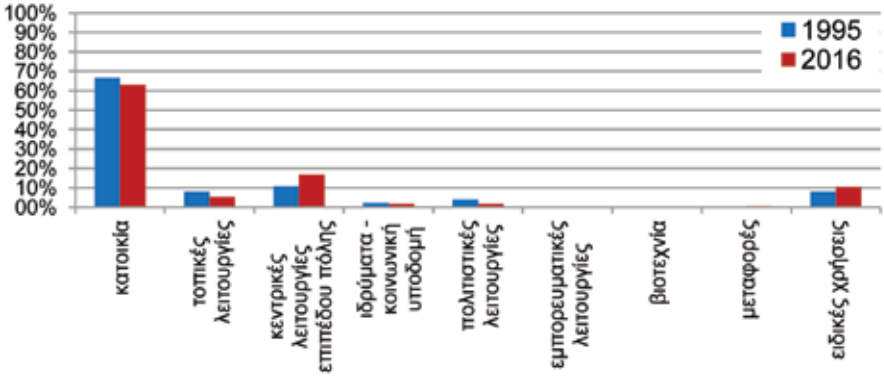
χώρων στους ορόφους οφείλεται στο γεγονός ότι η περιοχή έχει πολλά διώροφα κτίρια. Αρκετά από αυτά έχουν στο ισόγειο κάποια άλλη χρήση, συνήθως κατάστημα, ενώ ο όροφος μπορεί να είναι κενός ανεβάζοντας έτσι το ποσοστό των κενών χώρων στους ορόφους.

3.3.3 Πεζόδρομος Διονυσίου Αρεοπαγίτου -Μουσείο Ακρόπολης

Η συγκεκριμένη περιοχή μελέτης έχει χαρακτηριστεί ως προς την πολεοδομική της λειτουργία «γενική κατοικία», πλην του μετώπου του ΟΤ στο δυτικό άκρο αυτής –που αποτελεί χώρο πρασίνου– καθώς και του γειτονικού σε αυτό ΟΤ που έχουν χαρακτηριστεί «αμιγής κατοικία». Ως εκ τούτου πρόκειται για κατεξοχήν κεντρική περιοχή κατοικίας που έχει παράλληλα και πολιτιστικό χαρακτήρα. Οι μεταβολές των χρήσεων γης που παρατηρούνται στην όμορη περιοχή της Λεωφόρου Διονύσιου Αρεοπαγίτου-Μουσείου Ακρόπολης αφορούν στην αύξηση των κεντρικών λειτουργιών επιπέδου πόλης από 10,9% το 1995 σε 17% το 2016 η οποία συναρτάται με τη μείωση της κατοικίας από 66,7% το 1995 σε 63,2% το 2016. Οι υπόλοιπες ευρείες κατηγορίες παρουσιάζουν χαμηλές αυξομειώσεις (Εικόνα 3-14). Η αύξηση των κεντρικών λειτουργιών επιπέδου πόλης αποδίδεται στην αύξηση των κτιρίων με κυρίαρχη χρήση τη διοίκηση και τις μικτές χρήσεις, ενώ αντίθετα το εμπόριο υπερτοπικού χαρακτήρα παρουσιάζει μικρή μείωση. Οι ειδικές χρήσεις παρουσιάζουν σχετική αύξηση (από 8,0% σε 10,5% για την περίοδο 1995-2015) (Πίνακας 3-15) που οφείλεται στην ύπαρξη ανοιχτών δομήσιμων χωρών και στην παρουσία ορισμένων κατοικιών που σήμερα είναι εγκαταλειμμένες για ποικίλους λόγους ή βρίσκονται σε φάση ανακατασκευής. Η οικονομική κρίση δεν επηρεάζει αρνητικά τις χρήσεις γης της περιοχής καθώς πρόκειται για ελκυστική, ζωντανή και κατοικήσιμη περιοχή που λειτουργεί ως πόλος έλξης και κοινωνικής συνεύρεσης κατοίκων, επισκεπτών και τουριστών.

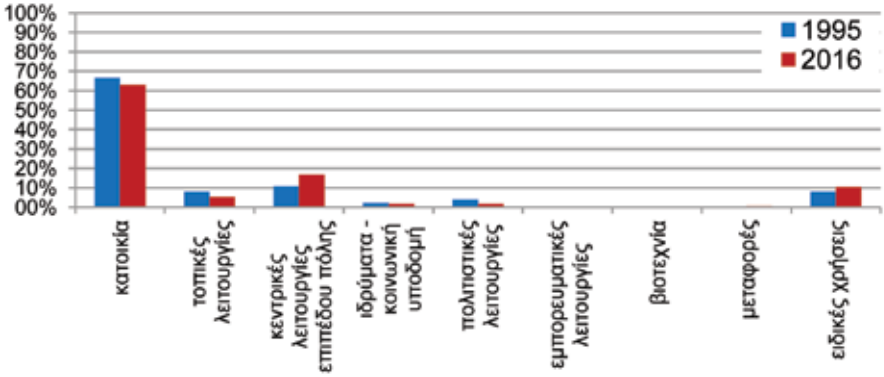
Όσον αφορά τη χωρική διάρθρωση των χρήσεων γης (Χάρτης 3-6), εμφανίζεται έντονη μίξη των υπαρχουσών χρήσεων γης κυρίως στα ΟΤ που βρίσκονται ανατολικά του νέου Μουσείου Ακρόπολης και ιδιαίτερα σε αυτά που περιβάλλονται από τον πεζόδρομο της Διονυσίου Αρεοπαγίτου και τη Λεωφόρο Συγγρού. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός των κενών κτιρίων βρίσκεται στο μέτωπο του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου αλλά και σε άμεση γειτνίαση με το μουσείο, ακόμη και εντός του ίδιου ΟΤ.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται η υφιστάμενη κατάσταση των ειδικότερων κατηγοριών χρήσεων γης για το ισόγειο και το σύνολο των ορόφων για το έτος 2016 (Εικόνα 3-15, Πίνακας 3-9). Είναι εμφανής η πολύ έντονη μίξη των χρήσεων στο ισόγειο και η ισχυρή παρουσία της κατοικίας. Ειδικότερα τα εμπορικά καταστήματα κυριαρχούν (24,2%), ακολουθεί η κατοικία (20,6%) και η εστίαση (16%). Ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό κενών χώρων (11,7%) καταγράφεται στα ισόγεια το οποίο συνδέεται είτε με την ύπαρξη παλαιών εγκαταλελειμμένων κατοικιών είτε με κενά καταστήματα λόγω της ύφεσης. Στην πέμπτη σειρά κατάταξης ως προς τη συχνότητα εμφάνισης βρίσκονται τα καταστήματα παροχής προσωπικών υπη-

Εικόνα 3-14. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες, Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείο Ακρόπολης*

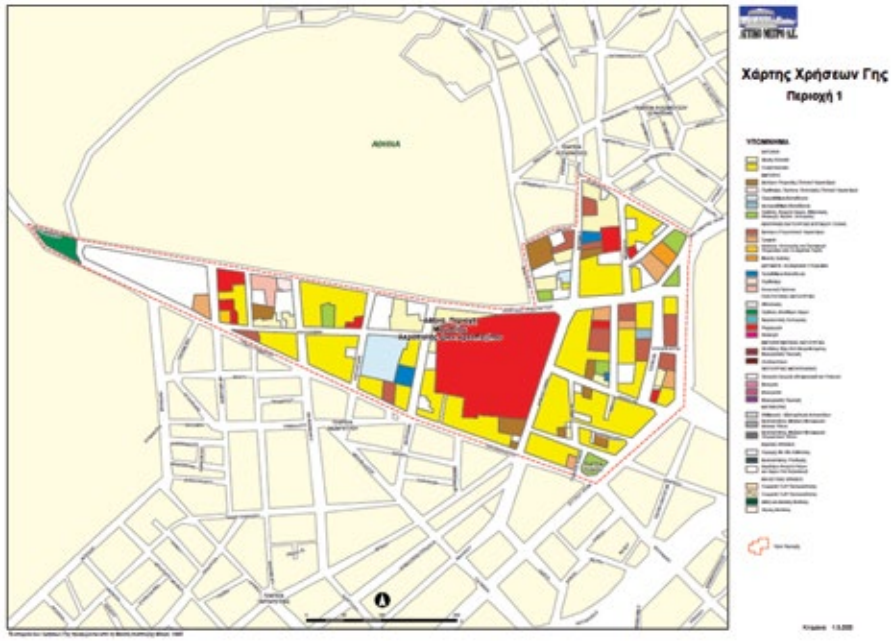
Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από Αττικό Μετρό (1995) και ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

Εικόνα 3-15. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων: πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου και Μουσείο Ακρόπολης*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

ρεσιών (9,6%), ενώ σχεδόν το ήμισυ αυτών αφορούν την παροχή τουριστικών υπηρεσιών, όπως καταστήματα ενοικίασης αυτοκινήτων/ποδηλάτων και τουριστικών πρακτορείων, χαρακτηριστικό που τεκμηριώνει τον τουριστικό χαρακτήρα της περιοχής. Σημαντικές χρήσεις αποτελούν ακόμη τα γραφεία (3,5%), η διοίκηση/οργανισμοί/ιδρύματα (3,2%), τα ξενοδοχεία (2,5%) και ακολουθούν (1%) άλλες χρήσεις υποστηρικτικές της κατοικίας (συντήρηση και επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες κ.τ.λ.), καθώς και χρήσεις (1%) που συνεπικουρούν τον πολιτιστικό της χαρακτήρα (πολιτιστικές εγκαταστάσεις, χώροι συνάθροισης

Χάρτης 3-5. *Χρήσεις γης στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείου Ακρόπολης, 1995*

Πηγή: Αττικό Μετρό Α.Ε.

Χάρτης 3-6. *Χρήσεις γης στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείου Ακρόπολης, 2016*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

κοινού). Αξίζει να σημειωθεί πως στην περιοχή υπάρχει σημαντικός αριθμός καταστημάτων που σχετίζονται με τον δημιουργικό τομέα (γκαλερί/έργα τέχνης, κοσμήματα κ.ά.), αλλά έχουν καταγραφεί στα εμπορικά καταστήματα καθώς δεν πρόκειται απλώς για χώρους έκθεσης αλλά και για υπηρεσίες εμπορίου.

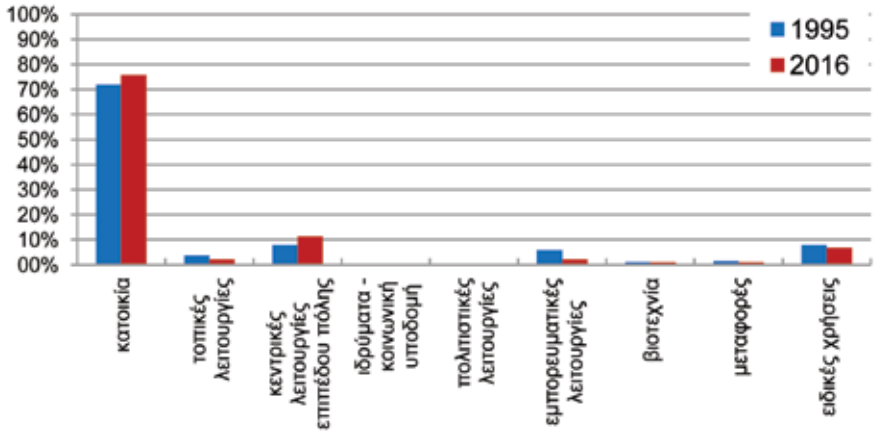
Στους ορόφους η κατοικία είναι κυρίαρχη χρήση (61%) και ακολουθούν οι κενοί χώροι (14%). Ο μικτός χαρακτήρας της περιοχής αποδίδεται στη συγκέντρωση διοικητικών υπηρεσιών (6,3%) και γραφείων (5,9%) που συνδέονται με το χαρακτήρα της ως κεντρικής περιοχής, και ακολουθεί η εκπαίδευση (3,2%) αφού στην περιοχή υπάρχουν ορισμένες ιδιωτικές ανώτατες σχολές, τα ξενοδοχεία (2,4%), οι τράπεζες-ασφάλειες-κοινωφελείς οργανισμοί (1,3%) κ.ά. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί πως στην περιοχή υπάρχουν πολλές κατοικίες που μισθώνονται ως τουριστικά καταλύματα (airbnb), γεγονός που σχετίζεται με τον έντονα τουριστικό χαρακτήρα της περιοχής. Ωστόσο, η πληροφορία αυτή δεν ήταν δυνατό να καταγραφεί κατά την επιτόπια έρευνα αφού οι δραστηριότητες αυτές εξακολουθούν να παραμένουν «κρυφές».

3.3.4 Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ)

Η περιοχή δεν παρουσιάζει αξιόλογες μεταβολές χρήσεων γης πέρα από την ενίσχυση των κεντρικών λειτουργικών επιπέδου πόλης κατά 43% (από 7,9% το 1995 σε 11,3% το 2016) και τη μείωση των εμπορευματικών λειτουργιών (από 5,8% το 1995 σε 2,1% το 2016) (Γράφημα 3-12). Η αύξηση των κεντρικών λειτουργιών επιπέδου πόλης οφείλεται κατά βάση στην αύξηση των κτιρίων με κυρίαρχη χρήση τα γραφεία και δευτερευόντως το εμπόριο υπερτοπικού χαρακτήρα, που συγκεντρώνονται, αφενός, στα ΟΤ που είναι βορειοανατολικά του ΚΠΙΣΝ και σε εγγύτητα με τη Λεωφόρο Συγγρού λίγο πριν τη διασταύρωση με τη Λεωφόρο Ποσειδώνος, αφετέρου, στο ΟΤ νοτιοανατολικά του ΚΠΙΣΝ σε εγγύτητα με τη Λεωφόρο Ποσειδώνος (Χάρτης 3-8). Η μείωση των εμπορευματικών λειτουργιών οφείλεται στην απώλεια από την περιοχή λειτουργιών αποθήκευσης. Όσον αφορά τις ειδικές χρήσεις, αυτές δεν παρουσιάζουν αξιόλογη μεταβολή. Τα κτίρια με κυρίαρχη χρήση το κενό συγκεντρώνονται κυρίως βορειοανατολικά του ΚΠΙΣΝ και σε εκείνα τα ΟΤ που συγκεντρώνουν κεντρικές λειτουργίες, ενώ ελάχιστα ακόμη κτίρια υπάρχουν διάσπαρτα νοτιοανατολικά του ΚΠΙΣΝ. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περιοχή υπάρχει μια σημαντική έκταση εγκαταλελειμμένης παραγωγικής μονάδας του δευτερογενούς τομέα. Η ύπαρξή της σε συνδυασμό με την ισχυρότερη παρουσία στο παρελθόν εμπορευματικών λειτουργιών και βιοτεχνίας είναι ενδεικτική του ελαφρώς διαφορετικού χαρακτήρα της περιοχής παλιότερα.

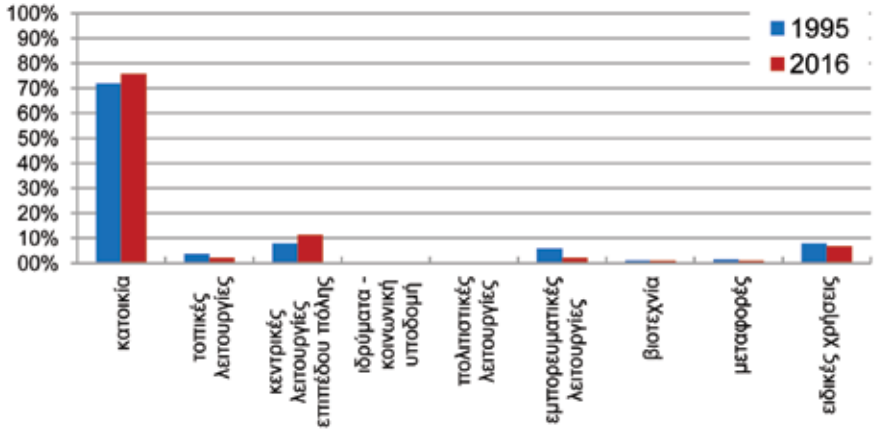
Συνολικά, σήμερα η περιοχή έχει κατά κύριο λόγο χαρακτήρα κατοικίας, καθώς η κατοικία κυριαρχεί σήμερα σε ποσοστό 75,8%, ενώ το 1995 ήταν ελαφρώς μειωμένη (72%) Μάλιστα τα περισσότερα κτίρια έχουν ως κυρίαρχη χρήση την αμιγή κατοικία (57,2%), ενώ η γενική κατοικία εμφανίζεται μόλις σε ποσοστό 18,6%. Το εμπόριο και οι υπηρεσίες τοπικού χαρακτήρα είναι ιδιαίτερα αποδυναμωμένο τόσο σήμερα (2,1%) όσο και το 1995 (3,7%) (Πίνακας 3-16).

Ειδικότερα, η υφιστάμενη κατάσταση των χρήσεων γης ανά αναλυτικές κατηγορίες για τα ισόγεια και το σύνολο των ορόφων παρουσιάζεται στην Εικόνα 3-17 (Πίνακας 3-10). Από την καταγραφή προκύπτει ότι το 63,9% των χρήσεων γης στο ισόγειο και το 80,2% στους ορόφους είναι κατοικία. Δεύτερη επικρατού-

Εικόνα 3-16. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες, ΚΠΙΣΝ*

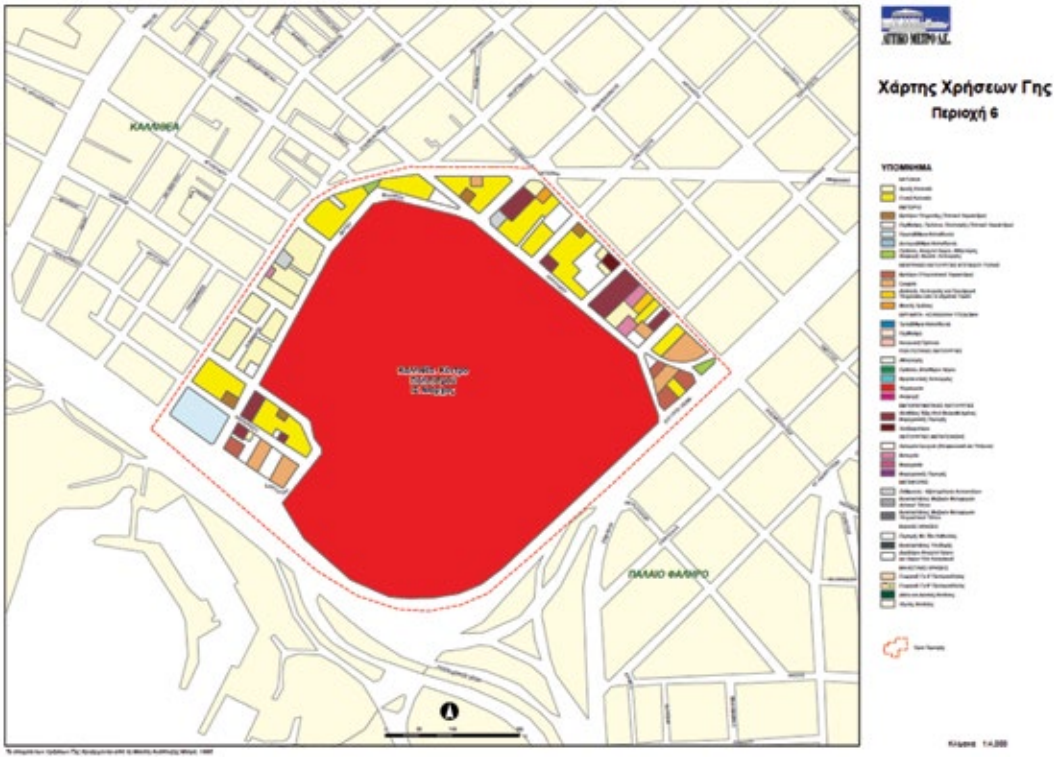
Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από Αττικό Μετρό (1995) και ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

Εικόνα 3-17. *Χρήσεις γης ανά ισόγειο, σύνολο ορόφων: ΚΠΙΣΝ, 2016*

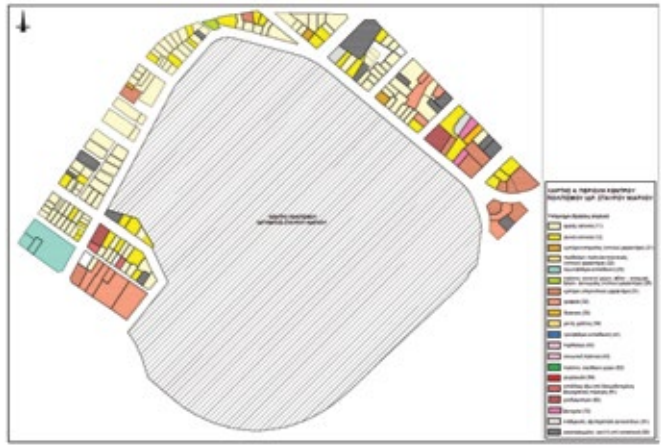
Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμεντζή, Κ. Αβδελίδη, 2016.

σα χρήση στο ισόγειο αποτελούν οι κενοί χώροι (18%) –κυρίως καταστήματα αλλά και κατοικίες–, ενώ ακολουθούν τα γραφεία (4,1%), τα εμπορικά καταστήματα (4,1%) και τα επαγγελματικά εργαστήρια (4,1%). Στους ορόφους δεύτερη επικρατούσα χρήση είναι τα γραφεία (8,7%), καθώς η περιοχή συγκεντρώνει τις έδρες μεγάλων επιχειρήσεων που εγκαθίστανται μάλιστα σε κατεξοχήν κτίρια γραφείων, χωροθετημένα σε εγγύτητα με τους μεγάλους οδικούς άξονες. Οι κενοί χώροι στους ορόφους αντιστοιχούν σε 6,4%. Άλλες χρήσεις (<2%) είναι τα ξενοδοχεία, κτίρια στάθμευσης και εν γένει χρήσεις που εξυπηρετούν περιοχές κατοικίας (εστίαση, συνεργεία αυτοκινήτων, χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες κ.τ.λ.).

Χάρτης 3-7. *Χρήσεις γης στην περιοχή του ΚΠΙΣΝ, 1995*

Πηγή: Αττικό Μέτρο Α.Ε.

Χάρτης 3-8. *Χρήσεις γης στην περιοχή του ΚΠΙΣΝ, 2016 βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο*

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κτίριο από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Γ. Γεμενετζή, 2016.

Επισημαίνεται ότι το σχετικά υψηλό ποσοστό κενών χώρων οφείλεται τόσο στην ύπαρξη παλιών προσφυγικών κατοικιών που σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό εγκαταλελειμμένες, όσο και στο κλείσιμο εμπορικών καταστημάτων και γραφείων.

Συνολικά η όμορη περιοχή του ΚΠΙΣΝ φαίνεται ότι βρίσκεται σε στάδιο μετάβασης καθώς αναδύονται υπερτοπικές λειτουργίες εμπορίου και επιχειρηματικού χαρακτήρα σε γειτνίαση με το ΚΠΙΣΝ και τους μεγάλους οδικούς άξονες. Σε αυτό συνέβαλε καθοριστικά ότι η περιοχή του Παλαιού Ιππόδρομου –στην οποία βρίσκεται το ΚΠΙΣΝ– είχε χαρακτηριστεί από το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας (Ν.1515/1985) ως υπερτοπικός πόλος αναψυχής, αθλητισμού και πολιτιστικών λειτουργιών σε συνδυασμό με τη λειτουργία της Συγγρού ως «βιτρίνας πολιτισμού και επιχειρηματικότητας» μητροπολιτικής και διεθνούς εμβέλειας (ΟΡΣΑ, 2011). Η πρόσφατη τροποποίηση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Καλλιθέας (ΦΕΚ 192/Δ/2016) που περιλάμβανε τον καθορισμό πολεοδομικού κέντρου Δήμου και τοπικού κέντρου γειτονιάς σε ΟΤ και σε πρόσωπα αυτών εκτιμάται πως θα ενισχύσει την τάση συγκέντρωσης υπερτοπικών λειτουργιών.

3.4 Αποτίμηση - συζήτηση

3.4.1 Βασικές διαπιστώσεις για την επίδραση του αστικού σχεδιασμού στις χρήσεις γης

Από την ανάλυση των χρήσεων γης που προηγήθηκε για τις τέσσερις επιλεγμένες περιπτώσεις μελέτης γίνεται φανερό ότι οι επιδράσεις των αστικών παρεμβάσεων στην όμορη ζώνη αυτών διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τύπο (εμβληματικό αρχιτεκτονικό έργο, έργα υποδομής) και το είδος της αστικής παρέμβασης (χωροθέτηση νέων λειτουργιών, αισθητικές παρεμβάσεις, λειτουργικές διευθετήσεις), το βάθος χρόνου υλοποίησης της παρέμβασης, τα εγγενή πολεοδομικά χαρακτηριστικά της ίδιας της περιοχής παρέμβασης (συμπεριλαμβανομένου και του θεσμικού πλαισίου που καθορίζει τις επιτρεπόμενες χρήσεις γης), αλλά και τον χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής στην οποία εντάσσεται η αστική παρέμβαση. Ο συγκερασμός των στοιχείων αυτών, σε συνδυασμό με το ευρύτερο κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο διαμορφώνει κάθε φορά το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή την επίδραση του αστικού σχεδιασμού στις χρήσεις γης, και κατ' επέκταση στις συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων και ανθρώπων σε μια περιοχή, και τελικά στη διατήρηση ή την αλλαγή της ταυτότητας της περιοχής παρέμβασης με βάση τη στόχευση (ή μη) του έργου αστικής παρέμβασης.

Για παράδειγμα, η διερεύνηση της μεταβολής των χρήσεων γης έδειξε ότι η κατασκευή του έργου ΚΠΙΣΝ δεν επηρέασε σημαντικά την αλλαγή του χαρακτήρα της περιοχής. Οι υπερτοπικές λειτουργίες εμπορίου και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων αυξήθηκαν μεν, αλλά δεν καταγράφηκε αύξηση των υποστηρικτικών χρήσεων πολιτισμού και αναψυχής που είναι συναφείς με τη λειτουργία του ΚΠΙΣΝ ως υπερτοπικού πόλου πολιτισμού και αναψυχής. Το γεγονός ότι η παράδοση του έργου στους πολίτες είναι πολύ πρόσφατη δικαιολογεί τη διατήρηση του

χαρακτήρα της περιοχής. Αν και υπάρχουν ενδείξεις ότι η περιοχή μπορεί να εισέλθει σε μια φάση μετάβασης, θα πρέπει να συνεκτιμηθεί ειδικότερα ο αστικός σχεδιασμός του έργου προς την κατεύθυνση αυτή. Κι αυτό γιατί πρόκειται στην ουσία για ένα έργο του οποίου η ενσωμάτωση στον οικιστικό ιστό είναι αμφίβολη, καθώς η ψηλή περιτοίχιση από την πλευρά του Δ. Καλλιθέας δημιουργεί ισχυρά όρια με την περιβάλλουσα περιοχή.

Αντίθετα, ο συνδυασμός της κατασκευής του νέου Μουσείου Ακρόπολης και του πεζόδρομου Διονυσίου Αρεοπαγίτου, των οποίων ο χρόνος υλοποίησης έχει υπερβεί τη δεκαετία, έχει λειτουργήσει θετικά προς την κατεύθυνση της αύξησης των κεντρικών λειτουργιών, ενώ παράλληλα η περιοχή συγκεντρώνει και υψηλό ποσοστό κατοικίας. Γενικά, η ύπαρξη κατοικίας θεωρείται κρίσιμη καθώς μπορεί να λειτουργήσει πολλαπλασιαστικά στην αναζωογόνηση της περιοχής μέσω αστικών παρεμβάσεων. Καθοριστικός είναι και ο ίδιος ο χαρακτήρας της περιοχής (συγκέντρωση υπερτοπικών λειτουργιών πολιτισμού, αναψυχής, πρασίνου) που δεν επιτρέπει την αλλοίωση της ταυτότητας της περιοχής από άλλους εξωγενείς παράγοντες, όπως η υφιστάμενη ύφεση και κρίση. Η υλοποίηση του πεζόδρομου Δ. Αρεοπαγίτου στοχεύει στην ανάκτηση και ανάδειξη της ιστορικής πόλης, ενώ σε συνδυασμό με την κατασκευή του εμβληματικού Μουσείου Ακρόπολης αποσκοπούν στην ενίσχυση της πολιτιστικής και τουριστικής ταυτότητας της περιοχής. Ο στόχος αυτός φαίνεται πως επιτυγχάνεται καθώς η περιοχή συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό γκαλερί και χώρων έργων τέχνης καθώς και υποστηρικτικών προς τον τουρισμό υπηρεσίες (όπως ταξιδιωτικά πρακτορεία, καταστήματα ενοικίασης μηχανοκίνητων και μη μηχανοκινήτων μέσων, airbnb).

Τελείως διαφορετικά είναι τα αποτελέσματα στο σύμπλεγμα των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου. Πρόκειται για την περιοχή στην οποία οι αστικές παρεμβάσεις μετρούν το μεγαλύτερο χρόνο υλοποίησης, ενώ και το είδος αυτών είναι διαφορετικό, καθώς αφορούν κυρίως στην αισθητική αναβάθμιση και στη βελτίωση της λειτουργικής οργάνωσης του χώρου, μέσω της κατασκευής έργων υποδομής (πάρκινγκ). Πρόκειται για αποκλειστικά κεντρική περιοχή της πόλης που έχει δύο κύρια αλληλοτροφοδοτούμενα χαρακτηριστικά: α) την απουσία της κατοικίας (<1%), β) την κατ' εξακολούθηση βίωση αστικών κρίσεων: περιβαλλοντικών, κοινωνικών, οικονομικών.

Και οι τρεις αστικές παρεμβάσεις που έγιναν στις ισάριθμες πλατείες δεν κατάφεραν να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της «ανάταξης» της περιοχής, εκτός ίσως από σύντομες χρονικές περιόδους. Η σημαντικότερη μεταβολή των χρήσεων γης αφορά στη μεγάλη μείωση των κεντρικών λειτουργιών και στην αύξηση των κτιρίων με κυρίαρχη χρήση τους κενούς χώρους. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει τη συνεχή απαξίωση της περιοχής. Η ύφεση και η κρίση λειτούργησε καταλυτικά προς την κατεύθυνση αυτή, αλλά η επιρροή της δε θα ήταν τόσο έντονη αν δεν υπήρχαν οι προϋπάρχουσες τάσεις απαξίωσης. Η ειδικότερη ανάλυση των υφιστάμενων χρήσεων γης σε επίπεδο ισογείου και ορόφων καταδεικνύει τη μεγάλη διαφορά ανάμεσα στους περιορισμένους αυτοτελείς κενούς χώρους που υπάρχουν στο επίπεδο κίνησης των πεζών και στην εντατικοποίηση των κενών χώρων στο χωρικά αποκομμένο από τη λειτουργία της κίνησης επίπεδο των

ορόφων. Έτσι, η βασική λειτουργία των πλατειών ως χώρου κίνησης φαίνεται πως υποβαθμίζει το χαρακτήρα των αστικών λειτουργιών που βρίσκονται σε διαφορετικό επίπεδο από αυτό της κίνησης των πεζών, ενώ ταυτόχρονα η έλλειψη στρατηγικής για την απόδοση συγκεκριμένης ταυτότητας στην περιοχή ενισχύει τη λειτουργία της περιοχής ως «τόπο διέλευσης».

Τέλος, ο χαρακτήρας της όμορης περιοχής της πλατείας Μοναστηρακίου διαφοροποιείται σημαντικά από το σύμπλεγμα των τριών πλατειών, παρά την απουσία κατοικίας και σε αυτήν. Η αστική παρέμβαση –που αφορούσε κατά βάσεις τεχνικές μικρο-επεμβάσεις– πέτυχε την ανάδειξη της ταυτότητας της περιοχής με την έννοια ότι απέτρεψε τον αντίκτυπο της ύφεσης και της κρίσης. Η περιοχή εξακολουθεί να είναι ελκυστική καθόλη τη διάρκεια της ημέρας διατηρώντας τις λειτουργίες του εμπορίου και της αναψυχής. Η αύξηση των κενών κτιρίων εντοπίζεται σε συγκεκριμένες εστίες στα εξωτερικά όρια της περιοχής μελέτης χωρίς να δημιουργεί εικόνα υποβάθμισης.

3.4.2 Πρόταση για την κατασκευή δεικτών μεταβολής των χρήσεων γης

Τελικό ζητούμενο του αστικού σχεδιασμού παραμένει η αστική αναβάθμιση της περιοχής παρέμβασης, τόσο με όρους κοινωνικής αναμόρφωσης και οικονομικής ανασυγκρότησης, όσο και με όρους αισθητικής αναβάθμισης, καλύτερης οργάνωσης των αστικών λειτουργιών, πολιτιστικής αναζωογόνησης και εν γένει βελτίωσης της ποιότητας αστικής ζωής. Υπό το πρίσμα αυτό, και για να είναι μετρήσιμα τα αποτελέσματα του αστικού σχεδιασμού και συγκεκριμένα η επίδρασή του στις χρήσεις γης, κρίνεται σκόπιμη η χρήση δεικτών που θα βασίζονται σε ποσοτικά δεδομένα και θα αξιολογούν τις μεταβολές εκείνων των χρήσεων γης που σχετίζονται με την αστική αναβάθμιση. Ωστόσο, επειδή η αστική αναβάθμιση αποτελεί έναν ευρύ στόχο, πρέπει να αναζητείται κάθε φορά ο ειδικότερος στόχος της αστικής παρέμβασης όπως αυτός διατυπώνεται στο λόγο των δημόσιων φορέων ή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας κατά τον προγραμματισμό του έργου, όσο και στο λόγο των δημιουργών (όραμα, άξονες παρέμβασης).

Έτσι, προτείνεται η παρακολούθηση της επίδρασης του στις χρήσεις γης της περιβάλλουσας περιοχής ανά πενταετία με χρονικό σημείο εκκίνησης την έναρξη της φάσης κατασκευής του έργου. Η παρακολούθηση της επίδρασης προτείνεται να αφορά στο ποσοστό μεταβολής των χρήσεων γης, όπως αυτές προσδιορίζονται καταρχήν ανά ευρείες κατηγορίες χρήσεων γης. Στη συνέχεια τα αποτελέσματα μπορούν να αποτιμηθούν βάσει του ειδικότερου στόχου της παρέμβασης (π.χ. ενίσχυση πολιτιστικής ταυτότητας, τουριστικής ταυτότητας). Ειδικότερα η μεταβολή των χρήσεων γης με βάση τις ευρείες κατηγορίες (βλ. Πίνακα 3-2) αφορά:

- την κατοικία
- τις κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης
- τις τοπικές λειτουργίες
- την κοινωνική υποδομή/ιδρύματα

- τις πολιτιστικές λειτουργίες
- τις εμπορευματικές λειτουργίες
- τη βιοτεχνία
- τις μεταφορές
- τις ειδικές χρήσεις.

Οι δείκτες πρέπει να παρέχουν αντικειμενική και συγκρίσιμη πληροφορία όσον αφορά τις χρήσεις γης ανά κάθε χρονική περίοδο μελέτης. Για το σκοπό αυτόν είναι απαραίτητο να υπάρχει ενιαία και σαφής μεθοδολογία. Οι δείκτες δε θα εκφράζουν μόνο απόλυτα μεγέθη, αλλά θα εστιάζουν στις αλλαγές που συνέβησαν σε ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και θα προσδιορίζουν τις τάσεις αστικής ανάπτυξης.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται ενδεικτικά ένας δείκτης μεταβολής των χρήσεων γης με βάση τις ευρείες κατηγορίες (βλ. Πίνακα 3-3). Αντίστοιχα μπορούν να διαμορφωθούν και οι υπόλοιποι.

Η παρακολούθηση της μεταβολής των χρήσεων γης προτείνεται να γίνεται από τους φορείς προγραμματισμού του έργου (συνήθως το Δήμο ή το αρμόδιο Υπουργείο/ Οργανισμό). Η οριοθέτηση της όμορης περιοχής της αστικής παρέμβασης στην οποία θα μελετηθούν οι χρήσεις γης, όπως και η ταξινόμηση των κατηγοριών των χρήσεων γης, προτείνεται να γίνει βάσει της προαναφερθείσας μεθοδολογίας.

Τέλος, σημειώνεται πως η υιοθέτηση των ίδιων δεικτών και της ίδιας μεθόδου καταγραφής των χρήσεων γης επιτρέπει μελλοντικά τη μετα-ανάλυση της επίδρασης του αστικού σχεδιασμού στις χρήσεις γης και κατ' επέκταση τη γενίκευση των συμπερασμάτων για την επιρροή του αστικού σχεδιασμού ανάλογα και με τον τύπο της αστικής παρέμβασης.

Πίνακας 3-3. *Πρόταση δείκτη μεταβολής χρήσεων*

ΤΕΧΝΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΔΕΙΚΤΗ: ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ		
Ορισμός	Ποσοστιαία μεταβολή των μονάδων του χώρου που έχουν χρήση πολιτισμού στο σύνολο των μονάδων του χώρου (στο ισόγειο και στο σύνολο των ορόφων)	
Τυπική μορφή	Πίνακας Ποσοστού	Γράφημα
Περιοχή Εφαρμογής	Ολόκληρη η περιοχή που έχει οριστεί ως όμορη περιοχή της αστικής παρέμβασης	
Συχνότητα Μέτρησης	Μεσοπρόθεσμα	Μακροπρόθεσμα
	5 έτη	10 έτη
Δεδομένα	Συνολικός αριθμός των μονάδων του χώρου που έχουν χρήση πολιτισμού (στο ισόγειο και στο σύνολο των ορόφων) Συνολικός αριθμός όλων των μονάδων του χώρου (στο ισόγειο και στο σύνολο των ορόφων)	
Πηγές	1. Επιτόπια καταγραφή των χρήσεων γης 2. Για ορισμένες χρήσεις (π.χ. κατοικία) ενδεχομένως να υπάρχουν στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ	

Προβλήματα	Χρονοβόρα διαδικασία Δυσκολία στην καταγραφή λόγω μη απόκρισης των κατοίκων της περιοχής
Σχόλια	Το ποσοστό μεταβολής της συγκεκριμένης χρήσης μπορεί να αποτελεί δείκτη εκτίμησης της επίτευξης του στόχου παρέμβασης. Για παράδειγμα, ο στόχος της ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας θεωρείται ότι επιτυγχάνεται εφόσον έχουν αυξηθεί οι πολιτιστικές λειτουργίες. Στη βάση αυτή μπορούν να μελετηθούν ειδικότερα οι υποκατηγορίες των χρήσεων πολιτισμού που αυξήθηκαν (π.χ. γκαλερί, αίθουσες εκθέσεων, μουσεία)

Πηγή: Επεξεργασία Γ. Γεμενετζή, 2016, ΕΚΚΕ.

Βιβλιογραφία

Hall, T. (1999α). *Αστική Γεωγραφία*. Αθήνα: Κριτική.

Hall, T. (1999β). The future of cities. *Computers, Environment and Urban Systems*, 23, 173-185.

Καυκαλάς, Γ., Βιτοπούλου Α., Γεμενετζή Γ., Γιαννακού Α. και Α. Τασοπούλου (2015). *Βιώσιμες πόλεις: Προσαρμογή και ανθεκτικότητα σε περιόδους κρίσης*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, διαθέσιμο στο Αποθετήριο «Κάλλιπος», URL: http://repository.kallipos.gr/handle/11419/222.

Κομνηνός, Ν. (ά.χ.). *Θεωρία της αστικότητας: iii αστικός σχεδιασμός και κατασκευή της πόλης*.

http://www.urenio.org/el/wp-content/uploads/2008/10/Theoria-astikotitas-3.pdf

Μαλούτας, Θ., Κανδύλης, Γ., Πέτρου, Μ. και Σουλιώτης, Ν. (2013). *Το κέντρο της Αθήνας ως πολιτικό διακύβευμα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

Μελιμπιανάκη, Ε., Αλεξανδρή, Ε., Κράλη, Ε. και Νεοφύτου, Γ. (2015). Το εμπορικό τρίγωνο της Αθήνας. Μεταβολές σε περίοδο κρίσης. Στο *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Βόλος.

Newman, P. and Thornley, A. (2005). *Planning world cities: Globalisation and urban politics*. London: Palgrave-Macmillan.

Οικονόμου, Δ. και Γ. Πετράκος (2005, γ' έκδοση). Πολιτικές αστικής ανάπτυξης και πολεοδομικής οργάνωσης στην Ελλάδα. Στο Δ. Οικονόμου και Γ. Πετράκος (επιμ.), *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων - διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής* (σελ. 413-446). Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας-Gutenberg.

ΟΡΣΑ (2011). Συγγρού: Αστική λεωφόρος πολιτισμού και επιχειρηματικής δραστηριότητας. Αθήνα.

Washburn, A. (2013). *The nature of urban design: A New York perspective on resilience*. Washington: Island Press.

Παράρτημα

Κατανομές και μεταβολές χρήσεων γης στις περιοχές μελέτης Α, Β, Γ

Πίνακας 3-4. *Ποσοστιαία κατανομή χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Ομονοίας, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	ΟΜΟΝΟΙΑ
1,43	0,00	κατοικία
0,00	0,00	κοινωνική πρόνοια
0,18	0,00	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,00	θρησκευτικοί χώροι
0,00	0,00	πολιτισμός
0,00	0,00	χώροι συνάθροισης κοινού
0,18	40,69	εμπορικά καταστήματα
0,18	11,26	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
7,14	2,16	υπεραγορές, πολυκαταστ., εμπορ. εκθέσεις
14,46	1,30	γραφεία
2,50	4,76	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
9,46	0,00	διοίκηση
1,79	0,43	περίθαλψη
0,00	13,85	εστίαση
0,00	0,00	αναψυχή
7,14	0,43	ξενοδοχεία
0,00	0,00	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	0,00	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
0,54	0,87	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
0,54	0,00	βιοτεχνίες
54,46	24,24	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-5. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Κοτζιά, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	ΚΟΤΖΙΑ
1,52	0,00	κατοικία
0,00	0,00	κοινωνική πρόνοια
2,78	0,00	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,68	θρησκευτικοί χώροι
0,00	0,00	πολιτισμός
0,22	0,68	χώροι συνάθροισης κοινού
2,17	60,96	εμπορικά καταστήματα
0,00	3,42	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
8,70	1,37	υπεραγορές, πολυκαταστ., εμπορ. εκθέσεις
18,26	1,37	γραφεία
2,39	2,74	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
9,57	0,00	διοίκηση
0,22	0,00	περίθαλψη
0,00	6,85	εστίαση
0,00	0,00	αναψυχή
6,52	0,68	ξενοδοχεία
0,00	0,00	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	0,00	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
9,35	2,74	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
0,00	0,00	βιοτεχνίες
41,09	18,49	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-6. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Βαρβακείου, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΣ
0,00	0,00	κατοικία
0,00	0,00	κοινωνική πρόνοια
2,78	0,00	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,00	θρησκευτικοί χώροι
0,00	0,00	πολιτισμός
0,00	0,00	χώροι συνάθροισης κοινού
12,24	75,32	εμπορικά καταστήματα
0,00	0,87	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
2,78	0,43	υπεραγορές, πολυκαστ., εμπορ. εκθέσεις
5,01	0,43	γραφεία
0,00	0,00	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
0,28	0,00	διοίκηση
0,00	0,00	περίθαλψη
5,56	6,93	εστίαση
0,00	0,00	αναψυχή
8,34	0,43	ξενοδοχεία
0,00	0,00	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	0,00	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
0,83	0,00	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
12,66	0,00	βιοτεχνίες
49,51	15,58	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-7. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του συμπλέγματος Πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	ΠΛΑΤΕΙΕΣ ΟΜΟΝΟΙΑΣ-ΚΟΤΖΙΑ-ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ
1,07	0,00	κατοικία
0,00	0,00	κοινωνική πρόνοια
0,79	0,00	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,16	θρησκευτικοί χώροι
0,00	0,00	πολιτισμός
0,07	0,16	χώροι συνάθροισης κοινού
3,93	58,72	εμπορικά καταστήματα
0,14	5,43	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
6,43	1,32	υπεραγορές, πολυκαστ., εμπορ. εκθέσεις
13,07	0,99	γραφεία
1,79	2,47	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
7,21	0,00	διοίκηση
1,36	0,16	περίθαλψη
1,43	9,54	εστίαση
0,00	0,00	αναψυχή
7,14	0,49	ξενοδοχεία
0,00	0,00	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	0,00	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
4,07	0,99	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
3,50	0,00	βιοτεχνίες
48,00	19,57	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-8. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή της Πλατείας Μοναστηρακίου, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ
0,00	0,00	κατοικία
0,00	0,00	κοινωνική πρόνοια
0,00	0,00	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,00	θρησκευτικοί χώροι
2,22	0,67	πολιτισμός
0,00	0,00	χώροι συνάθροισης κοινού
4,44	69,33	εμπορικά καταστήματα
0,00	1,33	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
2,22	0,67	υπεραγορές, πολυκαταστ., εμπορ. εκθέσεις
2,44	0,00	γραφεία
0,00	2,00	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
0,00	0,00	διοίκηση
0,00	0,00	περίθαλψη
11,11	15,33	εστίαση
0,00	0,00	αναψυχή
6,67	1,33	ξενοδοχεία
0,00	0,00	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	0,00	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
23,11	0,00	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
0,00	0,00	βιοτεχνίες
0,00	0,67	σταθμοί μετεπιβίβασης ΜΜΜ
47,78	8,67	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-9. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου και Μουσείου Ακρόπολης, 2016*

Σύν. ορόφων	Ισόγειο	Δ. ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ
61,01	20,64	κατοικία
1,23	0,71	κοινωνική πρόνοια
3,25	0,71	εκπαίδευση
0,00	0,00	άθληση
0,00	0,36	θρησκευτικοί χώροι
1,23	1,07	πολιτισμός
1,29	1,07	χώροι συνάθροισης κοινού
0,61	24,20	εμπορικά καταστήματα
0,18	9,61	καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών
0,61	0,36	υπεραγορές, πολυκαταστ., εμπορ. εκθέσεις
5,89	3,56	γραφεία
1,35	1,07	τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
6,32	3,20	διοίκηση
0,00	0,00	περίθαλψη
0,00	16,01	εστίαση
0,00	0,71	αναψυχή
2,45	2,49	ξενοδοχεία
0,61	0,71	στάθμευση
0,00	0,00	πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας
0,00	0,00	πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων
0,00	1,07	συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων
0,00	0,71	επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης
0,00	0,00	βιοτεχνίες
0,00	0,00	σταθμοί μετεπιβίβασης ΜΜΜ
0,00	11,74	κενό
100	100	σύνολο

Πίνακας 3-10. *Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου, 2016*

ΚΠΣΝ	Ισόγειο	Σύν. ορόφων
κατοικία	63,92	80,23
κοινωνική πρόνοια	0,51	0,00
εκπαίδευση	0,51	0,00
άθληση	0,00	0,00
θρησκευτικοί χώροι	0,00	0,00
πολιτισμός	0,00	0,00
χώροι συνάθροισης κοινού	0,00	0,00
εμπορικά καταστήματα	4,12	0,11
καταστήματα παροχής προς. υπηρεσιών	0,00	0,00
υπεραγορές, πολυκαταστ., εμπορ. εκθέσεις	0,00	0,00
γραφεία	4,12	8,69
τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί	0,52	0,00
διοίκηση	0,00	1,14
περίθαλψη	0,00	0,00
εστίαση	2,06	0,00
αναψυχή	0,00	0,00
ξενοδοχεία	0,52	0,00
στάθμευση	0,52	0,57
πρατήρια παροχής καυσίμων και ενέργειας	0,00	0,00
πλυντήρια-λιπαντήρια αυτοκινήτων	0,00	0,00
συντήρηση και επισκευή μηχανοκ. οχημάτων	1,55	1,14
επαγγελ. εργαστήρια & εγκατ. αποθήκευσης	4,12	1,14
βιοτεχνίες	0,00	0,00
σταθμοί μετεπιβίβασης ΜΜΜ	0,00	0,00
κενό	18,04	6,42
σύνολο	100	100

Πίνακας 3-11. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Ομονοίας (1995-2016)*

ΟΜΟΝΟΙΑ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	0	0	27	1	0	0	0	0	26	54
	%	0,0%	0,0%	50,0%	1,9%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	48,1%	100,0%
1995	N	0	0	51	1	0	0	0	2	0	54
	%	0,0%	0,0%	94,4%	1,9%	0,0%	0,0%	0,0%	3,7%	0,0%	100,0%

Πίνακας 3-12. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Κοτζιά (1995-2016)*

ΚΟΤΖΙΑ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	0	1	26	0	0	4	0	0	15	46
	%	0,0%	2,2%	56,5%	0,0%	0,0%	8,7%	0,0%	0,0%	32,6%	100,0%
1995	N	0	5	36	0	1	1	0	0	1	44
	%	0,0%	11,4%	81,8%	0,0%	2,3%	2,3%	0,0%	0,0%	2,3%	100,0%

Πίνακας 3-13. *Χρήσεις γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Βαρβακείου (2016)*

ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΣ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	0	18	12	2	0	0	1	0	20	53
	%	0,0%	34,0%	22,6%	3,8%	0,0%	0,0%	1,9%	0,0%	37,7%	100,0%

Πίνακας 3-14. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου (1995-2016)*

ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	0	2	55	0	1	0	0	1	17	76
	%	0,0%	2,6%	72,4%	0,0%	1,3%	0,0%	0,0%	1,3%	22,4%	100,0%
1995	N	0	1	72	0	0	1	0	1	1	76
	%	0,0%	1,3%	94,7%	0,0%	0,0%	1,3%	0,0%	1,3%	1,3%	100,0%

Πίνακας 3-15. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου- Νέου Μουσείου Ακρόπολης (1995-2016)*

Δ. ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	108	9	29	3	3	0	0	1	18	171
	%	63,2%	5,3%	17,0%	1,8%	1,8%	0,0%	0,0%	0,6%	10,5%	100,0%
1995	N	116	14	19	4	7	0	0	0	14	174
	%	66,7%	8,0%	10,9%	2,3%	4,0%	0,0%	0,0%	0,0%	8,0%	100,0%

Πίνακας 3-16. *Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου (1995-2016)*

ΚΠΙΣΝ											
Καταγραφή		κατοικία	τοπικές λειτουργίες	κεντ. λειτουργίες επιπ. πόλης	ιδρύματα - κοινωνική υποδομή	πολιτιστικές λειτουργίες	εμπορευματικές λειτουργίες	λειτουργίες μεταποίησης	μεταφορές	ειδικές χρήσεις	σύνολο
2016	N	147	4	22	0	0	4	2	2	13	194
	%	75,8%	2,1%	11,3%	0,0%	0,0%	2,1%	1,0%	1,0%	6,7%	100,0%
1995	N	136	7	15	0	0	11	2	3	15	189
	%	72,0%	3,7%	7,9%	0,0%	0,0%	5,8%	1,1%	1,6%	7,9%	100,0%

4

Ο εμπορικός χαρακτήρας τεσσάρων κεντρικών πλατειών της Αθήνας μετά τις αστικές αναπλάσεις τους

Κώστας Γκόρτσος

4.1 Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του γενικότερου ερευνητικού προγράμματος με τίτλο *Κοινωνικές επιπτώσεις και δημόσιες πολιτικές στους τομείς της ενέργειας, της βιομηχανίας, του αστικού σχεδιασμού, και των υποδομών του διαδικτύου* και ειδικότερα του έργου για τις *Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων*, μεταξύ των άλλων ερευνητικών προσεγγίσεων στη διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού στην Αθήνα, μελετήθηκε και ο εμπορικός χαρακτήρας τεσσάρων κεντρικών πλατειών (Ομονοίας, Εθνικής Αντίστασης-Κοτζιά, Βαρβακείου, Μοναστηρακίου) μετά την τελευταία ανάπλαση τους. Στόχος της μελέτης, που παρουσιάζει το παρόν κεφάλαιο, είναι η ανάδειξη του προφίλ των πλατειών μετά τις τελευταίες επεμβάσεις ανάπλασης και αναβάθμισής τους, βάσει συνδυασμού πρωτογενών δεδομένων καταγραφής της σημερινής πραγματικής κατάστασης και δευτερογενών δεδομένων για την εξέλιξη της μορφής τους. Οι αναφορές στα ιστορικά - πολεοδομικά γεγονότα και η φωτογραφική τεκμηρίωση φανερώνουν ότι οι πλατείες των Αθηνών είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με την ιστορική, κοινωνική και πολεοδομική εξέλιξη της πόλης που προσέδωσε σε αυτές ιδιαίτερη συμβολική αξία. Η σημερινή πραγματικότητα ενός πολλαπλά προβληματικού κέντρου, μεταξύ των άλλων, και λόγω της πρωτοφανούς οικονομικής, μεταναστευτικής και προσφυγικής κρίσης, επανακαθορίζει το ρόλο που αυτές επιφορτίζονται στην οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης.

Γενικότερα οι πλατείες[1] συγκαταλέγονται στην ιδιαίτερη περίπτωση του ελεύ-

1. Ο όρος της «πλατείας» προσδιορίζεται κατά κύριο λόγο στα διάφορα λεξικά από την ετυμολογία της λέξης ενώ στα πολεοδομικά και τεχνικά κείμενα ο όρος αυτός χρησιμοποιείται αλλά δεν προσδιορίζεται επακριβώς. Η έννοια της πλατείας δεν μπορεί, να οριστεί από τη μορφολογία και τη θέση της, τη διαμόρφωση της και τις δραστηριότητες που φιλοξενεί, χωρίς να συμπεριληφθεί

θερου κοινόχρηστου αστικού χώρου με προνομιακή χωροθέτηση, και ως εκ τούτου, γίνονται δέκτες των κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων που διαμορφώθηκαν σταδιακά στην ιστορική εξέλιξη της πόλης.

Από τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συχνότητα μετάβασης, δηλαδή την επισκεψιμότητα μίας πλατείας από τις διάφορες ομάδες πληθυσμού, είναι εκτός της ιστορικότητας και της προνομιακής θέσης της, και οι εγκατεστημένες στο χώρο της εξυπηρετήσεις, η χωρική διαμόρφωση και ο εξοπλισμός της. Η σχέση μεταξύ της επισκεψιμότητας και των χωροθετημένων χρήσεων είναι δυναμική και αμφίδρομη, αφού η οποιαδήποτε εξέλιξη – μεταβολή του ενός από τους δύο παράγοντες επιδρά άμεσα και στον άλλο.[2] Οι δραστηριότητες που συγκεντρώνονται στη περίμετρο των πλατειών ταυτίζονται με την «καθημερινότητα», όπως αυτή προσδιορίζεται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την κοινωνικοοικονομική ζωή της ευρύτερης περιοχής τους. Οι πλέον ευαίσθητες από τις δραστηριότητες αυτές, που βρίσκονται περιμετρικά των πλατειών, είναι οι εγκατεστημένες στα ισόγεια των κτιρίων που βιώνουν σε πραγματικό χρόνο τα γεγονότα και τις εξελίξεις που συντελούνται στο δημόσιο χώρο από τα οποία άμεσα επηρεάζονται. Πρόκειται για το «ζωντανό» κομμάτι, των εμπορικών και άλλων δραστηριοτήτων, που η κοινωνική αποδοχή της υποβάθμισης ή της αναβάθμισης μίας πλατείας αντανακλάται στη λειτουργία τους.

4.1.1 Αντικείμενο και μεθοδολογία της εργασίας

Στο πλαίσιο του γενικότερου ζητήματος που απασχολεί το έργο και αφορά τις επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, η καταγραφή των σημερινών χρήσεων, σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα των απαντήσεων της έρευνας με ερωτηματολόγιο για τις δραστηριότητες των ανθρώπων που δραστηριοποιούνται – εργάζονται στο επίπεδο της πλατείας, δηλαδή του πληθυσμού με προνομιακή αντίληψη της καθημερινότητας της και των αλλαγών τις οποίες έχει υποστεί τα τελευταία χρόνια, θα βοηθήσει να αναδειχτεί το προφίλ της κάθε πλατείας. Η εργασία βασίστηκε στη συστηματική καταγραφή των χρήσεων όλων των κτιρίων, εγκαταστάσεων, εξυπηρετήσεων που βρίσκονται στο επίπεδο του ισογείου επί και περιμετρικά των πλατειών Ομονοίας, Εθνικής Αντιστάσεως (Κοτζιά), Βαρ-

---

η έννοια της δομής της ευρύτερης περιοχής και τα οικονομικοκοινωνικά χαρακτηριστικά της με τις ανθρώπινες δραστηριότητες και λειτουργίες που λαμβάνουν ή θα μπορούσαν να λάβουν χώρα και με τις οποίες είναι άρρηκτα δεμένη. Περισσότερα για τον ορισμό και την έννοια της πλατείας (βλ. Μελαμπιανάκη, 2006: 7).

2. Αναφορικά με τις δραστηριότητες στις πλατείες της Αθήνας, ενδιαφέρουσες περιγραφές ή και δράσεις εμφανίζονται σε αναρτήσεις του διαδικτύου όπως:

α) η περιγραφή της χρήσης και της καθημερινής ζωή σε πλατείες της Αθήνας, http://www.athensmagazine.gr/article/athens-guide/bestofathens/27848. β) οι συγκεκριμένες δράσεις σε πλατείες της Αθήνας όπως στην πλατεία Βάθη(s) (Ανεξαρτησίας) όπου η αναβάθμιση προέκυψε από την επανάκτηση από τους κατοίκους της γύρω περιοχής μετά από συνεργασία επαγγελματιών της πλατείας και του Δήμου https://www.ekirikas.com/τρεις-νέοι-καταστηματάρχες-αναβάθμι/

https://www.ekirikas.com/τρεις-νέοι-καταστηματάρχες-αναβάθμι/

βακείου (Βαρβακείου αγοράς) και Μοναστηρακίου[3] που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2016.

Ο σημερινός χαρακτήρας των πλατειών μελέτης, όπως διαμορφώνεται από τις επικρατούσες χρήσεις κτιρίων και των εγκαταστάσεων περιμετρικά της κάθε πλατείας, συνεξετάζεται σε συνδυασμό με τους στόχους που είχαν τεθεί από τις μελέτες ανάπλασής τους. Οι τελευταίες επεμβάσεις, στις ιστορικές[4] αυτές πλατείες, υλοποιήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους προκειμένου να εξυπηρετήσουν διαφορετικές κατά περίπτωση προτεραιότητες. Ολοκληρώθηκαν πριν και μετά το 2004, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προγράμματος αστικής παρέμβασης στη μητροπολιτική περιοχή της Πρωτεύουσας για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Επιδίωξη της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει με συγκεκριμένο τρόπο τη σημερινή εικόνα των κεντρικών αυτών πλατειών της Αθήνας, ως σημαντική περιοχή αναφοράς της πόλης και ως σύνολο με ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Η μεθοδολογία συμπεριέλαβε την επεξεργασία των πρωτογενών δεδομένων της επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων και εγκαταστάσεων, που βρίσκονται περιμετρικά των πλατειών και επάνω σε αυτές. Οι καταγραφές ταξινομήθηκαν στις *κατηγορίες χρήσεων των κτιρίων και εγκαταστάσεων*[5] και στις κατηγορίες χρήσεων *σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους.* Ένα δεύτερο μέρος (βλ 4.2.2) παρουσιάζει τις αλλαγές των χρήσεων και των δραστηριοτήτων στις πλατείες μελέτης που έγιναν σε δύο διακριτές περιόδους, πριν και μετά το 2004, δηλαδή πριν και μετά την ολοκλήρωση των αναπλάσεων. Η ανάλυση αυτή βασίστηκε στα δεδομένα που συλλέχτηκαν με ερωτηματολόγιο, το οποίο απευθύνθηκε στην ομάδα στόχο των ιδιοκτητών και εργαζόμενων των επαγγελματικών χώρων επί και περιμετρικά των πλατειών. Για τις ανάγκες της εργασίας, έγινε επικουρική φωτογραφική επισκόπηση των διαδοχικών σταδίων εξέλιξης των πλατειών μελέτης (βλ. Παράρτημα 4.5). Η ανάλυση της παρούσας εργασίας αποσκοπεί να βγάλει τα σχετικά συμπεράσματα, για την εμπορικότητα και την προσαρμογή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, στις συγκεκριμένες πλατείες ως χώροι που αναδιαμορφώθηκαν με την αστική ανάπλαση.

4.1.2 Θέση των πλατειών, σημασία και οικονομική δραστηριότητα των ισόγειων καταστημάτων τους πριν το 2004

Οι τέσσερις πλατείες μελέτης βρίσκονται στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας κατά μήκος του άξονα της οδού Αθηνάς, της μίας από τις τρείς πλευρές του εμπορικού τριγώνου, που ορίζεται με κορυφές τις πλατείες Συντάγματος, Ομονοίας και Μοναστηρακίου. Εκτός από το ξεχωριστό ενδιαφέρον που παρουσιάζει η ιστορική

3. Οι τέσσερις πλατείες αποτελούν την περιοχή μελέτης Α του έργου. Αναφορικά με τα δεδομένα των μελετών περίπτωσης του έργου βλ. υποκεφάλαιο 1.5, και Κεφάλαια 2, 3 και 5.

4. Δηλωτικό της ιστορικότητας τους είναι οι επίσημες και ανεπίσημες ονομασίες που κατά καιρούς τους δόθηκαν (Βουγιούκα και Μεγαρίδης, 1977:1542).

5. Στην εργασία χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την κατηγοριοποίηση των χρήσεων κτιρίων και εγκαταστάσεων το τεχνικό βιβλίο της μηχανικού Ελένη Λεμπέση (2006).

τους εξέλιξη, το στοιχείο της χωροθέτησής τους στον άξονα της οδού Αθηνάς, δρόμου με ιδιαίτερο συμβολισμό,[6] αναδεικνύει τη σημασία τους που ως ενιαίο σύνολο πλατειών διαφοροποιούνται σε σχέση με τις χρήσεις και τις λειτουργίες που κυριαρχούν σε αυτές.

Στο χώρο των πλατειών έχουν γίνει πολλές παρεμβάσεις που επέφεραν αλλαγές στη χρήση τους, στο δομημένο περιβάλλον τους, στις χρήσεις κτιρίων, στην εμπορική κίνηση και την κοινωνική ζωή της κεντρικής περιοχής της πόλης. Η καλύτερη αξιοποίηση και η αισθητική αναβάθμιση τους παραμένουν στην επικαιρότητα ως ζητούμενα, προκειμένου να υπηρετήσουν το βασικό διαχρονικό χαρακτήρα τους που απέκτησαν από την μακρόχρονη ιστορική τους διαδρομή, ως πλατείες σύμβολα της Αθήνας.

Όσον αφορά την οικονομική δραστηριότητα των ισογείων καταστημάτων των πλατειών μελέτης πριν το 2004, ενδιαφέρον για τη σύγκριση με τα σημερινά στοιχεία της έρευνάς μας παρουσιάζουν τα στοιχεία του ερευνητικού προγράμματος του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου σχετικά με την πολεοδομική έρευνα και τον προγραμματισμό για την αναβάθμιση του Εμπορικού Τριγώνου, του κέντρου της Αθήνας που ολοκληρώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (ΕΜΠ, 1996). Αναλύθηκαν στοιχεία της χωρικής δομής των ισόγειων χρήσεων στο εσωτερικό του Εμπορικού Τριγώνου. Η ανάλυση καταλήγει στον προσδιορισμό τριών συνιστωσών της λειτουργικής δομής του Εμπορικού Τριγώνου που προσφέρουν μία οργανική ταξινόμηση και ιεράρχηση των δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε αυτό. Στην πλατεία Ομονοίας φαίνεται να χωροθετείται με έντονες τιμές ο παράγοντας που περιλαμβάνει κυρίως οικονομικές δραστηριότητες της κατηγορίας «Εξοπλισμός Οικιών» και «Εξοπλισμό Προσώπων», 3ος παράγοντας σύμφωνα με τον προσδιορισμό των μελετητών (Ibid., 94, 96). Στην πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά) η γενικότερη οικονομική δραστηριότητα των ισόγειων χώρων γύρω από αυτή φαίνεται να χωροθετείται με έντονες τιμές, ο 1ος παράγοντας, που αφορά κατηγορίες όπως το «Λιανικό Εβδομαδιαίο Εμπόριο», «Λιανικές Υπηρεσίες και Υποστήριξη φαγητού – Αναψυχής» και ο 2ος που περιλαμβάνει «Ξενοδοχεία – Τράπεζες – Δημόσιο και τα Πολυκαταστήματα». Στην πλατεία Βαρβακείου και στο Μοναστηράκι έντονες τιμές καταγράφει ο 1ος παράγοντας, που προσδιορίζει τον εμπορικό χαρακτήρα των πλατειών αυτών.

Από την ιστορική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, προκύπτουν πρόσθετα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εμπορική εξέλιξη των τεσσάρων πλατειών (βλ. Παράρτημα 4.5).

4.1.3 Η αναμόρφωση των τεσσάρων πλατειών μετά το 1974

Η ανάπλαση των πλατειών μελέτης δεν αποτέλεσε προφανώς πρωτογενή στοχευμένη προσπάθεια βελτίωσης, αναμόρφωσης, η ανασχεδιασμού ενός ελεύ-

6. Σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια ως δενδροφυτευμένο βουλεβάρτο, θα συνέδεε τα βασιλικά ανάκτορα που θα κατασκευάζονταν στην Ομονοίας με την Ακρόπολη το αιώνιο σύμβολο της πόλης των Αθηνών.

θερου φυσικού δημόσιου χώρου. Έχουν προηγηθεί οι υποδομές και οι τεχνικές κατασκευές για τη βελτίωση των συγκοινωνιακών και κυκλοφοριακών συνθηκών της πόλης. Αξιοποιήθηκε ο υπόγειος χώρος των πλατειών, στην περίπτωση της Ομόνοιας και του Μοναστηρακίου, για την κατασκευή των νέων σταθμών του μετρό, ενώ στην περίπτωση της Κοτζιά και Βαρβακείου για τη δημιουργία υπόγειων χώρων στάθμευσης. Όλες οι αναπλάσεις που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια, στο επίπεδο της πλατείας, αφορούν στην πραγματικότητα παρέμβαση σε δομικό στοιχείο της υπόγειας κατασκευής που περιορίζουν για τεχνικούς λόγους τις δυνατότητες και τους τρόπους παρέμβασης. Αντίθετα, πιο εύκολες και με ικανοποιητικά αποτελέσματα φαίνεται να είναι οι κυκλοφοριακές παρεμβάσεις και οι πεζοδρομήσεις, που ως πρακτικές εντάσσονται στη προσπάθεια της αναβάθμισης των πλατειών.

Η αλλαγή μιας κυκλικής πλατείας

Συνοπτικά οι παρεμβάσεις που έγιναν στην πλατεία Ομονοίας τα τελευταία μετά το 1974 χρόνια είναι οι ακόλουθες:

Το 1988 καταργείται το γνωστό από το 1956 σιντριβάνι της πλατείας, φυτεύονται φοίνικες και τοποθετείται ο «Δρομέας» έργο του γλύπτη Κ. Βαρώτσου. Το 1998 η ΕΑΧΑ Α.Ε.[7] προκηρύσσει Ανοικτό Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό Προσχεδίων, σύμφωνα με την Κοινοτική Οδηγία 92/50, για τη διαμόρφωση της πλατείας και τα μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν, υιοθετώντας τις κυκλοφοριακές ρυθμίσεις της ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Α.Ε. Το 2000 εγκαινιάζεται επίσημα η λειτουργία του ΜΕΤΡΟ. Το 2003 πραγματοποιείται η βασική παρέμβαση στην πλατεία με την ανάπλαση, που έπρεπε να υλοποιήσει τη μελέτη του πρώτου βραβείου του διαγωνισμού.

Η κεντρική ιδέα της πρότασης σχεδιασμού βασίζεται στην απόφαση να αντιμετωπιστεί η πλατεία σαν μια ενιαία βατή επιφάνεια, όπου τα χαμηλά κάθετα μέτωπα-κατασκευές να ορίζουν περιοχές στάσης και κίνησης.[8] Στο πλαίσιο της κριτικής αποτίμησης της ανάπλασης, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι η μελέτη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού δεν εφαρμόστηκε στο σύνολο της. Αυτό προβάλλεται και από την ομάδα σχεδιασμού ως απάντηση στη σκληρή κριτική[9] που ασκείται για το «άσχημο» αποτέλεσμα που είχε η εφαρμογή της μελέτης

---

7. Το 1997, συστήθηκε η ΕΑΧΑ Α.Ε (Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας) από τα υπουργεία Πολιτισμού και ΠΕΧΩΔΕ. Η ανάπλαση στην Ομονοίας ανατέθηκε στην ΕΑΧΑ Α.Ε και είναι ένα κομμάτι από ένα γενικότερο σχεδιασμό που αφορούσε και τις πλατείες Συντάγματος και Μοναστηράκι, ενώ στο έργο συμπεριλαμβάνονται και οι αναπλάσεις των μετώπων των κτιρίων που τις περιβάλλουν. Η μελέτη της πλατείας Ομονοίας ανατέθηκε το 1999 στην ομάδα των αρχιτεκτόνων που είχαν κερδίσει το α' βραβείο διαγωνισμού που ήταν ανοικτός σε όλους τους αρχιτέκτονες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (1998).

8. Σχετικά με το διαγωνισμό τους στόχους και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, βλ. παρακάτω στην ενότητα 5.3.1 για την αναγκαιότητα και τους στόχους των αστικών επεμβάσεων.

9. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του σκηνοθέτη Τάσου Μπουλμέτη ο οποίος μίλησε στην εκπομπή «Μηχανή του Χρόνου» για την ταινία του «Νοτιάς» που εκτυλίσσεται στην Αθήνα του 1960 και 1970. Η ερώτηση είχε ως εξής*: Στη ταινία φαίνεται επίσης και η στρογγυλή πλατεία Ομονοίας*

ανάπλασης στην ιστορική πλατεία, στο σημείο μηδέν[10] όπως χαρακτηρίζεται, της πόλης της Αθήνας. Το αποτέλεσμα της συγκεκριμένης ανάπλασης τροφοδότησε τη συζήτηση και τον προβληματισμό περί της διαδικασίας σχεδιασμού και υλοποίησης παρόμοιων έργων, μέσω των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών.

ταρατσόκηπος ενός υπόγειου πάρκινγκ

Η σημερινή εικόνα της πλατείας Εθνικής Αντίστασης - Κοτζιά είναι αποτέλεσμα της βασικής παρέμβασης που έγινε στο χώρο της για την κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης. Η διαδοχή των γεγονότων μέχρι την ολοκλήρωση των εργασιών είχε ως εξής. Το 1984 το ΥΠΕΧΩΔΕ, ξεκινά να κατασκευάσει υπόγειο χώρο στάθμευσης με ταυτόχρονη ανακαίνιση της πλατείας. Τα αρχαιολογικά ευρήματα σταματούν την εξέλιξη του. Το 1994 ο Δήμος, που είναι υπεύθυνος πλέον για την κατασκευή του γκαράζ, έχει αναθέσει το έργο σε τεχνική εταιρία και ετοιμάζει προκήρυξη διαγωνισμού για τη διαμόρφωση ο οποίος όμως δεν πραγματοποιήθηκε. Το 1996 ολοκληρώνεται η κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης. Στο διάστημα 1998-2000 πραγματοποιείται τελικώς η διαμόρφωση της πλατείας με δαπεδόστρωση από γρανιτόπλακες σε σχέδια εξωτερικών μελετητών-συμβούλων του Δήμου και κατασκευή του Δήμου με εργολαβία (Γιανουλάτου et al., 2012).

Η ανάπλαση της πλατείας είναι αποτέλεσμα ενεργειών του Δήμου που προχώρησε στην μελέτη και την κατασκευή της, χωρίς να ακολουθήσει την διαδικασία του διαγωνισμού για τη συγκεκριμένη παρέμβαση. Ειδικότερα ο Δήμος για την παρέμβαση στο χώρο της πλατείας, διαφωνεί με την πολεοδομική και αρχιτεκτονική λύση του υπουργείου και υποστηρίζει ότι: (α) η πλατεία αυτή προ του Δημαρχείου πρέπει να έχει τη λειτουργία πλατείας σε ένα επίπεδο και όχι ενός χώρου πολυεπίπεδου σαν πάρκο, (β) η πλατεία αυτή πρέπει να έχει αρχιτεκτονικό χαρακτήρα και ύφος ανάλογα με τα κτίρια που την περιβάλλουν, και (γ) πολεοδομικά δεν πρέπει να προστεθούν άλλες εμπορικές επιφάνειες από τις ήδη υπάρχουσες, γιατί τότε οι ανάγκες χώρων στάθμευσης θα αυξηθούν.

του '70. Σήμερα πώς σας φαίνεται; Απάντηση. *Άθλια. Είναι δυστυχώς μια κακογερασμένη πόρνη, την οποία την έχουν βιάσει οι δήμαρχοι και οι πολεοδόμοι. Ήταν μια υπέροχη πλατεία. Ήταν ένα αρχιτεκτονικό ποίημα, είχες μια ευφορία να κυκλοφορείς, αυτό το σιντριβάνι που πεταγόταν πάνω, οι πινακίδες οι φωτεινές. Τώρα είναι άθλια εντελώς....* (Μηχανή του χρόνου, 13 Ιανουαρίου 2016).

10. Μια ιστορική αναδρομή στην πλατεία Ομονοίας κάνει Γερμανίδα δημοσιογράφος. Η Süddeutsche Zeitung του Μονάχου κατέγραψε την ιδιαίτερη ατμόσφαιρα της Ομονοίας, με την ξεχωριστή πένα της Κριστιάνε Σλέτσερ, που είχε διατελέσει για πολλά χρόνια ανταποκρίτρια της εφημερίδας στην Αθήνα. Σε μια ιστορική αναδρομή, όπως μεταδίδει η DeutscheWelle, η δημοσιογράφος επισημαίνει ότι στον πολεοδομικό σχεδιασμό της Αθήνας «αυτή η πλατεία είχε εξαρχής μία ιδιαίτερη νοηματοδότηση. Από εδώ αρχίζει η μέτρηση χιλιομετρικών αποστάσεων προς τις άλλες ελληνικές πόλεις. Η Ομονοίας είναι το ελληνικό σημείο μηδέν. Σκοπός της ήταν να αποδείξει ότι και η Αθήνα έχει τα φόντα να αναδειχθεί σε ευρωπαϊκή μητρόπολη. Έξι εμβληματικές οδικές αρτηρίες οδηγούν προς όλες τις κατευθύνσεις. Πρότυπο, ακόμη και για την ονομασία της πλατείας, αποτελεί η Place de la Concorde των Παρισίων (...)», (Athens magazine, 17 Οκτωβρίου 2016).

Στο πλαίσιο της κριτικής αποτίμησης της ανάπλασης, σημειώνεται ότι και στην περίπτωση αυτή η παρέμβαση στην πλατεία δεν ακολούθησε τη διαδικασία του διαγωνισμού που αρχικά είχε επιλεγεί. Η καθυστέρηση και οι εμπλοκές στην ολοκλήρωση της κατασκευής ταλαιπώρησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα περίοικους εργαζομένους και περαστικούς. Σε ένα τέτοιο ασφυκτικό πλαίσιο οι λύσεις που συνήθως ακολουθούνται είναι λύσεις ανάγκης, άρα βιαστικές, και το λιγότερο πρόχειρες αν όχι αποτυχημένες.

Αν συνδέσουμε την καθυστέρηση αυτή με μία σειρά παρεμβάσεων για την αισθητική αναβάθμιση της πλατείας, όπως είναι η τοποθέτηση το 2001 των έξι ορειχάλκινων προτομών φιλοσόφων που αφαιρέθηκαν από την τότε νέα διοίκηση του Δήμου, αλλά και την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου το 2010 για την τοποθέτηση του έφιππου ανδριάντα του Μεγάλου Αλεξάνδρου στη μέση της πλατείας που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, γίνεται φανερός ο αποσπασματικός τρόπος προσέγγισης στα ειδικότερα ζητήματα του ελεύθερου χώρου σε μία από τις σημαντικότερες πλατείες της Αθήνας. «Τώρα για όσους διερωτώνται γιατί έχει βιώσει τόσους πειραματισμούς και αλλαγές ονομάτων η απάντηση είναι απλή. Είναι το πρώτο μέρος της πόλης που αντικρίζει ο κάθε Δήμαρχος Αθηναίων από το παράθυρο του γραφείου τους.» (Αστυρίες, 2013).

Η πλατεία της κεντρικής αγοράς

Η ανάπλαση της πλατείας Βαρβακείου (Βαρβάκειος αγορά) αρχίζει ουσιαστικά στις αρχές του 1980 και ολοκληρώνεται στη σημερινή της μορφή πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004. Όπως και στην περίπτωση της πλατείας Κοτζιά η βασική παρέμβαση στο χώρο της πλατείας γίνεται για την κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης.

Η εξέλιξη των σημαντικότερων φάσεων της εικοσαετούς διαδικασίας κατασκευής της πλατείας έχει ως ακολούθως: Το 1981 προκηρύσσεται από το Δήμο Πανελλήνιος Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός που προβλέπει κατασκευή υπόγειου γκαράζ, διαμόρφωση της πλατείας, και ανέγερση πολυδύναμου εμπορικού κέντρου, τη Νέα Δημοτική Αγορά. Τελικά ο διαγωνισμός ακυρώθηκε. Το 1984-1986 γίνονται προσπάθειες απεμπλοκής από τον παλιό διαγωνισμό και ενέργειες για νέο. Το 1987-2002 γίνεται ανάθεση της μελέτης από το Δήμο και μετά την ολοκλήρωση της το έργο δημοπρατήθηκε. Το 2002, λίγο πριν τους Ολυμπιακούς και με άσχημη την κατάσταση στην πλατεία ο Δήμος, προχώρησε με δική του κατασκευή και μελέτη εξωτερικού συνεργάτη στη σημερινή πλατεία (Γιαννουλάτου et al. 2012).

Η κεντρική ιδέα της αρχιτεκτονικής προσέγγισης αφορά στη δημιουργία ενός συνόλου χώρων πολιτιστικής δραστηριότητας, αναψυχής, στάσης με στόχο την συνολική αναβάθμιση της περιοχής της Βαρβακείου πλατείας. Οι στόχοι που τίθενται ως βάση επίλυσης και αντιμετώπισης των δεδομένων του θέματος είναι οι εξής: (α) Η αρτιότερη, δυνατή, οργανωτική και λειτουργική επίλυση και προσαρμογή των υπό διαμόρφωση χώρων στις υφιστάμενες καθώς και προ-

βλεπόμενες συνθήκες της ευρύτερης περιοχής, (β) η δημιουργία χώρων που καλύπτουν τις ποιότητες σύνθεσης, οι οποίες χαρακτηρίζουν ένα χώρο που προσφέρει ψυχαγωγικό – πολιτιστικό έργο, (γ) η λειτουργική αντιμετώπιση των επιμέρους χώρων στο σύνολο τους με γνώμονα την κάλυψη των ειδικών απαιτήσεων τους, (δ) Η αρμονική συνύπαρξη των διαδοχικών επεμβάσεων χάρη τους κοινού τρόπου έκφρασης και χρήσης των υλικών, (ε) ο ορισμός του υπαίθριου χώρου ως σημείου της πόλης και η δυνατότητα επισκεψιμότητας και συνολικής αντίληψης του χώρου, (στ) η ευνοϊκότερη δυνατή επίλυση της κυκλοφορίας και των προσπελάσεων, (ζ) η εξασφάλιση της δυνατότητας απρόσκοπτης κυκλοφορίας ατόμων μειωμένης κινητικότητας (ΑΜΚ) σε όλη την επιφάνεια της πλατείας, (η) η επιλογή υλικών, που θα καλύπτουν τις γενικές και ειδικές απαιτήσεις του χώρου ενώ θα χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη αντοχή στη φθορά και στον χρόνο, (θ) ο συνδυασμός χώρων διάφορων δραστηριοτήτων στάσης και κυκλοφορίας έτσι ώστε να επιτευχθεί η ευνοϊκότερη κατανομή επιφανειών, και (ι) η ισορροπία στη σύνθεση ενός τοπίου φυσικών και τεχνητών επιφανειών (Τεχνική Περιγραφή Εργασιών, 2001: 40).

Η κριτική αποτίμηση της ανάπλασης αφορά στη γενική διαμόρφωση της πλατείας της Βαρβακείου, η οποία είναι διαφορετική συγκρινόμενη με τις άλλες τρεις της περιοχής μελέτης. Το κύριο χαρακτηριστικό της ιδιαιτερότητάς της είναι η υπερύψωση της κατασκευής της, αρχιτεκτονική λύση που την καθιστά με αυτό τον τρόπο όχι πλατεία διέλευσης αλλά στάσης και ξεκούρασης.[11] Εξαιτίας της υψομετρικής διαφορά από τους γύρω δρόμους δίνει στον επισκέπτη την αίσθηση της προσωρινής φυγής, της απομάκρυνσης από τη φασαρία και την πολυκοσμία της αγοράς, ενώ η θέαση της γύρω περιοχής φαντάζει διαφορετική.[12]

Στο επίπεδο του δρόμου η κατάσταση είναι προβληματική, κυρίως για τους εμπόρους της αγοράς που στεγάζονται κάτω από την πλατεία. Και στην περίπτωση της πλατείας Βαρβακείου, η κριτική που ασκείται αφορά στη μεγάλη απόσταση που χωρίζει το τελικό αποτέλεσμα, ως διαδικασία και κατασκευή, από τις αρχές και τη μελέτη ενός φιλόδοξου διαγωνισμού που οι οραματικοί στόχοι και στην πε-

---

11. Ο χώρος της πλατείας αποτελείται από δύο βασικές περιοχές. Την πρώτη περιοχή προς και ομοεπίπεδη με την οδό Αθηνάς και την κύρια περιοχή σε υψηλότερο επίπεδο. Οι δύο αυτές διαμορφώνονται με τους εξής στόχους: (α). Η περιοχή παρά την οδό Αθηνάς να αποτελέσει μια καθαρά «αστική πλατεία» με κύριο πόλο έλξης περίπτερο πληροφόρησης του Δήμου και διαμορφώσεις πληροφόρησης (στοιχεία ανάρτησης πληροφοριακού υλικού κλπ). Το περίπτερο πληροφόρησης αποτελείται από δύο μονάδες επιφανείας 21μ2 και 17μ2 αντίστοιχα, και στεγασμένη ημιυπαίθρια περιοχή για την έκθεση πληροφοριακού υλικού. (β) Η κύρια περιοχή της πλατείας να οργανωθεί σε ένα χώρο υπαίθριων «δραστηριοτήτων» με σύνθεση επιφανειών φύτευσης, υπαίθριων καθιστικών, περιοχών συγκέντρωσης, κ.λπ. Καθώς και Δημοτικό Αναψυκτήριο. Το αναψυκτήριο κατανέμεται σε δύο κτίρια και καταλαμβάνει συνολικά επιφάνεια 104,80 τ.μ. Αναλυτικά περιλαμβάνει : α. αίθουσα πελατών (69,00 τ.μ.), β. πάγκος εξυπηρέτησης (11.50τ.μ.), γ. χώροι υγιεινής με ανεξάρτητο WC ΑΜΕΑ και προθάλαμο (16,80 τ.μ.) και δ. αποθήκη (7,50 τ.μ.). Το αναψυκτήριο έχει δυνατότητα επέκτασης σε υπαίθριο στεγασμένο χώρο.(Λειτουργική οργάνωση, Τεχνική περιγραφή Εργασιών, 2001: 40).

12. Η σημερινή πραγματικότητα είναι άσχημη και η χρήση κυρίως της «πάνω» πλατείας ελάχιστη.

ρίπτωση αυτή δεν υλοποιούνται, ενώ για να ξεπεραστούν τα προβλήματα που στο μεταξύ δημιουργήθηκαν[13] εφαρμόστηκαν αποφάσεις με συνοπτικές διαδικασίες.

Η αναβάθμιση μιας γραφικής πλατείας

Η ανάπλαση της πλατείας είναι η υλοποίηση της βραβευμένης μελέτης του ανοιχτού αρχιτεκτονικού διαγωνισμού που ξεκίνησε με πρωτοβουλία του ΥΠΠΟ και του ΥΠΕΧΩΔΕ και ολοκλήρωσε η «Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε.».

Η εξέλιξη[14] αρχίζει το 1985-1986 όταν ο Δήμος προχώρησε σε μελέτη ανάπλασης, της ασφαλτοστρωμένης τότε πλατείας, η οποία δεν υλοποιείται. Το 1998, η ΕΑΧΑ Α.Ε. προκηρύσσει ανοικτό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό προσχεδίων, για τη διαμόρφωση της πλατείας και μελέτες για τα μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν. Το 2000 ξεκινά η προμελέτη του έργου. Το 2004 τα έργα του Μετρό ολοκληρώνονται στον υπόγειο σταθμό. Η πλατεία παραδίδεται ασφαλτοστρωμένη, περιμετρικά στρωμένη με τετράγωνες πλάκες τύπου πεζοδρομίων και με μεγάλη ακαλαίσθητη κατασκευή των απολήξεων των αεραγωγών του μετρό. Το 2006 εγκρίνεται οριστικά η μελέτη εφαρμογής, μετά από πολλές περιπέτειες και συγκρούσεις μεταξύ της ΕΑΧΑ και των μελετητών που είχαν κερδίσει τον διαγωνισμό. Το 2008 η υλοποιημένη πρόταση του πρώτου βραβείου του διαγωνισμού παραδίδεται στο κοινό. Η πλατεία υποβαθμίζεται 1 μέτρο, στρώνεται με πολύχρωμους κυβόλιθους σε μορφή ψηφιδωτού, διευρύνεται ο περίβολος της εκκλησίας της Παντάνασσας, οι απολήξεις του μετρό αναμορφώνονται σε γλυπτά και οι υπέργειες κατασκευές των φρεατίων μετατρέπονται σε καθιστικά.

Τα βασικά σημεία της πρότασης των τεσσάρων αρχιτεκτόνων, που κέρδισαν το πρώτο βραβείο στο διαγωνισμό, για την πλατεία ήταν: (α) Η διαμόρφωση της πλατείας σε ενιαίο ανοικτό χώρο διέλευσης αλλά και στάσης των πεζών με τις αναγκαίες πεζοδρομήσεις και τη δημιουργία αξιοθέατων, όπως του επιμήκους ανοίγματος –«αρχαιολογικής τομής»- για την επίσκεψη του υπόγειου αρχαιολογικού χώρου της πλατείας και της νέας κρήνης στη θέση της του ιστορικού «Κάτω Συντριβανιού», κ.ά. (β) Η δαπεδόστρωση από πολύχρωμες πέτρες και μάρμαρα, σε «ρευστή» σύνθεση που εναρμονίζεται με τον γραφικό χαρακτήρα της ιστορικής πλατείας και τα δύο κυρίαρχα αρχιτεκτονικά της μνημεία – τη βυζαντινή εκκλησία της Παντάνασσας και το οθωμανικό τζαμί. (γ) Η ανάδειξη του ναού της Παντάνασσας. (δ) Η ανάπλαση των όψεων των κτιρίων που περιβάλλουν την πλατεία και η χρωματική τους αποκατάσταση. (ε) Η σύνδεση με τον υπόγειο σταθμό του Μετρό. (στ) Η διαμόρφωση της εισόδου και της εξόδου κινδύνου του Μετρό καθώς και των απολήξεων των αεραγωγών του ώστε να εναρμονίζονται αισθητικά με την πλατεία.[15]

---

13. Για τα ζητούμενα, σύμφωνα με την προκήρυξη του διαγωνισμού βλ. Γιαννουλάτου – Δεστούνη και Ντετσάβες-Πόγκα, ό.π. 135, 136.

14. Στο ίδιο, σελ. 103.

15. Σχετικά για την ανάπλαση βλ. παρακάτω Κεφάλαιο 5 και «Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας και ανάπλαση του ιστορικού της κέντρου» (Culture 2000).

Η ανάπλαση χρειάστηκε μία δεκαετία από την προκήρυξη του διαγωνισμού μέχρι την ολοκλήρωση της, σε μια περίοδο ασφυκτικής πίεσης λόγω της διεξαγωγής των Ολυμπιακών αγώνων. Και στην περίπτωση αυτή, έγιναν παρεμβάσεις σε βαθμό τέτοιο που ουσιαστικά ακύρωναν τις βασικές ιδέες της μελέτης.[16] Η μελέτη, μετά από το συμβιβασμό μεταξύ των μελετητών και της ΕΑΧΑ ΑΕ, υλοποιήθηκε μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες με τέτοιες αλλαγές που δεν αλλοίωσαν τις βασικές ιδέες της ομάδας μελέτης. Η υλοποίηση της μελέτης του διαγωνισμού εκ του αποτελέσματος κρίνεται επιτυχημένη αφού έτυχε θετικών σχολίων και αποδοχής από τον κόσμο, σε αντίθεση με την ανάπλαση της Ομονοίας.

4.2 Διερεύνηση του σημερινού χαρακτήρα των τεσσάρων πλατειών

4.2.1 Πολλαπλές δραστηριότητες με κυρίαρχη την εμπορική

Τα στοιχεία της έρευνας έδειξαν ότι η σημερινή εικόνα των πλατειών απορρέει από τη δομή των πολλαπλών χρήσεων στο ισόγειο επίπεδό τους, όπου κυριαρχεί η εμπορική δραστηριότητα. Φαίνεται, επίσης, ότι η κάθε πλατεία είτε ξεχωριστά είτε όλες μαζί, ως ένα διακριτό υποσύνολο της κεντρικής περιοχής των Αθηνών, συνεχίζει την ιστορική της πορεία και προσδιορίζεται κυρίως από την εμπορική χρήση και την κατανομή των υποκατηγοριών της περιμετρικά στο χώρο της. Η κατανομή αυτή αναδεικνύει και τις λεγόμενες εμπορικές τοπικότητες ή εμπορικές ιδιαιτερότητες, που προσδιορίζονται από τον αριθμό και το είδος των καταστημάτων στις πλατείες μελέτης, με σχετική προσαρμογή στη γενικότερη εμπορική δραστηριότητα της γύρω περιοχής τους. Έτσι, ο σημερινός χαρακτήρας των πλατειών, με τις εμπορικές ιδιαιτερότητές τους, θα πρέπει να αποτιμηθεί σε σχέση με τις τελευταίες παρεμβάσεις στο χώρο τους. Η εμπορική ιδιαιτερότητα της κάθε πλατείας δεν είναι ασύνδετη από το χαρακτήρα των πλατειών, συνεξετάζεται με τις τελευταίες παρεμβάσεις στο χώρο τους, ενώ στα συμπεράσματα (4.3) γίνεται αναφορά στη διαφορετικότητα τους που κάθε παρέμβαση πρέπει να συνυπολογίζει προκειμένου να επιτύχει το στόχο της.

4.2.1.1 Αποτύπωση των χώρων επαγγελματικής δραστηριότητας στο ισόγειο των πλατειών και επιτρεπόμενες χρήσεις

Η μέθοδος καταγραφής των δραστηριοτήτων υπήρξε κοινή για όλες τις πλατείες μελέτης. Από επιλεγμένο σημείο εκκίνησης, που ορίζεται από τη συμβολή δύο οδών, ακολουθήσαμε δεξιόστροφη περιμετρική της πλατείας πορεία με αναλυτική καταγραφή όλων των χρήσεων των ισογείων χώρων των κτιρίων που βρίσκονται στο πρόσωπο των οικοδομικών τετραγώνων που περικλείουν τις πλατείες. Καταγραφή έγινε, επίσης, στις σταθερές και κινητές εγκαταστάσεις που βρίσκονται

16. Βλ. σχετικά «Αρχιτεκτονική χωρίς Αρχιτέκτονες» (Ρηγόπουλος, 2003).

Εικόνα 4-1. *Περίγραμμα καταγραφής των χρήσεων στις τέσσερις πλατείες*

περιμετρικά και πάνω στις πλατείες, όπως επίσης και τις οδούς και πεζοδρόμους. Στα ισόγεια των κτιρίων, εκτός από το είδος της χρήσης, καταγράφεται επιπλέον η επωνυμία και το είδος της δραστηριότητας όπως εμφανίζεται στις επιγραφές των καταστημάτων, οι στοές, οι είσοδοι των κτιρίων και τέλος εάν πρόκειται για ανοικτούς (εν λειτουργία) ή κλειστούς, δηλαδή εγκαταλειμμένους και μη λειτουργούντες χώρους. Από τις εισόδους[17] των κτιρίων γίνεται και η καταγραφή *της επικρατούσας χρήσης* των υπερκείμενων του ισογείου ορόφων. Το περίγραμμα της καταγραφής (Εικόνα 4-1) που ακολουθήσαμε για κάθε πλατεία ορίζεται ως ακολούθως:

Για την *πλατεία Ομονοίας,* η επιτόπια καταγραφή ξεκινά από τη συμβολή της οδού Αθηνάς με πλατεία Ομονοίας και καταγράφει στη σειρά όλα τα ισόγεια της διαδρομής, από το σημείο αυτό έως την οδό Π. Τσαλδάρη – έως πεζόδρομο οδού Κοτοπούλη – έως οδό Δώρου – έως οδό Σταδίου και καταλήγει στο αρχικό σημείο εκκίνησης. Για την *πλατεία Εθνικής Αντιστάσεως (Κοτζιά)*, εκτός από το χώρο της σημερινής πλατείας, συμπεριλάβαμε και το τμήμα που περικλείει το

17. Κυρίως από τα κουδούνια αλλά και από το εσωτερικό της εισόδου.

ιστορικό κτίριο του Δημαρχείου της Αθήνας, αυτό δηλαδή που ορίζεται από τις οδούς Αθηνάς, Κρατίνου, Κλεισθένους και Ευπόλιδος και που αποτελούσε μέρος του «Κήπου του Λαού» που προέβλεπε το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert. Η επιτόπια καταγραφή του χώρου της πλατείας ξεκινά από τη συμβολή της οδού Ευπόλιδος με την οδό Αθηνάς και συνεχίζει τη διαδρομή έως τον πεζόδρομο της οδού Αιόλου – έως τον πεζόδρομο της οδού Κρατίνου – έως οδό Αθηνάς και στη συνέχεια έως Κλεισθένους – έως Ευπόλιδος μέχρι το αρχικό σημείο εκκίνησης. Για την *πλατεία Βαρβακείου*, η καταγραφή ξεκινά από τη συμβολή της οδού Αθηνάς και Αριστογείτονος με διαδρομή μέχρι την οδό Σωκράτους – έως τον πεζόδρομο της οδού Αρμοδίου – έως την οδό Αθηνάς, και

Πίνακας 4-1. *Επιτρεπόμενες χρήσεις στις περιοχές μελέτης*

Χρήσεις στις περιοχές μελέτης		
Πολεοδομικού Κέντρου:	**Γενικής κατοικίας:**	**Οι χρήσεις γης των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΓΠΣ)**
(Επιτρεπόμενες χρήσεις σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία): • Κατοικία. • Ξενώνες ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις. • Εμπορικά καταστήματα. • Γραφεία τράπεζες ασφάλειες κοινωφελείς οργανισμοί. • Διοίκηση. • Εστιατόρια. • Αναψυκτήρια. • Κέντρα διασκέδασης αναψυχής. • Χώροι συνάθροισης κοινού. • Πολιτιστικά κτίρια και εν γένει πολιτιστικές εγκαταστάσεις. • Κτίρια εκπαίδευσης. • Θρησκευτικοί χώροι. • Κτίρια κοινωνικής πρόνοιας. • Επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης. • Κτίρια γήπεδα στάθμευσης. • Πρατήρια βενζίνης. • Αθλητικές εγκαταστάσεις. • Εγκαταστάσεις εμπορικών εκθέσεων, εκθεσιακά κέντρα. Εγκαταστάσεις μέσων μαζικών μεταφορών.	(Επιτρεπόμενες χρήσεις σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία): • Κατοικία. • Ξενοδοχεία μέχρι 100 κλινών και ξενώνες. • Εμπορικά καταστήματα (με εξαίρεση τις υπεραγορές και τα πολυκαταστήματα). • Γραφεία τράπεζες ασφάλειες κοινωφελείς οργανισμοί. • Κτίρια εκπαίδευσης. • Εστιατόρια. • Αναψυκτήρια. • Θρησκευτικοί χώροι. • Κτίρια κοινωνικής πρόνοιας. • Επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης. • Πρατήρια βενζίνης. • Αθλητικές εγκαταστάσεις. • Κτίρια γήπεδα στάθμευσης. • Πολιτιστικά κτίρια (και εν γένει πολιτιστικές εγκαταστάσεις).	Καθορίζονται σε κατηγορίες σύμφωνα με τη γενική και ειδική πολεοδομική λειτουργία τους.[1] Με το ΓΠΣ Αθηνών[2] και σύμφωνα με το χάρτη που εμφανίζει τις επιτρεπόμενες χρήσει[3] η περιοχή της πλατείας Ομονοίας και η περιοχή της πλατείας Εθνικής Αντιστάσεως (Κοτζιά) υπάγονται σε περιοχή με καθορισμένη χρήση Υπερτοπικού Κέντρου Δήμου. Ο χώρος της πλατείας Βαρβακείου χαρακτηρίζεται με τη χρήση πράσινο, ενώ η περιοχή γύρω από αυτή υπάγεται στην κατηγορία χρήσης Γενικής Κατοικίας, σε επαφή με το Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου που αρχίζει βόρεια της πλατείας από την οδό Σωκράτους και ανατολικά από την οδό Αθηνάς. Στη περιοχή της πλατείας Μοναστηρακίου το τμήμα ανατολικά της Αθηνάς και βόρεια της Ερμού εντάσσεται στη χρήση Υπερτοπικού Κέντρου Δήμου, ενώ το ανατολικό της οδού Αθηνάς και Άρεως τμήμα ανήκει σε περιοχή χρήσης Γενικής κατοικίας

1. Για τις κατηγορίες και το περιεχόμενο χρήσεων γης, βλ. Π.Δ./23-2-87 (ΦΕΚ-166/Δ/6-3-87). Αντικαταστάθηκε με τον Ν. 4269/14 ο οποίος τελικά δεν εφαρμόσθηκε αφού το Υπουργείο στη συνέχεια αναγκάστηκε να καταργήσει το σύνολο των διατάξεων του.
2. Σχετικά ΦΕΚ για ΓΠΣ της Αθήνας βλ. ΓΠΣ Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος (www.organismosathinas.gr)
3. Σχετικό χάρτη ΓΠΣ Αθηνών βλ. Γεωχωρική Πύλη Οργανισμού Αθήνας - Πιλοτική Λειτουργία - ΓΠΣ, ΖΟΕ, ΟΟ. (http://gis.organismosatinas.gr)

Πηγή: Επεξεργασία Κ. Γκόρτσος, 2016.

κατάληξη στο αρχικό σημείο εκκίνησης. Για την *πλατεία Μοναστηρακίου,* η καταγραφή αρχίζει από τη συμβολή της οδού Ερμού με την οδό Αθηνάς με διαδρομή μέχρι την οδό Μητροπόλεως –έως τον πεζόδρομο της οδού Πανδρόσου – έως τον πεζόδρομο της οδού Ηφαίστου– έως την οδό Ερμού και τελευταίο το τμήμα της οδού Ερμού μεταξύ των οδών Θέμιδος και Αθηνάς.

4.2.1.2 Ανάλυση και αποτελέσματα

Όλες οι καταγραφές στις πλατείες μελέτης περάστηκαν σε βάση δεδομένων στην οποία έγινε η πρώτη αντιστοίχιση της απλής καταγραφής του πεδίου στις *κατηγορίες χρήσεων των κτιρίων και εγκαταστάσεων.*[18] Στη συνέχεια, οι χρήσεις των κτιρίων και εγκαταστάσεων, αντιστοιχίζονται στις *κατηγορίες χρήσεων σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους.* Με αυτό τον τρόπο προσεγγίζουμε τις υφιστάμενες περιμετρικά των πλατειών χρήσεις, σύμφωνα με την προβλεπόμενη πολεοδομική κατηγοριοποίηση, με την οποία μελετώνται και σχεδιάζονται οι αστικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις. Η μελέτη και παρουσίαση των στοιχείων της καταγραφής αρχικά γίνεται για το σύνολο των τεσσάρων πλατειών, προκειμένου να αναδειχθεί η συνολική εικόνα των χρήσεων στην ομάδα αυτή των πλατειών, ενώ, στη συνέχεια, η ίδια πληροφορία δίνεται για κάθε πλατεία ξεχωριστά με τα δεδομένα να γίνονται συγκρίσιμα και να αναδεικνύονται οι μεταξύ τους διαφορές.

Εικόνα σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία των κτιρίων και των εγκαταστάσεων

i. Στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών

Στην Εικόνα 4-2 εμφανίζονται δύο γραφήματα. Το πρώτο παρουσιάζει τον αριθμό των καταγραμμένων χρήσεων *σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους* και το δεύτερο τον αριθμό των επιμέρους κατηγοριών της γενικής κατηγορίας των εμπορικών καταστημάτων. Και στα δύο γραφήματα τα μεγέθη αναφέρονται στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών. Ειδικότερα:

α) Στο γράφημα με τις κατηγορίες των χρήσεων συμπεριλάβαμε ατύπως και εκείνες τις καταγραφές, που ενώ στην πραγματικότητα δεν αποτελούν από μόνες τους χρήσεις ειδικής πολεοδομικής λειτουργίας, επικουρούν στην καλύτερη κατανόηση της πραγματικής κατάστασης. Πρόκειται για τις παρακάτω πέντε κατηγορίες: Η πρώτη είναι οι «είσοδοι» των κτιρίων και καταγράφονται επειδή βρίσκονται στο επίπεδο του ισογείου και γιατί αποτελούν σημεία πληροφόρησης της επικρατούσας χρήσης των υπερκείμενων ορόφων. Οι είσοδοι ταξινομούνται σε ανοικτές και κλειστές.

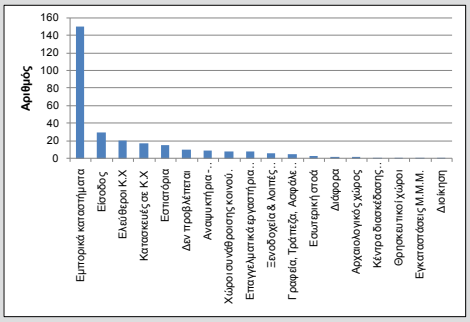
Η δεύτερη αφορά τις «εσωτερικές στοές» που συναντήσαμε στην καταγραφή των ισογείων και ταξινομήθηκαν όπως οι είσοδοι σε ανοικτές και κλειστές, δηλα-

18. Βλ. υποσημείωση 4, κεφ.1.

Εικόνα 4-2. *Κατηγορίες χρήσεων και τα εμπορικά καταστήματα συνολικά στις τέσσερις πλατείες, βάσει επιτόπιας καταγραφής.*

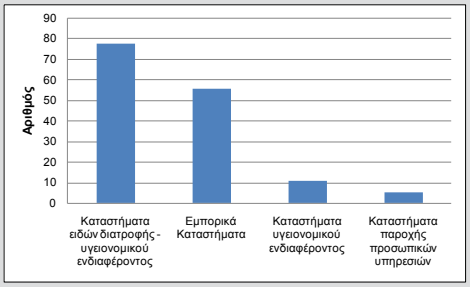
Οι κατηγορίες χρήσεων

Στη περιοχή μελέτης των τεσσάρων κεντρικών πλατειών της Αθήνας, κυρίαρχη έναντι όλων των υπόλοιπων χρήσεων, με συνολικά 150 καταγραφές ή σε ποσοστό 51,90% του συνολικού αριθμού, είναι η χρήση εμπορικά καταστήματα. Η δεύτερη σε αριθμό κατηγορία είναι η χρήση εστιατόρια, με 15 καταγραφές ή σε ποσοστό 5,79%, με όλες τις υπόλοιπες να είναι λιγότερες από 10. Από τις μη θεσμοθετημένες, τις λεγόμενες «άτυπες» χρήσεις, καταγράφηκαν 30 είσοδοι κτιρίων, 17 κατασκευές σε κοινόχρηστους χώρους και 10 μη προβλεπόμενες. Οι εσωτερικές στοές είναι τρεις και δύο οι καταγραφές για τις χρήσεις «διάφορα».

Οι κατηγορίες εμπορικών καταστημάτων

Από τις 150 συνολικά καταγραφές της ειδικής πολεοδομικής λειτουργίας εμπορικά καταστήματα οι 78 ή σε ποσοστό 52% αναφέρονται σε χώρους που ανήκουν στην κατηγορία των καταστημάτων "ειδών διατροφής", ενώ σημαντική με 56 καταγραφές εμφανίζεται και η κατηγορία που περιλαμβάνει τα απλά "καταστήματα" που αντιστοιχεί στο 37,33% του συνολικού αριθμού. Οι υπόλοιπες δύο επιμέρους κατηγορίες εμπορικών καταστημάτων που είναι τα καταστήματα "υγειονομικού ενδιαφέροντος" και τα καταστήματα "παροχής προσωπικών υπηρεσιών", καταγράφουν πολύ μικρότερο αριθμό που φτάνει στο 7,33% και 3,33% αντίστοιχα του συνολικού αριθμού της περιοχής μελέτης.

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος 2016.

δή σε αυτές που στο εσωτερικό τους υπήρχαν ανοικτά καταστήματα και σε αυτές που όλα τα καταστήματα βρέθηκαν κλειστά.

Η τρίτη έχει συμπεριλάβει τις «κατασκευές σε κοινόχρηστους χώρους» και αφορά τις σταθερές κατασκευές ή εγκαταστάσεις, που βρίσκονται εγκατεστημένες στον κοινόχρηστο χώρο, όπως π.χ είναι τα περίπτερα.

Η τέταρτη αφορά τις διάφορες χρήσεις, που «δεν προβλέπονται» και πρόκειται για μη σταθερές εγκαταστάσεις, όπως οι πάγκοι υπαίθριου εμπορίου εγκατεστημένοι στους κοινόχρηστους χώρους.

Η πέμπτη και τελευταία κατηγορία, με τον χαρακτηρισμό «διάφορα»,[19] περιλαμβάνει τις λοιπές εγκαταστάσεις ή εξυπηρετήσεις που βρέθηκαν στην καταγραφή και δεν υπάγονται σε καμία από τις προηγούμενες περιπτώσεις όπως είναι τα ΑΤΜ των τραπεζών.

19. Πρόκειται για διάφορες εξυπηρετήσεις όπως τα ΑΤΜ των τραπεζών.

β) Η ανάλυση του συνολικού αριθμού της γενικής χρήσης *εμπορικά καταστήματα* στις επιμέρους κατηγορίες εμπορικών καταστημάτων, όπως αυτές ορίζονται από ειδικότερες διατάξεις, περιλαμβάνει τα καταστήματα *ειδών διατροφής – υγειονομικού ενδιαφέροντος,*[20] τα καταστήματα *υγειονομικού ενδιαφέροντος,*[21] τα καταστήματα *παροχής προσωπικών υπηρεσιών*[22] και τα απλά *καταστήματα*.[23]

ii. Ανά πλατεία

Στην Εικόνα 4-3 παρουσιάζονται τα συνολικά δεδομένα της καταγραφής όλων των χρήσεων, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους κατανεμημένα για κάθε πλατεία ξεχωριστά. Η παρουσίαση αυτή καθιστά συγκρίσιμα τα μεγέθη όλων των χρήσεων μεταξύ των πλατειών μελέτης.

20. Λεμπέση ό.π., σελ. 280, 202, 285.

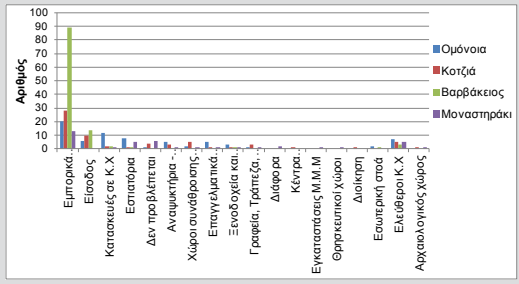
21. Περιλαμβάνονται: καφενεία, καφετέριες και κυλικεία, εστιατόρια, οινομαγειρεία, ψαροταβέρνες, ψητοπωλεία, σνακ–μπαρ, πιτσαρίες, ζαχαροπλαστεία, γαλακτοπωλεία, μπουγατσάδικα, λουκουματζίδικα, αναψυκτήρια, κλπ. που εξυπηρετούν καθισμένους ή όρθιος πελάτες (στο ίδιο, σελ. 287).

22. Εμπορικά καταστήματα με τις χρήσεις: Γραφεία τελετών, ενοικιάσεις αυτοκινήτων και μοτοποδηλάτων, επιδιορθώσεις ενδυμάτων και υποδημάτων, ινστιτούτα αισθητικής, χώροι περιποίησης για καλλωπισμό ατόμων – κέντρα αδυνατίσματος, κέντρα θαλασσοθεραπείας, κέντρα γυμναστικής, αθλητικές σχολές, κουρεία – κομμωτήρια, πρακτορεία ταξιδιών, πρακτορεία ΠΡΟΠΟ-ΛΟΤΤΟ και φαρμακεία (στο ίδιο, σελ. 283).

23. Η Χρήση «κατάστημα», αφορά τις εμπορικές χρήσεις και δεν αφορά άλλες χρήσεις όπως π.χ. χρήσεις υγειονομικού ενδιαφέροντος (στο ίδιο, σελ. 203).

Εικόνα 4-3. *Κατηγορίες χρήσεων και τα εμπορικά καταστήματα σε κάθε πλατεία, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

Οι κατηγορίες χρήσεων ανά πλατεία

Οι κατηγορίες χρήσεων που ταξινομήθηκαν από τα δεδομένα της καταγραφής όλων των πλατειών μελέτης ανέρχονται συνολικά σε 18.

Στην **πλατεία Ομονοίας** καταγράφονται 72 χώροι που ομαδοποιήθηκαν σε 12 κατηγορίες χρήσεων. Οι μισές από αυτές τις κατηγορίες χρήσεων στην πλατεία Ομονοίας εμφανίζονται με ποσοστά μεγαλύτερα του 50% του αντίστοιχου συνολικού αριθμού των τεσσάρων πλατειών.

Πρόκειται για χρήσεις όπως: τα Επαγγελματικά εργαστήρια (71,43%), οι Κατασκευές σε Κοινόχρηστους Χώρους (70,59%), Αναψυκτήρια, (55,56%), Εστιατόρια (53,33%), Ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις (50%) και Εσωτερικές στοές (66,67%).

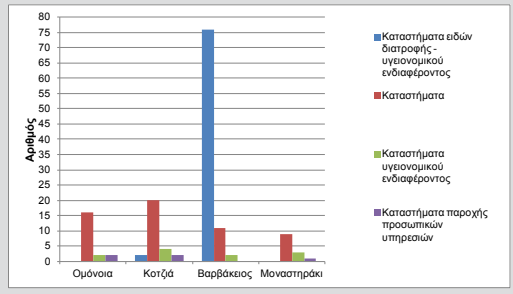
Οι κατηγορίες χρήσεων που δεν καταγράφονται καθόλου είναι τα Κέντρα διασκέδασης, αναψυχής, οι Θρησκευτικοί χώροι, η Διοίκηση, οι Αρχαιολογικοί χώροι, οι Εγκαταστάσεις μέσων μαζικής μεταφορά[1] και τα «Διάφορα».

Στην **πλατεία Εθνικής Αντιστάσεως** (Κοτζιά) καταγράφονται 66 χώροι που ομαδοποιήθηκαν σε 14 κατηγορίες χρήσεων. Επί του συνολικού τους αριθμού στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών οι κατηγορίες χρήσεων που εμφανίζουν στην πλατεία Κοτζιά ποσοστά μεγαλύτερα του 50% είναι οι χρήσεις: Κέντρα διασκέδασης αναψυχής με μία και μοναδική καταγραφή (100%), η Διοίκηση με μία και μοναδική καταγραφή (100%), οι Χώροι συνάθροισης κοινού (62,50%), τα Γραφεία, Τράπεζες, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί (60%), και οι Αρχαιολογικοί χώροι (50%). Οι κατηγορίες χρήσεων που δεν υπάρχουν και δεν καταγράφονται είναι οι Θρησκευτικοί χώροι, οι Εγκαταστάσεις μέσων μαζικής μεταφοράς, οι Εσωτερικές στοές και τα «Διάφορα».

Στην **πλατεία της Βαρβακείου** αγοράς καταγράφονται 111 χώροι που αντιστοιχούν στο 38,41% του συνολικού αριθμού καταγραφών στις τέσσερις πλατείες και ομαδοποιήθηκαν σε επτά μόνο κατηγορίες. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται κυρίως στις χρήσεις: Εμπορικά καταστήματα που με ποσοστό (59,93%) επί του συνολικού αριθμού της χρήσης αυτής να είναι κυρίαρχη και επικρατούσα στην πλατεία, και στην «άτυπη» χρήση Είσοδοι (46,67%) που δείχνει τα υπάρχοντα κτίρια να προσανατολίζουν την κύρια είσοδο τους στο πρόσωπο της πλατείας περισσότερο από τα κτίρια των άλλων πλατειών.

Στην **πλατεία Μοναστηρακίου** έχουμε τις λιγότερες καταγραφές χώρων που φτάνουν τους 40 και ομαδοποιούνται σε 14 κατηγορίες χρήσεων. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στη χρήση Εστιατόρια (33,33%) που καταγράφει το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό μετά την πλατεία Ομονοίας. Οι χρήσεις εγκατάσταση Μέσων Μαζικής Μεταφοράς (ισόγειος σταθμός ΗΣΑΠ) και θρησκευτικός χώρος (ιερός ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου) που βρίσκονται στο επίπεδο της πλατείας ξεχωρίζουν ως κατασκευές με ιδιαίτερη ιστορική και αρχιτεκτονική σπουδαιότητα. Από τις υπόλοιπες χρήσεις το υπαίθριο εμπόριο που έχει ταξινομηθεί στη κατηγορία «δεν προβλέπεται» εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό (54,45%), ενώ στην κατηγορία χρήσης «διάφορα» έχουμε συμπεριλάβει τα μηχανήματα των ΑΤΜ που έχουν τοποθετεί σε χώρους εκτός τράπεζας. Τέλος, επί της πλατείας στο Μοναστηράκι υπάρχει ο δεύτερος αρχαιολογικός χώρος (50%) μετά από αυτόν της πλατείας Κοτζιά. Οι χρήσεις που δεν υπάρχουν και δεν καταγράφονται είναι τα κέντρα διασκέδασης – αναψυχής, η Διοίκηση, η εσωτερική στοά και είσοδοι κτιρίων.

Οι κατηγορίες εμπορικών καταστημάτων ανά πλατεία

Στην **πλατεία Ομονοίας** καταγράφονται 20 εμπορικές χρήσεις που κατανέμονται σε τρεις από τις τέσσερις επιμέρους κατηγορίες των εμπορικών καταστημάτων. Στην κατηγορία "Καταστήματα" συγκεντρώνει με 16 καταγραφές το δεύτερο μεγαλύτερο αριθμό που αντιστοιχεί στο 28,75% του συνολικού τους αριθμού τους. Στην κατηγορία "Καταστήματα παροχής προσωπικών εξυπηρετήσεων" έχει τον ίδιο αριθμό και το ίδιο ποσοστό (40%) με την πλατεία Κοτζιά, σε ένα μικρό αριθμό εμπορικών καταστημάτων της κατηγορίας αυτής που συνολικά φτάνει τα πέντε στις τέσσερις πλατείες. Χωρίς καμία καταγραφή στην Ομονοίας εμφανίζεται η κατηγορία "Κατάστημα ειδών διατροφής – υγειονομικού ενδιαφέροντος".

Η **πλατεία Εθνικής Αντίστασης** (Κοτζιά) είναι η μοναδική πλατεία στην οποία καταγράφονται και οι τέσσερις υποκατηγορίες των εμπορικών χρήσεων με 28 συνολικά καταγραφές.

Στις επιμέρους κατηγορίες των εμπορικών καταστημάτων συγκεντρώνει τα περισσότερα, "Καταστήματα", ποσοστό (35,71%) και "Καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος", ποσοστό (36,36%). Στα "Εμπορικά καταστήματα παροχής προσωπικών εξυπηρετήσεων" έχει τον ίδιο αριθμό και το ίδιο ποσοστό (40%) με την πλατεία Ομονοίας.

Η **πλατεία Βαρβακείου** καταγράφει τις τρείς από τις τέσσερις υποκατηγορίες των εμπορικών καταστημάτων με 89 καταγραφές. Συγκεντρώνει τα 76 από τα συνολικά 78 καταστήματα της κατηγορίας "Καταστήματα ειδών διατροφής" των τεσσάρων πλατειών, ενώ δεν καταγράφει κανένα κατάστημα της κατηγορίας "Καταστήματα παροχής προσωπικών εξυπηρετήσεων".

Στην **Πλατεία Μοναστηρακίου** έχουμε τις λιγότερες καταγραφές από τις υπόλοιπες πλατείες. Οι 13 καταγραφές της, κατανέμονται σε τρεις υποκατηγορίες εμπορικών καταστημάτων από τις οποίες οι εννέα αφορούν την κατηγορία "Κατάστημα". Η κατηγορία "Καταστήματα παροχής προσωπικών εξυπηρετήσεων" δεν εμφανίζεται στο Μοναστηράκι.

1. Αναφερόμαστε στο επίπεδο της πλατείας και όχι στον υπόγειο χώρο.

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

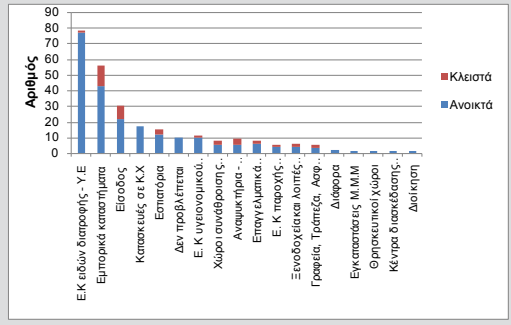
Κατάσταση σημερινής λειτουργίας των καταγεγραμμένων χώρων επαγγελματικής δραστηριότητας

Στα γραφήματα της Εικόνας 4-4 αποτυπώνεται σε στήλες και για κάθε χρήση ξεχωριστά, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία της,[24] ο αριθμός των ανοικτών, λειτουργούντων χώρων και των κλειστών που περιλαμβάνει τους χώρους που η λειτουργία είχε ανασταλεί ή βρέθηκαν εντελώς άδεια την ημέρα καταγραφής. Τα δεδομένα αυτά παρουσιάζονται στο πρώτο γράφημα συνολικά για τις πλατείες μελέτης και στο δεύτερο γράφημα ξεχωριστά για κάθε μία από αυτές. Ορισμένες από τις 18 χρήσεις των γραφημάτων της Εικόνας 4-2, όπως οι δύο *αρχαιολογικοί χώροι* της πλατεία Κοτζιά και Μοναστηρακίου, *οι εσωτερικές στοές* και οι *ελεύθεροι κοινόχρηστοι χώροι* (δρόμοι και πεζόδρομοι) που βρίσκονται στην περίμετρο των πλατειών δεν συμπεριλήφθηκαν στα δεδομένα της παρούσας ανάλυσης. Η κατάταξη των κλειστών ισόγειων χώρων σε συγκεκριμένη κατηγορία χρήσης γίνεται μόνο για τις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες έχει διαπιστωθεί η προϋπάρχουσα χρήση.[25] Τους κλειστούς χώρους με τελείως άγνωστη την προηγούμενη χρήση τους συμπεριλάβαμε στην επιμέρους γενική κατηγορία *κατάστημα.*

Εικόνα 4-4. *Ανοιχτοί και κλειστοί ισόγειοι χώροι, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

Συνολικά στις τέσσερις πλατείες

Στις τέσσερις πλατείες από τις συνολικά 264 καταγραφές οι 40 βρέθηκαν κλειστές, που ως ποσοστό αντιστοιχεί στο 15,15%. Ανά κατηγορία χρήσης, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους, ποσοστά κλειστών χώρων μεγαλύτερα του 40% εμφανίζει η χρήση *Αναψυκτήρια* (44,44%) και η χρήση *Γραφεία, τράπεζα, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί* (40%). Ποσοστά μεταξύ 30% - 40% εμφανίζει η χρήση *Χώροι συνάθροισης κοινού* (37,50%) και η χρήση *Ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις* (33,33%), ενώ ποσοστά μεταξύ 20% - 30% εμφανίζουν οι κλειστές *Είσοδοι*[1] (26,67%), η χρήση *Επαγγελματικά εργαστήρια* (25%) και η χρήση *Εστιατόρια* (20%).

Σημειώνεται ότι ο αριθμός των κλειστών χώρων σε κάθε κατηγορία χρήσης και στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών, είναι μικρότερος από 10. Στην πολυπληθέστερη, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία γενική χρήση *Εμπορικά καταστήματα,* το ποσοστό των κλειστών ανέρχεται συνολικά στο 10,66%.

Ειδικότερα, για κάθε μία από τις επιμέρους κατηγορίες τα αντίστοιχα ποσοστά των κλειστών διαμορφώνονται ως εξής: Στα απλά *«καταστήματα»* (23,21%), στα καταστήματα *«παροχής προσωπικών υπηρεσιών»* (20%), στα καταστήματα *«υγειονομικού ενδιαφέροντος»* (9,09%) και για τα καταστήματα *«ειδών διατροφής – υγειονομικού ενδιαφέροντος»* (1,28%).

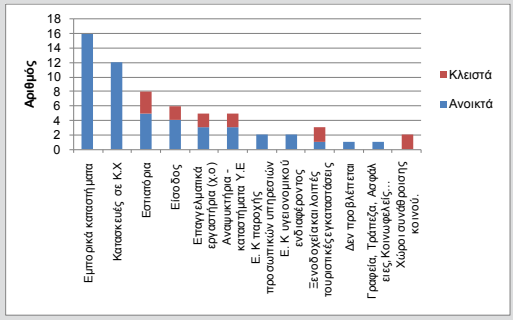
1. Κλειστή θεωρήσαμε την είσοδο της οποίας οι υπερκείμενοι του ισογείου όροφοι είναι στο σύνολο τους κλειστοί. Αφορά και τα παλιά εγκαταλειμμένα και ακατοίκητα (ως προς τους ορόφους) κτίρια.

24. Η χρήση «εμπορικά καταστήματα» επιμερίζεται σε περισσότερες με τις επιμέρους κατηγορίες που υπάγονται στην χρήση αυτή όπως αυτές παρουσιάζονται στην εικόνα Ο-2.

25. Όπως εμφανίζεται στην ταμπέλα ή στη βιτρίνα του καταστήματος ή στη πληροφορία που δόθηκε από εργαζόμενους στην περιοχή, όταν ρωτήθηκαν σχετικά στη διάρκεια της επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων.

Πλατεία Ομονοίας

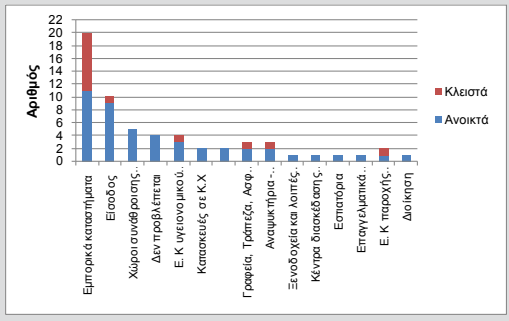
Στην πλατεία καταγράφονται 63 χώροι που σε ποσοστό ανέρχεται στο 23,86% επί του συνολικού αριθμού των τεσσάρων πλατειών. Κλειστοί βρέθηκαν 13 που σε ποσοστό αντιστοιχεί στο 32,50% του συνολικού αριθμού κλειστών χώρων των τεσσάρων πλατειών και στο 13% του συνολικού αριθμού καταγραφών της πλατείας. Ειδικότερα ανά κατηγορία χρήσης, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία, το ποσοστά των κενών ανέρχεται: στη χρήση *Χώροι συνάθροισης κοινού* στο 100%, στη χρήση *Ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις* στο 66,67% με κλειστές τις δύο από τις συνολικά τρεις καταγραφές, στη χρήση *Επαγγελματικά εργαστήρια* και *αναψυκτήρια – καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος* στο 40%, στη χρήση *Εστιατόρια* 37,5% με τρεις από τις οκτώ καταγραφές να είναι κλειστές και στην κατηγορία *Είσοδοι* στο 33,33% *με* δύο από τις συνολικά έξι να καταγράφονται κλειστές.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στη χρήση της ειδικής πολεοδομικής λειτουργίας *Εμπορικά καταστήματα* δεν καταγράφεται κανένας κλειστός χώρος.

Πλατεία Εθνικής Αντιστάσεως (Κοτζιά)

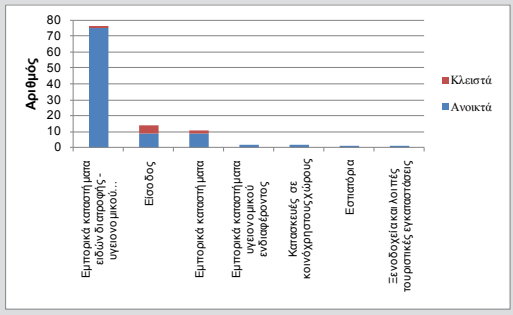
Παρόμοια εικόνα με την πλατεία Ομονοίας εμφανίζει και η πλατεία της Εθνικής Αντίστασης. Οι καταγραφές είναι 60 ή σε ποσοστό το 22,73% του συνολικού αριθμού των τεσσάρων πλατειών. Κλειστοί βρέθηκαν 14 χώροι που αντιστοιχούν στο 35% του συνολικού αριθμού κλειστών χώρων των τεσσάρων πλατειών και στο 23,33% των καταγραφών της πλατείας. Η χρήση, σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία της, που εμφανίζει το μεγαλύτερο αριθμό κλειστών χώρων, είναι τα *Εμπορικά καταστήματα* με 11 καταγραφές που αντιστοιχεί στο 78,57% του συνολικού αριθμού των κλειστών χώρων της πλατείας και στο 68,75% των κλειστών χώρων της χρήσης αυτής στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών. Η χρήση *Εμπορικά καταστήματα* με 28 καταγραφές αντιστοιχεί στο 46,66% του συνολικού αριθμού της πλατείας. Ειδικότερα για τις επιμέρους κατηγορίες της χρήσης *εμπορικά καταστήματα* που παρουσιάζονται στο γράφημα:

Η κατηγορία *«καταστήματα παροχής υπηρεσιών»* καταγράφει κλειστό ένα (50%), από τα συνολικά δύο καταστήματα, η κατηγορία *«καταστήματα»* εννέα (45%), από τα συνολικά 20, ενώ τέλος η κατηγορία *«καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος»* ένα (25%), από τα συνολικά τέσσερα. Στην ειδική πολεοδομική χρήση *Γραφεία, τράπεζα, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί* και στη χρήση *Αναψυκτήρια – υγειονομικού ενδιαφέροντος* το ποσοστό των κλειστών χώρων ανέρχεται και στις δύο περιπτώσεις στο 33,33%, ενώ τέλος στις *εισόδους* καταγράφεται κλειστή μία (10%) από τις συνολικά 10.

Πλατεία Βαρβακείου

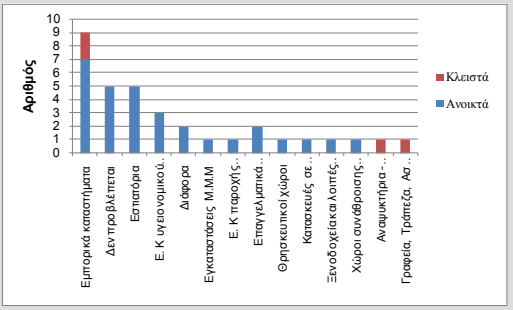
Στην πλατεία καταγράφονται συνολικά 107 χώροι που αντιστοιχούν στο 40,53% του συνολικού αριθμού των τεσσάρων πλατειών. Κλειστοί βρέθηκαν οκτώ (7,48%) των καταγραφών της πλατείας. Ειδικότερα στη χρήση *Είσοδοι* από τις συνολικά 14 οι 5 εμφανίζονται κλειστές, που σε ποσοστό ανέρχεται στο 35,71% και είναι το υψηλότερο της ομάδας των τεσσάρων πλατειών. Τρείς κλειστούς χώρους καταγράφει η χρήση *Εμπορικά καταστήματα* με ένα κατάστημα της κατηγορίας *''είδη διατροφής''* και δύο της απλής κατηγορίας *''κατάστημα''*. Στις υπόλοιπες χρήσεις δεν καταγράφονται κλειστοί χώροι. Στην πλατεία Βαρβακείου φαίνεται να διατηρούνται «ζωντανές» όλες οι χρήσεις ισογείου με μικρό σχετικά αριθμό κλειστών καταστημάτων. Εξαίρεση που είναι δηλωτική των γενικότερων προβλημάτων της περιοχής, αποτελεί το μεγάλο ποσοστό κτιρίων που εμφανίζονται, άδεια, κλειστά ή εγκατελειμένα στους υπερκείμενους του ισογείου ορόφους.

Πλατεία Μοναστηρακίου

Στην πλατεία Μοναστηρακίου, έχουμε τις λιγότερες καταγραφές σε σχέση με τις υπόλοιπες πλατείες. Πρόκειται συνολικά για 34 που αντιστοιχούν στο 12,88% του συνολικού αριθμού των τεσσάρων πλατειών. Κλειστές βρεθήκαν τέσσερις που αντιστοιχεί στο 10% του συνολικού αριθμού των κλειστών χώρων στις τέσσερις πλατείες και στο 11,76% των καταγραφών της πλατείας. Στη χρήση *Εμπορικά καταστήματα,* από τους συνολικά εννέα χώρους κλειστοί βρέθηκαν οι δύο (22,22%). Από τις υπόλοιπες δύο κλειστές καταγραφές, η μία υπάγεται στην χρήση *Αναψυκτήρια* και η άλλη σε κτίριο[1] κατηγορίας χρήσης *Γραφεία, τράπεζα, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί.*

1. Πρόκειται για το πολυώροφο κτίριο που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Ερμού και Αθηνάς. Το κτίριο σήμερα βρίσκεται σε φάση ανακατασκευής χωρίς να έχουν ολοκληρωθεί οι εργασίες και να λειτουργεί.

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Αναλυτική διάρθρωση των χρήσεων σε επίπεδο «ταμπέλας» καταστήματος

Στους πίνακες που ακολουθούν γίνεται η αναλυτική παρουσίαση των δεδομένων που συλλέχτηκαν από την επιτόπια καταγραφή των χρήσεων στις πλατείες μελέτης. Οι πίνακες αναφέρονται σε κατηγορίες χρήσεων σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία και εμφανίζουν τις χρήσεις κτιρίων και εγκαταστάσεων που υπάγονται σε αυτές. Για ορισμένες από τις χρήσεις κτιρίων και εγκαταστάσεων γίνεται ειδική αναφορά στο είδος της δραστηριότητας, όπως αυτή έχει καταγραφεί από τις βιτρίνες και τις ταμπέλες των καταστημάτων στη στήλη «καταγραφή». Τα δεδομένα εμφανίζονται στους πίνακες ανά πλατεία και σημειώνεται σε στήλες ο αριθμός των ανοικτών και κλειστών χώρων Με τον τρόπο αυτό γίνεται αντιληπτή και συγκρίσιμη η μεταξύ των πλατειών απλή κατανομή των χρήσεων.

Στον Πίνακα 4-2 παρουσιάζονται οι χρήσεις κτιρίων – εγκαταστάσεων που υπάγονται στις επιμέρους κατηγορίες της χρήσης *Εμπορικά καταστήματα.* Η ανάλυση των εμπορικών καταστημάτων σε επίπεδο χρήσης κτιρίου και εγκατάστασης σχηματοποιεί καλύτερα το εμπορικό προφίλ της κάθε πλατείας. Ειδικότερα, η πλατεία Ομονοίας και η πλατεία Κοτζιά, φαίνεται να εμφανίζουν παρόμοια εικόνα εμπορικότητας, και να καταγράφεται μεγαλύτερος πλουραλισμός από τα διάφορα είδη καταστημάτων.[26] Αντίθετα, στην πλατεία Βαρβακείου, η εμπορικότητα περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην επιμέρους κατηγορία *καταστήματα ειδών διατροφής,* με τα περισσότερα από αυτά να είναι μανάβικα – οπωροπωλεία και είδη τροφίμων. Στην πλατεία Μοναστηρακίου, τα είδη των εμπορικών καταστημάτων που υπάρχουν στο χώρο της, φαίνονται προσανατολισμένα προς την εξυπηρέτηση των επισκεπτών του εμπορικού κέντρου, κυρίως για αναψυχή ή τουρισμό.

26. Στη πλατεία Ομονοίας καταγράφονται είδη καταστημάτων και εμπορικές δραστηριότητες πιο καινούργιες, όπως η κινητή τηλεφωνία, εξυπηρετήσεις ξένου πληθυσμού με ανταλλακτήρια συναλλάγματος και δραστηριότητες όπως τα ενεχυροδανειστήρια ή αγορές χρυσού απότοκα της οικονομικής κρίσης. Αντίθετα στη πλατεία Κοτζιά οι εμπορικές χρήσεις φαίνονται να είναι πιο παραδοσιακές και κλασσικές.

Πίνακας 4-2. *Εμπορικές δραστηριότητες, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ				ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
				ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	ΕΜΠΟΡΙΚΑ	*Παλαιοπωλείο*					5		4	
			Τσάντες - accessories - bijou - Κοσμήματα	1						1	
			Εποχιακά	1		1		1			
			Ρολόγια - Ηλεκτρονικά -Τηλέφωνα	2							
			Ρολόγια	1		1					
			Τουριστικά			2					
			Κινητή τηλ.	1							
			Οπλοπωλείο	1							
			Γυαλικά			1					
			Πλαστικά είδη					1			
			Χαρτικά, Είδη συσκευασίας						1		
			Χειροποίητα								1
			Καλλυντικά							1	
			Πορτοφόλια-Τσάντες- Ζώνες				1				
			Ενεχυρ/στήρια Αγορά χρυσού	3							
			Κατάστημα				6	1	1		1
		ΕΝΔΥΣΗΣ ΥΠΟΔΗΣΗΣ	*Ένδυση*	3		4	2	1			
			Υπόδηση			1					
		ΠΟΛΥΚΑΤΑΣΤΗΜΑ	*Εξοπλισμού οικιακών και επαγγελματικών χώρων*			1					
			Καλλυντικά	1							
		ΥΠΕΡΑΓΟΡΕΣ	*Παιχνίδια*							1	
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος	ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΩΔΙΚΩΝ ΠΤΗΝΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ ΖΩΟΤΡΟΦΩΝ petshop				1		2			
		ΟΠΤΙΚΑ ΕΙΔΗ		1		1					
		ΠΑΓΩΤΟΠΩΛΕΙΟ								3	
		ΨΙΛΙΚΑΤΖΙΔΙΚΟ				1	1				
		ΤΥΡΟΠΙΤΑΔΙΚΟ		1							

Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα ειδών διατροφής	ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ	*Μανάβικο Οπωροπωλείο*					45			
			Τροφίμων					19			
			Ξηροί καρποί-Ζαχαρώδη					7			
			Παντοπωλείο					3			
			Πουλερικά - Κατεψυγμένα						1		
			MiniSuper Market			1					
			Κάβα ποτών			1					
		ΠΤΗΝΟΠΩΛΕΙΟ - ΑΥΓΟΠΩΛΕΙΟ						1			
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα παροχής προσ/κών υπηρεσιών	ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΟΠΑΠ		1							
		ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΑΞΙΔΙΩΝ								1	
		ΚΟΥΡΕΙΟ					1				
		ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ		1		1					
		ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ		2							
Σύνολα 4 πλατειών				**20**		**17**	**11**	**86**	**3**	**11**	**2**

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Στον Πίνακα 4-3 παρουσιάζεται η κατανομή της χρήσης κτιρίων - εγκαταστάσεων που υπάγονται στη χρήση *Εστιατόρια.* Τα περισσότερα καταγράφονται στην πλατεία Ομονοίας και την πλατεία Μοναστηρακίου. Ειδικότερα στην Ομόνοια το είδος των καταστημάτων αυτών φαίνεται να είναι του λεγόμενου «γρήγορου και πρόχειρου» φαγητού, σε αντίθεση με την πλατεία Μοναστηρακίου στην οποία λειτουργούν καταστήματα της κατηγορίας των εστιατορίων, δηλαδή της «εστίασης μεγαλύτερου χρόνου».

Στον Πίνακα 4-4 παρουσιάζεται η κατανομή των καταστημάτων που υπάγονται στην κατηγορία της ειδικής πολεοδομικής χρήσης *Αναψυκτήρια.* Πρόκειται για τα καταστήματα που λειτουργούν ως καφενεία (καφενείο παραδοσιακό) ή καφετέριες (εκσυγχρονισμένο καφενείο) που στην περιοχή μελέτης είναι και τα περισσότερα.

Στον Πίνακα 4-5 παρουσιάζεται η κατανομή της χρήσης *Χώροι συνάθροισης κοινού* που περιλαμβάνει τα κτίρια τραπεζών[27] και ένα κινηματογράφο που καταγράφηκε στην περιοχή των πλατειών μελέτης. Το ενδιαφέρον εντοπίζεται κυρίως στο γεγονός ότι οι τέσσερις από τις πέντε ανοικτές τράπεζες βρίσκονται στην πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά). Η επικράτηση των τραπεζών, στην πλατεία Κοτζιά, δεν πρέπει να αξιολογηθεί ως τυχαία, αντίθετα πρέπει να αναζητηθούν και να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά που καθιστούν την πλατεία

27. Οι τράπεζες με επιφάνεια μεγαλύτερη των 70 τ.μ. ανήκουν στην κατηγορία χρήσεων «χώροι συνάθροισης κοινού», ενώ με επιφάνεια μικρότερη των 70 τ.μ στην κατηγορία χρήσεων «γραφεία».

Πίνακας 4-3. *Εστιατόρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης[1]	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Εστιατόρια	ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ	Εστίαση σουβλάκια, τυρόπιττες					1			
		Εστίαση, σουβλάκι, ταβέρνα, φαγοποιείο							2	
	ΕΣΤΙΑΤΟΡΙΟ ΕΤΟΙΜΟΥ ΦΑΓΗΤΟΥ, Fast food		2	1	1				2	
	ΟΒΕΛΙΣΤΗΡΙΟ	Σουβλάκια	2	2					1	
	ΨΗΤΟΠΩΛΕΙΟ	Ψητοπωλείο-Μαγειρείο	1							
Σύνολα 4 πλατειών			5	3	1		1		5	
1. Σχετικά με τον ορισμό των χρήσεων βλ. άρθρο 38 της Υγειονομικής διάταξης Α1β/8577/1983 – ΦΕΚ526Β/8-9-83										

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πίνακας 4-4. *Αναψυκτήρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης[1]	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Αναψυκτήρια - καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος	ΚΑΦΕΝΕΙΟ		1							
	ΚΑΦΕΤΕΡΙΑ		2	2	2	1				1
Σύνολα 4 πλατειών			3	2	2	1				1
1. Σχετικά άρθρο 37 της Υγειονομικής διάταξης Α1β/8577/1983ΦΕΚ.526Β/Β/8-9-83										

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πίνακας 4-5. *Χώροι συνάθροισης, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Χώροι συνάθροισης κοινού	ΤΡΑΠΕΖΕΣ > των 70 μ^2			2	4				1	
	ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΥΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ				1					
Σύνολα 4 πλατειών				2	5				1	

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

θελκτική στην επιλογή χωροθέτησης της χρήσης αυτής. Δευτερευόντως, και όχι αδιάφορη, κρίνεται η ύπαρξη του μοναδικού κινηματογράφου που καταγράφηκε στην ίδια πλατεία και στο τμήμα της που βρίσκεται ανατολικά της οδού Αθηνάς. Στην πλατεία Ομονοίας καταγράφονται δύο κλειστές τράπεζες με ποιο ενδιαφέρουσα, ως προς τη μελλοντική αξιοποίηση, του κτιρίου που βρίσκεται στη συμβολή της Ελ. Βενιζέλου και 28ης Οκτωβρίου.[28]

Στον Πίνακα 4-6 παρουσιάζεται η κατανομή και το είδος των κτιρίων – εγκαταστάσεων που απαρτίζουν την ειδική πολεοδομική λειτουργία της χρήσης *Επαγγελματικά εργαστήρια*. Πρόκειται κυρίως για αρτοποιεία που τα βρίσκουμε εγκατεστημένα σε όλες τις πλατείες εκτός της πλατείας Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά).

Στον Πίνακα 4-7 εμφανίζεται και στις τέσσερις πλατείες να υπάρχει από ένα *ξενοδοχείο* που βρίσκεται σε λειτουργία.

Πίνακας 4-6. *Τα επαγγελματικά εργαστήρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Επαγγελ/τικά εργαστήρια (χαμηλής, μέσης, υψηλής όχλησης)	ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΑ		2	1			1		1	
	ΚΑΦΕΚΟΠΤΕΙΑ ΚΑΙ ΦΡΥΞΗ – ΑΛΕΣΗ ΚΑΦΕ		1							
	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ	Κέντρο Εργασίας Αναπήρων		1						
	ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΩΡΟΛΟΓΙΩΝ				1					
Σύνολα 4 πλατειών			3	2	1		1		1	

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πίνακας 4-7. *Τα ξενοδοχεία και λοιπές εγκαταστάσεις, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΚΛΑΣΣΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ 5, 4 και 3 ΑΣΤΕΡΩΝ		1		1		1		1	
	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤ/ΣΕΙΣ			2						
Σύνολα 4 πλατειών			1	2	1		1		1	

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

28. Πρόκειται για το ιστορικό κτίριο του ξενοδοχείου «Βικτώρια» που μετονομάστηκε σε «Εξέλσιορ» και τελευταία ως κτίριο της Εθνικής τράπεζας.

Πίνακας 4-8. *Γραφεία, τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Γραφεία, Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί	ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ, ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	Γραφείο αεροπορικών και ακτοπλοϊκών εισιτηρίων	1							
	ΓΡΑΦΕΙΑ - τράπεζα, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί	Κτίριο γραφείων								1
		Ταχυδρομείο			1					
	ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	Γενικές μεταφορές			1					
		Πρακτορείο ταξιδίων				1				
Σύνολα 4 πλατειών			1		2	1			1	1

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Στον Πίνακα 4-8**,** της κατηγορίας της ειδικής πολεοδομικής λειτουργίας *Γραφεία, Τράπεζα, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί,* εμφανίζεται ένας σχετικά μικρός αριθμός χρήσεων της κατηγορίας αυτής στην περιοχή μελέτης. Στη χρήση αυτή υπάγονται κατηγορίες εγκαταστάσεων όπως είναι τα γραφεία των ελεύθερων επαγγελματιών και επιχειρήσεων, που εξυπηρετούνται κυρίως από χώρους που βρίσκονται σε ορόφους κτιρίων και όχι στο ισόγειο των κτιρίων και εμφανίζονται στον πίνακα 4-10 που αναφέρεται στις εισόδους των κτιρίων.

Στον Πίνακα 4-9 παρουσιάζεται η κατανομή και το είδος του *Υπαίθριου εμπορίου* που δραστηριοποιείται στις πλατείες μελέτης. Το υπαίθριο εμπόριο, ως πολεοδομική λειτουργία, δεν προβλέπεται από το άρθρο 1 παρ. β του Π.Δ23.2/6-3-87, ενώ η άδεια χρήσης και ανάκλησης της λειτουργίας χορηγείται από τους ΟΤΑ. Ειδικότερα, το είδος του υπαίθριου εμπορίου που αναπτύσσεται αποδίδει εν μέρει και το γενικότερο χαρακτήρα της κάθε πλατείας, όπως αυτός έχει διαμορφωθεί στην καθημερινότητα από τους περαστικούς χρήστες, που αποτελούν κυρίως την πελατεία των πλανόδιων εμπόρων. Στην περίπτωση μας, οι πλανόδιοι της πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά) φαίνεται να εμπορεύονται προϊόντα που σχετίζονται με τη γενικότερη εμπορική κίνηση της οδού Αιόλου, στην οποία και είναι τοποθετημένοι οι πάγκοι τους σε αντίθεση με την πλατεία Μοναστηρακίου όπου το υπαίθριο εμπόριο απευθύνεται κυρίως σε περαστικούς, χρήστες του ΗΣΑΠ, αλλά και σε τουρίστες ή επισκέπτες της πλατείας. Αντίθετα, στην πλατεία Ομονοίας και κυρίως στην πλατεία Βαρβακείου, φαίνεται να μην υπάρχει ενδιαφέρον για την τη συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Στον Πίνακα 4-10 γίνεται παρουσίαση της καταγραφής των *Εισόδων.* Όπως έχει αναφερθεί, συμπεριλάβαμε ατύπως τις εισόδους ως ειδική πολεοδομική κατηγορία. Στην επιτόπια καταγραφή δεν μετρήθηκε ο αριθμός των ορόφων ούτε

Πίνακας 4-9. *Το υπαίθριο εμπόριο, βάσει επιτόπιας καταγραφής*

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑΣΤ.	
Με την ειδική πολεοδομική λειτουργία τους	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Δεν προβλέπεται	ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΕΜΠΟΡΙΟ	Πάγκος. Εφημερίδες - περιοδικά	1						2	
		Πάγκος. Φρούτα							3	
		Πάγκος, κάλτσες			2					
		Πάγκος, τσάντες, πορτοφόλια			1					
		Πάγκος, ρούχα			1					
Σύνολα 4 πλατειών			1		4				5	

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πίνακας 4-10. Οι είσοδοι, βάσει επιτόπιας καταγραφής

ΧΡΗΣΕΙΣ			ΠΛΑΤΕΙΕΣ							
			ΟΜΟΝΟΙΑ		ΚΟΤΖΙΑ		ΒΑΡΒΑΚΗ		ΜΟΝΑ-ΣΤΗΡΑΚΙ	
«Αυθαίρετη» πολεοδομική λειτουργία	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης	Καταγραφή	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ	Α	Κ
Είσοδοι	ΓΡΑΦΕΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	Κτίριο με γραφεία	3		8	1	4	1		
	ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ	Galleries έργων τέχνης					1			
	ΕΜΠΟΡΙΚΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ	Υπόγειο οικοδομικά υλικά και εργαλεία	1							
		Ένδυση υπόδηση (Καταστήματα κάτω από την πλατεία)		1			2			
		Στοά			1					
	ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ	Δημοτική αγορά Αθηνών					1			
	ΚΑΤΟΙΚΙΑ							4		
	ΚΤΙΡΙΑ ΓΗΠΕΔΑ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ						1			
	ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΑΣΕΙΣ			1						
Σύνολα 4 πλατειών			4	2	9	1	9	5		

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

και ο αριθμός των εγκαταστημένων ανά όροφο χρήσεων. Για τον εντοπισμό της επικρατούσας χρήσης των υπέργειων ορόφων ή του κτιρίου συνολικά, καταγράψαμε και μεταφέραμε στη στήλη καταγραφή τις χρήσεις που κυριαρχούν στο κτίριο που έχουν πρόσβαση από την είσοδο καταγραφής. Από τον πίνακα εμφανίζεται ότι οι περισσότερες των εισόδων στην πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά) οδηγούν στους υπερκείμενους του ισογείου ορόφους, με επικρατούσα τη χρήση γραφείων, στα οποία στεγάζονται ελεύθεροι επαγγελματίες. Το δεύτερο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι μόνο στην πλατεία Βαρβακείου καταγράφονται είσοδοι κτιρίων με χρήση κατοικίας, τα οποία στο σύνολο τους είναι κενά ή εγκαταλειμμένα.

4.2.2 Οι αλλαγές της επαγγελματικής και εμπορικής διάρθρωσης των τεσσάρων πλατειών

Η καταγραφή των εγκατεστημένων ισόγειων χρήσεων, περιμετρικά και επί των πλατειών που παρουσιάσαμε, κάνει ορατές τις επιμέρους μεταξύ τους διαφοροποιήσεις και αναδεικνύει τον «ιδιαίτερο» χαρακτήρα της κάθε πλατείας. Ενταγμένες στο ευρύτερο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, με την Ομόνοια και το Μοναστηράκι να αποτελούν τις δύο από τις τρεις κορυφές του «εμπορικού τριγώνου», και με τις άλλες δύο πλατείες χωροθετημένες στο ενδιάμεσο της πλευράς που ορίζεται από τον άξονα της ιστορικής οδού Αθηνάς, σε σχετικά μικρή απόσταση η μία από την άλλη, είναι αναμενόμενο ως προς τη γενική, τη μεγάλη «εικόνα», να εμφανίζουν τα ίδια ή παρόμοια χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής στην οποία χωρικά εντάσσονται. Από τη συνολική καταγραφή των ισόγειων χρήσεων και την ανάλυση δεδομένων που συλλέχτηκαν, από το ερωτηματολόγιο με συγκεκριμένες για το σκοπό αυτόν ερωτήσεις (βλ. υποκεφάλαιο 6.1), η καθεμία από τις πλατείες μελέτης εμφανίζει ως προς τη διάρθρωση των χρήσεων και των μεταβολών που επήλθαν, την παρακάτω εικόνα.

Πλατεία Ομονοίας

Από τα συνολικά 26 ερωτηματολόγια της πλατείας, στο ερώτημα που αφορά την προηγούμενη από τη σημερινή χρήση του χώρου, απαντήθηκαν τα 11. Από τις απαντήσεις φαίνεται ότι σε τέσσερις περιπτώσεις η προηγούμενη χρήση χρονικά τοποθετείται πριν το 2004 και για τις υπόλοιπες επτά μετά. Οι αλλαγές των χρήσεων ανά περίοδο αναφοράς αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά)

Στην ερώτηση για την προηγούμενη χρήση, από τα 26 ερωτηματολόγια απάντηση δόθηκε σε 12. Πέντε χρήσεις λειτουργούν στην πλατεία πριν από το 2004 και οι υπόλοιπες επτά εγκαθίστανται και λειτουργούν την περίοδο μετά το 2004. Οι αλλαγές των χρήσεων στις δύο περιόδους αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 4-11. *Πλατεία Ομονοίας: σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων χώρων κατά δήλωση των ερωτώμενων*

ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ. / ΠΡΙΝ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Ένδυσης Υπόδησης	Ένδυση	Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Είδη δώρων
	Υγειονομικού ενδιαφέροντος	Οπτικά είδη	Οπτικά είδη		Υγειονομικού ενδιαφέροντος	Οπτικά είδη	Οπτικά
	Παροχή προσωπικών υπηρεσιών	Φαρμακείο	Φαρμακείο		Παροχή προσωπικών υπηρεσιών	Φαρμακείο	Φαρμακείο
Επαγγελματικά εργαστήρια		Καφεκοπτεία και φρύξη – άλεση καφέ	Καφεκοπτείο	Ξενοδοχεία κ.λπ. τουριστικές εγκαταστάσεις			Ξενοδοχείο
ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ. / ΜΕΤΑ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Αναψυκτήρια - καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος		Καφετέρια	Καφετέρια	Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Ένδυση
Επαγγελματικά εργαστήρια		Αρτοποιεία	Αρτοποιεία		Καταστήματα	Ένδυση Υπόδηση	Ένδυση
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Acces-sories		Παροχή προσωπικών υπηρεσιών	Πρακτορείο ΟΠΑΠ	ΟΠΑΠ
Εστιατόρια		Εστιατόριο	Εστίαση	Εστιατόρια		Εστιατόριο	Εστίαση
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα		Ενεχυροδανειστήριο	Αναψυκτήρια καταστήματα υγειονομικού ενδιαφ/ντος		Καφετέρια	Καφετέρια
Επαγγελματικά εργαστήρια		Αρτοποιεία	Αρτοποιεία			Καφενείο	Καφενείο
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Εποχικά είδη	Γραφεία Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί		Γραφεία	Τράπεζα

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς

Στα 24 ερωτηματολόγια που έγιναν στην πλατεία, για την προηγούμενη χρήση των καταστημάτων απάντηση δόθηκε σε 17. Σε όλες τις περιπτώσεις φαίνεται ότι η προηγούμενη και η σημερινή χρήση του κτιρίου – εγκατάστασης είναι ίδια, δηλαδή η χρήση των καταστημάτων τροφίμων. Επιβεβαιώνεται ο εμπορικός χαρακτήρα της πλατείας που επιμένει σταθερά στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα και ταυτίζεται με αυτό που ο κόσμος την έχει συνυφασμένη και την προσδιορίζει με την ονομασία «Βαρβάκειος αγορά».

Πλατεία Μοναστηρακίου

Από τα 13 ερωτηματολόγια της πλατείας, πληροφορία για την προηγούμενη χρήση των χώρων έχουμε από δέκα. Ειδικότερα, δύο μόνο χρήσεις φαίνεται να προϋπάρχουν του 2004, ενώ για έξι ο χρόνος λειτουργίας προσδιορίζεται μετά το 2004. Όπως φαίνεται στον πίνακα, τις υπόλοιπες δύο για τις όποιες δεν προσδιορίστηκε ο χρόνος έναρξης της λειτουργίας τους τις συμπεριλαμβάνουμε σε αυτές με χρόνο έναρξης της λειτουργία μετά το 2004.

Πίνακας 4-12. *Πλ. Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά): Σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων κατά δήλωση των ερωτώμενων*

ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ / ΠΡΙΝ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου- εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα ειδών διατροφής	Καταστήματα τροφίμων	Είδη διατροφής	Εμπορικά καταστήματα	Ειδών διατροφής	Καταστήματα τροφίμων	Είδη διατροφής
	Καταστήματα	Εμπορικά	Εποχικά είδη		Καταστήματα	Εμπορικά	Ψιλικά
	Καταστήματα	Εμπορικά	Τουριστικά, είδη δώρων		Καταστήματα	Εμπορικά	Χονδρικό εμπόριο
	Καταστήματα	Εμπορικά	Κάλτσες		Καταστήματα	Εμπορικά	Λευκά είδη
	Καταστήματα παροχής προσωπικών υπηρεσιών	Φαρμακεία	Φαρμακείο		Παροχής προσωπικών υπηρεσιών	Φαρμακεία	Φαρμακείο
ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ / ΜΕΤΑ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Πολυκατάστημα	Είδη σπιτιού	Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Πολυκατάστημα	Είδη σπιτιού
Γραφεία Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί		Γραφεία ελεύθερων επαγγελματιών	Μεταφορική επιχείρηση	Αναψυκτήρια		Καφενείο	Καφενείο
Αναψυκτήρια		Καφετέρια				Καφετέρια	Καφετέρια
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Τουριστικά	Εστιατόρια			Εστίαση
	Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Εμπόριο ενδυμάτων	Επαγγελματικά εργαστήρια		Τυπογραφείο	
Αναψυκτήρια		Καφετέρια	Καφετέρια			Αρτοποιεία	Φούρνος
Γραφεία Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί		Γραφεία	ΕΚΚΕ	Γραφεία Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί		Γραφεία	ΤΡΕΝΟΣΕ

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

Πίνακας 4-13. *Μοναστηράκι: Σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων χώρων κατά δήλωση των ερωτώμενων*

ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ / ΠΡΙΝ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Αναψυκτήρια		Ζαχαροπλαστείο	Ζαχαροπλαστείο	Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Εμπορικό κατάστημα
Αναψυκτήρια		Καφετέρια	Καφές - παγωτό		Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Ρούχα
Αναψυκτήρια		Καφετέρια			Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Πρατήριο υποδημάτων
Επαγγελματικά εργαστήρια		Αρτοποιεία			Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Κατάστημα ρούχων - υποδημάτων
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Κοσμήματα φουλάρια		Καταστήματα	Εμπορικά	Εμπορικό κατάστημα
Εστιατόρια	Ψητοπωλείο		Ψητοπωλείο		Καταστήματα ειδών διατροφής	Καταστήματα τροφίμων	Εδώδιμα αποικιακά
Εστιατόρια	Εστιατόριο		Εστιατόριο	Εστιατόριο		Εστιατόριο	
Αναψυκτήρια		Κρέπες	Κρέπες		Κρέπες	Κρέπες	
ΧΡΟΝΟΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ / ΜΕΤΑ 2004				**ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗ**			
Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)	Ειδική πολεοδομική λειτουργία	Κατηγορία χρήσεων	Χρήση κτιρίου-εγκατάστασης	Καταγραφή (όπως απαντήθηκε)
Γραφεία, Τράπεζα, Ασφάλειες, Κοινωφελείς οργανισμοί		Γραφεία ελεύθερων επαγγελματιών και επιχειρήσεων	Τουριστικό γραφείο	Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Ένδυση υπόδηση	Ένδυση
Εμπορικά καταστήματα	Καταστήματα	Εμπορικά	Τουριστικά		Καταστήματα	Εμπορικά	Τουριστικά

Πηγή: Επιτόπια καταγραφή ανά κατάστημα από ΕΚΚΕ (2016). Επεξεργασία: Κ. Γκόρτσος, 2016.

4.3 Συμπεράσματα - Συζήτηση

Τα κυριότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των δεδομένων της επιτόπιας καταγραφής των χρήσεων, για καθεμία από τις πλατείες μελέτης είναι τα εξής:

Στην πλατεία Ομονοίας, εκτός από την κατηγορία *«καταστήματα ειδών διατροφής»* που δεν καταγράφεται, στις υπόλοιπες κατηγορίες χρήσεων των *Εμπορικών καταστημάτων*, δηλαδή αυτές των απλών *καταστημάτων*, των *καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος* και των *καταστημάτων προσωπικών υπηρεσιών*, εμφανίζονται να είναι όλα ανοικτά. Το γεγονός αυτό κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντικό, αφού στο ορατό επίπεδο του ισογείου η εικόνα δείχνει την Ομόνοια να αντέχει στην οικονομική κρίση, σε αντίθεση με άλλες πλατείες ή κεντρικούς δρόμους της Αθήνας που ο αριθμός των κλειστών ισόγειων καταστημάτων προκαλεί εντύπω-

ση.[29] Τα διάφορα είδη καταστημάτων της χρήσης *Εμπορικά καταστήματα* (Πίνακας 4-2) στα οποία συμπεριλάβαμε τα *ανταλλακτήρια συναλλάγματος* και τα *καταστήματα αγοράς χρυσού*, που καταγράφονται μόνο στην πλατεία Ομονοίας, αλλά και οι χρήσεις της κατηγορίας *Εστιατόρια*,[30] (Πίνακας 4-3), *Αναψυκτήρια*, (Πίνακας 4-4), *Επαγγελματικά εργαστήρια*, (Πίνακας 4-6), αναδεικνύουν και σήμερα την «κεντρικότητα» της ιστορικής πλατείας ως «τόπου» συνάντησης, συναλλαγής και διέλευσης ντόπιων και μεταναστών αυτό που μεταπολεμικά πάντα την χαρακτήριζε. Η πολεοδομική χρήση που εμφανίζει να έχει ιδιαίτερο πρόβλημα, σε σχέση με την ιστορικότητα της πλατείας, είναι αυτή των *ξενοδοχείων*. Από τα 4 συνολικά κτίρια ξενοδοχείων, τα τρία βρέθηκαν κλειστά ενώ τα ισόγεια τους αξιοποιούνται εν μέρει από άλλες χρήσεις. Από τα κλειστά κτίρια της πλατείας, τα δύο ιστορικά ξενοδοχεία, ο Μέγας Αλέξανδρος και το Μπάγκειον, αλλά και το κλειστό κτίριο της Εθνικής τράπεζας[31] γωνίας Ελ. Βενιζέλου και 28ης Οκτωβρίου αποτελούν αξιόλογα νεοκλασικά κτίρια που ξεχωρίζουν από ιστορική και αρχιτεκτονική άποψη, δυνητικά αξιοποιήσιμα με σημαντική συμβολή στη γενικότερη προσπάθεια αναβάθμισης της περιοχής.

Στην πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά), ο μεγάλος αριθμός των εμπορικών καταστημάτων αδυνατεί να προσδιορίσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, αφού το ποσοστό των κενών ανέρχεται στο υψηλό 39,30% του συνολικού αριθμού. Αντίθετα, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φαίνεται να προσδιορίζουν, σε σύγκριση και με τις υπόλοιπες πλατείες, εκείνες οι χρήσεις που σύμφωνα με την ειδική πολεοδομική λειτουργία υπάγονται στη, *Διοίκηση*, στους χώρους *Συνάθροισης κοινού*, στα *Γραφεία, τράπεζες ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί*, και τέλος στα *Κέντρα διασκέδασης αναψυχής*. Η πλατεία χαρακτηρίζεται και από τα επιβλητικά και αξιόλογα από αρχιτεκτονικής και ιστορικής σπουδαιότητας κτίρια, με σημαντικότερα, το κτίριο του Δημαρχείου, το κτίριο της Εθνικής τράπεζας και το κτίριο Μελά.

Στην πλατεία Βαρβακείου, η επικρατούσα πολεοδομική χρήση είναι σχεδόν αποκλειστικά η χρήση *Εμπορικά καταστήματα* και κυρίως η κατηγορία των καταστημάτων τροφίμων. Πρόκειται για την κεντρική αγορά της Αθήνας. Στην περίπτωση αυτή ενδιαφέρον παρουσιάζει η λειτουργία του ξενοδοχείου που βρίσκεται στην οδό Αριστογείτονος, που αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα που υποστηρίζει στην πράξη την πολυσυζητημένη και επιδιωκόμενη πολεοδομική «μίξη» των χρήσεων.

Στην πλατεία Μοναστηρακίου, το ενδιαφέρον εντοπίζεται στο γεγονός της αλλαγής της προηγούμενης χρήσης, που κυρίως από *εμπορικά καταστήματα,* αλλάζουν σε *αναψυκτήρια* και *εστιατόρια.* Η αλλαγή αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως

---

29. Βλ. σχετικά. ΕΣΕΕ-ΙΝΕΜΥ (2012) Απογραφή του εμπορικού κέντρου της Αθήνας και καταγραφή των λουκέτων στα πλαίσια της ΓΕΩΒΑΣΗΣ**.** Αθήνα. Available from: http://www.inemy.gr/Portals/0/Gewvasi/Louketa/1.ereuna_louketa_athina_septevrios_2012 -.pdf.

30. Από τα καταστήματα της κατηγορίας εστιατόρια και αναψυκτήρια αρκετά έχουν διαμορφωμένους εξωτερικούς χώρους με τραπεζοκαθίσματα για εξυπηρέτηση των πελατών.

31. Το κτίριο στέγασε αρχικά το ξενοδοχείο Βικτόρια το οποίο το 1929 άλλαξε όνομα και έμεινε στην ιστορία ως Εξέλσιορ. Από το 1965 και μετά από μία ολόκληρη δεκαετία το κτίριο αγοράστηκε τελικά από την Εθνική Τράπεζα. (Χατζιώτης, 1993: 96)

προσαρμογή των πολεοδομικών χρήσεων στην εμπορική ζήτηση, που η σημερινή πραγματικότητα της νέας πλατείας και η καθημερινή χρήση της διαμορφώνει. Η περίπτωση της αλλαγής, μίας συγκεκριμένης χρήσης σε άλλες, στο Μοναστηράκι είναι χαρακτηριστική και δεν εμφανίζεται τόσο εμφαντικά σε καμία από τις υπόλοιπες πλατείες μελέτης.

Η περίπτωση των πλατειών μελέτης είναι ενδεικτική της διαφορετικότητας τους, που οφείλεται σε ένα συνδυασμό ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολεοδομικών γεγονότων που τις επηρέασαν σε διαφορετικό βαθμό και διαμόρφωσαν στην εξέλιξη του χρόνου τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, παρόλο που βρίσκονται σε σχετικά μικρή απόσταση η μία από την άλλη.

Η συζήτηση σχετικά με τις διάφορες παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται σε κεντρικά σημεία του δημόσιου χώρου, που γίνονται για τη λειτουργική ή αισθητική αναβάθμιση τους, είναι κατά πόσο αυτές μπορούν να συμβάλουν στη γενικότερη ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής, υποστηρίζοντας τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους όπως αυτός οικονομικά και ιστορικο-κοινωνικά έχει διαμορφωθεί μέχρι σήμερα.

Ειδικότερα, από τις περιπτώσεις των πλατειών μελέτης, οι δύο από αυτές χαρακτηρίζονται από τους ιδιαίτερους συμβολισμούς, που έχουν να κάνουν κυρίως με την πλατεία ως «τόπο» που δεν είναι ακριβώς προσδιορισμένος και οριοθετημένος, όχι ως προς τη έκταση αλλά κυρίως προς τη χρήση του.

Η περίπτωση της πλατείας Ομονοίας είναι η πιο χαρακτηριστική, από τις υπόλοιπες, αφού η κριτική που ασκήθηκε σε όλα τα επίπεδα μετά την τελευταία ανάπλαση της υπήρξε έντονη και διαρκής. Το ενδιαφέρον και η δημόσια συζήτηση που προκαλεί η κάθε απόπειρα παρέμβασης σε αυτή, είτε παλιότερα που λειτουργούσε ως κυκλικός κόμβος, είτε στη σημερινή της μορφή, δυσανάλογη σε σχέση με το μέγεθος της, εξηγείται από το γεγονός ότι το ενδιαφέρον αυτό προέρχεται από τη συνείδηση του κόσμου στην οποία έχει καταγραφεί ως πλατεία σύμβολο, ταυτόσημη με την Αθήνα και την έννοια του κέντρου της πόλης.

Στην πλατεία Βαρβακείου, ο «τόπος» φαίνεται να ταυτίζεται με τη λειτουργία της αγοράς της Αθήνας που βρίσκεται δυτικά και ανατολικά της οδού Αθηνάς. Η αγορά επιβάλλεται δυναμικά, κυριαρχεί στο χώρο, υποβαθμίζει τη σημασία, αποδυναμώνει τη χρήση της και καθιστά αδιευκρίνιστο το σημερινό χαρακτήρα της, που δεν μπορεί να ξεχωρίσει αν τελικά αποτελεί και η ίδια μέρος της αγοράς ή μία πλατεία της αγοράς με δική της δυναμική και ιδιαίτερη χρήση.

Οι δύο αυτές περιπτώσεις πλατειών, λόγω του έντονου συμβολισμού τους, αντικειμενικά αντιμετωπίζουν και το μεγαλύτερο βαθμό δυσκολίας σε οποιαδήποτε παρέμβαση αστικής ανάπλασης. Αντίθετα, η πλατεία Κοτζιά και το Μοναστηράκι, με διαμορφωμένα χαρακτηριστικά «αστικής πλατείας», εμφανίζονται να είναι περισσότερο ευεπίφορες σε μελλοντικούς σχεδιασμούς αισθητικής παρέμβασης. Οι χρήσεις, όπως είδαμε από την καταγραφή των ισόγειων χώρων, φαίνεται να αντιστοιχίζονται με το γενικότερο χαρακτήρα και συνδιαμορφώνουν, με άλλους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες, το ιδιαίτερο προφίλ της κάθε πλατείας.

Η εστιασμένη μελέτη των τεσσάρων πλατειών, στο επίπεδο της πλατείας και στη περίμετρο τους, καταφέρνει να αναδείξει τις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες που δεν μπορούν να εμφανιστούν στις περιπτώσεις μελέτης μεγαλύτερων χωρικών ενοτήτων.

Βιβλιογραφία

Ανδριόπουλος, Θ. (2015). *Η πλατεία Ομονοίας ως όριο και ως αφηγητής.* Athens social atlas, http://www.athenssocialatlas.gr/

Βουγιούκα, Μ. και Μεγαρίδης, Β. (1997). *Οδωνυμικά: η σημασία των ονομάτων των οδών της Αθήνας.* Αθήνα: Πολιτισμικός οργανισμός Αθήνας.

Γιαννουλάτου-Δεστούνη, Α., και Ντετσάβες-Πόγκα, Μ. (2012). *Ο ρόλος των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου.* Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών,
http://www.greekarchitects.gr/site_parts/doc_files/94.14.02.pdf

ΕΜΠ (1996). *Εμπορικό τρίγωνο κέντρου Αθήνας*. Ερευνητικό πρόγραμμα (1989 – 1991) για το Δήμο Αθηναίων. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.

ΕΑΧΑ ΑΕ (επιμ.) (2001). *Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός των τεσσάρων πλατειών της Αθήνας. Ομόνοια, Σύνταγμα, Μοναστηράκι, Κουμουνδούρου. Κατάλογος Συμμετοχών.* Αθήνα: ΕΑΧΑ Α.Ε.

Καλλιβρετάκης, Λ. (1996). Η Αθήνα τον 19ο αιώνα: Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου. Στο Ν. Μοσχονά, (επιμ.), *Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών: επιστημονικές-επιμορφωτικές διαλέξεις* (σελ. 173-196). Αθήνα: Εθνικό Ινστιτούτο Ερευνών, www.eie.gr/archaeologia/gr/

Κουνενάκη, Π. (επιμ) (2001). Οδός Αθηνάς. Ενθετο 7 Ημέρες. *Η Καθημερινή*. Αθήνα, 17/6/2001.

Μελαμπιανάκη, Ε. (2006). *Οι πλατείες της Αθήνας 1834 - 1945: διαδικασία διαμόρφωσης, λειτουργία, πολεοδομική σημασία: διδακτορική διατριβή,* Τόμος ΙΙ: Παράρτημα ΙΙ: Οι πλατείες. Αθήνα: ΕΜΠ.

Μπίρης, Κ. (1966). *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα.* Αθήνα: Μέλισσα.

Μπούτου-Λεμπέση, Ε. (2006). *450 Χρήσεις κτιρίων και εγκαταστάσεων.* Ειδική έκδοση της Δομικής Ενημέρωσης.

Χατζιώτης, Κ. (1993). *Πλατεία Ομονοίας. Η καρδιά της Αθήνας.* Αθήνα: Σύλλογος των Αθηναίων.

Ιστότοποι

Culture (2000). Ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας και ανάπλαση του ιστορικού της κέντρου.
http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B180_t.html

Ξύδα, Ρ. (2003). Οι χαμένες πλατείες της Αθήνας. *Το Βήμα,* http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=152527

Πορτάλιου, Ε. (2014). Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης. 26/1/2014. https://enthemata.wordpress.com/2014/01/26/portalioy-6/

Ρηγόπουλος, Δ. (2003). Αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες. *Η Καθημερινή,* http://www.kathimerini.gr/146490/article/politismos/arxeio-politismoy/arxitektonikh-xwris-arxitektones

Ρηγόπουλος, Δ. (2004). Θαύμα στη Βαρβάκειο Αγορά. *Η Καθημερινή,* http://www.

kathimerini.gr/191736/article/politismos/arxeio-politismoy/8ayma-sth-varvakeio-agora

ΓΠΣ Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος, http://www.organismosathinas.gr/Default.aspx?id=78

Γεωχωρική Πύλη Οργανισμού Αθήνας – Πιλοτική Λειτουργία – ΓΠΣ, ΖΟΕ, ΟΟ. http://gis.organismosathinas.gr/

Ετσι θα ζωντανέψει ξανά η πλατεία Βαρβακείου, (2015). 10/6/2015. http://www.andro.gr/drasi/varvakeios-square/

Εργαστήριο πολιτών για το μέλλον της πλατείας Βαρβακείου, (2015). 31/3/2015. http://www.kathimerini.gr/809565/gallery/epikairothta/ellada/ergasthrio-politwn-gia-to-mellon-ths-plateias-varvakeioy

Μηχανή του χρόνου (2016). 13/1/2016. http://www.mixanitouxronou.gr/i-platia-omonias-simera-miazi)

Ομόνοια – τα πάθη, το παρελθόν και το παρόν της (2008). 29/5/2008. https://kikitriantafylli.wordpress.com/2008/05/29/ομονοια/

Τραπεζάκια έξω στις πλατείες (2013). 20/3/2013. http://www.ethnos.gr/koinonia/arthro/trapezakia_ekso_stis_plateies-63799972/.

Εθνικός Κήρυξ, (2016). Τρεις νέοι καταστηματάρχες αναβάθμισαν την Πλατεία Βάθης. 15/4/2016, https://www.ekirikas.com/τρεις-νέοι-καταστηματάρχες-αναβάθμι/

Νικολοπούλου, Ει. (2014). 179 σελίδες και 19 σημεία για να αλλάξει ριζικά πρόσωπο το κέντρο της Αθήνας: Ποιες περιοχές μεταμορφώνονται και πώς - Αναπλάσεις πλατειών, φορολογικά κίνητρα για επιχειρηματίες και ιδιώτες, http://m.eirinika.gr/article/44455/179-selides-19-simeia-gia-na-allaxei-rizika-prosopo-kentro-tis-athinas-poies-periohes

Athens magazine (2016). Ο καθρέφτης της Ελλάδας και το σημείο μηδέν: Ενα κείμενο για την Ομόνοια που πρέπει να διαβάσετε (Photos), 17/10/2016. http://www.athensmagazine.gr/article/apopseis/reviews/253702

Athens magazine (2013). *Total guide*: Η Αθήνα επιστρέφει στις πλατείες της - Η τάση, τα κλασικά στέκια και τα newentries!, 22/6/2013, http://www.athensmagazine.gr/bestofathens/articles/27848

Iefimerida (2013). *Μοναστηράκι, η πιο ωραία γειτονιά της Αθήνας που αξίζει να περνάς* [εικόνες], 1/4/2013, http://www.iefimerida.gr/news/97869/%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1%

Παναγία Παντάνασσα Μοναστηρακίου, http://www.byzantineathens.com/pialphanutaualphanualphasigmasigmaalpha.html

Τζαναβάρα, Χ. (2016). Μνημεία της πόλης. Το μοναστήρι έγινε μοναστηράκι. *Εφημερίδα των Συντακτών*, http://www.efsyn.gr/arthro/monastiri-egine-monastiraki

Μουτούση, Ν. (2009). Πάνω από τα πάρκινγκ φυτρώνει τσιμέντο. *Τα Νέα*, www.tanea.gr/news/greece/article/4499241/?iid=2

Αστυρίες (2013). Ιστορίες για την πόλη. https://astyries.wordpress.com/, http://agora-athina.gr/images/voltes/tmhma-a-sxediasmos-k-ylopoihsh-epix-diadromon.pdf

Παράρτημα 1

Εξέλιξη των τεσσάρων πλατειών μέχρι το 2004

Πλατεία Ομονοίας

Η Ομόνοια θεωρείται η πιο παλιά σημαντική πλατεία της Αθήνας. Ο χώρος της, σύμφωνα με τη πρόταση του αρχικού πολεοδομικού σχεδιασμού του 1832 για τη πόλη των Αθηνών των αρχιτεκτόνων Κλεάνθη και Schaubert, προοριζόταν για την ανέγερση των Ανακτόρων. Μετά την αναθεώρηση του σχεδίου το 1834, ο χώρος διαμορφώθηκε σε πλατεία (1846) με το όνομα πλατεία Ανακτόρων, ενώ πήρε το σημερινό της όνομα το 1862, όταν σε αυτό το χώρο συγκεντρώθηκαν οι αρχηγοί των αντιπάλων πολιτικών μερίδων (ορεινών και πεδινών) που είχαν προκαλέσει αιματηρές ταραχές λόγω του δυναστικού και έδωσαν όρκο «ομονοίας» στη χώρα. Σταδιακά, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά ξεκινά η περίοδος ακμής της, καθώς η πλατεία περιποιείται, δενδροφυτεύεται και καλλωπίζεται, ενώ αποκτά μια εξέδρα στην οποία κάθε Πέμπτη και Κυριακή παίζει μια στρατιωτική ορχήστρα (Κ. Χατζιώτης,1993: 48). Σιγά σιγά μετατρέπεται σε σημείο συνάντησης της κοσμικής Αθήνας, με δεκάδες ξενοδοχεία και καφέ να ξεφυτρώνουν τριγύρω της. Μια άλλη κατηγορία επαγγελματικών χώρων για τους οποίους υπήρξε ιδιαίτερη προτίμηση εγκατάστασης στην περιοχή της πλατείας Ομονοίας υπήρξαν τα Φαρμακεία.[32] Ειδικότερα, το φαρμακείο Μπακάκου, το οποίο υπάρχει έως σήμερα, δημιουργήθηκε το 1917, ενώ παλαιότερο κατά είκοσι περίπου χρόνια υπήρξε το μεγάλο φαρμακείο του Δημ. Π. Μαρινόπουλου στη γωνία των οδών Πατησίων και Πανεπιστημίου στα Χαυτεία (Κ. Χατζιώτης,1993: 127).

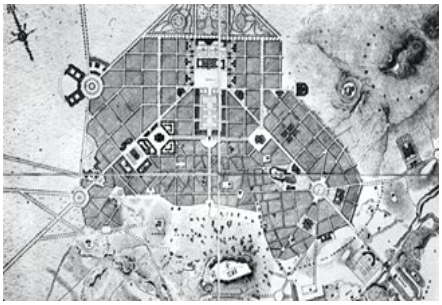
Η πρώτη ανασκαφή για την λειτουργία του υπόγειου σταθμού του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου Πειραιώς-Αθηνών έγινε το 1930. Έτσι, από ένα κέντρο με έντονη κοσμική κίνηση, η πλατεία αποκτά σταδιακά, από τη μεταπολεμική περίοδο και μετά, εντονότερο εμπορικό χαρακτήρα, ενώ εξελίσσεται στο πιο αναγνωρίσιμο σημείο της Αθήνας ως σημείο συνάντησης των επισκεπτών της Αθήνας από την επαρχία. Το έτος 1954 άρχισαν οι εργασίες διαρρύθμισης του υπόγειου χώρου της, με την κατασκευή της υπόγειας πλατείας με καταστήματα, τράπεζες και ταχυδρομείο και τοποθετούνται οι κυλιόμενες σκάλες. Έτσι, η πλατεία αλλάζει και μετατρέπεται σε κυκλοφοριακό κόμβο.

Το 1960 ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση της επιφάνειας της πλατείας με τεχνητή λίμνη και σιντριβάνια. Στη συνέχεια, η πλατεία υπέστη και άλλες μεταμορφώσεις, με την τελευταία πριν την τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων του 2004, με κυκλοφοριακή παρέμβαση που την μετέτρεψε ουσιαστικά σε οδικό κόμβο. Από την Ομόνοια ξεκινούν ακτινωτά οι κυριότερες βασικές αρτηρίες της πόλης όπως η οδός Σταδίου, Αθηνάς, Πανεπιστημίου, 3ης Σεπτεμβρίου, Πειραιώς και

32. Στο βιβλίο του Κ. Χατζιώτη παρατίθεται χάρτης με 38 φαρμακεία που λειτούργησαν στην περιοχή της πλατείας Ομονοίας από 1892 έως το 1936.

Αγ. Κωνσταντίνου αλλά και οι οδοί Κοτοπούλη και Δώρου που σήμερα έχουν πεζοδρομηθεί.

Πίνακας φωτογραφιών 4-14. *Ιστορική διαδρομή της πλατείας Ομονοίας: Χάρτες & φωτογραφίες*

1. 1833. Η πολεοδομική πρόταση του για την Αθήνα των Κλεάνθη – Scahubert. Πηγή: Κ. Μπίρης, 1966.

2. Το πολεοδομικό σχέδιο του Klenze. Μεταφορά των Ανακτόρων από την πλατεία Ομονοίας στον Κεραμικό. Πηγή: Κ. Μπίρης, 1966.

3. 1909. Αποστολή κάρτας. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. CP.CPATH.CPATH1.212.

4. 1912. Αποστολή κάρτας. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. Εκδότης καρτ ποστάλ: Φαραζής και Μιχαλόπουλος Αθήνα. CP.CPATH. CPATH1.223.

5. 1919. Άμαξες στην πλατεία Ομονοίας. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001548. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

6. Καλοκαίρι 1927. Οι φοίνικες και τα άλλα δένδρα της πλατείας έχουν ξεριζωθεί προκειμένου να αρχίσουν τα έργα κατασκευής του νέου σταθμού των ΕΗΣ. Πηγή: http://www.lifo.gr/team/lola/45469

7. 1920-1929. Τα ανθοπωλεία στην πλατεία Ομονοίας, προς την πλευρά που βρισκόταν το Μέγα Ξενοδοχείο. Σταθμευμένα τα μόνιππα αμαξάκια. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001172. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

8. 1931-1936. Άποψη της εισόδου του υπόγειου σταθμού της Ομονοίας από το κέντρο της πλατείας προς την πλευρά της οδού Πανεπιστημίου. Στο βάθος διακρίνονται τα ξενοδοχεία Excelsior και Plaza. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001174. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

9. 1932. ΦΑ_2_1624. Περικλής Παπαχατζιδάκης. Άποψη της πλατείας Ομονοίας. © Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη.

10. 1938. ΦΑ_2_4240. Περικλής Παπαχατζιδάκης. Άποψη της πλατείας Ομονοίας προς τις οδούς Πειραιώς και Αγ. Κωνσταντίνου. © Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη.

11. 1955. AL.106-156 Δημήτρης Χαρισιάδης. Πλ. Ομονοίας. © Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη.

12. Δεκαετία 1960. Η πλατεία με το σιντριβάνι. Πηγή: http://www.in2life.gr/features/notes/article/333068/omonoia-ta-ktiria-eihan-th-dikh-toys-istoria.html

13. *Ο «Δρομέας» στην Ομονοίας. Πηγή: www.lifo.gr/team/bitsandpieces/32205*

14. *Τελευταία προσπάθεια ανάπλασής γίνεται πριν τους Ολυμπιακούς αγώνες, η οποία αφήνει πίσω της έναν οδικό τσιμεντένιο κόμβο. Πηγή: https://www.newsbeast.gr/weekend/arthro/758839/oi-4-epohes-tis-omonoias*

15. *Η Ομόνοια όπως παραδόθηκε σε χρήση. Πηγή:http://www.kathimerini.gr/879834/article/epikairothta/ellada/epistrofh-sthn-plateia-omonoias-me-aformh-to-astiko-prasino*

16. *Το βραβευμένο σχέδιο για την αναμόρφωση της πλατείας Ομονοίας που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Πηγή:https://ardalion.wordpress.com/2010/07/07/omonoia/*

Πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά)

Η σημερινή πλατεία αποτελεί ένα τμήμα του «Κήπου του Λαού» που προέβλεπε το πολεοδομικό σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert. Το σχέδιο αυτό ποτέ δεν υλοποιήθηκε, ενώ από το 1851 μετά την οικοπεδοποίηση της γύρω περιοχής και τη χάραξη των οδών Κλεισθένους, Κρατίνου, Ευπολίδος, Απελλού-Στρέιτ και Ικτίνου, ο χώρος περιορίζεται σημαντικά από την αρχική έκταση των 44 στρεμμάτων που λόγω της μορφολογίας του, (ύπαρξη ρεμάτων), απέτρεπαν την περαιτέρω οικοπεδοποίηση και περιόρισαν τον κήπο στα όρια της σημερινής πλατείας Εθνικής Αντιστάσεως (Κ. Μπίρη, 1996: 86). Από τότε μέχρι και το 1997 η πλατεία μετονομάστηκε τις περισσότερες φορές από οποιαδήποτε άλλη πλατεία της Αθήνας. Μέχρι την έκπτωση του Όθωνα το 1862 ονομάζεται *Πλατεία Λουδοβίκου*. Ανεπίσημα στη συνέχεια παίρνει διάφορα ονόματα, δηλωτικά των χρήσεων που στεγάζονται στα εμβληματικά κτίρια που ήδη υπάρχουν ή κατασκευάζονται στην πλατεία. Από την δεκαετία του 1870 όταν άρχισε να κατασκευάζεται το Δημοτικό

Θέατρο ονομάζεται σε «Πλατεία Νέου Θεάτρου» και μετά την ολοκλήρωση της κατασκευής σε «Πλατεία Δημοτικού Θεάτρου». Όταν αργότερα στο Μέγαρο Μελά στεγάζεται το κεντρικό ταχυδρομείο της Αθήνας η πλατεία μετονομάστηκε σε «Πλατεία Ταχυδρομείου». Ονομάστηκε επίσης «Πλατεία Εθνικής Τραπέζης» από το κεντρικό κτίριο της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος, του οποίου η πρόσοψη βλέπει στην οδό Αιόλου, και «Πλατεία Δημαρχείου», από το κτίριο του Δημαρχείου της Αθήνας που βρίσκεται επί της οδού Αθηνάς. Το 1951 η πλατεία μετονομάστηκε σε *Πλατεία Κοτζιά* προς τιμήν του πολιτικού Κωνσταντίου Κοτζιά που διετέλεσε Δήμαρχος Αθηναίων και υπουργός διοικήσεως πρωτευούσης. Με αυτό το όνομα έγινε ευρύτερα γνωστή και εξακολουθεί να αποκαλείται μέχρι σήμερα. Το 1977 η πλατεία πήρε τη σημερινή της ονομασία, *Πλατεία Εθνικής Αντίστασης*. Μετά την

Πίνακας Φωτογραφιών 4-15. *Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά)*

1. 1927. Άποψη της πλατείας με τα υπαίθρια μαγαζιά από την πλευρά της οδού Αιόλου. Στο βάθος το μέγαρο της Εθνικής Τράπεζας. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001188. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

2. 1922-1927. Το Δημοτικό Θέατρο της Αθήνας. Γενική άποψη του κτιρίου από την πλευρά της οδού Αιόλου με τους φοίνικες και τους πάγκους των υπαίθριων μαγαζιών των προσφύγων να διακρίνονται στην οδό Αιόλου. Αυτοκίνητα και διαβάτες στην παράπλευρη οδό Κρατίνου. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001079. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

3. 1920-1929. Γενική άποψη του κεντρικού Ταχυδρομείου, πρώην μεγάρου Β. Μελά. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001201. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

4. 1905-1926. Λούστροι περιμένουν πελάτες. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001545. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

5. 1952. Η πλατεία με το άγαλμα του Κ. Κοτζιά. Πηγή:http://gerontakos.blogspot.gr/2013/11/blog-post_4967.html

6. 1960. Κτίρια επί της οδού Αιόλου (επάνω μέρος πλατείας). Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP25.02.4. Δημιουργός: Παπαδήμος Δημήτρης.

7. 1960. Οδός Αθηνάς, Πλατεία Κοτζιά. Μπογιατζήδες με τις βούρτσες του ασπρίσματος περιμένουν πελάτη. Αριστερά, η στάση του λεωφορείου για Κολοκυνθού και Περιστέρι. Στο κέντρο αριστερά, υποκατάστημα της Εμπορικής Τραπέζης της Ελλάδος. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP37.03.151. Δημιουργός: Παπαδήμος Δημήτρης.

8. 1978. Σκηνές δρόμου. Πηγή: elia.org.gr. Κωδικός τεκμηρίου 03.5.088.099. Δημιουργός: Πρακτορείο Ηνωμένων Φωτορεπόρτερ Αθήνα.

9. 1985. Έργα στην πλατεία. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. 03.5.P.241. Δημιουργός: Πρακτορείο Ηνωμένων Φωτορεπόρτερ Αθήνα.

10. 2002. Η πλατεία με τις έξι ορειχάλκινες προτομές φιλοσόφων και ιστορικών της αρχαιότητας. Πηγή:https://astyries.wordpress.com/2014/05/04/plateia-kotzia/

11. Η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου της πλατείας. Πηγή:http://www.lifo.gr/guests/life_in_lifo/277 28

12. 2014. Η πλατεία Κοτζιά στη τελική μορφή της. Πήγή:https://astyries.wordpress.com/2014/05/04/plateia-kotzia/

οριστική κατεδάφιση το 1939 του Δημοτικού Θεάτρου η τελευταία σημαντική παρέμβαση στην πλατεία γίνεται το 1984 με την κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης που ολοκληρώνεται το 1996, ενώ το 2000 ολοκληρώνεται και η διαμόρφωση της πλατείας. Η παρέμβαση αυτή ανέδειξε τον αρχαιολογικό χώρο στο βόρειο ανατολικό άκρο της. Η πεζοδρόμηση των δρόμων που την περιβάλλουν δηλαδή των οδών Αιόλου, Κρατίνου και Ευπόλιδος διευρύνουν το μέγεθος της και «ενσωματώνουν» στην πλατεία τα ενδιαφέροντα ιστορικά κτίρια της.

Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς

Μετά την κατάργηση το 1851 του «κήπου του Λαού» και τη δημιουργία των οικοδομικών τετραγώνων, εκτός από το χώρο της σημερινής πλατείας Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά), διατηρήθηκε ελεύθερος και ο χώρος ενός τετραγώνου νοτιότερα προς το Μοναστηράκι και ανατολικά της οδού Αθηνάς που ήταν η πλατεία της Εμπορικής αγοράς. Απέναντι της ακριβώς και δυτικά της Οδού Αθηνάς υπήρχε η πλατεία της Ναυτικής σχολής. Σε σχέδιο αναθεώρησης και σύνταξης νέου σχεδίου πόλεως της πρωτεύουσας το 1860 από επιτροπή που διορίστηκε με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, φαίνονται για πρώτη φορά διαμορφωμένες οι δύο πλατείες (Μπίρης 1966: 162). Η πλατεία της Ναυτικής Σχολής γίνεται γνωστή αργότερα ως πλατεία Βαρβακείου στο χώρο της οποίας το 1859 έγιναν τα επίσημα εγκαίνια του σχολείου (Βαρβάκειος Πρότυπος Σχολή). Το 1876 εκδίδεται Βασιλικό διάταγμα, με το οποίο δίνεται η άδεια της ανέγερσης της Κεντρικής αγοράς στο χώρο της πλατείας της Εμπορικής Αγοράς με αποτέλεσμα την κατάργηση της. «Το κτίριο της αγοράς ολοκληρώνεται το 1886 και περιλαμβάνει 73 μαγαζιά που άλλα λειτουργούν εσωτερικά και άλλα εξωτερικά. Η λειτουργία της αγοράς θα χρωματίσει τη ζωή της Αθηνάς και θα επηρεάσει το μέλλον του Βαρβακείου. Η μεγάλη πλατεία μπροστά στη είσοδό του γεμίζει από υπόστεγα και παράγκες, προέκταση της αγοράς αποκλείοντας έτσι την είσοδο προς το σχολείο. Στα Δεκεμβριανά το κτίριο του Βαρβακείου πυρπολείται. Η επισκευή του είναι εύκολη. Παρά τις διαμαρτυρίες όμως των αρχιτεκτόνων και πολλών μελών της αθηναϊκής

κοινωνίας, το σχολείο που σημάδεψε την εκπαιδευτική ζωή του τόπου κατεδαφίζεται. Η θέση του δεν θεωρείται πια κατάλληλη για σχολείο. Τα κτίρια σημαδεύουν την πόλη. Δημιουργούν τοπόσημα. Η μνήμη δεν σβήνει. Μπορεί το Βαρβάκειο να έφυγε, το όνομά του όμως παραμένει στη 'Βαρβάκειο Αγορά'». (Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, *Η Καθημερινή* 17 Ιουνίου 2001).

Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή ο εμπορικός χαρακτήρας που καθόριζε η λειτουργία της κεντρικής αγοράς αλλάζει όταν ο Δήμος το 1928 αναγνωρίζει την ανάγκη βιοπορισμού των προσφυγικών οικογενειών και στήνει ο ίδιος σειρά παραπηγμάτων στην πλατεία της Βαρβακείου και Δημοπρατηρίου και δύο σειρές

Πίνακας φωτογραφιών 4-16. *Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Βαρβακείου – οδού Αθηνάς.*

1. 1906. Πλατεία Βαρβακείου στην οδό Αθηνάς. Χαρακτηριστική καθημερινή σκηνή των αρχών του 20ού αιώνα. Αν εξαιρέσουμε επιμέρους λεπτομέρειες, και κυρίως τον αγρότη με τη χαρακτηριστική φορεσιά –πιθανότατα από τα Μεσόγεια που πουλά την πραμάτεια του στους περαστικούς– εύκολα αναγνωρίζουμε τη σημερινή οδό Αθηνάς στην εικόνα. Πηγή: Athens Open Museum.com.

2. 1922. Η οδός Αθηνάς. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή εδόθησαν άφθονες άδειες σε πρόσφυγες να στήσουν καταστήματα, παράγκες για να εμπορεύονται. Πηγή: elia.org.gr. Κωδικός τεκμηρίου TSAK.008.1. Δημιουργός: Τσακιράκης, Βασίλης και Αλέξανδρος.

3. 1923. Η οδός Αθηνάς μετά την Μικρασιατική Καταστροφή 1922. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. TSAK.001.1. Δημιουργός: Τσακιράκης, Βασίλης και Αλέξανδρος.

4.1930. ΦΑ_2_6948. Περικλής Παπαχατζιδάκης. Άποψη της Βαρβακείου Σχολής, του αρχιτέκτονα Κάλβου (το κτίριο δεν υπάρχει πλέον). © Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη.

5. 1944. Το κτίριο της Βαρβακείου Σχολής στην οδό Αθηνάς μετά το πλήγμα των Δεκεμβριανών. Πηγή: http://www.lifo.gr/team/politismos/55518

6. 1946. Κόσμος πάει και έρχεται στην αγορά της οδού Αθηνάς. Πηγή:http://gerontakos.blogspot.gr/2013/11/blog-post_4967.html

7. Δεκαετία 1960. Τσαγκάρηδες στην οδό Αριστογείτονος. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP37.04.25. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

8. Δεκαετία 1970. Οδός Αθηνάς, η Βαρβάκειος αγορά. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP25.11.18. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

πάγκων στα πεζοδρόμια των οδών Αθηνάς, Ευπόλιδος και Κρατίνου (Μπίρης, 1966: 291-292). Η οδός Αθηνάς και η περιοχή πέριξ της κεντρικής αγοράς αποκτά ένα πολύμορφο χαρακτήρα από την εγκατάσταση των υπαίθριων αυτών μικροπωλητών.

Μετά την κατεδάφιση του Βαρβακείου το 1956 ο χώρος επεκτείνεται ως την οδό Σωκράτους και αρχίζει να λειτουργεί ως υπαίθρια Λαχαναγορά. Από το 1981 αρχίζει η διαδικασία διαμόρφωσης της πλατείας και η κατασκευή του υπόγειου γκαράζ. Η ολοκλήρωση των εργασιών στη σημερινή μορφή της γίνεται λίγο πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες της Αθήνας το 2004.

Πλατεία Μοναστηρακίου

Η πλατεία πήρε το όνομα της από το «Μέγα Μοναστήριον της Παντανάσσης» με απροσδιόριστο το αρχικό έτος ιδρύσεώς της που χρονολογείται περί τον 10ο αιώνα. Ο ναός της Παντάνασσας ήταν το καθολικό της μονής, το οποίο μετά την ανάδειξη της Αθήνας σε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους αποτελούσε μία από τις συνολικά δέκα ενορίες της πόλης, ενώ από το 1868 η ονομασία Μεγάλο Μοναστήρι εξέπεσε σε Μικρομονάστηρο ή Μοναστηράκι. Μετά την επανάσταση ο χώρος λειτουργούσε ως δημοτική αγορά και οικοδομήθηκε στρατώνας και φυλακές. Η πλατεία αναφέρεται, την περίοδο εκείνη, με διάφορα ονόματα δηλωτικά των εγκαταστάσεων και των καταστημάτων που υπήρχαν στην περιοχή, όπως πλατεία «παλιάς στρατώνας», «αμπατζίδικα», «τσαρουχάδικα» και «τζιερτζίδικα». Η μεγάλη πυρκαγιά του 1884 αποτέφρωσε τα ξύλινα παραπήγματα της παλιάς

Πίνακας φωτογραφιών 4-17. *Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Μοναστηρακίου*

1. 1890-1896. Έργα κατασκευής του σταθμού του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. L005.010. Δημιουργός: -.

2. 1901. Οδός Πανδρόσου: «Δρόμος των Παπουτσιών» (Street of the Shoes). Πηγή: Athens Open Museum.com.

3. Λήψη: 01/01/1910-31/12/1929. Καταστήματα στεγαζόμενα σε ξύλινα παραπήγματα. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000001298. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

4. Λήψη: 01/01/1920-31/12/1924. Παρατεταγμένοι καροτσέρηδες με τα κάρα τους δίπλα στο Τούρκικο τζαμί Τζισραδάκη. Διακρίνονται διαβάτες στο δρόμο και στην άκρη στρατιώτης στη σκοπιά των παλιών στρατιωτικών φυλακών. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμηρίου 0000006300. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

5. Λήψη: 01/01/1920-31/12/1929. Οι παλιές στρατιωτικές φυλακές. Διακρίνονται καροτσέρηδες, αυτοκίνητα και διαβάτες. Πηγή: Αρχείο ΕΡΤ. Κωδικός τεκμ. 0000001048. Συλλογή Πέτρου Πουλίδη.

6. 1951. ΦΑ_10_960. Νικόλαος Τομπάζης. Το τζαμί Τζισδαράκη, στο Μοναστηράκι. © Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη.

7. 1954. Η Παντάνασσα, το Τζαμί Τζισταράκη και ο σταθμός του Ηλεκτρικού πίσω από το περίπτερο. Φωτογράφος: Robert McCabe. Δημοσίευση 13.10.2013. Πηγή:http://www.in2life.gr/features/notes/article/298829/monasthraki-mia-fotografikh-volta-ston-hrono.html

8. Δεκαετία 1960. Πωλητής παστελιού. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP02.07.133. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

9. Δεκαετία 1960. Ταβέρνα «Ο Σιγάλας» των Ι. και Α. Σιγάλα. Δεξιά το καμπαναριό της Παντάνασσας. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP25.18.63. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

10. Δεκαετία 1960. Ο ναός της Παντάνασσας. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. DP02.07.129. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

11. Χρονολογία; Δεκαετία 1960. Κάρο με άλογα που τρώνε, στο βάθος το καμπαναριό της Παντάνασσας. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ MIET. DP02.07.110. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

13. Δεκαετία 1960. Ο σταθμός του ΗΣΑΠ και η οδός Ηφαίστου. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/ MIET. DP02.07.130. Δημιουργός: Παπαδήμος, Δημήτρης.

15. 1960. Πηγή:http://thesecretrealtruth.blogspot.com/2014/07/1960.html

12. Δεκαετία 1960. Το τζαμί, ο σταθμός του ΗΣΑΠ και στο βάθος η Ακρόπολη. Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο ΕΛΙΑ/MIET. DP02.07.137. Δημιουργός: Αρχείο / Συλλογή: Παπαδήμος Δημήτρης και Φραγκιά Ελένη.

14. Λεπτομέρεια των καταστημάτων που υπήρχαν στο Τζαμί, τον Απρίλιο του 1965. Φωτογράφος: Charles W. Cushman. Δημοσίευση 13.10.2013. Πηγή: http://www.in2life.gr/features/notes/article/298829/monasthraki-mia-fotografikh-volta-ston-hrono.html

16. 1973. Πηγή:http://www.npress.gr/endiaferonta/stigmes-apo-tin-athina-tou-1970/

17. 1973. Πηγή:http://www.npress.gr/endiaferonta/stigmes-apo-tin-athina-tou-1970/

18. 1973. Το Τζαμί Τζισταράκη, ο Σταθμός του Ηλεκτρικού και η Ακρόπολη. Φωτογραφία: R.F. Rumbao. Δημοσίευση 3.10.2013. Πηγή:http://www.in2life.gr/features/notes/article/298829/monasthraki-mia-fotografikh-volta-ston-hrono.html

19. 1983. Πηγή:http://thenewblack.gr/?p=12283

20. 2008. Την περίοδο έργων ανάπλασης. 4.12.2008. Πηγή:http://www.lifo.gr/mag/features/1090

21. 2008. Την περίοδο έργων ανάπλασης. Πηγή:http://radiogamma.blogspot.gr/2013/04/blog-post_2729.html

22. Μετά την ολοκλήρωση των έργων ανάπλασης. Πηγή:http://www.eretbo.gr/en/projects/building/historical-preserved-buildings-monuments/restoration-of-monastiraki-square,-athens/

αγοράς που σταδιακά μεταφέρεται στην πλατεία Βαρβακείου και στη νέα αγορά. Η πυρκαγιά απελευθέρωσε τον αρχαιολογικό χώρο στον οποίο άρχισαν αμέσως οι ανασκαφές. Σημαντική παρέμβαση στο χώρο της πλατείας γίνεται λίγο αργότερα, με τα έργα επέκτασης του ηλεκτρικού σταθμού και τη λειτουργία του νέου σταθμού που εγκαινιάστηκε το 1895. Η παρέμβαση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να κατεδαφιστούν το συγκρότημα του Μεγάλου Μοναστηριού και τα εργαστήρια που υπήρχαν στο χώρο και ως εκ τούτου να διευρυνθεί η πλατεία. Η πλατεία λόγω του σταθμού μετατρέπεται σε συγκοινωνιακό κόμβο με στάση ιπποτροχιόδρομου και σταθμό αμαξών. Ο χαρακτήρας της περιοχής Μοναστηράκι μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα ήταν «λαϊκός», σε αντίθεση με την «αστική» πλατεία Ομονοίας, όντας το κέντρο του μικρεμπορίου και μεταχειρισμένων ειδών. Τον 20ο αιώνα η πλατεία εξακολουθεί και παραμένει ένας συγκοινωνιακός κόμβος και μετατρέπεται σε πιάτσα ταξί χωρίς καμία ιδιαίτερη διαμόρφωση. Πρώτη προσπάθεια παρέμβασης στο χώρο γίνεται από το Δήμο το 1985-1986, με μελέτη ανάπλασης της πλατείας η οποία δεν υλοποιείται. Στο πλαίσιο των Ολυμπιακών αγώνων της Αθήνας και με την προκήρυξη του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού από την ΕΑΧΑ Α.Ε ξεκινάει η ιστορία της ανάπλασής της που ολοκληρώνεται και παραδίνεται στο κοινό το 2008.

Παράρτημα 2

Η κατάσταση των τεσσάρων πλατειών μετά το 2004

Πλατεία Ομονοίας

Η Ομόνοια υπήρξε από τις πλέον σημαντικές πλατείες της Αθήνας που έχει υποστεί πολλές επεμβάσεις από την στιγμή της δημιουργίας της μέχρι και σήμερα. Υπήρξε, επίσης, η πρώτη πλατεία στην οποία κατασκευάστηκε και λειτούργησε σταθμός του ΗΣΑΠ,[33] που κατέστησε την ιστορική αυτή πλατεία το «κέντρο» της Αθήνας και το πρώτο μέρος συνάντησης των ανθρώπων της επαρχίας,[34] στα χρόνια της μεγάλης εσωτερικής μετανάστευσης των δεκαετιών 1950 και 1960. Η συμβολική σημασία της κεντρικότητας της πλατείας διαμορφώθηκε, συνολικά, από την καθημερινότητα του απλού κόσμου που προσέδωσε σε αυτή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της που εξακολουθεί να ισχύει μέχρι και σήμερα. Πράγματι, στη σημερινή δύσκολη περίοδο, τηρουμένων των αναλογιών, η κατάσταση δείχνει να επαναλαμβάνεται: *«Η Ομόνοια μεταπολεμικά ήταν, όπως γράφει ο Γιώργος Ιωάννου, "η πλατεία όλων των χωριών και όλων των πόλεων της χώρας. Όταν συχνάζεις εδώ συχνάζεις παντού"· σήμερα είναι η πλατεία όλων των χωριών του κόσμου».*[35] Τον έντονο «λαϊκό» χαρακτήρα της πλατείας φαίνεται να επιβεβαιώνουν και οι καταγραφές των χρήσεων των ισόγειων χώρων που έγιναν στο πλαίσιο του έργου (βλ. κύριο κείμενο του παρόντος κεφαλαίου), καθώς υπερισχύουν χρήσεις που προορίζονται για το πλήθος των πολλών περαστικών της πλατείας, με τα πολυάριθμα περίπτερα, τα εμπορικά καταστήματα, τα εστιατόρια, τα ενεχυροδανειστήρια ή καταστήματα ανταλλαγής χρυσού και τα ανταλλακτήρια συναλλάγματος.

Από τους στόχους που τέθηκαν στο διαγωνισμό ανάπλασης της πλατείας, ήταν και η βελτίωση της λειτουργικότητας[36] της περιοχής, η βελτίωση της αισθητικής της όπως και η προσαρμογή του ύφους του χαρακτήρα της περιοχής στη θέση και τη λειτουργία της ως κέντρου της πρωτεύουσας. Επισημάνθηκε ότι η

33. Στις 17 Μαΐου του 1985 λειτούργησε ο πρώτος σταθμός και στις 21 Ιουλίου 1930 ο νέος υπόγειος, (Χατζιώτης, 1993: 155,161)

34. «Πολλοί επαρχιώτες, που για πρώτη φορά πρόκειται να γνωρίσουν την πρωτεύουσα, «στην Ομονοίας στου Μπακάκου» δίνουν σημείο συναντήσεως τους. Γιατί μόνο η Ομονοίας τους είναι γνωστή. Κι' αν με τις σύγχρονες συνθήκες των ευχερών μετακινήσεων η πρωτεύουσα έχει γίνει πια προσιτή σε όλους του Έλληνες με συνέπεια το «στην Ομονοίας, στου Μπακάκου» να μην ακούγεται στις μέρες μας τόσο συχνά στις αφετηρίες των υπεραστικών λεωφορείων, στους σιδηροδρομικούς σταθμούς και στα λιμάνια της χώρας, όμως μέχρι πριν από λίγα χρόνια, η μικρή αυτή φράση ήταν περίπου συνώνυμη με την ευχή ''καλό ταξίδι''...» (στο ίδιο, σελ. 11).

35. Πορτάλιου, Ε., 26 Ιαν. 2014 «Κοινωνικές και χωρικές ανατροπές στην Αθήνα της κρίσης», *Αρχείο ενθεμάτων*, (https://enthemata.wordpress.com).

36. Η λειτουργικότητα που αφορά τόσο τον υπαίθριο όσο και το δομημένο χώρο, τον δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό, (ΕΑΧΑ, 1998 «Τεύχος προκήρυξες διαγωνισμού πλ. Ομονοίας», *Στοιχεία που χορηγούνται στους διαγωνιζόμενους*, σελ.10)

πλατεία πρέπει να αποκτήσει το μητροπολιτικό χαρακτήρα που της αρμόζει, όχι μόνο στις λειτουργίες της αλλά και στο συμβολικό ρόλο της μέσα στην πόλη. Η συγκεκριμένη ανάπλαση είναι προφανές ότι απέτυχε στους στόχους του διαγωνισμού και της ασκήθηκε σκληρή κριτική κυρίως στο μέρος της αρχιτεκτονικής παρέμβασης στο χώρο της πλατείας. Σχεδόν μιάμιση δεκαετία από την τελευταία παρέμβαση στο χώρο τα πλατείας μπορούμε να εξάγουμε χρήσιμα για συζήτηση συμπεράσματα. Στα θετικά της συγκεκριμένης διαδικασίας παρέμβασης καταγράφεται κυρίως η επιλογή της διαδικασίας μέσω του διεθνούς διαγωνισμού κατάλληλη για την παρέμβαση σε ένα ιστορικό χώρο, ένα τόπο με ιδιαίτερο συμβολισμό και μνήμες, αλλά και η μερική σύνδεση της ανάπλασης της πλατείας με τον ιδιωτικό χώρο και τις κυκλοφορικές ρυθμίσεις που έγιναν επ' ωφελεία της ίδιας της πλατείας. Στα αρνητικά περιλαμβάνεται η μη υλοποίηση της μελέτης του πρώτου βραβείου διαγωνισμού της πλατείας που οδήγησε εκ των υστέρων σε σειρά άστοχων παρεμβάσεων προκειμένου να «σωθεί» η κατάσταση. Στην πράξη, απαξιώθηκε η διαδικασία των διαγωνισμών με πλήθος αρνητικών κριτικών ειδικά για τη συγκεκριμένη ανάπλαση, που εν πολλοίς υπήρξαν άδικες, αφού τελικά η «νέα» πλατεία Ομονοίας δεν είναι αυτό που οραματίστηκαν και σχεδίασαν

Πίνακας φωτογραφιών 4-18. *Η πλατεία Ομονοίας το 2017*

1. Μάιος 2017. Η εικαστική παρέμβαση του Γκρέγκορ Σνάιντερ στο επίπεδο της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

2. Η εικαστική παρέμβαση του Γκρέγκορ Σνάιντερ από ψηλά. Πηγή: www.lifo.gr/now/culture/144899

3. Οκτώβριος 2017. Ισόγεια καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

4. Οκτώβριος 2017. Ισόγεια καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

5. Οκτώβριος 2017. Ισόγεια καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

6. Οκτώβριος 2017. Ισόγεια καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

7. Οκτώβριος 2017. Ισόγεια καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

8. Οκτώβριος 2017. Επίπεδο πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

9. Οκτώβριος 2017. Επίπεδο πλατείας. Διακρίνονται οι χημικές τουαλέτες. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

10. Οκτώβριος 2017. Επίπεδο πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

οι νικητές του διαγωνισμού. Η πλατεία, που σχεδιάστηκε πάνω στη τεκμηριωμένη λογική να είναι σημείο διέλευσης παρά στάσης, έχει μετατραπεί σήμερα σε χώρο συγκέντρωσης προσφύγων και μεταναστών. Η τοποθέτηση χημικών τουαλετών, στο επίπεδο της πλατείας, αποτέλεσε τη «χαριστική βολή» στο τελευταίο ίχνος αισθητικής «αξιοπρέπειας» της πλατείας. Έτσι, η πλατεία δείχνει σε διάστημα λίγων χρόνων να έχει «γεράσει» πρόωρα. Η έλλειψη συντήρησης που είναι εμφανής, επαναφέρει για μία ακόμη φορά στην επικαιρότητα το δύσκολο ερώτημα, αναφο-

11. Οκτώβριος 2017. Επίπεδο πλατείας. Ελιές σε ζαρντινιέρες στην προσπάθεια «πρασινίσματος» της. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

12. Οκτώβριος 2017. Επίπεδο πλατείας. Τοποθέτηση τραπεζοκαθισμάτων στην προσπάθεια «επανάκτησης» της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

ρικά με το δημόσιο εν γένει χώρο στην Ελλάδα, που αφορά μεταξύ των άλλων το ζήτημα σεβασμού και συντήρησης του μετά τις παρεμβάσεις ανάπλασης. Στην περίπτωση της πολύπαθης ιστορικής πλατείας, με σκοπό για μία ακόμη φορά την «αναβάθμισή» της, επετράπη η τοποθέτηση τραπεζοκαθισμάτων σε ένα τμήμα της πλατείας, προκειμένου και σύμφωνα με την εισήγηση της δημοτικής αρχής, να αποκτήσει «η πόλη ζωή, όπως συμβαίνει σε όλες τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες» (Ethnos.ge, 23/3/2013).

Πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά)

Η πλατεία Εθνικής Αντιστάσεως εμφανίζει διαφορετική εικόνα από τη διπλανή της και σε σχετικά μικρή απόσταση πλατεία Ομονοίας. Λιγότερο θορυβώδης, περιστοιχίζεται από εμβληματικά και αξιόλογα κτίρια και με διαφορετική αίσθηση του χώρου. Η χρήση εμπορικών καταστημάτων, με είδη του κλασσικού εμπορίου, φαίνεται να υποτάσσεται σε χρήσεις όπως είναι οι τράπεζες, τα γραφεία και βεβαίως η διοίκηση, με το κτίριο του Δημαρχείου να επιβάλλεται στην περιοχή. Με την τελευταία παρέμβαση ο ελεύθερος χώρος της πλατείας, δομικά, αποτελεί τη στέγη του υπόγειου χώρου στάθμευσης στρωμένο με πλάκες. Στα θετικά της συγκεκριμένης παρέμβασης συγκαταλέγονται δύο βασικά στοιχεία. Το πρώτο αφορά τα υφιστάμενα νεοκλασικά κτίριά της, τα οποία είναι κτίρια ζωντανά, συντηρημένα και σε χρήση, και αποτελούν βασική παράμετρο που συνεκτιμάται στις παρεμβάσεις και στη χρήση του χώρου της πλατείας. Το δεύτερο είναι οι πεζοδρομήσεις των οδών που την περικλείουν και που επεκτήνουν έτσι το χώρο της πλατείας. Η πλατεία έτσι επεκτάθηκε σε επιφάνεια με ταυτόχρονη μείωση του θορύβου και της όχλησης από την κίνηση των αυτοκινήτων. Η προβλεπόμενη από την ΕΑΧΑ πεζοδρόμηση της οδού Αθηνάς για τους Ολυμπιακούς αγώνες της Αθήνας που δεν υλοποιήθηκε, θα αναβάθμιζε, αναμφίβολα, την πλατεία και θα ενοποιούσε το χώρο του Δημαρχείου δυτικά της οδού Αθηνάς, με το υπόλοιπο τμήμα της πλατείας, δημιουργώντας μία μεγάλη έκταση ελεύθερου χώρου που θα καταλάμβανε

ένα μεγάλο μέρος του αρχικού σχεδίου για τον «κήπο του Λαού». Ενώ, η περίπτωση πεζοδρόμησης της οδού Αθηνάς παραμένει δυνητικά πραγματοποιήσιμη, η ανατροπή των τεχνικών περιορισμών, που υπάρχουν για το επίπεδο της πλατείας μετά την τελευταία παρέμβαση, παραμένει εξαιρετικά δύσκολη. Σχετικά με τη βιοκλιματική αναβάθμιση με στόχο την βελτίωση του μικροκλίματος της περιοχής που είναι ζητούμενο στις σημερινές αναπλάσεις αστικών ανοικτών χώρων, στην περίπτωση της πλατείας Κοτζιά, καθώς ο δημόσιος χώρος της λειτουργεί στην πραγματικότητα ως ταρατσόκηπος του υπόγειου χώρου στάθμευσης, η δυνατότητα φύτευσης μεγάλων δένδρων ελαχιστοποιείται για τεχνικούς λόγους. Έτσι, η προοπτική αυτή περιορίζεται αναγκαστικά σε ένα συνδυασμό φυτών χαμηλής βλάστησης και σύγχρονων τεχνικών κατασκευών με χρήση ψυχρών υλικών που μπορούν να συμβάλλουν ως ένα βαθμό βιοκλιματικά. Παράλληλα, ο αρχιτεκτονικός της επανασχεδιασμός, η καλύτερη ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου και η υποστήριξη της με καλλιτεχνικό και μόνιμο εξοπλισμό μπορεί να αλλάξει σημαντικά τον χαρακτήρα, την αισθητική και τη χρήση της που σήμερα περιορίζεται στην απλή διέλευση πεζών, στην εκδήλωση περιοδικών εκθέσεων και πολιτικών

Πίνακας φωτογραφιών 4-19. *Η Πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά) το 2017*

1. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Ευπόλιδος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

2. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Ευπόλιδος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

3. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Το Δημαρχείο από την οδό Κλεισθένους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

4. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Κλεισθένους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

συγκεντρώσεων. Η διάρθρωση της συγκεκριμένη πλατείας, όπως προσδιορίζεται από το μέγεθος της, τις επικρατούσες χρήσεις, τον κτιριακό περίγυρο αλλά και την κεντρικότητα, δείχνει να έχει πολλές δυνατότητες και να επιζητεί για μια ακόμη φορά στη μακρόχρονη ιστορία της το ρόλο που πραγματικά της αξίζει.

5. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Κλεισθένους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

6. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Κλεισθένους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

7. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Κρατίνου. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

8. Οκτώβριος 2017. Δυτικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν το Δημαρχείο. Οδός Κλεισθένους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

9. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Κρατίνου. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

10. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Κλεισθένους, κτίριο Μελά. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

11. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Αιόλου, κτίριο Εθνικής τράπεζας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

12. Οκτώβριος 2017. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Αθηνάς, κτίριο Δημαρχείου. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

13. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Ευπόλιδος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

14. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Ευπόλιδος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

15. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Ευπόλιδος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

16. Οκτώβριος 2017. Ανατολικά της οδού Αθηνάς. Δρόμοι που περικλείουν την πλατεία. Οδός Αιόλου και πάγκοι πωλητών. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

17. Οκτώβριος 2017. Η πλατεία από ψηλά. Ελιές σε ζαρντινιέρες, προσπάθεια για πράσινο. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

18. Οκτώβριος 2017. Η πίσω πλευρά του Δημαρχείου από ψηλά. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Πλατεία Βαρβακείου Αγοράς

Η πλατεία της Βαρβακείου αγοράς αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση, αφού οποιαδήποτε αναφορά σε αυτή παραπέμπει στην αγορά και στα καταστήματά της. Δημιούργημα της κατασκευής του υπόγειου χώρου στάθμευσης είναι η υπερύψωσή της από τους περιβάλλοντες δρόμους, με την κίνηση να γίνεται κυρίως στο επίπεδο του δρόμου από την οδό Αθηνάς, ενώ η «πάνω» μεριά της είναι παραδομένη σε χρήστες ναρκωτικών, λαθρέμπορους, αλλοδαπούς και πρόσφυγες, αστέγους και κοινωνικά περιθωριοποιημένους ανθρώπους. Είναι φανερό ότι ζητήματα που άπτονται με τη χρήση της ως ελεύθερου δημόσιου χώρου συναρτώνται άμεσα με τα γενικότερα προβλήματα της ευρύτερης περιοχής, από την αντιμετώπιση των οποίων κυρίως εξαρτάται η τύχη της πλατείας. Η συζήτηση που διεξάγεται αφορά συνήθως τα προβλήματα του εμπορίου, των πολεοδομικών και κοινωνικών προβλημάτων, της υποβάθμισης του χώρου της αγοράς και της ευρύτερης περιοχής του κέντρου της Αθήνας. Όσο τα προβλήματα εξακολουθούν να έχουν τη σημερινή όξυνση και το αίσθημα ανασφάλειας να κυριαρχεί στην περιοχή, η πλατεία δύσκολα γίνεται επισκέψιμη από τους πολλούς περαστικούς για στάση, ξεκούραση, παιχνίδι κ.λπ. Η εμπορική κίνηση της περιοχής που προέρχεται αποκλειστικά σχεδόν από τα καταστήματα τροφίμων που είναι η κυρίαρχη και η δυνατή χρήση στο χώρο, περιορίζει την προοπτική αναβάθμισής της, αφού απουσιάζουν άλλες χρήσεις που υποστηρικτικά θα συνέβαλαν με τη δική τους δυναμική στην κατεύθυνση αυτή. Σημαντική, τέλος, κρίνεται η ενεργοποίηση πολιτών, όπως του εγχειρήματος «πεδίο-αγορά»,[37]

Πίνακας φωτογραφιών 4-20. *Η Πλατεία Βαρβακείου το 2017*

1. Οκτώβριος 2017. Η πλατεία από την οδό Αθηνάς. Διακρίνεται το Δημοτικό περίπτερο Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

2. Οκτώβριος 2017. Η οδός Αθηνάς και η Δημοτική αγορά που από το ψηλό σημείο της πλατειάς δημιουργεί άλλη αίσθηση θέασης του χώρου. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

37. Πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 1η Απριλίου 1015, στη Στοά Βαρβακείου Λαχαναγοράς. Στο εργαστήριο πολιτών προσκλήθηκαν άνθρωποι και φορείς που σχετίζονται με την πλατεία, δηλαδή κάτοικοι, εργαζόμενοι, επισκέπτες, αλλά και εκπρόσωποι των αρχών, επιστήμονες και επαγγελματίες με σχετικά γνωστικά αντικείμενα, οι οποίοι ανέπτυξαν από κοινού ιδέες και προτάσεις για την ανάπλαση της πλατείας. Το «πεδίο-αγορά» υλοποιείται με την υποστήριξη του δήμου Αθηναίων και αποτελεί την ελληνική συμμετοχή στο διεθνές δίκτυο Actors of Urban Change που παρέχει τεχνογνωσία για συμμετοχικές δράσεις αστικής αναγέννησης και υποστηρίζεται από το ίδρυμα Robert Bosch και τον οργανισμό Mit Ost. (*Η Καθημερινή* 31/3/2015).

Οκτώβριος 2017. Το πάνω μέρος της πλατείας με τις κατασκευές των δημοτικών κτιρίων. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Η οδός Αριστογείτονος από το πάνω μέρος της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Οι καλαμωτές, σκέπαστρα των καταστημάτων, με προβλήματα και σκουπίδια. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Καταστήματα επί της οδού Σωκράτους Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Καταστήματα επί της οδού Σωκράτους. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Η είσοδος του υπόγειου χώρου στάθμευσης από την οδό Σωκράτους. Στο πάνω μέρος της πλατείας χρήση – διακίνηση ναρκωτικών Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

προκειμένου να συμβάλουν με ιδέες στην αναβάθμιση της πλατείας. Θα λέγαμε ότι η πλατεία δεν είναι αυτό που φαίνεται, αλλά κάτι άλλο που αναζητεί την λύση του, μέσα από το ενδιαφέρον των πολιτών που μπορούν να οραματιστούν και προσβλέπουν σε μία καλύτερη προοπτική της «δικής τους» πλατείας.

Οκτώβριος 2017. Καταστήματα επί της οδού Αριστογείτονος. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Οκτώβριος 2017. Καταστήματα επί της οδού Αρμοδίου. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

Πλατεία Μοναστηρακίου

Η πλατεία Μοναστηρακίου κατασκευάστηκε σύμφωνα με τη μελέτη που κέρδισε το διεθνή διαγωνισμό. Όπως και στην πλατεία Ομονοίας, η ΕΑΧΑ ενεπλάκη στην υλοποίηση της σε τέτοιο βαθμό που αλλοίωνε ουσιαστικά την ίδια τη μελέτη (Το Βήμα 13/7/2003), η οποία μετά από περιπέτειες μεταξύ των μελετητών και της ΕΑΧΑ ευτύχισε να υλοποιηθεί σχεδόν στο σύνολό της σύμφωνα με την πρόταση των μελετητών. Σε σχέση με τις υπόλοιπες πλατείες που εξετάσαμε, η πλατεία στο Μοναστηράκι φαίνεται να είναι η πλέον ζωντανή, αφού πλήθος κόσμου, Έλληνες και τουρίστες, περνά καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας όχι απλά για να τη διασχίσει και να την προσπεράσει, αλλά να σταθεί και να ξεκουραστεί στις διάφορες κατασκευές της, στα σκαλιά της εκκλησίας η στα εστιατόρια και τα καφέ που υπάρχουν. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη συγκεκριμένη πλατεία η ανάπλαση, σε συνδυασμό με τις κυκλοφορικές αλλαγές που έγιναν για την επίτευξη του σκοπού αυτού, κατάφερε να μετατρέψει μια πολύ μικρή και αδιάφορη στρογγυλή πλατεία μιας περιοχής που το ενδιαφέρον περιοριζότανε αποκλειστικά στις διάφορες αγορές και στους δρόμους που συγκλείνανε σε αυτή, όπως η Ερμού, η Ηφαίστου και στη συνέχεια η πλατεία Αβησσυνίας και η Άρεως, σε ένα χώρο πλατείας διακριτό σε μέγεθος και σε χρήση που εντάσσεται αρμονικά στα χαρακτηριστικά της ευρύτερης περιοχής που ανήκει. Η αναφορά σήμερα στην πλατεία Μοναστηρακίου δεν αφορά την ευρύτερη περιοχή, όπως γινότανε πριν την ανάπλαση, αλλά το συγκεκριμένο χώρο, όπως οριοθετήθηκε και διαμορφώθηκε με τα έργα ανάπλασης, που ως χώρος πλατείας προβάλλεται, διαφημίζεται και λειτουργεί σήμερα. Οι χρήσεις των καταστημάτων[38] περιμετρικά της πλατείας προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα της περιοχής μετά την ανάπλαση, που σε συνδυασμό με τον ιδιαίτερο ιστορικό και εμπορικό χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής, τροφοδοτεί την πλατεία με ζωή και κόσμο όλων των ηλικιών όλες τις ημέρες της εβδομάδας.

38. Η μελέτη της ΕΣΕΕ-ΙΝΕΜΥ (2012) αναδεικνύει για το Μοναστηράκι την ευεργετική επίδραση του τουρισμού στο εμπόριο και τη γενικότερη διάκριση αναφορικά με τις συνθήκες και την καταναλωτική ζήτηση για τα κατ' εξοχήν εμπορικά τουριστικά καταστήματα.

Το αποτέλεσμα αυτό, της επιτυχημένης ανάπλασης θα πρέπει να μελετηθεί με προσοχή ώστε να τροφοδοτήσει με γνώση για εφαρμογή σε άλλες ανάλογες αναπλάσεις.

Πίνακας φωτογραφιών 4-21. *Η Πλατεία Μοναστηρακίου το 2017*

1. Οκτώβριος 2017. Η πλατεία από την οδό Αθήνας. Πολύ περισσότερος κόσμος από τις άλλες πλατείες. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

2. Οκτώβριος 2017. Επισκέπτες περαστικοί στην πλατεία. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

3. Οκτώβριος 2017. Περαστικοί της πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

4. Οκτώβριος 2017. Σταθμός του ΗΣΑΠ. Πάγκοι με φρούτα. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

5. Οκτώβριος 2017. Καταστήματα εστίασης. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

6. Οκτώβριος 2017. Καταστήματα εστίασης. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

7. Οκτώβριος 2017. Καταστήματα πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

8. Οκτώβριος 2017. Καταστήματα πλατείας. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

9. Οκτώβριος 2017. Καταστήματα περιμετρικά της πλατείας. Άστεγος κοιμάται στην εγκατάσταση εξαερισμού. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

10. Οκτώβριος 2017. Το κτίριο της συμβολής των οδών Ερμού και Αθηνάς στο στάδιο της τελικής ανακαίνισης. Φωτογραφία: Κ. Γκόρτσος.

5

Αναγκαιότητα, αποδοχή και προοπτικές των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού: αντιλήψεις και εμπειρίες των φορέων και των δημιουργών

Αθηνά Βιτοπούλου, Φιλύρα Βλαστού-Δημοπούλου

5.1 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου ΠΕ5 «Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης» που διεξήχθη από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Βασίζεται σε έρευνα που έγινε σε αρχειακές και βιβλιογραφικές πηγές, καθώς και σε πρωτογενή δεδομένα που προέκυψαν από τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Έχει ως στόχο να διερευνήσει ζητήματα που σχετίζονται με την αναγκαιότητα, την αποδοχή αλλά και τις δυνατότητες και προοπτικές υλοποίησης των επεμβάσεων αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στις ελληνικές πόλεις, και ειδικότερα στην Αθήνα, στο ευρύτερο πλαίσιο (ή συγκείμενο) της κοινωνικής διάστασης των εν λόγω παρεμβάσεων.

Η επίτευξη του παραπάνω στόχου προϋποθέτει τη διερεύνηση και ανάδειξη του λόγου, των αντιλήψεων, εμπειριών και στάσεων του συνόλου των διαφορετικών ομάδων δρώντων που εμπλέκονται στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης μιας αστικής επέμβασης. Αν και σε κάθε περίπτωση επέμβασης στον αστικό χώρο μπορούμε να εντοπίσουμε διαφορετικές ομάδες εμπλεκόμενων δρώντων και να προβούμε σε ποικίλες ταξινομήσεις τους, μια γενική κατηγοριοποίηση που προτείνουμε είναι η εξής:

(α) Δημόσιοι φορείς λήψης αποφάσεων, σχεδιασμού και υλοποίησης αστικών παρεμβάσεων (κεντρική διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση), πολιτικοί

(β) Ειδικοί επιστήμονες, μελετητές-δημιουργοί (αρχιτέκτονες, αρχιτέκτονες-πολεοδόμοι, πολεοδόμοι-χωροτάκτες) ή/και ερευνητές του αστικού χώρου

(γ) Επενδυτές

(δ) Κατασκευαστές

(ε) Δημόσιοι και ιδιώτες ιδιοκτήτες

(στ) Κοινωνία των πολιτών (ενδιαφερόμενοι επαγγελματικοί φορείς ή σύλλογοι, τοπικοί σύλλογοι, σύλλογοι κατοίκων, κινήματα πολιτών ή/και κοινωνικά κινήματα, εθνικές και διεθνείς ΜΚΟ, ομάδες πίεσης και κοινών συμφερόντων κ.α.)

(ζ) Τοπική κοινότητα (κάτοικοι, καταστηματάρχες κ.ά.), καθώς και χρήστες της περιοχής επέμβασης

(η) Κοινή γνώμη (πολίτες, τύπος).

Στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της συγκεκριμένης έρευνας (χρονική διάρκεια, χρηματοδότηση κ.λπ.), εστιάσαμε κυρίως στις δύο πρώτες κατηγορίες εμπλεκόμενων δρώντων, οι οποίοι παράγουν τον επιστημονικό και πολιτικό λόγο που συνοδεύει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων.[1]

Ως εκ τούτου, η παρούσα εργασία προτείνει μια μεθοδολογική προσέγγιση η οποία βασίζεται στο συνδυασμό μεθόδων και εργαλείων και ειδικότερα: (α) στη διεξαγωγή συνεντεύξεων για την ανάδειξη εμπειριών και αντιλήψεων και (β) στην ανάλυση δημοσιευμένου βιβλιογραφικού και επιστημονικού υλικού των δημόσιων φορέων λήψης αποφάσεων, σχεδιασμού και υλοποίησης αστικών παρεμβάσεων (κεντρική διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση), πολιτικών, αλλά και των ειδικών επιστημόνων, μελετητών-δημιουργών (αρχιτέκτονες, αρχιτέκτονες-πολεοδόμοι, πολεοδόμοι-χωροτάκτες) ή/και ερευνητών του αστικού χώρου.

Βασικό λοιπόν ερευνητικό ερώτημα, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, είναι το εξής: Ποια είναι η εμπειρία, οι στάσεις και οι αντιλήψεις των ατόμων – δημιουργών και εργαζόμενων στους φορείς – που έχουν εμπλακεί είτε στη φάση του σχεδιασμού είτε στη φάση της υλοποίησης αστικών επεμβάσεων, και πιο συγκεκριμένα αυτών που επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης στο πλαίσιο της έρευνας, σε σχέση με τα προς διερεύνηση ζητήματα;

Η ανάλυση του επιστημονικού και πολιτικού λόγου που επιχειρείται στο πλαίσιο της έρευνας αυτής δεν είναι εξαντλητική. Δεν στοχεύει δηλαδή στον εντοπισμό και την ανάλυση του συνόλου του δημοσιευμένου λόγου που έχει αρθρωθεί, είτε από ειδικούς επιστήμονες-μελετητές είτε από φορείς σχεδιασμού και διαχείρισης του αστικού χώρου και εκπροσώπους τους, σε σχέση με τις επεμβάσεις αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στις ελληνικές πόλεις. Αντίθετα, επικεντρώνεται στην αντίστοιχη ανάλυση για έναν αριθμό αστικών παρεμβάσεων που αποτελούν τις μελέτες περίπτωσης της έρευνας. Εντούτοις, όπου αυτό θεωρείται απαραίτητο, η ανάλυση και η επιχειρηματολογία συμπληρώνονται από γενικότερες επιστημονικές ή/και πολιτικές απόψεις σε σχέση με τις επεμβάσεις αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στην Αθήνα και την Ελλάδα γενικότερα.

Η επιλογή των πέντε μελετών περίπτωσης που εξετάζονται έγινε μετά από τον καθορισμό κριτηρίων μέσα από τον κατάλογο-μήτρα καταγραφής και τυπολογίας των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού που υλοποιήθηκαν στην μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας τις τελευταίες τρεις δεκαετίες περίπου, ο οποίος καταρτίστηκε κατά το πρώτο στάδιο της έρευνας.

---

1. Ταυτόχρονα, για μία από τις μελέτες περίπτωσης που εξετάζονται στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, επιχειρήθηκε η διερεύνηση των εμπειριών και αντιλήψεων της τοπικής κοινότητας και ειδικότερα των καταστηματαρχών μέσω ερωτηματολογίων (βλ. Κεφάλαιο 6).

Οι δύο αστικές επεμβάσεις αφορούν το ιστορικό κέντρο της Αθήνας:

(α) Το σύμπλεγμα των τεσσάρων πλατειών Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου πάνω στον άξονα της οδού Αθηνάς ως ένα σύνολο που συγκεντρώνει διαφορετικά είδη υλοποιημένων επεμβάσεων ανάπλασης δημόσιου χώρου. Οι επεμβάσεις στις πλατείες Κοτζιά και Βαρβακείου αποτελούν ενδεικτικές περιπτώσεις του τύπου των σημειακών επεμβάσεων ανάπλασης υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων της περιόδου δεκαετίας 1980-μέσα δεκαετίας 1990. Με τις επεμβάσεις ανάπλασης των πλατειών Ομονοίας και Μοναστηρακίου, όπως και του κάθετου συνδετικού άξονα της οδού Αθηνάς, οι σημειακές επεμβάσεις εντάχθηκαν στο ευρύτερο πρόγραμμα ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, αποκτώντας έτσι υπερτοπική και μητροπολιτική σημασία.

(β) Η πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αεροπαγίτου και Μακρυγιάννη, ως τμήμα του προγράμματος ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, σε συνδυασμό με την κατασκευή του Μουσείου Ακρόπολης. Οι δύο επεμβάσεις δρουν συμπληρωματικά, ως επιμέρους εφαρμογή ενός ευρύτερου προγράμματος ανάπλασης και αναβάθμισης δημοσίων χώρων από τη μία και μιας αστικής επέμβασης γοήτρου με πολιτιστική σημασία από την άλλη (κτίριο-ναυαρχίδα), προσδίδοντας στο σύνολο υπερτοπική, μητροπολιτική και διεθνή, εμβέλεια.

Οι άλλες τρεις αστικές επεμβάσεις χωροθετούνται σε μη κεντρικές αλλά διαφορετικού χαρακτήρα και σημασίας περιοχές του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας:

(γ) Το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) σε συνδυασμό με το Πάρκο Σταύρος Νιάρχος, ως μια συνολική επέμβαση αστικής αναζωογόνησης με επίκεντρο τη δημιουργία ενός εμβληματικού κτιρίου πολιτιστικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα. Το είδος της επέμβασης και η χωροθέτησή της στη ζώνη του Φαληρικού όρμου και του παραθαλάσσιου μητροπολιτικού μετώπου την καθιστούν μητροπολιτικής, εθνικής και διεθνούς σημασίας.

(δ) Η επέμβαση ανάπλασης και αναβάθμισης πράσινων κοινόχρηστων χώρων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ (ανατολικά του Κηφισού και νότια της οδού Θεσσαλονίκης), καθώς και της παρόχθιας ζώνης Ιλισού του Δήμου Μοσχάτου-Ταύρου, ως μια τοπικής εμβέλειας επέμβαση σταδιακής διαμόρφωσης και αναδιαμόρφωσης/αναβάθμισης χώρων πρασίνου. Η ιδιαιτερότητα της θέσης των πράσινων χώρων κατά μήκος των γραμμών του τρένου προσδίδουν, εντούτοις, ως έναν βαθμό υπερτοπικό χαρακτήρα στην επέμβαση, καθώς έχει επίπτωση στο σύνολο των χρηστών της μεταφορικής υποδομής.

(ε) Η επέμβαση «ανάπλασης της περιοχής Αγ. Ελευθερίου – Εργατικών πολυκατοικιών, Κηφισού – παραδοσιακού Ελαιώνα, οδών Σαράφη, Παπαναστασίου, Μίνωος, Βορείου Ηπείρου, κ.λπ. χώρων» του Δήμου Αιγάλεω, ως μια συνολική τοπικής, κατά κύριο λόγο, εμβέλειας επέμβαση ανασχεδιασμού των δημοσίων χώρων υποβαθμισμένης οικιστικής περιοχής, η οποία ενσωματώνει την προβληματική της βιοκλιματικής αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος. Καθώς η περιοχή βρίσκεται σε επαφή με κεντρικούς κυκλοφοριακούς άξονες, η επέμβαση αποκτά έως έναν βαθμό υπερτοπικό χαρακτήρα.

5.2 Μεθοδολογικές επιλογές

Στο πλαίσιο της παραγωγής πρωτογενών δεδομένων για την ανάλυση του επιστημονικού και πολιτικού λόγου σχετικά με τις υπό μελέτη αστικές επεμβάσεις, κρίθηκε απαραίτητη η διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων με άτομα τα οποία κατείχαν ή κατέχουν υπεύθυνη θέση στους κόλπους των αρμόδιων φορέων, συμμετείχαν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων κατά τον σχεδιασμό και την υλοποίησή τους και κατά συνέπεια ήταν σε θέση να μοιραστούν πολύτιμες πληροφορίες σε σχέση με τους άξονες διερεύνησης που τέθηκαν.

Παράλληλα διεξήχθη βιβλιογραφική έρευνα με στόχο τον εντοπισμό άρθρων και συνεντεύξεων των μελετητών-δημιουργών ή των υπευθύνων των φορέων σχεδιασμού και υλοποίησης, σχετικών μελετών, ερευνών κ.λ.π., καθώς και πρωτογενής έρευνα στα διοικητικά αρχεία των αρμόδιων φορέων σχεδιασμού και υλοποίησης για τη συλλογή σχετικών τεκμηρίων, όπως τεύχη προκήρυξης αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, πρακτικά κριτικών επιτροπών, τεύχη μελετών, συμβάσεις, έγγραφα κ.ά.

5.2.1 Διεξαγωγή συνεντεύξεων

Συμμετέχοντες/-ουσες και διαδικασία συνέντευξης

Η μέθοδος της συνέντευξης, κατεξοχήν ποιοτική μέθοδος συλλογής δεδομένων, επιλέχτηκε γιατί στόχος ήταν η διερεύνηση επιμέρους ζητημάτων και η ανάδειξη της εμπειρίας των συνεντευξιαζόμενων και όχι ο έλεγχος προαποφασισμένων υποθέσεων εργασίας.

Πραγματοποιήθηκαν ημι-δομημένες συνεντεύξεις, δηλαδή συνεντεύξεις οι οποίες βασίζονταν σε έναν μικρό ανοιχτό αριθμό ερωτήσεων που αποτέλεσαν τον οδηγό συνέντευξης (βλ. 5.2.1.2). Ο στόχος των ημιδομημένων συνεντεύξεων ήταν διττός:

(α) η καλύτερη κατανόηση της οπτικής των συμμετεχόντων ώστε να διαφωτιστούν πλευρές κάθε αστικής επέμβασης και ως εκ τούτου να υπάρχει μια πιο πλήρης κατανόηση των συνθηκών που οδήγησαν στην υλοποίησή τους, και

(β) η συγκριτική ανάγνωση του λόγου που θα παραγόταν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων για κάθε αστική επέμβαση ώστε να εντοπιστούν όχι ομοιότητες και διαφορές, αφού κάτι τέτοιο θα ήταν αναγωγισμός, αλλά αντίθετα άξονες σκέψης και νοηματοδοτήσεις των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων.

Επομένως, ο τύπος της ημι-δομημένης συνέντευξης προτιμήθηκε γιατί δίνει μεγαλύτερη ευελιξία από τις δομημένες συνεντεύξεις, ενώ επιτρέπει παράλληλα τη σύγκριση του λόγου, καθώς τα ερωτήματα που απαντώνται είναι όμοια. Ο εν λόγω οδηγός δεν χρησιμοποιήθηκε περιοριστικά, αφού οι συνεντευξιαζόμενοι είχαν τη δυνατότητα να επεκταθούν σε περισσότερα θέματα εφόσον το επιθυμούσαν, υπήρχε ευελιξία ως προς τη σειρά των ερωτήσεων και ο συνεντευκτής/-τρια μπορούσε να θέσει διευκρινιστικές ερωτήσεις, αν χρειαζόταν.

Οι συνεντεύξεις δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ως μια απόπειρα στατιστικά

Πίνακας 5-1. *Στοιχεία συνεντεύξεων που διεξάχθησαν στο πλαίσιο του έργου ΠΕ5 (κατά χρονολογική σειρά διεξαγωγής της συνέντευξης)*

α/α	Συμμετέχοντες	Ιδιότητα	Φορέας	Έργο αναφοράς
1	Δρόσος Μακρής	Τέως προϊστάμενος Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων	Δήμος Αθηναίων	Ανάπλαση πλατείας Κοτζιά (μελέτη περίπτωσης α)
2	Σαμάνθα Φανού	Τέως Διευθύντρια Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων	Δήμος Αθηναίων	Ανάπλαση πλατείας Βαρβακείου (μελέτη περίπτωσης α)
3	Ντόρα Γαλάνη	Τέως Πρόεδρος ΕΑΧΑ ΑΕ	Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ)	Ανάπλαση πλατειών Ομονοίας, Μοναστηρακίου και Πεζοδρόμηση Δ. Αρεοπαγίτου (μελέτες περίπτωσης α+β)
4	Έλλη Ανδριοπούλου	Υπεύθυνη Διαχείρισης Δωρεάς στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος	Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος	Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) (μελέτη περίπτωσης γ)
5	Γεώργιος Παπαδιάς	Αντιδήμαρχος Χωροταξίας, Αστικών Δομών και Αναπλάσεων Δήμου Αιγάλεω	Δήμος Αιγάλεω	Ανάπλαση της περιοχής Αγ. Ελευθερίου – Εργατικών πολυκατοικιών, Κηφισού – παραδοσιακού Ελαιώνα, οδών Σαράφη, Παπαναστασίου, Μίνωος, Βορείου Ηπείρου, κ.λπ. χώρων (μελέτη περίπτωσης ε)
6	Δημήτριος Κάρναβος	Δήμαρχος	Δήμος Καλλιθέας	Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) (μελέτη περίπτωσης γ)
7	Μαρία Γιαννικουρή	Διευθύντρια Υπηρεσιών Τεχνικών Έργων	Δήμος Μοσχάτου	Ανάπλαση και αναβάθμιση πράσινων κοινόχρηστων χώρων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ (ανατολικά του Κηφισού και νότια της οδού Θεσσαλονίκης), καθώς και της παρόχθιας ζώνης Ιλισού του Δήμου Μοσχάτου (μελέτη περίπτωσης δ)

Πηγή: Σύνταξη Φ. Βλαστού. ΙΚΕ/ΕΚΚΕ, 2016.

αντιπροσωπευτικής δειγματοληψίας εκπροσώπων των φορέων σχεδιασμού ή υλοποίησης αστικών επεμβάσεων ή του λόγου που εκφέρουν σχετικά με αυτές. Η διεξαγωγή τους είχε ως βασική πρόθεση την ανάδειξη των νοηματοδοτήσεων που δίνονται στις αστικές επεμβάσεις και τις επιπτώσεις τους.

Η επιλογή των συμμετεχόντων βασίστηκε σε σκόπιμη δειγματοληψία, δηλαδή οι συμμετέχοντες επιλέχτηκαν κατά την κρίση των ερευνητών, με βασικό κριτήριο να είναι άτομα που έχουν εμπλακεί, είτε στο στάδιο του σχεδιασμού, είτε στο στάδιο της υλοποίησης των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων. Στις περιπτώσεις του ΚΠΙΣΝ και των επεμβάσεων στους Δήμους Αιγάλεω, Μοσχάτου-Ταύρου και Καλλιθέας, οι ίδιοι οι φορείς υλοποίησης πρότειναν τον κατάλληλο/-η για τη συνέντευξη συμμετέχοντα.

Διεξήχθησαν συνολικά επτά συνεντεύξεις. Στον Πίνακα 5-1 παρουσιάζονται αναλυτικά τα στοιχεία των συνεντευξιαζόμενων, η ιδιότητά τους, καθώς και η αστική επέμβαση στην οποία αναφέρεται η συνέντευξη που παραχώρησαν.[2]

Οι συμμετέχοντες/-ουσες ή φορείς προσεγγίστηκαν τηλεφωνικά ή μέσω επιστολών-προσκλήσεων, οι οποίες ενημέρωναν σχετικά με τους σκοπούς του ερευνητικού έργου και ζητούσαν τη συνδρομή σε αυτό με την παροχή ωριαίας συνέντευξης. Στην επιστολή υπογραμμιζόταν ότι τα δεδομένα που θα συλλεχθούν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά στο πλαίσιο του έργου.

Οι συνεντεύξεις κανονίστηκαν σε χρόνο βολικό για τους συμμετέχοντες/-ουσες και στο σύνολό τους πραγματοποιήθηκαν στους χώρους εργασίας τους, χωρίς την παρουσία άλλων προσώπων. Διεξήχθησαν μέσα στο χρονικό διάστημα μεταξύ του Ιουλίου και Νοεμβρίου 2016. Όλες οι συνεντεύξεις, εκτός από μία, έγιναν διά ζώσης και είχαν μέση διάρκεια 50 λεπτών χωρίς μεγάλες αποκλίσεις. Οι 6 συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν και από αυτές οι 5 μετεγγράφηκαν με τη σύμφωνη γνώμη των συμμετεχόντων.

Σε μία από αυτές (σχετικά με το έργο ανάπλασης της πλατείας Βαρβακείου), καθώς η συμμετέχουσα δεν ήταν σύμφωνη με την ηχογράφηση, ελήφθησαν σημειώσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, οι οποίες στη συνέχεια συμπληρώθηκαν από τη συμμετέχουσα και το τελικό κείμενο που διαμορφώθηκε αποτέλεσε το υλικό ανάλυσης. Επίσης, στη συνέντευξη σχετικά με την επέμβαση στο Δήμο Αιγάλεω, οι ερωτήσεις του οδηγού συνέντευξης αποστάλθηκαν στον συνεντευξιαζόμενο και απαντήθηκαν γραπτώς.

Στην έναρξη κάθε συνέντευξης, υπήρχε σύντομη περιγραφή του ερευνητικού έργου και των βασικών του στόχων εκ μέρους του/της ερευνητή/-τριας και αμοιβαία συμφωνία σχετικά με το χρονικό πλαίσιο της συνέντευξης, ώστε και συνεντευκτής και συνεντευξιαζόμενος/-η να είναι ενήμεροι για τη διάρκεια και τα όριά της και να προσαρμόσουν αμφότεροι τα ερωτήματα και τις απαντήσεις. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο/η ερευνητής/-τρια ζητούσε από τον/τη συμμετέχοντα/-ουσα να περιγράψει ελεύθερα το έργο ανάπλασης. Με τον τρόπο αυτό, από τη μια, ο/η συνεντευξιαζόμενος/-η ένοιωθε πιο άνετα, αφού έπαιρνε τη σκυτάλη της συζήτησης και, από την άλλη, μετά τις αρχικές περιγραφές και τα αρχικά νοήματα, τα δεδομένα που παράγονταν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν λιγότερο αφηρημένα και αποτελούσαν πυκνότερες περιγραφές. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες/-ουσες καλούνταν να απαντήσουν στις προκαθορισμένες ερωτήσεις του οδηγού συνέντευξης.

Μετά το πέρας των συνεντεύξεων, αυτές που είχαν ηχογραφηθεί μεταφέρθηκαν από τη μηχανή ηχογράφησης σε αρχείο υπολογιστή και, δεδομένου ότι ενδιέφερε κυρίως το περιεχόμενο του λόγου, μεταγράφηκαν όλα όσα ελέχθησαν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης (εκτός από την εισαγωγή που περιγράφει τους στόχους του ερευνητικού έργου για λόγους οικονομίας), παύσεις και ανολοκλήρωτες προτάσεις, αλλά παραλείφθηκαν πιο λεπτομερή, μη γλωσσικά χαρακτη-

2. Ολόκληρα τα κείμενα των συνεντεύξεων εντάχθηκαν στον δεύτερο τόμο της Τελικής Έκθεσης Έργου, Παράρτημα 5.1 (Αβδελίδη (επιμ.), 2017).

ριστικά του λόγου (στάση σώματος, ένταση φωνής κ.λπ.), χωρίς όμως να χαθεί κάποιο στοιχείο του προφορικού λόγου.

Οδηγός συνέντευξης

Ο οδηγός συνέντευξης (βλ. Παράρτημα) που δημιουργήθηκε για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας αποτελείται από έναν μικρό ανοιχτό αριθμό ερωτήσεων, οι οποίες έχουν ομαδοποιηθεί σε τέσσερις θεματικούς άξονες με βάση την εννοιολογική ενότητα την οποία καλύπτουν. Οι άξονες είναι οι παρακάτω:

Άξονας Α: Αναγκαιότητα και στόχος της αστικής επέμβασης

Στόχος της πρώτης ενότητας είναι να αναδειχθούν οι συνθήκες που υπαγορεύουν την αναγκαιότητα της επέμβασης, ο χαρακτήρας της και τα προβλήματα που καλείται να επιλύσει, η ένταξη ή μη της συγκεκριμένης επέμβασης σε συνολικότερες στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης, καθώς και ο βαθμός που η διεθνής εμπειρία λαμβάνεται υπόψη και επηρεάζει τον σχεδιασμό.

Άξονας Β: Συνεργασία με άλλους φορείς

Η δεύτερη ενότητα, με στόχο τη διερεύνηση πιθανών προβλημάτων κατά την πορεία σχεδιασμού και υλοποίησης των επεμβάσεων, αναφέρεται στα θετικά και αρνητικά σημεία της συνεργασίας μεταξύ των αρμοδίων για τον σχεδιασμό του χώρου φορέων αλλά και τη συνέργεια με ερευνητικούς φορείς.

Άξονας Γ: Αποτελέσματα και κοινωνική αποδοχή των αστικών επεμβάσεων

Η τρίτη ομάδα ερωτήσεων αφορά την αξιολόγηση των αστικών επεμβάσεων και τις αναμενόμενες επιπτώσεις τους, κυρίως κοινωνικές αλλά και περιβαλλοντικές, οικονομικές κ.λπ., όπως και το βαθμό στον οποίο η κοινωνική διάσταση λαμβάνεται υπόψη στο σχεδιασμό. Επίσης, διερευνά την αποδοχή των επεμβάσεων από τους πολίτες και τον τρόπο με τον οποίο αυτή εκφράζεται.

Άξονας Δ: Γενικές ερωτήσεις περί των αστικών επεμβάσεων

Στόχος της τέταρτης ενότητας είναι να αναδείξει την οπτική του εκάστοτε φορέα σε σχέση με τις δυνατότητες υλοποίησης παρόμοιων έργων, τις βασικές προτεραιότητες που πρέπει να τίθενται, καθώς και τα χρηματοδοτικά εργαλεία που μπορούν να τις υποστηρίξουν.

5.2.2 Διερεύνηση δημοσιευμένου βιβλιογραφικού και αρχειακού υλικού

Παράλληλα με τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, εντοπίστηκε και συγκεντρώθηκε βιβλιογραφικό και αρχειακό υλικό –πηγές δηλαδή του δημοσιευμένου επιστημονικού και πολιτικού λόγου– το οποίο ταξινομήθηκε στη συνέχεια ανά μελέτη περίπτωσης. Δημιουργήθηκε έτσι ένα «σώμα» κειμένων (corpus) σχετικό με τα εξεταζόμενα ζητήματα.

Για τη διερεύνησή τους υιοθετήθηκε η ποιοτική προσέγγιση της ανάλυσης λόγου. Δεν χρησιμοποιήθηκε κάποιο συγκεκριμένο εργαλείο ή μέθοδος ανάλυσης, καθώς κάτι τέτοιο δεν θα ανταποκρινόταν στους στόχους της έρευνας, αλλά και

λόγω της διαφορετικής φύσης των κειμένων που συγκεντρώθηκαν (κείμενα συνεντεύξεων, τεύχη προκήρυξης αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, πρακτικά κριτικών επιτροπών, τεύχη μελετών, συμβάσεις, έγγραφα κ..). Επιχειρήθηκε ουσιαστικά μια απλή θεματική ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων που συγκεντρώθηκαν, με στόχο τη λεπτομερή καταγραφή των ευρημάτων σε σχέση με τα ζητήματα που θέλαμε να διερευνήσουμε, δηλαδή:

1. Την αναγκαιότητα και τους στόχους των αστικών επεμβάσεων
2. Τα αποτελέσματα και την κοινωνική αποδοχή των αστικών επεμβάσεων, και
3. Τις δυνατότητες και τις προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων.

5.2.3 Συσχέτιση και καταγραφή ευρημάτων

Με στόχο τη συσχέτιση και καταγραφή των ευρημάτων από την ανάλυση του δημοσιευμένου λόγου από τη μία και των συνεντεύξεων από την άλλη, οι τέσσερις θεματικοί άξονες του οδηγού συνέντευξης εντάχθηκαν στους τρεις προαναφερόμενους γενικούς θεματικούς άξονες ανάλυσης. Ουσιαστικά δηλαδή, οι άξονες Β και Δ του οδηγού συνέντευξης –«Συνεργασία με άλλους φορείς» και «Γενικές ερωτήσεις περί των αστικών επεμβάσεων»– ομαδοποιήθηκαν και εντάχθηκαν στον τρίτο γενικό θεματικό άξονα ανάλυσης «Δυνατότητες και προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων».

Για κάθε έναν από τους γενικούς άξονες ανάλυσης καθορίστηκαν επιμέρους ειδικοί θεματικοί άξονες ανάλυσης, οι οποίοι ανταποκρίνονται στο περιεχόμενο των αντίστοιχων ερωτήσεων ανά θεματική κατηγορία του οδηγού συνέντευξης (βλ. Πίνακα 5-2).

Κατά την καταγραφή και περιγραφή των ευρημάτων χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο λέξεις και φράσεις που περιέχονται στις συνεντεύξεις και τα κείμενα που μελετήθηκαν. Εντούτοις, λόγω της προσπάθειας σύντομης απόδοσης των νοημάτων, υπεισήρθε και μια ερμηνευτική διάσταση, όπως και κατά τον σχολιασμό τους. Η παράθεση λεκτικών αποσπασμάτων, τόσο από τις συνεντεύξεις όσο και από τα κείμενα, τεκμηριώνει περαιτέρω την περιγραφή αλλά και τον σχολιασμό των ευρημάτων.

Πίνακας 5-2. *Γενικοί και ειδικοί θεματικοί άξονες ανάλυσης*

Γενικοί θεματικοί άξονες ανάλυσης	**Ειδικοί θεματικοί άξονες ανάλυσης**
1. Αναγκαιότητα και στόχοι των αστικών επεμβάσεων (άξονας Α οδηγού συνέντευξης)	(α) Χαρακτήρας, βασικοί στόχοι και προσδοκώμενα αποτελέσματα (β) Ενσωμάτωση της κοινωνικής διάστασης της αναγκαιότητας των επεμβάσεων στα κείμενα των φορέων (γ) Ένταξη σε ευρύτερες αστικές στρατηγικές (δ) Αστικά «πρότυπα» ή «μοντέλα» ή/και παραδείγματα βέλτιστων πρακτικών που επιδίωξαν να προάγουν/εφαρμόσουν τόσο οι φορείς σχεδιασμού και υλοποίησης των έργων όσο και οι μελετητές-δημιουργοί τους

2. Αποτελέσματα και κοινωνική αποδοχή των αστικών επεμβάσεων (άξονας Γ οδηγού συνέντευξης)	(α) Διερεύνηση των επιπτώσεων των επεμβάσεων (κοινωνικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών) με τη χρήση ποσοτικών ή/και ποιοτικών μεθόδων (β) Επιπτώσεις των επεμβάσεων σε κοινωνικό επίπεδο και «ωφελούμενες» ομάδες πληθυσμού (γ) Αποδοχή των επεμβάσεων έτσι όπως αυτή εκφράζεται από τη στάση της τοπικής κοινωνίας και των χρηστών γενικότερα (δ) Ζητήματα χρήσης και συντήρησης
3. Δυνατότητες και προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων (άξονες Β+Δ οδηγού συνέντευξης)	(α) Συνεργασίες με άλλους φορείς, διαδικασίες διαβούλευσης και δυνατότητες συνδιαμόρφωσης των προγραμμάτων επέμβασης στον αστικό χώρο (β) Δυνατότητες υλοποίησης αστικών επεμβάσεων σε σχέση και με τα βασικά προβλήματα που εμφανίζονται κατά την πορεία σχεδιασμού και υλοποίησής τους (γ) Βασικές προτεραιότητες που θέτουν οι φορείς σχεδιασμού και υλοποίησης αστικών επεμβάσεων και τυχόν προτάσεις για ενδυνάμωση της κοινωνικής θεώρησής τους (δ) Διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία ειδικότερα στο σημερινό πλαίσιο της οικονομικής κρίσης

Πηγή: Σύνταξη Α. Βιτοπούλου. ΙΚΕ/ΕΚΚΕ, 2016.

5.3 Ευρήματα της έρευνας: ανάλυση του επιστημονικού και πολιτικού λόγου

Στην ενότητα αυτή παρατίθενται και σχολιάζονται τα ευρήματα της έρευνας ανά γενικό και ειδικό θεματικό άξονα ανάλυσης, έτσι όπως προέκυψαν από τη συσχέτιση και σύμπτυξη των δύο αναλύσεων.

5.3.1 Αναγκαιότητα και στόχοι των αστικών επεμβάσεων

5.3.1.1 Στόχοι και προσδοκώμενα αποτελέσματα

Πλατείες Κοτζιά και Βαρβακείου

Όσον αφορά την πρώτη μελέτη περίπτωσης του συμπλέγματος των τεσσάρων πλατειών, οι επεμβάσεις στις δύο πλατείες, Κοτζιά και Βαρβακείου, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα των αποσπασματικών κατά κύριο λόγο επεμβάσεων αναβάθμισης δημοσίων χώρων της δεκαετίας του 1980, οπότε και πάρθηκαν οι πρώτες αποφάσεις για την υλοποίησή τους. Συνδέονται δε άμεσα με την πρόθεση της δημοτικής αρχής εκείνης της περιόδου να επιλύσει τα προβλήματα στάθμευσης στο κέντρο της πόλης,[3] δημιουργώντας μια σειρά από υπόγειους χώρους στάθ-

3. Επί δημαρχίας Δ. Μπέη (1979-1982 και 1983-1986) και Ε. Έβερτ (1987-1989). Σύμφωνα με το τεύχος προκήρυξης του πανελλήνιου αρχιτεκτονικού διαγωνισμού για τη διαμόρφωση της πλατείας Κοτζιά, την αρχική πρόθεση για την κατασκευή του υπόγειου, πολυώροφου, χώρου στάθμευσης είχε το ΥΠΕΧΩΔΕ και στη συνέχεια ανέλαβε το έργο ο Δήμος (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού-Τμήμα Μελετών Κοινοχρήστων Χώρων Δήμου Αθηναίων, 1994: 1). Η εκδοχή αυτή επιβεβαιώνεται και από την πρόταση διαμόρφωσης της πλατείας από ομάδα εργασίας κτιριακών έργων του ΥΔΕ που δημοσιεύθηκε στα Αρχιτεκτονικά Θέματα το 1984 (*Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 18/1984: 210-211).

μευσης κάτω από αδόμητους χώρους και πλατείες. Παράλληλα, βέβαια, ο Δήμος, σύμφωνα με τον Δρόσο Μακρή, Προϊστάμενο Τεχνικών Έργων την περίοδο 1997-2015, πέρα από τον στόχο της ανακούφισης του κυκλοφοριακού, προσπάθησε με τις επεμβάσεις αυτές «να προσδώσει ζωή σε θέσεις του δήμου ανώνυμες» και «να συμβάλει στην κοινωνική ζωή της γειτονιάς» μέσα από τα κοινωνικά δρώμενα και τις διαφορετικού τύπου εκδηλώσεις που μπορούν να πραγματοποιούνται στον αναδιαμορφωμένο δημόσιο χώρο. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει:

«Οτιδήποτε δηλαδή μπορεί να δημιουργήσει ζωή και να φέρει, θα λέγαμε και κοινωνική άνοδο, ψυχική ισορροπία στην περιοχή, αυτό είναι καλό. Και εκεί στόχευε η όλη εργασία και στο ένα γκαράζ και στο άλλο. Γιατί δεν ήταν μοναχά το γκαράζ που επέλυε σε ένα βαθμό λογιστικά προβλήματα της στάθμευσης [...], ίσως χρειάζεται να συσταθεί κι ένας φορέας διαχείρισης της πλατείας, ώστε να προγραμματίζει ώστε όλο το χρόνο να έχει κάτι να κάνει η πλατεία. Όχι τόσο να φέρει χρήματα στο δήμο, που κι αυτό γίνεται, κι αυτό πρέπει να γίνεται, αλλά κυρίως να συμβάλει στην κοινωνική ζωή της γειτονιάς» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Ειδικότερα για την πλατεία Κοτζιά (πρώην Εθνικής Αντιστάσεως ή Δημαρχείου), ο Δρόσος Μακρής επισημαίνει επίσης ως βασικό στόχο της επέμβασης την επιβολή της τάξης, τη διακοπή της άναρχης λειτουργίας του χώρου της πλατείας και τον έλεγχό της:[4]

«Οι λόγοι δηλαδή ήταν να μπει μια τάξη και να πάψει η άναρχη λειτουργία, διότι ήδη η περιοχή άρχισε να περνάει τη νύχτα στα χέρια άλλων, αφού τη μέρα αλωνίζανε. Το βράδυ δεν διοικούσε το έννομο κράτος, διοικούσαν άλλοι [...] Δηλαδή, είχε μεγάλη σημασία η ορθολογιστική αντιμετώπιση του χώρου και η εξέλιξη σε ένα χώρο που να μπορεί να ελέγχεται, να καθαρίζεται και να διοικείται» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Στο τεύχος της Τεχνικής Περιγραφής του έργου της Διεύθυνσης Αρχιτεκτονικού του Δήμου Αθηναίων δηλώνεται επίσης ρητά (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, χ.χ.[5]: 1):

«Προκειμένου να εκλείψει η χρονίζουσα απαράδεκτη κατάσταση που επικρατεί στο χώρο της Πλατείας Δημαρχείου, να βελτιωθεί η κυκλοφορία και να αναβαθμιστεί η περιοχή, ο Δήμος Αθηναίων αποφάσισε την κατασκευή υπόγειου

4. Στην πραγματικότητα αναφέρεται στην περίοδο κατά την οποία η Διεύθυνση Κτιριακών Έργων του Δήμου Αθηναίων παρέλαβε την πλατεία για την εκτέλεση του έργου, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η πλατεία ήταν ένα σκάμμα, βάθους τριών μέτρων περίπου, με εμφανή τμήματα των αρχαιοτήτων, καθώς είχε προηγηθεί η ανασκαφή στη δεκαετία του 1980. Την περίοδο αυτή, όπως επισημαίνει, ομάδες μεταναστών και άλλων περιθωριακών ομάδων χρησιμοποιούσαν την πλατεία για να κοιμούνται, ενώ ταυτόχρονα αφήνει να εννοηθεί ότι λάμβαναν χώρα και παραβατικού χαρακτήρα δραστηριότητες, όπως διακίνηση ναρκωτικών κ.λ.π. (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

5. Το τεύχος της Τεχνικής Περιγραφής δεν φέρει χρονολογία. Εντούτοις, με βάση το ιστορικό κατασκευής του υπόγειου χώρου στάθμευσης και της πλατείας και το υπόλοιπο αρχειακό υλικό, μπορούμε να υποθέσουμε με ασφάλεια ότι χρονολογείται στις αρχές της δεκαετίας του 1990, κατά την περίοδο δημαρχίας του Αντώνη Τρίτση ή λίγο μετά, και πάντως πριν από τη διακήρυξη διεθνούς διαγωνισμού για την εκτέλεση του έργου τον Νοέμβριο του 1992 (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 1992).

Εικόνα 5-1. *Πλατεία Κοτζιά*

Πηγή: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Athens_%E2%80%93_Kotzia_Square_panoramio.jpg, ημερομηνία πρόσβασης: Μάρτιος 2017

σταθμού αυτοκινήτων στο χώρο που περικλείεται μεταξύ των οδών Αθηνάς – Κρατίνου – Αιόλου και Ευπόλιδος».

Εκτός από τον υπόγειο χώρο στάθμευσης, η μελέτη αφορούσε τη διαμόρφωση της πλατείας και την πεζοδρόμηση των οδών Κρατίνου, Ευπόλιδος, Απελλού και Στρέϊτ, με παράλληλη ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, χ.χ.: 1).

Στο τεύχος της προκήρυξης του Πανελλήνιου Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού για τη διαμόρφωση της πλατείας αναπτύσσεται με συντομία το ιστορικό της εξέλιξης του χώρου και δίνεται έμφαση στην αρχιτεκτονική και ιστορική αξία των κτισμάτων περιμετρικά της πλατείας, με σκοπό «να φανερώσει στους διαγωνιζόμενους την πολύπλευρη αξία που έχει αυτή η πλατεία για την πόλη, με τα μνημεία, την τοπογραφία και την ιστορία της» (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού-Τμήμα Μελετών Κοινοχρήστων Χώρων Δήμου Αθηναίων, 1994: 2). Δίνονται σαφείς και αναλυτικές οδηγίες σε σχέση με τους περιορισμούς που σχετίζονταν με τον αρχαιολογικό χώρο και τον υπόγειο χώρο στάθμευσης και τονίζεται ότι επιδίωξη του σχεδιασμού είναι (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού-Τμήμα Μελετών Κοινοχρήστων Χώρων Δήμου Αθηναίων, 1994: 3):

«[...] και η διασφάλιση επιφανειών πρασίνου που θα εντάσσονται οργανικά στις λειτουργίες της πλατείας, δηλαδή στην κυκλοφορία και στάση πεζών, καθώς και ανθοπωλείων (οι θέσεις και η μορφή των ανθοπωλείων θα προταθούν από τον διαγωνιζόμενο προσεγγιστικά) όπως και στην ύπαρξη τραπεζοκαθισμάτων επί της πλευράς της οδού...[6]».

6. Στο αντίγραφο της προκήρυξης που εντοπίσαμε δεν συμπληρώνεται η φράση.

Εφιστάται δε η προσοχή στην επίτευξη των εξής στόχων (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού-Τμήμα Μελετών Κοινοχρήστων Χώρων Δήμου Αθηναίων, 1994: 3-4):

› Ανάδειξη του τμήματος της πλατείας που αντιστοιχεί στον αρχαιολογικό χώρο.

› Ένταξη των απολήξεων των κλιμακοστασίων του υπόγειου χώρου στάθμευσης.

› Ανάδειξη του συνόλου της πλατείας ως χώρου που συνδυάζει αρχαιολογικό, ιστορικό, πολεοδομικό ενδιαφέρον σε κεντρικό σημείο της πόλης.

› Έλεγχο της κίνησης των περιπατητών με στόχο την προσέγγιση των αρχαίων ή την προσέλκυση του ενδιαφέροντός τους γι' αυτά.

› Προστασία των διατηρητέων κτιρίων από την αυξημένη κίνηση των οχημάτων.

Λόγω της έλλειψης βιβλιογραφίας και της αδυναμίας εντοπισμού σχετικού αρχειακού υλικού δεν έχουμε αναλυτικές πληροφορίες σε σχέση με τους βασικούς στόχους και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα της αρχικής επέμβασης σχεδιασμού της πλατείας Βαρβακείου, η οποία περιλάμβανε τη δημιουργία υπόγειου χώρου στάθμευσης, ισόγειων καταστημάτων (εγκαταστάσεις λαχαναγοράς) και υπερυψωμένης πλατείας-πάρκου. Σύμφωνα με την Σαμάνθα Φανού, Δ/ντρια Τεχνικών Έργων την περίοδο 1997-2015 και νυν Σύμβουλο Δημάρχου του Δήμου Αθηναίων, «το συγκεκριμένο έργο αφορούσε κυρίως στην κατασκευή και λειτουργία του υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων που ήταν εξαιρετικά απαραίτητος εκείνη την εποχή». Επισημαίνει επίσης ότι η απαξίωση της πλατείας από την αρχή και η μετατροπή της σε χώρο συγκέντρωσης ομάδων με παραβατική συμπεριφορά, κυρίως λόγω της υπερύψωσής της και της οπτικής απομόνωσής της από τους δρόμους που την περιβάλλουν, είχε ως αποτέλεσμα να περιφραχθεί και να πέσει σε αχρηστία για μεγάλο διάστημα. Έτσι, στο πλαίσιο της προετοιμασίας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, έγινε επέμβαση ανάπλασης της πλατείας. Και πάλι όμως η λειτουργία της αποδείχθηκε, σύμφωνα με τη Σαμάνθα Φανού, προβληματική, σε σύντομο διάστημα, με αποτέλεσμα σήμερα να έχει δρομολογηθεί νέα επέμβαση αναβάθμισής της που θα αφορά τη συνολική ανάπλαση του τετραγώνου της Δημοτικής Αγοράς. Επισημαίνει δε ότι το έργο «δρομολογείται για να λύσει το κοινωνικό πρόβλημα που δημιούργησε ο αρχικός του σχεδιασμός», καθώς «επηρεάζει ένα στρατηγικό σημείο της πόλης» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Κεντρική ιδέα της επέμβασης ανάπλασης της πλατείας, η μελέτη της οποίας έγινε από τη Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού του Δήμου Αθηναίων,[7] ήταν η δημιουργία ενός συνόλου χώρων πολιτιστικής δραστηριότητας, αναψυχής και στάσης με στόχο τη συνολική αναβάθμιση της περιοχής της πλατείας Βαρβακείου (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 2001α: 7). Ο χώρος της πλατείας, έτσι όπως είχε διαμορφωθεί κατά τον αρχικό σχεδιασμό της στα τέλη της δεκαετίας του 1980, αποτελείται από δύο τμήματα: το τμήμα παρά την οδό Αθηνάς που

7. Η μελέτη εκπονήθηκε το 2001 (βλ. Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 2001α, 2001β και 2001γ). Η ανάπλαση της πλατείας υλοποιήθηκε με τη διαδικασία της εργολαβίας και η δημοπράτηση του έργου έγινε το 2003 (βλ. Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 2003).

είναι ομοεπίπεδο της οδού και το υπερυψωμένο τμήμα της. Βάσει των τεχνικών εκθέσεων, τα δύο τμήματα διαμορφώθηκαν με τους εξής στόχους (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 2001α: 7-8, 2001β: 3 και 2001γ: 3):

α) Το τμήμα παρά την οδό Αθηνάς να αποτελέσει μια καθαρά «αστική πλατεία», με κύριο πόλο έλξης ένα περίπτερο πληροφόρησης του Δήμου με στόχο την εξυπηρέτηση των πολιτών και τη δημιουργία ενός στοιχείου ενδιαφέροντος και προβολής.

β) Το υπερυψωμένο τμήμα, που αποτελεί και την κύρια περιοχή της πλατείας, να οργανωθεί σε έναν χώρο υπαίθριων «δραστηριοτήτων» με επιφάνειες φύτευσης, υπαίθρια καθιστικά, περιοχές συγκέντρωσης κ.λ.π., καθώς και δημοτικό αναψυκτήριο με δυνατότητα επέκτασης σε υπαίθριο στεγασμένο χώρο.

› Επιμέρους βασικοί στόχοι της επέμβασης ανάπλασης ήταν οι εξής (Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων, 2001α: 7, 2001β: 2-3 και 2001γ: 2-3):

› Η προσαρμογή των υπό διαμόρφωση χώρων στις υφιστάμενες και προβλεπόμενες συνθήκες της ευρύτερης περιοχής.

› Ο ορισμός του υπαίθριου χώρου ως σημείου της πόλης και η δυνατότητα επισκεψιμότητας και συνολικής αντίληψης του χώρου.

› Η αρτιότερη δυνατή οργανωτική και λειτουργική επίλυση του χώρου της πλατείας και η λειτουργική αντιμετώπιση των επιμέρους χώρων στο σύνολό τους με γνώμονα την κάλυψη των ειδικών απαιτήσεών τους.

› Η ισορροπία στη σύνθεση ενός τοπίου φυσικών και τεχνητών επιφανειών.

› Η δημιουργία ποιοτικών χώρων ψυχαγωγικού και πολιτιστικού χαρακτήρα.

Εικόνα 5-2. *Πλατεία Βαρβακείου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Σεπτέμβριος 2009)*

› Ο συνδυασμός χώρων διάφορων δραστηριοτήτων στάσης και κυκλοφορίας έτσι ώστε να επιτευχθεί η ευνοϊκότερη κατανομή επιφανειών.

› Η ευνοϊκότερη δυνατή επίλυση της κυκλοφορίας και των προσπελάσεων.

› Η εξασφάλιση της δυνατότητας απρόσκοπτης κυκλοφορίας ατόμων μειωμένης κινητικότητας (ΑΜΚ) σε όλη την επιφάνεια της πλατείας.

› Η αρμονική συνύπαρξη των διαδοχικών επεμβάσεων χάρη στους κοινούς τρόπους έκφρασης και χρήσης των υλικών.

› Η επιλογή κατάλληλων για τις απαιτήσεις του χώρου υλικών με ιδιαίτερη αντοχή στη φθορά και στον χρόνο.

Ομόνοια, Μοναστηράκι – Πρόγραμμα ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ο χαρακτήρας των δύο πλατειών, Κοτζιά και Βαρβακείου, απέκτησε μια άλλη διάσταση με την απόφαση αναδιαμόρφωσης των πλατειών Ομονοίας και Μοναστηρακίου και της ανάπλασης της οδού Αθηνάς, του κάθετου ιστορικού άξονα που συνδέει τις τέσσερις πλατείες, στο πλαίσιο του προγράμματος ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας.

Όπως επισημαίνει η Γαλάνη (2004: 5), το πρόγραμμα της ενοποίησης:[8]

«στόχευε και στοχεύει στην αποκατάσταση της ιστορικής συνέχειας της πόλης και στη δημιουργία πόλων έλξης για τους Αθηναίους, διασφαλίζοντας ταυτοχρόνως μια καλύτερη ποιότητα ζωής σε ένα περιβαλλοντικά, λειτουργικά και πολιτιστικά αναβαθμισμένο χώρο. Ένα χώρο ο οποίος θα προβάλλει κυρίως την ιστορική φυσιογνωμία της Αθήνας μέσω της αρμονικής συμβίωσης στοιχείων, τα οποία συνδέονται τόσο με την πολιτιστική της κληρονομιά όσο και με τη σύγχρονη ανάπτυξη».

Οι ειδικότεροι στόχοι του προγράμματος, έτσι όπως έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς από υπεύθυνους διαχείρισης και υλοποίησής του, εξειδικεύονται στους εξής (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 3-5 και 1998η: 3-5· Γαλάνη, 1999: 75 και 2004: 5-6):

› Προσδιορισμός και ανάκτηση της ιστορικής, αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας της πόλης σε όλη τη διαχρονικότητά της.

› Οργάνωση και αναβάθμιση των αρχαιολογικών χώρων.

› Ενσωμάτωση των πολιτιστικών κοιτασμάτων στην καθημερινή ζωή και το μέλλον της πόλης μέσω της οργάνωσης του ιστορικού πυρήνα της πόλης σε «ανοικτό μουσείο», σε ενιαίο Αρχαιολογικό Πάρκο, που θα περιλαμβάνει σε μια ενότητα το σύνολο των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων της περιοχής, κα-

8. «Ο όρος ενοποίηση σημαίνει τη δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου το οποίο θα περιλαμβάνει ως προεξέχοντα στοιχεία τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους, θα ενσωματώνει όμως παράλληλα χώρους πρασίνου, ελεύθερους και κοινόχρηστους, χώρους πολιτιστικών δραστηριοτήτων και αναψυχής καθώς και κοινωφελείς εγκαταστάσεις» (Γαλάνη, 2004: 4). «Ταυτόχρονα, το δίκτυο αυτό θα είναι σε στενή σχέση με το δίκτυο κεντρικών λειτουργιών της πόλης, ώστε οι διελεύσεις μέσα από τη ζώνη των ενοποιημένων χώρων να προκύπτουν όχι μόνο μετά από συνειδητή επιλογή αλλά και ως αυτόματη συνέπεια της γενικότερης χρήσης και διακίνησης στον (περιβάλλοντα) αστικό χώρο» (Γαλάνη, 1999: 75).

θώς και παραδοσιακές περιοχές του ιστορικού κέντρου. Δηλαδή, σύνθεση και συγκρότηση σε ένα ενιαίο σύνολο όλου του πλέγματος του ζωντανού ιστού, ιστορικού και σύγχρονου, αλλά και του μέλλοντος να προκύψει, που περιλαμβάνεται στην περιοχή του Αρχαιολογικού Πάρκου.

› Δημιουργία (ολοκλήρωση) ενιαίου δικτύου πεζοδρόμων το οποίο θα συνδέει τις αρχαιολογικές ζώνες, αποκαθιστώντας μερικώς τις αρχαίες διαδρομές.[9]

› Δημιουργία περιοχών πρασίνου και ελευθέρων χώρων οι οποίοι θα «διατρέχουν» ολόκληρη την περιοχή, σε συνδυασμό με δενδροφυτεύσεις στο δίκτυο πεζοδρόμων.

› Αποκατάσταση και συντήρηση μνημείων και εξωραϊσμός κτιρίων (ανανέωση προσόψεων, αισθητική αποκατάσταση, καθαίρεση διαφημιστικών πινακίδων κ.λπ.).

› Θεσμοθέτηση και υλοποίηση ολοκληρωμένων ρυθμίσεων χρήσεων γης και διατύπωση κανονισμών, συμβατών με τη φιλοσοφία και τους στόχους της όλης παρέμβασης, τόσο για τους κοινόχρηστους χώρους όσο και για τα κτίρια.

› Μείωση της πυκνότητας και του Σ.Δ. σε περιοχές οι οποίες επηρεάζουν το χαρακτήρα των υπό ενοποίηση ζωνών.

› Επίλυση προβλημάτων διακίνησης επισκεπτών, διαχείριση της κυκλοφορίας και εφαρμογή ρυθμίσεων σχετικών με τα Μέσα Μαζικής Μεταφοράς (ΜΜΜ) και τη δημιουργία χώρων στάθμευσης σε αντιστοιχία με το σύστημα ΜΜΜ (προοπτική εγκατάστασης τραμ σε όλο το δίκτυο της ενοποίησης ως τμήμα ενός συνολικού αστικού συγκοινωνιακού συστήματος).

Όσον αφορά τις επεμβάσεις ανασχεδιασμού των πλατειών Ομονοίας και Μοναστηρακίου, εκτός από την ένταξή τους στην ευρύτερη αυτή αστική στρατηγική (βλ. 5.3.1.3), παρατηρείται και μια διεύρυνση του στόχου των επεμβάσεων ανάπλασης πλατειών, καθώς οι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί που προκηρύχθηκαν από την Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεων (ΕΑΧΑ ΑΕ) για τη διαμόρφωσή τους δεν εστιάζουν μόνο στη λειτουργική και αισθητική αναβάθμιση των δύο κοινόχρηστων χώρων, αλλά επεκτείνονται και στην αναβάθμιση των όψεων που περιβάλλουν τις δύο ιστορικές πλατείες.[10]

Στην πραγματικότητα την ίδια περίοδο, το καλοκαίρι του 1998, και στο πλαίσιο του ίδιου σκεπτικού, προκηρύχθηκαν από την ΕΑΧΑ ΑΕ ακόμη δύο αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί για τις πλατείες Συντάγματος και Κουμουνδούρου. Όπως αναφέρει η αρχιτέκτονας Ε. Καλογεράτου, υπεύθυνη παρακολούθησης των φακέλων των διαγωνισμών των τριών πλατειών: Συντάγματος, Ομονοίας και Μοναστηρακίου, στον κατάλογο συμμετοχών που δημοσίευσε η ΕΑΧΑ ΑΕ, τα έργα της ανάπλασης-διαμόρφωσης των τεσσάρων πλατειών – οι οποίες είχαν ανασκαφεί

9. Το δίκτυο αυτό περιλαμβάνει τους ήδη πεζοδρομηθέντες σημαντικούς άξονες της Δ. Αρεοπαγίτου, Απ. Παύλου, Ερμού, καθώς και πολλούς άλλους λιγότερο σημαντικούς δρόμους στις παλαιές συνοικίες της Πλάκας, του Ψυρρή, του Μεταξουργείου, του Θησείου, κ.λπ. (Γαλάνη, 2004: 6).

10. Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός Προσχεδίων για τη διαμόρφωση της Πλατείας Ομονοίας, με προτάσεις για τα Μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν, Ιούνιος 1998 και Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός Προσχεδίων για τη διαμόρφωση της Πλατείας Μοναστηρακίου, με προτάσεις για τα Μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν, Ιούλιος 1998.

και μετατραπεί σε εργοτάξιο λόγω των έργων του μετρό – και των μετώπων των κτιρίων που τις περιβάλλουν περιλαμβάνονταν στο καταστατικό της Εταιρίας (βλ. αναλυτικότερα 5.3.1.3). Ως κοινοί στόχοι και περιορισμοί των διαγωνισμών αναφέρονται, τόσο στον κατάλογο συμμετοχών όσο και στα τεύχη προκήρυξης των διαγωνισμών για τις πλατείες Ομονοίας και Μοναστηρακίου, οι εξής (ΕΑΧΑ ΑΕ, 2001: 7-8, ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 10-11 και ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998η: 8-11):

› Βελτίωση της λειτουργικότητας της περιοχής, τόσο όσον αφορά τον υπαίθριο όσο και τον δομημένο χώρο (κυκλοφοριακή ροή και ορθολογική χρήση του χώρου για τους πεζούς).

› Βελτίωση της αισθητικής και προσαρμογή του ύφους και του χαρακτήρα της περιοχής, στη θέση και τη λειτουργία της στο ιστορικό κέντρο της πόλης (μητροπολιτικός χαρακτήρας, συμβολικός ρόλος).[11]

› Εναρμόνιση των εκτελούμενων έργων του Μετρό (απολήξεις μηχανολογικού εξοπλισμού, είσοδοι μετρό) με τον επιθυμητό χαρακτήρα της πλατείας και τον στόχο της δημιουργίας ενός σημαντικού και κοινωνικού χώρου.

› Εφικτές προτάσεις επεμβάσεων στις όψεις, οι οποίες έπρεπε να ακολουθούν το πνεύμα αναβάθμισης του δημοσίου χώρου και να συμβάλουν σε μια συναίρεση της ανομοιογένειας ανάμεσα στις διάφορες μορφολογικές εκφάνσεις των κτιρίων (νεοκλασικά, κτίρια της δεκαετίας 1960).

Στο τεύχος προκήρυξης του διαγωνισμού για την πλατεία Ομονοίας τονίζονται καταρχάς η ιστορική φυσιογνωμία και η ταυτότητα του τόπου, της ευρύτερης περιοχής και της πλατείας, αλλά και η κατάσταση της πλατείας την εποχή εκείνη: ο ρόλος της πλατείας ως μία από τις δύο κεντρικές πλατείες της πρωτεύουσας (μαζί με την πλατεία Συντάγματος)· οι πολλαπλοί μετασχηματισμοί της μορφής της πλατείας από τον 19ο αιώνα και η μετατροπή της σε οδικό κόμβο· ο μετασχηματισμός του χαρακτήρα της από κατεξοχήν κεντρική περιοχή εμπορίου και αναψυχής στα τέλη 19ου με μεγάλα και καλά ξενοδοχεία, καφενεία και κέντρα διασκέδασης, σε περιοχή με πιο λαϊκό και επαρχιακό χαρακτήρα από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, κυρίως λόγω της γειτνίασης με τους σταθμούς των τρένων και τις αφετηρίες των μεταφορικών μέσων –γεγονός που της προσέδωσε τον ρόλο «εισόδου» για εσωτερικούς και εξωτερικούς μετανάστες– αλλά και των δραστηριοτήτων που αναπτύχθηκαν στην ευρύτερη περιοχή· ο χαρακτήρας της ευρύτερης περιοχής ως μια τυπική περιοχή του κέντρου της Αθήνας με μικτές χρήσεις εμπορίου, κυρίως λιανικού αλλά και παρουσία εμπορικών κέντρων, υπηρεσίες και αναψυχή· ο προσανατολισμός στην εξυπηρέτηση κοινωνικών στρωμάτων χαμηλού εισοδήματος ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πλατείας· ο διαχρονικός χαρακτήρας της ως συγκοινωνιακός κόμβος και σταθμός, ένας από τους μεγαλύτερους μάλιστα κυκλοφοριακούς κόμβους, με σημαντικά προβλήματα κυκλοφορίας, περιβάλλοντος και ποιότητας ζωής (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 6-10).

Σύμφωνα με τον αγωνοθέτη: «Η Ομόνοια, η πιο διάσημη πλατεία της Αθήνας,

11. Ειδικότερα για τις πλατείες Ομονοίας και Συντάγματος αναφέρεται ότι στόχος ήταν «να αποκτήσουν τον μητροπολιτικό χαρακτήρα που τους αρμόζει όχι μόνο ως προς τις λειτουργίες τους αλλά και ως προς τον συμβολικό τους ρόλο μέσα στη πόλη» (ΕΑΧΑ ΑΕ, 2001).

Εικόνα 5-3. *Πλατεία Ομονοίας*

(Πηγή: https://el.wikipedia.org/wiki/Αρχείο:Πλατεία_Ομονοίας.jpg, ημερομηνία πρόσβασης: Μάρτιος 2017)

η καρδιά της πόλης ή για άλλους το υπογάστριο, σήμερα βρίσκεται σε ιδιαίτερη παρακμή» αν και «ήδη αρχίζει να διαφαίνεται μια ελπίδα» αναβάθμισής της «μέσα από επενδύσεις της κτηματαγοράς[12] [...] Οι τάσεις ανανέωσης μαζί με την ολοκλήρωση των εργασιών του Μετρό, και την νέα κυκλοφοριακή ρύθμιση –που προτείνεται από την ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΑΕ και βρίσκεται σε διαδικασία έγκρισης– θα δημιουργήσουν μια νέα εικόνα της πλατείας, που θα συμπληρωθεί τελικά με τη διαμόρφωση του υπαίθριου χώρου και την ενοποίηση των δύο επιπέδων (επιφάνεια – υπόγεια πλατεία σταθμού)» (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 10).

Οι δε κοινοί στόχοι και περιορισμοί των τριών διαγωνισμών που προαναφέρθηκαν συμπληρώνονται στην περίπτωση της πλατείας Ομονοίας με τους εξής (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 10-11):

› Σχεδιασμός του χώρου της πλατείας με τρόπο ώστε να υπαινίσσεται την «ιστορικότητα της μορφής της ικανοποιώντας την συναισθηματική σχέση του κατοίκου της Αθήνας με την πιο οικεία πλατεία του».

› Διευκόλυνση της κυκλοφορίας, της στάσης και της επαφής των πεζών στον δημόσιο χώρο της πλατείας και διασφάλιση της ομαλής κυκλοφορίας των οχημάτων (είτε βάσει της ισχύουσας τότε κατάστασης είτε της πρότασης που είχε κάνει η ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΑΕ).

---

12. Ο αγωνοθέτης αναφερόταν στα έργα αποκατάστασης και μετατροπής του παλιού ξενοδοχείου «Μετροπόλ» και του κελύφους του ξενοδοχείου «Ομονοίας» σε πολυκαταστήματα, όπως και στην ανακαίνιση και αναβάθμιση σε πέντε αστέρων του ξενοδοχείου «King Minos» στην αρχή της οδού Πειραιώς εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ζ: 10).

Όσον αφορά την περίπτωση της πλατείας Μοναστηρακίου, το τεύχος προκήρυξης του διαγωνισμού ακολουθεί το ίδιο πνεύμα με αυτό της πλατείας Ομονοίας. Τονίζονται δηλαδή και πάλι η ιστορική φυσιογνωμία και η ταυτότητα του τόπου: η θέση της πλατείας στο κεντρικότερο σημείο της παλιάς πόλης και στο μέσο μιας εκτεταμένης αρχαιολογικής ζώνης (στη βόρεια πλευρά της Ακροπόλεως, με την Αρχαία Αγορά στα δυτικά, τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού και τη Ρωμαϊκή Αγορά στα ανατολικά)· η παρουσία σημαντικών βυζαντινών, μεταβυζαντινών και μεσαιωνικών μνημείων (εκκλησίες, τζαμί και δημόσια λουτρά) στην ευρύτερη περιοχή· ο διαχρονικός χαρακτήρας της ως εμπορική περιοχή, ως συγκοινωνιακός κόμβος και σταθμός και ως χώρος συγκέντρωσης λαϊκών κυρίως ομάδων, πλανόδιων πωλητών και καλλιτεχνών του δρόμου (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998η: 6-8).

Σύμφωνα με τον αγωνοθέτη, το Μοναστηράκι: «κατέχει ένα μοναδικό ρόλο στο πλαίσιο της πόλης καθώς αποτελούσε πάντα τον πυρήνα της υπαίθριας αγοράς της» και «παραμένει μία πλατεία σε ανθρώπινη κλίμακα, πολύ οικεία, με μία ξεχωριστή πολιτιστική, ιστορική και αισθητική αξία, που εξακολουθεί να λειτουργεί και να προσφέρει στον επισκέπτη ένα πλήθος από ευκαιρίες αναψυχής και αγορών». Με την ολοκλήρωση δε «της κατασκευής του ΜΕΤΡΟ και τη λειτουργία του νέου σταθμού, η πλατεία Μοναστηρακίου θα συνεχίσει να αποτελεί μια από τις κεντρικότερες πύλες εισόδου στην παλιά πόλη –στην Πλάκα– και στους σπουδαιότερους αρχαιολογικούς χώρους της Αθήνας» (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998η: 7-8).

Εκτός από τους κοινούς στόχους των διαγωνισμών που προαναφέρθηκαν, σημειώνονται οι εξής επιπλέον στόχοι και περιορισμοί (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998η: 8-11):

- Σεβασμός των μνημείων και των διατηρητέων κτιρίων και χώρων.
- Σεβασμός της ισχύουσας κυκλοφοριακής ρύθμισης για τα τροχοφόρα, η οποία δεν επηρέαζε άμεσα το χώρο της πλατείας.

Σύμφωνα δε με τις προκηρύξεις, τόσο του Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού Προσχεδίων για την πλατεία Ομονοίας, όσο και για την πλατεία Μοναστηρακίου, τα κριτήρια αξιολόγησης των μελετών που έπρεπε να λάβει υπόψη της η κριτική επιτροπή ήταν τα εξής (ΕΑΧΑ, 1998α και ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998β):

- Η ένταξη της πλατείας στον πολεοδομικό ιστό της πόλης.
- Η λειτουργικότητα της κυκλοφορίας των τροχοφόρων και της χρήσης του χώρου από τους πεζούς.
- Ο αισθητικός χαρακτήρας της ιστορικής πλατείας.

Συνοψίζοντας, και σχηματοποιώντας ως έναν βαθμό, μπορούμε να πούμε ότι οι βασικοί στόχοι των επεμβάσεων ανάπλασης των δύο πλατειών από την πλευρά του φορέα σχεδιασμού και υλοποίησης, την ΕΑΧΑ ΑΕ, ήταν: η ανάκτηση και ανάδειξη της ιστορικής πόλης (ιστορική και πολιτισμική αξία), η ανάδειξη και ενδυνάμωση της ταυτότητας του τόπου, η λειτουργική αναβάθμιση του κοινόχρηστου χώρου (κυκλοφορία πεζών και οχημάτων) με έμφαση στη διευκόλυνση μετακίνησης και στάσης των πεζών, η αισθητική αναβάθμιση του κοινόχρηστου χώρου και η εναρμόνιση με τα έργα του μετρό, η αισθητική αναβάθμιση του δομημένου χώρου περιμετρικά του κοινόχρηστου χώρου και των μνημείων, κα-

θώς και η δημιουργία ενός κοινωνικού χώρου. Όσον αφορά την επιδίωξη αυτή, πρέπει να σημειωθεί ότι δεν εξειδικεύεται περαιτέρω η σημασία που αποδίδεται στον όρο «κοινωνικός χώρος», ούτε διατυπώνονται με σαφήνεια οι επιδιώξεις της επέμβασης σε κοινωνικό επίπεδο. Έμεσα, από τη διατύπωση των επί μέρους στόχων, διαφαίνεται βέβαια η πρόθεση ενίσχυσης της χρήσης των δύο πλατειών ως χώρων κυκλοφορίας και συνεύρεσης των πολιτών, ειδικότερα της πλατείας Ομονοίας, η οποία είχε χάσει αυτόν τον ρόλο της λόγω της μετατροπής της σε οδικό κόμβο. Για την πλατεία Ομονοίας, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αναφορά στην ενίσχυση της συναισθηματικής σχέσης των κατοίκων της πόλης με τον συγκεκριμένο χώρο.

Διερευνώντας το ζήτημα του χαρακτήρα και των στόχων των επεμβάσεων ανάπλασης των δύο αυτών ιστορικών πλατειών από την πλευρά των δημιουργών, μπορούμε να πούμε ότι και οι δύο μελετητικές ομάδες που κέρδισαν τα πρώτα βραβεία στους δύο διαγωνισμούς, τα οποία και υλοποιήθηκαν στη συνέχεια με σημαντικές όμως τροποποιήσεις, επιχείρησαν να «μεταφράσουν» χωρικά τους παραπάνω στόχους και επιδιώξεις που έθεσε ο αγωνοθέτης μέσα από τη δική τους οπτική.

Η μελετητική ομάδα των Ε.Μ. Κατσίκα, Α. Βοζάνη, Γρ. Δεσύλα και Θ. Τσιατά, που κέρδισε το Ά βραβείο στον διαγωνισμό για την πλατεία Ομονοίας (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998ε), αναπτύσσει στην έκθεση περιγραφής της μελέτης τις βασικές αρχές και προθέσεις της (Κατσίκα κ.ά., 1998: 1-10):

› Διατήρηση του βασικού χαρακτήρα της πλατείας, όπως αυτός έχει διαμορφωθεί από την ίδια τη ζωή της πόλης. Κατά την άποψη της μελετητικής ομάδας, το βασικότερο χαρακτηριστικό της πλατείας ήταν:

«ότι αποτελεί περισσότερο ένα σημείο διέλευσης παρά στάσης για τον πεζό, ένα σημείο μετεπιβίβασης, ενώ παράλληλα γίνεται και χώρος σύντομης στάσης, συγκέντρωσης, ανταλλαγής πληροφοριών ή ακόμα και αναζήτησης εργασίας [...] δεν παρουσιάζει το στοιχείο της αναψυχής που συναντάμε σε άλλες πλατείες αφού εκτός των άλλων είναι και θα παραμείνει ένας σημαντικά φορτισμένος συγκοινωνιακός κόμβος. Ο έντονα επικοινωνιακός της χαρακτήρας είναι ίσως το βασικότερο από τα χαρακτηριστικά της, αυτό που την καθιστά σημείο αναφοράς και προσανατολισμού μέσα στην πόλη τόσο για τον κάτοικο της Αθήνας όσο και για τον επισκέπτη».

› Επαναπροσδιορισμός της πλατείας ως ενιαίου, ζωντανού χώρου, λειτουργικού για τους πεζούς με δυνατότητα πρόσβασης σε όλη της την επιφάνεια. Για τον λόγο αυτό υιοθετούν την πρόταση Κυκλοφοριακής Ρύθμισης της Αττικό Μετρό ΑΕ, η οποία πρότεινε τον ανασχεδιασμό των κυκλοφοριακών ροών γύρω από την πλατεία με τρόπο ώστε να αποδίδεται περισσότερος χώρος στους πεζούς, ειδικότερα στην κεντρική ζώνη που εκτεινόταν πλέον μέχρι τα όρια των περιμετρικών κτιρίων.

› Σύνδεση-συσχέτιση του επιπέδου της επιφάνειας της πλατείας με το υπόγειο επίπεδο του σταθμού του μετρό. Το υπόγειο επίπεδο της πλατείας, το οποίο λειτουργούσε επί δεκαετίες ως επίπεδο διάβασης, «καταλήγοντας να θεωρείται (κατά μία έννοια) μέρος της», θα αποκτούσε, σύμφωνα με τη μελετητική ομάδα,

ιδιαίτερη σημασία λόγω της διέλευσης του μετρό και της προβλεπόμενης αναβάθμισης του υπόγειου εμπορικού κέντρου. Η ανάδειξη λοιπόν της σχέσης αυτής επιδιώχθηκε μέσω της «"προβολής" στοιχείων και περιοχών του υπόγειου επιπέδου στην επιφάνεια της πλατείας».

› Χρήση και ανάδειξη ιστορικών και σύγχρονων χαράξεων. Από τους δύο προτεινόμενους κανάβους χάραξης της πλατείας, ο ένας διαμορφώθηκε με βάση τον άξονα σύνδεσης της πόλης με το λιμάνι (οδός Πειραιώς), ο οποίος «εξυπηρετεί την από αρχαιότητας σημαντικότατη σχέση της πρωτεύουσας με την θάλασσα», και ο άλλος με βάση τον κατασκευαστικό κάναβο του σταθμού,[13] δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη σχέση της πλατείας με την υπόγεια λειτουργία της.

› Δημιουργία χώρων στάσης και κίνησης με αφετηρία τις φυγές και τη θέα και ανάδειξη του επικοινωνιακού και κοινωνικού χαρακτήρα της πλατείας. Χαμηλά στοιχεία που «σηκώνονται» από την ενιαία επιφάνεια της πλατείας, ελαφριές υπέργειες κατασκευές και διαφοροποιήσεις του υλικού επίστρωσης υποδηλώνουν τις περιοχές στάσεις και επικοινωνίας, την κύρια κατεύθυνση κίνησης πεζών, καθώς και την ύπαρξη του υπόγειου σταθμού.[14] Όπως επισημαίνουν οι μελετητές, διαμορφώνεται έτσι «μια κεντρική "εσωτερική" περιοχή-πέρασμα» μέσω ενός συστήματος «κεκλιμένων και οριζόντιων επιπέδων, τα οποία είναι σχεδιασμένα με τέτοιο τρόπο και από τέτοια υλικά, ώστε να δημιουργείται ένα ενδιαφέρον "παιχνίδι", αντανάκλασης, φωτός και σκιάς, με δυνατότητα επίσης προβολής ηλεκτρονικής εικόνας και μηνυμάτων. Η προβολή video και πληροφοριών, όχι μόνο διαφημιστικών αλλά και της επικαιρότητας, αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της πρότασής μας, και σκοπό έχει να υπογραμμίσει τον επικοινωνιακό και κοινωνικό χαρακτήρα της πλατείας Ομονοίας». [15]

---

13. Πρόκειται για τον «φωτεινό», όπως τον αποκαλεί η μελετητική ομάδα, κάνναβο, ο οποίος θα γινόταν ιδιαίτερα αντιληπτός τη νύχτα, καθώς προτείνονταν να κατασκευαστεί από ειδικά γραμμικά φωτιστικά τμήματα (Κατσίκα κ.ά., 1998: 7).

14. Επίσης, κατά το στάδιο της εκπόνησης της μελέτης εφαρμογής, οι μελετητές αποδέχθηκαν πρόταση της ΕΑΧΑ ΑΕ και της Κριτικής Επιτροπής να εντάξουν στη σύνθεσή τους ένα μεταλλικό κινητικό έργο ύψους 18μ. του Γ. Ζογγολόπουλου (ΕΑΧΑ, 2001: 12).

15. Αν και κεντρικό στοιχείο της πρότασης, η οθόνη προβολής δεν υλοποιήθηκε. Δεν υλοποιήθηκαν επίσης και όλα τα στοιχεία που στόχευαν στην αντιληπτική και συμβολική σύνδεση του υπόγειου και υπέργειου επιπέδου της πλατείας, όπως ο «φωτεινός» κάνναβος, αλλά και η κάλυψη του κεντρικού τμήματος της πλατείας και του υπόγειου σταθμού με υαλότουβλα, η οποία θα επέτρεπε την είσοδο του φυσικού φωτισμού στο εσωτερικό κατά τη διάρκεια της ημέρας και τη δημιουργία φωτεινής επιφάνειας στο επίπεδο της πλατείας τη νύχτα. Ανατράπηκαν έτσι δύο από τους βασικούς στόχους της πρότασης. Η κριτική επιτροπή του διαγωνισμού, η οποία αποτελούνταν από τους Σ. Κονταράτο, Γ. Λιακάτα, Κ. Δεκαβάλλα, Γ. Χατζηγώγα, J. Busquets, είχε συμπεριλάβει τόσο τη οθόνη όσο και τη διακριτική υπενθύμιση της ύπαρξης του μετρό, μέσω των ελαφρών στεγάστρων των εισόδων – εξόδων και του δαπέδου με τα υαλότουβλα στα θετικά στοιχεία της μελέτης. Είχε μάλιστα χαρακτηρίσει ως μία από τις σημαντικές αρετές της ότι «Όλα όσα είναι λειτουργικά και συμβολικά απαραίτητα είναι παρόντα». Ως επιπλέον αρετές της πρότασης αναφέρονται η μινιμαλιστική προσέγγιση, η υψηλής ποιότητας πλαστική σύνθεση, το ειλικρινές, απλό και εύκολα εφαρμόσιμο κατασκευαστικό σύστημα και το γεγονός ότι η διαμόρφωση του χώρου θα μπορούσε να συνεχιστεί και να ολοκληρωθεί σε περίπτωση μελλοντικού περιορισμού ή και κατάργησης της τροχαίας κυκλοφορίας χωρίς να αλλοιωθεί η ποιότητα του χώρου (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998γ: 9). Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η

› Ισότιμη ανάδειξη των νεοκλασικών και σύγχρονων κτιρίων και αναγνώριση της ιδιαιτερότητας και της ιστορικής σημασίας και των δύο κατηγοριών κτιρίων. Αποδεχόμενοι την «*ανομοιομορφία της πλαισίωσης ως ιστορικό πλέον γεγονός*» (ΕΑΧΑ ΑΕ, 2001: 12), οι μελετητές πρότειναν απλά τον ευπρεπισμό των όψεων, με καθαρισμό, χρωματική αποκατάσταση κάποιων από αυτές και απαλλαγή τους από διαφημιστικές πινακίδες.[16]

Με τον τίτλο «Το κενό ως πλατεία. Η πλατεία ως κενός χώρος της πόλης», η πρόταση της μελετητικής ομάδας των Ν. Καζέρου, Ζ. Κωτσοπούλου, Β. Μανιδάκη, Χρ. Παρακεντέ και Ε. Τζιρτζιλάκη, που κέρδισε το Α΄ βραβείο στον διαγωνισμό για την πλατεία Μοναστηρακίου (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998στ), έθεσε τους παρακάτω βασικούς στόχους και επιδιώξεις (Καζέρος κ.ά., 1998):

› Ανάδειξη και ενδυνάμωση της ταυτότητας και των χαρακτηριστικών του τόπου. Όπως σημειώνουν οι μελετητές, η πρότασή τους «αποτελεί μια γραφή-ερμηνεία του υπάρχοντος» και στηρίχθηκε στη θεώρηση του ρόλου της πλατείας στην πόλη «ως πλατεία-σταθμός και τόπος εμπορίου, επικοινωνίας και πολιτισμού». Κατά την άποψή τους, η πλατεία «είναι αποσπασματική και βρίσκεται σ' ένα μεταίχμιο ανάμεσα στο παλιό και στο σύγχρονο, είναι γεμάτη από μνήμες, ζωή, κίνηση, δρώμενα». Τόπος συναντήσεων και κουβέντας, πέρασμα, σταυροδρόμι ανθρώπων που συναντιούνται ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, ταξικής προέλευσης, πύλη προς πολλαπλούς και σημαντικούς προορισμούς, η πλατεία Μοναστηριακίου αποτελεί για τους μελετητές «μια καθαρά μεσογειακή πλατεία με τον δικό της ρυθμό». Το πιο έντονο αντιληπτικά στοιχείο της πλατείας μετά την υλοποίηση της επέμβασης, το πολύχρωμο μωσαϊκό σε οφιοειδείς ζώνες που καλύπτει όλη την επιφάνειά της, αποτελεί ακριβώς αναφορά στη μεσογειακότητα, ενώ υπαινίσσεται παράλληλα την τοπογραφία της περιοχής και τη ροή του ανθρώπινου πλήθους προς τον σταθμό του μετρό και την Πλάκα και τονίζει την οπτική σύνδεση με την Ακρόπολη και τη νοητή συνέχεια του άξονα της οδού Αθηνάς.

› Δημιουργία ενιαίου, πολυχρηστικού – πολυλειτουργικού και ευέλικτου κοινόχρηστου χώρου. Στόχος λοιπόν της πρότασης ήταν να παραμείνει το Μοναστηράκι ένας «ανοιχτός χώρος, ένα ξέφωτο που προβάλλει μέσα από τον πυκνό δομικό ιστό που η καθημερινή ανθρώπινη δραστηριότητα μετατρέπει σε "πλήρες"» (ΤΕΕ-ΤΚΜ, 2011: 92). Όπως υποστηρίζουν οι μελετητές: ο «κενός χώρος-πλατεία αναδεικνύει τα υπάρχοντα κτίρια, δέχεται τις υπάρχουσες χρήσεις και δρώμενα. Δημιουργείται ένα τοπίο με σαφή αναφορά στα χαρακτηριστικά της (πλατεί-

---

κριτική επιτροπή, όπως επισημαίνει η ίδια στον κατάλογο συμμετοχών που εξέδωσε η ΕΑΧΑ ΑΕ, ξεχώρισε ως ενδιαφέρουσες εκείνες που επιχειρούσαν να επανερμηνεύσουν τον ιστορικό χαρακτήρα της πλατείας με σύγχρονους όρους (ΕΑΧΑ ΑΕ, 2001: 12).

16. Κατά την άποψη των μελετητών, τα κτίρια που ορίζουν άμεσα την πλατεία «δεν διαφοροποιούνται ούτε σαν χρήση ούτε σαν μορφολόγηση από αυτά του ευρύτερου ιστού της πόλης στην συγκεκριμένη περιοχή. Χτισμένα βασικά σε δύο διαφορετικές περιόδους παρουσιάζουν σήμερα ένα ανομοιογενές σύνολο, χαρακτηριστική εικόνα του κέντρου της Αθήνας. Θεωρήσαμε ότι μία εκτεταμένη, σκηνογραφικής φύσεως πρόταση, μια πρόταση που προσπαθεί να «ενοποιήσει» τις όψεις, ή να προβάλει ιδιαίτερα κάποια από αυτές, θα ήταν δύσκολα εφαρμόσιμη και κυρίως εκτός των βασικών μας αρχών» (Κατσίκα κ.ά. 1998: 10).

ας), μωσαϊκό που μπορεί να δεχτεί πολλές νέες χρήσεις και δραστηριότητες [...] Φανταστήκαμε την πλατεία σαν μια παύση, μια αρχιτεκτονική σιωπή, ένα κενό. Πρόκειται σαφώς για μιαν ευέλικτη πρόταση που δίνει τις δυνατότητες πολλών νέων μετασχηματισμών. Η πλατεία είναι ένα κενό σ' ένα πολύ ισχυρό σύστημα που είναι το υπάρχον».

Η έννοια αυτή του κενού[17] υλοποιείται με την υποβάθμιση της πλατείας, προσδίδοντάς της αυτονομία σε σχέση με την οδό Ερμού και συντελώντας «στην συνολική αντίληψη του νέου δαπέδου της από τον περιπατητή». Σε συνάφεια με την κεντρική αυτή ιδέα, προτείνονται ελάχιστοι χώροι στάσης και περιορισμένος αστικός εξοπλισμός.

› Σύνδεση-συσχέτιση της ιστορικής με τη σύγχρονη «υπόγεια πόλη του μετρό» - λειτουργική και αισθητική ενσωμάτωση των μηχανολογικών απολήξεων του μετρό. Σύμφωνα με τους μελετητές «η υπόγεια πόλη του μετρό αποκαλύπτεται στο χώρο της πλατείας με τρία αντικείμενα κατασκευές που προτείνονται στα τυχαία σημεία των μηχανολογικών απολήξεων», τα οποία «αποτελούν το σύγχρονο χαρακτηριστικό της πλατείας» και είναι ορατά από τις οδούς που συγκλίνουν στην πλατεία λειτουργώντας «ως σημάνσεις του σύγχρονου τοπίου της πλατείας». Προτείνονταν να λειτουργούν ως φωτιστικά σώματα, καθιστικά, αντικείμενα εξερεύνησης, ηχητικές κατασκευές.

› Διευκόλυνση της κυκλοφορίας των πεζών και απόδοση περισσότερου χώρου σε αυτούς, με την προέκταση του ενιαίου δαπέδου, διαφοροποιημένου, στο τμήμα της Ερμού που εφάπτεται με την πλατεία, εντάσσοντάς το εννοιολογικά στην πλατεία και επιβραδύνοντας την κυκλοφορία των αυτοκινήτων.[18]

› Αποδοχή της υπάρχουσας μορφολογικής ανομοιογένειας και ανάδειξη των ιστορικών κτιρίων. Αποδεχόμενοι «το υπάρχον και τον μετασχηματισμό του», οι μελετητές δεν προτείνουν μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις στις όψεις των περιμετρικών κτιρίων. Προτείνουν εντούτοις την προσθήκη στεγάστρων, υπόστεγου για τη συνέχιση της υπάρχουσας στοάς, καθώς και χρωματική αποκατάσταση των

17. Η αντιμετώπιση της πλατείας «ως ενιαίου κενού χώρου» κρίθηκε απολύτως επιτυχής από την κριτική επιτροπή του διαγωνισμού, πρόεδρος της οποίας ήταν ο τότε πρόεδρος της ΕΑΧΑ ΑΕ Γ. Καλαντίδης και μέλη οι Τ. Παπαϊωάννου, Ετ. Χατζόπουλος, Α. Νικολακοπούλου και Η. Stimmamm. Θετικό στοιχείο κρίθηκε επίσης και η αντιμετώπιση της πλακόστρωτης που δεν ακολουθούσε συγκεκριμένη κατεύθυνση, όχι όμως και «ο αμήχανος τρόπος» που σταματούσε. Επιπλέον, παρατηρήσεις της κριτικής επιτροπής αφορούσαν το μέγεθος του περιβόλου της εκκλησίας, το οποίο κρίθηκε μικρό, το υπόστεγο που χωροθετούνταν μπροστά από τα μαγαζιά, το οποίο κρίθηκε ανεπιτυχές λόγω κλίμακας και μορφής και ζητήθηκε η απάλειψη ή τροποποίησή του. Ανεπιτυχής κρίθηκε και η πρόταση για τη δυτική όψη για την οποία ζητήθηκε εκ νέου διαμόρφωση. Σωστός, τέλος, θεωρήθηκε ο χειρισμός των μηχανολογικών απολήξεων του μετρό ως γλυπτικά αστικά αντικείμενα, για τα οποία όμως απαιτούνταν, σύμφωνα με τους κριτές, περαιτέρω εικαστική προσέγγιση. Ειδικότερα για το γλυπτικό στοιχείο στον άξονα της οδού Αθηνάς, ζητήθηκε επανεξέταση της κλίμακάς του σε συσχέτιση με τον Ναό και το κωδωνοστάσιό του. Επιπλέον παροτρύνσεις της επιτροπής αφορούσαν την επέκταση της πλατείας μέχρι τα μέτωπα των κτιρίων και την κατάργηση των πεζοδρομίων, όπως την εκ νέου αντιμετώπιση της σύνδεσης της οδού Ερμού με την πλατεία και τη δυτική της πλευρά (ΕΑΧΑ Α.Ε, 1998δ: 6-7, 12-13).

18. Η πρόταση αυτή των μελετητών δεν υλοποιήθηκε.

Εικόνα 5-4. *Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Αύγουστος 2015)*

νεοκλασικών με τη χρήση χρωμάτων που θα ανεδείκνυαν τα μνημεία της πλατείας, παράλληλα με τον προτεινόμενο φωτισμό. Ειδικότερα η ανάδειξη της εκκλησίας της Παντάνασσας θα επιτυγχάνονταν και με την υποβάθμιση του επιπέδου της πλατείας.

Δ. Αρεοπαγίτου, Μουσείο Ακρόπολης

Όσον αφορά τη δεύτερη μελέτη περίπτωσης, σύμφωνα με τη Γαλάνη (1999: 75), υπεύθυνη του έργου εκ μέρους της ΕΑΧΑ ΑΕ και τέως πρόεδρος της ΕΑΧΑ ΑΕ στη συνέχεια, η πεζοδρόμηση των οδών Δ. Αρεοπαγίτου και Απ. Παύλου, αλλά και των γύρω ελεύθερων και κοινόχρηστων χώρων, ήταν ένα από τα σημαντικότερα έργα του προγράμματος ενοποίησης, «χωρίς αμφισβήτηση, η σπονδυλική στήλη της Ενοποίησης».

Βασικοί στόχοι της επέμβασης ήταν (Γαλάνη, 1999: 75-76 και 2004: 10):

› Δημιουργία ενός υπερτοπικού πόλου αναψυχής στο ιστορικό κέντρο της πόλης, στο πλαίσιο ενός αρχαιολογικού πάρκου. Όπως επισημαίνεται:

› «Ο τόπος αυτός, κάτω από κατάλληλες συνθήκες και με ανάλογη διαχείριση, μπορεί ν' αποτελέσει τον πιο ενδιαφέροντα υπαίθριο πόλο αναψυχής της Ευρώπης, με κεντρική ιδέα αντάξια των μνημείων που συνδέει, ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΔΙΑΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ» (Γαλάνη, 1999: 75 και 2004: 10).

› Δημιουργία νέων «δημόσιων χώρων-πλατειών» και αναβάθμιση των υφιστάμενων. «Δημιουργούνται», όπως αναφέρεται, «αναδιαμορφώνονται / αναπλάθονται κοινόχρηστοι και ελεύθεροι χώροι που αποδίδονται με νέα μορφή στο κοινό. Νέες πλατείες για την πόλη – νέα σημεία αναφοράς/στάσης/συνάντησης ή περισυλλογής» (Γαλάνη, 1999: 75 και 2004: 10).

› Προστασία και ανάδειξη των παρακείμενων και υπερκείμενων αρχαιολογικών χώρων, αναβάθμιση της αντιληπτικής τους εικόνας και, κατά το δυνατόν, επαναφορά του τοπίου στην αρχική του μορφή.

› Ένταξη των μνημείων στον ζωντανό ιστό της σύγχρονης πόλης με τη δημιουργία ενός τόπου γαλήνης-περιπάτου και περισυλλογής, και παράλληλα ανάκτηση για τους σημερινούς επισκέπτες αρχαίων διαδρομών.

› Λειτουργική σύνδεση του εν λόγω δικτύου πεζοδρόμων με το ενιαίο δίκτυο της «Περιοχής Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας».

› Θεσμοθέτηση χρήσεων γης συμβατών με τη φιλοσοφία και τους στόχους της όλης παρέμβασης, καθώς και προτάσεις για ειδικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό κανονισμό.

› Αισθητική και περιβαλλοντική αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής.

Η ίδια η ιδέα της μετατροπής ενός βεβαρημένου οδικού άξονα σε πεζόδρομο, αλλά και η πρόβλεψη ζώνης διέλευσης μέσου μαζικής μεταφοράς (ελαφρού τύπου λεωφορείο στην αρχή και τραμ μελλοντικά) είχε προφανώς ως στόχο την προώθηση βιώσιμων μέσων μετακίνησης στο ιστορικό κέντρο, αν και δεν δηλώνεται ρητά.

Η μελέτη για την «Ανάπλαση-διαμόρφωση δικτύου πεζοδρόμων, κοινόχρηστων και ελεύθερων χώρων στην περιοχή Ακρόπολης (Διονυσίου Αεροπαγίτου-Αποστόλου Παύλου)» ανατέθηκε από την ΕΑΧΑ ΑΕ τον Οκτώβριο του 1998 στη μελετητική ομάδα «Πλειάς» (Δ. Διαμαντόπουλος, Ο. Βιγγόπουλος και Κ. Γκιουλέκα), Α. Ζέρβας, Κ. Παλυβού, Μ. Καλτσά, Δ. Πανάγος και Β. Παπανδρέου, μετά από τη σχετική Πρόσκληση Εκδήλωσης Ενδιαφέροντος που έγινε τον Φεβρουάριο του 1996 από το ΥΠΕΧΩΔΕ και την αξιολόγηση των μελετών που είχαν υποβληθεί[19] (Γαλάνη, 1999: 75 και 2004: 10). Για την επίτευξη των παραπάνω βασικών στόχων της επέμβασης και λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα, οι μελετητές έθεσαν ένα πλέγμα επιμέρους στόχων, επιδιώξεων και θεμελιωδών αρχών σχεδιασμού (*Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 37/2003: 104-109):

› Ανάδειξη της ενότητας του ιστορικού, αρχαιολογικού και φυσικού τοπίου, τόσον όσον αφορά το ανάγλυφο του εδάφους, όσο και τη συνέχεια της ιστορικής μνήμης.

› Αρμονική μετάβαση από τον ελεγχόμενο αρχαιολογικό χώρο στον δημόσιο με τη φυσική προσέγγιση των δύο και υποβολή της αίσθησης του αρχαιολογικού περιπάτου.

› Εξυπηρέτηση των λειτουργικών αναγκών του αστικού περίγυρου, των επισκεπτών και των αρχαιολογικών χώρων.

› Απάλειψη κατά το δυνατόν της αυστηρής γραμμικότητας που κληροδότησε ο αυτοκινητόδρομος και αρμονική διαπλοκή της πορείας του μέσου μαζικής μεταφοράς με τους ελεύθερους χώρους της περιοχής.

› Ανάδειξη των μνημείων και αρχαιολογικών χώρων και της ιστορικής διάστασης του τόπου.

---

19. Η έναρξη κατασκευής του πρώτου τμήματος του έργου έγινε τον Ιανουάριο του 2000 (Γαλάνη, 2004: 12).

› Αναβίωση των αρχαίων οδών και διαδρομών και διάκρισή τους, όπως και των έργων του Δ. Πικιώνη, από τις σύγχρονες διαμορφώσεις με τη χρήση περιορισμένου φάσματος υλικών.

› Χρήση ενός σύγχρονου, λιτού αρχιτεκτονικού λεξιλογίου και συνέπεια ύφους στο σύνολο του σχεδιασμού.

› Δυνατότητα κίνησης ατόμων με ειδικές ανάγκες (χάραξη πορειών χωρίς αναβαθμούς και ζώνη όδευσης για τυφλούς ή άτομα μειωμένης όρασης)

› Αισθητική και οικολογική αναβάθμιση του χώρου με την εξυγίανση του πρασίνου, τον εμπλουτισμό του με είδη που ευδοκιμούν στην Αττική γη και λεπτομερής μελέτη κάθε θέσης, ώστε να εξασφαλίζονται οι κατάλληλες θέες και να οργανώνονται «τόποι»

› Δημιουργία αίσθηση κίνησης μέσα στο φυσικό περιβάλλον.

› Απλές και ανθεκτικές κατασκευές, χρήση υλικών στιβαρών και φυσικών, και «ανακύκλωση» υφιστάμενων στοιχείων μαρμάρου των παλιών πεζοδρομίων.[20]

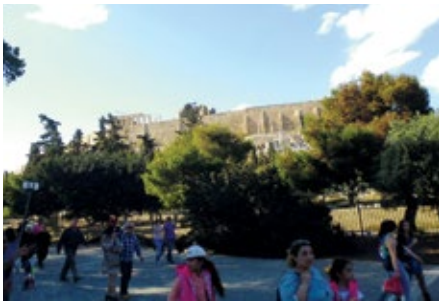
Όπως επισημαίνουν οι μελετητές:

«Δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι κάθε γραμμή που σχεδιάστηκε συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με το αρχαιολογικό περιβάλλον, είτε πρόκειται για πλατώματα θέασης, είτε για άξονες μονοπατιών είτε για σκόπιμες υποχωρήσεις του αστικού χώρου ώστε να αναδειχθεί πληρέστερα ένα μνημείο (π.χ. Ιερό της Νύμφης) [...] Ό,τι σχεδιάστηκε, σχεδιάστηκε για να υπηρετήσει την ενότητα, να αναδείξει και όχι να αναδειχθεί, για να υποβάλλει μιαν ήπια ατμόσφαιρα ηρεμίας και ψυχικής ανάτασης και όχι να επιβάλλει την παρουσία του [...] Η δημιουργία μιας παράπλευρης εναλλακτικής διαδρομής, πλησιέστερα προς τον αρχαιολογικό χώρο, δίνει τη δυνατότητα στους περιπατητές να περπατήσουν με πιο αργούς ρυθμούς, έχοντας την αίσθηση της κίνησης μέσα στο φυσικό περιβάλλον. Οι μαλακές χωμάτινες επιφάνειες, οι φυτεύσεις και τα καθιστικά σε επιλεγμένες θέσεις με εξαιρετική θέα προς τα μνημεία συμβάλλουν στην αίσθηση αυτή» (*Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 37/2003: 105-106).

Η συνολική μελέτη που ανατέθηκε στη μελετητική ομάδα περιλάμβανε επίσης τις παρακάτω μελέτες:

› Μελέτη πολεοδομικής οργάνωσης της περιοχής στόχος της οποίας ήταν η εναρμόνιση της πολεοδομικής λειτουργίας της περιοχής με τη μεγάλη αυτή παρέμβαση πεζοδρόμησης, με την πρόβλεψη και τον έλεγχο των επιπτώσεων από αυτή. Οι προτάσεις πολεοδομικών ρυθμίσεων, στο πλαίσιο της μελέτης, αφορούν

20. Κριτήρια επιλογής υλικών και μεθόδων κατασκευής αποτέλεσαν: η αισθητική, οι προδιαγραφές χρήσης, ο ιστορικός συμβολισμός, η διαθεσιμότητα και επάρκεια, η προέλευση υλικών από τον ελλαδικό χώρο (επιλογή, η οποία όπως επισημαίνεται αποτελούσε επιθυμία όχι μόνο των μελετητών αλλά και των αρμόδιων για το έργο φορέων), η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη αντίσταση στην ατμοσφαιρική και αστική ρύπανση, η αντιολισθηρότητα, η διασφάλιση αναστρεψιμότητας (περιοχές που δεν έχουν ακόμη ανασκαφεί, μελλοντική ζώνη διέλευσης τραμ) (*Αρχιτεκτονικά Θέματα,* 37/2003: 106-107).

Εικόνα 5-5. *Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-6. *Μουσείο Ακρόπολης (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

τον έλεγχο των χρήσεων γης –ώστε να απομακρυνθούν οι οχλούσες, να αναπτυχθούν εκείνες που είναι συμβατές με τη φιλοσοφία και τους στόχους της παρέμβασης και να αποφευχθεί η εντατικοποίηση– τον καθορισμό όρων δόμησης, την απαλλοτρίωση ή κατεδάφιση ορισμένων κτιρίων ή τμημάτων τους –για την ανάπλαση σημαντικών «τόπων», πεζοδρομήσεις και εξειδίκευση των κυκλοφοριακών ρυθμίσεων– βάσει των γενικών κατευθύνσεων που δόθηκαν και ειδικό πολεοδομικό και αρχιτεκτονικό κανονισμό για τη βελτίωση των περιβαλλοντικών και λειτουργικών χαρακτηριστικών της περιοχής (*Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 37/2003: 108-109).

› Μελέτη αποτύπωσης και ανάπλασης των όψεων των κτιρίων. Στόχος της ήταν η αναβάθμιση της εικόνας και της ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος. Γίνονται προτάσεις επεμβάσεων και αποκαταστάσεων στις όψεις και τα δώματα των υφιστάμενων κτιρίων για τη βελτίωση της αισθητικής τους και καθαρισμός «γραμμής ορίζοντος» στο πλαίσιο του προτεινόμενου πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού κανονισμού (*Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 37/2003: 109).

Κέντρο Πολιτισμού Σταύρος Νιάρχος

Η δημιουργία του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ), που αποτελεί την τρίτη μελέτη περίπτωσης, είναι το αποτέλεσμα αποκλειστικά ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Ο στόχος του Ιδρύματος, όπως προκύπτει από το ιστορικό της απόφασης δημιουργίας του που αναπτύσσει η Έλλη Ανδριοπούλου, Υπεύθυνη Διαχείρισης Δωρεάς στο ΚΠΙΣΝ, διαμορφώθηκε σταδιακά, ως αποτέλεσμα της απόφασης να ανταποκριθεί σε αίτημα της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος (ΕΒΕ) για χρηματοδότηση της ανακαίνισης των εγκαταστάσεών της και της δημιουργίας νέων, σε συνδυασμό με το οικόπεδο που βρέθηκε στη συνέχεια:

«Το έργο αυτό ξεκίνησε από αιτήματα των φορέων που αφορά. [...] Στην αρχή δεν ήταν ο σκοπός να στεγάσει και τους δύο μαζί. Αντιμετωπιζόντουσαν σαν δύο ξεχωριστά αιτήματα [...]. Ψάχνοντας όμως χώρο για τη βιβλιοθήκη [...] επειδή ο χώρος που βρέθηκε ήταν πολύ μεγαλύτερος από τις ανάγκες μόνο της Βιβλιοθήκης κι επειδή υπήρχε και σε εκκρεμότητα το αντίστοιχο αίτημα της Λυρικής, μετά

Εικόνα 5-7. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Ι. Εμμανουήλ, Μάιος 2018)*

ήταν πρωτοβουλία του Ιδρύματος να τα φέρει αυτά μαζί και μάλιστα σε συνδυασμό με το Πάρκο Σταύρος Νιάρχος. Δηλαδή, από την αρχή το Ίδρυμα έβλεπε αυτόν τον χώρο και τη δημιουργία ενός Κέντρου, το οποίο θα ήταν προσβάσιμο σε όλους, όσον αφορά τα χαρακτηριστικά του. Η Λυρική Σκηνή, ως αντικείμενο, δεν αφορά όλο τον πληθυσμό της χώρας. Η ερευνητική Βιβλιοθήκη δεν αφορά όλο τον πληθυσμό της χώρας. Βάζοντάς τα όμως αυτά τα δύο μαζί, με τις συνέργειες που μπορεί να δημιουργηθούν, και προσθέτοντας στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος τις Υπηρεσίες της Δημόσιας Δανειστικής Βιβλιοθήκης [...] και βάζοντας κι ένα Πάρκο, δημόσιο, ανοιχτό, ουσιαστικά μετέτρεπε τις ανάγκες των δύο Οργανισμών σε ένα Κέντρο το οποίο αφορούσε όλους τους πολίτες. [..] Θεωρούσε ότι με το να το κάνει να αφορά όλους τους πολίτες, ουσιαστικά πολλαπλασίαζε την κοινωνική επίδραση που θα είχε το έργο σε όλους τους πολίτες, γιατί αύξανε τους ωφελούμενους. Οπότε, αυτό ήταν πρωτοβουλία του Ιδρύματος να τα φέρει μαζί. [...] Κι αυτός ήταν κι ο σκοπός του έργου, [...] ήταν ουσιαστικά να υπάρχει πρόσβαση γενικά της κοινωνίας και των πολιτών στις τέχνες και τον πολιτισμό και πίστευε το Ίδρυμα, και κατά τη διάρκεια της κρίσης –είχε ξεκινήσει προφανώς το έργο πολύ πριν την κρίση– [...] πίστευε το Ίδρυμα ότι κάτι τέτοιο μπορεί πραγματικά να είναι σαν επένδυση στο μέλλον των πολιτών και της χώρας γενικότερα. [...] Ο στόχος είναι η αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής των πολιτών της Αθήνας, η δημιουργία ενός πόλου που θα προσελκύει επισκέπτες και από την Ελλάδα και από το εξωτερικό, η ανάδειξη της χώρας στο εξωτερικό, μέσα από αυτό το έργο, αλλά κυρίως η επίδραση στους πολίτες. Η βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους μέσα από το πράσινο, μέσα από τις υπηρεσίες που θα προσφέρονται εδώ, μέσα από την πρόσβαση στην παιδεία και στον πολιτισμό» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Στη συνέχεια, το Ίδρυμα, ακολουθώντας ουσιαστικά τη γνωστή συνταγή που έχουν υιοθετήσει τις τελευταίες δεκαετίες πολλές πόλεις με στόχο την προβολή τους και την προσέλκυση επισκεπτών απ' όλο τον κόσμο, ανέθεσε τον σχεδιασμό του ΚΠΙΣΝ, μέσω διεθνούς κλειστού διαγωνισμού, σε έναν διεθνούς φήμης αρχιτέκτονα, τον Renzo Piano. Όπως υποστηρίζει ο Α. Δρακόπουλος, Πρόεδρος του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος:

«[...] τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του ιδρύματος πήραμε την απόφαση να επιλέξουμε τον Ρέντσο Πιάνο και την RPBW όχι τόσο βάσει κάποιου αρχικού σχεδίου του έργου, όσο γιατί πιστέψαμε και εμπιστευθήκαμε ότι το όραμά του για αυτό το κέντρο πολιτισμού ήταν κοινό με το δικό μας. Το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) εδρεύει σε μια χώρα και μια πόλη που κυριαρχούνται από το παρελθόν τους. Η σύνθεση του παρελθόντος με το παρόν και το μέλλον έχει αποδειχθεί πάντα μια εξαιρετικά περίπλοκη και δύσκολη πρόκληση. Το όραμά μας για το ΚΠΙΣΝ ήταν ένα κτίριο που θα μπορεί να συνενώνει αβίαστα τη σημασία και τον σεβασμό που αναλογούν στο παρελθόν με μια ουσιαστική καινοτομία που να απευθύνεται στο μέλλον. Ο Ρέντσο κατανόησε αμέσως τη σπουδαιότητα αυτού του οράματος» (Piano, 2016: 4).

Με βάση τα κείμενα που περιέχονται στην έκδοση του Ιδρύματος Renzo Piano για το ΚΠΙΣΝ (Piano, 2016),[21] οι βασικοί στόχοι που έθεσαν ο Renzo Piano και η ομάδα του (RPBW) μπορούν να συνοψιστούν στους εξής: [22]

› Επαναφορά και ανάδειξη στοιχείων –ανάκτηση της θέας και αναβίωση της σχέσης με το νερό– που σχετίζονται με την ιστορικά διαμορφωμένη ταυτότητα του τόπου. Δύο από τα τρία βασικά στοιχεία που αποτελούν την κεντρική ιδέα του έργου, ο τεχνητός λόφος και το κανάλι, σχετίζονται με αυτή τη στόχευση. Όπως σημειώνει ο Piano (2016: 191-192):

«Η Καλλιθέα έχει δυστυχώς χάσει την αρχική σημασία του ονόματός της, την «καλή θέα», γιατί εδώ και πολύ καιρό η συνοικία έχει χωριστεί από τη θάλασσα με έναν δρόμο ταχείας κυκλοφορίας που περνά ανάμεσα από την τοποθεσία του έργου και το παλιό λιμάνι. [...] Ήδη από τις πρώτες μελέτες, γεννήθηκε η ιδέα ότι, ανυψώνοντας το έδαφος –δηλαδή σχεδιάζοντας ένα κεκλιμένο πάρκο που από τη στεριά θα ανηφόριζε προς τη θάλασσα, με ελαφριά κλίση και κλιμακωτή πορεία– θα ανακαλύπταμε ξανά την «καλή θέα» της Καλλιθέας. [...] Ψηλά από τον λόφο μπορούσε να ανακτηθεί μια νέα άποψη του χώρου καθώς και η σχέση του με τη θάλασσα, η οποία είχε σβηστεί εδώ και δεκαετίες από λαθεμένες οικιστικές επιλογές. Τα κτίρια θα κατασκευάζονταν κάτω από τον λόφο [...] Αυτή η επιλογή ενέπνευσε και μια δεύτερη, πάντα συνδεδεμένη με το θέμα του νερού: στην περιοχή όπου δημιουργείται το έργο υπήρχε κάποτε θάλασσα [...] Η σκέψη να αναβιώσει η σχέση με το νερό ήταν σημαντική. Κι όχι μόνο λόγω της θέας στον κόλπο, αλλά και σαν φυσική παρουσία στο χώρο. Γι' αυτό φαντασθήκαμε από την πρώτη στιγμή ένα μεγάλο κανάλι [...] που θα υποδέχεται όποιον έρχεται από την πόλη. Δεν είμαστε ακόμα στη θάλασσα, είμαστε όμως στο «κατώφλι» της. Φυσικά το κανάλι περιέχει θαλασσινό νερό, το οποίο έρχεται από τον κόλπο και φιλτράρεται».

› Απόδοση συμβολικών διαστάσεων στο έργο με αναφορές στην ιστορία και ειδικότερα στην αρχαιότητα. Το τρίτο βασικό στοιχείο της κεντρικής ιδέας, η δημι-

21. Βασικό κείμενο της έκδοσης αποτελεί η πλήρης και πιστή μεταγραφή της συνέντευξης που έδωσε ο Renzo Piano για το αρχείο του Ιδρύματος Renzo Piano τον Φεβρουάριο του 2016.

22. Περιοριζόμαστε εδώ στην καταγραφή και ερμηνεία των στόχων και προσδοκώμενων αποτελεσμάτων που έχουν περισσότερο πολεοδομική σημασία και όχι σε επί μέρους, αν και σημαντικές, αρχιτεκτονικές επιλογές.

ουργία μιας κεντρικής πλατείας – εισόδου στα δύο κτίρια (Εθνική Λυρική Σκηνή και Εθνική Βιβλιοθήκη) εμπίπτει σε αυτή τη στόχευση. Όπως υποστηρίζει ο Piano (2016: 193):

«Το τρίτο στοιχείο που σκεφτήκαμε από την πρώτη στιγμή ήταν μια πλατεία που θα αποτελούσε την καρδιά του έργου. Μοιραία σπεύσαμε να την ονομάσουμε Αγορά. Δεν είναι απλώς ένα αστικό στοιχείο, έχει και μεταφορική σημασία, είναι ένας χώρος συνάντησης και ανταλλαγής απόψεων και αξιών. Πρόκειται για μια τετράγωνη πλατεία με πλευρά 40 μέτρων, από όπου υπάρχει πρόσβαση στα κτίρια [...] η Αγορά είναι πραγματικά το κομβικό σημείο» Συμβολικές όμως προεκτάσεις έχει και ο λαβύρινθος που δημιούργησαν οι Debora Nevins and Associates, σχεδιαστές του πάρκου: «Ο λαβύρινθος είναι κατά κάποιον τρόπο ένα ιδιαίτερο σύμβολο της Αθήνας: της πόλης που ανοικοδομείται και αναπτύσσεται αέναα μέσα στην πλούσια ιστορία της, που άλλοτε απομακρύνεται από αυτή κι άλλοτε την πλησιάζει, έχοντας όμως πάντα την ιστορία της εκεί, στο κέντρο» (Piano, 2016: 38).

› Μεγιστοποίηση της επιφάνειας πρασίνου. Η βασική επιλογή της ανύψωσης του εδάφους έδωσε επίσης λύση στο πρόβλημα της ταυτόχρονης υλοποίησης ενός αρκετά 'βεβαρημένου' λειτουργικού προγράμματος από τη μία και ενός σημαντικού μεγέθους πάρκου από την άλλη. Όπως ο τονίζει ο Piano (2016: 193):

«Ήθελαν (σ.σ. το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος) ένα πάρκο, ένα οίκημα για τη μουσική κι ένα για τον πολιτισμό. Μόνο που ως εκείνη την ώρα σκέφτονταν διαρκώς πώς θα διαχώριζαν τις λειτουργίες και θα στέγαζαν την καθεμιά τους σε ένα διαφορετικό κτίριο. Σύμφωνα μ' εκείνη την υπόθεση, το πρόβλημα ήταν πολύ απλό: με δεδομένες τις διαστάσεις του οικοπέδου δύο ξεχωριστά κτίρια θα καταλάμβαναν όλο το χώρο που προορίζονταν για το πάρκο. Εμείς βρήκαμε μια λύση εξίσου απλή: να ανυψώσουμε το έδαφος και να χτίσουμε τα δύο κτίρια κάτω από έναν τεχνητό λόφο. Μ' αυτόν τον τρόπο το πράσινο καταλαμβάνει όλη την έκταση που έχουμε στη διάθεσή μας. Οι διαφορετικές λειτουργίες δεν κατακερματίζουν το χώρο, αντίθετα τον ενοποιούν». Όπως επισημαίνεται επίσης «Πολλές από τις επιλογές του έργου στόχευαν στο να μεγιστοποιήσουν τις επιφάνειες πρασίνου, οι οποίες πράγματι καταλαμβάνουν το 85% του οικοπέδου» (Piano, 2016: 141). Μία από αυτές και η απόφαση κατασκευής του μεγέθους ενός εκταρίου στεγάστρου-ηλιακού συλλέκτη, ο οποίος αν κατασκευαζόταν στο έδαφος θα καταλάμβανε σημαντικό τμήμα του οικοπέδου, με αποτέλεσμα τη μείωση της επιφάνειας του πάρκου (Piano, 2016: 141).

› Βιοκλιματικός σχεδιασμός και αξιοποίηση εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Ο βιοκλιματικός αρχιτεκτονικός σχεδιασμός αποτελεί επιλογή γενικότερα στα έργα της RPBW. Στο ΚΠΙΣΝ, σημαντικό τμήμα του πάρκου αποτελούν τα φυτεμένα δώματα των δύο κτιρίων και του χώρου στάθμευσης, των οποίων η βλάστηση συντελεί και στη μόνωση (παθητική ψύξη και θέρμανση) των κτιρίων και στην ορθολογική διαχείριση των όμβριων υδάτων (Piano, 2016: 32). Σύμφωνα με τον Piano:

«Το πάρκο δεν είναι απλώς ένα στοιχείο που ενώνει, αλλά και που προστατεύει». Στην προσέγγιση αυτή, και με στόχο την ενεργειακή αυτονομία του κτιρίου,

Εικόνα 5-8. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016)*

Εικόνα 5-9. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Ι. Εμμανουήλ, Μάιος 2018)*

εντάσσεται «και η ιδέα του «ιπτάμενου χαλιού», ενός μεγάλου στεγάστρου που λειτουργεί σαν ηλιοσυσσωρευτής στην κορυφή του λόφου [...] η ιδέα να κατασκευάσουμε αυτό το στοιχείο κάλυψης ανταποκρίνεται σε δύο λειτουργίες: να δημιουργήσουμε σκιά και να αιχμαλωτίσουμε τις ακτίνες του ήλιου» (Piano, 2016: 193).

› Μεταφορά του φυσικού τοπίου της Ελλάδας στο αστικό τοπίο και ανάδειξη της μεσογειακής βιοποικιλότητας. Σύμφωνα με τους Debora Nevins and Associates (Piano, 2016: 32):

«Αυτός ο κήπος ανταποκρίνεται άμεσα στο σκοπό του Πάρκου να μεταφέρει το φυσικό τοπίο της Ελλάδας στο αστικό τοπίο κι έτσι οι επισκέπτες να γνωρίσουν τα γηγενή φυτά της Μεσογείου». Η χρήση των γηγενών φυτών, «πολλά από τα οποία κατέχουν περίοπτη θέση στην ελληνική μυθολογία», έχει ως στόχο να προσδώσει ένα ιδιαίτερο «μεσογειακό» χρώμα στο πάρκο. «Το σύνολο του Πάρκου έχει σχεδιαστεί για να αντανακλά τη μοναδική βιοποικιλότητα ενός μεσογειακού λόφου και, καθώς στην κορυφή του ο άνεμος είναι ισχυρότερος και η ξηρασία εντονότερη, τα φυτά που επιλέχθηκαν για τα δώματα των κτιρίων περιλαμβάνουν τα φυτά που ανταποκρίνονται καλύτερα σε αυτές τις συνθήκες. Η διάταξη και ο σχεδιασμός της φύτευσης στο πράσινο δώμα της Βιβλιοθήκης είναι σκόπιμα άτυπες, ώστε να απεικονίζουν όσο πιστότερα γίνεται τη φυσική βλάστηση και να θυμίζουν τους λόφους της Αττικής» (Piano, 2016: 32).

› Προσβασιμότητα του έργου σε άτομα με μειωμένη κινητικότητα. Όπως τονίζεται, οι κλίσεις του τεχνητού λόφου, που δεν είναι σταθερές, μελετήθηκαν διεξοδικά ώστε να δημιουργούν

μια στρωτή διαδρομή «χωρίς να υπερβαίνουν το 5% ή 6% σε όλο της το μήκος, έτσι ώστε να μην είναι κουραστική και να διευκολύνει την πρόσβαση -σημαντικότατο αυτό– και σε άτομα με κινητικά προβλήματα» (Piano, 2016: 192).

› Ανταπόκριση στις προσδοκίες της πόλης. Η στρατηγική που υιοθετήθηκε της σταδιακής απόδοσης του έργου στους πολίτες μοιάζει να ήταν επιλογή και των δημιουργών, έχοντας συγκεκριμένη στόχευση (Piano, 2016: 196-197):

«Τώρα φτάσαμε στο σημείο όπου το έργο θα παραδοθεί στην πόλη. Όχι όμως μονομιάς. Έργα σαν αυτό –και μου έρχεται στο νου το Auditorium del Parco della Musica στη Ρώμη– δεν ανοίγουν ποτέ αιφνιδιαστικά στο κοινό. Στη Ρώμη τα εγκαίνια έγιναν σε τρεις διαφορετικούς χρόνους. Δεν πρόκειται απλώς για πολιτικές επιλογές ή για κινήσεις τακτικής, ο στόχος είναι περισσότερο να ανταποκριθούμε σωστά στις προσδοκίες της πόλης. Κάποια έργα δημιουργούν τόση προσδοκία, που μόλις τελειώσεις ένα κομμάτι τους το παραδίδεις στην κοινότητα, έτσι ώστε ν' αρχίσει να συχνάζει σε αυτό ο κόσμος και να το ζει. Στην Αθήνα αυτό γίνεται ήδη εδώ και έναν χρόνο περίπου: κάθε Ιούνιο ανοίγουν ένα κομμάτι του χώρου στο κοινό. Με τον τρόπο αυτό [...] ενσωματώνεται σταδιακά στην πόλη, συμμετέχει και αυτή στις συνήθειες και στο τοπίο».[23]

Μοσχάτο

Όσον αφορά την τέταρτη μελέτη περίπτωσης, δηλαδή την ανάπλαση και αναβάθμιση πράσινων κοινόχρηστων χώρων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και της παρόχθιας ζώνης Ιλισού του Δήμου Μοσχάτου-Ταύρου, η Μαρία Γιαννικουρή, Διευθύντρια της Τεχνικής Υπηρεσίας του Δήμου, επισημαίνει ως βασικούς στόχους της επέμβασης τους εξής (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016):

Εικόνα 5-10. *Πάρκο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου (Φωτογραφία Κ. Αβδελίδη, Νοέμβριος 2016)*

› Ενεργητική χρήση του πρασίνου στη διαμόρφωση των χώρων.

› Ασφαλέστερη και ανεμπόδιστη πρόσβαση των πεζών και ΑΜΕΑ.

› Περιορισμός της όχλησης από το πέρασμα των τρένων από την παρακείμενη γραμμή του ΗΣΑΠ.

› Αύξηση των ευκαιριών για κοινωνική συναναστροφή και ενθάρρυνση ενός υγιούς τρόπου ζωής.

---

23. Από το απόσπασμα έχει παραληφθεί η λέξη «τοποθεσία», καθώς θεωρήθηκε λανθασμένη επιλογή κατά τη μετάφραση. Στο αγγλικό κείμενο η φράση εμφανίζεται ως εξής: "Each June a section of the complex is opened to the public. In this way it becomes progressively part of the city, adapting to its routines and merging with the landscape" (Piano, 2016: 202).

Εικόνα 5-11. *Ανάπλαση κοινοχρήστων χώρων στον Δήμο Αιγάλεω (Φωτογραφίες Κ. Γκόρτσος, Σεπτέμβριος 2016)*

Αιγάλεω

Το έργο της ανάπλασης και περιβαλλοντικής αναβάθμισης μιας οικιστικής περιοχής του Δήμου Αιγάλεω με έντονα κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και πολεοδομικά προβλήματα, το οποίο και αποτέλεσε την πέμπτη μελέτη περίπτωσης, έχει σύμφωνα με τον Γεώργιο Παπαδιά, Αντιδήμαρχο Χωροταξίας, Αστικών Δομών, Αναπλάσεων και Δικτύων του Δήμου Αιγάλεω, τα εξής αναμενόμενα αποτελέσματα (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016):

- αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων,
- βελτίωση της λειτουργικότητας και προσβασιμότητας των κοινόχρηστων χώρων και εξασφάλιση ίσων ευκαιριών πρόσβασης στις υποδομές και τις κοινωφελείς εγκαταστάσεις,
- βελτίωση των οδικών υποδομών, της κυκλοφορίας και της στάθμευσης και προώθηση των μέσων ήπιας κυκλοφορίας,
- προστασία της υγείας των κατοίκων και του περιβάλλοντος με τη δημιουργία νέων χώρων πρασίνου και νέων δενδροφυτεύσεων,
- ανάπτυξη της κοινωνικότητας και ελαχιστοποίηση των κινδύνων περιθωριοποίησης των κατοίκων και κυρίως των παιδιών με τη διαμόρφωση κατάλληλων χώρων άθλησης, παιχνιδιού, αναψυχής και περιπάτου κ.λπ.,
- βελτίωση του μικροκλίματος της περιοχής με τη μείωση της θερμοκρασίας και των ατμοσφαιρικών ρύπων, μέσω της αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών και τη χρήση ψυχρών και φωτοκαταλυτικών υλικών,
- αξιοποίηση ανανεώσιμων μορφών ενέργειας (φωτοβολταϊκά πανέλα) για τον περιορισμό των ενεργειακών αναγκών,
- βελτίωση της εικόνας του δημόσιου χώρου από πλευράς αισθητικής και καθαριότητας,
- εξασφάλιση σωστής και ασφαλούς λειτουργίας των υφιστάμενων κοινωφελών εγκαταστάσεων, καθώς και προστασία και ενημέρωση των πεζών μέσω του κατάλληλου αστικού εξοπλισμού.

5.3.1.2 Κοινωνική διάσταση της αναγκαιότητας των επεμβάσεων στα κείμενα των φορέων

Όπως διαπιστώθηκε κατά τη μελέτη των κειμένων που συγκεντρώθηκαν, αν και οι στόχοι και, σε ορισμένες περιπτώσεις, ο γενικότερος χαρακτήρας των αστικών επεμβάσεων διατυπώνεται με σαφή και συχνά εκτενέστατο τρόπο, η αναγκαιότητά τους και ειδικότερα η κοινωνική της διάσταση δεν διατυπώνεται ρητά. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και από τις συνεντεύξεις, καθώς στη σχετική ερώτηση, οι περισσότεροι/ες συνεντευξιαζόμενοι/ες έκαναν αναφορά μόνο στα Τεχνικά Προγράμματα των Δήμων.

Ωστόσο, οι κοινωνικές διαστάσεις της αναγκαιότητας των έργων υπάρχουν, έστω και με έμμεσο τρόπο, στο σκεπτικό των φορέων υλοποίησης ή/και των μελετητών. Για παράδειγμα, όσον αφορά τις πλατείες Κοτζιά και Βαρβάκειο, παρόλο που η αναγκαιότητα μιας ζωντανής πλατείας δεν εμφανίζεται κάπου γραπτά, είναι ξεκάθαρη η πρόθεση δημιουργίας ενός ζωντανού πόλου πάνω από τον υπόγειο χώρο στάθμευσης, με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών:

«[...] να γίνεται ένα έργο που να έχει κάποιο χαρακτήρα. Να είναι η πλατεία, να είναι γκαράζ, από πάνω να γίνεται σόου, ανθοκομικές, βιβλιοεκθέσεις, οτιδήποτε, μοτοεκθέσεις, αυτοκινήτων. [...] Εν πάση περιπτώσει έχει μια σύνθετη λειτουργία» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, η αναγκαιότητα του οποίου επιχειρείται να τεκμηριωθεί στη μελέτη επιδράσεων που εκπονήθηκε από το γραφείο συμβούλων The Boston Consulting Group (BCG, 2016) για το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) (βλ. αναλυτικότερα 5.3.2.1). Εντούτοις, από την πλευρά του Δήμου Καλλιθέας δεν υπήρξε, όπως επισημαίνει ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος, καμιά σχετική μελέτη που να τεκμηριώνει την αναγκαιότητα μιας επέμβασης ανάκτησης του χώρου του πρώην Ιπποδρόμου, όπου και υλοποιήθηκε το έργο:

«Ιδέες υπήρξαν πολλές, αλλά ώριμα σχέδια ούτε καν σε επίπεδο προκαταρκτικής μελέτης. Εξάλλου και –μια προσωπική αναφορά επιτρέψτε μου– ως μέλος της αντιπολίτευσης τότε, όταν μας αποδόθηκε το κτίριο από την πρώην ΚΕΔ νυν ΕΤΑΔ στον Δήμο Καλλιθέας, ήτανε και το σημαντικότερο σημείο της κριτικής μου: ότι είχαμε διάφορες ατάκτως ερριμμένες ιδέες στη κατεύθυνση των χρήσεων γης που προβλέπονταν στον χώρο και από το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο και από το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας, όμως ουδέποτε ως Δήμος εξειδικεύσαμε αυτές τις θέσεις, ούτε ποτέ έγινε μια ευρεία διαβούλευση με την τοπική κοινωνία και με άλλους εμπλεκόμενους φορείς. Έτσι λοιπόν, πολύ εύκολα, λόγω αυτής της αβελτηρίας, ο Δήμος αλλά και οι κάτοικοι δέχθηκαν τη λύση, την προοπτική της μεταστέγασης της Εθνικής Λυρικής Σκηνής, της Εθνικής Βιβλιοθήκης και τη δημιουργία του Πάρκου, που ήτανε έτσι και αλλιώς ένας βασικός στόχος και επιδίωξη του Δήμου Καλλιθέας» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

5.3.1.3 Ένταξη σε ευρύτερες αστικές στρατηγικές

Αναβάθμιση της ταυτότητας της πόλης με την ενοποίηση δημόσιων και αρχαιολογικών χώρων

Το ζήτημα της ανάγκης σύνδεσης και συνολικής θεώρησης των επιμέρους αστικών παρεμβάσεων αναδείχτηκε συνολικά από τις συνεντεύξεις.

Όπως έχει αναφερθεί, οι δύο από τις εξεταζόμενες μελέτες περίπτωσης, το σύστημα των τεσσάρων πλατειών και η πεζοδρόμηση των οδών Δ. Αρεοπαγίτου και Μακρυγιάννη, εντάσσονται στο συνολικότερο πρόγραμμα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας, που είχε ως στόχο την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου συνολικά και την ανάδειξη της ταυτότητάς του. Η ιδέα της δημιουργίας ενός ενιαίου Αρχαιολογικού Πάρκου στην Αθήνα προτάθηκε από διάφορους αρχιτέκτονες-πολεοδόμους[24] και ανανεώνονταν κατά καιρούς μέσα από σποραδικές εφαρμογές και αποσπασματικές προτάσεις και μελέτες.

Σύμφωνα με τη Γαλάνη (2004: 3), δύο από τους γενικούς στόχους και κατευθύνσεις του Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προγράμματος για την Περιβαλλοντική Προστασία της Ευρύτερης Περιοχής των Αθηνών (Ν. 1515/85) συνδέονται απευθείας με το πρόγραμμα ενοποίησης: η ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης και αναβάθμιση της κεντρικής περιοχής της, καθώς και η βελτίωση της ποιότητας ζωής για όλους τους κατοίκους της και προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.[25] Με την ολοκλήρωση της ενοποίησης, όπως επισημαίνει η ίδια, θα υλοποιούνταν καταρχάς ένας από τους βασικούς στόχους του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας, καθώς αποτελούσε τμήμα του κύριου δικτύου ροής πεζών, αλλά και του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Αθήνας που προέβλεπε τη δημιουργία Αρχαιολογικού Πάρκου (Γαλάνη, 1999: 75).

Επίσης, το 1987, το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠΠΟ) προχώρησε στη μελέτη ενός στρατηγικού σχεδίου (master plan) στη βάση της πρότασης του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας, το οποίο οριοθέτησε το Αρχαιολογικό Πάρκο. Από τη μεριά του το ΥΠΕΧΩΔΕ προέβη σε μια σειρά παρεμβάσεων μικρής και μεγάλης κλίμακας σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού πάρκου, ενώ το ΥΠΠΟ κατήρτισε έξι μελέτες για την προστασία, οργάνωση και ανάδειξη των σημαντικότερων αρχαιολογικών χώρων. Παράλληλα, συστήθηκε η εταιρεία ΕΑΧΑ ΑΕ με ΚΥΑ ΥΠΕ-

---

24. Ήδη το πρώτο σχέδιο της Αθήνας των Κλεάνθη και Schaubert του 1933 προέβλεπε εκτεταμένες απαλλοτριώσεις για τη δημιουργία μεγάλης έκτασης αρχαιολογικής ζώνης.

25. Άμεση σύνδεση με το πρόγραμμα ενοποίησης έχουν, σύμφωνα με τη Γαλάνη (2002: 3-4), και τρεις ειδικότεροι στόχοι και κατευθύνσεις του ΡΣΑ σε τοπικό επίπεδο:

- Ανάδειξη και προστασία των ιστορικών στοιχείων και οικολογική ανασυγκρότηση, ανάδειξη και προστασία του αττικού τοπίου, των ορεινών όγκων, των τοπίων φυσικού κάλλους και των ακτών.
- Ανασυγκρότηση του αστικού ιστού με την ανάσχεση της εξάπλωσης και την εξυγίανση της πόλης, τη δημιουργία πολυκεντρικής δομής, τον έλεγχο χρήσεων γης καθώς και της πυκνότητας, την ανασυγκρότηση της γειτονιάς και την αναβάθμιση και αποσυμφόρηση της κεντρικής περιοχής της Αθήνας και του Πειραιά, με έμφαση στη διατήρηση και ανάδειξη του ιστορικού τους χαρακτήρα.
- Τον προγραμματισμό ποιοτικών παρεμβάσεων μεγάλης κλίμακας.

ΧΩΔΕ και ΥΠΠΟ με στόχο την ολοκλήρωση του σχεδίου ενοποίησης[26] (ΕΑΧΑ ΑΕ, 2008ζ: 3 και 2008η: 3).

Η Ντόρα Γαλάνη επισημαίνει τη σημασία της συμπληρωματικότητας και αλληλεξάρτησης των επεμβάσεων της ενοποίησης για την επίτευξη του συνολικού στόχου της ανάκτησης και ανάδειξης του ιστορικού κέντρου, αλλά και της άμεσης σχέσης με την υλοποίηση του μετρό, μιας σημαντικής μεταφορικής υποδομής που άλλαξε ριζικά τις συνήθειες μετακίνησης στην Αθήνα. Πιστεύει ότι ακόμα και η επέμβαση στη Δ. Αρεοπαγίτου – Απ. Παύλου, «ένα έργο το οποίο πράγματι είναι μοναδικό» και αποτελεί τη σπονδυλική στήλη της ενοποίησης:

«κι αυτό μόνο του δεν θα μπορούσε να σταθεί. Δηλαδή η Διονυσίου Αεροπαγίτου, σήμερα πια, με τα δεδομένα τα σημερινά, έχει ενδιαφέρον. Γιατί; Διότι πάνε από παντού με το μετρό. Άρα η ύπαρξη του μετρό ήταν καθοριστική στη λειτουργία της Διονυσίου Αεροπαγίτου. Εξαιρετικά καθοριστική και συνδυαστικά, χρονικά,

---

26. Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση υπ. αρ. 69163 σχετικά με την Ίδρυση της ΕΑΧΑ ΑΕ (ΦΕΚ 551/Β/22.6.1995), σκοπός της Εταιρίας ήταν η υλοποίηση του προγράμματος ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας τόσο της περιοχής του Ιστορικού Κέντρου της όσο και των ευρισκομένων κατά μήκος της Ιεράς Οδού μέχρι τον αρχαιολογικό χώρο της Ελευσίνας, όπου αυτή καταλήγει. Η ενοποίηση, κατά την αρχική της σύλληψη, επιδίωκε: Α) Τη συνένωση των αρχαιολογικών και ελεύθερων χώρων που υπάρχουν στην κεντρική περιοχή της Αθήνας, σ' ένα ενιαίο και λειτουργικό σύνολο, με τη μορφή ενός εκτεταμένου αρχαιολογικού πάρκου. Το «Πάρκο» θα περιλάμβανε τους αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία της πόλης (Ακρόπολη, Αρχαία Αγορά, Βιβλιοθήκη Αδριανού, Κεραμεικός, Δημόσιο Σήμα, Ακαδημία Πλάτωνος, Θησείο, Λόφος Φιλοπάππου, Πνύκα, Άρειος Πάγος, Ολυμπείο, Στάδιο κ.ά.), ενώ παράλληλα θα ενσωμάτωνε μνημεία της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής περιόδου, νεοκλασικά κτίρια, χώρους πρασίνου (Εθνικός Κήπος, Ζάππειο, Αρδηττός, Πάρκο Ριζάρη), περιοχές κεντρικών λειτουργιών (Εμπορικό Τρίγωνο), παραδοσιακές γειτονιές του Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας (Πλάκα, Αναφιώτικα, Θησείο, Ψυρρή, Μεταξουργείο, Γκαζοχώρι, Μακρυγιάννη, Κολωνάκι και Εξάρχεια), και περιοχές που γειτνιάζουν με το Αρχαιολογικό Πάρκο (Ακαδημία Πλάτωνος, Δημόσιο Σήμα, Κολωνός, Πετράλωνα, Κουκάκι, Μετς). Β) Την ανάπλαση-ανάδειξη του άξονα της Ιεράς Οδού και τη σύνδεση των κατά μήκος αυτής σημαντικών μνημείων, τοπίων, αρχαιολογικών και ελεύθερων χώρων (Δαφνί, Σπήλαιο Πανός, Ιερό Αφροδίτης, Λόφος Ηχούς) και η δημιουργία Αρχαιολογικού Πάρκου στην απόληξή της (Δυτική Πύλη της Αθήνας – Αρχαιολογικός Χώρος Ελευσίνας).

Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Υπουργικής Απόφασης υπ. αρ. 45810 σχετικά με το καταστατικό λειτουργίας της ΕΑΧΑ Α.Ε (ΦΕΚ 909/Β/15.10.1997), σκοπός της Εταιρίας ήταν η υλοποίηση του προγράμματος ενοποίησης το οποίο εξειδικευόταν με ένα πρόγραμμα έργων και παρεμβάσεων σε έξι περιοχές που αφορούσαν διαφορετικού είδους και κλίμακας αστικές επεμβάσεις: έργα ανάπλασης οδών, πεζοδρομήσεις και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, διαχείριση στάθμευσης, διαμορφώσεις-αναπλάσεις πλατειών, ελεύθερων χώρων και σταθμών ΜΕΤΡΟ, διαμορφώσεις χώρων πρασίνου, αναβαθμίσεις κτιριακών μετώπων περιμετρικά των αρχαιολογικών χώρων ή κατά μήκος του δικτύου πεζοδρόμων, αποκαταστάσεις όψεων διατηρητέων κτιρίων, διαμόρφωση και ανάπλαση οικοδομικών τετραγώνων και στοών, επεμβάσεις ανάδειξης και διαμόρφωσης αρχαιολογικών χώρων και συνόλων, μελέτες χρήσεων γης, όρων και περιορισμών δόμησης, απαλλοτριώσεις, εκσυγχρονισμός δικτύων. Στο ΦΕΚ αναφέρονται αναλυτικά 80 έργα: 18 έργα στην περιοχή «Κεραμεικός-Πειραιώς-Ιερά οδός-Γκάζι-Θησείο», 10 έργα στην περιοχή «Αρχαία και ρωμαϊκή αγορά-Βιβλιοθήκη Αδριανού-Πλάκα», 10 έργα στην περιοχή «Ακρόπολη-Διον. Αρεοπαγίτου-Αγ. Παύλου, Φιλοπάππου-Μακρυγιάννη», 9 έργα στην περιοχή «Ακαδημία Πλάτωνος-Μεταξουργείο-Ψυρρή», 17 έργα στην περιοχή «Εμπορικό τρίγωνο (Σταδίου-Μητροπόλεως-Ερμού-Αθηνάς) Μοναστηράκι» και 16 έργα στην περιοχή «Ολυμπιείο-Ζάππειο-Στάδιο-Αρδηττός».

Εικόνα 5-12. *Αρχαιολογικός χώρος στην πλατεία Κοτζιά (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-13. *Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

έπεσαν περίπου μαζί. Κι αυτό ήταν εξαιρετικό, διότι δεν ξέρω πώς θα λειτουργούσε η Διονυσίου Αεροπαγίτου αν καθένας ήθελε να πάρει το αυτοκίνητό του και να παρκάρει κάπου εκεί κοντά. Θα ήταν σχεδόν αδύνατον. [...] Θέλω να πω ότι οι παρεμβάσεις τέτοιου τύπου, μεγάλης κλίμακας, έχουν σίγουρα εξάρτηση η μια από την άλλη. [...] συμπληρωματικά, όλα μαζί, έδωσαν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο κέντρο. [...] παίζει ρόλο ότι έγινε το Μουσείο Ακρόπολης, βλέπεις όλα αυτά, το ένα φέρνει το άλλο. Απ' την άλλη πλευρά, σκέφτομαι και ανάποδα, ότι το Μουσείο Ακρόπολης δεν θα ήταν αυτό που είναι ανεξάρτητα με τη μορφή του κτιρίου που μπορεί κάποιος να το θεωρήσει εξαιρετικά επιτυχημένο ή όχι, αν δεν είχε γίνει η όλη παρέμβαση. Το Μουσείο θα ήταν μια νησίδα στο πουθενά. [...] Δεν θα μπορούσε ούτε να γίνει, ούτε να λειτουργήσει. [...] δηλαδή το Μουσείο Ακρόπολης, το Μετρό, δηλαδή, όλα αυτά αθροιζόμενα, δημιουργούν έναν πόλο που έλκει» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Εντούτοις, κατά τη συνέντευξη της Σαμάνθα Φανού σχετικά με την ανάπλαση της πλατείας Βαρβακείου, δεν αναφέρεται ως ευρύτερη στρατηγική η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και ο ρόλος που παίζει η συγκεκριμένη πλατεία στην αλληλουχία των δημοσίων χώρων από την Ομόνοια έως το Μοναστηράκι, ούτε η γενικότερη προσπάθεια αναβάθμισης και «ευπρεπισμού» κεντρικών δημόσιων χώρων που επιχειρήθηκε εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων 2004. Βέβαια, ο βασικός στόχος της επίλυσης του κοινωνικού προβλήματος που δημιούργησε ο αρχικός σχεδιασμός, με μια νέα επέμβαση αναβάθμισης ενός δημόσιου χώρου που βρίσκεται σε στρατηγικό σημείο μέσα στο ιστορικό κέντρο, φανερώνει μια γενικότερη πρόθεση να αναβαθμιστεί συνολικά η ευρύτερη περιοχή της κεντρικής Αγοράς:

«Επειδή το συγκεκριμένο έργο είναι συνυφασμένο με το σύνολο των λειτουργιών και των χρήσεων της περιοχής, θα ενταχθεί στο πρόγραμμα του Δήμου που θα προβλέπει τη συνολική ανάπλαση του τετραγώνου της Δημοτικής Αγοράς» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Όσον αφορά την πλατεία Κοτζιά, ο Δρόσος Μακρής τονίζει ότι αποτέλεσε πυλώνα για τον γενικότερο σχεδιασμό της βιώσιμης ανάπτυξης της Αθήνας. Απο-

Εικόνα 5-14. *Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-15. *Πεζόδρομος Απ. Παύλου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Σεπτέμβριος 2009)*

καλεί το έργο «πιλοτικό» για την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου που είχε ήδη αρχίσει να «πεθαίνει». Εντούτοις, δεν αναφέρεται στην ύπαρξη κάποιου συγκεκριμένου γενικότερου σχεδίου ή προγράμματος του Δήμου ή του Υπουργείου, εκτός από τη σαφή αναφορά στο Τεχνικό Πρόγραμμα του Δήμου Αθηναίων των αρχών της δεκαετίας του 1990 σχετικά με τη δημιουργία μιας σειράς υπόγειων χώρων στάθμευσης στο κέντρο της πόλης για την αντιμετώπιση των κυκλοφοριακών προβλημάτων στο κέντρο της πόλης. Όπως επισημαίνει όμως:

«[...] όταν πλέον γίνεται ένα έργο που εμείς το βλέπουμε σαν έργο, αυτό είναι ένα υπο-έργο μιας γενικότερης οπτικής της γειτονιάς, του ευρύτερου χώρου, να λειτουργήσει πιο συνεκτικά αναφορικά με την κοινωνία. Δεν μπορείς να πας αυθαίρετα και να φτιάξεις ένα πολιτιστικό κέντρο σε μια γειτονιά, χωρίς να έχεις φτιάξει πρώτα τους δρόμους της γειτονιάς εκεί, τα καθιστικά της, τα παρτέρια τα πράσινα, τις πλατείες, να δεις το φωτισμό, να δεις την εξυπηρέτηση των αστικών συγκοινωνιών, δηλαδή κάθε έργο πλέον πρέπει να υπόκειται σε ένα μάστερπλαν το οποίο σε βάθος χρόνου να υλοποιείται» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Αναζωογόνηση μητροπολιτικής περιφέρειας της Αθήνας

Το ΚΠΙΣΝ αποτελεί αντιπροσωπευτική περίπτωση μεγάλης κλίμακας αστικής επέμβασης που θα όφειλε να εντάσσεται οργανικά σε ένα γενικό στρατηγικό σχέδιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη και αναζωογόνηση της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας και τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος. Το ζήτημα της αξιοποίησης της έκτασης του πρώην Ιππόδρομου απασχόλησε τους αρμόδιους φορείς σχεδιασμού για αρκετές δεκαετίες στο πλαίσιο του ανασχεδιασμού της ευρύτερης ζώνης του Φαληρικού όρμου και της ανάδειξης του παραθαλάσσιου μητροπολιτικού μετώπου. Το 1978, το Υπουργείο Δημοσίων Έργων προκήρυξε πανελλήνιο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό ιδεών για την πολεοδομική και αρχιτεκτονική αξιοποίηση του χώρου Ιπποδρόμου Φαλήρου, έκτασης 226 στρ., με στόχο την ένταξη εγκαταστάσεων πολιτισμού, αναψυχής, εμπορίου και πρασίνου, με τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η δυνατότητα αυτοχρηματοδότησης του έργου. Σύμφωνα με

τους μελετητές που κέρδισαν το Α΄ Βραβείο, η πρότασή τους, η οποία οργάνωνε αμφιθεατρικά γύρω από μια λίμνη αναψυχής τις ζητούμενες χρήσεις, «αναγνώρισε την παναθηναϊκή σημασία του χώρου αφενός, αλλά και την ανάγκη οργανικού του συσχετισμού με το άμεσο οικιστικό περιβάλλον και την παραλιακή ζώνη του όρμου Φαλήρου, αφετέρου» (Αλ. Τριποδάκης, Ι. Βιττώριας, Α. Γιαννακόπουλος, Μ. Μιχαηλίδης, Η. Μπάτσης, Μ. Γιαννοπούλου, Θ. Σμώνος, Χ. Σέττας) (ΤΕΕ-ΤΚΜ, 2011: 80-81).

Τελικά όμως, η απόφαση δημιουργίας του ΚΠΙΣΝ ήταν αποτέλεσμα, όπως προαναφέρθηκε, αποκλειστικά ιδιωτικής πρωτοβουλίας και η χωροθέτησή του προέκυψε από μια μάλλον *ad hoc* απόφαση, λόγω της διαθέσιμης, μεγάλου μεγέθους, εγκαταλελειμμένης έκτασης του πρώην Ιπποδρόμου, η οποία βρισκόταν σε σχετικά κοντινή απόσταση από το ιστορικό κέντρο. Σχετικά με την επιλογή του χώρου, η Έλλη Ανδριοπούλου αναφέρει:

«Δεν γνωρίζω τις λεπτομέρειες, ξέρω ότι γενικά υπήρχε μεγάλη δυσκολία να βρεθεί χώρος που να έχει τη διάσταση, τα τετραγωνικά που χρειάζονταν για την ΕΒΕ, οπότε τα κριτήρια ήταν το μέγεθος του χώρου και η απόσταση από το κέντρο της Αθήνας. Να είναι όσο πιο κοντά. Δηλαδή, θα μπορούσε να βρεθεί και κάτι στο Μαρκόπουλο, ας πούμε, ή κάτι στο Λεκανοπέδιο, αλλά λίγο πιο απομακρυσμένο. Άρα προσπαθούσαμε να βρούμε τον μεγαλύτερο δυνατό χώρο για τις συγκεκριμένες ανάγκες του έργου, όσο πιο κοντά στο κέντρο της Αθήνας γίνεται, γιατί προφανώς στο κέντρο τέτοιος χώρος δεν υπάρχει. Θα ήταν το ιδανικό, αλλά είναι μια πολύ παλιά πόλη για να έχει τόσο άδειο χώρο στο κέντρο της» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Όσον αφορά δε τη σύνδεση της επέμβασης με τον γενικότερο σχεδιασμό της βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης της Αθήνας και του πολεοδομικού συγκροτήματος, υποστηρίζει:

«Όχι, δεδομένου ότι δεν ξεκίνησε με μια τέτοια λογική. Ξεκίνησε για να καλυφθούν οι ανάγκες των δύο Οργανισμών που αιτήθηκαν νέες εγκαταστάσεις. Από εκεί και πέρα, η συνεργασία με το Κράτος έχει υπάρξει στενότατη από την αρχή του έργου, οπότε αυτό είναι μια ερώτηση μάλλον προς το κράτος και τα αρμόδια Υπουργεία, για το πώς, γνωρίζοντας ότι προχωράει αυτό το έργο, πώς αυτό μπορεί να συνδεθεί με άλλα πράγματα, παρά από το Ίδρυμα που έκανε αυτό το μεμονωμένο έργο και που προφανώς και δεν χαράσσει πολιτική ανάπλασης» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Αντίθετη άποψη έχει ο Δήμαρχος της Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος, σύμφωνα με τον οποίο, η εν λόγω επέμβαση εντάσσεται απόλυτα στις κατευθύνσεις και προτάσεις του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας, ενώ συνδέεται και με τον ευρύτερο σχεδιασμό της πόλης της Καλλιθέας, όπως επίσης και με το σύνολο των παρεμβάσεων που αφορούν στο παραλιακό μέτωπο της Αττικής:

«Εξ όσων γνωρίζω, οι συγκεκριμένες χρήσεις και λειτουργίες περιγράφονται ακριβώς και από το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας. Δημιουργείται ουσιαστικά ένας πόλος πολιτισμού και αναψυχής που έχει μια πολύ σημαντική περιβαλλοντική διάσταση στην Καλλιθέα, συνδέεται με τα τεκταινόμενα στην παραλιακή ζώνη και την ανάπλαση της παραλίας, συμβάλλει, προσθέτει τόσο στον πολιτισμό της

Εικόνα 5-16. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016)

χώρας μας στις υποδομές πολιτισμού, αφού πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα έργα που έχουν γίνει στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια σε επίπεδο υποδομών στον πολιτισμό, όσο και συνδέεται με τις υπόλοιπες υποδομές που βρίσκονται στο παραλιακό μέτωπο της Αττικής, όπως ενδεικτικά, είναι οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις, οι κοντινές μαρίνες, το ΣΕΦ, το Tae kwon do που έχει προορισμό για Συνεδριακό Κέντρο. Άρα, λοιπόν, συνδέεται απόλυτα η συγκεκριμένη επέμβαση με τον σχεδιασμό του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας αλλά και με τον ευρύτερο σχεδιασμό της πόλης της Καλλιθέας» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Όσον αφορά την περίπτωση της επέμβασης στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου, η Μαρία Γιαννικουρή υποστηρίζει ότι τις τελευταίες τρεις δεκαετίες η φιλοσοφία σχεδιασμού του Δήμου είχε γενικότερα ως άξονα τις στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης, με αποτέλεσμα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η πόλη να διαθέτει ήδη ένα μεγάλο δίκτυο πεζοδρόμων μέσα στον ιστό της πόλης και να έχει συμμετάσχει σε μελέτη σχετικά με την ένταξη του ποδηλάτου στην πόλη σε συνεργασία με το Πολυτεχνείο και την ομάδα του καθηγητή Θ. Βλαστού.

«[...] άρα στην πόλη του Μοσχάτου είχαν χαραχτεί οι άξονες για τη βιώσιμη κινητικότητα εδώ και πάρα πολλά χρόνια. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να υλοποιούμε τμηματικά κάποια κομμάτια» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Η επέμβαση ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω αποτελεί μια παρέμβαση που, ενδεχομένως, δεν φιλοδοξεί να έχει αντίκτυπο στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας, εντάσσεται, όμως, στη συνολικότερη στρατηγική για τη βιώσιμη ανάπτυξη του Δήμου, την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών, όπως αυτή αποτυπώθηκε στα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Δήμου για τις περιόδους 2012-2014 και 2015-2019. Όπως αναφέρει ειδικότερα ο Γεώργιος Παπαδιάς (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016):

«[...] στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα του Δήμου για την περίοδο 2015-2019, έχει σχεδιαστεί ο Άξονας 1 «Περιβάλλον και Ποιότητα Ζωής» που περιλαμβάνει επτά (7) μέτρα, με γενικούς και ειδικούς στόχους που έχουν σχέση με τις υποδομές, την προστασία και την αναβάθμιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, με παρεμβάσεις σε συγκεκριμένους τομείς που συνθέτουν τους θεματικούς άξονες. Το πα-

ρόν έργο συνδέεται με τη γενικότερη στρατηγική του Δήμου ως προς την επίτευξη των μέτρων αυτών:

› Ανάπτυξη – εκσυγχρονισμός – συμπλήρωση υποδομών για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη

› προστασία και αειφόρος διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος

› βελτίωση της καθαριότητας και της διαχείρισης απορριμμάτων

› βελτίωση και διαχείριση του περιβάλλοντος, των τεχνικών υποδομών και των δικτύων εξυπηρέτησης

› βελτίωση της ποιότητας ζωής και της καθημερινότητας του πολίτη».

5.3.1.4 Πρότυπα / μοντέλα και βέλτιστες πρακτικές

Σε όλες τις συνεντεύξεις, εκτός από εκείνη που αφορά την πλατεία Βαρβακείου και την επέμβαση στο Μοσχάτο, αναφέρθηκαν παραδείγματα τα οποία λειτούργησαν ως πρότυπα για τις αναπλάσεις. Για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων και για το ΚΠΙΣΝ πρόκειται για παραδείγματα από το εξωτερικό, ενώ για την πλατεία Κοτζιά και το Αιγάλεω για παραδείγματα που είχαν ήδη υλοποιηθεί στην Αθήνα. Στην περίπτωση του Μοσχάτου δηλώθηκε ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν πρότυπα, αλλά ο σχεδιασμός βασίστηκε στα χαρακτηριστικά της περιοχής και τους διαθέσιμους πόρους.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την πλατεία Βαρβακείου, η Σαμάνθα Φανού δεν θεωρεί ότι συγκεκριμένα παραδείγματα λειτούργησαν ως πρότυπο ή παράδειγμα για την υλοποίησή της (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016). Ο Δρόσος Μακρής θεωρεί ότι αντίστοιχες επεμβάσεις που έγιναν στο εξωτερικό –συνδυασμός υπόγειου χώρου στάθμευσης και πλατείας που μπορεί να υποδεχτεί πολλαπλές δραστηριότητες– έδωσαν πιθανόν την κατεύθυνση για την επέμβαση στην πλατεία Κοτζιά, χωρίς όμως να γίνεται πιο συγκεκριμένος. Αναφέρει, εντούτοις, ως πρότυπο την επέμβαση ανάπλασης του βιομηχανικού πάρκου του Γκαζιού από τον Δήμο Αθηναίων, η οποία είχε αρχίσει να υλοποιείται από το 1987. Η προσέλκυση επισκεπτών και η λειτουργία του χώρου ως πόλου έλξης μέσω της διοργάνωσης πολλαπλών δραστηριοτήτων αναδεικνύονται από τα λεγόμενά του ως τα θετικά στοιχεία της επέμβασης στο Γκάζι:

«Οπωσδήποτε, στο εξωτερικό, είδαμε να λειτουργούν τέτοιες δομές και αυτές ίσως μας έδωσαν την κατεύθυνση να κάνουμε κάτι. [...] ένα έργο που να έχει κάποιο χαρακτήρα [...] μια σύνθετη λειτουργία [...] είχαμε ξεκινήσει σαν δήμος την ανάπλαση του βιομηχανικού πάρκου του Γκαζιού. [...] Έπρεπε πρώτον να αναδειχθεί ο βιομηχανικός πλούτος, ο μουσειακός βιομηχανικός πλούτος και παράλληλα να λειτουργήσει σαν πόλος έλξης. Και από ότι βλέπουμε κατά καιρούς, αλλά με συνεχή ροή, όχι αποσπασματικά, γίνονται εκδηλώσεις, χειμώνα-καλοκαίρι., στα κτίρια του Γκαζιού. Πάνε και τα σχολεία, επισκέπτονται και μαθαίνουν για το Γκάζι, την ιστορία του» (συνέντευξη Δ. Μακρής, 2.8.2016).

Σχετικά με τα έργα της ενοποίησης, η Ντ. Γαλάνη υπογραμμίζει τις ιδιαιτερότητες του τόπου που δυσχέραιναν σε σημαντικό βαθμό την ακριβή μεταφορά προ-

τύπων από το εξωτερικό, παρά, βέβαια, το ότι προφανώς υπήρξε διερεύνηση και μελέτη παρόμοιου τύπου επεμβάσεων:

«Ως πρότυπο δεν ήταν εύκολο να βρεις ένα έργο να το χρησιμοποιήσεις, αλλά όλοι όσοι ασχολήθηκαν με αυτά τα έργα, είχαν χρησιμοποιήσει βιβλιογραφίες από πάρα πολλές περιοχές. Η Αθήνα έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες όμως. Δηλαδή, δεν μπορείς να μεταφέρεις αυτό που θα βρεις στη βιβλιογραφία αυτούσιο. Καταρχάς γιατί τα αρχαία είναι παντού. [...] Μπορεί στα τρία εκατοστά να βρεις αρχαία. Είναι άλλη η λογική, άλλη προσέγγιση, άλλη η ποιότητα αρχαίων. Δηλαδή δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχουν αρχαία και σε πολλές άλλες χώρες, αλλά η ποιότητα αυτών των αρχαίων είναι μοναδική και πολύ υψηλή. [...] Ως πρότυπο δεν θα το έλεγα, αλλά το ότι χρησιμοποιείς και βιβλιογραφία σε πάρα πολλά θέματα, από τη χρήση των υλικών σε αντίστοιχες κατασκευές. Μάλιστα κάποιοι ειδικά για τη Διονυσίου Αεροπαγίτου είχανε πει ότι είναι και κάπως δυτικότροπο το pavé. Ότι ήταν επηρεασμένο. Αλλά κι αυτό έγινε με υλικά ελληνικά, μπήκαν τέτοιες προδιαγραφές στην προσπάθεια να προσαρμοστεί ακόμα και χρωματικά στο βράχο της Ακροπόλεως. Ήταν στοιχεία που δεν μπορείς να πεις ότι «τα πήρα και τα έφερα», αλλά το ότι παρεμβάσεις ειδικά στην Ιταλία με υλικά αντίστοιχα σίγουρα χρησιμοποιήθηκαν [...]» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Επισημαίνει δε ότι η ανάθεση των μελετών των έξι αρχαιολογικών χώρων και της Διονυσίου Αεροπαγίτου σε διαφορετικά γραφεία «δημιούργησε ένα πολλαπλό λεξιλόγιο, όπου ο καθένας έφερε και τη δική του εμπειρία και τη δική του βιβλιογραφία και ανάλογα με την περίπτωση προσαρμοζόταν. Ένα μειονέκτημα έχει αυτό, το οποίο ήταν πολύ σημαντικό νομίζω καθώς έδινε ένα ενδιαφέρον σε κάθε χώρο. Το ότι τελικά προτείνονται διαφορετικού τύπου φωτιστικά, διαφορετικού τύπου εμπόδια μεταλλικά, διαφορετικού τύπου καθιστικά και όλα αυτά και δημιουργούν δυσκολίες στη συντήρηση από τον Δήμο. Αλλά από την άλλη πλευρά, είχαμε πάρα πολλές προσεγγίσεις, που νομίζω ότι τελικά μάλλον βοήθησαν» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Στην περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, η Έλλη Ανδριοπούλου, αναφέρεται σε γνωστά και αξιόλογα αντίστοιχα παραδείγματα στο εξωτερικό:

«[...] έχουμε ένα απίστευτο δίκτυο Οργανισμών, που ο καθένας μπορεί κάτι να προσφέρει σε επίπεδο βέλτιστων πρακτικών. [...] έχουμε μιλήσει με το Linkon Center, με το Barbican, γενικά με πολιτιστικούς οργανισμούς, αλλά και με Πάρκα. Το πιο κοντινό παράδειγμα ανάπλασης ήταν η δημιουργία του Millenium Parc στο Σικάγο, το οποίο ήταν μια πολύ στοχευμένη ανάπλαση του Δήμου του Σικάγο και άλλαξε πάρα πολύ την περιοχή [...] από την εγκληματικότητα στην περιοχή, μέχρι την εμπορική κίνηση, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, γι' αυτό είχαν γίνει πολλές μελέτες για την επίδραση που είχε και ήταν κάτι που μελετήσαμε. Αλλά γενικά μπορώ να πω ότι το θέμα των βέλτιστων πρακτικών είναι κάτι που ακολουθήσαμε, από το θέμα της ακουστικής με τους καλύτερους συμβούλους παγκοσμίως στην αίθουσα της Λυρικής, μέχρι και σε επίπεδο προετοιμασίας της λειτουργίας του έργου.

Έχουμε μιλήσει με τους μεγαλύτερους πολιτιστικούς Οργανισμούς, με τα μεγαλύτερα πάρκα, με το Central Parc στη Νέα Υόρκη [...] οπότε έχουμε αξιοποιήσει

όλο αυτό το δίκτυο που έχει το Ίδρυμα για να μάθουμε από αυτό και να εφαρμοστεί ότι ταιριάζει εδώ [...]» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Όσον αφορά την επέμβαση ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω, ο Γεώργιος Παπαδιάς αναφέρει ως πρότυπο τη μελέτη με τίτλο «Ανάπλαση της λεωφόρου Θηβών με στοιχεία βιοκλιματικού χαρακτήρα» της ομάδας ερευνών κτιριακού περιβάλλοντος του Πανεπιστημίου Αθηνών – Τμήμα Φυσικής – Τομέας Εφαρμογών Φυσικής, που συντάχθηκε στο πλαίσιο υλοποίησης προγράμματος δράσεων για την αναβάθμιση των θερμικών και βιοκλιματικών συνθηκών στην περιοχή της Δυτικής Αττικής (αρχιτέκτων μηχ. Φ. Ξυράφη, μηχανολόγος μηχ. Στ. Αρ. Βενιέρης) και είχε ανατεθεί με προγραμματική σύμβαση από την ΤΕΔΚΝΑ στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

5.3.2 Επιπτώσεις και κοινωνική αποδοχή των αστικών επεμβάσεων

5.3.2.1 Διερεύνηση των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων

Όσον αφορά τις επεμβάσεις ανασχεδιασμού των πλατειών Κοτζιά και Βαρβακείου, από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι δεν υπήρξαν μελέτες αξιολόγησής τους και διερεύνησης των επιπτώσεών τους, κοινωνικών, οικονομικών, ή περιβαλλοντικών, ούτε κατά τη φάση του σχεδιασμού τους ούτε μετά την υλοποίησή τους. Δεν προβλεπόταν εκείνη την περίοδο, από το θεσμικό πλαίσιο, όπως άλλωστε ούτε και σήμερα, για όλες τις κατηγορίες αστικών επεμβάσεων. Η Σαμάνθα Φανού επισημαίνει:

«Μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες μελέτες στο Δήμο. Σαν φιλοσοφία και μεθοδολογία αρχίζει να απλώνεται. Γίνεται τώρα η αρχή. Μέχρι να γίνει όμως η θεσμοθέτηση θα πάρει καιρό» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Σε σχέση με τις αναδιαμορφώσεις των πλατειών Ομονοίας και Μοναστηρακίου από την ΕΑΧΑ ΑΕ, η μελέτη των βασικών στόχων, έτσι όπως αυτοί τέθηκαν στην προκήρυξη των δύο διαγωνισμών, δεν δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο ζήτημα των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων. Στα στοιχεία που παρέχονται στους διαγωνιζόμενους δεν συμπεριλαμβάνεται καμία σχετική ανάλυση.

Επίσης, από τη σχετική συνέντευξη για τις πλατείες αυτές και την πεζοδρόμηση της Δ. Αεροπαγίτου έγινε φανερό ότι, παρά το γεγονός ότι το πρόγραμμα ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων αποτελούσε ένα σύνολο από αστικές επεμβάσεις με ποικίλες πιθανές επιδράσεις στις περιοχές άμεσης επιρροής της, δεν υπήρξαν μελέτες σχετικά με την αξιολόγησή τους που να έγιναν από την ΕΑΧΑ ΑΕ κατά τη διάρκεια λειτουργίας της. Σύμφωνα με τη Ντόρα Γαλάνη, δεν υπήρξε ποτέ επίσημα διατυπωμένη προσπάθεια αξιολόγησης ως τμήμα της διαδικασίας:

«[...] όλα τα έργα έχουν συνεισφέρει με τον τρόπο τους στη συνολική αυτή παρέμβαση που πιστεύω ότι άλλαξε το ιστορικό κέντρο, σε πολλές περιπτώσεις πολύ πετυχημένα, σε άλλες λιγότερο, σε άλλες με επιπτώσεις κοινωνικές που δεν είναι πάντα καταμετρημένες. [...] δεν υπήρχαν σε πολλές περιπτώσεις συ-

γκεκριμένες μελέτες κοινωνικών επιπτώσεων. Τουλάχιστον από εμάς δεν είχαν αποτιμηθεί αυτά τα γεγονότα με μελέτες, δεν έγινε ποσοτικοποίηση αν θες αυτών των πραγμάτων. Είναι μια ενστικτώδης προσέγγιση που έχουμε όλοι εμείς που δουλέψαμε. Φαντάζομαι ότι τώρα που έκλεισε κιόλας, αρχίζουν κι υπάρχουν περισσότερες μελέτες που μπορούν να δουν τι υπήρχε, τι υπάρχει, αν υπήρξε φαινόμενο απομάκρυνσης κάποιων χρήσεων και προσέλκυση άλλων, εάν σε κάποια σημεία υπάρχει κατάχρηση» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Προσθέτει δε ότι είχε ξεκινήσει να γίνεται μια σχετική μελέτη στο Σχέδιο Πλαίσιο, η οποία όμως δεν προχώρησε σαν συγκεκριμένη διαδικασία. Θεωρεί εντούτοις ότι εάν η ΕΑΧΑ ΑΕ είχε μεγαλύτερη διάρκεια ζωής ή της δινόταν χρόνος μετά την ολοκλήρωση των έργων της, θα μπορούσε να κάνει αυτή την προσπάθεια:

«Μάλλον το είχε και στο πρόγραμμα και στη σκέψη, αλλά δεν υλοποιήθηκε ποτέ, τουλάχιστον από εμάς. Τώρα μπορεί να έχει γίνει σε άλλες, με πρωτοβουλία κάποιων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και να μην το ξέρω, δεν μπορώ να το πω. Αλλά πάντως δεν πρόλαβε η Ενοποίηση. Τα χρόνια που έζησε, τέλος πάντων, λειτουργούσε πάντα σε ρυθμούς τρέλας, με πολύ λίγο κόσμο και πάρα πολλούς εξωτερικούς συνεργάτες και ήταν, ειδικά πριν το 2004, δεν το συζητώ, αλλά και μετά, ήταν έντονοι οι ρυθμοί γιατί είχαν μειωθεί και οι απασχολούμενοι» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, δεν πραγματοποιήθηκαν μελέτες αξιολόγησης των επεμβάσεων, ούτε στην περίπτωση της ανάπλασης πράσινων κοινόχρηστων χώρων κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής του Δήμου Μοσχάτου-Ταύρου, αλλά ούτε και στην περίπτωση της ανάπλασης της οικιστικής περιοχής του Δήμου Αιγάλεω. Εντούτοις, στην περίπτωση της επέμβασης στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου, λόγω των απαιτήσεων του χρηματοδοτικού προγράμματος στο οποίο εντάχθηκε η επέμβαση, υπήρξε μετά την ολοκλήρωσή της μέτρηση των αποτελεσμάτων όσον αφορά την «αύξηση του πρασίνου στο συγκεκριμένο τμήμα παρέμβασης», αλλά και γενικότερα την «αύξηση του πρασίνου στο σύνολο της πόλης. Ήταν ένας στόχος ο οποίος έπρεπε να δηλωθεί στην αρχή και ο οποίος μετρήθηκε στο τέλος ποσοτικά και ποιοτικά» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Από το σύνολο λοιπόν των επεμβάσεων που μελετήθηκαν, μόνο στην περίπτωση του ΚΠΙΣΝ υπήρξε ανάθεση συνολικής μελέτης επιδράσεων από την κατασκευή και τη λειτουργία του έργου από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ), η οποία εκπονήθηκε το 2010 από το γραφείο συμβούλων The Boston Consulting Group (BCG). Η μελέτη επικαιροποιήθηκε το 2016, εν όψει της επικείμενης ολοκλήρωσης του έργου και λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές στις μακροοικονομικές συνθήκες της χώρας λόγω της κρίσης. Η μελέτη διερευνά τις περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές επιδράσεις του έργου μέσα από τρεις βασικές θεματικές ενότητες: τη θετική επίδραση του ΚΠΙΣΝ στην εικόνα της Ελλάδας και τους κατοίκους της, την καθιέρωση του ΚΠΙΣΝ ως παγκόσμιου προτύπου περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και τη σημαντική οικονομική συμβολή του εν καιρώ κρίσης (BCG, 2016).

Σε σχετική ερώτηση για το αν προβλέπεται να υπάρξει παρόμοια μελέτη σχετι-

κή με τις επιδράσεις και τα αποτελέσματα του υλοποιημένου πλέον έργου, η Έλλη Ανδριοπούλου επισημαίνει ότι η επικαιροποιημένη μελέτη, που δημοσιεύτηκε τον Φεβρουάριο του 2016, περιείχε και κάποιες επιδράσεις που έχουν ήδη υλοποιηθεί, ενώ υπάρχει πιθανότητα επανάληψης της μελέτης για τη διερεύνηση των επιπτώσεων σε βάθος χρόνου:

«Για παράδειγμα, οι οικονομικές επιδράσεις κατά τη διάρκεια της κατασκευής, το πόσες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν ή το πόσα χρήματα ουσιαστικά κυκλοφόρησαν μέσα στην οικονομία, τι αύξηση είχε στο ΑΕΠ η δημιουργία αυτού του έργου κατά τη διάρκεια της κατασκευής, είναι πια στοιχεία τα οποία είναι πραγματικά δεδομένα. Υπάρχουν κι άλλα στοιχεία τα οποία είναι προβλέψεις. Υπάρχει η σκέψη σε ένα βάθος χρόνου να επαναληφθεί αυτή η έρευνα πια, αφού θα έχει λειτουργήσει και να υπάρχει η τελική ας πούμε μελέτη επιδράσεων, ίσως τρία, πέντε, χρόνια μετά την έναρξη λειτουργίας» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Από την πλευρά του Δήμου Καλλιθέας, η απάντηση στο ίδιο ερώτημα για την ύπαρξη μελέτης διερεύνησης των επιπτώσεων του έργου, είτε κατά τη φάση υλοποίησης είτε μετά την ολοκλήρωσή του, η απάντηση είχε μάλλον απογοητευτική χροιά, καθώς, όπως επισημαίνει ο Δήμαρχος Δημήτριος Κάρναβος, ο Δήμος δεν διαθέτει ούτε το ανθρώπινο δυναμικό αλλά ούτε και τη χρηματοδοτική δυνατότητα για κάτι τέτοιο:

« [...] Ο Δήμος Καλλιθέας, αλλά και όλη η αυτοδιοίκηση δεν διαθέτουνε την υποδομή και τη δυνατότητα να κάνουν τέτοιου είδους μελέτες διερεύνησης επιπτώσεων και πραγματικά θα ήτανε χρήσιμες. [...] Θα ήταν πάρα πολύ χρήσιμες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των χρηματοδοτικών εργαλείων που υπάρχουν στο μέλλον, οι οποίοι δείκτες είναι απαραίτητοι, οι περιβαλλοντικοί, οι κοινωνικοί, οι οικονομικοί δείκτες είναι απαραίτητοι, όχι μόνο για τη χάραξη πολιτικών, αλλά και για την απορρόφηση και χρηματοδοτικών εργαλείων. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ο Δήμος Καλλιθέας, που είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος Δήμος του Λεκανοπεδίου, δεν έχει στον Οργανισμό Εσωτερικής Υπηρεσίας αλλά και δεν διαθέτει κανένα εργαζόμενο που να έχει πτυχίο περιβαλλοντολόγου. Δεν έχουμε ούτε ανθρωπολόγους, ούτε πολιτικούς επιστήμονες. Δεν υπάρχουν στον ΟΕΥ ενός Δήμου τέτοιου είδους ειδικότητες. [...] ούτε κοινωνιολόγου, άρα δεν υπάρχει χώρος για εκτέλεση τέτοιου είδους κοινωνικών ερευνών και μάλιστα και αν ακόμα ανατεθεί μια τέτοια υπηρεσία, μια τέτοια έρευνα, δεν υπάρχει τρόπος να επιβλεφθεί με τη σειρά της από τον Δήμο. [...] Βέβαια νομίζω ότι πρώτος που πρέπει να το αξιολογήσει είναι αυτός που το χρηματοδότησε και το σχεδίασε. Αλλά και εμείς με τη σειρά μας, μας ενδιαφέρει, το είπα, και η επίδραση προς την κοινωνία. [...] αλλά όλα είναι κάτω από το πρίσμα της εξεύρεσης χρηματοδοτικών πόρων. Δηλαδή, θα μπορούσε ένα τέτοιο αντικείμενο να είναι στο πλαίσιο μιας κοινοτικής πρωτοβουλίας, ή κάποιας χρηματοδότησης από τη ΓΓΕΤ, όχι με ίδιους πόρους, τους πενιχρούς ήδη πόρους του Δήμου. Δεν υπάρχει τέτοια δυνατότητα ούτε για άμεσα προγράμματα» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

5.3.2.2 Επιπτώσεις των επεμβάσεων και «ωφελούμενες» ομάδες πληθυσμού

Λόγω της έλλειψης μελετών διερεύνησης των επιπτώσεων πριν και μετά από το σχεδιασμό και την υλοποίηση της πλειονότητασς των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων, με εξαίρεση το ΚΠΙΣΝ, ο εντοπισμός των επιπτώσεων, ειδικότερα σε κοινωνικό επίπεδο, και των «ωφελούμενων» ομάδων περιορίστηκε σε αυτές που αναφέρθηκαν κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων.

Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις των αστικών επεμβάσεων

Οι συνεντευξιαζόμενοι/-ες, όταν κλήθηκαν να αξιολογήσουν τις επιπτώσεις, θετικές και αρνητικές, των υλοποιημένων έργων, αναφέρθηκαν σε επιδράσεις που θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε μια σειρά από θεματικές. Οι διαφορετικές θεματικές ενότητες που αναδείχθηκαν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια ή ακόμα και ως ποιοτικοί δείκτες, μετά από κατάλληλη επεξεργασία, κατά την κατάρτιση διαδικασιών αξιολόγησης των κοινωνικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων (βλ. Κεφάλαιο 8.2.4.2).

Στις αναπλάσεις των πλατειών Κοτζιά, Βαρβακείου και Ομονοίας, κύριο ζητούμενο, σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους, ήταν η απομάκρυνση των περιθωριακών και παραβατικών χρήσεων από τον χώρο, με την προσέλκυση επισκεπτών κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας. Στην πλατεία Κοτζιά ο στόχος κρίνεται ότι έχει επιτευχθεί, παράλληλα με τη βελτίωση της όψης της πόλης σε επίπεδο γειτονιάς. Στην πλατεία Βαρβακείου, ο αρχικός σχεδιασμός (αρχές δεκαετίας 1990), αλλά και άλλοι λόγοι (το αναψυκτήριο ήταν ανοιχτό μόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας και δεν υπήρχε ορατότητα της πλατείας καθώς ήταν υπερυψωμένη), οδήγησαν στη μετατροπή του χώρου σε τόπο περιθωριακών χρήσεων. Η νέα ανάπλαση που έχει δρομολογηθεί σκοπεύει να λύσει τα προαναφερθέντα προβλήματα ώστε να προσελκύσει χρήσεις και λειτουργίες που θα ευνοούν τη διαρκή επισκεψιμότητα του χώρου:

«Εάν ο συγκεκριμένος χώρος αποκτήσει χρήσεις και λειτουργίες που θα προσελκύουν διαρκή επισκεψιμότητα, τότε θα μιλάμε για σημαντική αναβάθμιση της περιοχής που, σε συνδυασμό με τα έργα αποκατάστασης της Δημοτικής Αγοράς, θα συμβάλει πολλαπλασιαστικά στη γενικότερη αναβάθμιση του Ιστορικού Κέντρου» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Στη συζήτηση για την ενοποίηση, η Ντόρα Γαλάνη, αν και επισήμανε ότι μόνο αόριστα μπορεί να απαντήσει την ερώτηση σχετικά με τις επιπτώσεις των επεμβάσεων, εξέφρασε την άποψη ότι ήταν κατά κύριο θετικές και σε «κοινωνικό επίπεδο διότι ακόμα κι αυτός που δεν ζει στο κέντρο, νοιώθει μια ικανοποίηση να ζει στο κέντρο της πόλης του, τον εκφράζει δηλαδή το στίγμα της Αθήνας διεθνώς [...]» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Ως θετικό στοιχείο θεωρεί την περιβαλλοντική αναβάθμιση των περιοχών γύρω από τα μνημεία όλων των περιόδων με την απομάκρυνση της κυκλοφορίας, καθώς και τη δυνατότητα ανάπτυξης μιας διαλεκτικής με τα μνημεία περπατώντας

άνετα δίπλα σ' αυτά. Τόνισε επίσης τη σημασία που έχει η προσέλκυση νέων κατοίκων ή η διατήρηση των υφιστάμενων στις περιοχές ανάπλασης, γιατί συνοδεύεται από χρήση των χώρων κατά τη διάρκεια όλου του 24ωρου, από μεγαλύτερη καθαριότητα και ασφάλεια, κάτι το οποίο δεν επετεύχθη με τις επεμβάσεις που έγιναν. Ως αρνητική επίπτωση θεωρεί και την αύξηση των καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος που συνοδεύονται και από συνεχή εξάπλωση των τραπεζοκαθισμάτων:

«Αυτό για μένα εξακολουθεί να είναι πάρα πολύ σημαντικό, διότι τώρα που βρίσκομαι στη Διεύθυνση Αρχιτεκτονικής, που βλέπω ότι ακόμα δίνουμε χρήσεις για καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος και τραπεζοκαθίσματα, βλέπω ότι αυτό τελικά έχει γιγαντωθεί στο κέντρο και δεν είναι πάντα κάτι που επιθυμούμε έτσι; Δίνει ένα ενδιαφέρον, αλλά δεν μπορεί να είναι το κέντρο ας πούμε η Disneyland της Αθήνας. Πρέπει κάπως να έχει ζωή, κατοίκους. Σε αυτό το βαθμό η Εταιρεία δεν μπορούσε βέβαια μόνη της να το πετύχει αυτό το πράγμα. Δεν νομίζω ότι ούτε το Υπουργείο, ούτε η Εταιρεία πέτυχαν να φέρουν κατοίκους στο κέντρο κι αυτό είναι αυτό που λείπει. Αν επιστρέψουν κάποιοι κάτοικοι, συγκεκριμένα στην αρχή προφανώς νέοι, φοιτητές, ζευγάρια χωρίς παιδιά, γιατί είναι ένα θέμα το πώς θα το χειριστείς όλο αυτό, πιστεύω ότι θα είναι πολύ πιο σημαντική η όλη επέμβαση στο κέντρο. Αυτό είναι κάτι που δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί, παρόλο που εμείς είχαμε σκεφτεί διάφορα πράγματα και τα είχαμε προτείνει κατά καιρούς. Η πιο συγκεκριμένη παρέμβαση ήταν όταν εγώ είχα πρωτοαναλάβει Πρόεδρος στην Επιτροπή Περιβάλλοντος της Βουλής [...] που είχαμε πει τι κίνητρα θα μπορούσαν να δοθούν ακριβώς για να υπάρξει κατοικία. [...] Δηλαδή δεν αρκεί ούτε η ανάπλαση των όψεων, ούτε οι πεζόδρομοι, ούτε οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, ούτε τίποτα από όλα αυτά δεν είναι αρκετό» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Στην περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, όπως και στην ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων, τονίστηκε ότι η δημιουργία ενός νέου τοπόσημου και η βελτίωση της εικόνας του κέντρου αντίστοιχα, αναβάθμισαν την ταυτότητα και την αξία της πόλης διεθνώς κι αυτό έχει θετικές επιδράσεις όχι μόνο στους ίδιους τους κατοίκους αλλά και στον τουρισμό. Ειδικά για το ΚΠΙΣΝ, ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος επισήμανε ότι ήταν ακόμη νωρίς για να αποτιμηθούν οι κοινωνικές επιδράσεις, καθώς το έργο δεν είχε παραδοθεί ακόμη στο σύνολό του τη χρονική στιγμή που έγινε η συνέντευξη. Παρόλα αυτά, υπογράμμισε τα κυκλοφοριακά προβλήματα που προέκυψαν με το νέο έργο, δεδομένου ότι δεν υπήρξε σωστή κυκλοφοριακή μελέτη:

«Υπάρχουν και αρνητικές επιπτώσεις, αυτό που λέμε εμείς οι οικονομολόγοι, εξωτερικές αντιοικονομίες. Δεν ήταν σωστά μελετημένη μέχρι τώρα η κυκλοφορία, η πρόσβαση. Πρόσφατα ο ΟΑΣΑ έχει κάνει κάποιες προτάσεις για πύκνωση και αλλαγές στάσεων των δρομολογίων του. Δεν υπάρχει Μετρό [...] προς την ευρύτερη περιοχή, όταν υπάρχει το Κέντρο Πολιτισμού, που περιγραφόταν από το Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας, όταν υπάρχει το Tae kwon do, όταν υπάρχει το Ωνάσειο, το Ευγενίδειο, πιο πάνω το Πάντειο Πανεπιστήμιο. [...] Υπάρχουν κυκλοφοριακοί φόρτοι αυτή τη στιγμή και πρέπει να αντιμετωπιστούν άμεσα. Υπάρχει διαβούλευση και σχεδιασμός» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Όσον αφορά την επέμβαση ανάπλασης στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου, η Μαρία Γιαννικουρή θεωρεί ότι οι επιπτώσεις, τόσο σε κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο όσο και στο περιβάλλον, ήταν θετικές. Όπως επισημαίνει:

«Σαφέστατα, όσον αφορά τον κοινωνικό χαρακτήρα του έργου, μπορούν πιο άνετα να επισκέπτονται έναν ωραίο χώρο οι κάτοικοι, ιδιαίτερα οι κάτοικοι οι οποίοι έχουν θέα πια αυτό το πάρκο και είναι η συνέχεια της αυλής τους το πάρκο. [...] Περπατώντας μάλιστα θα δούμε και κάποιες διαμορφώσεις που έχουν κάνει στο πίσω μέρος των ακαλύπτων χώρων, έτσι ώστε να συνδέονται με το πάρκο [...]» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Προσθέτει, επίσης, ότι ο σχεδιασμός προέβλεπε να ασφαλίζουν οι χώροι, με πύλες εισόδου, οι οποίες κλείνουν το βράδυ για καλύτερη ασφάλεια των κατοικιών - καθώς «μαζί με τα θετικά έχεις και τα αρνητικά», όπως παραβατικές συμπεριφορές που παρατηρήθηκαν – με αποτέλεσμα, ειδικότερα στο τμήμα της επέμβασης που γειτνιάζει με τις παλιές κατοικίες, οι διαμορφώσεις να είναι τέτοιες ώστε οι κάτοικοι θεωρούν «ότι είναι προέκταση του σπιτιού τους και της αυλής τους αυτό το κομμάτι και το προσέχουν» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Η ανάπλαση που υλοποίησε ο Δήμος Αιγάλεω, σύμφωνα με τα λεγόμενα του συνεντευξιαζόμενου, έχει άμεση επίδραση στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, όπως και στην αναβάθμιση της εικόνας της πόλης για την ανάπτυξη του αστικού τουρισμού. Δίνει έμφαση τόσο στα κοινωνικά οφέλη (βελτίωση της ποιότητας ζωής του συνόλου των κατοίκων με αναβαθμισμένο επίπεδο ασφάλειας και μειωμένους δείκτες οδικών ατυχημάτων, συγκράτηση του πληθυσμού αλλά και προσέλκυση νέων κατοίκων λόγω της αναβαθμισμένης εικόνας της πόλης και της δημιουργίας νέων εξυπηρετήσεων, θετική επίδραση στην υγεία των κατοίκων, παροχή χώρων αναψυχής, ξεκούρασης και διαφυγής από την καθημερινή ένταση), όσο και στα περιβαλλοντικά (βελτίωση μικροκλίματος με τη χρήση περιβαλλοντικά φιλικών υλικών, περιορισμός των ενεργειακών αναγκών λόγω της χρήσης ΑΠΕ) και οικονομικά (ενδυνάμωση τοπικής οικονομίας, αύξηση τιμών και ζήτησης των ακινήτων πλησίον των χώρων πρασίνου) (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

Συνοψίζοντας, οι διαφορετικές θεματικές επιπτώσεων που αναδείχθηκαν από τις συνεντεύξεις ήταν οι ακόλουθες:

- επιστροφή κατοικίας,
- προσέλκυση διαφορετικών προφίλ κατοίκων,
- συνδυασμός χρήσεων και δραστηριοτήτων,
- επισκεψιμότητα κατά τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας,
- προσέλκυση διαφορετικών προφίλ επισκεπτών/-τριών,
- Περιορισμός περιθωριακών και παραβατικών χρήσεων στον χώρο,
- αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος,
- περιβαλλοντική επίδραση – αύξηση πρασίνου, βελτίωση μικροκλίματος, περιορισμός ενεργειακών δαπανών,
- τουριστική ανάπτυξη (έργα που λειτουργούν ως τοπόσημο στην πόλη),
- δημιουργία θέσεων εργασίας κατά τη διάρκεια της υλοποίησης,
- ενδυνάμωση τοπικής ανάπτυξης,

- αύξηση αξιών σε ιδιοκτησίες πλησίων χώρων πρασίνου,
- εξωτερικές αντιοικονομίες.

Ωφελούμενες ομάδες πληθυσμού

Στις περισσότερες συνεντεύξεις ως άμεσα ωφελημένο από τις επεμβάσεις αναφέρεται καταρχάς το σύνολο των πολιτών που απολαμβάνει τις αναβαθμισμένες περιοχές.

Σε ό,τι αφορά τις εξεταζόμενες επεμβάσεις ανάπλασης στο πλαίσιο της ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων, οι κάτοικοι δεν θεωρούνται ιδιαίτερα ωφελημένοι, καθώς στα περισσότερα από τα έργα δεν έχει επιστρέψει η κατοικία με τις θετικές επιδράσεις που αυτή συνεπάγεται στα θέματα ασφάλειας και καθαριότητας. Ειδικά όσον αφορά στην πεζοδρόμηση της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, επισημαίνεται το όφελος των ιδιοκτητών των γύρω κατοικιών, αν και οι κατοικίες τους είχαν ήδη πολύ υψηλή αξία λόγω της γειτνίασης με τον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης. Επίσης, από τις επεμβάσεις ανάπλασης στο ιστορικό κέντρο ωφελημένοι θεωρούνται και οι ιδιοκτήτες καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος.

Στην περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, επιπλέον ωφελημένοι είναι οι κάτοικοι των όμορων δήμων που επωφελούνται από την περιβαλλοντική αναβάθμιση, καθώς το πάρκο έχει διπλασιάσει το πράσινο της περιοχής, αλλά και από τη γειτνίαση με το Κέντρο Πολιτισμού, γεγονός που αποτυπώνεται, όπως επισημαίνει η Έλλη Ανδριοπούλου, στα στατιστικά των επισκεπτών, καθώς οι κάτοικοι της Καλλιθέας, του Φαλήρου, της Νέας Σμύρνης, του Μοσχάτου είναι αναλογικά περισσότεροι, όχι όμως περισσότεροι από το 50% αθροιστικά (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016). Ο Δήμαρχος Καλλιθέας επιβεβαιώνει το πλεονέκτημα των κατοίκων του Δήμου, λόγω των ποικίλων δωρεάν εκδηλώσεων που διοργανώνονται από το ΚΠΙΣΝ, αλλά και λόγω του κολυμβητηρίου που κατασκευάστηκε ως τμήμα των ανταποδοτικών μέτρων:

«Εν πρώτοις φαίνεται ότι υπάρχουν ωφελούμενοι αυτής της επέμβασης. Είναι όλοι οι πολίτες της Καλλιθέας, στο κομμάτι τουλάχιστον της ευεξίας και των επιλογών ψυχαγωγίας, αφού γίνονται πολλές εκδηλώσεις μερίμνη του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος μέχρι τώρα, οι οποίες για την ώρα είναι δωρεάν. Θα διέκρινα ιδιαίτερα τις οικογένειες, τις οικογένειες με μικρά παιδιά ότι είναι ωφελούμενες. Επίσης είναι, εδώ και πολλά χρόνια, ωφελούμενοι οι κάτοικοι της Καλλιθέας από το κολυμβητήριο που δεν είχαμε και το οποίο είναι κομμάτι των ανταποδοτικών, το οποίο ακόμα συνεχίζει και έχει ένα growth, μια ανάπτυξη, περίπου 15% των συνδρομών ετησίως» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Εικόνα 5-17. *Πλατεία Ομονοίας (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-18. *Πλατεία Κοτζιά (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-19. *Πλατεία Βαρβάκειος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-20. *Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-21. *Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-22. *Πεζόδρομος Απ. Παύλου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Ιούλιος 2006)*

Εικόνα 5-23. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016)*

Όσον αφορά την περίπτωση της επέμβασης στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου, η Μαρία Γιαννικουρή θεωρεί επίσης ωφελούμενους όλους τους κατοίκους, καθώς το πάρκο χρησιμοποιείται ευρέως απ' όλες τις ηλικιακές ομάδες:

«[...] μάλιστα με το πέρασμα του χρόνου συνήθισαν και τον τρόπο που λειτουργεί ο συγκεκριμένος χώρος και αυτοί που είναι στο κομμάτι αυτό, δηλαδή τα οικοδομικά τετράγωνα που γειτνιάζουν με την περιοχή παρέμβασης το θεωρούν καθημερινότητά τους. Δηλαδή θα πάνε να διαβάσουν την εφημερίδα τους, τα ηλικιωμένα άτομα, οι συνταξιούχοι, μαζεύει νεολαία. Ο Δήμος έχει κάνει κατά

Εικόνα 5-24. *Πάρκο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ στο Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου (Φωτογραφία Κ. Αβδελίδη, Νοέμβριος 2016)*

Εικόνα 5-25. *Ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων στον Δήμο Αιγάλεω (Φωτογραφία Κ. Γκόρτσος, Σεπτέμβριος 2016)*

καιρούς δραστηριότητες μέσα στο πάρκο, εκθέσεις ζωγραφικής, έχει κάνει για μικρά παιδάκια κάποιες εκδηλώσεις κλπ. Έχουν γίνει δηλαδή πολλές δραστηριότητες μέσα εκεί οι οποίες λόγω της κρίσης τώρα έχουν ατονήσει. [...] Νομίζω έχει ωφεληθεί η πόλη του Μοσχάτου και ειδικότερα θα έλεγα το ΒΔ τμήμα της πόλης» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Στην περίπτωση της επέμβασης ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω, ο Γεώργιος Παπαδιάς αναφέρεται επίσης στο σύνολο των κατοίκων, και ειδικότερα στις ευπαθείες ομάδες, αλλά και στις ομάδες πολιτών και τους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, καθώς και στους επισκέπτες:

«Ωφελούμενοι της επέμβασης είναι όλοι οι κάτοικοι της περιοχής του Δήμου Αιγάλεω που απολαμβάνουν τις αισθητικά και λειτουργικά αναβαθμισμένες υποδομές με τη διαμόρφωση κατάλληλων χώρων άθλησης, παιχνιδιού, αναψυχής και περιπάτου, αλλά και κοινωνικές ομάδες πολιτών και επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη γύρω περιοχή, καθώς και ευπαθείς ομάδες (πχ. ηλικιωμένοι, ΑΜΕΑ) και κυρίως τα παιδιά, αλλά και οι επισκέπτες από άλλες περιοχές της Αττικής» (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

5.3.2.3 Αποδοχή των επεμβάσεων και έκφρασή της

Το σύνολο των συνεντευξιαζόμενων υποστηρίζει ότι η αποδοχή των έργων από τους πολίτες υπήρξε θετική, κρίνοντας κυρίως από την έντονη χρήση τους.

Στην περίπτωση της πλατείας Κοτζιά, ο Δρόσος Μακρής, παρά το γεγονός ότι υποστηρίζει ότι η αποδοχή από την κοινωνία υπήρξε άριστη, θέτει το ζήτημα της αμφισβήτησης και των αντιδράσεων από την πλευρά των πολιτών λόγω της υπερίσχυσης συχνά των ατομικών συμφερόντων και του φόβου απώλειας των κεκτημένων. Όπως αναφέρει:

«Προχώρησε η μελέτη, χάρηκε η κοινωνία γύρω γύρω, κι όχι μόνο γύρω γύρω, αλλά κι όσοι κατέβαιναν στην αγορά, μπορούσαν να παρκάρουν, να κάνουν τη δουλειά τους και να φύγουνε. [...] Βέβαια ο κόσμος εάν ερωτηθεί, θα έβαζε κάτι άλλο. Θα έβαζε την προσωπική του πινελιά. Δεν μπορεί να το δει πιο σφαι-

ρικά και να το εντάξει, μπορεί να το δει και αρνητικά. [...] υπάρχει ένα πρόβλημα, το οποίο εγώ το έχω συναντήσει γιατί, πέρα από τεχνικός υπάλληλος, μηχανικός, έχω χρηματίσει και δημοτικός άρχοντας. Και έχω δει ότι όταν λες σε κάποιον ότι είμαι εδώ για να σου κάνω αυτό κι αυτό και σου λέει, εμείς δεν θέλουμε τίποτα, ένα σκούπισμα και τίποτα, γιατί φοβάται μήπως χάσει κάποια κεκτημένα» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Στο ζήτημα αυτό στάθηκε ιδιαίτερα και η Μαρία Γιαννικουρή, για την περίπτωση του Δήμου Μοσχάτου-Ταύρου. Έτσι, παρά το ότι οι κάτοικοι, και ιδιαίτερα αυτοί των οποίων τα σπίτια συνορεύουν με το πάρκο, το αποδέχονται στην πλειονότητά τους, υπήρξαν αρχικά, κατά τη φάση κατασκευής του έργου, αντιδράσεις εκ μέρους των πολιτών γιατί είχαν θεωρήσει ότι θα θίξει τα κεκτημένα τους, θα αλλάξει δηλαδή τις καθημερινές τους συνήθειες (παρκάρισμα, διαδρομές κίνησης κ.λπ.). Η στάση αυτή είναι, κατά τη συνεντευξιαζόμενη, ζήτημα παιδείας:

«Εδώ είναι δύο κατηγορίες πολιτών, οι οποίοι στην αρχή που ξεκινάει ένα έργο φέρνουν μονίμως αντιδράσεις, διότι το κριτήριο πάντα του πολίτη, είναι το ίδιον όφελος και όταν λέμε καθαρά το ίδιον όφελος, μην του θίξεις τα κεκτημένα. Δηλαδή παρκάρει μπροστά στο σπίτι του, αν του πεις να παρκάρει λίγο πιο κει, το έργο δεν είναι καλό. Δηλαδή τα κριτήρια είναι αυτά. [...] δεν υπάρχει παιδεία, να αγκαλιάζει ο πολίτης το έργο σαν να θεωρεί ότι είναι, ότι αυτό είναι δικό του, το έχει πληρώσει ο ίδιος και είναι γι' αυτόν» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Στην περίπτωση της πλατείας Βαρβακείου, η συνεντευξιαζόμενη υποστηρίζει ότι «οι δημότες, οι καταστηματάρχες και οι κάτοικοι της περιοχής υποδέχτηκαν την ανάπλαση που έγινε το 2004 με χαρά και ενθουσιασμό». Θεωρεί δε ότι η διαφορά σε σχέση με την επικείμενη ανάπλαση είναι ότι «πολλοί από αυτούς έχουν πάρει μέρος στην πρόσφατη διαβούλευση, έχουν εκφραστεί και αναμένουν την υλοποίηση των έργων που για τους περισσότερους θα σημαίνει μια μεγάλη και σημαντική αλλαγή στη καθημερινότητά τους» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016). Θέτει δηλαδή το ζήτημα της μεγάλης σημασίας της συμμετοχής και της συνδιαμόρφωσης των αστικών επεμβάσεων για την αποδοχή τους από τους πολίτες.

Και στην περίπτωση των επεμβάσεων που υπάγονται στην ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων διαπιστώνεται αποδοχή εκ μέρους των πολιτών. Ως προς τον τρόπο έκφρασής της όμως, η Ντόρα Γαλάνη υπογραμμίζει τις επιφυλάξεις της λόγω της υπερβολικής σε πολλές περιπτώσεις χρήσης τους:

«[...] το ότι η χρήση είναι εξαιρετική ή τέλος πάντων έχει την αποδοχή του πληθυσμού κ.λπ. είναι σημαντικό. [...] Ναι, νομίζω ότι η αποδοχή υπάρχει. [...] τώρα με ποιον τρόπο εκφράζεται είναι άλλο θέμα, καμιά φορά εκφράζεται λίγο υπερβολικά, θέλουν να τα κάνουν όλα εκεί» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Το ΚΠΙΣΝ αποτελεί τη μόνη από τις εξεταζόμενες επεμβάσεις για την οποία η προώθηση και προβολή του έγινε με επαγγελματικό τρόπο εφαρμόζοντας τεχνικές αστικού μάρκετινγκ, με στόχο τη σταδιακή εξοικείωση των πολιτών με το έργο και την αποδοχή του από αυτούς. Όπως επεσήμανε ο Renzo Piano (2016: 55) κατά τη διάρκεια υλοποίησης της επέμβασης:

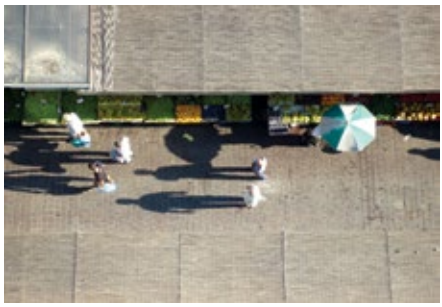
Εικόνα 5-26. *Πλατεία Ομονοίας (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-27. *Πλατεία Κοτζιά (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-28. *Πλατεία Βαρβακείου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-29. *Πλατεία Βαρβακείου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

«Κάθε χρόνο, τον Ιούνιο, ανοίγουμε ένα μέρος του χώρου στο κοινό. Ακόμα και στη διάρκεια των εργασιών. Με τον τρόπο αυτόν ο χώρος γίνεται σταδιακά κομμάτι της πόλης, συμμετέχει στην αστική καθημερινότητα και στο τοπίο της».

Η προσέλευση των επισκεπτών κατά το σταδιακό άνοιγμα του κέντρου και τη διοργάνωση των πρώτων εκδηλώσεων που πραγματοποιήθηκαν το 2016 ήταν πολύ μεγάλη κι αυτό επιβεβαιώνει, κατά την Έλλη Ανδριοπούλου, τη μεγάλη αποδοχή του έργου από την κοινωνία, πέρα ακόμη και από τις προσδοκίες των υπευθύνων και παρά τις φωνές αμφισβήτησης σχετικά με τη χρησιμότητά του κατά την περίοδο υλοποίησής του:

«Μέχρι στιγμής έχει ξεπεράσει κάθε προσδοκία νομίζω. Υπήρχαν φωνές κατά τη διάρκεια της κρίσης που έλεγαν: τι να το κάνουμε το Πολιτιστικό Κέντρο, ενώ υπάρχουν όλες αυτές οι ανάγκες, οι πολύ πιο άμεσες και καθημερινές στη ζωή του καθενός μας. [...] Εντάξει ο τρόπος που το έλυσε το Ίδρυμα ήταν πολύ πρακτικός, έδωσε άλλα 300 εκατ. σε δωρεές για την κρίση, με την έννοια ότι για το Ίδρυμα ποτέ δεν αποτέλεσε δίλημμα, ή το ένα το μακροπρόθεσμο ή το άλλο, το βραχυπρόθεσμο. Έβλεπε την ανάγκη που υπάρχει με την κρίση, ανακοίνωσε επιπλέον των δωρεών τρία προγράμματα εκατό εκατομμυρίων το καθένα, που αφορούσαν μόνο τις επιδράσεις της κρίσης [...]. Έλεγε το Ίδρυμα ότι αυτό είναι κάτι το οποίο είναι πολύ σημαντικό για το μέλλον της χώρας και στην καρδιά της κρίσης

Εικόνα 5-30. *Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-31. *Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)*

Εικόνα 5-32. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)*

Εικόνα 5-33. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)*

είναι ακόμα πιο σημαντικό να επενδύει κάποιος στο μέλλον. Ξέρουμε ότι πολύς κόσμος το είδε σαν ελπίδα. Και ειδικά όταν άρχιζε να χτίζεται. Κάτι γίνεται και για να γίνεται κάτι τόσο μεγάλο σε αυτή τη χώρα, κάτι θα ξέρουν αυτοί θετικό, που μάλλον δεν νοιώθουμε εμείς ακόμα. Που δεν το εισπράττουμε. Αυτό ήταν στη θεωρία και κατά τη διάρκεια. Το γεγονός ότι ήρθαν 120.000 άνθρωποι τον Ιούνιο μέσα σε τέσσερις ημέρες και το γεγονός ότι από τις 16 Αυγούστου που ανοίξαμε [...] έχουν ξεπεράσει οι επισκέψεις τις 200.000 και το γεγονός ότι έχουμε δει όλα τα πάρα πολλά διαφορετικά κοινά που σας είπα, οι επισκέπτες μας δεν είναι κάποιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας, δείχνει μια αποδοχή. Και θα το πήγαινα πιο πέρα, μια ανάγκη, υπήρχε ανάγκη γι' αυτό και δεν το ξέραμε. Και το βλέπουμε τώρα από τον τρόπο που έχει εντάξει ο κόσμος το κέντρο πολιτισμού στην καθημερινότητά του. [...] βλέπουμε μια τεράστια αποδοχή του έργου, σε επίπεδο κοινωνίας και πολιτών κι αυτό βέβαια δημιουργεί και πάρα πολλές προσδοκίες και μας αγχώνει, αλλά είναι καλό άγχος αυτό, δηλαδή προσπαθούμε κάθε μέρα να ανταποκριθούμε σε αυτή την ανάγκη και στις προσδοκίες που δημιουργούνται. Και βλέπουμε κάτι το οποίο δεν το είχαμε προβλέψει, με την έννοια ότι δεν ήταν από την αρχή στόχος, [...] την τρομερή αποδοχή και ενθουσιασμό από τον τουριστικό κλάδο. [...] Το αεροδρόμιο, η Aegean, ο ΣΕΤΕ, η Ένωση Ξενοδόχων της Αττικής, όλοι αυτοί, το έχουν αγκαλιάσει το έργο, χωρίς εμείς να κάνουμε τίποτα

Εικόνα 5-34. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)*

Εικόνα 5-35. *Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)*

προς αυτή την κατεύθυνση [...]. Δεν πήγαμε εμείς και είπαμε, ελάτε να συνεργαστούμε. Το έχουν δει σαν τρομερή ευκαιρία» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Την ευρύτατη αποδοχή του ΚΠΙΣΝ, τουλάχιστον από τους πολίτες της Καλλιθέας, επιβεβαιώνει από την πλευρά του και ο Δήμαρχος, επισημαίνοντας βέβαια και ορισμένους προβληματισμούς που έχουν εκφραστεί:

«Οι πολίτες της Καλλιθέας αλλά και των ευρύτερων περιοχών [...] είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένοι καθότι ένας πολύ σημαντικός χώρος, ο σημαντικότερος χώρος που υπάρχει αυτή τη στιγμή, Πάρκο Αναψυχής, στο Λεκανοπέδιο, είναι στα πόδια μας και γεύονται τους καρπούς αυτής της επένδυσης ήδη [...]. Εκφράζονται με ενθουσιασμό, υπάρχει βέβαια και ο προβληματισμός για την περίοδο που το δημόσιο θα αναλάβει τη διοίκηση και συντήρηση. [...] Μικρός προβληματισμός υπάρχει για την κυκλοφοριακή συμφόρηση από τους εγγύτερους κατοίκους του χώρου. Γενική όμως εικόνα είναι ο ενθουσιασμός και η διερεύνηση του νέου χώρου από τους συμπολίτες μας» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2019)».

Στην περίπτωση της επέμβασης ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω, η πλειονότητα του κόσμου, αν και θεωρεί ότι το έργο θα είχε περισσότερη ανταπόκριση πριν από την κρίση, συμφωνεί με τις παρεμβάσεις που έγιναν, ενώ έχει παρατηρηθεί αύξηση των πεζών και της ελκυστικότητας της περιοχής:

«Σύμφωνα με τις απόψεις που έχουν εκφρασθεί και εκφράζονται καθημερινά στο Δήμο μας από πολίτες και επιχειρηματίες που διαμένουν και δραστηριοποιούνται στην περιοχή ανάπλασης, αλλά και από τις γύρω περιοχές, η πλειονότητα συμφωνεί με τις παρεμβάσεις που έγιναν, παρόλο που το έργο έχει ολοκληρωθεί σχετικά πρόσφατα. Επιπλέον, μετά την ολοκλήρωση του έργου, πολλοί είναι εκείνοι που παρατήρησαν αύξηση των πεζών και της ελκυστικότητας της περιοχής, η οποία αναβαθμίστηκε ποιοτικά και αισθητικά και μειώθηκαν τα επίπεδα θορύβου και περιβαλλοντικής ρύπανσης. Επίσης, αρκετοί πολίτες εξέφρασαν την άποψη ότι το έργο είναι ένα πολύ θετικό μέτρο εν γένει για την πόλη, αλλά θα είχε πολύ καλύτερα αποτελέσματα αν είχε υλοποιηθεί πριν από την οικονομική κρίση, γιατί οι αναπλάσεις που έγιναν ναι μεν αναδεικνύουν την πόλη, ωστόσο,

λόγω της κρίσης, πολλά καταστήματα, γραφεία και επιχειρήσεις κλείνουν λόγω οικονομικών δυσκολιών. Μεγάλος αριθμός πολιτών θεωρεί ότι η ανάπτυξη χώρων ελεύθερου χρόνου θα βοηθήσει την τοπική επιχειρηματικότητα» (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

5.3.2.4 Ζητήματα χρήσης, συντήρησης και προστασίας των αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων

Το ζήτημα της παιδείας των πολιτών και της ανάγκης διαμόρφωσης νέας κουλτούρας τέθηκε και όσον αφορά τα ζητήματα του «σεβασμού στο δημόσιο αγαθό» εκ μέρους των χρηστών των αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων, καθώς και των προβλημάτων που προκύπτουν σε σχέση με τη λειτουργία, τη χρήση, τη συντήρηση και προστασία τους μετά την ολοκλήρωση των έργων.

Ως προς το σεβασμό του δημόσιου χώρου, η πλειονότητα των συνεντευξιαζόμενων συμφωνεί ότι σε γενικές γραμμές υπάρχει σεβασμός, αν και συχνά διαπιστώνονται και προβληματικές πρακτικές ή συμπεριφορές. Η παράνομη στάθμευση ιδιωτικών οχημάτων, οι συχνοί βανδαλισμοί, αλλά και η άνευ ορίων εξάπλωση τραπεζοκαθισμάτων είναι κάποιες από τις πρακτικές αυτές. Πάντως, στις περισσότερες συνεντεύξεις σημειώνεται ότι όσο πιο φροντισμένος και συντηρημένος είναι ένας χώρος, τόσο μεγαλύτερη η επισκεψιμότητα και ο σεβασμός και τόσο πιο δύσκολο είναι να εμφανιστούν παραβατικές πρακτικές. Λόγω της υποστελέχωσης, όμως, των ΟΤΑ, που είναι υπεύθυνοι για τη μέριμνα των υλοποιημένων έργων, η συντήρησή τους αποδεικνύεται δύσκολο έργο.

Για την περίπτωση της πλατείας Κοτζιά, ο Δρόσος Μακρής σημειώνει ότι υπάρχει σεβασμός «[...] είναι όμως παθητικός. Και γίνεται μόνο αντιληπτός ο ενεργός, αντικοινωνικός ρόλος αυτών που συνειδητά ή ασυνείδητα κάνουν ζημιές». Όσον αφορά δε τα προβλήματα χρήσης και συντήρησης, υπογραμμίζει τη σημασία της καθαριότητας αλλά και της παιδείας του κοινωνικού συνόλου σε σχέση με τη λειτουργία των δημόσιων χώρων:

«Η καθαριότητα είναι το πρώτιστο. Έχει τα πρωτία σε όλη μας τη ζωή. Διότι και συντήρηση να κάνεις της πλατείας, εάν είναι βρώμικη, δεν θα φανεί. Και ένα μερεμέτι να έχει, όταν είναι καθαρά, θα φανεί και το μερεμέτι και θα πάνε αμέσως οι Υπηρεσίες να το φτιάξουν». [...] Και βέβαια, από εκεί και ύστερα θα πρέπει να υπάρχει μια υποδομή, να ξέρει ο πολίτης, τα κοινωνικά υποσύνολα, ότι μπορούν να απευθυνθούν στο δήμο, να χρησιμοποιήσουν την πλατεία, όμως να μην την βανδαλίσουν, να την βρουν όπως την άφησαν τουλάχιστον» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Σε σχέση με την ανάπλαση της πλατείας Βαρβακείου, η Σαμάνθα Φανού υποστηρίζει χαρακτηριστικά:

«Η αλήθεια είναι ότι στη χώρα μας υπάρχει έλλειμμα σεβασμού στο δημόσιο χώρο, αλλά και ανεπαρκής μέριμνα για τη συντήρηση του δημόσιου αγαθού. Έχουμε παρατηρήσει πόσο εύκολα μετατρέπονται οι χώροι πεζών σε χώρους στάθμευσης και σχεδόν έχουμε συνηθίσει στην κακοποίηση του δημόσιου χώ-

ρου. Είναι προφανές ότι είναι πλέον επιτακτική η ανάγκη για μια άλλη κουλτούρα που θα διαμορφώνει την σχέση του πολίτη με το δομημένο περιβάλλον. Η μέριμνα για τη χρήση και την προστασία του δημόσιου αγαθού είναι υποχρέωση και της πολιτείας και του πολίτη. Η πλατεία κακοποιείται» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Όσον αφορά τις εξεταζόμενες επεμβάσεις που εντάσσονται στο πλαίσιο της ενοποίησης, η Ντ. Γαλάνη θεωρεί ότι υπάρχει σεβασμός, εντούτοις εκφράζει την άποψη ότι η υπερβολική ή και κακή χρήση των χώρων οδηγεί συχνά στην «κατάχρηση», ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει και τις δυσκολίες που έχουν οι Δήμοι να τα συντηρήσουν, κυρίως δε τα ειδικά έργα:

«Τώρα εκεί υπάρχουν θέματα, ας πούμε, για τη συντήρηση. Γιατί τα πολύ ειδικά έργα οι Δήμοι έχουν δυσκολίες να τα συντηρήσουν. Παρόλα αυτά η πόλη ανήκει στο Δήμο, δεν υπάρχει αμφιβολία γι αυτό. [...] Εγώ επιμένω [...] ότι λίγο πολύ τους έχουμε τσακίσει αυτούς τους χώρους, τους χρησιμοποιούμε περισσότερο απ' όσο πρέπει για τα πάντα, από τραπεζοκαθίσματα, συγκεντρώσεις, όλα αυτά, που ίσως τους στερεί κάποια από τα στοιχεία που ελπίζαμε ότι θα έχουν όταν τους κατασκευάζαμε. [...] Νομίζω ότι μπορώ να σε παραπέμψω συνολικά σε εκείνο το άρθρο που είχα γράψει, «χρήση, κατάχρηση»,[27] γιατί το δημόσιο αγαθό δεν είναι πάντα σεβαστό, δυστυχώς, και φτάνουμε στην κατανάλωσή του ας πούμε. Παρόλα αυτά επειδή κι αυτή εντάσσεται στο γεγονός ότι οι πολίτες αγαπούν το χώρο συνολικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τα καλά του και τα κακά του, υπάρχει ένας σεβασμός» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Στην περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, που αποτελεί και την πιο πρόσφατη και λιγότερο δοκιμασμένη στο χρόνο από τις εξεταζόμενες επεμβάσεις, η οποία μάλιστα υλοποιήθηκε από ιδιωτικό φορέα που διατήρησε και τη διαχείριση και συντήρησή του του κατά το πρώτο διάστημα λειτουργίας του, η Έλλη Ανδριοπούλου υποστηρίζει ότι δεδομένων των επισκεπτών:

«[...] υπάρχει ένας τρομερός σεβασμός στο χώρο. Υπάρχουν πάντα οι εξαιρέσεις, θα τύχει. Αλλά ακόμα και στις εξαιρέσεις το ίδιο το κοινό έρχεται να προστατέψει το έργο. [...] όταν φτιάχνεις ένα χώρο που σέβεται τον επισκέπτη, αντίστοιχα και ο επισκέπτης σέβεται το χώρο» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Την αλληλένδετη σχέση μεταξύ ποιότητας και καλής συντήρησης ενός αναδιαμορφωμένου δημόσιου χώρου και του σεβασμού του από την πλευρά των πολιτών, υπογραμμίζει και ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος, εκφράζοντας παράλληλα και την άποψή του σχετικά με σημασία του μοντέλου διαχείρισης του έργου μετά την ολοκλήρωσή του από τη μια, αλλά και της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης των πολιτών, από την άλλη:

«[...] ο βαθμός σεβασμού των πολιτών στο δημόσιο αγαθό συναρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ποιότητα συντήρησης και λειτουργίας αυτού. Δηλαδή όταν ένας πολίτης βλέπει ένα πάρκο επαρκώς συντηρημένο, δύσκολα θα προχωρήσει σε οποιαδήποτε ενέργεια παραβατικότητας. [...] θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε

27. Αναφέρεται στο άρθρο της «Χρήση ή κατάχρηση των υπό ανάπλαση αστικών δημόσιων χώρων» που δημοσιεύτηκε στο Νόμος + Φύση (2003).

όλοι [...] τι σημαίνει δημόσιο αγαθό και πώς μπορεί αυτό, με ποιο μοντέλο, να διοικηθεί και να λειτουργήσει; Γιατί, για παράδειγμα, ακούω από πολλούς, και κόμματα και φορείς, να λένε ότι πρέπει να μην αναπτύσσονται διάφορες χρήσεις και να είναι ελεύθεροι, λέει, χώροι, προσβάσιμοι για όλους και να μην πληρώνουν σε τίποτε. Δεν είμαι αυτής της λογικής. Ούτε της λογικής ότι θα εκχωρούμε τα πάντα στις επιχειρήσεις και δεν θα υπάρχει πρόσβαση των πολιτών που δεν έχουν να πληρώσουν, ούτε της λογικής του να φτιάχνεται ένας χώρος, ένα πάρκο εν προκειμένω, το οποίο να μην έχει καμία χρήση και λειτουργία. Θα πρέπει να ακολουθούμε ως κοινωνία την αριστοτελική μέση οδό. Να αναπτύσσονται λελογισμένα χρήσεις και λειτουργίες που να 'χουν και κάποιο αντίτιμο, να εισπράττει ο εκάστοτε φορέας διαχείρισης, κάπου να 'χει έσοδα για να μπορεί να συντηρεί και να λειτουργεί τους χώρους. Όταν λοιπόν υπάρχουνε τέτοια είδους μοντέλα διοίκησης και λειτουργίας των δημόσιων χώρων και συντηρούνται οι εγκαταστάσεις, τότε πιστεύω και φύλαξη υπάρχει, υπάρχει καθαριότητα, υπάρχει πρόνοια, δεντροκηπουροί, τότε λοιπόν υπάρχει ένας οργανωμένος χώρος που και προσελκύει τους πολίτες και είναι περισσότερο επισκέψιμος, αλλά τους δίνει και το έναυσμα να μην προχωρούν σε παραβατικότητα και να αντιμετωπίζουν, να σέβονται το δημόσιο αγαθό. Νομίζω ότι δεν πρέπει να επεκταθώ στο ζήτημα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Θα το θίξω ακροθιγώς, λέγοντας ότι προφανώς η δουλειά πρέπει να γίνεται σε βάθος στα σχολεία» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Στην περίπτωση της επέμβασης στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου, η Μαρία Γιαννικουρή αποδίδει την έλλειψη σεβασμού στο δημόσιο αγαθό στη νοοτροπία των πολιτών να μην το θεωρούν δικό τους γιατί δεν αισθάνονται ότι το έχουν πληρώσει, ενώ υπογραμμίζει ταυτόχρονα και τις σημαντικές δυσκολίες συντήρησης λόγω έλλειψης προσωπικού:

«[...] η συντήρηση δυστυχώς είναι δύσκολη. Δύσκολη γιατί δεν υπάρχει το απαραίτητο προσωπικό έτσι ώστε να υπάρχει ένα υπεύθυνο συνεργείο του χώρου στην καθημερινότητα και να συντηρεί το χώρο. [...] και εν πάση περιπτώσει και τύποις να φυλάσσεται, διότι όταν είναι εκεί κάποιος εργαζόμενος ή κάποιοι εργαζόμενοι στην καθημερινότητα δεν θα γίνονταν και βανδαλισμοί. Αυτό δεν υπάρχει. Βανδαλισμοί γίνονται πάρα πολλοί. [...] Δεν υπάρχει σεβασμός στο δημόσιο χώρο. Αυτό οφείλω να το πω. [...] η Δημοτική αστυνομία, η οποία ήταν κάτι που την πήραν από τους Δήμους και η οποία σ' εμάς τουλάχιστον υπολειτούργησε γιατί δεν ήταν στελεχωμένη, ήταν δύο άτομα όλα κι όλα, αλλά ήταν κάτι. Τώρα δεν υπάρχει τίποτα. Δηλαδή δεν μπορείς να κάνεις παρέμβαση. Δυστυχώς για να σεβαστείς κάτι πρέπει να το πληρώσεις από την τσέπη σου, να το καταλάβεις. Αυτό είναι αλήθεια. Δηλαδή δεν καταλαβαίνεις το δημόσιο αγαθό ότι το έχεις πληρώσει. Πρέπει να βγάλεις από την ίδια σου την τσέπη και να ξέρεις ότι πλήρωσες αυτό, ίσως, για να το σεβαστείς καλύτερα. Αυτή είναι η άποψή μου» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Περισσότερο θετικός ως προς το σεβασμό των πολιτών και τη χρήση των αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων εμφανίζεται ο Γεώργιος Παπαδιάς, όσον αφορά την περίπτωση της επέμβασης ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω:

«Γενικά οι χρήστες του αναδιαμορφωμένου χώρου σέβονται τις νέες υποδομές και δεν έχουν παρατηρηθεί σημαντικά προβλήματα από κακή χρήση. Εντούτοις η παράνομη διέλευση, στάση και στάθμευση των μηχανοκίνητων οχημάτων αποτελεί ένα συχνό φαινόμενο, το οποίο ο Δήμος καθημερινά προσπαθεί να εξαλείψει» (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι τα βασικότερα προβλήματα όσον αφορά τη χρήση, συντήρηση και προστασία των αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων, μετά την ολοκλήρωση των επεμβάσεων, είναι τα ακόλουθα:

- παραβατικές συμπεριφορές,
- έλλειψη καθαριότητας,
- ανεπαρκής μέριμνα και έλλειψη προσωπικού για τη συντήρηση του δημόσιου αγαθού,
- εξάπλωση καταστημάτων υγειονομικού ενδιαφέροντος εις βάρος του δημόσιου χώρου,
- έλλειψη σεβασμού απέναντι στον δημόσιο χώρο/κακοποίηση του δημόσιου χώρου,
- έλλειψη παιδείας και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης εκ μέρους του κοινωνικού συνόλου σε σχέση με τη σωστή λειτουργία των δημόσιων χώρων.

5.3.3 Δυνατότητες και προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων

5.3.3.1 Συνέργειες και συνδιαμόρφωση προγραμμάτων επέμβασης

Δεν αποτελεί βασικό στόχο της έρευνας αυτής η διερεύνηση των προβλημάτων που χαρακτηρίζουν τη διαδικασία υλοποίησης και διακυβέρνησης, ζητήματα τα οποία έχουν μελετηθεί και αναδειχθεί εκτεταμένα στη σχετική βιβλιογραφία. Εντούτοις θεωρήθηκε σημαντικό να εντοπιστούν τα θετικά και αρνητικά στοιχεία των συνεργασιών και κυρίως οι δυνατότητες συνέργειας μεταξύ των φορέων αλλά και συνδιαμόρφωσης με άλλους εμπλεκόμενους στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως είναι λογικό, αναφέρεται η ύπαρξη συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων λόγω των διαφορετικών αρμοδιοτήτων τους σε σχέση με επιμέρους ζητήματα σχεδιασμού και διαμόρφωσης του δημόσιου χώρου (ΟΤΑ, ΥΠΕΚΑ, αρχαιολογική υπηρεσία, διαφορετικοί ΟΚΩ κλπ.). Από τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, αλλά και το αρχειακό υλικό και τα σχετικά δημοσιεύματα, αναδεικνύεται ένα από τα διαχρονικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την εφαρμογή των αστικών επεμβάσεων, ανεξάρτητα από την κλίμακά τους, στην Ελλάδα: οι δυσκολίες, παρά τη θετική διάθεση, συνεργασίας μεταξύ των πολλαπλών φορέων που χρειάζεται να συνεργαστούν για την υλοποίηση ενός έργου, αλλά και με άλλες κατηγορίες εμπλεκομένων, όπως και η έλλειψη αποτελεσματικού πλαισίου διαβούλευσης και συμμετοχής.

Ταυτόχρονα γίνεται φανερή η σημασία της συνέργειας μεταξύ των αρμόδιων φορέων αλλά και της εμπλοκής ερευνητικών φορέων για την επίτευξη καλύτε-

ρων αποτελεσμάτων κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις περιπτώσεις των αστικών επεμβάσεων που μελετήθηκαν, διαδικασία συμμετοχής των πολιτών και χρηστών στο στάδιο αποφάσεων για τον ανασχεδιασμό του χώρου αναφέρθηκε μόνο σε δύο περιπτώσεις: στην πλατεία Μοναστηρακίου και στην πλατεία Βαρβακείου. Όπως επισημαίνει η Ντόρα Γαλάνη:

«Ειδικά η πλατεία Μοναστηρακίου έγινε και μετά τα υπόλοιπα έργα, οπότε υπήρχε και εμπειρία σε πολλά πράγματα. Είχαν γίνει δημόσιες συνελεύσεις, είχαμε μαζέψει κόσμο και έλεγαν οι καταστηματάρχες τί θέλουνε, είχαν στην αρχή ξεκινήσει να έχουν κι ένα σύλλογο, νομίζω ότι δεν υπάρχει πια, των καταστηματαρχών της περιοχής που βοηθούσαν. Είχε ενδιαφέρον. Το Μοναστηράκι ήταν μια περίπτωση που κινήθηκε ευρύτερα. Δηλαδή θα μπορούσε να πει κανείς ότι ξεκίνησε από το μηδέν η όλη διαδικασία, μαζί με τους κατοίκους. Τότε δεν υπήρχαν κάτοικοι, αλλά τέλος πάντων μαζί με αυτούς που ενδιαφέρονταν. Ήταν μια ιδιαίτερη περίπτωση» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Στην περίπτωση δε της πλατείας Βαρβακείου, πρόκειται ουσιαστικά για την επικείμενη επέμβαση εκ νέου ανάπλασης της πλατείας, για την οποία έχει δρομολογηθεί «[...] ευρύτατη διαβούλευση με όλους τους ενδιαφερόμενους για τον τελικό χαρακτήρα της πλατείας» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Όσον αφορά την πλατεία Κοτζιά, η περιπετειώδης ιστορία της αναδεικνύει τις προαναφερόμενες δυσκολίες σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων αρμόδιων φορέων. Όπως προκύπτει από σχετικό έγγραφο της Διεύθυνσης Αρχιτεκτονικού του Δήμου Αθηναίων προς τον Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου, το οποίο υπογράφεται από τον τότε Δήμαρχο Αντώνη Τρίτση,[28] με την ολοκλήρωση της δημοπρασίας για την κατασκευή του υπόγειου χώρου στάθμευσης στην πλατεία Δημαρχείου (Κοτζιά), ο Δήμος Αθηναίων διαφώνησε με την πρόταση διαμόρφωσης του ΥΠΕΧΩΔΕ για το χώρο στάθμευσης και την πλατεία και από πολεοδομική και από αρχιτεκτονική άποψη. Η πρόταση του ΥΠΕΧΩΔΕ πρότεινε την κατασκευή τετραώροφου χώρου στάθμευσης, την ανέγερση καταστημάτων στον χώρο της πλατείας για την ανταποδοτικότητα της επέμβασης, τη διαμόρφωση της πλατείας σε τρία επίπεδα. Η διεύθυνση αρχιτεκτονικού από την άλλη πρότεινε δύο ορόφους υπόγειου χώρου στάθμευσης, την εξάλειψη των εμπορικών δραστηριοτήτων, καθώς θεωρούσε ότι αυτό θα αύξανε τις ανάγκες σε χώρους στάθμευσης και το ζήτημα της ανταποδοτικότητας μπορούσε να λυθεί καθώς είχε εκφραστεί ενδιαφέρον από την Εθνική Τράπεζα για μερική χρηματοδότηση του έργου, καθώς και ότι η πλατεία θα έπρεπε να έχει αρχιτεκτονικό χαρακτήρα και ύφος ανάλογο με τα κτίρια που την περιβάλλουν και να λειτουργεί σε ένα επίπεδο. Πρότεινε δε την κατασκευή της με τη διαδικασία της μελετοκατασκευής (Ν. 716/1977).[29]

---

28. Συνεπώς, αν και χωρίς ημερομηνία, το έγγραφο προφανώς χρονολογείται κατά την περίοδο 1.1.1991-7.4.1992 κατά την οποία διετέλεσε δήμαρχος ο Αντώνης Τρίτσης.

29. Διεύθυνση Αρχτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (χ.χ.). Έγγραφο με θέμα: Ανάθεση μελέτης:

Επιπλέον, κατά τη φάση υλοποίησης, όπως επισημαίνει ο Δρόσος Μακρής, ο ανάδοχος του έργου έπρεπε να διαμορφώσει, με τις οδηγίες της Υπηρεσίας του Δήμου που είχε κάνει την προμελέτη:

«σε πραγματικά πλαίσια πλέον ορισμένα στοιχεία τα οποία δεν εξαρτώνται ούτε από την Υπηρεσία, ούτε από τον εργολάβο, ούτε από την αρχαιολογία, δηλαδή έπρεπε να γίνει μια πάλη μεταξύ διαφόρων οργανισμών, όπως και τους ΟΚΩ, δηλ. ΔΕΗ, ΟΤΕ, νερά, το υπουργείο μεταφορών όσον αφορά τις προσβάσεις [...]» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).[30]

Στην περίπτωση των επεμβάσεων ενοποίησης, διάφοροι φορείς όπως το ΥΠΕΧΩΔΕ, το ΥΠΠΟ, ο Δήμος Αθηναίων η ΑΤΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Α.Ε. παρείχαν στοιχεία για την προκήρυξη των διαγωνισμών. Συγκεκριμένα δε για την πλατεία Μοναστηρακίου, γνωρίζουμε ότι το 1985 συντάχθηκε από τους συναρμόδιους φορείς μνημόνιο σχετικά με τις αρχές που πρέπει να διέπουν τον σχεδιασμό της (ΕΑΧΑ ΑΕ, 1998θ). Η περιπετειώδης βέβαια και πάλι επέμβαση ανάπλασης της πλατείας αναδεικνύει ξεκάθαρα τις δυσκολίες που προκύπτουν κατά την υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων.[31]

Σε όλες λοιπόν τις συνεντεύξεις, η συνεργασία των εμπλεκόμενων φορέων, παρά τα προβλήματα, κρίνεται πολύ θετική και κυρίως απαραίτητη και ουσιαστική, καθώς ο κάθε φορέας συμβάλλει με τη δική του εμπειρία. Προϋπόθεση βέβαια αποτελεί, όπως επισημαίνει ο Δρόσος Μακρής, «[...] να επιλέγονται άτομα ανοιχτά. Όχι άτομα που γίνονται θεματοφύλακες της υπόθεσης του δήμου ή της υπόθεσης της αρχαιολογίας, δηλαδή να μην χάνονται στο επουσιώδες, αλλά να συντάσσονται στο ότι πρέπει να γίνει κάποιο έργο» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016). Ως αρνητικά σημεία της συνεργασίας, αναφέρονται η καθυστέρηση που μπορεί να προκύψει στις διαδικασίες.

Έτσι, όσον αφορά την πλατεία Βαρβακείου, για την ανάπλαση της οποίας υπήρξε συνεργασία των τεχνικών υπηρεσιών του Δήμου με το Υπουργείο Πολιτισμού, η Σαμάνθα Φανού θεωρεί ως αρνητικό χαρακτηριστικό κατά τη διαδικασία συνεργασίας πολλών φορέων ότι «η υλοποίηση γίνεται εξαιρετικά χρονοβόρα, ενώ στα θετικά ότι με τον τρόπο αυτό συνεργάζονται πολλοί ειδικοί, ο καθένας συμβάλλει με διαφορετικό τρόπο και έτσι ανοίγει ο διάλογος» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Στην περίπτωση της ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων, η Ντ. Γαλάνη επιβεβαιώνει τη συνεργασία πολλών διαφορετικών φορέων κατά την υλοποίηση των επεμβάσεων, υποστηρίζοντας παράλληλα ότι η συνεργασία μεταξύ των δύο Υπουργείων, ΥΠΕΧΩΔΕ και ΥΠΠΟ, που προβλέπονταν στο καταστατικό της ΕΑΧΑ

«Υπόγειου Σταθμού Αυτοκινήτων στην πλατεία Δημαρχείου» σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 716/77, προς τον κ. Πρόεδρο του Δημοτικού Συμβουλίου.

30. Το Υπουργείο Πολιτισμού ενέκρινε τη μελέτη κατασκευής του υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων στην πλατεία τον Ιούνιο του 1994 (Υπουργείο Πολιτισμού (1994, 16 Ιουνίου). Απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού με θέμα: «Αρχαιολογικός Χώρος Πλατείας Εθνικής Αντιστάσεως (Αθήνα)».

31. Σχετικά με προβλήματα ιδεολογικής διάστασης μεταξύ μελετητών και ΕΑΧΑ, βλ. http://www.kathimerini.gr/146490/article/politismos/arxeio-politismoy/arxitektonikh-xwris-arxitektones, http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=152527

ΑΕ από την Ιδρυτική της πράξη, οδήγησε στο να γίνονται οι διαδικασίες πιο γρήγορα και αποτελεσματικά.

«Έχουμε συνεργαστεί με τους πάντες. Με την Τροχαία, με την Αστυνομία, με την Αρχαιολογία, με το Δήμο, με την καθαριότητα του Δήμου. [...] Το Τεχνικό Επιμελητήριο, με την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία, [...] ο Σύλλογος Καταστηματαρχών, ο Εμπορικός Σύλλογος Αθήνας, είναι πάρα πάρα πολλοί φορείς [...]. Είχαμε πάρα πολύ καλή επαφή με τους περισσότερους, υπήρξαν και συγκρούσεις, δεν υπάρχει αμφιβολία, αλλά συνήθως αυτές επιλυόντουσαν. Δεν θυμάμαι δηλαδή κάποια που να έμεινε μέχρι τέλους προβληματική. Η εμπειρία είναι διπλή. Δηλαδή εκεί που άλλαξε η μορφή της συνεργασίας ήταν με τους αρχαιολόγους, δηλαδή το ΥΠΠΟ. Οι αρχαιολόγοι ήταν πάρα πολύ επιφυλακτικοί στην αρχή, και γενικά το ΥΠΠΟ και οι εκπρόσωποί του. Στην πορεία, επειδή είδαν ότι πάρα πολλά πράγματα έγιναν όμορφα, έγιναν με τη συνεργασία τους και μάλιστα πιο γρήγορα κι αυτό ήταν και το ενδιαφέρον, λόγω του ότι λειτούργησε η Ενοποίηση, ήταν γιατί μπορούσε να κάνει τα έργα με συνοπτικές διαδικασίες πιο γρήγορα, μπορούσε να κάνει κάποιες ειδικές αναθέσεις, μπορούσε κάποια πράγματα να τα τρέξει» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Από τις εξεταζόμενες μελέτες περίπτωσης, αυτή του ΚΠΙΣΝ εμφανίζει την ιδιαιτερότητα υλοποίησης μέσα από σύμπραξη δημόσιου-ιδιωτικού τομέα, μια συνεργασία που, σύμφωνα με την Ε. Ανδριοπούλου, εξελίχθηκε με πολύ θετικό τρόπο, με αποτέλεσμα να εκφράσει αισιοδοξία και για την εξέλιξή της, βάσει της σύμβασης που έγινε μεταξύ του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος (ΙΣΝ) και του Ελληνικού Δημοσίου και στην οποία αναφέρονται αναλυτικά ο ρόλος και οι υποχρεώσεις των δύο μερών. Από την πλευρά του Δημοσίου, υπήρξε εμπλοκή πολλών φορέων, καθώς στη συμβουλευτική επιτροπή που δημιουργήθηκε, βάσει της σύμβασης, συμμετείχαν εκπρόσωποι των τεσσάρων εμπεκόμενων Υπουργείων, Πολιτισμού, Παιδείας, Οικονομικών και Περιβάλλοντος, ο Δήμαρχος Καλλιθέας, εκπρόσωπος από το Γραφείο του Πρωθυπουργού που είχε και τον ρόλο συντονιστή της επιτροπής, εκπρόσωποι των δύο φορέων – της Εθνικής Λυρικής Σκηνής (ΕΛΣ) και της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος (ΕΒΕ), καθώς και η ΑΕ που είναι ο Οργανισμός Κέντρο Πολιτισμού Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ).

Η Ε. Ανδριοπούλου σημειώνει ότι η συνεργασία σε όλη τη διάρκεια υλοποίησης του έργου έγινε με θετική διάθεση και οι όποιες δυσκολίες προέκυψαν λόγω της εμπλοκής του Δημοσίου ήταν αποτέλεσμα των γνωστών αδυναμιών του και όχι έλλειψης διάθεσης:

«Όλοι αυτοί οι φορείς συναντιούνται από το 2007 και τον τελευταίο χρόνο που το έργο έχει μπει πια στην τελική του πορεία για την ολοκλήρωση και την παράδοση στο Ελληνικό Δημόσιο και που και τα θέματα που συζητιούνται εκεί έχουν πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το ευρύ κοινό, οι συνεδριάσεις αυτής της Επιτροπής μεταδίδονται με life-streaming από το site μας. Το λέω αυτό γιατί η διαφάνεια σε όλη αυτή τη σύμπραξη δημοσίου και ιδιωτικού τομέα ήταν πολύ σημαντικός στόχος του Ιδρύματος, το οποίο φάνηκε σε αυτό το κομμάτι της σύμπραξης, αλλά φάνηκε και προς το κοινό. [...] Και όλοι οι εκπρόσωποι, φανταστείτε από το 2007 πόσοι εκπρόσωποι έχουν αλλάξει και πόσες φορές σε αυτή

τη συμβουλευτική επιτροπή, δεν έχει σημασία από ποια κυβέρνηση ήταν, όλοι οι εκπρόσωποι ήταν πάρα πάρα πολύ θετικοί ως προς το έργο και ειδικά και τον τελευταίο χρόνο όπου πια δεν φτάνει κανείς να είναι θετικός, αλλά πρέπει να γίνουν και συγκεκριμένες κινήσεις για τη σωστή υλοποίηση, υπάρχει ανταπόκριση. Και στο παρελθόν, ό,τι χρειαζόταν υπήρχε ανταπόκριση από όποια κυβέρνηση για να γίνει σωστά το έργο. [...] Υπήρχε πάντα θετική διάθεση. Υπήρχαν προβλήματα, εκεί που μερικές φορές όλοι το ζούμε, στην αδυναμία κάποιες φορές του ελληνικού δημοσίου, όχι στην έλλειψη θέλησης. Οπότε υπήρχε η πρόθεση η θετική, υπήρχαν κάποια πράγματα που έγιναν με μεγαλύτερη καθυστέρηση, αλλά που δεν έχουν όμως βάλει σε ρίσκο το έργο. Τελικά δηλαδή έχουν προχωρήσει, απλά όχι τόσο γρήγορα όσο θα περίμενε κανείς. Δηλαδή οι δυσκολίες που έχει ο δημόσιος τομέας γενικότερα, ΟΚ φάνηκαν και σε αυτό το έργο. Αλλά τίποτα που να λέμε ΟΚ, αυτή τη στιγμή θα έθετε σε ρίσκο την ολοκλήρωσή του ή την παράδοσή του» (συνέντευξη Ε. Ανδριοπούλου, 11.10.2016).

Από την πλευρά του, ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Καρνάβος, ο οποίος ανέλαβε τον Δήμο τον Σεπτέμβριο του 2014 όταν ο σχεδιασμός του ΚΠΙΣΝ είχε ήδη ολοκληρωθεί και η υλοποίηση της μελέτης είχε ξεκινήσει, σημειώνει, αναφερόμενος στην υλοποίηση του Δημοτικού Πάρκου Αθλητισμού και Αναψυχής, ότι υπήρξε συνεργασία με το ΥΠΕΧΩΔΕ και το ΥΠΕΚΑ, αλλά δεν υπέπεσε στην αντίληψή του οποιαδήποτε συνεργασία με την Περιφέρεια ή με κάποιο ΑΕΙ, όπως, επίσης, και οποιαδήποτε άλλη συνεργασία με κοινωνικούς εταίρους. Υπογραμμίζει δε γενικότερα την αναγκαιότητα εμπλοκής ερευνητικών φορέων κατά την υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων:

«Είναι προφανές ότι τα Ερευνητικά Ιδρύματα αλλά και τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα υπάρχουν ακριβώς για να ερευνούν και να μελετούν την επιστήμη και να φτάνουν σε προτάσεις οι οποίες είναι πρακτικές προς υλοποίηση. Άρα, θα πρέπει να υπάρχει εμπλοκή τους γιατί τα Πανεπιστήμια παρακολουθούν τις νέες εξελίξεις της επιστήμης» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Στον Δήμο Μοσχάτου, η επέμβαση ανάπλασης υλοποιήθηκε χωρίς τη συνεργασία άλλων φορέων ή/και κοινωνικών εταίρων, ούτε όσον αφορά τον σχεδιασμό ούτε την υλοποίηση. Και σε αυτή την περίπτωση όμως, η Μαρία Γιαννικουρή κρίνει θετικά τα αποτελέσματα μιας διαδικασίας που θα ενέπλεκε ερευνητικούς φορείς:

«Θεωρώ ότι τα αποτελέσματα πάντα είναι θετικά. Τα αρνητικά θα έλεγα ότι, αν υπάρχουν, [...] είναι στο θέμα του χρόνου, στην καθημερινότητα ενός υπαλλήλου για να συνεργαστεί με έναν ερευνητή. Γιατί ο ερευνητής θέλει να αναμοχλεύσουμε μέσα από τα αρχεία μας πάρα πολλά δεδομένα, τα οποία λόγω της κακής αρχειοθέτησής τους πολλές φορές είναι δύσκολα, είναι δύσχρηστα, δηλαδή γι' αυτό λειτουργούμε τις περισσότερες φορές και με τη μνήμη. [...] Αυτό που είναι θετικό, ένα μάλλον από τα πιο θετικά είναι η εξειδίκευση που έχει ο επιστημονικός φορέας που συνεργάζεσαι, κάτι που δεν μπορείς να έχεις όση εμπειρία και να διαθέτεις, όσες γνώσεις και να έχεις ως υπάλληλος» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Αντίστοιχα, και η επέμβαση ανάπλασης στον Δήμο Αιγάλεω υλοποιήθηκε

αποκλειστικά από τον Δήμο Αιγάλεω, υπό την εποπτεία της Διαχειριστικής Αρχής Περιφέρειας Αττικής. Εντούτοις, ο Γεώργιος Παπαδιάς κρίνει απαραίτητη τη συνέργεια μεταξύ των αρμόδιων φορέων, την εμπλοκή ερευνητικών φορέων, αλλά και των κατοίκων, για την επίτευξη καλύτερου αποτελέσματος και τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής αποδοχής:

«Ειδικότερα, η συμμετοχή των Δήμων βοηθάει στην καλύτερη ανταπόκριση στους κοινωνικούς στόχους των προγραμμάτων. Η συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής ανάπλασης καθώς και του "φορέα ανάπλασης" αποτελεί σημαντική αρχή για την επιτυχία του προγράμματος. Η πολύπλευρη συμμετοχή, μέσα από τις συγκρούσεις και τις αντιθέσεις που θα υπάρξουν, συντελεί στην εξασφάλιση των κοινωνικών στόχων του προγράμματος. Βασικός στόχος του προγράμματος ανάπλασης είναι η εξασφάλιση της αποδοχής του από τους ιδιοκτήτες, ο οποίος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της σωστής ενημέρωσης από τους κεντρικούς και τους τοπικούς φορείς» (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2019).

5.3.3.2 Δυνατότητες υλοποίησης επεμβάσεων

Σχετικά με τις δυνατότητες υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων, σημαντικό ζήτημα προς διερεύνηση αποτελεί ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει επιπλέον αρμοδιότητες στον τομέα αυτό. Οι συνεντεύξεις, καθώς οι πέντε από τις επτά έγιναν με εργαζόμενους ή αιρετούς Δήμων της Αττικής που υλοποίησαν επεμβάσεις ανάπλασης, ανέδειξαν ορισμένες ενδιαφέρουσες πτυχές. Από τις απαντήσεις στην ερώτηση που τους τέθηκε αναφορικά με τις σημερινές δυνατότητες ενός πρωτοβάθμιου ΟΤΑ στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αστικών επεμβάσεων, τα βασικότερα σημεία που αναφέρθηκαν είναι τα εξής:

- Οι ΟΤΑ, καθώς διαθέτουν πολλές υπηρεσίες (τεχνικές, κοινωνικές κλπ.), έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν ολιστικά μια περιοχή, υιοθετώντας μια οπτική που δεν περιορίζεται σε έναν συγκεκριμένο χώρο, αλλά «βλέπει» συνολικά μια γειτονιά ή και την κοινωνία, ενσωματώνοντας ευρύτερες προτεραιότητες (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).
- Οι ΟΤΑ έχουν επιφορτιστεί με πολλά προβλήματα και έχουν αναλάβει θεσμικά μεγάλες ευθύνες, εμφανίζουν όμως ανεπάρκεια τόσο σε στελέχη όσο και σε αιρετούς (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).
- Οι ΟΤΑ διαθέτουν επαρκείς υπηρεσίες και δυνατότητες (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016 και συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).
- Οι ΟΤΑ δεν διαθέτουν το αναγκαίο προσωπικό για τη συντήρηση και προστασία των υλοποιημένων έργων (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).
- Οι ΟΤΑ αντιμετωπίζουν τρία διαφορετικά προβλήματα: Το πρώτο είναι η εύρεση εργαλείων χρηματοδότησης των έργων ανάπλασης (βλ. 5.3.3.4). Το δεύτερο είναι η μικρή θεσμική, οργανωτική και επιχειρησιακή δυνατότητα για τη μελέτη και τον σχεδιασμό επεμβάσεων. Το τρίτο και λιγότερο σημαντικό πρόβλημα είναι αυτό της επίβλεψης των υλοποιημένων έργων. Για όλα τα παραπάνω προβλή-

ματα ευθύνεται όχι μόνο η υποστελέχωση των υπηρεσιών αλλά και η αδυναμία στελέχωσής τους με εξειδικευμένους επιστήμονες (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

› Οι ΟΤΑ, αν και έχουν νομοθετικά σημαντικές αρμοδιότητες σχεδιασμού και υλοποίησης αστικών επεμβάσεων, αντιμετωπίζουν γραφειοκρατικές καθυστερήσεις (θέματα εγκρίσεων, εκδόσεις αδειών, εγκρίσεις μελετών, κ.λπ.). Αυτό θα αντιμετωπιζόταν, αν αναλάμβαναν οι Δήμοι περισσότερες πρωτοβουλίες και, σε εναρμόνιση με την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διενεργούσαν συστηματική καταγραφή των υπαρχόντων και μελλοντικών προβλημάτων, η οποία στη συνέχεια θα αποτελούσε τη βάση για το σχεδιασμό και την υλοποίηση έργων ανάπλασης σε συνεργασία με τους άλλους αρμόδιους φορείς (Υπουργεία, Περιφέρειες, κ.λ.π.) (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016).

5.3.3.3 Βασικές προτεραιότητες και προτάσεις για κοινωνική θεώρηση

Οι συνεντευξιαζόμενοι/-ες κλήθηκαν να αναρωτηθούν πάνω στο ποιες θα πρέπει να είναι οι βασικές προτεραιότητες των αστικών επεμβάσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης σήμερα.

Η πλειονότητά τους αναφέρει ως βασική προτεραιότητα τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών, κυρίως μέσα από την υλοποίηση επεμβάσεων αναβάθμισης των υπαίθριων αστικών κοινοχρήστων χώρων.

Ο Δρόσος Μακρής υπογραμμίζει ότι οι επεμβάσεις πρέπει να καλύπτουν τις ανάγκες του συνόλου των δημοτών, καθώς και τη σημασία του δημόσιου διαλόγου στην κατεύθυνση αυτή:

«Πρώτα-πρώτα η καλυτέρευση της ζωής των δημοτών κι όταν λέω καλυτέρευση, να το δούμε συνολικά, διότι δεν μπορούμε να μιλάμε για καλυτέρευση όταν υπάρχει μονομέρεια, δεν μπορείς δηλαδή να πας να αναπλάσεις έναν χώρο, ο οποίος μπορεί να στοχεύει να βοηθήσει τον τάδε φίλο σου που έχει εκεί μια επιχείρηση που συνάδει με την ανάπλαση. Αλλά πρέπει να προκύψει μετά από δημόσιο διάλογο, να υλοποιηθεί στο μέτρο του εφικτού, να βοηθηθεί ο κόσμος, να εκμεταλλευτεί, αν όχι εξίσου, αλλά όσο μπορεί ο καθένας αυτή την ανάπλαση» (συνέντευξη Δ. Μακρή, 2.8.2016).

Το ζήτημα της ανάκτησης των κοινοχρήστων χώρων για τη βελτίωση της σχέσης των πολιτών με τον χώρο στον οποίο ζουν καθημερινά και κατ' επέκταση την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής προτάσσει η Σαμάνθα Φανού:

«Η έμφαση πρέπει να δοθεί στην ανάκτηση των κοινόχρηστων χώρων που λειτουργούν προς την κατεύθυνση της αποκατάστασης της καθημερινής επαφής του δημότη με την πόλη του, καθώς και της κοινωνικής συνοχής που υφίσταται συνεχή πλήγματα. Η πόλη να επανασυνδεθεί με τους κατοίκους της κι εκείνοι με το περιβάλλον ώστε να χρησιμοποιούν, να αγαπούν και να προστατεύουν τον δικό τους δημόσιο χώρο» (συνέντευξη Σ. Φανού, 27.7.2016).

Σύμφωνα με τη Ντόρα Γαλάνη, προτεραιότητα θα πρέπει να δίνεται στους κα-

τοίκους των περιοχών στις οποίες υλοποιούνται οι αστικές επεμβάσεις, οι οποίες θα πρέπει να έχουν έναν συνολικό χαρακτήρα και να μην περιορίζονται απλά σε μια αισθητική αναβάθμιση του χώρου:

«[...] για μένα πρώτα απ' όλα πρέπει να είναι οι πολίτες που ζουν εκεί. Μετά, οι πολίτες της ευρύτερης περιοχής κι ότι αυτό μπορεί να σημαίνει. Μετά, να μην γίνονται έργα βιτρίνας, με την έννοια ότι αλλάξαμε και βάλαμε πλακάκια έτσι, βάλαμε πλακάκια αλλιώς, να υπάρχει μια δυνατότητα συνολικής παρέμβασης και αν είναι δυνατόν, τουλάχιστον (με έμφαση), τουλάχιστον, γιατί το ένα φέρνει το άλλο, στις τρεις διαστάσεις του χώρου» (συνέντευξη Ντ. Γαλάνη, 26.9.2016).

Ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος θέτει ως προτεραιότητα την κατασκευή υποδομών καθώς και την ανάκτηση των ελεύθερων χώρων:

«Υποδομές. Παρότι είμαστε ένας παλιός Δήμος, εντούτοις ακόμη, δεν τα έχουμε λυμένα όλα τα ζητήματά μας. Έχουμε ακόμη και άλλο κομμάτι αντιπλημμυρικό στις Τζιτζιφιές που πρέπει να εκτελέσουμε και από κει και πέρα νομίζω ότι ένας αστικός Δήμος πυκνοδομημένος σαν την Καλλιθέα – δεν είμαι ειδικός για να μιλήσω για έναν αγροτικό ή έναν μη αστικό Δήμο – θα πρέπει να είναι η ανάκτηση ελεύθερων χώρων» (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Την ίδια προτεραιότητα, αυτή της βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων μέσω ανάπλασης δημόσιων χώρων και χώρων πρασίνου, θέτει και η Μαρία Γιαννικουρή, τονίζοντας, ταυτόχρονα, και τη σημασία της σωστής κατανομής τους μέσα στα όρια κάθε δήμου αλλά και της εξασφάλισης των απαραίτητων πόρων για την υλοποίηση των επεμβάσεων:

«Σαν προτεραιότητα πρώτα βάζουμε την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Αυτό το ξέρουμε. Έτσι; Βέβαια η ποιότητα ζωής... Ναι, πως μεταφράζεται αυτό. Μεταφράζεται ότι η κάθε δημοτική αρχή κάνει έναν σχεδιασμό έτσι ώστε να αποκτήσει γη, απαλλοτρίωση, αγορά κλπ., κατά το δυνατόν με στρατηγικό σχεδιασμό να καλύπτει όλο το φάσμα της πόλης και να φτιάξει έργα ανάπλασης, αναψυχής ή και κοινωνικής ωφέλειας για τον Δήμο. Ταυτόχρονα, ο σχεδιασμός να συνοδεύεται και από τους αντίστοιχους πόρους έτσι ώστε να μπορούν αυτά να υλοποιούνται. Αυτές είναι οι βασικές προτεραιότητες. [...] Να υπάρχει μέριμνα για ανοιχτούς χώρους, οι οποίοι να είναι κατανεμημένοι σε όλες τις περιοχές του Δήμου, έτσι ώστε να μπορεί να δημιουργεί χώρους και πόλους έλξης και αναψυχής των κατοίκων και να βελτιώνει τη ζωή τους. Όπως παιδικές χαρές, πάρκα, πλατείες, πεζοδρομήσεις μέσα στο αστικό ιστό έτσι ώστε να γίνεται πιο ανθρώπινη η ζωή των κατοίκων μιας πόλης» (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Ιδιαίτερα αναλυτικός ως προς τις βασικές προτεραιότητες των αστικών επεμβάσεων είναι ο Γεώργιος Παπαδιάς, δίνοντας μεγάλη έμφαση στις περιβαλλοντικές διαστάσεις του σχεδιασμού (συνέντευξη Γ. Παπαδιά, 7.10.2016):

- αύξηση του πρασίνου και βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος (με δενδροφυτεύσεις, αναβάθμιση υφιστάμενων πάρκων),
- βελτίωση των οικοδομήσιμων και κοινόχρηστων χώρων, με αλλαγές στις χρήσεις γης και στην αισθητική και τη λειτουργικότητα (ύδρευση, αποχέτευση, λειτουργικότητα του αστικού χώρου, ηλεκτροφωτισμός κοινόχρηστων και άλλων χώρων κ.ά.),

› αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση των οδών, των κοινόχρηστων χώρων, καθώς και των κτιρίων μιας περιοχής,

› θέσπιση μέτρων για την απομάκρυνση ρυπογόνων, οχλουσών και άλλων μη επιθυμητών δραστηριοτήτων,

› ενεργειακός σχεδιασμός με στόχο τον περιορισμό των ενεργειακών αναγκών και αξιοποίηση ανανεώσιμων μορφών ενέργειας για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του δομημένου χώρου,

› χρήση ήπιων τεχνικών και υλικών, μη επιβλαβών για την υγεία των ανθρώπων,

› καθιέρωση προδιαγραφών οικολογικής προσέγγισης για το σχεδιασμό και τη χρήση των υπαίθριων χώρων.

5.3.3.4 Χρηματοδοτικά εργαλεία

Καθώς η χρηματοδότηση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της δυνατότητας υλοποίησης αστικών επεμβάσεων από τους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ, και ειδικότερα στη συγκυρία της οικονομικής κρίσης, οι συνεντευξιαζόμενοι-ες ρωτήθηκαν σχετικά με τα βασικότερα χρηματοδοτικά εργαλεία που μπορούν να υποστηρίξουν τέτοιου είδους επεμβάσεις.

Όπως τονίζει ο Δήμαρχος Καλλιθέας Δημήτριος Κάρναβος, οι ίδιοι πόροι των δήμων είναι αδύνατον να καλύψουν το κόστος μεγάλων επεμβάσεων, καθώς μετά βίας επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών για τις ετήσιες συντηρήσεις και τη χρηματοδότηση μικρών σημειακών έργων (συνέντευξη Δ. Κάρναβου, 4.11.2016).

Την ίδια επισήμανση κάνει και η Μαρία Γιαννικουρή, τονίζοντας επίσης ότι οι πόροι των δήμων είναι πια ελάχιστοι και αφορούν μόνο την κάλυψη των καθημερινών αναγκών των πολιτών, όπως έργα συντήρησης πεζοδρομίων και οδοποιίας, συντηρήσεις κτηρίων και σχολικών κτηρίων κλπ. Σχολιάζει, επίσης, ότι όσον αφορά τις επεμβάσεις στο υπάρχον οικιστικό απόθεμα, το σύστημα χρηματοδοτήσεων είναι δαιδαλώδες κι έτσι αποκλείει τους ιδιώτες που θα ήθελαν να προχωρήσουν σε μικρής κλίμακας παρεμβάσεις στις ιδιοκτησίες τους (συνέντευξη Μ. Γιαννικουρή, 29.11.2016).

Ως βασικά λοιπόν χρηματοδοτικά εργαλεία για μεγάλης κλίμακας αστικές επεμβάσεις ανάπλασης αναφέρθηκαν τα ακόλουθα:

› τακτικός προϋπολογισμός του Δήμου, τακτική και έκτακτη επιχορήγηση,

› ευρωπαϊκά συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα και ταμεία [προγράμματα Jeremy και Jessika, ΕΣΠΑ 2014-2020 / μέσω πράξεων που μπορούν να ενταχθούν στο θεματικό στόχο 06 «Διαφύλαξη και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων», Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ)],

› ταμεία που προωθούν βιοκλιματικά έργα,

› προγράμματα Δημοσίων Επενδύσεων Περιφερειών (μέσω προγραμματικών συμβάσεων),

› Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αττική 2014-2020»,
› Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη»,
› Πράσινο Ταμείο.

5.4 Συμπεράσματα

Από την ανάδειξη της ιστορικής πόλης στην περιβαλλοντική πρωτοπορία της πόλης του μέλλοντος

Οι στόχοι, ο χαρακτήρας και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού που μελετήθηκαν, έτσι όπως διατυπώνονται λεκτικά, διαφοροποιούνται και εξελίσσονται σε αντιστοιχία με το χαρακτήρα των προβλημάτων, τα οποία μεταβάλλονται ανάλογα με τις συνθήκες αλλά και με την εξέλιξη της προβληματικής σχετικά με τον τρόπο επέμβασης στον αστικό χώρο.

Έτσι, στις παλιότερες χρονολογικά επεμβάσεις συναντάμε έντονα την προβληματική της αναβάθμισης και ανάκτησης του ιστορικού κέντρου της πόλης, της προστασίας και προβολής της αρχιτεκτονικής και αισθητικής αξίας των μνημείων του, καθώς και της ανάδειξης και ενδυνάμωσης της ταυτότητας του τόπου, του ιστορικού κέντρου ως συνόλου αλλά και ως επιμέρους περιοχών. Ταυτόχρονα τίθενται και ζητήματα ελέγχου και αντιμετώπισης προβλημάτων που προκύπτουν από παραβατικές συμπεριφορές και δραστηριότητες λόγω της γενικότερης υποβάθμισης του κέντρου της πόλης και ειδικότερα του δημόσιου χώρου. Ως σημαντικό στοιχείο αναδεικνύεται έτσι η ποιότητα του δημόσιου χώρου αλλά και η αύξηση των χώρων πρασίνου σε μια πόλη που το έχει ανάγκη.

Ακόμη ένα ζήτημα που απασχολεί τόσο τους φορείς όσο και τους μελετητές-δημιουργούς είναι αυτό της διευκόλυνσης της κυκλοφορίας και στάσης των πεζών. Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες επεμβάσεις αφορούν κατά κύριο λόγο ζητήματα μετακίνησης, δεν γίνονται συνολικές αναφορές στο ζήτημα της βιώσιμης κινητικότητας, καθώς η σχετική προβληματική αποκτά πιο εκτεταμένες διαστάσεις αργότερα. Ακόμα και η σαφής αναφορά στην εξασφάλιση προσβασιμότητας από άτομα με μειωμένη κινητικότητα εμφανίζεται από τη δεκαετία του 2000 και μετά. Στην ίδια θεματική εντάσσεται και το ζήτημα της εναρμόνισης και ένταξης των έργων του μετρό –σημαντικής μεταφορικής υποδομής– στον αναδιαμορφωμένο δημόσιο χώρο.

Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι δεν διατυπώνονται σαφείς στόχοι όσον αφορά τα ζητήματα που άπτονται της κοινωνικής θεώρησης του σχεδιασμού του δημόσιου χώρου. Στα κείμενα που μελετήθηκαν συναντάμε μόνο γενικού τύπου αναφορές και διατυπώσεις, όπως «συμβολή στην κοινωνική ζωή της γειτονιάς», «δημιουργία ενός κοινωνικού χώρου», «επίλυση κοινωνικών προβλημάτων» κ.λπ., χωρίς, όμως, να δίνονται κατευθύνσεις ως προς τους τρόπους επίτευξης αυτών των στόχων ή να αποσαφηνίζονται περαιτέρω τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Όσον αφορά τους μελετητές-δημιουργούς, στις περιπτώσεις που μελετήθηκαν, είναι σαφές ότι επιχείρησαν να «μεταφράσουν» στο χώρο τους βασικούς στόχους που έθεσαν οι αρμόδιοι φορείς, μέσα από τη δική τους «χωροκεντρική» θα λέγαμε οπτική και μέσα από έναν λόγο περισσότερο ρητορικό και εκτεταμένο.

Αν και η περιβαλλοντική αναβάθμιση διατυπώνεται ως στόχος και προσδοκώμενο αποτέλεσμα, παρόλα αυτά μόνο στις νεότερες επεμβάσεις η διάσταση αυτή εκφράζεται με έντονο και σαφή τρόπο. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις προβάλλεται με τρόπο ώστε να αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του έργο, όπως στο ΚΠΙΣΝ αλλά και στην επέμβαση στον Δήμο Αιγάλεω. Στην πρώτη περίπτωση του ΚΠΙΣΝ, αν και εντοπίζουμε και πάλι στόχους όπως η αναφορά στην ιστορία και η ανάδειξη της ταυτότητας του τόπου, ο βιοκλιματικός/περιβαλλοντικός σχεδιασμός διαπερνάει όλες τις κλίμακες του έργου – από το επίπεδο του αστικού σχεδιασμού, το σχεδιασμό του τοπίου αλλά και τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την επιλογή των υλικών – και δίνεται έμφαση σε πρωτοπόρες και καινοτόμες τεχνολογίες (βραβείο Lead Platinum). Η έμφαση αυτή δε αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι για την προβολή και αποδοχή του έργου τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και διεθνώς. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για την επέμβαση στο Αιγάλεω, μιας συνολικής αναβάθμισης υποβαθμισμένης οικιστικής περιοχής, ενός τμήματος της «κανονικής» (ordinary) πόλης, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο μιας σειράς παρεμβάσεων που γίνονται τα τελευταία χρόνια από την τοπική αυτοδιοίκηση με στόχο την περιβαλλοντική αναβάθμιση και βελτίωση του αστικού μικροκλίματος.

Παρατηρούμε, λοιπόν, μια σταδιακή ενσωμάτωση και επικράτηση της προβληματικής του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, σε σχέση με άλλους όρους και έννοιες, στη ρητορική των επεμβάσεων, γεγονός που εξηγείται και από τη διαθεσιμότητα σχετικών κονδυλίων και χρηματοδοτήσεων μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων που απευθύνονται στους ΟΤΑ για την υλοποίηση τέτοιου είδους επεμβάσεων.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι στις πιο πρόσφατες επεμβάσεις, μεταξύ των στόχων και των αναμενόμενων αποτελεσμάτων, τίθενται με πιο σαφή τρόπο ζητήματα που αφορούν τις κοινωνικές διαστάσεις του αστικού σχεδιασμού, όπως η κοινωνική συναναστροφή, η εξασφάλιση της σωστής και ασφαλούς λειτουργίας των υφιστάμενων κοινωφελών εγκαταστάσεων, η ανάπτυξη της κοινωνικότητας και η ελαχιστοποίηση των κινδύνων περιθωριοποίησης των κατοίκων και κυρίως των παιδιών, η αύξηση των ευκαιριών για κοινωνική συναναστροφή και η ενθάρρυνση ενός υγιούς τρόπου ζωής. Εντούτοις, και πάλι θα λέγαμε ότι ο σχετικός λόγος μόνο περιφερειακά «αγγίζει» τα ζητήματα των κοινωνικών ανισοτήτων και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η σημασία της ευρύτερης αστικής στρατηγικής: η ενοποίηση των ελεύθερων και πράσινων χώρων ως εργαλείο συνολικής αναβάθμισης του αστικού χώρου της Αθήνας

Η ένταξη σε ευρύτερες αστικές στρατηγικές για την επιτυχή έκβαση μιας αστικής επέμβασης και τον πολλαπλασιασμό των θετικών επιδράσεών της μοιάζει

να αποτελεί κοινά αποδεκτή ανάγκη και στόχο των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, ανεξάρτητα από το είδος της επέμβασης και την κλίμακά της. Οι αποσπασματικές και μεμονωμένες επεμβάσεις δεν επιτυγχάνουν πολλαπλασιαστικά οφέλη για την ευρύτερη περιοχή, ενώ, αντίθετα, προκαλούν συχνά προβλήματα σε άλλους επιμέρους τομείς, όπως για παράδειγμα μια πεζοδρόμηση που έχει αποφασιστεί *ad hoc* χωρίς να εντάσσεται σε ένα συνολικό στρατηγικό σχέδιο διαχείρισης και ανασχεδιασμού της κινητικότητας στην ευρύτερη περιοχή.

Στο πλαίσιο της έρευνας, η διάσταση αυτή της αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης των αστικών επεμβάσεων, ιδιαίτερα των μεγάλης κλίμακας, έγινε περισσότερο εμφανής στην περίπτωση των δύο μελετών περίπτωσης που εντάσσονταν στο πρόγραμμα ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας. Ένα πρόγραμμα που, ανεξάρτητα από την κριτική που μπορούμε να ασκήσουμε στις επιμέρους επιλογές ή λύσεις σε επίπεδο αστικού σχεδιασμού, εξέφρασε στο χώρο ένα συνολικό όραμα, μια συγκεκριμένη στρατηγική για την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου της Αθήνας και ταυτόχρονα προβλήθηκε ως τέτοιο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αλληλεξάρτησης αυτής αποτελεί η πεζοδρόμηση των οδών Διονυσίου Αεροπαγίτου και Αποστόλου Παύλου, που θεωρείται η σπονδυλική στήλη της ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων. Είναι σαφές ότι στην επιτυχία της επέμβασης καθοριστική σημασία έπαιξε τόσο η ύπαρξη του μετρό, η έναρξη λειτουργίας του οποίου συνέπεσε περίπου χρονικά με την ολοκλήρωση του έργου, όσο και η μεταγενέστερη επιλογή χωροθέτησης του Μουσείου Ακρόπολης. Η συνύπαρξη δηλαδή και αλληλεπίδραση τριών μεγάλης κλίμακας διαφορετικού τύπου αστικών επεμβάσεων έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός σημαντικού πόλου έλξης για τους κατοίκους και τους επισκέπτες, με χαρακτήρα αναψυχής και πολιτισμού.

Η ενοποίηση, με την ευρύτερη έννοια της σύνδεσης ελεύθερων, πράσινων αλλά και αρχαιολογικών χώρων, είχε ως βασικό στόχο την ανάκτηση και απόδοση μεγαλύτερου τμήματος του δημόσιου χώρου στους πεζούς και τη χρήση ήπιων μορφών μετακίνησης, την ανάδειξη των σημαντικών και διαφορετικών περιόδων μνημείων της περιοχής, την αύξηση του πρασίνου αλλά και της προσβασιμότητας των δημοσίων χώρων για όλες τις ομάδες του πληθυσμού. Κατ' αυτήν την έννοια είχε σημαντική επίδραση στη συνολική αναβάθμιση της ποιότητας σημαντικού τμήματος του δημόσιου χώρου του ιστορικού κέντρου, αλλά και της εικόνας της πόλης γενικότερα. Γνωρίζοντας δε τα ευεργετικά αποτελέσματα της δικτύωσης των ελεύθερων και πράσινων χώρων – ή με πιο σύγχρονους όρους της δημιουργίας πράσινης υποδομής – αναμφισβήτητη είναι και η συμβολή της ενοποίησης στη γενικότερη περιβαλλοντική αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι, παρά το γεγονός ότι η ενοποίηση προβλεπόταν στον υπερκείμενο πολεοδομικό σχεδιασμό, τόσο δηλαδή στο Ρυθμιστικό Σχέδιο του 1985, όσο και στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, παρέμεινε στην εφαρμογή του κατά κύριο λόγο στον δισδιάστατο χώρο, χωρίς να μπορέσει να ανταποκριθεί στις προκλήσεις μιας γενικότερης πολεοδομικής αναδιοργάνωσης του ιστορικού κέντρου. Λόγω δηλαδή της αδυναμίας ελέγχου των χρήσεων γης δεν κατάφερε να επιφέρει μια συντονισμένη αναβάθμιση σε όλες τις πτυχές του

τροσδιάσταστου χώρου της πόλης. Είναι χαρακτηριστική η αδυναμία ελέγχου των χρήσεων γης και του ποσοστού παρουσίας τους ανάλογα με τον χαρακτήρα κάθε περιοχής, με αποτέλεσμα την απομάκρυνση χρήσεων, την αδυναμία προσέλκυσης της χρήσης της κατοικίας σε περιοχές του κέντρου που θα προσέδιδε μεγαλύτερη ζωντάνια και ασφάλεια καθόλη τη διάρκεια της ημέρας, ή την υπερσυγκέντρωση χρήσεων αναψυχής (καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος, καφέ, κέντρα διασκέδασης κλπ.) στις πιο τουριστικές περιοχές του κέντρου.

Η σύλληψη της ενοποίησης ενέπνευσε και μεταγενέστερες προτάσεις – εκ των οποίων άλλες υλοποιήθηκαν και άλλες όχι – σε διάφορες ελληνικές πόλεις (βλ. αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την ενοποίηση των κοινοχρήστων χώρων στα Ιωάννινα, τους διαγωνισμούς 4Χ4 στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και το Ηράκλειο). Η κληρονομιά λοιπόν του προγράμματος επιχειρήθηκε να αξιοποιηθεί κατά την περίοδο διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Εταιρείας Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ), οπότε και μετονομάστηκε σε Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεις ΑΕ, λίγο πριν από τη διάλυσή της.

Ένα ενδιαφέρον εύρημα της έρευνας ήταν ότι οι περισσότερες από τις αστικές επεμβάσεις που μελετήθηκαν εντάσσονται σε προτάσεις και κατευθύνσεις υπερκείμενων σχεδίων ή συνολικότερων σχεδιασμών, ακόμα και αυτών που εκ πρώτης όψεως μοιάζουν να έχουν αποφασιστεί *ad hoc* ή να έχουν μια σαφώς τοπική εμβέλεια (βλ. Πίνακα 5-3).

Πίνακας 5-3. *Γενικά χαρακτηριστικά των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων*

Μελέτη περίπτωσης	Είδος αστικής επέμβασης	Χωροθέτηση	Εμβέλεια αστικής επέμβασης
α	ανάπλαση – αναβάθμιση υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων / δημιουργία δικτύου δημοσίων χώρων	Ιστορικό Κέντρο	υπερτοπική μητροπολιτική
β	ανάπλαση – αναβάθμιση υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων / δημιουργία δικτύου δημοσίων χώρων επέμβαση γοήτρου / δημιουργία εμβληματικού κτιρίου με πολιτιστικό χαρακτήρα	Ιστορικό Κέντρο	υπερτοπική μητροπολιτική διεθνής
γ	επέμβαση γοήτρου / δημιουργία εμβληματικού κτιρίου με πολιτιστικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα	παραθαλάσσιο μητροπολιτικό μέτωπο	μητροπολιτική εθνική διεθνής
δ	διαμόρφωση και αναδιαμόρφωση/αναβάθμιση πράσινων χώρων	περιφερειακός δήμος του πολεοδομικού συγκροτήματος	τοπική υπερτοπική
ε	συνολική επέμβαση ανασχεδιασμού των δημοσίων χώρων υποβαθμισμένης οικιστικής περιοχής	περιφερειακός δήμος του πολεοδομικού συγκροτήματος	τοπική υπερτοπική

Πηγή: Σύνταξη Α. Βιτοπούλου, 2016, ΕΚΚΕ.

Αναγκαιότητα διερεύνησης των κοινωνικών επιπτώσεων: προς αναζήτηση της κοινωνικής αποδοχής

Η κοινωνική αποδοχή των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού – τόσο των μεγάλης κλίμακας που μετασχηματίζουν δραστικά το αστικό περιβάλλον όσο και των τοπικής εμβέλειας ή ακόμα και αυτών στην κλίμακα του δρόμου – συνδέεται άμεσα με τις θετικές επιπτώσεις τους, χωρικές, κοινωνικο-οικονομικές και περιβαλλοντικές και τον τρόπο εξέλιξης των αστικών μετασχηματισμών μέσα στον χρόνο. Σχετίζεται δε καθοριστικά και με το βαθμό συνδιαμόρφωσης των επεμβάσεων, τη συμμετοχή δηλαδή της τοπικής κοινωνίας και της κοινωνίας των πολιτών στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησής τους. Η κοινωνική αποδοχή επηρεάζει άλλωστε καθοριστικά τον τρόπο χρήσης των αναδιαμορφωμένων χώρων.

Στην Ελλάδα, εντούτοις, και οι δύο αυτές διαστάσεις – η διερεύνηση και αποτίμηση δηλαδή των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων από τη μια και οι διαδικασίες συνδιαμόρφωσής τους από την άλλη – μοιάζει να έχουν συστηματικά και διαχρονικά υποτιμηθεί ή και αγνοηθεί από τον επίσημο χωρικό σχεδιασμό. Το θεσμικό πλαίσιο δεν απαιτεί μελέτες κοινωνικών επιπτώσεων για όλες τις κατηγορίες αστικών επεμβάσεων, ενώ η συμμετοχική διάσταση του χωρικού σχεδιασμού, αν και προβλέπεται έως έναν βαθμό θεσμικά, δεν εφαρμόστηκε μέχρι σήμερα με ουσιαστικό τρόπο. Παρά λοιπόν την εξέλιξη της προβληματικής σχετικά με την ανάγκη συνδιαμόρφωσης των αστικών επεμβάσεων τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά και την αυξανόμενη συνειδητοποίηση και ευαισθητοποίηση των πολιτών σε ζητήματα διαμόρφωσης του αστικού χώρου και ιδιαίτερα του δημόσιου χώρου, στην πράξη, διαπιστώνεται έλλειψη κουλτούρας διακυβέρνησης και συμμετοχής στις διαδικασίες σχεδιασμού, καθώς και έλλειψη εργαλείων και διαδικασιών που να ενσωματώνουν σύγχρονες μεθόδους συμμετοχικού σχεδιασμού προσαρμοσμένες στην ελληνική συνθήκη (βλ. υποενότητα 6.4.1).

Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων στο πλαίσιο της έρευνας, στις ερωτήσεις σχετικά με τα αποτελέσματα (επιπτώσεις και ωφελούμενες ομάδες πληθυσμού) και την αποδοχή των επεμβάσεων, οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων δεν βασίζονταν – με εξαίρεση την περίπτωση του ΚΠΙΣΝ – σε επίσημα δεδομένα και μελέτες. Αντίθετα, αποτελούν έκφραση των προσωπικών τους εκτιμήσεων, οι οποίες προέρχονταν από την επαφή τους με τους πολίτες και τις παρατηρήσεις τους σχετικά με την προσέλκυση χρηστών ή την εμφάνιση προβλημάτων σε σχέση με τη λειτουργία των αναδιαμορφωμένων χώρων.

Διαπιστώνεται, λοιπόν, επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης ενός πλαισίου διερεύνησης, με ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους, των κοινωνικών επιπτώσεων και της κοινωνικής αποδοχής των αστικών επεμβάσεων, εκ των προτέρων και εκ των υστέρων, όπως και η θεσμοθέτηση διαδικασιών συνδιαμόρφωσης των αστικών επεμβάσεων με στόχο τη μεγιστοποίηση της συναίνεσης και της κοινωνικής αποδοχής (βλ. Κεφάλαιο 8).

Από τον σχεδιασμό στην υλοποίηση των αστικών επεμβάσεων: δυνατότητες και προτεραιότητες

Είναι γνωστά τα προβλήματα που διέπουν το πλαίσιο υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων στις ελληνικές πόλεις, καθώς έχουν επισημανθεί και συζητηθεί κατά καιρούς από διάφορους μελετητές της διαδικασίας παραγωγής του αστικού χώρου: προβλήματα συντονισμού και συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων αρμόδιων για τον σχεδιασμό του χώρου, έλλειψη επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των τμημάτων του ίδιου φορέα, έλλειψη αποτελεσματικού πλαισίου και κουλτούρας διαβούλευσης και συμμετοχής, διαδικασίες λήψης αποφάσεων που συχνά βασίζονται σε πολιτικά και όχι επιστημονικά κριτήρια, γραφειοκρατικές καθυστερήσεις και χρονοβόρες διαδικασίες αδειοδοτήσεων και έγκρισης σχεδίων, ελλιπής χρηματοδότηση, σημαντικές αποκλίσεις μεταξύ των μελετών και της εφαρμογής τους στην πράξη κ.λ.π.

Παρά τις πολλαπλές δυσκολίες και τις πιθανές καθυστερήσεις που μπορεί να επιφέρει, η ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ των διαφορετικών φορέων – συμπεριλαμβανομένων των επιστημονικών/ερευνητικών – θεωρείται καθοριστική για τη βελτιστοποίηση των αποτελεσμάτων κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων, στο βαθμό που κάθε φορέας μπορεί να συμβάλει με τη δική του τεχνογνωσία και τις δικές του ιδέες, ενώ συχνά η συνεργασία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε πιο γρήγορες και αποτελεσματικές διαδικασίες, όπως στην περίπτωση της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων. Εξίσου σημαντική, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι και η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και της κοινωνίας των πολιτών, ώστε οι αστικές επεμβάσεις να καλύπτουν τις ανάγκες των μελλοντικών χρηστών και να ανταποκρίνονται όσο το δυνατόν περισσότερο στις προσδοκίες τους.

Βασικός πρωταγωνιστής των αστικών επεμβάσεων και ειδικότερα των επεμβάσεων ανάπλασης δημοσίων χώρων αναδεικνύονται οι ΟΤΑ, οι οποίοι έχουν αποκτήσει τα τελευταία χρόνια σημαντικές αρμοδιότητες όσον αφορά τον σχεδιασμό και την υλοποίησή τους. Εντούτοις, αντιμετωπίζουν σημαντικά ενδογενή προβλήματα, με κυριότερο την υποστελέχωση των τεχνικών υπηρεσιών τους και την έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, με αποτέλεσμα την περιορισμένη οργανωτική και επιχειρησιακή δυνατότητα μελέτης, επίβλεψης και υλοποίησης μεγάλης κλίμακας αστικών επεμβάσεων, αλλά και ανταπόκρισης στις πολύπλοκες συχνά διαδικασίες εξεύρεσης και διασφάλισης των απαραίτητων χρηματοδοτικών εργαλείων και πόρων.

Η έρευνα μέσω των συνεντεύξεων ανέδειξε μια σειρά από βασικές κατά την άποψη των συνεντευξιαζόμενων – εργαζόμενων σε δήμους ή σε φορείς σχεδιασμού του χώρου στην πλειονότητά τους – προτεραιότητες που θα έπρεπε να θέσουν οι τοπικές αυτοδιοικήσεις σε σχέση με τις αστικές επεμβάσεις:

- συνολικές αστικές παρεμβάσεις και στις τρεις διαστάσεις του χώρου και όχι αποσπασματικές ή έργα βιτρίνας,
- αισθητική και λειτουργική αναβάθμιση περιοχών που παρουσιάζουν φαινόμενα υποβάθμισης και σταδιακής εγκατάλειψης,

› υιοθέτηση περιβαλλοντικού σχεδιασμού και φιλικών προς το περιβάλλον τεχνικών και υλικών,

› ανάκτηση δημόσιων χώρων – αισθητική, λειτουργική και περιβαλλοντική αναβάθμισή τους με αύξηση του πρασίνου,

› ανάπλαση αστικών υπαίθριων χώρων, ομοιόμορφα κατανεμημένων στα όρια του Δήμου, με στόχο τη συνολική βελτίωση της ζωής των κατοίκων,

› σημαντικά έργα υποδομής,

› κίνητρα για τη διατήρηση της κατοικίας στο κέντρο και την προσέλκυση νέων κατοίκων,

› προστασία του εμπορικού τριγώνου,

› βελτίωση της ποιότητας ζωής των δημοτών,

› επανασύνδεση των πολιτών με τον χώρο της πόλης και το περιβάλλον,

› ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής,

› συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες διαβούλευσης,

› εξασφάλιση χρηματοδοτικών εργαλείων.

Σημαντικό λοιπόν στοιχείο όσον αφορά τις δυνατότητες και τις προοπτικές υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων, και ιδιαίτερα των μεγάλης κλίμακας, πέρα από το ζήτημα της βελτίωσης των διαδικασιών, αναδεικνύεται και η σαφής στόχευση σε σχέση με τις κοινωνικές διαστάσεις της αναγκαιότητας υλοποίησής τους, καθώς και τα προσδοκώμενα αποτελέσματά τους σε χωρικό, κοινωνικο-οικονομικό και περιβαλλοντικό επίπεδο.

Πηγές

Αρχειακό υλικό

Αρχείο ΣΑΔΑΣ

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998α). Προκήρυξη Διαγωνισμού Μελέτης Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός Προσχεδίων για τη διαμόρφωση της Πλατείας Ομονοίας, με προτάσεις για τα Μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998β). Προκήρυξη Διαγωνισμού Μελέτης Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός Προσχεδίων για τη διαμόρφωση της Πλατείας Μοναστηρακίου, με προτάσεις για τα Μέτωπα των κτιρίων που την περιβάλλουν.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998γ). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Ομονοίας. Πρακτικά Κριτικής Επιτροπής.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998δ). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου. Πρακτικά Κριτικής Επιτροπής.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998ε). Αποτελέσματα Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού Πλατείας Ομονοίας.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998στ). Αποτελέσματα Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού Πλατείας Μοναστηρακίου.

Αρχείο Δήμου Αθηναίων / Διεύθυνση Κτιριακών Εργων

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (χ.χ.). Γενική Τεχνική Περιγραφή του Εργου «Υπόγειος Σταθμός Αυτοκινήτων Πλατείας Δημαρχείου (Συνοδεύει την προμελέτη – Διαγραμματικά σχέδια, για την υπογραφή σύμβασης μεταξύ Δήμου Αθηναίων και Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος).

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (1992, 18 Νοεμβρίου). Εγγραφο με θέμα: Περίληψη Διακήρυξης.

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού-Τμήμα Μελετών Κοινοχρήστων Χώρων Δήμου Αθηναίων (1994, 7 Ιουνίου). Πανελλήνιος Αρχιτεκτονικός Διαγωνισμός διαμόρφωσης πλατείας Εθνικής Αντιστάσεως. Τεύχος Προκήρυξης.

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (2001α, 22 Αυγούστου). Διαμόρφωση χώρων Βαρβακείου Πλατείας. Τεχνική περιγραφή.

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (2001β, Οκτώβριος). Διαμόρφωση χώρων Βαρβακείου Πλατείας. Εργο: Διαμόρφωση χώρων Βαρβακείου Πλατείας - Κατασκευή αναψυκτήριου. Τεχνική Εκθεση – Περιγραφή Αρχιτεκτονικής Πρότασης,

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (2001γ, Οκτώβριος). Διαμόρφωση χώρων Βαρβακείου Πλατείας. Εργο: Κατασκευή δημοτικού περιπτέρου ενημέρωσης. Τεχνική Εκθεση – Περιγραφή Αρχιτεκτονικής Πρότασης.

Διεύθυνση Αρχιτεκτονικού Δήμου Αθηναίων (2003, 7 Μαΐου). Διακήρυξη Δημοπρασίας. Εργο: «Ανάπλαση χώρων Βαρβακείου Πλατείας».

Προσωπικά αρχεία μελετητών

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998ζ, Ιούνιος). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Ομονοίας. Τεύχος προκήρυξης.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998η, Ιούλιος). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου. Τόμος Ι: Προκήρυξη. Στοιχεία που χορηγούνται στους διαγωνιζόμενους.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (1998θ, Ιούλιος). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου. Τόμος ΙΙ: Προκήρυξη. Στοιχεία που χορηγούνται στους διαγωνιζόμενους – Παραρτήματα κεφαλαίου 5.

Καζέρος, Ν., Κωτσοπούλου, Ζ., Μανιδάκη, Β., Παρακεντέ, Χρ. και Τζιρτζιλάκη, Ε. (1998). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου. Εκθεση περιγραφής πρότασης 13256.

Καζέρος, Ν., Κωτσοπούλου, Ζ., Μανιδάκη, Β., Παρακεντέ, Χρ., Τζιρτζιλάκη, Ε., Βοκοτόπουλος, Π., Παυλίδης, Π. και Κουγιανού, Π. (2006, Μάρτιος). Μελέτη διαμόρφωσης πλατείας Μοναστηρακίου με προτάσεις για τα μέτωπα των κτιρίων

που την περιβάλλουν. Μελέτη Εφαρμογής. Γ' Αναθεώρηση. Αρχιτεκτονική και Τεχνική Περιγραφή.

Κατσίκα, Ε. Μ., Βοζάνη, Α., Δεσύλα, Γρ. και Τσιατά, Θ. (1998). Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προσχεδίων για τη διαμόρφωση της πλατείας Ομονοίας. Εκθεση περιγραφής πρότασης 13812.

Βιβλιογραφία

Αρχιτέκτονες Πλειάς – Δ. Διαμαντόπουλος και Συνεργάτες (2003). Πεζόδρομος Διονυσίου Αεροπαγίτου – Αποστόλου Παύλου. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 37, 104-109.

BCG – The Boston Consulting Group (2016, 22 Φεβρουαρίου). *Μελέτη Επιδράσεων ΚΠΙ-ΣΝ*. Αθήνα: Ιδρυμα Σταύρος Νιάρχος, Κέντρο Πολιτισμού Ιδρυμα Σταύρος Νιάρχος, https://www.snf.org/media/4963863/SNFCC-Impact-Study-Report-FINAL-GR.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 28 Μαίου 2016).

Γαλάνη, Ντ. (1999). Έργο: Πεζοδρόμηση Δ. Αρεοπαγίτου – Απ. Παύλου («Ανάπλαση-Διαμόρφωση Δικτύου Πεζοδρόμων, και Κοινοχρήστων και Ελεύθερων Χώρων στην Περιοχή της Ακρόπολης»). *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 75-81, http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/70-15.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 30 Μαρτίου 2016).

Γαλάνη, Ντ. (2003, Νοέμβριος). Χρήση ή κατάχρηση των υπό ανάπλαση αστικών δημόσιων χώρων;. *Νόμος + Φύση*. https://nomosphysis.org.gr/8086/xrisi-i-kataxrisi-ton-upo-anaplasi-astikon-dimosion-xoron-noembrios-2003/ (ημερομηνία πρόσβαση 30 Μαρτίου 2016).

Γαλάνη, Ντ. (2004, Οκτώβριος). *Πρόγραμμα ενοποίησης αρχαιολογικών χώρων Αθήνας. Η ανάπλαση του ιστορικού κέντρου της πόλης*. Αθήνα: Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας ΑΕ, http://library.tee.gr/digital/kma/kma_m1251/kma_m1251_galani.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 30 Μαρτίου 2016).

Ομάδα εργασίας κτιριακών έργων ΥΔΕ (1984). Διαμόρφωση της πλατείας Δημαρχείου και κατασκευή υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων. *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 18, 210-211.

Δραγώνας, Π. (2011). Από τη φαντασίωση στη διεκδίκηση. Στοιχεία ταυτότητας του αθηναϊκού δημόσιου χώρου, 2004-2011. Στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, *Public Space. Δημόσιος χώρος... αναζητείται* (σελ. 481-484). Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ-ΤΚΜ, Cannot Not Design Publications.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ ΑΕ) (2001). *Αρχιτεκτονικός διαγωνισμός των τεσσάρων πλατειών της Αθήνας. Ομόνοια-Σύνταγμα-Μοναστηράκι-Κουμουνδούρου*. Κατάλογος συμμετοχών. Αθήνα: ΕΑΧΑ ΑΕ.

Piano, R. (2016). *Αθήνα. Κέντρο Πολιτισμού Ιδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Stavros Niarchos Foundation Cultural Center*. Fondazione Renzo Piano.

Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας-Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας (ΤΕΕ-ΤΚΜ) (2011). *Public City / Δημόσια πόλη*, κατάλογος έκθεσης. Θεσσαλονίκη: ΤΕΕ-ΤΚΜ, Ιανός Εκδόσεις.

Νομοθεσία

Εφημερίς της Κυβερνήσεως (1995). Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) 69163 Ίδρυση Εταιρίας με την επωνυμία 'Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Ανώνυμη Εταιρία', ΦΕΚ Β 551, 22.6.1995.

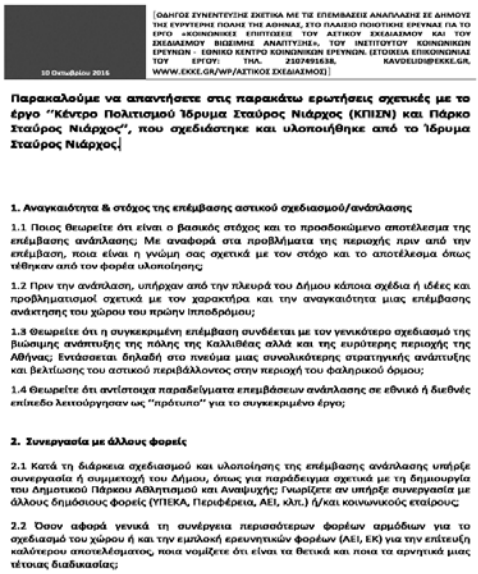
Εφημερίς της Κυβερνήσεως (1997). Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) 45810 Τροποποίηση της Κοινής Υπουργικής Απόφασης 69163/21.6.1995 και έγκριση του καταστατικού της ανώνυμης εταιρίας με την επωνυμία Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων ΑΘήνας Ανώνυμη Εταιρία», ΦΕΚ Β 909, 15.10.1997.

Διαδικτυακές πηγές

Καζέρος, Ν., Κωτσοπούλου, Ζ., Μανιδάκη, Β., Παρακεντέ, Χρ. και Τζιρτζιλάκη, Ε. (2008). Πλατεία στο Μοναστηράκι. Το ψηφιακό ευρετήριο ελληνικής αρχιτεκτονικής, http://domesindex.com/buildings/plateia-sto-monasthraki/

Παράρτημα

Οδηγός Συνέντευξης

[ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΣΕ ΔΗΜΟΥΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ, ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ», ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. (ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ: ΤΗΛ. 2107491638, KAVDELIDI@EKKE.GR, WWW.EKKE.GR/WP/ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ)]

10 Οκτωβρίου 2016

Παρακαλούμε να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις σχετικές με το έργο "Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) και Πάρκο Σταύρος Νιάρχος", που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος.

1. Αναγκαιότητα & στόχος της επέμβασης αστικού σχεδιασμού/ανάπλασης

1.1 Ποιος θεωρείτε ότι είναι ο βασικός στόχος και το προσδοκώμενο αποτέλεσμα της επέμβασης ανάπλασης; Με αναφορά στα προβλήματα της περιοχής πριν από την επέμβαση, ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με τον στόχο και το αποτέλεσμα όπως τέθηκαν από τον φορέα υλοποίησης;

1.2 Πριν την ανάπλαση, υπήρχαν από την πλευρά του Δήμου κάποια σχέδια ή ιδέες και προβληματισμοί σχετικά με τον χαρακτήρα και την αναγκαιότητα μιας επέμβασης ανάκτησης του χώρου του πρώην ιπποδρόμου;

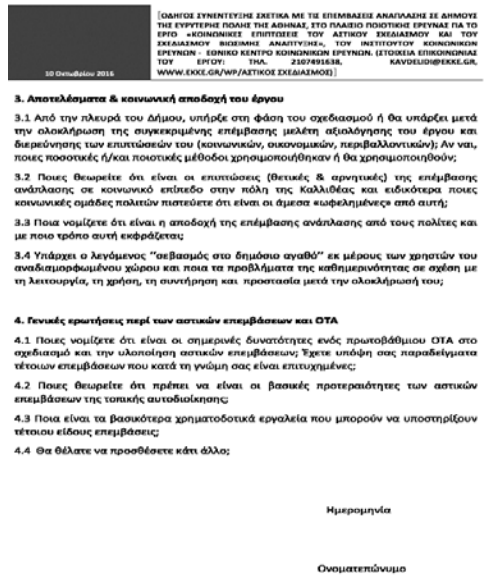
1.3 Θεωρείτε ότι η συγκεκριμένη επέμβαση συνδέεται με τον γενικότερο σχεδιασμό της βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης της Καλλιθέας αλλά και της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας; Εντάσσεται δηλαδή στο πνεύμα μιας συνολικότερης στρατηγικής ανάπτυξης και βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος στην περιοχή του φαληρικού όρμου;

1.4 Θεωρείτε ότι αντίστοιχα παραδείγματα επεμβάσεων ανάπλασης σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο λειτούργησαν ως "πρότυπο" για το συγκεκριμένο έργο;

2. Συνεργασία με άλλους φορείς

2.1 Κατά τη διάρκεια σχεδιασμού και υλοποίησης της επέμβασης ανάπλασης υπήρξε συνεργασία ή συμμετοχή του Δήμου, όπως για παράδειγμα σχετικά με τη δημιουργία του Δημοτικού Πάρκου Αθλητισμού και Αναψυχής; Γνωρίζετε αν υπήρξε συνεργασία με άλλους δημόσιους φορείς (ΥΠΕΚΑ, Περιφέρεια, ΑΕΙ, κλπ.) ή/και κοινωνικούς εταίρους;

2.2 Όσον αφορά γενικά τη συνέργεια περισσότερων φορέων αρμόδιων για το σχεδιασμό του χώρου ή και την εμπλοκή ερευνητικών φορέων (ΑΕΙ, ΕΚ) για την επίτευξη καλύτερου αποτελέσματος, ποια νομίζετε ότι είναι τα θετικά και ποια τα αρνητικά μιας τέτοιας διαδικασίας;

[ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΣΕ ΔΗΜΟΥΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ, ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ», ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ - ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. (ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ: ΤΗΛ. 2107491638, KAVDELIDI@EKKE.GR, WWW.EKKE.GR/WP/ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ)]

10 Οκτωβρίου 2016

3. Αποτελέσματα & κοινωνική αποδοχή του έργου

3.1 Από την πλευρά του Δήμου, υπήρξε στη φάση του σχεδιασμού ή θα υπάρξει μετά την ολοκλήρωση της συγκεκριμένης επέμβασης μελέτη αξιολόγησης του έργου και διερεύνησης των επιπτώσεών του (κοινωνικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών); Αν ναι, ποιες ποσοτικές ή/και ποιοτικές μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν ή θα χρησιμοποιηθούν;

3.2 Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι επιπτώσεις (θετικές & αρνητικές) της επέμβασης ανάπλασης σε κοινωνικό επίπεδο στην πόλη της Καλλιθέας και ειδικότερα ποιες κοινωνικές ομάδες πολιτών πιστεύετε ότι είναι οι άμεσα «ωφελημένες» από αυτή;

3.3 Ποια νομίζετε ότι είναι η αποδοχή της επέμβασης ανάπλασης από τους πολίτες και με ποιο τρόπο αυτή εκφράζεται;

3.4 Υπάρχει ο λεγόμενος "αεβασμός στο δημόσιο αγαθό" εκ μέρους των χρηστών του αναδιαμορφωμένου χώρου και ποια τα προβλήματα της καθημερινότητας σε σχέση με τη λειτουργία, τη χρήση, τη συντήρηση και προστασία μετά την ολοκλήρωσή του;

4. Γενικές ερωτήσεις περί των αστικών επεμβάσεων και ΟΤΑ

4.1 Ποιες νομίζετε ότι είναι οι σημερινές δυνατότητες ενός πρωτοβάθμιου ΟΤΑ στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αστικών επεμβάσεων; Έχετε υπόψη σας παραδείγματα τέτοιων επεμβάσεων που κατά τη γνώμη σας είναι επιτυχημένες;

4.2 Ποιες θεωρείτε ότι πρέπει να είναι οι βασικές προτεραιότητες των αστικών επεμβάσεων της τοπικής αυτοδιοίκησης;

4.3 Ποια είναι τα βασικότερα χρηματοδοτικά εργαλεία που μπορούν να υποστηρίξουν τέτοιου είδους επεμβάσεις;

4.4 Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι άλλο;

Ημερομηνία

Ονοματεπώνυμο

Εικόνα 5-36. Ο οδηγός συνέντευξης που απευθύνθηκε προς δρώντες εμπλεκόμενους στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης επιλεγμένων αστικών επεμβάσεων

© *Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού, Κ. Γκόρτσος, Κ. Αβδελίδη (επιστημονική υπεύθυνη).*

6

Κεντρικότητα και αστικός σχεδιασμός: έρευνα πεδίου

Καλλισθένη Αβδελίδη
με τη συμμετοχή της ομάδας έργου[1]

6.1 Η σχέση των ατόμων που εργάζονται στις πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου με την αστική ανάπλαση και το δημόσιο χώρο τους

6.1.1 Έρευνα, αντικείμενο και στόχοι

Η αυτοτελής έρευνα πεδίου που παρουσιάζεται εδώ πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Κοινωνικές επιπτώσεις του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων». Είχε ως αντικείμενο τη μελέτη της σχέσης μιας ειδικής ομάδας χρηστών επιλεγμένων αναδιαμορφωμένων χώρων, με την αστική ανάπλασή τους και τον αστικό δημόσιο χώρο. Οι χώροι που επιλέχθηκαν για τη διεξαγωγή της μελέτης αυτής είναι οι τέσσερις κεντρικές πλατείες της Αθήνας, Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου, οι οποίες συνιστούν την πρώτη μελέτη περίπτωσης μεταξύ των πέντε του έργου, οι οποίες παρουσιάζονται συνοπτικά στο Παράρτημα 1.5 του πρώτου κεφαλαίου του παρόντος.

Η επιλογή της συγκεκριμένης περίπτωσης παίζει κεντρικό ρόλο σε μια έρευνα, η οποία βασίζεται σε μελέτη περίπτωσης. Την καθιστά τυπική, αποκλίνουσα ή κρίσιμη (Elman et al., 2016: 378) στο πλαίσιο δοκιμής θεωρητικών προβλέψεων ενός γενικού μοντέλου ή εξήγησης ενός αιτιακού μηχανισμού ή διερεύνησης των χαρακτηριστικών μιας περίπτωσης κλειδί (Gerring, 2011: 344). Η εδώ έρευνα εμπίπτει στην κατηγορία της περίπτωσης κλειδιού, καθώς πρόκειται για διερεύνηση των χαρακτηριστικών τεσσάρων κεντρικών πλατειών που, στο σύνολό τους,

1. Η εργασία διεξήχθη με τη συμμετοχή της Αθηνάς Βιτοπούλου, της Φιλύρας Βλαστού-Δημοπούλου, της Γεωργίας Γεμενετζή, του Κώστα Γκόρτσου, της Ευθαλίας (Λίνας) Μάσσου και του Κώστα Σακελλαρόπουλου.

συνιστούν μια ιδιαίτερη περίπτωση αναφορικά με πολλές πτυχές του εφαρμοσμένου αστικού σχεδιασμού στην Αθήνα (βλ. Κεφάλαιο 5). Οι τέσσερις πλατείες δεν επιλέχτηκαν τυχαία και σύμφωνα με τη μέθοδο στατιστικής δειγματοληψίας που να προτάσει ομοιογενή αλλά περιορισμένα δεδομένα περιγραφής τους ώστε να πιθανολογείται με ασφάλεια η ένταξή τους σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα. Αντίθετα, η μελέτη περίπτωσης Α που εμπεριέχει τις εν λόγω πλατείες επιλέχθηκε ως κρίσιμο σύνολο που μπορεί να περιγραφεί καλά ώστε να διερευνηθούν περισσότερες υποθέσεις και να επιτευχθούν διαφορετικοί ερευνητικοί στόχοι.

Διερευνώνται τα χαρακτηριστικά μιας ιδιότυπης κεντρικότητας, η οποία είναι συνυφασμένη με τη σημερινή κατάσταση και λειτουργία της κάθε πλατείας ξεχωριστά, όπως και του συνόλου τους εντός της κεντρικής περιοχής της πόλης, καθώς αυτές γειτνιάζουν μεταξύ τους και διαδέχονται η μία την άλλη πάνω στον άξονα της οδού Αθηνάς με κατεύθυνση την παλιά πόλη των Αθηνών. Η μελέτη αφορά μία ομάδα δρώντων στο σύστημα ανάπτυξης των δραστηριοτήτων στις τέσσερις αυτές πλατείες και βασίζεται στη γνώση που αυτή η ομάδα έχει αποκτήσει, μέσα από τη σχέση της με τους συγκεκριμένους χώρους και τις αναπλάσεις τους, για τον αστικό ανοιχτό δημόσιο χώρο γενικότερα. Κατ'επέκταση, το παρόν κεφάλαιο προτείνει η ποιοτική έρευνα να εμπλουτιστεί με ποσοτικές αναλύσεις και δεδομένα, που παρουσιάζονται στα επόμενα υποκεφάλαια, ώστε ορισμένες παρατηρήσεις της μελέτης περίπτωσης να δύναται να συνεξεταστούν με ορισμένες από τις παρατηρήσεις και τα αποτελέσματα των άλλων ερευνητικών εργασιών του έργου.

Έτσι, το συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο των ατόμων που δραστηριοποιούνται και εργάζονται εντός των αναδιαμορφωμένων χώρων αυτών διερευνήθηκε με τη διεξαγωγή έρευνας πεδίου με δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο απευθύνθηκε στους ιδιοκτήτες, σε στελέχη ή σε υπαλλήλους όλων των επιχειρήσεων, των γραφείων υπηρεσιών κ.ά. που εργάζονται σε επαγγελματικούς χώρους εγκατεστημένους στο ισόγειο επίπεδο περιμετρικά και επί της κάθε μιας των τεσσάρων πλατειών της μελέτης περίπτωσης Α. Το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει 40 κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις κατανεμημένες σε τρεις ενότητες, με μια εξειδικευμένη χαρτογραφική αναπαράσταση και συνοδεύεται από μια επεξηγηματική σελίδα για κάθε πλατεία. Η διαφορετική στοχοθεσία αποδίδεται με τις τρεις ενότητες του ερωτηματολογίου οι οποίες είναι οι εξής: : Ι. Ο Ερωτώμενος, ΙΙ. Ο Επαγγελματικός Χώρος και η Επιχείρηση, ΙΙΙ. Αντίληψη του Ερωτώμενου για τον Κοινόχρηστο Χώρο, τη Γύρω Περιοχή στην οποία εντάσσεται αυτός και την Ανάπλασή του. Η συνοδευτική σελίδα περιλαμβάνει δύο τμήματα. Στο πρώτο τμήμα της γίνεται αναφορά στην έρευνα, στο ερωτηματολόγιο και στον τρόπο συμπλήρωσής του, ενώ στο δεύτερο παρουσιάζονται συνοπτικά το πρόγραμμα και η διαδικασία αναδιαμόρφωσης όπως και τα βασικά στοιχεία της πλατείας μετά την αναδιαμόρφωσή της. Ο σχεδιασμός και η κατάρτιση του ερωτηματολογίου και των συνοδευτικών σελίδων[2] στοχεύουν

2. Το ερωτηματολόγιο και οι συνοδευτικές σελίδες για τις τέσσερις πλατείες επισυνάπτονται, στο Παράρτημα του Κεφαλαίου 6 της Τελικής Έκθεσης Έργου, Τόμος 1: Κύριες ερευνητικές εργασίες στο Αβδελίδη (επιμ.) 4/2017α: 258-267, www.ekke.gr/wp Αστικός Σχεδιασμός.

στην άντληση πληροφοριών με αναφορά στη γνώση, την αντίληψη και τις εμπειρίες των ερωτώμενων σχετικά με τους συγκεκριμένους χώρους, τις αναπλάσεις τους και τον αστικό δημόσιο ανοιχτό χώρο γενικότερα.

Η ποσοτική ανάλυση των απαντήσεων βασίζεται σε ένα σύνολο 219 μεταβλητών[3] και αποσκοπεί στην εμπειρική διερεύνηση των κοινωνικών, οικονομικών και χωρικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων, κατά εννοιολογικές ενότητες σε σχέση με τη θεματολογία του έργου αλλά και με τα ευρήματα και τα αποτελέσματα των ερευνητικών εργασιών που παρουσιάζονται στα Κεφάλαια 2, 3, 4, 5 και 7.

Σε γενικές γραμμές, η εργασία αναφέρεται στο συγκεκριμένο χαρακτήρα της κάθε πλατείας ξεχωριστά αλλά και του συνόλου που συνιστούν μαζί οι τέσσερις υπό μελέτη πλατείες. Μέσα από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, εξετάζονται μια σειρά θεμάτων τα οποία αποτελούν το αντικείμενο εκτενέστερης διαπραγμάτευσης των υποκεφαλαίων 6.2, 6.3 και 6.4. Τα θέματα αυτά είναι τα παρακάτω:

Α. Διερευνάται και εκτιμάται η ανάπτυξη των υφιστάμενων επιχειρηματικών κυρίως εμπορικών, υπηρεσιών κ.ά. δραστηριοτήτων, που αφορούν στην αστική, δημόσια και ιδιωτική, λειτουργία των πλατειών εντός της πόλης και, συγκεκριμένα, της κεντρικής της περιοχής, σε σχέση με τις αναπλάσεις που προηγούνται της σημερινής τους κατάστασης αλλά και σε σχέση με τα πρόσφατα γεγονότα της οικονομικής και προσφυγικής κρίσης, ώστε να σταθμιστούν οι επιδράσεις ανάλογα με τις διαφορετικές αιτίες τους.

Β. Αποσαφηνίζεται και εκτιμάται η αντίληψη και ο τρόπος προσδιορισμού της περιοχής ένταξης των πλατειών στον τοπικό κοινωνικό αστικό ιστό σήμερα.

Γ. Περιγράφεται και εκτιμάται η σημερινή χρήση των πλατειών σύμφωνα με τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκεί, τη συχνότητά τους και με τις κατηγορίες των χρηστών/επισκεπτών τους, όπως και η εκτίμηση των αλλαγών αυτών μέσα στο χρόνο.

Δ. Προσδιορίζονται με κριτική αξιολόγηση τα κύρια προβλήματα των χώρων, τα μειονεκτήματα αλλά και τα πλεονεκτήματά τους αναφορικά με τις πρότερες αναπλάσεις, σε σύνδεση με τις ειδικότερες σχέσεις των ερωτώμενων με τους συγκεκριμένους δημόσιους χώρους και με την επιχειρηματική/επαγγελματική δραστηριοποίησή τους σε αυτούς.

Ε. Διερευνάται η στάση των ερωτώμενων αναφορικά με τη συμμετοχή τους και τη διαδικασία διαβούλευσης για θέματα αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού τόσο του δημόσιου αστικού χώρου στον οποίο είναι εγκατεστημένος ο επαγγελματικός χώρος εργασίας τους όσο και της γύρω περιοχής του.

---

3. Στατιστικά αποτελέσματα με τους πίνακες συχνοτήτων και ραβδογράμματα για όλες τις κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου εμφανίζονται στην Τελική Έκθεση Έργου, Τόμος 2. Συνοδευτικές ερευνητικές εργασίες, με επιμέλεια Ε. Μάσσου στο Αβδελίδη (επιμ.) 4/2017 β: 83-159, βλ. www.ekke.gr/wp Αστικός Σχεδιασμός.

6.1.2 Διεξαγωγή της έρευνας πεδίου

Καταγραφή των χώρων

Η προκαταρκτική φάση έρευνας συμπεριέλαβε τη συστηματική καταγραφή, με επιτόπια αυτοψία, όλων των επαγγελματικών χώρων, εγκαταστάσεων και εξυπηρετήσεων επί και περιμετρικά των τεσσάρων πλατειών Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου, στο ισόγειο επίπεδο, των χώρων μελέτης και τα στοιχεία εισήχθησαν σε βάση δεδομένων.

Καταγράφηκαν στην πλατεία Ομονοίας 72 χρήσεις συμπεριλαμβανομένης της χρήσης κοινόχρηστων ανοιχτών χώρων και της χρήσης κλειστών καταστημάτων, εκ των οποίων οι 51 ήταν σε λειτουργία τη στιγμή της καταγραφής (Μάρτιος 2016). Αντίστοιχα στην πλατεία Κοτζιά καταγράφηκαν 66 χώροι εκ των οποίων 50 σε λειτουργία, στην πλατεία Βαρβακείου 111, εκ των οποίων επιλέχτηκαν 60 σε λειτουργία και, στην πλατεία Μοναστηρακίου, 40 εκ των οποίων 27 σε λειτουργία. Τα στοιχεία της επιτόπιας αυτής καταγραφής αποτέλεσαν, από τη μια μεριά, το αντικείμενο εκτεταμένης ανάλυσης όλων των χρήσεων των κτιριακών εγκαταστάσεων στο πλαίσιο αυτοτελούς εργασίας του έργου, με στόχο τη διερεύνηση της πραγματικότητας σχετικά με την εμπορικότητα και την προσαρμογή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στις πλατείες με τη σημερινή τους κατάσταση σε σύνδεση τόσο με τα γεγονότα των τελευταίων ετών κυρίως της οικονομικής κρίσης, όσο και με τη φυσική μορφή του χώρου τους όπως προέκυψε από τις τελευταίες αστικές αναπλάσεις και τις ιδιαίτερες διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησή τους (βλ. σχετικά στα Κεφάλαια 4 και 5). Από την άλλη, η καταγραφή αυτή συνοδεύτηκε από τη διεξαγωγή μιας πρώτης άμεσης επικοινωνίας με το συγκεκριμένο πληθυσμιακό σύνολο της έρευνας με ερωτηματολόγιο και την συλλογή πληροφορίας βάσει της οποίας προετοιμάστηκε η κύρια επιτόπια έρευνα.

Πιλοτική έρευνα

Η επιτόπια έρευνα συμπεριέλαβε, σε συνέχεια της καταγραφής των χώρων, μια μικρής κλίμακας πιλοτική φάση έρευνας, κατά την οποία συμπληρώθηκαν οκτώ ερωτηματολόγια από άτομα που εργάζονταν σε χώρους με πρόσωπο σε δημόσιους ανοιχτούς χώρους (δρόμος, πλατεία). Οι ερωτώμενοι, έξι άνδρες και δύο γυναίκες, ηλικίας μεταξύ 18 και 54, κατά τη διάρκεια της αρχικής επικοινωνίας μαζί τους, μετά από την παρουσίαση της έρευνας και των στόχων της όπως και του σκοπού της πιλοτικής φάσης, ανταποκρίθηκαν θετικά στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και στη διατύπωση των παρατηρήσεων που κατά τη κρίση τους θα βοηθούσε στη βελτίωση του ερωτηματολογίου. Τα ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν με δύο τρόπους:

› επιτόπια συμπλήρωση από τον ερωτώμενο, παρουσία τού/της ερευνητή/τριας και με την παροχή εκ μέρους του/της όλων των διευκρινίσεων και επεξηγήσεων που ζητήθηκαν. Ο χρόνος συμπλήρωσης κυμάνθηκε από 35’ έως και 45’.

› παράδοση των ερωτηματολογίων στους ερωτώμενους και παραλαβή τους μετά από μία έως και τρεις κρούσεις, σε διάρκεια περισσότερων ημερών. Οι ερωτώμενοι υπολόγισαν ότι για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου κατανάλωσαν κατά μέσο όρο περίπου 20'.

Τα συμπεράσματα από τα αποτελέσματα της πιλοτικής φάσης έρευνας επικεντρώθηκαν στην αναδιατύπωση ορισμένων ερωτήσεων, στην αλλαγή του τρόπου αναπαράστασης της πλατείας στο χάρτη του ερωτηματολογίου και, σε ορισμένες περιπτώσεις στην πρόσθεση μικρών διασαφηνίσεων σε ορισμένες ερωτήσεις. Το κύριο συμπέρασμα ήταν θετικό αναφορικά με το ερωτηματολόγιο, τις στοχεύσεις του και την κατανόησή του τόσο συνολικά όσο και του μεγαλύτερου μέρους των ερωτήσεων. Ένα δεύτερο συμπέρασμα της δοκιμής του σχεδίου του ερωτηματολογίου ήταν ότι απαιτείται επιμονή από τη μεριά τού/της ερευνητή/τριας στη συμπλήρωση όλων των ερωτήσεων και ότι επιπλέον με τον δεύτερο τρόπο συμπλήρωσης ενδέχεται να χρειαστούν περισότερες κρούσεις για τη ολοκλήρωση της συνέντευξης.

Κύρια έρευνα

Στη συνέχεια των αποτελεσμάτων της πιλοτικής φάσης έρευνας διορθώθηκε, και συμπληρώθηκε το ερωτηματολόγιο και οριστικοποιήθηκε στην τελική του μορφή (Εικόνα 6-1) μαζί με τη συνοδευτική σελίδα ανά πλατεία (Εικόνα 6-2).

Η κύρια φάση έρευνας υλοποιήθηκε σταδιακά στις τέσσερις πλατείες της μελέτης περίπτωσης Α του έργου. Επιτεύχθηκε η συμπλήρωση ερωτηματολογίων σε ποσοστό 53% για το καταγεγραμμένο σύνολο των χώρων εργασίας της συγκεκριμένης ομάδας στόχου. Η ολοκλήρωση της επιτόπιας έρευνας αυτής υπήρξε δαπανηρή σε χρόνο. Η διεξαγωγή της έγινε από τις/τους ερευνήτριες/-τές (με κύρια την επιστημονική υπεύθυνη του έργου) και με την εφαρμογή των δύο προαναφερόμενων τρόπων συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου: με απευθείας συνέντευξη και συμπλήρωση του ερωτηματολογίου στο χώρο εργασίας του ερωτώμενου, είτε με τη συμπλήρωσή του από τον ερωτώμενο, κατά τη διάρκεια ποικίλων χρονικών διαστημάτων, μερικών ωρών έως και περισσότερων ημερών, με τη βοήθεια των διευκρινιστικών και επεξηγηματικών πληροφοριών που έδινε ο/η ερευνητής/τρια.

Η επικοινωνία και η επαφή με τους ερωτώμενους υπήρξε πολύ καλή ακόμη και όταν υπήρξε άρνηση συμπλήρωσης. Οι λόγοι άρνησης επικεντρώθηκαν στην αμφισβήτηση της χρησιμότητας μιας έρευνας τέτοιου τύπου και ιδιαίτερα της αποτελεσματικότητας των μελετών σχετικά με τα πραγματικά και καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι καταστηματάρχες στις συγκεκριμένες πλατείες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, παρόλη την αμφιβολία της χρησιμότητας της ενέργειας ως προς το ζητούμενο άμεσο, ορατό και απτό όφελος προς το/την ίδιο/α ως επαγγελματία, ο/η ερωτώμενος/η συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο, τελικά, με ενδιαφέρον. Ωστόσο, αποδείχτηκε σημαντική η επιμονή, η πειστική επεξηγηματική επιχειρηματολογία και η διάθεση συνεργασίας εκ μέρους του/της ερευνητή /τριας.

Ανάλυση

Τα στοιχεία που συλλέχτηκαν εισήχθησαν σε βάση δεδομένων του προγράμματος SPSS και παρήχθησαν οι πίνακες συχνοτήτων με τα αντίστοιχα γραφήματα για το σύνολο των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων και ανά πλατεία, για όλες τις κλειστές ερωτήσεις.

Όσον αφορά τις ανοιχτές ερωτήσεις, τόσο η κωδικοποίηση και η περιγραφική στατιστική ανάλυση όσο και η ποιοτική και ολοκληρωμένη ανάλυση συνδυάστηκε μεθοδολογικά με τα αποτελέσματα των ερευνητικών εργασιών του έργου όπως και προηγούμενων ερευνητικών έργων σχετικά με τη χρήση των ανοιχτών δημόσιων χώρων εντός πόλεων.

Βιβλιογραφία

Αβδελίδη, Κ. (επιμ.) (2017). *Εμπειρική διερεύνηση για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Τελική Εκθεση Εργου. Τόμος 1: Κύριες ερευνητικές εργασίες, Τόμος 2:Συνοδευτικές ερευνητικές εργασίες.* Αθήνα: ΕΚΚΕ, www.ekke.gr/wp _Αστικός σχεδιασμός.

Avdelidi, K., Vitopoulou, A., Gemenetzi, G., Gortsos, K., Vlastou, F. and Massou, E. (2017a). Issues on urban design of public space: social and spatial identifications in the case of 4 central squares in Athens. In Gospondini A. (ed.) *Proceedings of the International Conference on Changing Cities III: Spatial, Design, Landscape and Socio-Economic dimensions* (pp. 194-207). Syros-Delos-Mykonos Islands, 26-30 June 2017, Thessaloniki: Grafima Publications.

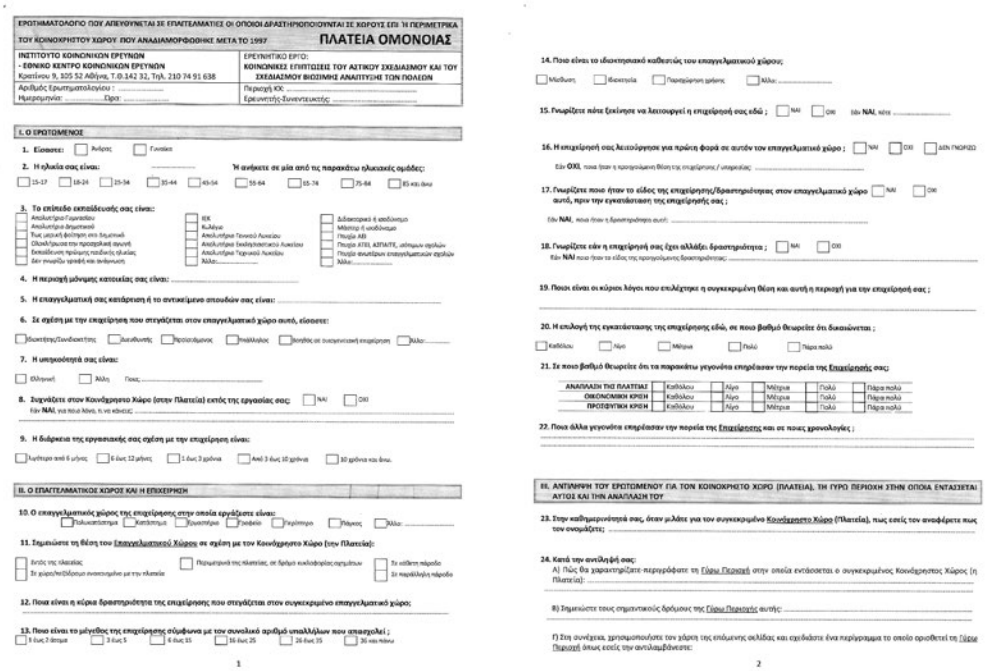
Avdelidi, K., Gemenetzi, G., Vitopoulou, A., Massou, E., Vlastou F. and Gortsos K. (2017b). Assessment of social and spatial effects of urban design in Athens: insights for a methodological approach. In Gospondini A. (ed.) *Proceedings of the International Conference on Changing Cities III: Spatial, Design, Landscape and Socio-Economic dimensions* (pp. 977-986). Syros-Delos-Mykonos Islands, 26-30 June 2017, Thessaloniki: Grafima Publications.

Elman, C., Gerring, J. and Mahoney, J. (2016). Case Study Research: Putting the Quant Into the Qual. *Sociological Methods and Research,* 45 (3), 375-391.

Gerring, J. (2011). The Case Study : What it is and what it does. *American Political Science Review,* 98, 341-54.

Παράρτημα 1

Ερωτηματολόγιο

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΟΥ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΣΕ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΕ ΧΩΡΟΥΣ ΕΠΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΜΕΤΡΙΚΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΠΟΥ ΑΝΑΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΜΕΤΑ ΤΟ 1997

ΠΛΑΤΕΙΑ ΟΜΟΝΟΙΑΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
- ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Κρισπίνου 9, 105 52 Αθήνα, Τ.Θ.142 32, Τηλ. 210 74 91 638

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ:
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Αριθμός Ερωτηματολογίου : .....
Ημερομηνία: ..... Ώρα: .....

Περιοχή ΚΧ: .....
Ερευνητής-Συνεντευκτής: .....

Ι. Ο ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΣ

1. Είσαστε: ☐ Άνδρας ☐ Γυναίκα

2. Η ηλικία σας είναι: ..... Ή ανήκετε σε μία από τις παρακάτω ηλικιακές ομάδες:
☐ 15-17 ☐ 18-24 ☐ 25-34 ☐ 35-44 ☐ 45-54 ☐ 55-64 ☐ 65-74 ☐ 75-84 ☐ 85 και άνω

3. Το επίπεδο εκπαίδευσής σας είναι:
☐ Απόλυτος/η Γυμνασίου
☐ Απόλυτος/η Δημοτικού
☐ Χωρίς μεγάλη φοίτηση στο δημοτικό
☐ Ολοήμερο/α στο προσχολικό σχολή
☐ Εκπαίδευση πρώιμης παιδικής ηλικίας
☐ Δεν γνωρίζω γράφω και ανάγνωση
☐ ΙΕΚ
☐ Κολέγιο
☐ Απολυτήριο Τεχνικού Λυκείου
☐ Απολυτήριο Εκκλησιαστικού Λυκείου
☐ Απολυτήριο Τεχνικού Λυκείου
☐ Άλλο: .....
☐ Διδακτορικό ή μεταδιδακτορικό
☐ Μάστερ ή μεταδίπλωμα
☐ Πτυχίο ΑΕΙ
☐ Πτυχίο ΑΤΕΙ, ΑΣΠΑΙΤΕ, ιατρικών σχολών
☐ Πτυχίο ανωτέρων επαγγελματικών σχολών
☐ Άλλο: .....

4. Η περιοχή μόνιμης κατοικίας σας είναι: .....

5. Η επαγγελματική σας κατάσταση ή το αντικείμενο απασχόλησης σας είναι: .....

6. Σε σχέση με την επιχείρηση που στεγάζεται στον επαγγελματικό χώρο αυτό, είσαστε:
☐ Ιδιοκτήτης/Συνιδιοκτήτης ☐ Διευθυντής ☐ Προϊστάμενος ☐ Υπάλληλος ☐ Μέλος σε συνεταιριστική επιχείρηση ☐ Άλλο: .....

7. Η υπηκοότητά σας είναι:
☐ Ελληνική ☐ Άλλη Ποιες: .....

8. Συχνάζετε στον Κοινόχρηστο Χώρο (στην Πλατεία) εκτός της εργασίας σας: ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ
Εάν **ΝΑΙ**, για ποιο λόγο, τι νιώθετε: .....

9. Η διάρκεια της εργασιακής σας σχέσης με την επιχείρηση είναι:
☐ Λιγότερο από 6 μήνες ☐ 6 έως 12 μήνες ☐ 1 έως 3 χρόνια ☐ Από 3 έως 10 χρόνια ☐ 10 χρόνια και άνω.

ΙΙ. Ο ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

10. Ο επαγγελματικός χώρος της επιχείρησης στην οποία εργάζεστε είναι:
☐ Παλαιοπωλείο ☐ Κατάστημα ☐ Εργαστήριο ☐ Γραφείο ☐ Χειρώνακτο ☐ Γήπεδο ☐ Άλλο: .....

11. Σημειώστε τη θέση του Επαγγελματικού Χώρου σε σχέση με τον Κοινόχρηστο Χώρο (την Πλατεία):
☐ Εντός της πλατείας
☐ Περιμετρικά της πλατείας, σε δρόμο κυκλοφορίας οχημάτων
☐ Σε πεζόδρομο
☐ Σε παραλλήλη πεζόδρομο

12. Ποια είναι η κύρια δραστηριότητα της επιχείρησης που στεγάζεται στον συγκεκριμένο επαγγελματικό χώρο:
.....

13. Ποιο είναι το μέγεθος της επιχείρησης σύμφωνα με τον συνολικό αριθμό υπαλλήλων που απασχολεί ;
☐ 1 έως 2 άτομα ☐ 3 έως 5 ☐ 6 έως 15 ☐ 16 έως 25 ☐ 26 έως 35 ☐ 36 και πάνω

1

14. Ποιο είναι το ιδιοκτησιακό καθεστώς του επαγγελματικού χώρου;
☐ Μίσθωση ☐ Ιδιοκτησία ☐ Παραχώρηση χρήσης ☐ Άλλο: .....

15. Γνωρίζετε πότε ξεκίνησε να λειτουργεί η επιχείρησή σας εδώ ; ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ Εάν **ΝΑΙ**, κάτα .....

16. Η επιχείρησή σας λειτούργησε για πρώτη φορά σε αυτόν τον επαγγελματικό χώρο ; ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ
Εάν **ΟΧΙ**, ποια ήταν η προηγούμενη θέση της επιχείρησης / υποχρεώσεις: .....

17. Γνωρίζετε ποιο ήταν το είδος της επιχείρησης/δραστηριότητας στον επαγγελματικό χώρο αυτό, πριν την εγκατάσταση της επιχείρησής σας ; ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ
Εάν **ΝΑΙ**, ποια ήταν η δραστηριότητα αυτή: .....

18. Γνωρίζετε εάν η επιχείρησή σας έχει αλλάξει δραστηριότητα ; ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ
Εάν **ΝΑΙ** ποια ήταν τα είδος της προηγούμενης δραστηριότητας: .....

19. Ποιοι είναι οι κύριοι λόγοι που επιλέχτηκε η συγκεκριμένη θέση και αυτή η περιοχή για την επιχείρησή σας ;
.....

20. Η επιλογή της εγκατάστασης της επιχείρησης εδώ, σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι δικαιώνεται ;
☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Μέτρια ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ

21. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι τα παρακάτω γεγονότα επηρέασαν την πορεία της Επιχείρησής σας;

ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
ΠΡΟΓΕΥΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ

22. Ποια άλλα γεγονότα επηρέασαν την πορεία της Επιχείρησης και σε ποιες χρονολογίες ;
.....

ΙΙΙ. ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟ ΧΩΡΟ (ΠΛΑΤΕΙΑ), ΤΗ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΗ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΑΥΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΟΥ

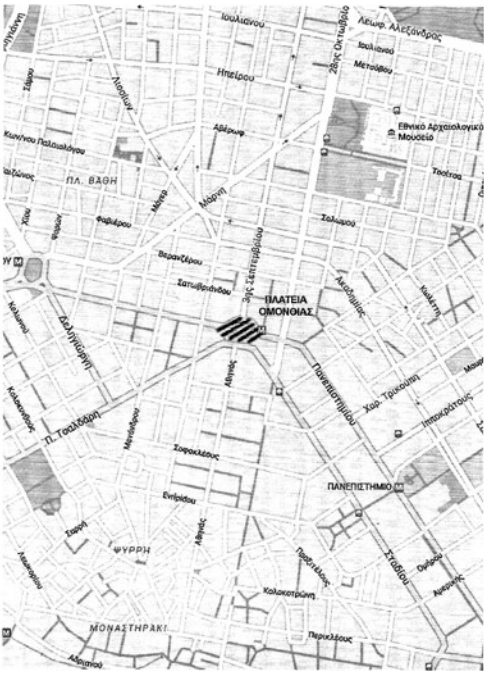
23. Στην καθημερινότητά σας, όταν μιλάτε για τον συγκεκριμένο Κοινόχρηστο Χώρο (Πλατεία), πως εσείς τον αναφέρετε πως τον ονομάζετε; .....

24. Κατά την αντίληψή σας:
Α) Πώς θα χαρακτηρίζατε-περιγράφατε τη Γύρω Περιοχή στην οποία εντάσσεται ο συγκεκριμένος Κοινόχρηστος Χώρος [η Πλατεία]: .....
Β) Σημειώστε τους σημαντικούς δρόμους της Γύρω Περιοχής αυτής: .....
Γ) Στη συνέχεια, χρησιμοποιήστε τον χάρτη της επόμενης σελίδας και σχεδιάστε ένα περίγραμμα το οποίο οριοθετεί τη Γύρω Περιοχή όπως εσείς την αντιλαμβάνεστε:

2

Εικόνα 6-1. *Το ερωτηματολόγιο της έρευνας που απευθύνεται σε επαγγελματίες/εργαζόμενους που δραστηριοποιούνται επί και περιμετρικά του κοινόχρηστου χώρου που αναδιαμορφώθηκε με αστική ανάπλαση*

© Κ. Αβδελίδη (επιστημονική υπεύθυνη), Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού, Γ. Γεμενετζή, Κ. Γκόρτσος, Κ. Σακελλαρόπουλος.

3

25. Ποιες είναι οι ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ που συμβαίνουν ή δεν συμβαίνουν στον Κοινόχρηστο Χώρο (Πλατεία);
Σημειώστε στον παρακάτω πίνακα τον βαθμό συχνότητας της κάθε δραστηριότητας σύμφωνα με τις παρατηρήσεις σας (όπου 1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Μέτρια, 4=Πολύ και 5=Πάρα πολύ):

	1	2	3	4	5
ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΠΕΡΑΣΤΙΚΩΝ					
ΑΝΕΥΗ ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ ΟΠΩΣ ΣΕ ΑΝΑΠΗΡΙΚΟ ΚΑΡΟΤΣΑΚΙ					
ΑΝΑΜΟΝΗ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ					
ΑΝΑΜΟΝΗ ΠΟΛΛΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΓΙΑ ΑΠΟΒΙΒΑΣΗ/ΠΟΤΕ ΛΟΓΟ					
ΚΑΘΙΣΜΑ ΣΕ ΠΑΓΚΑΚΙ / ΠΕΖΟΥΛΑ					
ΣΑΛΟΝΙΑ ΣΕ ΠΑΓΚΑΚΙ / ΠΕΖΟΥΛΑ / ΔΑΠΕΔΟ					
ΚΑΘΙΣΜΑ ΣΕ ΤΡΑΠΕΖΙΑ ΓΙΑ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΦΑΓΗΤΟΥ / ΠΟΤΟΥ					
ΔΙΑΜΟΝΗ ΑΣΤΕΓΩΝ ΓΙΑ ΥΠΝΟ					
ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ-ΒΟΛΤΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΓΙΑ ΤΑ ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ ΟΠΩΣ ΕΜΒΛΗΜΑΤΙΚΑ / ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ / ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΕΙΠΙΑ					
ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ-ΒΟΛΤΑ ΣΤΙΣ ΒΙΤΡΙΝΕΣ ΤΩΝ ΜΑΓΑΖΙΩΝ					
ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΒΟΛΤΑ ΜΕ ΤΟΝ ΣΚΥΛΟ					
ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΠΕΡΙΠΑΤΗΜΑ					
ΤΡΕΞΙΜΟ / JOGGING					
ΠΑΙΔΙΑ					
ΠΟΔΗΛΑΤΟ					
ΑΛΛΟ ΑΤΟΜΙΚΟ ΑΘΛΗΜΑ:					
ΠΑΙΔΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΟΠΩΣ ΚΥΝΗΓΗΤΟ / ΜΠΑΛΑ / ΑΛΛΟ					
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΟΠΩΣ ΣΚΑΚΙ / ΤΑΒΛΙ / ΧΑΡΤΑ / ΑΛΛΟ					
ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΣΕ ΑΝΟΙΧΤΟ ΧΩΡΟ					
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ / ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΟΜΑΔΑΣ					
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΚΦΩΝΗΣΗ ΛΟΓΟΥ ΓΙΑ ΟΠΟΙΟΔΗ-ΠΟΤΕ ΘΕΜΑ, ΟΠΩΣ ΣΤΟ ΗΥΔΕ PARK ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ					
ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ / ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ					
ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΟΙΚΕΙΟΥΣ, ΦΙΛΟΥΣ/ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ					
ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΜΕ ΟΜΟΘΕΝΕΙΣ ΛΟΓΩ ΕΝΤΟΝΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΙΔΙΑΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ (ΠΕΡΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ)					
ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΓΙΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΣΧΕΣΕΩΝ ΜΕ ΑΓΝΩΣΤΟΥΣ					
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΟΥΣΙΩΝ					
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΤΣΙΓΑΡΩΝ					
ΔΙΑΚΙΝΗΣΗ ΠΛΑΣΤΩΝ ΚΑΡΤΩΝ / ΔΙΑΦΗΤΗΡΩΝ / ΑΛΛΟ					
ΥΠΑΙΘΡΙΟ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟ ΡΟΥΧΩΝ/ ΤΣΑΝΤΩΝ/ ΠΑΛΙΑΙΩΝ/ ΑΛΛΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ, ΣΕ ΚΑΡΟΤΣΑΚΙΑ/ΣΕΝΤΟΝΙΑ/ΧΑΡΤΟΝΙΑ					
ΠΟΡΝΕΙΑ					
ΠΑΡΑΝΟΜΗ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗ ΙΧ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ					
ΣΤΑΘΜΕΥΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑΚΩΝ Η ΑΛΛΩΝ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ ΣΕ ΠΕΖΟΔΡΟΜΟ					
ΟΘΟΝΗ ΚΑΙ ΡΥΤΜΙΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ / ΚΤΙΡΙΟΥ					
ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΟΠΩΣ ΠΩΛΗΣΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ, ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΜΕΣΩΝ/ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΘΕΣΤΙΒΑΛ/ ΑΛΛΟ					
ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΓΙΑ ΚΟΙΝΟ ΑΠΟ ΦΟΡΕΙΣ/ΜΚΟ/ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ/ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ/ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥΣ/ΑΛΛΟ					
ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ ΓΙΑ ΣΥΛΛΕΚΤΙΚΑ ΕΙΔΗ ΟΠΩΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΑ / ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ / ΓΑΛΑ ΒΙΒΛΙΑ /ΑΛΛΟ					
ΜΙΚΡΟΕΜΠΟΡΕΣ ΑΠΟ ΚΑΣΤΑΝΑΔΕΣ/ ΛΟΥΛΟΥΔΑΔΕΣ/ ΚΟΥΛΟΥΡΑΔΕΣ/ ΑΛΛΟ					
ΑΓΟΡΕΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΩΝ Α/ ΑΓΩΝ ΣΤΑ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΚΗΡΙΣΤΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΠΛΑΤΕΙΑΣ)					
ΑΓΟΡΕΣ ΡΟΥΧΙΣΜΟΥ / ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΙΔΩΝ					
ΑΓΟΡΕΣ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΩΝ ΕΙΔΩΝ ΟΠΩΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ/ ΕΙΔΗ ΚΥΝΗΓΕΣΙΟΥ/ ΟΠΛΑ/ ΑΛΛΟ					
ΛΑΪΚΗ ΑΓΟΡΑ					
ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΥΠΑΙΘΡΙΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ / ΑΝΘΟΚΟΜΙΑΣ/ ΕΠΟΧΙΑΚΩΝ ΕΙΔΩΝ / ΑΛΛΟ					
ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΕΣ ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΟΠΩΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΠΑΡΕΛΑΣΗ/ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΕΠΙΤΑΦΙΟΥ/ ΑΛΛΟ					
ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΟΠΩΣ ΘΕΑΜΑΤΑ ΔΡΟΜΟΥ / ΥΓΙΑΘΡΑ ΒΗΜΑΤΟΣ					
ΑΘΛΟΘΕΤΗΜΕΝΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΠΛΑΝΟΔΙΩΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΩΝ / ΕΘΙΜΙΚΕΣ ΟΠΩΣ ΚΟΥΛΟΥΜΑ / ΑΛΛΟ					
ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΘΕΑΜΑΤΩΝ ΣΕ ΑΙΘΟΥΣΕΣ ΣΙΝΕΜΑ / ΘΕΑΤΡΟΥ / ΣΥΝΑΥΛΙΩΝ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΕΚΕΙ					
ΜΕΓΑΛΕΣ ΠΡΟΕΚΛΟΓΙΚΕΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΙΣ ΚΟΜΜΑΤΩΝ, ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ					
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΡΙΚΕΣ					
ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΕΠΙ ΟΝΟ ΚΟΙΝΟΚΗΡΙΣΤΟ ΧΩΡΟ ΣΕ ΟΙΤΑΚΤΗ ΑΝΑΓΚΗ ΟΠΩΣ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΣΕΙΣΜΟΥ / ΑΛΛΟ					
ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΑΜΟΝΗ ΠΟΛΛΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΟΠΩΣ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ /ΑΛΛΟ					
ΑΛΛΟ:					

4

5

28. Κρίνετε συνολικά την εξέλιξη του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας) και απαντήστε αν, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών,: ☐ Βελτιώθηκε ☐ Παρέμεινε σταθερή ☐ Επιδεινώθηκε
Εξηγήστε ειδικότερα γιατί ; .....

Προσδιορίστε το χρονικό διάστημα στο οποίο αναφέρεστε: ..... – 2016

29. Με ποια γεγονότα έχουν συνδεθεί οι σημαντικότερες αλλαγές που έχει υποστεί ο Κοινόχρηστος Χώρος (η Πλατεία) και σε ποιες χρονολογίες; .....

30. Ποια θεωρείτε ότι είναι σήμερα τα κυριότερα προβλήματα και τα μειονεκτήματα του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας); .....

31. Ποια είναι σήμερα τα κυριότερα πλεονεκτήματά του ; .....

32. Όταν πληροφορηθήκατε για την ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ/ΑΝΑΠΛΑΣΗ του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας) ποια ήταν η αρχική σας αντίδραση ; ☐ Θετική ☐ Αρνητική ☐ Αδιάφορη ☐ Δ'/ΔΑ

33. Από αυτά που έχετε γνωρίσει, ακούσει ή διαβάσει για πριν και μετά την τελευταία ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ/ΑΝΑΠΛΑΣΗ, ποια θεωρείτε ότι είναι τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματά της για τον Κοινόχρηστο Χώρο (τη Πλατεία):

☐ Θετικά : ..... ☐ Αρνητικά: .....

34. Από αυτά που έχετε υπόψη σας για πριν και μετά την τελευταία ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ/ΑΝΑΠΛΑΣΗ, ποια πιστεύετε ότι είναι τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματά της για την Επιχείρησή σας:

☐ Θετικά: ..... ☐ Αρνητικά: .....

35. Σκοπεύετε να μετεγκατασταθείστε την επιχείρησή σας σε άλλη περιοχή ; ☐ ΝΑΙ ☐ ΟΧΙ ☐ Δ'/ΔΑ
Αν **ΝΑΙ**, εξηγείστε τους λόγους: .....

36. Ως χρήστης του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας), αισθάνεστε άνετα σε αυτόν ; ☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Μέτρια ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ

37. Τι θα προτείνατε να γίνει ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας), και:
Α) να αισθάνεστε εσείς καλύτερα και πιο άνετα ; .....
Β) να αισθάνονται όλοι οι χρήστες καλύτερα και πιο άνετα; .....

38. Δραστηριοποιούστε για την επίλυση των προβλημάτων του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας) ή/και της Γύρω Περιοχής: ☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Μέτρια ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ
Με ποιόν τρόπο δραστηριοποιούστε;
ΑΤΟΜΙΚΑ: ☐ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟ ΧΩΡΟ ☐ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΗ .....
ΣΥΛΛΟΓΙΚΑ (ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ, ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΤΛ): .....

39. Σε ποιο βαθμό θα συμμετείχατε στις διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου, της διαρρύθμισης των χρήσεων ή/και της λειτουργίας του Κοινόχρηστου Χώρου (της Πλατείας), εφόσον κάποιος φορέας σας το ζητούσε; ☐ Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Μέτρια ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ

40. Τι θα προτείνατε σχετικά με μια τέτοια διαδικασία ώστε να τραβήξει το ενδιαφέρον σας και να συμμετείχατε; .....

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

6

Παράρτημα 2

Συνοδευτικές σελίδες του ερωτηματολογίου

Αγαπητέ/ή ερωτώμενε/η,

Το ερωτηματολόγιο αυτό απευθύνεται προς τους επαγγελματίες και εργαζόμενους οι οποίοι, δραστηριοποιούνται σε επιχειρήσεις και υπηρεσίες που στεγάζονται σε καταστήματα-γραφεία-περίπτερα-πάγκους κτλ στην Πλατεία Ομονοίας.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αποτελεί μέρος έρευνας που διεξάγει το ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ για τις *κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού*. Στόχος των ερωτήσεων που καλείστε να απαντήσετε, είναι να διερευνηθούν οι σκέψεις και οι αντιλήψεις των ερωτώμενων που σχετίζονται λίγους μήνες έως και πολλά έτη με την Πλατεία Ομονοίας, με άμεση εμπειρία και γνώση σχετικά με τα χαρακτηριστικά της και τις αλλαγές που αυτή και η γύρω περιοχή έχουν υποστεί.

Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Μας ενδιαφέρει η γνώμη σας και η γνώση σας σχετικά με τα θέματα που τίθενται από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα και τα στοιχεία που θα συλλέξουμε θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Θα χρειαστεί να αφιερώσετε για τη συμπλήρωσή του περίπου 25 λεπτά.

Για οποιαδήποτε πληροφορία, διευκρίνιση ή σχόλιο, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας αποστέλλοντας μήνυμα στο email: kavdelidi@ekke.gr

Ευχαριστούμε θερμά για τη συμβολή σας!

ΠΛΑΤΕΙΑ ΟΜΟΝΟΙΑΣ

Η αναδιαμόρφωση της πλατείας σχεδιάστηκε στο πλαίσιο ενός συνολικού προγράμματος περισυλλογής φορέων (του ΥΠΕΧΩΔΕ - σημερινό ΥΠΕΚΑ, της Αττικό Μετρό Α.Ε., της Εταιρείας Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Α.Ε., της τότε Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Έργων και του Οργανισμού Αστικών Συγκοινωνιών Αθήνας) για την αναβάθμιση του ιστορικού κέντρου της πόλης με τις παρεμβάσεις στο εμπορικό τρίγωνο του κέντρου της Αθήνας.

Η σημερινή διαμόρφωση της πλατείας Ομονοίας είναι αποτέλεσμα της υλοποίησης (2003), μετά από διαφαρκούδησες, του πρώτου βραβείου στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που προκήρυξε η ΕΑΧΑ ΑΕ το 1998 εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων, καθώς και της μεταγενέστερης προσθήκης και αφαίρεσης στοιχείων κατά την περίοδο 2004-2012. Η μελέτη υιοθέτησε την προτεινόμενη από την Αττικό Μετρό Α.Ε. κυκλοφοριακή ρύθμιση.

Βασικά χαρακτηριστικά της αναδιαμόρφωσης της πλατείας είναι:

- Ο ανασχεδιασμός των κυκλοφοριακών ροών γύρω από την πλατεία με αποτέλεσμα την απόδοση περισσότερου χώρου στους πεζούς, ειδικότερα στην κεντρική ζώνη του αδόμητου χώρου. Πιο συγκεκριμένα, καταργήθηκε η κυκλική πορεία των οχημάτων, μονοδρομήθηκαν οι οδοί Αγ. Κωνσταντίνου και Πειραιώς και συνδέθηκαν τα πεζοδρόμια των οδών Σταδίου και Πανεπιστημίου και των οδών Αγ. Κωνσταντίνου και Πειραιώς για τη συνέχεια της πορείας των πεζών.
- Η διαμόρφωση μιας επιμήκους γραμμικής κατασκευής με αναβαθμούς που χρησιμεύει ως καθιστικό.
- Η υψομετρική διαφορά της κεντρικής εσωτερικής περιοχής με αποτέλεσμα τον διαχωρισμό της από την ροή των οχημάτων και από τον πολεοδομικό χώρο προς την οδό Γ' Σεπτεμβρίου.
- Μία σειρά αρχιτεκτονικών κατασκευών που οργανώνουν την σημερινή επιφάνεια της πλατείας: • η επίστρωση δαπέδου από τετράγωνες πλάκες, • η διαμόρφωση δύο υδάτινων επιφανειών στο κέντρο τερζίου της πλατείας, οι οποίες μεταπράστηκαν σε παρτέρια, • η ανομάρφωση των απολήξεων των εξαερισμών του μετρό με κατασκευές από μπετόν και γυαλί, • η τοποθέτηση φωτιστικών στηλών, • η προσθήκη της γλυπτικής κατασκευής του Ζογγολόπουλου «Πενταέλικτλον» στο ανατολικό τμήμα της πλατείας, • η προσθήκη παρτεριών με φύτευση σε τμήματα της πλατείας και στη συνέχεια η αφαίρεσή τους για τεχνικούς λόγους, • η προσθήκη δύο ελαφρών κατασκευών από μέταλλο και γυαλί για την οροθέτηση χώρου για τραπεζοκαθίσματα, προσθήκη έξδυλων, πλαστικών και μεταλλικών ζαρντινιέρων με φυτά.

Αγαπητέ/ή ερωτώμενε/η,

Το ερωτηματολόγιο αυτό απευθύνεται προς τους επαγγελματίες και εργαζόμενους οι οποίοι, δραστηριοποιούνται σε επιχειρήσεις και υπηρεσίες που στεγάζονται σε καταστήματα-γραφεία-περίπτερα-πάγκους κτλ στην Πλατεία Βαρβακείου.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αποτελεί μέρος έρευνας που διεξάγει το ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ για τις *κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού*. Στόχος των ερωτήσεων που καλείστε να απαντήσετε, είναι να διερευνηθούν οι σκέψεις και οι αντιλήψεις των ερωτώμενων που σχετίζονται λίγους μήνες έως και πολλά έτη με την Πλατεία Βαρβακείου, με άμεση εμπειρία και γνώση σχετικά με τα χαρακτηριστικά της και τις αλλαγές που αυτή και η γύρω περιοχή έχουν υποστεί.

Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Μας ενδιαφέρει η γνώμη σας και η γνώση σας σχετικά με τα θέματα που τίθενται από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα και τα στοιχεία που θα συλλέξουμε θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Θα χρειαστεί να αφιερώσετε για τη συμπλήρωσή του περίπου 25 λεπτά.

Για οποιαδήποτε πληροφορία, διευκρίνιση ή σχόλιο, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας αποστέλλοντας μήνυμα στο email: kavdelidi@ekke.gr

Ευχαριστούμε θερμά για τη συμβολή σας!

ΠΛΑΤΕΙΑ ΒΑΡΒΑΚΕΙΟΥ

Οι εγκαταστάσεις και η πλατεία της λαχαναγοράς, απέναντι από τη Δημοτική Αγορά της Αθήνας, κατασκευάστηκαν στα τέλη του 1980 και αναμορφώθηκαν ριζικά το 2002 εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της σημερινής διαμόρφωση της πλατείας Βαρβακείου είναι:

- Η δημιουργία πολυεπίπεδου δημόσιου χώρου ο οποίος περιλαμβάνει τις εξής λειτουργίες: • στο υπόγειο, δημοτικό χώρο στάθμευσης και αριισμένες εμπορικές δραστηριότητες, • στο ισόγειο επίπεδο, τις εγκαταστάσεις της λαχαναγοράς, και • την υπερυψωμένη πλατεία-πάρκο, με χώρους φύτευσης και γραμμικά στοιχεία από μπετόν που χρησιμοποιούνται ως καθιστικά,
- Η ενσωμάτωση: • των απολήξεων των εξαερισμών του μετρό με κατασκευές από μπετόν και γυαλί, • τριών μικρών κτιρίων, στη νότια πλευρά της πλατείας, που στέγαζαν κοινωνικές δράσεις του τοπικού δήμου και ερημωμένα κτίρια πλευρά της πλατείας, που απολά ανακαινίστηκε πρόσφατα για να αποτελέσει το χώρο συνάντησης εθελοντικών ομάδων της πόλης («ξυνΑθήνα»).

Αγαπητέ/ή ερωτώμενε/η,

Το ερωτηματολόγιο αυτό απευθύνεται προς τους επαγγελματίες και εργαζόμενους οι οποίοι, δραστηριοποιούνται σε επιχειρήσεις και υπηρεσίες που στεγάζονται σε καταστήματα-γραφεία-περίπτερα-πάγκους κτλ στην Πλατεία Κοτζιά (Εθνικής Αντιστάσεως).

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αποτελεί μέρος έρευνας που διεξάγει το ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ για τις *κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού*. Στόχος των ερωτήσεων που καλείστε να απαντήσετε, είναι να διερευνηθούν οι σκέψεις και οι αντιλήψεις των ερωτώμενων που σχετίζονται λίγους μήνες έως και πολλά έτη με την Πλατεία Ομονοίας, με άμεση εμπειρία και γνώση σχετικά με τα χαρακτηριστικά της και τις αλλαγές που αυτή και η γύρω περιοχή έχουν υποστεί.

Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Μας ενδιαφέρει η γνώμη σας και η γνώση σας σχετικά με τα θέματα που τίθενται από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα και τα στοιχεία που θα συλλέξουμε θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Θα χρειαστεί να αφιερώσετε για τη συμπλήρωσή του περίπου 25 λεπτά.

Για οποιαδήποτε πληροφορία, διευκρίνιση ή σχόλιο, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας αποστέλλοντας μήνυμα στο email: kavdelidi@ekke.gr

Ευχαριστούμε θερμά για τη συμβολή σας!

ΠΛΑΤΕΙΑ ΚΟΤΖΙΑ

Μετά από διαδοχικές αλλαγές στους σχεδιασμούς και τις διαδικασίες ανάπλασης της πλατείας από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η σημερινή διαμόρφωση της πλατείας Κοτζιά είναι αποτέλεσμα δύο ανεξάρτητων μελετών. Η πρώτη αφορά τη μελέτη του υπόγειου χώρου στάθμευσης (1994-96) και η δεύτερη την αναδιαμόρφωση της πλατείας (1998-2000), η υλοποίηση της οποίας εντάχθηκε στο γενικότερο πρόγραμμα ανάπλασης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας.

Βασικά χαρακτηριστικά της αναδιαμόρφωσης της πλατείας είναι:

- Η διατήρηση στο Βορειοανατολικό τμήμα της πλατείας αντιπροσωπευτικού δείγματος αρχαιολογικών ευρημάτων από την ανασκαφική έρευνα που έγινε μεταξύ 1985-1988 (με εφαρμ την απόφαση κατασκευής του υπόγειου χώρου στάθμευσης) και περίφραξή τους με μεταλλική κατασκευή που επτρέπει τη θέαση του.
- Η πεζοδρόμηση των περιμετρικών οδών της πλατείας (Ευπολίδος, Κριτίου, Αυδλού) και των κάθετων οδών (Απέλλου, Στρατ και Γεωργίου Σταύρου), η ενοποίηση τους με την πλατεία και η εξασφάλιση μεγάλης επιφάνειας ελεύθερου χώρου.
- Μέρος των κάθετων πεζοδρομων που εξυπηρετούν την πρόσβαση στον υπόγειο χώρο στάθμευσης.
- Μια σειρά αρχιτεκτονικών κατασκευών που οργανώνουν την σημερινή επιφάνεια της πλατείας: •επίστρωση του δαπέδου από πλάκες γρανίτη σε σχήμα τετραγωνισκού κανάβου υπό γωνία ως προς τις πλευρές της πλατείας • συντριβάνι με γλυπτό στο κέντρο της πλατείας • μεταλλικές περγκολες για τη στέγαση των ειδόλων εξόδων στον υπόγειο χώρο στάθμευσης • παρτέρια που χρησιμοποιούνται και ως καθιστικά κατά μήκος της βόρειας και νότιας πλευράς της πλατείας • τοποθέτηση φωτιστικών με ανθοστήλες • έξλινες ζαρντινιέρες κυρίως κατά μήκος της δυτικής πλευράς της πλατείας (οδός Αθηνάς), αλλά και σε άλλα σημεία της.

Αγαπητέ/ή ερωτώμενε/η,

Το ερωτηματολόγιο αυτό απευθύνεται προς τους επαγγελματίες και εργαζόμενους οι οποίοι, δραστηριοποιούνται σε επιχειρήσεις και υπηρεσίες που στεγάζονται σε καταστήματα-γραφεία-περίπτερα-πάγκους κτλ στην Πλατεία Μοναστηρακίου.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αποτελεί μέρος έρευνας που διεξάγει το ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ για τις *κοινωνικές επιπτώσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού*. Στόχος των ερωτήσεων που καλείστε να απαντήσετε, είναι να διερευνηθούν οι σκέψεις και οι αντιλήψεις των ερωτώμενων που σχετίζονται λίγους μήνες έως και πολλά έτη με την Πλατεία Μοναστηρακίου, με άμεση εμπειρία και γνώση σχετικά με τα χαρακτηριστικά της και τις αλλαγές που αυτή και η γύρω περιοχή έχουν υποστεί.

Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Μας ενδιαφέρει η γνώμη σας και η γνώση σας σχετικά με τα θέματα που τίθενται από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα και τα στοιχεία που θα συλλέξουμε θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς. Θα χρειαστεί να αφιερώσετε για τη συμπλήρωσή του περίπου 25 λεπτά.

Για οποιαδήποτε πληροφορία, διευκρίνιση ή σχόλιο, μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μας αποστέλλοντας μήνυμα στο email: kavdelidi@ekke.gr 21074 91 658-59

Ευχαριστούμε θερμά για τη συμβολή σας!

ΠΛΑΤΕΙΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΥ

Η σημερινή διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου είναι αποτέλεσμα της υλοποίησης, μετά από προσαρμογές, του πρώτου βραβείου στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που προκήρυξε η Εταιρεία Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (ΕΑΧΑ Α.Ε.) το 1998.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της σημερνής διαμόρφωση της πλατείας Μοναστηρακίου είναι:

- Το σχήμα της πλατείας, η υποβάθμισή της σε σχέση με την οδό Ερμού και η επίστρωση του δαπέδου της με πολύχρωμους κυβόλιθους σε μορφή ψηφιδωτού, που δημιουργούν ένα ενιαίο κενό χώρο για ποικίλες δραστηριότητες με διάχυση προς το γύρω ιστό της παλιάς πόλης.
- Η διεύρυνση του περιβόλου της εκκλησίας της Κοίμησης της Θεοτόκου (Παντάνασσα),
- Η ενσωμάτωση των αρχαιολογικών ευρημάτων της κοίτης του ποταμού Ηριδανού με διαμορφώσεις (ανοιχτό φρεάτιο σε χαμηλότερο επίπεδο και γυάλινο άνοιγμα που χρησιμοποιείται ως καθιστικό) οι οποίες επιτρέπουν τη θέασή τους από το επίπεδο της πλατείας,
- Οι αρχιτεκτονικές λύσεις που περιλαμβάνουν: • την ανομάρφωση σε γλυπτά των απολήξεων των εξαερισμών του μετρό, • τη μετατροπή σε ξύλινα καθιστικά των υπέργειων κατασκευών των φρεατίων του μετρό, • την τοποθέτηση φωτιστικών στηλών.

Εικόνα 6-2. *Οι επεξηγηματικές σελίδες με την παρουσίαση της έρευνας και την συνοπτική παρουσίαση της αστικής ανάπλασης ανά πλατεία και τα βασικά στοιχεία του κοινόχρηστου χώρου μετά την αναδιαμόρφωσή του. © Κ. Αβδελίδη (επιστημονική υπεύθυνη), Α. Βιτοπούλου, Φ. Βλαστού.*

Καλλισθένη Αβδελίδη

6.2 Δρώντες στο συστημα ανάπτυξης των δραστηριοτήτων στο δημόσιο χώρο των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου

6.2.1 Κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ ερωτώμενων και χαρακτηριστικά επιχειρήσεων

Οι 94 ερωτώμενοι είναι στην πλειονότητά τους άνδρες, σε ποσοστό 72,2%, ενώ το ποσοστό των γυναικών ανέρχεται μόνο στο 27,8%. Η αναλογία αυτή για την πληθυσμιακή ομάδα έρευνας, με τους άνδρες να υπερέχουν αριθμητικά με μεγάλη διαφορά έναντι των γυναικών, προέκυψε εκ των πραγμάτων. Καθώς η έρευνα αφορούσε τους χώρους[4] και όχι τον πληθυσμό των εργαζομένων σε αυτούς, δεν υπήρξε εκ μέρους μας οποιαδήποτε μέριμνα ποσόστωσης σχετικά με τα χαρακτηριστικά του πληθυσμιακού συνόλου της έρευνας. Πάρα ταύτα, ενώ το σύνολό μας αυτό δεν είναι αντιπροσωπευτικό, δεν θα πρέπει, ωστόσο, να θεωρηθεί άτυπο και η ανδρική αριθμητική υπεροχή αποτελεί ένδειξη έμφυλης εικόνας της ομάδας στόχου της έρευνας. Σε σύγκριση με τα στοιχεία σε επίπεδο πόλης, διαπιστώνεται σημαντική διαφοροποίηση, καθώς στην Αθήνα στο λιανικό εμπόριο, που αποτελεί την κύρια χρήση των χώρων έρευνας, οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν, αντίθετα, πάνω από το μισό του συνόλου των εργαζομένων. Συγκεκριμένα, στο λιανικό εμπόριο στην Αθήνα, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πανοράματος Απογραφικών Δεδομένων 2011, απασχολούνταν 536.710 άτομα, μεταξύ αυτών 258.941 άνδρες και 277.769 γυναίκες, με αντίστοιχα ποσοστά 48,25% και 51,75%. Έτσι, τα στοιχεία αυτά εμφανίζουν την εικόνα μιας σχετικής αριθμητικής ισομέρειας μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες ωστόσο να υπερτερούν ελαφρώς (Εικόνα 6-3). Ταυτόχρονα, όμως, κατά τους επιμέρους κλάδους του λιανικού εμπορίου, που ορίζει η Στατιστική Ταξινόμηση Οικονομικών Δραστηριοτήτων (ΕΛΣΤΑΤ-ΣΤΑΚΟΔ 08), εμφανίζεται συχνά μια έμφυλη εικόνα είτε με ανδρική είτε με γυναικεία αριθμητική υπεροχή. Στην περίπτωση ανδρικής υπεροχής, συγκαταλέγεται το λιανικό εμπόριο «εκτός καταστημάτων», δηλαδή σε υπαίθριους πάγκους και αγορές, με το ποσοστό των απασχολούμενων ανδρών

4. Υπενθυμίζεται ότι το κριτήριο επιλογής του/της κάθε ερωτώμενου/ης ήταν η καλή γνώση που αυτός/ή είχε με το χώρο της πλατείας, κατά δήλωσή του/της ή κατά υπόδειξη εκ μέρους της επιχείρησης.

σε αυτό να ανέρχεται στο 80,7%. Συγκαταλέγεται, επίσης, το λιανικό εμπόριο «εξοπλισμού πληροφοριακών και επικοινωνιακών συστημάτων σε ειδικευμένα καταστήματα», με το ποσοστό ανδρών να ανέρχεται στο 68,13%. Στην περίπτωση γυναικείας υπεροχής, ανήκει το λιανικό εμπόριο σε «μη ειδικευμένα καταστήματα», όπου το ποσοστό των γυναικών απασχολούμενων ανέρχεται στο 61% όπως και το λιανικό εμπόριο «άλλων ειδών σε ειδικευμένα καταστήματα», με ποσοστό γυναικών 65,6%. Υποθέτουμε, λοιπόν, ότι η έμφυλη ανδρική εικόνα της ομάδας έρευνας θα πρέπει να συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τον εμπορικό χαρακτήρα και το σημαντικό μερίδιο του υπαίθριου εμπορίου (κυρίως της αγοράς) σε αυτό. Βέβαια, στη διαμόρφωση της έμφυλης εικόνας αυτής συμβάλλει, χωρίς αμφιβολία, και η γενικότερη κατάσταση των πλατειών και της κεντρικής περιοχής της Αθήνας, η οποία είναι συνυφασμένη, συμβολικά αλλά και βιωματικά, με την εικόνα της υποβάθμισης και μιας «σκληρής καθημερινότητας», που ευνοεί την ανδρική υπεροχή εκεί. Η υπόθεση αυτή ισχυροποιείται και από το αποτέλεσμα της ανάλυσης των αναφορών στις απαντήσεις των ερωτώμενων (βλ. παρακάτω 6.3), σύμφωνα με το οποίο οι πρώτοι σημαντικοί παράγοντες για την καλύτερη λειτουργία των πλατειών είναι η ανάγκη επιτήρησης και αστυνομικού ελέγχου, η εξασφάλιση καθαριότητας και ο έλεγχος των συνθηκών υγιεινής, ενώ ακολουθεί ο παράγοντας των πολλαπλών ελλείψεων ποιότητας που χαρακτηρίζουν το δημόσιο χώρο στις 4 πλατείες.

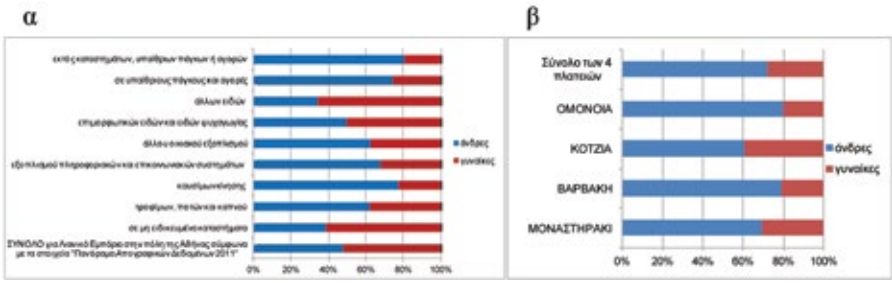
Οι ενήλικες παραγωγικής ηλικίας από 25 έως 54 ετών αποτελούν το 80% των ερωτώμενων. Το ποσοστό της ηλικιακής ομάδας 25-34 ανέρχεται στο 21,6%, της ομάδας 35-44, που υπερτερεί αριθμητικά, στο 35,2% και η ομάδα 45-54 ακολουθεί με ποσοστό 23,9%. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία ενήλικες, 55-64 ετών, εμφανίζονται με χαμηλότερο ποσοστό (13,6%). Πολύ χαμηλό είναι το ποσοστό της ηλικιακής ομάδας 65-74 (2,3%) αλλά και των νέων 18-24 ετών (2,3%), ενώ ένας συνεντευξιαζόμενος έκανε την εξαίρεση καθώς, στα 92 του χρόνια, δήλωσε μερικώς απασχολούμενος εκεί. Έτσι, η ομάδα έρευνας δείχνει να χαρακτηρίζεται από μια σχετική ηλικιακή ποικιλία ενηλίκων.

Δεν ισχύει το ίδιο για την εθνοτική καταγωγή, όπου η ποικιλία είναι περιορισμένη, αν συγκριθεί με τη σύνθεση του πληθυσμού των κατοίκων της γύρω περιοχής που παρουσιάζει πολύ υψηλό ποσοστό ατόμων με άλλη υπηκοότητα εκτός της ελληνικής [5] αλλά και των χρηστών του δημόσιου χώρου των 4 πλατειών οι οποίοι χαρακτηρίζονται από πολυεθνικότητα (βλ. παρακάτω το αποτέλεσμα της ανάλυσης των κατηγοριών χρηστών στις 4 πλατείες στην Εικόνα 6-11). Στην ομάδα της έρευνας, η πλειονότητα των ερωτώμενων απάντησαν στη σχετική ερώτηση ότι είναι ελληνικής υπηκοότητας, 88 στα 91 άτομα, και μόνο τρεις ότι είναι άλλης υπηκοότητας. Ενδεχομένως, μια έρευνα που εστιάζει στον πληθυσμό των εργαζομένων εκεί να αντανακλούσε έναν σχετικά υψηλότερο βαθμό πολυεθνικότητας. Η υπόθεση αυτή βασίζεται και στο γεγονός ότι σε ορισμένα καταστήματα δεν επιτύχαμε τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου καθώς οι εργαζόμενοι

5. Βλ. το κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ της Αλγοριθμικής Ομάδας 1 που αφορά την γύρω περιοχή των 4 πλατειών στον Πίνακα 2-7 του Κεφαλαίου 2.

μάς δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν τη γλώσσα και έδειξαν απροθυμία να συμμετάσχουν στην έρευνα, παρόλη την επιμονή μας για βοήθεια και χρήση αγγλικών.

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων εμφανίζεται σαφώς υψηλότερο σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό της Αθήνας, καθώς μόνον το 6,9% δηλώνει ότι είναι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 48,2% δευτεροβάθμιας και 44,7% τριτοβάθμιας, ενώ για την πόλη της Αθήνας τα αντίστοιχα ποσοστά, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και του Πανοράματος Απογραφικών Δεδομένων 2011, είναι 36,4%, 35,6% και 22,42% (βλ. Εικόνα 6-4). Θα πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι, στο σύνολο της έρευνάς μας, υποαντιπροσωπεύεται σημαντικά η κατηγορία των εργαζόμενων στα περίπτερα και στο υπαίθριο εμπόριο (πάγκοι ρούχων, εφημερίδων, κ.τ.λ.), οι οποίοι ήταν αρκετά απρόθυμοι να συμμετάσχουν στην έρευνα εκτός λίγων εξαιρέσεων. Αυτό δεν ισχύει για τους πάγκους της αγοράς όπου, αντίθετα, εκεί υπήρξε αρκετή προθυμία συμμετοχής στην έρευνα. Η κατηγορία του υπαίθριου εμπορίου έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των πλατειών και, αν και η μη επαρκής αντιπροσώπευσή της επαυξάνει το περιθώριο ποσοτικού σφάλματος, το ποιοτικό χαρακτηριστικό του αρκετά υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης των συνεντευξιαζόμενων δεν ανατρέπεται. Από τα στοιχεία της επιτόπιας καταγραφής, τα περίπτερα και το υπαίθριο εμπόριο αντιπροσωπεύουν το 7,1% και 4,6%, αντίστοιχα, στο σύνολο όλων των χρήσεων (κτιρίων και κοινόχρηστων χώρων) των 4 πλατειών. Όταν η κατηγορία αυτή λαμβάνεται υπόψη στο σύνολο των εμπορικών καταστημάτων, το μερίδιό της είναι σημαντικότερο, με ποσοστά για τα περίπτερα 17,3%, για το υπαίθριο εμπόριο 11,2% και μαζί αυτά ανέρχονται στο 28,5%, κοντά δηλαδή στο ένα τρίτο των εμπορικών χρήσεων. Με αυτή την υποαντιπροσώπευση μεταξύ των ερωτώμενων, η έρευνά μας επικεντρώθηκε εκ των πραγμάτων στους εργαζόμενους των χώρων εντός των κτιρίων και περιμετρικά της κάθε πλατείας. Μεταξύ αυτών, λοιπόν, ότι ο αριθμός των ερωτώμενων με δευτεροβάθμια αλλά και τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι σχετικά μεγάλος. Αναδείχθηκε, επιπλέον, ένας πλούτος υψηλών ειδικοτήτων των ερωτώμενων που αποτέλεσε έκπληξη. Συναντήσαμε απόφοιτους της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών (ΑΣΚΤ), της γερμανικής φιλολογίας, των κοινωνικών επιστημών, των θετικών επιστημών, της φαρμακευτικής, χημικό μηχανικό ΕΜΠ, ενεργειακό μηχανολόγο, φυσικό, φυσικομαθηματικό, πληροφορικό, προγραμματιστή, ηλεκτρονικό, οικονομολόγο, ιστορικό, φιλόλογο, επικοινωνιολόγο και ειδικό στις δημόσιες σχέσεις, πολλούς με εξειδίκευση στην οργάνωση και διοίκηση επιχειρήσεων, ή στον τουρισμό και τις τουριστικές επιχειρήσεις, οικονομολόγο, κάτοχο μάστερ ιδιωτικού κολλεγίου, παιδαγωγό, οδοντοτεχνίτη, λιθογράφο, μηχανικό αυτοκινήτων, τεχνολόγο τροφίμων, ηλεκτρολόγο, σχεδιαστή, ειδικό στο σχέδιο και κατασκευή κοσμημάτων, ειδικό στις τηλεπικοινωνίες. Προφανώς, η επαγγελματική κατάρτιση ή το αντικείμενο σπουδών των ερωτώμενων με τις προαναφερόμενες ειδικότητες, στις περισσότερες περιπτώσεις, βρίσκεται μακριά από το είδος της εργασίας τους και το είδος των επιχειρήσεων που κατεγράφησαν στην έρευνα (για την καταγραφή και την ανάλυσή της βλ. Κεφάλαιο 4). Το γεγονός αυτό καθιστά το σύνολο της έρευνάς μας και δείγμα του σύγχρονου φαινομένου ετεροαπασχόλησης και ανα-

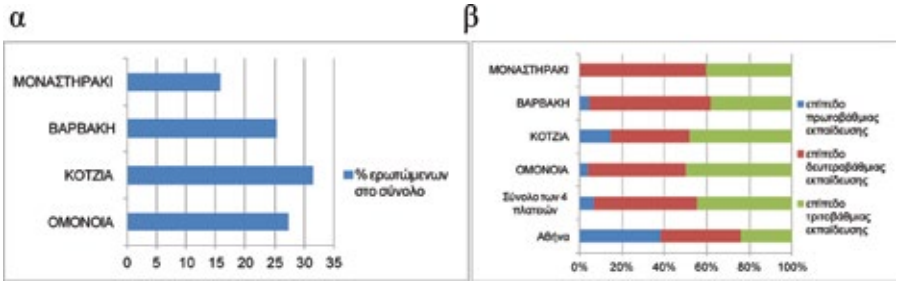
Εικόνα 6-3. Κατανομή κατά φύλο (α) των απασχολουμένων στους τομείς του λιανικού εμπορίου για την πόλη της Αθήνας, και (β) των ερωτώμενων στις 4 πλατείες της Αθήνας Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 2011, Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

ντιστοιχίας των εκπαιδευτικών προσόντων με την εργασία. Ωστόσο, ορισμένοι αυτών είναι παιδιά ή/και εγγόνια των παλαιότερων επιχειρηματιών που εγκατέστησαν τα καταστήματά τους στις πλατείες περισσότερες δεκαετίες πριν και, ενώ απέκτησαν τριτοβάθμια εκπαίδευση, εργάζονται για την οικογενειακή επιχείρηση την οποία και συνεχίζουν.

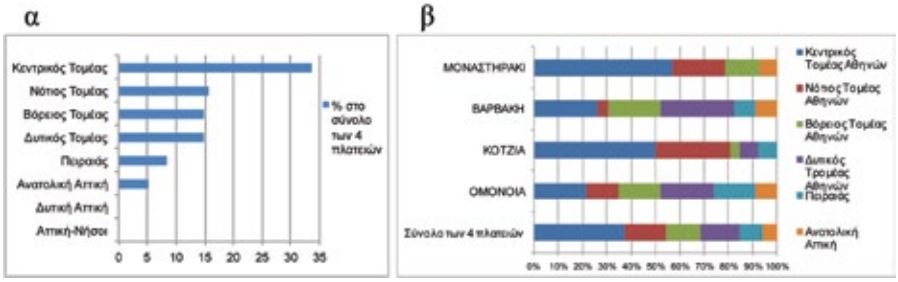
Όσον αφορά τον τόπο κατοικίας των ερωτώμενων, ελάχιστοι είναι κάτοικοι της γύρω περιοχής των 4 πλατειών. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι συνεντευξιαζόμενοι κατοικούν στα προάστια του Νότιου, Βόρειου και Δυτικού Τομέα Αθηνών αλλά και του Πειραιά και της Ανατολικής Αττικής. Αν και το ένα τρίτο του συνόλου αυτών κατοικεί στον Κεντρικό Τομέα Αθηνών, και όχι μόνο εντός των ορίων του Δήμου Αθήνας αλλά, αρκετοί, στους όμορούς του Δήμους (Βύρωνα, Ζωγράφου, Ηλιούπολης, Αργυρούπολης, κ.τ.λ.), ελάχιστοι κατοικούν στη γύρω περιοχή των πλατειών (βλ. Εικόνα 6-5). Έτσι, από τα στοιχεία του τόπου κατοικίας των ερωτώμενων, εμφανίζεται μια γενική εικόνα, η οποία δεν παραπέμπει σε τοπική κοινότητα της γύρω περιοχής των 4 πλατειών. Το ότι οι ερωτώμενοι δεν είναι τοπικοί κάτοικοι παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις θα μπορούσε να συνδεθεί με το γεγονός ότι η συγκεκριμένη περιοχή αποτελεί τμήμα του πολεοδομικού κέντρου πόλης και η χρήση της κατοικίας είναι περιορισμένη. Ωστόσο, η χρήση αυτή δεν απουσιάζει όπως φάνηκε από τα απογραφικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για την εύρεση και ανάλυση του κοινωνικο-δημογραφικού προφίλ της γύρω περιοχής των 4 πλατειών.[6] Το γεγονός του απομακρυσμένου τόπου κατοικίας των ερωτώμενων θα μπορούσε επίσης να συνδεθεί με το φαινόμενο της προαστιοποίησης, κατά το οποίο μεσαία στρώματα μετακινούνται από το κέντρο προς την περιφέρεια, ως συνέπεια της βελτίωσης του βιοτικού τους επιπέδου και την κατοίκηση σε νεόδμητες, καλύτερες κατοικίες.

6. Βλ. για τις επιτρεπόμενες χρήσεις στον Πίνακα 1-1 και για τις καταγραφείσες χρήσεις στις Εικόνες 3-11 και 3-13, στα προηγούμενα Κεφάλαια 1 και 3, αντίστοιχα, όπως και για το κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ της γύρω περιοχής των 4 πλατειών στον Πίνακα 2-7 του Κεφαλαίου 2.

Εικόνα 6-4. *Κατανομή των ερωτώμενων (α) ανά πλατεία και (β) κατά το εκπαιδευτικό τους επίπεδο*

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 2011, Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Εικόνα 6-5. *Κατανομή των ερωτώμενων (α) κατά τον τόπο της κατοικίας τους, στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία*

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 2011, Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων, θα πρέπει να τονιστεί καταρχάς ότι οι καταγεγραμμένοι χώροι της έρευνας περιλαμβάνουν, στην πλειονότητά τους, καταστήματα διαφορετικών τύπων, εμπορικά πλέον του ήμισυ, εστιατόρια, αναψυκτήρια, επαγγελματικά εργαστήρια, ξενοδοχεία, γραφεία, τράπεζες, κέντρα διασκέδασης, θρησκευτικοί χώροι, εγκαταστάσεις μέσων μαζικής μεταφοράς, διοίκησης και έδρα ερευνητικού φορέα (βλ. Κεφάλαιο 4). Δεύτερον, από τα στοιχεία της έρευνας με ερωτηματολόγιο, προκύπτει ότι στους χώρους αυτούς οι εγκατεστημένες επιχειρήσεις/οργανισμοί είναι διαφορετικών μεγεθών, σύμφωνα με τον αριθμό των υπαλλήλων που αυτές απασχολούν (βλ. Εικόνα 6-2). Όμως, στην πλειονότητά τους, οι επιχειρήσεις είναι είτε *πολύ μικρού* είτε *μικρού* μεγέθους, δηλαδή απασχολούν λιγότερους από δέκα εργαζόμενους ή, αντίστοιχα, από 50, σύμφωνα με τον επίσημο ορισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003: L124/39). Αναλυτικότερα, πρόκειται για επιχειρήσεις που, σε ποσοστό 80% του συνόλου τους, απασχολούν 1 έως 2 εργαζόμενους (33,3%) ή 3 έως 5 (22,2%) ή 6 έως 15 (24,4%). Μόνο λίγες είναι οι περιπτώσεις των επιχειρήσεων που είναι, σύμφωνα με τον προαναφερόμενο ορισμό, *μεσαίου* ή *μεγάλου* μεγέθους και απασχολούν έως ή, αντίστοιχα, πάνω

από 250 εργαζόμενους. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις των εταιρειών αρτοποιίας Βενέτη, παιχνιδιών Μουστάκα, τα πολυκαταστήματα Notos και Hondos Center ή μια σειρά τραπεζών, το Δημαρχείο της Αθήνας ή το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών που έχουν καταστήματα ή την έδρα τους στις εξεταζόμενες πλατείες. Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των πλατειών, από την άποψη του μεγέθους των επιχειρήσεων ή των οργανισμών που συμπεριλήφθησαν στην έρευνα, εμφανίζουν την πλατεία Ομονοίας και την πλατεία Μοναστηρακίου να έχουν ένα παρόμοιο προφίλ, καθώς παρουσιάζουν ανάλογη κατανομή των ποσοστών των επιχειρήσεων κατά το μέγεθός τους, ενώ διαφοροποιούνται οι υπόλοιπες δύο πλατείες. Η πλατεία Βαρβακείου εμφανίζεται με το υψηλότερο ποσοστό για τα μεγέθη των επιχειρήσεων των 1-2 και 3-5 ατόμων μαζί, ενώ δεν αναφέρονται μεσαίες ή μεγάλες επιχειρήσεις στις απαντήσεις των ερωτώμενων και η πλατεία Κοτζιά εμφανίζεται με το υψηλότερο ποσοστό επιχειρήσεων του μικρότερου μεγέθους, των 1-2 ατόμων, αλλά και με το υψηλότερο ποσοστό μεσαίων και μεγάλων επιχειρήσεων λόγω κυρίως της ύπαρξης εκεί των εδρών τραπεζών και δημόσιων οργανισμών (βλ. Εικόνα 6-6).

Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, στο σύνολο των πλατειών, και επιπλέον η εμπορική τους φύση προσδίδουν, χωρίς αμφιβολία, ένα χαρακτήρα ζωντανής συναλλαγής και άμεσης επικοινωνίας, μεταξύ διαφορετικών και πολλών ανθρώπων, με μεγάλη σύχναση και στις τέσσερις αυτές πλατείες. Το αστικό εμπόριο συνιστά μια ειδική και σημαντική διάσταση της σχέσης *χώρος-κοινωνία* αλλά και πεδίο συνεύρεσης ν. σύγκρουσης της διεθνικότητας με την τοπικότητα, ανάλογα με το βαθμό και τη δυναμικότητα της ετερογένειας και της κοινωνικής μίξης του αστικού περιβάλλοντος. Το αστικό εμπόριο έχει προκαλέσει κριτικές καθώς θεωρήθηκε συχνά μονοσήμαντα ως η «τέχνη της κατάχρησης της επιθυμίας ή της ανάγκης κάποιου να έχει κάτι», κατά αναφορά στους αδερφούς Goncourt που κάνει ο Rochefort, και σε αυτό συνδέει την έλλειψη επαρκούς ενδιαφέροντος των πολεοδόμων για το αστικό εμπόριο (Rochefort, 2008: 6). Ωστόσο, νέες τάσεις έφεραν το αστικό εμπόριο στο προσκήνιο των σχέσεων *κέντρου-περιφέρειας* και της οργάνωσης δραστηριοτήτων και λειτουργιών στη σύγχρονη πόλη, που συνδέθηκαν με την ανάπτυξη των πολυκαταστημάτων, των υπεραγορών και των σούπερ μάρκετ,[7] της θεαματικής μείωσης των μικρών καταστημάτων σε όλες τις

7. Επικουρικά, για μια περιγραφική αλλά ενδεικτική εικόνα του αστικού εμπορίου στις σημερινές πόλεις, παραθέτουμε στοιχεία της προαναφερόμενης έκθεσης Rochefort σχετικά με τα μερίδια αγοράς μεταξύ υπεραγορών, μεγάλων σούπερ μάρκετ, μικρών σούπερ μάρκετ και μινιμάρκετ/παραδοσιακών μαγαζιών για εννέα χώρες της Ευρώπης (Rochefort, 2008 : 8, Πηγή: Nielsen 2005). Η έκθεση απευθύνεται προς τον Υπουργό για την Στέγαση και την Πόλη της Γαλλίας και προτείνει μέτρα για μια νέα άρθρωση μεταξύ πόλης και εμπορίου. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία και ιδίου υπολογισμού: (α) το μερίδιο των υπεραγορών είναι, κατά μέσο όρο, 28,4%, το μερίδιο των μεγάλων σούπερ μάρκετ είναι 26,9%, το μερίδιο των μικρών σούπερ μάρκετ 28,1% και αυτό των μινιμάρκετ/παραδοσιακών μαγαζιών είναι 16,3%, (β) οι ενδεικτικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών έχουν ως εξής: για τις υπεραγορές η Γαλλία έχει το μέγιστο (53%), η Ολλανδία το ελάχιστο (4%) και η Ελλάδα 14%, για τα μεγάλα σούπερ μάρκετ, το Βέλγιο έχει το μέγιστο (47%), η Γερμανία το ελάχιστο (18%) και η Ελλάδα 24%, για τα μικρά σούπερ μάρκετ το μέγιστο έχει η Ολλανδία (46%), το ελάχιστο η Μεγάλη Βρετανία

Εικόνα 6-6. *Κατανομή των επιχειρήσεων κατά το μέγεθός τους (α) στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

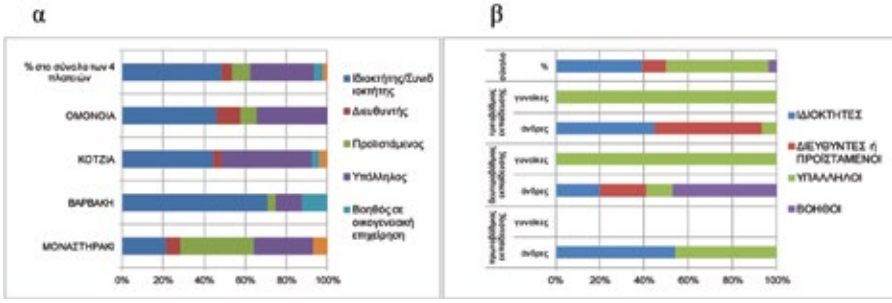
σύγχρονες πόλεις και τις αλλαγές των χρήσεων με εξάλειψη του τοπικού καθημερινού εμπορίου στις κεντρικές τους περιοχές. Στη συνέχεια, οι αναπλάσεις νέων εμπορικών ζωνών εντός του ιστού της πόλης στην προσπάθειά τους να αντισταθμίσουν την κυριαρχία των υπεραγορών και των μεγάλων σούπερ μάρκετ, με την έλλειψη ανθρώπινης κλίμακας, προτείνουν προσομοιώσεις του παραδοσιακού αστικού εμπορίου των μικρών μαγαζιών, με τις βιτρίνες τους, και την οικειότητα των προσωπικών συναλλαγών, σε συνδυασμό με τα ποιοτικά προϊόντα και την ένταξή τους στις κατευθύνσεις της γενικής ιδέας της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι 4 εξεταζόμενες πλατείες, θεωρητικά, προσφέρουν ένα μικρο-ιστό που αντιστοιχεί ιδεατά στην τελευταία αυτή τάση, υπό την έννοια ότι ο αστικός εμπορικός χαρακτήρας τους έχει αντισταθεί στο χρόνο και έχει κατορθώσει να συντηρήσει, ως ένα βαθμό, την ανθρώπινη κλίμακα με ορισμένες παραδοσιακές πτυχές της παλαιότερης πόλης. Θα δούμε, βέβαια, στο επόμενο υποκεφάλαιο και άλλες όψεις που συνδέονται με προβλήματα της κατάστασης των πλατειών. Ωστόσο, κρατώντας εδώ τη θετική αυτή όψη, επισημαίνουμε ότι σε πάρα πολλές άλλες μεγάλες πόλεις δεν συμβαίνει αυτό, καθώς ο παραδοσιακός ιστός ιδιαίτερα των κεντρικών τους περιοχών είχε εξαλειφθεί σε προγενέστερες περιόδους, και μετά από πολλές δεκαετίες έγιναν προσπάθειες αναδιαμόρφωσής τους από την αρχή, με νέες δυναμικές.

Το μικρό μέγεθος που αφορά την πλειονότητα των επιχειρήσεων και, κατά συνέπεια, η λειτουργική τους δομή, δεν επιτρέπουν ανάπτυξη του τυπικού συστήματος με ενδιάμεσα επιτελικά στελέχη. Έτσι, αναμενόμενο είναι, μεταξύ των ερωτώμενων, να υπερ-αντιπροσωπεύεται η κατηγορία των ιδιοκτητών/συνιδιο-

(11%) και η Ελλάδα 33%, και για τα μινιμάρκετ/παραδοσιακά μαγαζιά το μέγιστο έχει η Ιταλία (30%), το ελάχιστο η Γαλλία (4%) και η Ελλάδα πολύ κοντά στο μέγιστο με 29%. Από τα στοιχεία αυτά, η Ελλάδα φαίνεται να είναι η χώρα πολύ κάτω από τον μέσο όρο στις υπεραγορές, πολύ λίγο κάτω από τον μέσο όρο στα μεγάλα σούπερ μάρκετ, ενώ είναι πάνω από τον μέσο όρο στα μικρά σούπερ μάρκετ και πολύ πάνω από τον μέσο όρο, σχεδόν στο μέγιστο, για τα μινιμάρκετ/παραδοσιακά μαγαζιά.

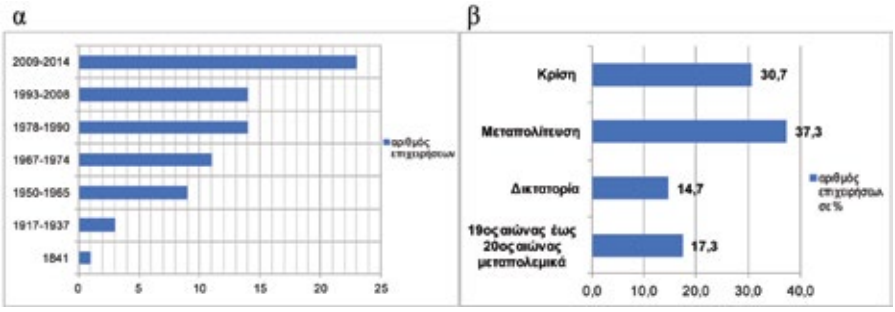
κτητών επιχειρήσεων με ένα υψηλό ποσοστό που φτάνει το ήμισυ του συνόλου. Ακολουθεί η κατηγορία των υπαλλήλων που φτάνει το ένα τρίτο, ενώ η κατηγορία των διευθυντών ή προϊσταμένων εμφανίζεται με ένα σχετικά χαμηλό ποσοστό (βλ. Εικόνα 6-7α). Πρόκειται για ένα χαρακτηριστικό των ερωτώμενων που έχει σημασία για την έρευνα λόγω της ιδιαίτερης σχέσης τους με τον δημόσιο χώρο και τη λειτουργία των τεσσάρων υπό μελέτη πλατειών. Από το γεγονός ότι η παρουσία των ιδιοκτητών/συνιδιοκτητών είναι καθημερινή στους χώρους εργασίας τους που αποτελούν επιπλέον τους τόπους της επιχειρηματικής ευθύνης και της δημιουργικότητάς τους, συμπεραίνεται, υποθετικά, ότι ισχυροποιείται ο δεσμός τους με τις πλατείες. Η προσωπική επικοινωνία, η συναλλαγή και η αλληλεπίδραση της πελατείας τους με το ευρύ κοινό των χρηστών του δημόσιου χώρου και η άμεση φυσική εγγύτητα (μικροί χώροι ισογείου με είσοδο, βιτρίνα και άμεση επαφή με τον κοινόχρηστο χώρο της πλατείας) συντελούν στην προσωπική βίωση των προβλημάτων και της λειτουργίας του δημόσιου χώρου και υποδεικνύουν το δεσμό αυτό. Ωστόσο, φάνηκε ότι η διάθεση συμμετοχής τους σε διαδικασίες σχεδιασμού είναι περιορισμένος (βλ. υποκεφάλαιο 6.4).

Πρόσθετο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά της ομάδας έρευνας σύμφωνα με τη διασταύρωση της σχέσης των ερωτώμενων με την επιχείρηση, του φύλου και του επιπέδου εκπαίδευσής τους. Έτσι, όπως φαίνεται από τα στοιχεία της εικόνας 6-7β, οι ιδιοκτήτες και τα στελέχη επιχείρησης μεταξύ των ερωτώμενων είναι όλοι άνδρες και δεν υπάρχουν, μεταξύ των ιδιοκτητών και των στελεχών καθόλου γυναίκες. Αυτοί είναι κυρίως τριτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε ποσοστά 51,5% και 42,4% αντίστοιχα. Υπάρχουν και ιδιοκτήτες των οποίων το επίπεδο εκπαίδευσης είναι μόνον έως και το απολυτήριο γυμνασίου (6,1%). Έτσι, οι γυναίκες μεταξύ των ερωτώμενων είναι μόνον υπάλληλοι. Συγχρόνως, φαίνεται ότι οι γυναίκες είναι σαφώς πιο μορφωμένες από τους άνδρες υπαλλήλους, καθώς είναι άτομα αποκλειστικά τριτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε ποσοστά 54,2% και 46%, αντίστοιχα, ενώ οι άνδρες υπάλληλοι είναι στην πλειονότητά τους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Εικόνα 6-7. *Κατανομή των ερωτώμενων κατά της σχέσης τους με την επιχείρηση: (α) στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία και διασταύρωση με φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Εικόνα 6-8. *Οι επιχειρήσεις κατά το έτος έναρξής τους στις 4 πλατείες και κατά χρονικές και ιστορικές περιόδους*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

(66,7%), ενώ μόνο το 20% αυτών είναι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, και αρκετοί αυτών είναι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (13,3%). Τα παραπάνω εντείνουν τον έμφυλο χαρακτήρα της ομάδας έρευνας μέσα και από την λεπτομερέστερη σκοπιά της εσωτερικής σύνθεσής της.

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, ότι ο κοινόχρηστος χώρος των πλατειών αυτών, παρότι βρίσκεται στην καρδιά της πόλης και σε εγγύτητα με την παλιά πόλη, δεν είναι επαρκώς ελκυστικός για τη συγκεκριμένη ομάδα ερωτώμενων πέρα από την εργασιακή τους σχέση με αυτόν. Το 72% αυτής (σε σύνολο 90 απαντήσεων) δεν συχνάζει στον κοινόχρηστο χώρο των πλατειών εκτός της εργασίας. Μόνον μία στις οχτώ γυναίκες επισκέπτονται τον κοινόχρηστο χώρο εκεί, εκτός της εργασίας τους. Οι άνδρες, όμως, συχνάζουν σαφώς περισσότερο εφόσον ένας στους δύο απάντησε «ναι» στη συγκεκριμένη ερώτηση. Οι νέοι/ες και οι νέοι ενήλικες έως 44 ετών συχνάζουν λιγότερο από ό,τι οι ενήλικες των μεγαλύτερων ηλικιών (από 45 ετών και άνω). Το χαρακτηριστικό αυτό είναι ενδεχομένως ενδεικτικό και για τις πιθανές αλλαγές και τη χαλάρωση που έχει υποστεί ο δεσμός της ομάδας στόχου της έρευνας με το κέντρο της πόλης σε σχέση με προηγούμενες περιόδους κατά τις οποίες ήταν ισχυρότερος. Επίσης, οι ερωτώμενοι με τριτοβάθμια εκπαίδευση συχνάζουν λιγότερο από ότι αυτοί με δευτεροβάθμια ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Μεταξύ των 4 πλατειών, φαίνεται σαφώς ότι η λιγότερο ελκυστική είναι η πλατεία Βαρβακείου (το 96% δεν συχνάζει στην πλατεία εκτός των ωρών εργασίας τους). Η περισσότερο ελκυστική είναι η πλατεία Μοναστηρακίου με έναν στους δύο ερωτώμενους να συχνάζει εκεί εκτός εργασίας. Ακολουθεί από κοντά η Κοτζιά και τρίτη στην ελκυστικότητα εμφανίζεται η πλατεία Ομονοίας, με έναν στους τρεις να συχνάζει εκεί εκτός της εργασίας του.

Θα σημειώσουμε, τέλος, ότι πάνω από το ήμισυ των ερωτώμενων (55,4%) είναι παλιοί εργαζόμενοι με πάνω από δέκα χρόνια εργασιακής σχέσης με τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις αλλά και τους χώρους τους εκεί. Έτσι, με όλα τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά, οι ερωτώμενοι αναδεικνύονται σε μια ομάδα πα-

ραγόντων, με πρωταγωνιστικό ρόλο στο σύστημα των δραστηριοτήτων των τεσσάρων πλατειών, η οποία συμβάλλει σημαντικά στην ιδιαιτερότητα του δημόσιου χαρακτήρα τους. Στη συνέχεια, θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση της σχέσης αυτής των ερωτώμενων με το χώρο των πλατειών μέσα από το πρίσμα του δεσμού τους με τις πλατείες, δεσμός που τελικά τους καθιστά δρώντες στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των πλατειών.

6.2.2 Ο δεσμός των ερωτώμενων με τις τέσσερις πλατείες

Σύμφωνα με τον Ahlbrandt, οι αντιληπτικές έννοιες που οι άνθρωποι έχουν για την κοινότητα, αναφορικά με την περιοχή τους ή τη γειτονιά τους, ποικίλλουν ανάλογα με τους τύπους των σχέσεων που διατηρούν τα άτομα και τους τύπους δραστηριοτήτων που αυτά ασκούν στην περιοχή. Οι τύποι αυτοί των σχέσεων επηρεάζονται από τις ευκαιρίες που έχουν οι άνθρωποι για συμμετοχή εκτός γειτονιάς και από τη σχετική ελκυστικότητα της γειτονιάς από την άποψη της ποιότητας του περιβάλλοντος και των ευκαιριών κοινωνικής και θεσμικής αλληλεπίδρασης. Αυτό σημαίνει ότι η δύναμη των κοινοτικών δεσμών εντός μιας γειτονιάς εξαρτάται από διάφορους παράγοντες που περιλαμβάνουν τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού και τα χαρακτηριστικά της γειτονιάς (Ahlbrandt, 1984: 2).

Στην περίπτωση των τεσσάρων πλατειών και της γύρω περιοχής τους, που ενώ πρόκειται για τμήμα του πολεοδομικού κέντρου της πρωτεύουσας της χώρας, συνυπάρχουν έντονα στοιχεία «γειτονιάς». Αυτά, όμως, δεν παραπέμπουν στην κύρια συνιστώσα της κοινότητας της γειτονιάς που είναι η κατοικία και οι τοπικοί κάτοικοί της με σχέσεις εγγύτητας μεταξύ τους, αλλά συσχετίζονται, κυρίως, με την ανθρώπινη κλίμακα του πυκνού πολεοδομικού χώρου και του μικρού ή πολύ μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων όπως και με την προσκόλληση των επιχειρηματιών στις πλατείες καθώς πολλές από τις επιχειρήσεις τους είναι οικογενειακές, δύο και τριών γενεών πίσω, και έχουν μακροχρόνια λειτουργία εκεί (Εικόνα 6-8). Υπενθυμίζεται ότι η «κοινωνική ζωή της γειτονιάς» αποτέλεσε άλλωστε στόχο εκ μέρους του Δήμου Αθηναίων για τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού, των πλατειών Κοτζιά και Βαρβακείου κυρίως, κατά τις δεκαετίες 1980-1990 (βλ. παραπάνω 5.3.). Κατά δεύτερο, τα στοιχεία ιδιότυπης γειτονιάς προκύπτουν και από το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες πλατείες αποτελούν περιοχή-τμήμα του ιστορικού κέντρου της πόλης. Σχεδόν όλες οι μεγάλες πόλεις έχουν κεντρικές γειτονιές, οι οποίες είναι μικρές περιοχές που συνδέονται, κατά κανόνα, με το ιστορικό κέντρο που βρίσκεται στην καρδιά της πόλης. Οι περιοχές αυτές έχουν ιδιαίτερο χαρακτήρα, είναι συνήθως εμπορικές, τουριστικές και λιγότερο ή περισσότερο πολιτιστικές, ενώ οι δραστηριότητες αυτές αναπτύσσονται σε σύνδεση με τα κτίρια, τους ανοιχτούς και αρχαιολογικούς χώρους, που αποτελούν πολιτιστική ιστορική κληρονομιά της πόλης. Μικρά καταστήματα με τουριστικά, ειδικά ή περίεργα είδη, γραφικά εστιατόρια και καφέ, κέντρα διασκέδασης, καταστήματα, όπως γκαλερί ή παλαιοπωλεία βιβλίων ή άλλων αντικειμένων, αντικερί, μικρά ξενοδοχεία κ.τ.λ. εναλλάσσονται σε στενούς και μικρούς δρόμους, σε μικρές

γραφικές πλατείες όπου οι επισκέπτες της πόλης συνήθως περιηγούνται, κάνουν βόλτα και διασκεδάζουν. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις, [8] οι χρήσεις αυτές έχουν προκύψει μαζί με τις επεμβάσεις ανάπλασης ή αναβάθμισης ή αναγέννησης ή αναζωογόνησης,[9] που συνδυάζονται με παρεμβάσεις εξευγενισμού που στοχεύουν στην αντικατάσταση του προϋπάρχοντος κοινωνικο-οικονομικού ιστού χαμηλότερων στρωμάτων με υψηλότερα, τα οποία εγκαθίστανται στις περιοχές αυτές για κατοίκηση και για επαγγελματική δραστηριοποίηση και αλλάζουν χαρακτηριστικά ή εξ ολοκλήρου την περιοχή. Η περίπτωση των τεσσάρων πλατειών και των γύρω τους περιοχών είναι κατά ένα μέρος παρόμοια με τα παραπάνω περιγραφόμενα σχετικά με τις άλλες πόλεις (ευρωπαϊκές εν προκειμένω), καθώς αποτελούν οργανικά τμήματα της καρδιάς της πόλης και του ιστορικού της κέντρου. Κατά ένα άλλο μέρος, όμως, διαφέρουν αισθητά, καθώς οι σημειακές επεμβάσεις ανάπλασής τους δεν συνιστούν πρακτικά μέρος γενικότερου πλαισίου αναγέννησης ή αναζωογόνησης με τη διαμόρφωση συνθηκών εξευγενισμού όπως σε ορισμένες άλλες ή και γειτονικές περιοχές της πόλης της Αθήνας (Ψυρρή, Γκάζι, Μεταξουργείο). Το ενδιαφέρον του ιδιαίτερου συνόλου που συνιστούν οι πλατείες αυτές έγκειται στο ότι, παρότι αυτές συνδέονται με σχετικά ετερόκλητες γειτονιές –κυρίως τη γειτονιά Πολιτιστικού Εμπορικού Κέντρου Αθήνας, τη γειτονιά Ψυρρή, Κουμουνδούρου και τη γειτονιά Μοναστηράκι, Πλάκα–, οι γύρω τους περιοχές έχουν ένα προφίλ έντονων κοινωνικο-δημογραφικών και οικονομικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού τους που παραπέμπουν σε ένα σύνθετο φαινόμενο επανασυγκεντροποίησης με «παγκοσμιοποιημένο» χαρακτήρα. Πολλοί νέοι κάτοικοι, εδώ και μία δεκαετία τουλάχιστον, όπως και πολύ πρόσφατοι χρήστες του δημόσιου χώρου είναι άλλων υπηκοοτήτων εκτός ελληνικής, με έντονα προβλήματα τόσο σχετικά με τις χώρες προέλευσής τους όσο και με τις χώρες προορισμού τους και εισάγουν νέες λειτουργικές και πολιτισμικές αστικές διαστάσεις στη γύρω και την ευρύτερη περιοχή των πλατειών. Από την αλγοριθμική ανάλυση του Κεφαλαίου 2 και την ομαδοποίηση μικρών χωρικών ενοτήτων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους, σύμφωνα με όμοια κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των κατοίκων τους, φάνηκε ότι οι πλατείες βρίσκονται σε περιοχές

8. Σύμφωνα με τον Leonardo Benevolo, η ιστορία των ευρωπαϊκών πόλεων (όλων των μεγεθών), που είναι συνυφασμένη με τα ιδιαίτερα ζητήματα και τις ιστορικές στιγμές της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης, «αποτελεί ένα αναντικατάστατο κανάλι επικοινωνίας του παρελθόντος με το παρόν, όπως και προετοιμασίας για το μέλλον». Η εγκατάσταση των ευρωπαϊκών πόλεων, αρχίζοντας από την τρίτη χιλιετία προ Χριστού, δίνει διάρκεια στο δομημένο χώρο στην ιστορική εποχή, και τον μεταφέρει στις εποχές που ακολουθούν, «και, ως ένα βαθμό, αιχμαλωτίζει τον τρόπο ζωής κάθε γενιάς μέσα στα πλαίσια των επιλογών, που έγιναν από τις προηγούμενες γενιές». Οι αξίες που διατηρούνται μέσω της ύπαρξης των ευρωπαϊκών πόλεων, κατά τον Benevolo, είναι «η ταυτότητα των χώρων, η σταθερότητα που δίνει έμφαση και νόημα στις διαφορετικές εμπειρίες που αναβλύζουν από κάθε γενιά, η μονιμότητα ενός "κέντρου", που δεν αλλάζει τόσο γοργά όσο η περιφέρεια, όπου δηλαδή μπορούμε να συλλέξουμε και να αποθηκεύσουμε από κοινού ένα μέρος από τις μνήμες μας» (Benevolo, 1997: 15, 16).

9. Σχετικά με τη χρησιμοποιούμενη ορολογία βλ. Στεφάνου κ.ά., 1995: 24-34 και υποκεφάλαια 1.2 και 5.3 του παρόντος.

που ανήκουν σε τρεις διαφορετικές ομάδες[10] και πλαισιώνονται από μία τέταρτη, η οποία έχει διαφορετικά κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά.

Έτσι, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 2-7 και του Χάρτη 2-3: η *Ομάδα 1*, που συμπεριλαμβάνει τις πλατείες Ομονοίας και Κοτζιά, παρουσιάζει «παγκοσμιοποιημένη» και έντονα έμφυλη (ανδρική) σύνθεση του πληθυσμού της, χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων της, πολύ υψηλό ποσοστό άγαμων ατόμων μεταξύ αυτών, πλειονότητα κατοίκων που ασκούν επαγγέλματα «μπλε κολλάρου» αλλά και πλειονότητα κατοίκων, με υψηλό ποσοστό, οικονομικά ενεργών ατόμων και μελών πολυπληθών νοικοκυριών. Η *Ομάδα 5*, που περιλαμβάνει τις πλατείες Βαρβακείου και Μοναστηρακίου αλλά και τις απολήξεις του εμπορικού κέντρου προς την οδό Πειραιώς, έχει επίσης έμφυλη ανδρική σύνθεση, ωστόσο διαφέρει από την Ομάδα 1 ως προς το μορφωτικό επίπεδο, καθώς ο πληθυσμός της έχει μικτή σύνθεση, με ισχυρή παρουσία τόσο μορφωμένων όσο και μη μορφωμένων ατόμων. Παρουσιάζει και αυτή υψηλά ποσοστά άγαμων, μη ελληνικής υπηκοότητας, ενηλίκων 25-54 χρονών και οικονομικά ενεργών ατόμων. Η *Ομάδα 8*, η οποία δεν περιλαμβάνει κανένα χώρο έρευνας αλλά όμορές τους περιοχές και συγκεκριμένα της πλατείας Μοναστηρακίου, και βρίσκεται σε γειτνίαση με την περιοχή μελέτης Β του έργου (πεζόδρομοι Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Στρατηγού Μακρυγιάννη και Μουσείο Ακρόπολης), διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με τις δύο προηγούμενες. Παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό, μεταξύ των ομάδων της αλγοριθμικής ανάλυσης του κεφαλαίου 2, ατόμων με μεταπτυχιακά και πανεπιστημιακά πτυχία, το υψηλότερο ποσοστό ενεργών ατόμων, το υψηλότερο ποσοστό επαγγελμάτων «άσπρου κολλάρου», το υψηλότερο ποσοστό ενηλίκων παραγωγικής ηλικίας, αλλά μεγαλύτερων ηλικιών (45-65) σε σύγκριση με τις προηγούμενες ομάδες, και εμφανίζει υψηλά ποσοστά άγαμων και ολιγομελών νοικοκυριών. Η γύρω περιοχή των τεσσάρων πλατειών, όπως προσδιορίστηκε με την ανάλυση για την ομαδοποίηση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών των κατοίκων της και φάνηκε να ανήκει στις τρεις περιγραφόμενες ομάδες, πλαισιώνεται από τις «δευτερεύουσες χωρικές ενότητες» (βλ. υποκεφάλαιο 2.2) μιας διαφορετικής ομάδας, τόσο βόρεια όσο και νότια (βλ. Χάρτη 2-3). Πρόκειται για την *Ομάδα 9*, η οποία δεν περιλαμβάνει καμία από τις πλατείες, ενώ περιλαμβάνει την περίπτωση μελέτης Β του έργου (πεζόδρομοι Δ. Αρεοπαγίτου-Στρ. Μακρυγιάννη και Μουσείο Ακρόπολης). Οι «δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες» της ομάδας αυτής είναι ορισμένες όμορες της πλατείας Ομονοίας με απόληξη στα Εξάρχεια και ορισμένες γειτονικές της πλατείας Μοναστηρακίου νότιο-δυτικά προς Κεραμεικό, Ακρόπολη και Φιλοπάππου. Η ομάδα αυτή συγκεντρώνει περι-

10. Στο Κεφάλαιο 2, τις περιοχές αυτές τις έχουμε ονομάσει «δευτεροβάθμιες χωρικές ενότητες». Αυτές προκύπτουν από την ομαδοποίηση με την εφαρμογή του K-means αλγόριθμου των αρχικών χωρικών ενοτήτων-μονάδων ίσου πληθυσμού, συγκεκριμένα 1000 κατοίκων, ενώ η επιφάνεια διαφέρει ποικιλοτρόπως, σύμφωνα με τον προσδιορισμό τους από την εφαρμογή Πανόραμα ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ 2011 (βλ. Ενότητα 2.2.2.1), με στόχο την εύρεση των κοινωνικο-δημογραφικών ομοιοτήτων και διαφοροποιήσεων εντός ενός συνόλου περιοχών μελέτης που περιλαμβάνουν διαφορετικούς χώρους που έχουν αναδιαμορφωθεί ή πρόκειται να αναδιαμορφωθούν με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού.

οχές με τη γηραιότερη ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού τους με τους άνω των 75 ετών να έχουν το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των ομάδων της ανάλυσης του κεφαλαίου 2, εμφανίζει επίσης το χαμηλότερο ποσοστό ανδρών και επομένως το υψηλότερο ποσοστό γυναικών, οι κάτοικοί της έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο και ανήκουν σε νοικοκυριά κυρίως ολιγομελή. Έτσι, το σύνολο των τεσσάρων πλατειών συνιστά μια ενδιαφέρουσα περίπτωση. Ανήκει σε μια περιοχή που αποδεικνύεται ενιαία στο βαθμό των εσωτερικών ιδιαιτεροτήτων της, σύμφωνα τόσο με τη στατιστική και αλγοριθμική ανάλυση των κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών των κατοίκων της (Κεφάλαιο 2), όσο και με τη γραφική-τοπολογική ανάλυση βάσει των συγκεκριμένων απαντήσεων των ερωτώμενων σε σχετική ερώτηση και της οποίας οι αναπαραστάσεις φαίνονται παρακάτω στις Εικόνες 6-12 και 6-13.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της γύρω περιοχής μαζί με τα ειδικότερα χαρακτηριστικά, που πηγάζουν από το κοινωνικο-δημογραφικό προφίλ των ερωτώμενων και τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων της ομάδας στόχου, βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους και διαμορφώνουν τις σχέσεις, το είδος και την ένταση του δεσμού των ερωτώμενων με τις πλατείες. Για την ομάδα-στόχο της έρευνας διαπιστώθηκαν, από τη μία πλευρά, ορισμένα χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να ισχυροποίησουν έναν ποιοτικό και ουσιαστικό δεσμό με τις τέσσερις πλατείες, όπως το αρκετά υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η παλαιότητα της εργασιακής σχέσης, η ύπαρξη επιχειρησιακών οικογενειακών σχέσεων με την περιοχή, η καθημερινή βιωματική σύνδεση των ερωτώμενων με διάφορες περιοχές της ευρύτερης Αθήνας κατά τον τόπο κατοικίας τους, η καθημερινή βιωματική σχέση με άτομα πολλών εθνικοτήτων και διαφορετικών κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών κ.τ.λ. υποβάθρων που αποτελούν την πελατεία τους και τους επισκέπτες και τους χρήστες των πλατειών. Από την άλλη, διαπιστώθηκαν χαρακτηριστικά, που δημιουργούν ιδιαιτερότητες και που ενδεχομένως αποδυναμώνουν τον δεσμό αυτόν: όπως η έμφυλη σύνθεση της ομάδας έρευνας, η μειωμένη χρήση των πλατειών εκτός χρόνου εργασίας των ερωτώμενων, η έλλειψη σχέσης κατοικίας των ερωτώμενων με την περιοχή με συνέπεια η σχέση τους την ημέρα να διαφοροποιείται από αυτή της νύχτας και να εκμηδενίζεται ουσιαστικά για τις πέρα από τις ώρες εργασίας τους εκεί, η υπερτοπική αλλά και «παγκοσμιοποιημένη» διάσταση της περιοχής που έχει συνδεθεί με την υποβάθμισή της. Ιδιαίτερα η τελευταία διάσταση λειτουργεί ανασταλτικά για το στενότερο δεσμό της ομάδας αυτής με τις πλατείες και τη γύρω τους περιοχή. Πιθανόν σήμερα να συντελείται η αποσύνδεση των χαρακτηριστικών της ομάδας στόχου της έρευνας με τη γενικότερη κατάσταση των πλατειών. Ωστόσο, φαίνεται επίσης να υπάρχει μια επιμονή της ομάδας-στόχου η οποία εκφράζεται με μια «προς τα κάτω» προσαρμογή στην κατάσταση των πλατειών. Έτσι, δημιουργείται το παράδοξο της αποδοχής των συνθηκών υποβάθμισης της περιοχής αυτής του κέντρου, μέσα από την ατομική χρήση και άμυνα για την επιχειρηματική ή εργασιακή επιβίωση εκεί των ερωτώμενων, αλλά ταυτόχρονα με τέτοιο τρόπο ώστε η ομάδα των επιχειρηματιών να λειτουργεί, ακόμα και σήμερα με τις εκφάνσεις της παγκοσμιοποίησης στην περιοχή, ως κοινότητα δρώντων στο σύστημα ανάπτυξης των δραστηριοτήτων

στις τέσσερις πλατείες και ως συνδετικός κρίκος με τη διαχρονική ταυτότητα της περιοχής και των επιμέρους χώρων της. Από τη δική μας έρευνα, τις απαντήσεις που συλλέξαμε βάσει ερωτηματολογίου και την εξειδικευμένη κοινωνικο-χωρική ανάλυση, φάνηκε ότι επιτεύχθηκε ένα σύνθετο και πλούσιο υλικό βασισμένο στην αντίληψη, εμπειρία και γνώση των ερωτώμενων αναφορικά με τις πλατείες. Παράλληλα, όμως, δεν διαφαίνεται κατά πόσο ο δεσμός της ομάδας στόχου με τις πλατείες είναι, από μόνος του, αρκετά ισχυρός ώστε να εκφραστεί και να αποδώσει σταθερά, θετικά και με δημιουργικότητα στο πεδίο της ανάπτυξης της συλλογικότητας και της ισχυροποίησης της κοινοτικής σχέσης με τον αστικό χώρο, για την αναβάθμισή του χωρίς το πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό, χωρικό, δηλαδή ολοκληρωμένο παράλληλο μέλημα.

Βιβλιογραφία

Ahlbrandt, R.S. (1984). *Neighborhoods, people, and community*. New York: Plenum Press.

Benevolo, L. (1997 [1993]). *Η πόλη στην Ευρώπη.* Μετάφραση: Α. Παπασταύρου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΕΚΚΕ-ΕΛΣΤΑΤ (2013). Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991-2011. www.panorama.statisitcs.gr.

ΕΛΣΤΑΤ (2008). Στατιστική ταξινόμηση οικονομικών δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ 08). Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, www.eiead.gr.

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2003. Σύσταση της Επιτροπής της 6ης Μαΐου 2003 σχετικά με τον ορισμό των πολύ μικρών, των μικρών και των μεσαίων επιχειρήσεων. *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ενωσης* Ε (2003) 1422.

Rochefort, Robert (2008). *Un commerce pour la ville*. Rapport au Ministre du Logement et de la Ville Février 2008. Avec la collaboration de Lehuédé F. et Lourdel V. du CREDOC. www.credoc.fr/pdf/Sou/RapportVilleCommerce.pdf

Roberts, J.M., Arth, M.J. and Buch, R.R. (1959). Games in culture. *American Anthropologist.* New Series 61(4), 597-605.

Στεφάνου, Ι., Χατζοπούλου, Α. και Νικολαΐδου, Σ. (1995). *Αστική ανάπλαση. Πολεοδομία-Δίκαιο-Κοινωνιολογία.* Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας.

Καλλισθένη Αβδελίδη

6.3 Ταυτότητες και αστική λειτουργία του δημόσιου χώρου στη σύγχρονη πόλη

6.3.1 Ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας του ανοιχτού δημόσιου χώρου

Μια σημαντική διάσταση του αστικού σχεδιασμού είναι η προσέγγιση της συνολικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου και η αναγνώρισή του ως σημαντικού τόπου μέσα στην πόλη. Η προσέγγιση της συνολικής λειτουργίας του ανοιχτού δημόσιου χώρου στη σύγχρονη πόλη αναφέρεται, ευρύτερα, στη σημασία και την εμβέλειά του, τόσο εντός του ιστού της πόλης όσο και στην τοπική κοινωνία, στις σημερινές του χρήσεις και στο «κοινό του» (κατηγορίες χρηστών του δημόσιου χώρου). Διερευνώντας την προαναφερόμενη διάσταση, στο πλαίσιο περισσότερων ερευνητικών έργων που συμπεριέλαβαν έρευνες πεδίου, οδηγήθηκα στην εκπόνηση μιας μεθοδολογικής προσέγγισης με στόχο την ποσοτικοποιημένη περιγραφή της συνολικής αστικής λειτουργίας ενός ανοιχτού δημόσιου χώρου. Η περιγραφή αυτή προκύπτει: (α) από τη συλλογή και την ανάλυση των πρωτογενών δεδομένων έρευνας πεδίου που απευθύνεται σε μια ή περισσότερες ομάδες πληθυσμού-στόχου (επιλεγμένη, κυρίως, μεταξύ των χρηστών του χώρου, των κατοίκων, των εργαζομένων ή των επιχειρηματιών της περιοχής όπως είναι η περίπτωση της εν λόγω έρευνας, αλλά και επροσώπων φορέων λήψης αποφάσεων και σχεδιασμού σχετικά με το χώρο και την περιοχή), και (β) από τη διαδοχική ταξινόμηση των δεδομένων ανάλυσης κατά κατηγορίες, από τις αναλυτικές προς τις γενικότερες κοινωνικο-χωρικές ιδιότητες και ταυτότητες του δημόσιου χώρου, ως παράμετροι της αστικής του λειτουργίας.

Η μεθοδολογική προσέγγιση αυτή εφαρμόστηκε και στην περίπτωση των πλατειών Ομονοίας, Κοτζιά, Βαρβακείου και Μοναστηρακίου, με την ανάλυση των απαντήσεων που συλλέχτηκαν κατά την επιτόπια έρευνα, στις ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου σχετικές με τη θεματολογία του παρόντος υποκεφαλαίου (Πίνακα 6-1). Οι συγκεκριμένες ερωτήσεις εστιάζουν στον αστικό ανοιχτό δημόσιο χώρο, θέτοντας ποικίλα ζητήματα, τα οποία στοχεύουν συνολικά στην όσο δυνατό πληρέστερη προσέγγιση της αντίληψης και της γνώσης του ερωτώμενου σχετικά με το χώρο, τις χρήσεις, τις δραστηριότητες, το κοινό και τις μεταβολές τους. Η προσέγγιση συσχετίζει την ποιοτική και την ποσοτική εκτίμηση της συνολικής αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου στην περίπτωση των υπό

εξέταση πλατειών, με αναφορά στην υφιστάμενη κατάσταση και χρήση τους.[11] Το αποτέλεσμα της ανάλυσης περιλαμβάνει τις ποσοτικοποιημένες κατηγοριοποιήσεις δεδομένων, οι οποίες προκύπτουν με την εξής επεξεργασία:

Α. Εννοιολογική αξιολόγηση των αναφορών που εντοπίζονται στα περιεχόμενα της κάθε απάντησης και κατάταξή τους ανά ερώτηση στη βάση δεδομένων, κατά τις κατηγορίες αυτής, οι οποίες αντιστοιχούν στις αναλυτικές και γενικές παραμέτρους συνολικής λειτουργίας ενός αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου,

Β. Καταμέτρηση των αναφορών για όλες τις επιλεγμένες ερωτήσεις, οι οποίες συνιστούν το σώμα των δεδομένων της ποσοτικής ανάλυσης, κατά χώρο ή κατά σύνολο χώρων,

Γ. Ταξινόμηση των κατηγοριών σε φθίνουσα σειρά των ποσοστών τους, με χωρικό επίπεδο αναφοράς το χώρο ή το σύνολο των χώρων της επιτόπιας έρευνας.[12]

Έτσι, με σταθερή την κατηγοριοποίηση των παραμέτρων, οι ειδικότεροι παράγοντες, που επηρεάζουν τη χρήση και τη λειτουργία ενός ή περισσότερων αστικών χώρων, ταξινομούνται και μετρώνται ανά παράμετρο. Με την ανάλυσή αυτή επιτυγχάνεται ο χώρος ή το σύνολο χώρων να περιγραφούν με συγκεκριμένο (ποσοτικό) αλλά και σύνθετο (ποιοτικό) τρόπο, εφόσον θεμελιώνεται στη γνώση, την εμπειρία και την αντίληψη επιλεγμένης γι' αυτόν το σκοπό ομάδας-στόχου (όπως των ερωτώμενων της έρευνάς μας). Η ανάλυση αυτή αποσκοπεί στη δυνατότητα σύγκρισης βάσει ποιοτικής και ποσοτικής εκτίμησης της χρήσης και της συνολικής λειτουργίας μεταξύ διαφορετικών αστικών χώρων. Το ποιες ομάδες-στόχοι θα επιλεγούν, ποιες χρονικές περίοδοι μετασχηματισμού του χώρου θα ληφθούν υπόψη (όπως πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τις αστικές επεμβάσεις), ποια τυπολογία αστικών χώρων θα χρησιμοποιηθεί και πώς θα θεωρηθεί η γύρω ή η ευρύτερη αστική περιοχή αποτελούν κριτήρια του σχεδιασμού της έρευνας, στο πλαίσιο της προσαρμογής των δεδομένων του έργου στη μεθοδολογική προσέγγιση που περιγράφεται. Αυτή αφορά τόσο τη συλλογή των πρωτογενών δεδομένων όσο και την ανάλυσή τους, καθώς τα πρωτογενή δεδομένα ταξινο-

---

11. Σχετικά με το σύστημα ταξινόμησης των αναλυτικών και γενικών κατηγοριών σχετικά με έναν ανοιχτό δημόσιο χώρο και την αστική λειτουργία του, γίνεται λόγος στην ενότητα 1.1.2 και χρησιμοποιείται στο Κεφάλαιο 7.

12. Με τη μεθοδολογία αυτή, καθορίστηκαν οι δείκτες για τη συσχέτιση της κοινωνικής θεώρησής των χώρων αυτών με τα φυσικά χαρακτηριστικά τους, στο πλαίσιο χρήσης τους στη διαδικασία αστικού σχεδιασμού ανοιχτών δημόσιων χώρων. Η αρχική εκπόνηση της μεθοδολογίας από την συγγραφέα του παρόντος υποκεφαλαίου βασίστηκε στην ανάλυση των απαντήσεων στις ανοιχτές ερωτήσεις δύο διαφορετικών τύπων ερωτηματολογίων που απευθύνθηκαν στους χρήστες περισσότερων ανοιχτών χώρων, διαφορετικών τύπων (πλατείες, δρόμοι, πεζόδρομοι, χώροι πρασίνου), στο αστικό περιβάλλον περισσότερων ευρωπαϊκών πόλεων (βλ. «Social-urban survey: Parameters affecting the function of an open space into the social-urban contemporary context», στο Avdelidi (ed.), pp. 51-66). Μετά την εκπόνησή της και την πρώτη εφαρμογή της, η μεθοδολογία ανάλυσης εφαρμόστηκε εκ νέου στο πλαίσιο μιας σειράς άλλων έργων που συμπεριέλαβαν έρευνες πεδίου, τόσο ποσοτικές με δομημένα ερωτηματολόγια ή με οδηγό παρατήρησης, όσο και ποιοτικές με ελεύθερες μη δομημένες ή ημι-δομημένες συνεντεύξεις.

μούνται κατά τις τιμές τους, που αντιστοιχούν στις κατηγοριοποιήσεις, σύμφωνα με τον εξής συλλογισμό: «Ο χρήστης ή ο σχεδιαστής αντιλαμβάνεται έναν αστικό χώρο δυναμικά, καθώς για να εκφράσει την άποψή του ταυτίζει τον ίδιο ανοιχτό δημόσιο χώρο ποικιλοτρόπως, σε διαφορετικές κλίμακες θεώρησης, ως χωρική οντότητα, ως αστική περιοχή, ως θεώρηση της τοπικής ζωής, ως αξιολόγηση των υπηρεσιών, περιγράφοντας τις δραστηριότητες και τις λειτουργίες που δύναται να γίνουν, συσχετίζοντας με ατομικές ή συλλογικές κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες και προσδοκίες, προτείνοντας συγκεκριμένη υποδομή, αναπαριστώντας τα χαρακτηριστικά του φυσικού τοπίου, παρατηρώντας άτυπες-μη προδιαγεγραμμένες χρήσεις, νιώθοντας μαζί με το κοινό-χρήστη του χώρου, διά μέσου προσωπικών προτιμήσεων για τη χρήση του χώρου και σε σχέση με το κοινωνικό, μορφωτικό και οικονομικό υπόβαθρό του» (Avdelidi, 2004: 43).

Ανάλυση, ευρήματα και σύγκριση των αποτελεσμάτων διαφορετικών ερευνών

Παρακάτω στον Πίνακα 6-1, εμφανίζονται οι ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, των οποίων οι απαντήσεις χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του σώματος των δεδομένων, βάσει των οποίων επιτεύχθηκε η ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας των 4 πλατειών. Η περιγραφή αυτή περιλαμβάνει δύο αποτελέσματα, το ένα, κατά τις γενικότερες κατηγορίες που αφορούν πιο συγκεκριμένα τις αντιληπτικές ταυτότητες του δημόσιου χώρου (Εικόνα 6-9) και, το άλλο, κατά τις αναλυτικότερες παραμέτρους της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου, οι οποίες είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη κατά τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη ενός αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου (Εικόνα 6-11α). Επίσης, έγινε σύγκριση με τα αντίστοιχα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Εικόνες 6-10 και 6-11), με σκοπό την εύρεση των αποκλίσεων σχετικά με διαφορετικούς δημόσιους χώρους, που εξετάστηκαν στο πλαίσιο διαφορετικών ερευνών, και την ερμηνεία των αποκλίσεων αυτών.

Από την ανάλυση και το πρώτο αποτέλεσμα κατά τη γενικότερη κατηγοριοποίηση (Εικόνα 6-9), απορρέουν ευρήματα σχετικά με την ποσοτική αξιολόγηση της σημασίας των αντιληπτικών ταυτοτήτων [1] έως [12], για το δημόσιο χώρο στο σύνολο των εξεταζόμενων πλατειών. Η ταξινόμηση κατά φθίνουσα σειρά των ποσοστών των κατηγοριών αυτών, αναδεικνύει, τις παρακάτω δύο ταυτότητες ως τις σημαντικότερες.

Η ταυτότητα που σχετίζεται με τις *υπηρεσίες προς τον πολίτη*, αναδεικνύεται σαφώς ως η σημαντικότερη στην περίπτωση των εξεταζόμενων πλατειών. Η έλλειψη συντήρησης κυρίως σε ό,τι αφορά την καθαριότητα και την ρύπανση, η έλλειψη χρηστικότητας κυρίως για άτομα με ειδικές ανάγκες, παιδιά ακόμη και για πεζούς ειδικότερα στις απολήξεις των δρόμων στις πλατείες και η έλλειψη αστυνόμευσης και αίσθησης ασφάλειας κυρίως σε ό,τι αφορά τα ναρκωτικά, τις κλοπές και την εγκληματικότητα, συνδέονται με τα κυριότερα προβλήματα που οι ερωτώμενοι έχουν εντοπίσει για τις 4 πλατείες. Ειδικότερα, από τις απαντήσεις τους στην ερώτηση 30 «ποια θεωρείτε ότι είναι τα κυριότερα προβλήματα και τα

Πίνακας 6-1. *Οι ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου των οποίων οι απαντήσεις χρησιμοποιήθηκαν για την ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου των 4 πλατειών*

8	Συχνάζετε στον κοινόχρηστο χώρο (στην πλατεία) εκτός της εργασίας σας: ΝΑΙ/ΟΧΙ. Εάν ΝΑΙ, για ποιο λόγο, τι να κάνετε;
19	Ποιοι είναι οι κύριοι λόγοι που επιλέχτηκε η συγκεκριμένη θέση και αυτή η περιοχή για την επιχείρησή σας;
23	Στην καθημερινότητά σας, όταν μιλάτε για το συγκεκριμένο κοινόχρηστο χώρο (πλατεία), πώς εσείς τον αναφέρετε, πώς τον ονομάζετε;
24	Κατά την αντίληψή σας: Α) Πώς θα χαρακτηρίζατε-περιγράφατε τη γύρω περιοχή στην οποία εντάσσεται ο συγκεκριμένος κοινόχρηστος χώρος (η πλατεία);
30	Ποια θεωρείτε ότι είναι σήμερα τα κυριότερα προβλήματα και τα μειονεκτήματα του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας);
31	Ποια είναι σήμερα τα κυριότερα πλεονεκτήματά του;
33	Από αυτά που έχετε γνωρίσει, ακούσει ή διαβάσει για πριν και μετά την τελευταία αναμόρφωση/ανάπλαση, ποιά θεωρείτε ότι είναι: Α) τα θετικά και Β) τα αρνητικά αποτελέσματά της για τον κοινόχρηστο χώρο (την πλατεία);
34	Από αυτά που έχετε υπόψη σας για πριν και μετά την τελευταία αναμόρφωση/ανάπλαση, ποια πιστεύετε ότι είναι τα Α) θετικά και Β) τα αρνητικά αποτελέσματά της για την επιχείρησή σας;
37	Τι θα προτείνατε να γίνει ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας), και Α) να αισθάνεστε εσείς καλύτερα και πιο άνετα; Β) να αισθάνονται όλοι οι χρήστες καλύτερα και πιο άνετα;

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016.

μειονεκτήματα της πλατείας», φαίνεται οι ερωτώμενοι να επικεντρώνονται, κατά πρώτον, στον ίδιο το δημόσιο χώρο και, κατά δεύτερον, στο κοινό του και στις δραστηριότητές του.

Οι ελλείψεις και τα προβλήματα που έχει ο ίδιος ο *χώρος* στη διαμόρφωση και τη λειτουργία του αφορούν την έλλειψη δημόσιων τουαλετών, πρασίνου, δέντρων, καθισμάτων, διαγράμμισης για τους πεζούς, πρόσβασης για ΑΜΕΑ, κάδων σκουπιδιών, φωτισμού, σκίασης, αισθητικής, σωστής διαμόρφωσης σε σχέση με τα αρχαία, χρηστικότητας, στάθμευσης, καλής δόμησης, σωστού σχεδιασμού, σωστών πεζοδρομίων, επίσης υπάρχει κατάχρηση κοινόχρηστου χώρου, graffiti, αρχιτεκτονικές ακατάλληλες διαμορφώσεις (κιγκλίδωμα, υπερύψωση, σκάλες) που εμποδίζουν την φυσική πρόσβαση ή την οπτική επαφή. Προκύπτει από την ανάλυση των απαντήσεων των ερωτώμενων ότι οι αναπλάσεις των πλατειών θέλουν χωρική και λειτουργική επανεξέταση, επαναπροσδιορισμούς και αναβάθμιση.

Για το *κοινό* του δημόσιου χώρου, οι ερωτώμενοι αναφέρουν ως κύριο πρόβλημα τους «διακινητές» και τους «χρήστες» παράνομων ουσιών. Αναφέρουν, επίσης, τον μεγάλο αριθμό «μεταναστών» και «προσφύγων». Και ακολουθούν οι αναφορές στους «κλέφτες», τους «άστεγους», τους «παράνομους πλανόδιους μικροπωλητές», τους «επαίτες», τους «περιθωριακούς» ή τα «ψυχικά διαταραγμένα άτομα». Προκύπτει λοιπόν ότι οι πλατείες αντιμετωπίζουν το φαινόμενο του αστικού περιθωρίου (marginalité urbaine). Γενικότερα, η θεματική των περιθωρί-

ων αποτελεί ένα αρκετά εκτεταμένο και διαχρονικό πεδίο λογοτεχνικού, ακαδημαϊκού, δημοσιογραφικού και πολιτικού ενδιαφέροντος. Σε πολλά από τα σχετικά κείμενα αναφέρονται οι συγκεντρώσεις, σε συγκεκριμένους αστικούς δημόσιους χώρους, των ειδικών αυτών ομάδων του πληθυσμού. Οι ομάδες αυτές, διαχρονικά, είναι οι επαίτες, οι περιπλανώμενοι, οι άποροι, οι άστεγοι, οι άρρωστοι, οι διαταραγμένοι, οι κλέφτες, οι εγκληματίες οι «απροσάρμοστοι» οι τοξικομανείς, οι πλανόδιοι πωλητές, οι μετανάστες, οι πρόσφυγες πολέμου άλλων χωρών, κ.ά., και αφορούν τόσο στη σύγχρονη πόλη όσο και στην πόλη προγενέστερων εποχών. Η μελέτη του φαινομένου αυτού έχει γίνει με διάφορους τρόπους και από διαφορετικές σκοπιές, με έμφαση είτε στις ιστορικές διαστάσεις, είτε στις πολιτικές, τις διοικητικές, τις κοινωνικές, τις οικονομικές, τις εθνολογικές ή τις ανθρωπολογικές διαστάσεις (Boucheron, 1971, Fossier, 2002, Foucault, 1975, Pollien, 2007, Sansot, 2004, Sélimanovski, 2009, κ.ά.). Οι προσεγγίσεις είναι πολλαπλές ανάλογα με τη μεθοδολογία που οδηγείται από θεωρητικό ή εμπειρικό ενδιαφέρον (Pollien, 2007) ή με προσανατολισμό την ανάπτυξη διαδικασιών και πρακτικών αστικής κοινωνικής πολιτικής αντιμετώπισης των ανισοτήτων και των αλληλεπιδράσεων στους δημόσιους χώρους ευαίσθητων περιοχών. Μια ενδιαφέρουσα κοινωνιολογική άποψη είναι αυτή του Pierre Sansot, ο οποίος υποστήριξε, στα πολλά κείμενά του, την αισθαντική έκφανση σχετικά με τα αστικά « τοπία » που συνδέονται με ομάδες ατόμων με υποβαθμισμένη κοινωνική θέση λόγω φτώχειας ή επισφαλών καταστάσεων (Sansot, 1991, Sansot, 2004, Pollien, 2007). Όμως, οι εξεταζόμενες πλατείες φαίνεται να αντιμετωπίζουν το θέμα της συγκέντρωσης του ειδικού αυτού κοινού σε σχέση κυρίως με την ανάπτυξη των εμπορικών παράνομων δραστηριοτήτων ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της νύχτας (βλ. παρακάτω 6.3.2.2 και Εικόνα 6-14), που ευνοούν την εγκληματικότητα. Οι δραστηριότητες αυτές εντατικοποιήθηκαν κυρίως με την οικονομική κρίση, την παγκοσμιοποίηση, την «έλλειψη καλής αγοράς» με την «πώληση ακατάλληλων προϊόντων»/ «την ανεξέλεγκτη κίνηση αγαθών», αλλά και την «έλλειψη events» ή «κάτι άλλο» που θα μπορούσαν «να φέρουν κόσμο» και «άλλα άτομα». Αναφέρονται επιπλέον η «φυγή των δημόσιων υπηρεσιών», η «υποβάθμιση της γύρω περιοχής» και η «αδυναμία μόνιμης κατοικίας στην περιοχή». Τα παραπάνω εγείρουν το ενδιαφέρον για μια στοχευμένη μελέτη των επιδράσεων του τόπου «effets de lieu»,[13] σε συνδυασμό με την ιδιότυπη κεντρικότητα των πλατειών αυ-

13. Κατά την Catherine Sélimanovski, το ζήτημα των «επιδράσεων του τόπου» αναφέρεται στις σχέσεις με το χώρο ομάδων σε δυσμενή κοινωνική κατάσταση και οι οποίες αλληλεπιδρούν με τη γενικότερη κατάστασή τους και με τη θέση τους και τις πρακτικές τους στο (γεωγραφικό) χώρο. Υποστηρίζοντας την προβληματική της σχολής του Pierre Bourdieu, η Sélimanovski αναφέρει επίσης ότι οι παραστάσεις της κοινωνικής κακουχίας βρίσκονται σε εξάρτηση με τη χωρική εγγραφή των κοινωνικών κυρίαρχων ομάδων, συνυπάρχουν με τις επιδράσεις του τόπου και εξαρτώνται από την ποιότητα των δομών και τη δυναμική του ίδιου του (γεωγραφικού) χώρου όπως και των παραστάσεών του. Θεωρεί ότι για να κατανοηθεί το «γιατί εκεί και με ποιες επιπτώσεις», θα πρέπει να εξεταστούν οι δύο πόλοι, του αντικειμενικού και του υποκειμενικού χώρου. Αυτοί παραπέμπουν, από τη μια μεριά, στη μορφή της οικειοποίησης, του ελέγχου και της εξουσίας που οριοθετεί και θεσμοθετεί το χώρο, και, από την άλλη, στο

τών, τόσο ως θέση εντός της ιστορικής πόλης και του ευρύτερου κέντρου της πόλης, όσο και ως αστική ζωή με τις σύγχρονες και τις παραδοσιακές εκφάνσεις της, που φαίνεται να ελκύουν πολλαπλά τους τουρίστες (βλ. σχετικά Sarantakou et al, 2018).

Η δεύτερη σε σημασία ταυτότητα των τεσσάρων πλατειών είναι σχετική με τη *συνολική χρηστική και σημειολογική οντότητά τους*. Αυτή αναφέρεται, καταρχάς, στην ταυτότητα ως πλατείας με αγορά, και, στη συνέχεια, ως κεντρικού σημείου με σημαντική κίνηση και διέλευση κόσμου, ως συγκοινωνιακού κόμβου, ως σημείου αναφοράς στην πόλη και, τέλος, ως τοποθεσίας ιστορικού και αρχαιολογικού κύρους, όπως προέκυψε από την κατηγοριοποίηση των αναφορών για όλες τις ερωτήσεις του Πίνακα 6-1.

Από τη μερική ανάλυση σχετικά με την ερώτηση 31 («ποια είναι σήμερα τα πλεονεκτήματα της πλατείας»), φαίνεται ότι οι ερωτώμενοι συνδέουν αυτή την ταυτότητα με τα πλεονεκτήματα των πλατειών. Θεωρούν ότι το κύριο πλεονέκτημα είναι η *θέση* τους στο κέντρο της πόλης («από τα πιο κεντρικά σημεία στην Ελλάδα»), η οποία διαθέτει όλα τα μέσα μαζικής μεταφοράς, ενώ βρίσκεται σε μια ιδιαίτερη γεωγραφική τοποθεσία και γειτνιάζει με αρχαιολογικούς χώρους μεγάλης ιστορικής σημασίας. Το δεύτερο σημαντικό πλεονέκτημά τους είναι οι *εμπορικές δραστηριότητες* για τις οποίες «κατεβαίνει ο κόσμος να ψωνίσει». Αναφέρονται και τα χαρακτηριστικά τους που είναι «οικογενειακές επιχειρήσεις, όσες μείνανε» και με τα «παραδοσιακά προϊόντα και δραστηριότητές» τους. Ακολουθούν, με πολύ μικρότερη βαρύτητα, οι δραστηριότητες που σχετίζονται με την εστίαση και τη διοργάνωση εκδηλώσεων ή εκθέσεων («το ΣΥΝΑΘΗΝΑ που κάνει κάποιες εκδηλώσεις και είναι πολύ ευχάριστο», «διοργάνωση γιορτινών εκδηλώσεων»). Εξίσου σημαντικό πλεονέκτημα, αποτελεί ο ίδιος ο *χώρος* των πλατειών, ο οποίος είναι ωραίος («από τους ωραιότερους στην Αθήνα»), ανοιχτός, καθαρός, [14] με μεγάλη έκταση, προσβάσιμος, χωρίς αυτοκίνητα, φωτισμένος, με ωραία και διατηρητέα («νεοκλασικά») κτίρια, με αρχιτεκτονικές διαμορφώσεις («σιντριβάνι», «πλάκες», «φωτισμός»), με πάρκινγκ και έχει ησυχία. Ένα τελευταίο πλεονέκτημα, με μικρότερη όμως βαρύτητα σε σύγκριση με τα προηγούμενα, συνδέεται, από τους ερωτώμενους, με το κοινό των πλατειών που είναι το «βεβαρυμμένο οικονομικά καταναλωτικό κοινό», οι τουρίστες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, οι πεζοί, οι αλλοδαποί, οι άστεγοι, και οι περαστικοί, για τους οποίους οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι έχουν αγορά όπου μπορούν να ψωνίσουν καθώς υπάρχει συγκέντρωση πολλών και ποικίλων καταστημάτων, με παραδοσιακά και «καλά προϊόντα, με καλές τιμές σε κρέας, ψάρι και λαχανικά», έχουν μέρη που μπορούν να δουν, έχουν πρόσβαση στο δημόσιο χώρο, έχουν δυνατότητες εστίασης («μπορούν να συνεστιάζονται ευκολότερα και περισσότεροι αλλοδαποί και άστεγοι»).

άτομο, που τον αφομοιώνει στις πρακτικές και στα βιώματά του. Η ένταση μεταξύ αυτών των δύο πόλων παράγει πολλαπλές και απρόβλεπτες παραμορφώσεις και συνεχείς αμφισβητήσεις της επικράτειας πάνω στο χώρο (Sélimanovski, 2009).

14. Η καθαριότητα, ενώ αναφέρεται ως πλεονέκτημα μόνον για την πλατεία Κοτζιά, έχει προκύψει ως το δεύτερο σε σημασία ζήτημα που απασχολεί τους ερωτώμενους, κυρίως στην περίπτωση των πλατειών Μοναστηρακίου και Ομονοίας.

Εικόνα 6-9. *Η αστική λειτουργία των 4 πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου, ως ποσοτικοποιημένες γενικότερες κατηγορίες-αντιληπτικές ταυτότητες, κατά φθίνουσα σειρά των ποσοστών τους*

Πηγή: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Για να γίνει κατανοητό το πλαίσιο αναφοράς στο οποίο διακρίνεται η αστική λειτουργία των χώρων μελέτης συγκρίθηκε η περίπτωση των τεσσάρων πλατειών με άλλες περιπτώσεις δημόσιων χώρων. Το αποτέλεσμα της συγκριτικής αντιπαραβολής τριών διαφορετικών ερευνών, της παρούσας και δύο προγενέστερων (βλ. Εικόνες 6-10 και 6-11), αποτυπώνουν τη συνολική λειτουργία κατά αναλυτικές παραμέτρους, σε διαφορετικές περιπτώσεις τόσο αστικών ανοιχτών δημόσιων χώρων όσο και ερευνών και έργων. Σε σχέση με το προηγούμενο αποτέλεσμα της Εικόνα 6-9, ενώ χρησιμοποιείται η ίδια μεθοδολογία προσέγγισης και ανάλυσης (βλ. Πίνακα 6-1), εφαρμόζεται η αναλυτικότερη κατηγοριοποίηση, πάνω στο ίδιο σώμα δεδομένων. Η κατηγοριοποίηση αυτή, κατά ερευνητική υπόθεση και εμπειρία, είναι καταλληλότερη για τον αστικό σχεδιασμό. Εδώ, καθιστά το αποτέλεσμα της παρούσας έρευνας συγκρίσιμο με τα αποτελέσματα των δύο προγενέστερων ερευνών (Εικόνα 6-10).

Ας σημειωθεί ότι η σύγκριση είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται ευρέως σε όλους τους τομείς των θετικών κυρίως επιστημών, για τις οποίες οι συγκριτικές έρευνες αποτελούν σημαντικό μέρος των πειραματικών και των μη πειραματικών μεθοδολογιών τους. Επίσης, για τις κοινωνικές επιστήμες, η συγκριτική ανάλυση είναι σημαντική όπως εισηγούνται τα κείμενα του βιβλίου *Comparative Methods in Sociologie: Essays on Trends and Applications*, παρουσιάζοντας τις μεθοδολογικές στρατηγικές μεγάλων συγκριτικών κοινωνιολόγων με στόχο την εξήγηση και την ανάπτυξη της συγκριτικής ανάλυσης [Vallier (ed.), 1971]. Στο βιβλίο αυτό, ο Swanson, αναφερόμενος στον Lévy-Strauss, σημειώνει τη σημασία της διαδικασίας της συγκριτικής μεθόδου, με την οποία το ειδικό ενσωματώνεται

στο γενικό, με τρόπο προοδευτικό, μέσω της σύγκρισης (Swanson, 1971). Ενώ, ο Zelditch αναφέρει ότι κάθε μέθοδος των κοινωνικών επιστημών δεν είναι τίποτα άλλο από ένα συγκεκριμένο σχήμα ταυτόχρονων και διαδοχικών συγκρίσεων (Zelditch, 1971). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ιδεών με τη σύγκριση που χρησιμοποιείται εδώ, επιδιώκεται η ανάδειξη των διαφοροποιήσεων μεταξύ των χώρων που διερευνήθηκαν με διαφορετικές έρευνες και να αποδοθεί καλύτερα η έννοια της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου ώστε να προσεγγιστεί θεωρητικά. Από την άλλη, καθώς η ανάλυση δεν αφορά τη συσχέτιση των συγκεκριμένων παραμέτρων αλλά των ποσοστών τους, η σύγκριση είναι σχετική (relevant comparison). Η εικόνα, που περιγράφεται με αυτόν τον τρόπο από τα ποσοστά, διαφοροποιείται σε μεγάλη εξάρτηση από τις υφιστάμενες καταστάσεις των χώρων έρευνας. Προϋπόθεση της σύγκρισης, ωστόσο, είναι η αξιόπιστη κατάταξη των αναφορών.

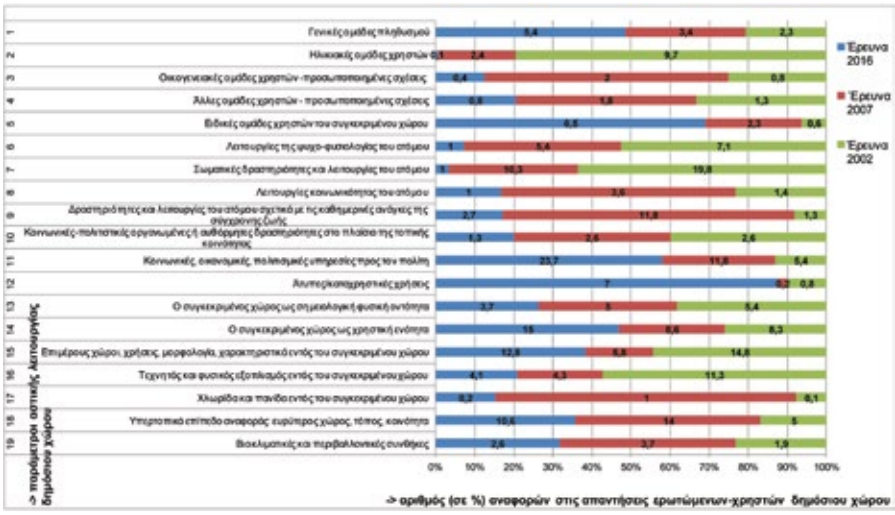
Οι τρεις έρευνες που συγκρίνονται, στη συνέχεια, αναφέρονται συνολικά σε 13 διαφορετικούς δημόσιους χώρους, οι οποίοι διερευνήθηκαν με έρευνες πεδίου που διεξήχθησαν στο πλαίσιο διαφορετικών ερευνητικών έργων, Στα έργα αυτά εργάστηκα για τον σχεδιασμό και την υλοποίησή τους. Οι έρευνες διαφέρουν ως προς τις χρονολογίες, τις τοποθεσίες, τους τύπους χώρων, τις ομάδες-στόχου, τη μορφή των δομημένων ερωτηματολογίων και ακόμη ως προς τα σύνολα των ανοιχτών ερωτήσεων. Ωστόσο, ενώ οι ανοιχτές αυτές ερωτήσεις ενδέχεται να διαφέρουν στη διατύπωση και στο πλήθος τους, ο σχεδιασμός τους προβλέπει όμοιο αντικείμενο (προσέγγιση της συνολικής αστικής λειτουργίας των εξεταζόμενων χώρων) και όμοια στόχευση (περιγραφή της συνολικής λειτουργίας των εξεταζόμενων χώρων). Για κάθε έρευνα, επιδιώχθηκε η διαδικασία συλλογής των πρωτογενών δεδομένων να συμβαδίζει και να προσαρμόζεται, στο πλαίσιο των δεδομένων του κάθε έργου, στις ανάγκες του αντικειμένου και της στόχευσης που προαναφέρεται. Έτσι, οι απαντήσεις στις ανοιχτές αυτές ερωτήσεις αποτελούν τη βάση των δεδομένων ανάλυσης, από τις οποίες εξάγεται το σώμα των αναφορών προς ταξινόμηση στις σταθερές κατηγοριοποιήσεις, και κάνει τις έρευνες συγκρίσιμες.

Η Εικόνα 6-10, εμφανίζει τα αποτελέσματα των εξής ερευνών: (α) της παρούσας έρευνας 2016, η οποία αναφέρεται στις τέσσερις κεντρικές πλατείες της Αθήνας, με ομάδα-στόχο τους χρήστες-επιχειρηματίες/εργαζόμενους περιμετρικά και επί των χώρων, (β) της έρευνας 2002, η οποία αναφέρεται σε πέντε ανοιχτούς δημόσιους χώρους διαφορετικών πολεοδομικών τύπων (προαστιακή κεντρική πλατεία, κεντρική πλατεία πόλης, προαστιακός κεντρικός πεζόδρομος, προαστιακός πεζόδρομος όμορος φυσικού χώρου) στον Άλιμο Αττικής, στην Θεσσαλονίκη και στη Θέρμη Θεσσαλονίκης, με τρεις ομάδες-στόχοι που κατά περίπτωση είναι οι χρήστες-επισκέπτες του χώρου, οι κάτοικοι της γύρω περιοχής τους και οι επιχειρηματίες των χώρων, και (γ) της έρευνας 2007, η οποία αναφέρεται σε τέσσερις ανοιχτούς δημόσιους χώρους με χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος της Αθήνας, με ομάδα-στόχο τους χρήστες-επισκέπτες των χώρων.

Από την ανάλυση των δεδομένων του γραφήματος της Εικόνας 6-10 σημειώνονται, συνοπτικά, τα εξής:

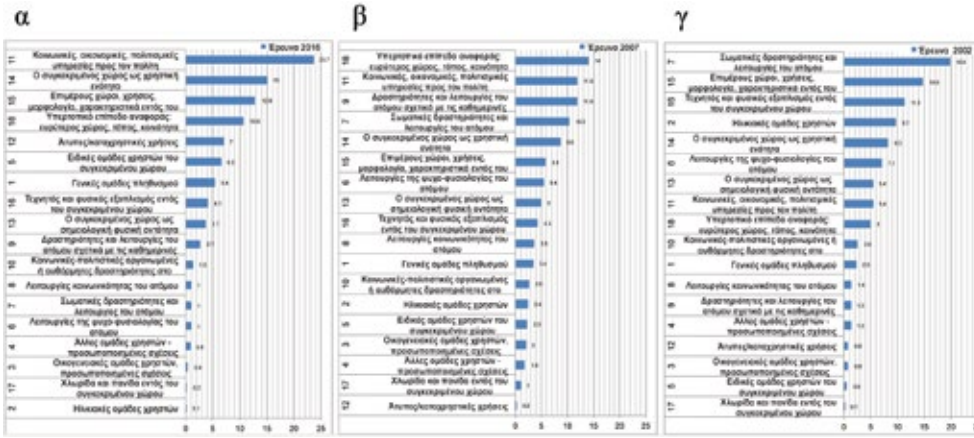
› Στο σύνολο των δεκαοχτώ παραμέτρων, δύο αποκλίνουν με μεγάλη διαφορά σύμφωνα με τις τρεις έρευνες. Συγκεκριμένα, η παράμετρος 7 των «*σωματικών δραστηριοτήτων και λειτουργιών του ατόμου*», αναδεικνύεται ελάχιστης σημασίας από την έρευνα 2016 (1%) και μέγιστης από την έρευνα 2002 (19,8%), ενώ και από την έρευνα 2007 (10,3%) αναδεικνύεται σημαντική εάν συγκριθεί με τα ποσοστά των υπολοίπων παραμέτρων (βλ. τις ετικέτες δεδομένων του γραφήματος). Ενώ, η παράμετρος 11 «*κοινωνικές, οικονομικές, πολιτισμικές υπηρεσίες προς τον πολίτη*» παρουσιάζει αντίστροφη εικόνα και αναδεικνύεται μέγιστης σημασίας από την έρευνα 2016 (23,7%) και μικρής σημασίας από την έρευνα 2002 (5,4%). Συμπεραίνεται ότι στη λειτουργία και στη χρήση των τεσσάρων πλατειών της κεντρικής Αθήνας, μέσα από το πρίσμα της αντίληψης της επιλεγμένης ομάδας–στόχου (των επιχειρηματιών και εργαζόμενων εκεί), δραστηριότητες όπως βόλτα, περπάτημα, άθληση, παιχνίδι, skating, ποδήλατο κ.ά. δεν εγείρουν, με βεβαιότητα, το ενδιαφέρον των ερωτώμενων, ούτε ως χρήση, αφού δεν την παρατηρούν, αλλά ούτε καταγράφεται στις προτάσεις τους και στις επιδιώξεις τους. Αντίθετα, όμως, προβάλλονται με μεγάλη έμφαση και φαίνεται να τους απασχολούν, όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με την παρέμβαση της πολιτείας για την επιτήρηση, τον έλεγχο, την αστυνόμευση του δημόσιου χώρου, την καθαριότητά του, τις ποικίλες ελλείψεις που επισημαίνονται στις απαντήσεις τους και που οι ερωτώμενοι τις συσχετίζουν με την υποβάθμιση, την ασφάλεια/ανασφάλεια, την ενε γένει οργάνωση της λειτουργίας των πλατειών.

Σχετικά μεγάλες αποκλίσεις παρατηρούνται για τις παραμέτρους 2 των «*ηλικιακών ομάδων χρηστών*» και 9 των «*δραστηριοτήτων και λειτουργιών του ατόμου σχετικά με τις καθημερινές ανάγκες της σύγχρονης ζωής*».

Εικόνα 6-10. *Σύγκριση των ποσοτικοποιημένων περιγραφών της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου, κατά αναλυτικές κατηγορίες-παραμέτρους, στη βάση των αποτελεσμάτων τριών διαφορετικών ερευνών και αναφορικά με διαφορετικές περιπτώσεις ανοιχτών χώρων*

Πηγή: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Εικόνα 6-11. *Οι αναλυτικές κατηγορίες-παράμετροι που περιγράφουν την αστική λειτουργία του δημόσιου χώρου, κατά φθίνουσα σειρά των ποσοστών τους, για τις έρευνες: του 2016, αναφορικά με τις 4 πλατείες στην κεντρική Αθήνα (α), του 2007, αναφορικά με τέσσερις ανοιχτούς χώρους με χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος στην Αθήνα (β), και του 2002, αναφορικά με πέντε ανοιχτούς χώρους διαφορετικών πολεοδομικών τύπων στον Άλιμο, στη Θεσσαλονίκη και στη Θέρμη (γ)*

Πηγή: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Οι μικρότερες αποκλίσεις, αντίστοιχα, εμφανίζονται για τις παραμέτρους 13 «*ο συγκεκριμένος χώρος ως σημειολογική φυσική οντότητα*», 17 «*χλωρίδα και πανίδα εντός του συγκεκριμένου χώρου*», 10 «*κοινωνικές-πολιτιστικές οργανωμένες ή αυθόρμητες δραστηριότητες στο πλαίσιο της τοπικής κοινότητας*», 3 «*οικογενειακές ομάδες χρηστών-προσωποποιημένες σχέσεις*» και 4 «*άλλες ομάδες χρηστών –προσωποποιημένες σχέσεις*».

Μεταξύ των τριών ερευνών, η έρευνα 2016 παρουσιάζει την υψηλότερη τυπική απόκλιση, δηλαδή διαφοροποιείται περισσότερο ενώ η παράμετρος των «*κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών υπηρεσιών προς τον πολίτη*» έχει βαρύνουσα σημασία στη συνολική αστική λειτουργία των 4 πλατειών (Εικόνα 6-10 α).

Ο παραπάνω συνδυασμός ποσοτικοποιημένης περιγραφής και σύγκρισης μεταξύ των αποτελεσμάτων διαφορετικών ερευνών καθιστά κατανοητό το πλαίσιο αναφοράς στο οποίο δύναται να αναδειχθεί η πολλαπλή ταυτότητα του δημόσιου χώρου, με τη συνηγορία της ανάλυσης των σημερινών χρήσεων και του τύπου κεντρικότητας που χαρακτηρίζει κατεξοχήν την αστική λειτουργία των πλατειών αυτών.

6.3.2 Οι σημερινές χρήσεις του δημόσιου χώρου των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου

Το ερωτηματολόγιο συμπεριέλαβε δύο πίνακες βάσει των οποίων επιχειρήθηκε η προσέγγιση και η περιγραφή της σημερινής χρήσης του δημόσιου χώρου των τεσσάρων πλατειών. Στόχος για την κατάρτιση των πινάκων ήταν η όσο το δυνατό πληρέστερη καταγραφή, σύμφωνα με τη γνώση, την εμπειρία και την αντίληψη του κάθε ερωτώμενου, πρώτο, των *δραστηριοτήτων* που συμβαίνουν εκεί και της συχνότητάς τους (Εικόνες 6-11 και 6-12) και, δεύτερο, των *κατηγοριών των χρηστών/επισκεπτών* στις πλατείες και της συχνότητας της παρουσίασης τους εκεί, τόσο κατά τη διάρκεια της ημέρας όσο και της νύχτας (Εικόνα 6-13).

6.3.2.1 Δραστηριότητες

Η *χρήση του αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου* είναι πράξη και τρόπος μαζί που σχετίζονται με την αναγκαιότητα, την εμπειρία, τις συνήθειες και την εφαρμογή δραστηριοτήτων των ανθρώπων σε χώρους με συγκεκριμένη αστική λειτουργία και συγκεκριμένες δυνατότητες, χώρου και υπηρεσιών. Ένα άτομο επιλέγει με προσωπικά κριτήρια μια δραστηριότητα σε έναν αστικό χώρο, τα οποία όμως συσχετίζονται με τις ανάγκες και τις δυνατότητές του να χρησιμοποιήσει το συγκεκριμένο χώρο ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του (όπως το κοινωνικο-οικονομικό-πολιτιστικό του προφίλ, η υγεία ή η ηλικία του, η απασχόλησή του και η κατοικία του, το ατομικό του πρόγραμμα και ο ελεύθερός του χρόνος, κ.ο.κ.), με την εκτίμηση που κάνει για το χώρο και τις υπηρεσίες που ο χώρος του παρέχει, με την αντίληψη που έχει για τις δραστηριότητες σε ένα ανοιχτό δημόσιο χώρο κ.τ.λ. Οι *δραστηριότητες*, δηλαδή τι συγκεκριμένα κάνουν οι άνθρωποι μέσα σε έναν αστικό χώρο, αποτελεί μια σημαντική μεταβλητή για την αποσαφήνιση της χρήσης του χώρου. Τα αποτελέσματα για τις πλατείες, σχετικά με τη μεταβλητή των δραστηριοτήτων, προέκυψαν με την ερώτηση του ερωτηματολογίου που αναπαράγεται στον Πίνακα 6-2 και την κατηγοριοποίηση που αναπαράγεται στο γράφημα ανάλυσης της Εικόνας 6-11. Η αρχική κλίμακα, που χρησιμοποιήθηκε στον πίνακα του ερωτηματολογίου, για την εκτίμηση εκ μέρους του ερωτώμενου του βαθμού συχνότητας της κάθε δραστηριότητας, είχε πέντε διαβαθμίσεις, ενώ, στην ανάλυση, αυτές οι διαβαθμίσεις συμπτύχθηκαν σε τρεις. Στόχος ήταν να επιτευχθεί, με τη συλλογή των δεδομένων, πληρότητα σχετικά με όλες τις εκδοχές των απαντήσεων ενώ, με την ανάλυση, να μπορεί να μειωθεί η αντιληπτική υποκειμενικότητά τους. Έτσι, οι διαβαθμίσεις «καθόλου» και «λίγο» συμπτύχθηκαν σε μία όπως και το «πολύ» και «πάρα πολύ». Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό, διαβάζεται ευκολότερα το αποτέλεσμα, για το σύνολο των πλατειών και ανά πλατεία (Εικόνες 6-12 και 6-13).

Η μέθοδος ανάλυσης των απαντήσεων βασίστηκε στην αξιολόγηση της σημασίας των «δραστηριοτήτων» για το σύνολο των πλατειών και για την κάθε πλατεία ξεχωριστά. Λαμβάνει υπόψη την κρίση των ερωτώμενων κατά πόσο αυτές συμβαί-

Πίνακας 6-2. *Ερώτηση του ερωτηματολογίου αναφορικά με τις δραστηριότητες κατά τη χρήση των 4 πλατειών*

25	**Ποιες είναι οι δραστηριότητες που συμβαίνουν ή δεν συμβαίνουν στον κοινόχρηστο χώρο (πλατεία);** **Σημειώστε στον παρακάτω πίνακα τον βαθμό συχνότητας της κάθε δραστηριότητας σύμφωνα με τις παρατηρήσεις σας (όπου 1=καθόλου, 2=λίγο, 3=μέτρια, 4=πολύ και 5=πάρα πολύ):**

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016.

νουν ή δεν συμβαίνουν στο δημόσιο χώρο των πλατειών, με τη χρήση της κλίμακας τριών διαβαθμίσεων και επικουρικά με αυτή των πέντε διαβαθμίσεων. Εφαρμόζει τα κριτήρια *υπερίσχυσης*, *έλλειψης-απουσίας* και *ποικιλομορφίας* (Avdelidi, 2004: 46, Fig. 9.8), για τις δραστηριότητες που αναδεικνύονται από την ποσοτική ανάλυση και βάσει αυτών προσεγγίζονται τα χαρακτηριστικά της κεντρικότητας των τεσσάρων πλατειών. Θα πρέπει να επισημανθεί, λοιπόν, ότι η εκτίμηση της υπερίσχυσης, της έλλειψης ή της απουσίας καθώς και της ποικιλομορφίας των δραστηριοτήτων, που παρουσιάζεται στη συνέχεια, βασίζεται σε ποσοτικοποιήσεις της σχετικής σημασίας των δραστηριοτήτων, όπως προκύπτουν έμμεσα από την κρίση των ερωτώμενων και όχι από την άμεση μέτρηση των δράσεων των ίδιων των χρηστών του δημόσιου χώρου. Τα παρακάτω ευρήματα συνιστούν, ωστόσο, ερευνητικά αποτελέσματα μεθοδολογίας που συνδυάζει ποιοτικές και ποσοτικές επεξεργασίες. Επιδίωξη αυτής της μεθοδολογικής προσέγγισης και ανάλυσης είναι να αναδείξει δεδομένα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού, τόσο, συγκεκριμένα, για επεμβάσεις στις πλατείες, όσο και γενικότερα για την ανάπτυξη της επιστημονικής βάσης του αστικού σχεδιασμού.

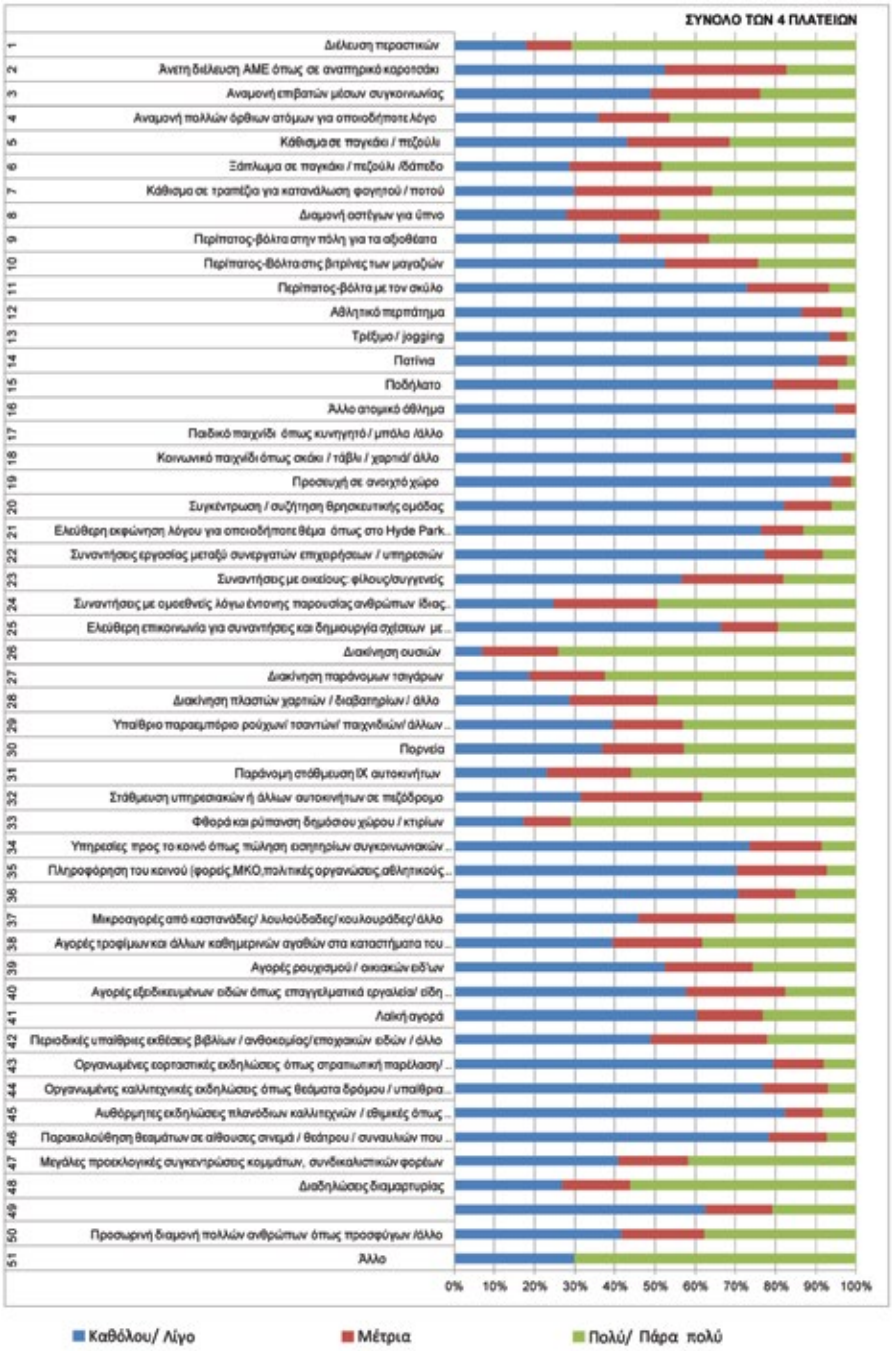
Δραστηριότητες που υπερισχύουν

Κατά την κρίση των ερωτώμενων, τρεις δραστηριότητες εμφανίζονται να έχουν αυξημένη σημασία στο δημόσιο χώρο των πλατειών και υπερισχύουν μεταξύ των 51 εξεταζόμενων δραστηριοτήτων. Η δραστηριότητα της «διακίνησης ουσιών» συμβαίνει «πολύ και πάρα πολύ» στις τέσσερις πλατείες και βρίσκεται στην πρώτη θέση, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας και την ποσοτική ανάλυσή τους. Για τη Βαρβάκειο, η κρίση των ερωτώμενων είναι καθολική και αδιαμφισβήτητη, καθώς όλες οι απαντήσεις το αναφέρουν. Σημαντικότατη δραστηριότητα είναι ωστόσο και για την Ομόνοια, ενώ για τις πλατείες Κοτζιά και Μοναστηρακίου είναι επίσης σημαντική, ωστόσο σε μικρότερο βαθμό, σε σύγκριση με τις δύο προηγούμενες (βλ. Εικόνα 6-13 α, β, γ και δ στη γραμμή 26). Στη δεύτερη θέση εμφανίζεται η «φθορά και ρύπανση δημόσιου χώρου/κτιρίων» (βλ. γραμμή 33 των γραφημάτων). Για το Μοναστηράκι, η κρίση των ερωτώμενων σχετικά με τη δραστηριότητα αυτή είναι καθολική και αδιαμφισβήτητη, αλλά φαίνεται ότι και για την Ομόνοια είναι εξίσου σημαντική, όπως και για τις πλατείες Βαρβακείου και Κοτζιά, που ακολουθούν, με φθίνουσα σειρά των ποσοστών των μετρήσεων της ανάλυσης. Στην τρίτη θέση, ως δραστηριότητα με τη μεγαλύτερη σημασία στις

πλατείες εμφανίζεται η «διέλευση περαστικών». Πρόκειται για μια κύρια λειτουργική δραστηριότητα, εντός δημόσιου ανοιχτού χώρου με αναφορά στις χωρικές και αστικές ιδιότητες των πλατειών, στη σημασία τους μέσα στον ιστό της πόλης και στον γενικό πληθυσμό της πόλης. Διαφέρει ουσιαστικά από τις δύο προηγούμενες δραστηριότητες, οι οποίες αναφέρονται σε ειδικές ομάδες χρηστών που δρουν εντός του δημόσιου χώρου των τεσσάρων πλατειών. Όπως είναι φυσικό, καθώς οι πλατείες Μοναστηρακίου και Ομονοίας είναι σημαντικοί κόμβοι μέσων μεταφοράς της πόλης, οι πλατείες αυτές εμφανίζουν πολύ υψηλά ποσοστά για τη «διέλευση περαστικών», η οποία αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά τους. Η πλατεία Μοναστηρακίου βρίσκεται στην υψηλότερη θέση όσον αφορά αυτή τη δραστηριότητα, η πλατεία Ομονοίας στη δεύτερη, ενώ έπεται η Κοτζιά και ακολουθεί τελευταία με μεγάλη διαφορά η Βαρβάκειος, η οποία στεγάζει την Κεντρική Αγορά της πόλης και δεν είναι συγκοινωνιακός κόμβος, έχει δε πολύ περιορισμένο ανοιχτό ελεύθερο χώρο και λειτουργεί λιγότερο ως διέλευση περαστικών, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες πλατείες μελέτης.

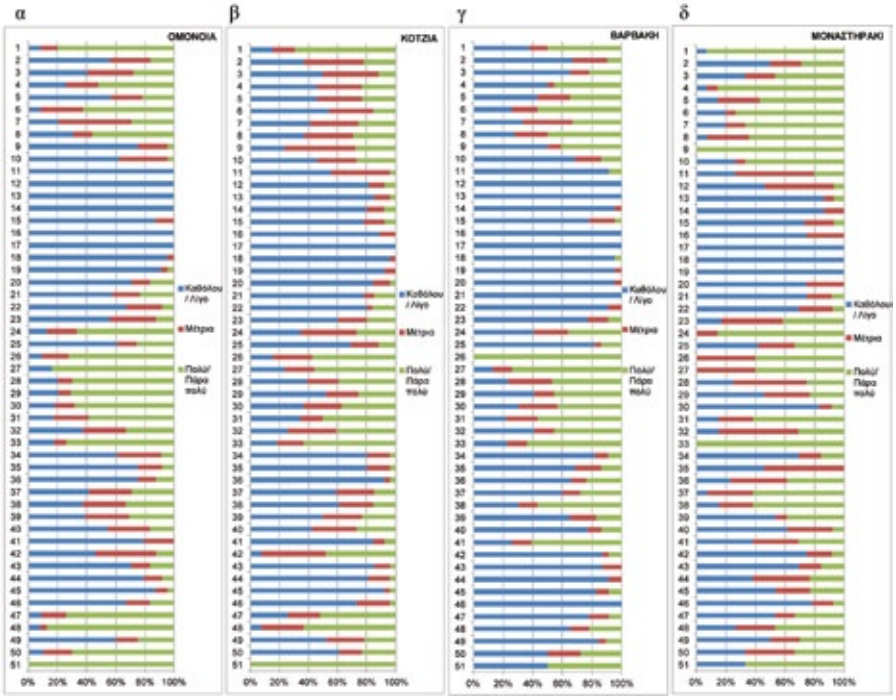
Ακολουθούν δύο άλλες ομάδες δραστηριοτήτων με χαμηλότερα ποσοστά συχνότητας. Έτσι, η δεύτερη ομάδα δραστηριοτήτων περιλαμβάνει τη «διακίνηση παράνομων τσιγάρων» (κυρίως στην Ομόνοια), τις «διαδηλώσεις διαμαρτυρίας» (στην Ομόνοια και στην Κοτζιά), καθώς και την «παράνομη στάθμευση αυτοκινήτων», κυρίως στην Ομόνοια. Η τρίτη ομάδα περιλαμβάνει τις εξής ετερόκλιτες δραστηριότητες: «συναντήσεις με ομοεθνείς» (Ομόνοια) και το Μοναστηράκι, «διακίνηση πλαστών διαβατηρίων, κ.ά.», με πρώτο μέρος την Ομόνοια και δεύτερο τη Βαρβάκειο, «διαμονή αστέγων για ύπνο» με πρώτο μέρος το Μοναστηράκι και δεύτερο την Ομόνοια, «ξάπλωμα σε παγκάκι, πεζούλι, δάπεδο», κυρίως στο Μοναστηράκι και την Ομόνοια αλλά και τη Βαρβάκειο, «αναμονή πολλών όρθιων ατόμων για οποιοδήποτε λόγο», κυρίως στο Μοναστηράκι, «υπαίθριο παραεμπόριο ρούχων, τσαντών, παιχνιδιών και άλλων καταναλωτικών ειδών, σε καροτσάκια, σεντόνια, χαρτόνια», πολύ και πάρα πολύ στην Ομόνοια, πάρα πολύ στη Βαρβάκειο και πολύ στο Μοναστηράκι, «πορνεία», κυρίως στην Ομόνοια και Βαρβάκειο, ενώ σαφώς χαμηλότερο ποσοστό εμφανίζεται για το Μοναστηράκι, «μεγάλες προεκλογικές συγκεντρώσεις», κυρίως στην Ομόνοια και στη Κοτζιά, και «στάθμευση υπηρεσιακών ή άλλων αυτοκινήτων σε πεζόδρομο».

Από τα παραπάνω συνεπάγεται ότι, στην πλεονότητά τους, οι υπερισχύουσες δραστηριότητες στις τέσσερις πλατείες συσχετίζονται με ειδικές ομάδες πληθυσμού και λιγότερο με το γενικό πληθυσμό (δέκα έναντι πέντε) και ότι αυτές οι δραστηριότητες συνδέονται, σε μεγάλο βαθμό, με την οικονομική και τη μεταναστευτική κρίση των τελευταίων ετών, όπως και με τις γενικότερες διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης που γνωρίζει η Αθήνα και ειδικότερα η κεντρική της περιοχή. Κρίνοντας την κεντρικότητα των πλατειών, με βάση τις υπερισχύουσες αυτές δραστηριότητες, οι πλατείες εμφανίζονται, με ταξινόμησή τους σε φθίνουσα σειρά, ως εξής: πρώτη, με διαφορά προς τα πάνω, είναι η Ομόνοια, δεύτερη το Μοναστηράκι και τρίτη, με διαφορά προς τα κάτω, η Βαρβάκειος και τελευταία η Κοτζιά.

Εικόνα 6-12. *Οι δραστηριότητες, κατά κλίμακα εκτίμησης της συχνότητάς τους σύμφωνα με τους ερωτώμενους, για το σύνολο των 4 πλατειών*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Εικόνα 6-13. *Οι δραστηριότητες, κατά κλίμακα εκτίμησης της συχνότητάς τους σύμφωνα με τους ερωτώμενους, ανά πλατεία: (α) Ομονοίας, (β) Κοτζιά, (γ) Βαρβακείου, (δ) Μοναστηρακίου*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

Έλλειψη/απουσία δραστηριοτήτων

Οι δραστηριότητες οι οποίες εμφανίστηκαν με τα υψηλότερα ποσοστά στη διαβάθμιση «καθόλου και λίγο» είναι οι σχετικές με την αναψυχή και την ψυχαγωγία.

Πρώτες, όπως είναι φυσικό, εμφανίζονται οι σωματικές δραστηριότητες αναψυχής. Έτσι, το «παιδικό παιχνίδι, όπως κυνηγητό, μπάλα, άλλο» έχει τη χαμηλότερη εμφάνιση σε όλες τις πλατείες. Επίσης, οι δραστηριότητες «άλλο ατομικό άθλημα», «τρέξιμο/jogging», «πατίνια» και «αθλητικό περπάτημα» δεν συνηθίζονται καθόλου στις πλατείες Ομονοίας και Βαρβακείου, ενώ εμφανίζονται λίγο στις πλατείες Μοναστηρακίου και Κοτζιά, όπου ο ελεύθερος ανοιχτός χώρος είναι σαφώς μεγαλύτερος και επιτρέπει την άσκηση τέτοιων δραστηριοτήτων. Επίσης, ορισμένες κοινωνικές δραστηριότητες με πολύ χαμηλή εμφάνιση είναι το κοινωνικό παιχνίδι[15],

15. Εντάξαμε τη δραστηριότητα του κοινωνικού παιχνιδιού στον κατάλογό μας, καθώς πρόκειται για σημαντική δραστηριότητα αναψυχής, με πολιτιστική αξία, που συσχετίζεται με την συνθετότητα του κοινωνικού συστήματος και την εξέλιξη των αστικών συνηθειών (Roberts et al., 1959). Έτσι, σύμφωνα με Αβδελίδη, (2012: 27), το σκάκι παιζόταν στα καφενεία της Αθήνας, ενώ μεταγενέστερα φαίνεται να το αντικατέστησαν καθολικά παιχνίδια με λιγότερη σκέψη, όπως το τάβλι και τα χαρτιά. Το σκάκι παιζόταν τότε συχνότερα και σε ανοιχτούς δημόσι-

όπως σκάκι, τάβλι, χαρτιά, άλλο και η προσευχή σε ανοιχτό χώρο, η οποία μολονότι από την πλειονότητα των ερωτώμενων κρίνεται ότι «δεν συμβαίνει», ενώ αντίθετα, ορισμένοι ερωτώμενοι όπως και ερευνητές παρατήρησαν «να συμβαίνει», κυρίως στις πλατείες Κοτζιά και Βαρβακείου, όπου υπάρχει περισσότερη ησυχία και κατάλληλος χώρος.

Δραστηριότητες σχετικές με την ψυχαγωγία («παρακολούθηση θεαμάτων»), με την κοινωνικότητα του ατόμου («συναντήσεις εργασίας μεταξύ συνεργατών»), με την αναψυχή («ποδήλατο») αλλά και με την τοπική ζωή και οργάνωση, δηλαδή, οργανωμένες ή αυθόρμητες πολιτιστικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις («αυθόρμητες εκδηλώσεις πλανόδιων καλλιτεχνών ή εθιμικές /Κούλουμα», «οργανωμένες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, όπως θεάματα δρόμου, υπαίθρια βίντεο») παρουσιάζουν χαμηλή συχνότητα εμφάνισης στις πλατείες.

Ποικιλομορφία δραστηριοτήτων

Η ποικιλομορφία των δραστηριοτήτων που εξετάστηκαν για το σύνολο των πλατειών είναι πλήρης (100%), καθώς όλες οι δραστηριότητες έχουν συχνότητα από «λίγο» έως και «πάρα πολύ». Ως προς αυτό το κριτήριο της ποικιλομορφίας, οι πλατείες διαφοροποιούνται λίγο μεταξύ τους: η Κοτζιά εμφανίζεται πρώτη με ποσοστό 92,2% ποικιλομορφίας των δραστηριοτήτων της και ακολουθούν το Μοναστηρακίου, με 86,3%, η Ομόνοια με 82,4% και τελευταία η Βαρβάκειος με 76,5%. Η Κοτζιά και η Ομόνοια υστερούν ως προς τις δραστηριότητες με προσανατολισμό τον χρήστη του δημόσιου χώρου. Το Μοναστηράκι αλλά, κυρίως, η Βαρβάκειος υστερούν ως προς τις δραστηριότητες τις σχετικές με την οργάνωση εκδηλώσεων τοπικής ζωής.

6.3.2.2 Χρήστες

Μια αντίστοιχη ανάλυση με τη μεταβλητή «δραστηριότητες» έγινε και για τη μεταβλητή «χρήστες». Όμως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι, για τη μεταβλητή των χρηστών του δημόσιου χώρου των πλατειών το περιθώριο σφάλματος είναι αυξημένο. Η εκτίμηση των διαφορετικών κατηγοριών ατόμων είναι περισσότερο υποκειμενική σε σχέση με τις δραστηριότητες οι οποίες συμβαίνουν και αποτελούν αντικείμενο απευθείας παρατήρησης, ενώ για τις κατηγορίες των ατόμων που χρησιμοποιούν και επισκέπτονται το δημόσιο χώρο των πλατειών μελέτης η εκτίμηση περνάει από το ατομικό φίλτρο της αντίληψης και της ερμηνείας του κάθε ερωτώμενου.

ους χώρους. Σύμφωνα με τον ίδιο συνεντευξιαζόμενο, στην Ομονοίας πήγαινε ο πρωταθλητής σκακιού και έπαιζαν διάφοροι μαζί του, για να μετρήσουν τις ικανότητές τους στο σκάκι. Προφανώς η συνήθεια αυτή ανήκει στο παρελθόν και δεν καταγράφηκε σήμερα από την παρούσα έρευνα, σε καμία από τις πλατείες μελέτης.

Πίνακας 6-3. *Ερώτηση του ερωτηματολογίου αναφορικά με τις κατηγορίες των χρηστών/επισκεπτών και τη συχνότητα της χρήσης τους στις 4 πλατείες*

26	**Ποιο είναι το προφίλ των χρηστών/επισκεπτών του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας) κατά τη διάρκεια του 24ώρου;** **Σημειώστε στον παρακάτω πίνακα τον βαθμό συχνάζουν οι χρήστες/επισκέπτες της πλατείας την ημέρα και τη νύχτα (όπου 1=καθόλου, 2=λίγο και 3=αρκετά / πολύ):**

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016.

Από τις απαντήσεις φαίνεται ότι οι ερωτώμενοι καταγράφουν τις ακόλουθες παρατηρήσεις, σχετικά με τις ηλικιακές ομάδες των χρηστών, το φύλο, την εθνικότητα:

› Αναφορικά με τις ηλικιακές ομάδες, τα παιδιά που συχνάζουν εκεί κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι λίγα, ενώ δεν συχνάζουν «καθόλου» τη νύχτα σε όλες τις πλατείες. Η συχνότητα των νέων είναι αρκετά υψηλή κατά τη διάρκεια της ημέρας και μειώνεται λίγο κατά τη διάρκεια της νύχτας. Οι ενήλικες είναι σαφώς οι περισσότεροι τόσο κατά τη διάρκεια της ημέρας όσο και της νύχτας, ενώ οι ηλικιωμένοι που συχνάζουν στο δημόσιο χώρο των πλατειών κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι η δεύτερη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα μετά την ομάδα των ενηλίκων, αλλά η παρουσία τους εκεί κατά τη διάρκεια της νύχτας είναι πολύ μειωμένη.

› Οι γυναίκες συχνάζουν αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό απ' ό,τι οι άνδρες, ενώ κατά τη διάρκεια της νύχτας, μεταξύ των χρηστών του δημόσιου χώρου των πλατειών, το ποσοστό των γυναικών μειώνεται σημαντικά.

› Οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι η παρουσία ανθρώπων διαφορετικών εθνικοτήτων (αναφέρθηκαν τουλάχιστον 25 διαφορετικές, με την πακιστανική και την αλβανική σαφώς κυρίαρχες) είναι ιδιαίτερα σημαντική κατά τη διάρκεια της ημέρας, καθώς και κατά τη διάρκεια της νύχτας.

› Από την άποψη της κοινωνικής διαφοροποίησης, οι ερωτώμενοι διακρίνουν σαφώς ότι τα χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα κυριαρχούν μεταξύ των χρηστών του δημόσιου χώρου των πλατειών, τόσο κατά τη διάρκεια της ημέρας όσο και κατά τη διάρκεια της νύχτας. Τα μεσαία κοινωνικοοικονομικά στρώματα είναι ελάχιστα κατά τη διάρκεια του 24ώρου, ενώ τα ανώτατα κοινωνικοοικονομικά στρώματα απουσιάζουν ή έχουν μάλλον ελάχιστη παρουσία κατά τη διάρκεια της ημέρας και ακόμη λιγότερη κατά τη διάρκεια της νύχτας.

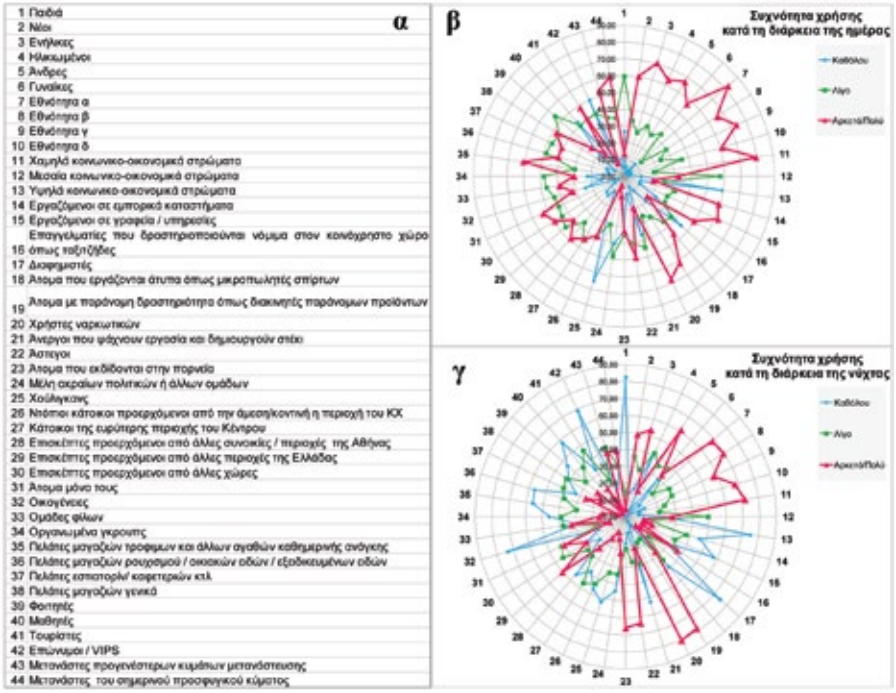
› Οι εργαζόμενοι στις γύρω υπηρεσίες και στα γύρω καταστήματα συχνάζουν αρκετά και χρησιμοποιούν το δημόσιο χώρο των τεσσάρων πλατειών για το διάλειμμά τους κατά τη διάρκεια της ημέρας.

› Τα άτομα που εργάζονται στον κοινόχρηστο χώρο των πλατειών είναι περισσότερων κατηγοριών:

α. Οι επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται νόμιμα όπως ταξιτζήδες, διαφημιστές, κουλουράδες κ.ά.,

β. οι άτυποι μικροπωλητές, και

γ. τα άτομα που έχουν παράνομη εμπορική δραστηριότητα, όπως οι διακινητές παράνομων προϊόντων (ναρκωτικών, τσιγάρων, διαβατηρίων κ.τ.λ.).

Εικόνα 6-14. *Οι τρέχουσες χρήσεις στο δημόσιο χώρο των 4 πλατειών, σύμφωνα με την εμπειρία και την αντίληψη των ερωτώμενων: (α) κατάλογος των κατηγοριών χρηστών που αντιστοιχεί στην αρίθμηση των γραφημάτων, (β) συχνότητα των διαφορετικών κατηγοριών χρηστών κατά τη διάρκεια της ημέρας, και (γ) κατά τη διάρκεια της νύχτας*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2018.

Η πρώτη κατηγορία έχει παρουσία εκεί σε σχετικά χαμηλά επίπεδα την ημέρα αλλά και τη νύχτα, λιγότερο ή περισσότερο χαμηλά ανάλογα με το επάγγελμα. Η παρουσία της δεύτερης κατηγορίας κυμαίνεται σε χαμηλότερα επίπεδα και τη νύχτα σε πολύ χαμηλά. Η δε παρουσία της τρίτης κατηγορίας, αυτής των ατόμων με παράνομη δραστηριότητα, εμφανίζεται σε πολύ ψηλά ποσοστά, ιδιαίτερα τη νύχτα.

› Οι άνεργοι που αναζητούν εργασία και συχνάζουν στις πλατείες δημιουργώντας στέκι, δεν είναι πολλοί.

› Οι άστεγοι, τα εκδιδόμενα άτομα και κυρίως οι χρήστες ναρκωτικών, εκτιμούν οι ερωτώμενοι ότι είναι αρκετοί έως πάρα πολλοί ιδιαίτερα τη νύχτα.

› Τα μέλη ακραίων πολιτικών ή άλλων οργανωμένων ομάδων και οι χούλιγκαν φαίνεται ότι δεν έχουν καθόλου αισθητή παρουσία στις πλατείες, με τους χούλιγκαν να είναι στα χαμηλότερα επίπεδα.

› Μεταξύ των χρηστών-επισκεπτών των πλατειών, οι κάτοικοι της περιοχής δεν είναι πολλοί και ιδιαίτερα τη νύχτα είναι ακόμη λιγότεροι. Αυτό ισχύει και για

τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής του Κέντρου της Αθήνας, οι οποίο έχουν ωστόσο λίγο μεγαλύτερη παρουσία.

› Τα άτομα που συχνάζουν εκεί μόνα τους φαίνεται ότι είναι το μεγαλύτερο μέρος του κοινού των 4 πλατειών, ενώ λιγότερες είναι οι οικογενειακές παρέες (ειδικά τη νύχτα) ή οι παρέες φίλων ή ακόμη και τα οργανωμένα γκρουπ.

› Την ημέρα πολλοί μεταξύ των χρηστών είναι οι πελάτες κυρίως των μαγαζιών τροφίμων και άλλων αγαθών καθημερινής ανάγκης, ενώ οι πελάτες μαγαζιών ρουχισμού, οικιακών ειδών, εξειδικευμένων ειδών, εστιατορίων και καφετεριών, παρότι δεν είναι λίγοι, σύμφωνα με την εκτίμηση των ερωτώμενων, είναι σαφώς λιγότεροι από τους προηγούμενους.

› Αυτοί που εμφανίζονται με σχετικά υψηλά ποσοστά είναι οι μετανάστες προγενέστερων κυμάτων μετανάστευσης και, με υψηλότερα οι μετανάστες του νέου κύματος μετανάστευσης.

6.3.3 Περιοχή ένταξης του δημόσιου χώρου στον τοπικό αστικό ιστό

Στο έργο, η γύρω περιοχή ενός δημόσιου χώρου, δηλαδή η περιοχή που τον περιλαμβάνει και τον περιβάλλει, προσδιορίστηκε κάθε φορά στο πλαίσιο των ειδικότερων στοχεύσεων και αναγκών της κάθε εργασίας. Οριοθετήθηκαν έτσι διαφορετικές χωρικές ενότητες, σύμφωνα με τα κριτήρια και τους όρους της ανάλυσης της κάθε εργασίας, εστιάζοντας: είτε (α) στην ταυτοποίηση της γύρω περιοχής ενός εξεταζόμενου δημόσιου χώρου κατά τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του μόνιμου πληθυσμού της (Κεφάλαιο 2), είτε (β) στην ανάλυση της μεταβολής των χρήσεων γης των όμορων οικοδομικών τετραγώνων γύρω από το δημόσιο χώρο σε χρονικές περιόδους πριν και μετά την αναδιαμόρφωσή του (Κεφάλαιο 3), είτε (γ) στη μελέτη της προσαρμογής των επαγγελματικών δραστηριοτήτων στο δημόσιο χώρο μετά την ανάπλασή του, κατά κτιριακή εγκατάσταση στο ισόγειό του, περιμετρικά ή εντός του χώρου (Κεφάλαιο 4, Κεφάλαιο 6).

Σχετικά με τις διαφορετικές οριοθετήσεις της γύρω ή περιβάλλουσας περιοχής ενός υπό ανάπλαση αστικού χώρου, σημειώνονται τα ακόλουθα. Κατά πρώτο, οι διαφοροποιήσεις αυτές συνδέονται με το γεγονός ότι οι διαιρέσεις του αστικού ιστού δεν είναι δεδομένες ούτε στατικές, καθώς η φύση τους σχετίζεται με ένα εξελισσόμενο μέσα στο χρόνο συνεχές διαδικασιών, ανθρώπων, δραστηριοτήτων και αντικειμένων. Κατά δεύτερο, για να εκπονηθούν και να χρησιμοποιηθούν δεδομένα διαφορετικών τύπων, οι χωρικές ενότητες αναφοράς τους δεν συμπίπτουν μεταξύ τους, συνήθως για λόγους πρακτικούς. Συχνά, καθώς τα δευτερογενή δεδομένα αναφέρονται σε σταθερές χρονικά απογραφές και τα πρωτογενή δεδομένα είναι, κατά κανόνα, μεταγενέστερα, οι συλλογές των στοιχείων δεν είναι συγχρονισμένες και οι χωροθετήσεις των δεδομένων στο πλαίσιο των αναλύσεων ερευνών και μελετών είναι ασύμπτωτες. Επιπλέον, τα παραγόμενα των διαφορετικού τύπου εμπλεκομένων στον προγραμματισμό, το σχεδιασμό και

την ανάπτυξη του αστικού χώρου –όπως είναι η τοπική αυτοδιοίκηση, οι κεντρικές υπηρεσίες υπουργείων, οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς και παράγοντες, συγκοινωνιολόγοι, πολεοδόμοι, αρχιτέκτονες, αρχαιολόγοι, ιστορικοί, περιβαλλοντολόγοι, φυσικοί, κ.ά. βασίζονται σε διαφορετικής φύσης δευτερογενή και πρωτογενή δεδομένα. Δεδομένα στατιστικής γενικής χρήσης, οικονομικής, χάραξης πολιτικής, κοινωνιολογίας, χωρικής ή τεχνικής μελέτης κ.τ.λ., αναφέρονται σε διαφορετικές διαιρέσεις του αστικού χώρου, διαφορετικές χωρικές κλίμακες και, κατά κανόνα, ασύμπτωτες χωρικές ενότητες.

Τα παραπάνω συνεπάγονται αναπόφευκτα τη ρευστότητα των όρων προσδιορισμού και τη διακύμανση των ορίων αναφορικά με την περιοχή ένταξης στον αστικό ιστό ενός δημόσιου χώρου υπό ανάπλαση. Αυτό διαπιστώνεται και στην περίπτωση των πλατειών καθώς αυτές συσχετίζονται, στο επίπεδο του προγραμματισμού και του σχεδιασμού όπως και της ανάλυσης του αστικού χώρου, με διαφορετικές ευρύτερες χωρικότητες.

Από τα αποτελέσματα δύο εργασιών του έργου που είχαν αντικείμενο, η μία, την ανάλυση του πολιτικού και επιστημονικού λόγου με τον οποίο επιχειρείται η θεμελίωση της λογικής των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού (Κεφάλαιο 5) και, η άλλη, την κοινωνικοδημογραφική ταυτοποίηση των περιοχών ένταξης των χωρικών επεμβάσεων στον αστικό ιστό (Κεφάλαιο 2), φάνηκε ότι οι τέσσερις πλατείες ανήκουν εναλλασσόμενα σε διαφορετικές χωρικές ενότητες, ανάλογα με τις ομαδοποιήσεις, τις ταξινομήσεις των δεδομένων και τις διαιρέσεις του αστικού χώρου που χρησιμοποιούνται στις αναλύσεις των μελετών ή των ερευνών που υποστηρίζουν τις στρατηγικές ανάπτυξης του κέντρου της Αθήνας.

Συγκεκριμένα, από την πρώτη προαναφερόμενη εργασία, φάνηκε ότι για το σχεδιασμό στην κλίμακα της πόλης, οι πλατείες που βρίσκονται στις δύο άκρες της αλυσίδας των πλατειών, η Ομόνοια και το Μοναστηράκι, συγκαταλέγονται μεταξύ των χώρων που περιλαμβάνονται στα γενικότερα προγράμματα ανάπτυξης της πόλης και εντάσσονται στις χωρικές ενότητες εφαρμογής τους. Κατά πρώτο, οι δύο αυτές πλατείες εντάχθηκαν στο πρόγραμμα της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας με αναφορά σε μια περιοχή που, με κέντρο την Ακρόπολη, εκτείνεται από την Ακαδημία Πλάτωνος και τον Κεραμεικό έως το Ολυμπιείο. Στόχος ήταν, με τις αναπλάσεις τους βάσει αρχιτεκτονικών διαγωνισμών, οι πλατείες να συμβάλουν στην ανάκτηση της ιστορικής, αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας της πόλης, μέσω ανάδειξης αρχαιολογικών και πολιτιστικών κοιτασμάτων, ανοιχτών κοινόχρηστων χώρων και δημιουργίας δικτύου πεζοδρομήσεων σε ένα πλέγμα ανοιχτού μουσείου που συνδέεται με το σύγχρονο ιστό και την καθημερινή ζωή της πόλης. Κατά δεύτερο, οι δύο πλατείες εντάχθηκαν στο πρόγραμμα Αττικό Μετρό για τον ανασχεδιασμό των κυκλοφοριακών ροών σε σχέση με τις απολήξεις και τις εισόδους του μετρό και του ηλεκτρικού σιδηρόδρομου. Οι χωρικές ενότητες διαιρούν όλη την πόλη και το νομό και είναι συγκοινωνιακής φύσης. Οι δύο ενδιάμεσες πλατείες, Κοτζιά και Βαρβακείου, σχεδιάστηκαν και αναδιαμορφώθηκαν ως σημειακές επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού με πρωτοβουλία του δήμου. Κύριος στόχος ήταν η επίλυση προβλημάτων υπόγειας στάθμευσης στο κέντρο της πόλης και τον έλεγχο της

οργάνωσης και της λειτουργίας των πλατειών, στο πλαίσιο του γενικότερου και εξελισσόμενου από το 1980 έως σήμερα προγράμματος ανάπλασης του ιστορικού κέντρου της Αθήνας. Από την άλλη, στην κλίμακα των ορίων του δημόσιου χώρου των πλατειών, η ανάπτυξή τους χαρακτηρίστηκε από δραστικές χωρικές και μορφολογικές αλλαγές, με τη δημιουργία αρχιτεκτονικών διαμορφώσεων και πεζοδρομήσεων επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων για συλλογικές δραστηριότητες και συμβολή στην κοινωνική ζωή γειτονιάς.

Από τη δεύτερη προαναφερόμενη εργασία του έργου, φάνηκε ότι στην κλίμακα του τοπικού κοινωνικού ιστού και βάσει δεδομένων και χωρικών οριοθετήσεων της στατιστικής υπηρεσίας, οι τέσσερις πλατείες περιλαμβάνονται σε μια ενιαία περιοχή με διαφορετικά όρια από τα πολεοδομικά, η οποία έχει ως πρώτο και κύριο χαρακτηριστικό τα υψηλά ποσοστά αυτοαπασχολουμένων. Ωστόσο, προσδιορίζοντας την περιοχή αυτή κατά εσωτερικές κοινωνικο-δημογραφικές ομοιότητες του πληθυσμού της, αυτή φαίνεται να διαχωρίζεται σε δύο υποπεριοχές που έχουν, μεταξύ τους, τόσο κοινά όσο και διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι πλατείες Ομονοίας και Κοτζιά βρίσκονται στην πρώτη υποπεριοχή, με επιτρεπόμενες χρήσεις γης το υπερτοπικό κέντρο και τη γενική κατοικία. Ο πληθυσμός της έχει μια πολύ έντονα έμφυλη (ανδρική) και καθαρά «παγκοσμιοποιημένη» σύνθεση, με πολύ υψηλά ποσοστά ατόμων χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, άγαμων, με επαγγέλματα μπλε κολάρου, οικονομικά ενεργών, μελών πολυπληθών νοικοκυριών και που κατοικούν στις κακοδιατηρημένες πολυκατοικίες περιόδου 1960-1980. Οι πλατείες Βαρβακείου και Μοναστηρακίου ανήκουν στη δεύτερη υποπεριοχή, με επιτρεπόμενες κύριες χρήσεις τη γενική κατοικία, το αστικό πράσινο-ελεύθεροι χώροι και το υπερτοπικό κέντρο. Ο πληθυσμός της έχει, αλλά σε σαφώς χαμηλότερο βαθμό από την προηγούμενη υποπεριοχή, έμφυλη ανδρική και «παγκοσμιοποιημένη» σύνθεση, περιλαμβάνει στον ίδιο βαθμό άγαμα και οικονομικά ενεργά άτομα, ενώ η σύνθεση είναι μικτή ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων με παρουσία τόσο μορφωμένων όσο και μη μορφωμένων ατόμων. Η συνολική περιοχή παρουσιάζει πολύ υψηλά ποσοστά νέων ατόμων και ατόμων σε παραγωγικές ηλικίες (15-24 ετών για την πρώτη υποπεριοχή και 25-64 για τη δεύτερη) και, αντίθετα, παρουσιάζει χαμηλά ποσοστά παιδιών (0-14 για τις δύο υποπεριοχές).

Τα παραπάνω προβάλλουν, στο παράδειγμα των τεσσάρων πλατειών, το πρόβλημα των διαφορετικών και συχνά ασύμπτωτων διαιρέσεων του αστικού χώρου που χρησιμοποιούνται στη διερεύνηση, τον σχεδιασμό και την ανάπτυξή του. Ωστόσο, για να διερευνηθεί η αλληλεπίδραση και να επιτευχθεί η ενσωμάτωση ενός συγκεκριμένου χώρου στο αστικό περιβάλλον του, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα που απορρέει και συνεπάγεται την αποσπασματικότητα στην περιγραφή του αστικού χώρου.

Ας επανέρθουμε στον αστικό σχεδιασμό που είναι και ένα από τα πεδία θεωρητικής και εμπειρικής εξειδίκευσης του έργου (Κεφάλαιο 1). Ο αστικός σχεδιασμός, σύμφωνα με ορισμένους, συνδυάζει τον αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό σχεδιασμό/προγραμματισμό, με κύριο στόχο το σχεδιασμό με τον δομικό συσχετισμό του δημόσιου χώρου στην πόλη εντός της κύριας συστατικής της ενότητας

που είναι η συνοικία (Moughtin, 1999). Επίσης, για πολλούς, προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση ερμηνείας, θεωρούν ότι ο αστικός σχεδιασμός διακρίνεται από τη πολεοδομία ως εξής: η πολεοδομία είναι μια γενική πρακτική για την πόλη, ενώ ο αστικός σχεδιασμός είναι μια προγραμματισμένη παρέμβαση σε ένα καθορισμένο χώρο και σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο χωροταξικό, οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό (Raynaud and Wolff , 2009 : 11, Κεφάλαιο 1). Για άλλους, ο αστικός σχεδιασμός σήμερα, διαφέρει από την πρώτη φάση εμφάνισής του στη δεκαετία 1950 ως απάντηση στον φονκσιοναλισμό του μοντέρνου κινήματος και δεν ορίζεται με απόλυτη σαφήνεια ως προς την κλίμακα και την τρισδιάστατη υπόσταση των προϊόντων του. Ο αστικός σχεδιασμός χαρακτηρίζεται σήμερα από τις επικαλύψεις του με τομείς διαφορετικούς από τους συγγενικούς του της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής. Αναφέρονται τομείς όπως της δημόσιας υγείας, της οικονομικής ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Ενώ, θεωρείται όλο και περισσότερο ότι ο αστικός σχεδιασμός είναι ένας στρατηγικός σχεδιασμός με στόχο τη δημιουργία τόπων σε σύνδεση με τους μεγαλύτερους στόχους ανάπτυξης της πόλης (Larice and Macdonald, 2013: xvii). Και στις δύο περιπτώσεις, ο προσδιορισμός ενός δημόσιου χώρου υπό ανάπλαση φέρνει επιτακτικά στην επιφάνεια το ζήτημα της «εντοπιότητάς» του. Το ζήτημα αυτό, που είναι τόσο θεωρητικής όσο και πρακτικής φύσης, συνδέεται με τη λειτουργία του δημόσιου χώρου, ως αστικός τόπος σε οργανική αλληλεπίδραση με το γύρω κοινωνικό-αστικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια, για την ανάπλαση ενός ανοιχτού δημόσιου χώρου, είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη όχι μόνο η χωρική, λειτουργική και συμβολική σημασία του στην πόλη και στη μνήμη των κατοίκων της, αλλά και η ενσωμάτωσή του στον τοπικό κοινωνικό ιστό. Πρακτικά, μαζί με τα χωρικά ζητήματα, τίθεται η ερώτηση κατά πόσο και με ποιόν τρόπο ένας δημόσιος χώρος χρησιμοποιείται από τους κατοίκους, τους εργαζόμενους ή τους επισκέπτες των γύρω περιοχών του. Οι άνθρωποι αυτοί συχνάζουν στο δημόσιο χώρο, τον επισκέπτονται ευκαιριακά ή δεν τον επισκέπτονται καθόλου; Ποιες είναι οι δραστηριότητές τους στο συγκεκριμένο δημόσιο χώρο; Ποιες είναι οι δραστηριότητες που θα μπορούσαν να έχουν εκεί και σε ποιο βαθμό τις εξασκούν; Ποιες είναι οι δραστηριότητες που δεν μπορούν να έχουν εκεί και για ποιους λόγους; Ποιοι είναι οι παράγοντες (χωρικοί, κοινωνικοί, οικονομικοί, εξουσίας, πολιτισμικοί, άλλοι) που συντελούν στη χρήση ή τη μη χρήση του δημόσιου χώρου και των υπηρεσιών του από τους ανθρώπους των γύρω περιοχών του; Ποιες είναι οι αλλαγές στις χρήσεις αυτές, πριν και μετά την ανάπλαση του δημόσιου χώρου; Πώς αυτές οι αλλαγές ισχυροποιούν ή αντίθετα αποδυναμώνουν τον δεσμό των ανθρώπων που βρίσκονται λόγω κατοικίας, εργασίας ή άλλης αιτίας, σε μικρότερη ή μεγαλύτερη εγγύτητα με τον δημόσιο χώρο και το κοινό του; Και, αντίστροφα, ποιες είναι οι σχέσεις του κοινού ή των επιχειρηματιών του δημόσιου χώρου με τη γύρω του περιοχή;

Έτσι λοιπόν, ένας από τους στόχους της έρευνας, για την οποία γίνεται λόγος στο κεφάλαιο αυτό, ήταν να προσδιοριστούν οι περιοχές ένταξης στον τοπικό αστικό ιστό των τεσσάρων πλατειών σε σχέση με την καθημερινή ζωή σε αυτές. Με τη γενικότερη οπτική των στόχων της έρευνας (βλ. 6.1.1), επιλέχθηκε η

ομάδα-στόχος της οποίας ο δεσμός με τους εξεταζόμενους δημόσιους χώρους είναι καθημερινός. Επιχειρείται, η περιοχή που είναι σε μικρότερη ή μεγαλύτερη εγγύτητα με την κάθε πλατεία και αλληλεπιδρά με αυτή, να οριοθετηθεί και να προσδιοριστεί σύμφωνα με την αντίληψη των ερωτώμενων. Με την ανάλυση των απαντήσεών τους, επιδιώκεται να αποσαφηνιστούν η συνδεσιμότητα και οι επικαλύψεις των περιοχών αυτών μεταξύ τους για το σύνολο των τεσσάρων πλατειών.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας φάνηκε πράγματι ότι η ομάδα-στόχος που ρωτήθηκε διατηρεί, σε σημαντικό βαθμό, ακόμη,[16] έναν ισχυρό διαχρονικό δεσμό με τις εξεταζόμενες πλατείες. Συμβάλλει στη διατήρηση της ανθρώπινης κλίμακας στον πυκνό πολεοδομικό χώρο που περικλείει και περιλαμβάνει τις πλατείες με το είδος των επιχειρήσεων με το οποίο σχετίζεται. Είδαμε στην προηγούμενη ενότητα ότι οι επιχειρήσεις, σε ποσοστό 80%, είναι μικρού και πολύ μικρού μεγέθους και μόνο λίγες είναι μεγάλου ή μεσαίου μεγέθους. Στην πλειονότητά τους πρόκειται για καταστήματα διαφορετικών τύπων –εμπορικά πλέον του ήμισυ, εστιατόρια, αναψυκτήρια, επαγγελματικά εργαστήρια, ξενοδοχεία, γραφεία τράπεζες, κέντρα διασκέδασης, θρησκευτικοί χώροι εγκαταστάσεις μέσων μαζικής μεταφοράς, διοίκησης και έδρα ακαδημαϊκού φορέα (Κεφάλαιο 4). Επίσης, ορισμένες επιχειρήσεις υπάρχουν εκεί από το 19ο αιώνα με αρχές του 20ού. Η λειτουργική δομή των επιχειρήσεων, που σχετίζεται άλλωστε με την υπερ-αντιπροσώπευση ιδιοκτητών μεταξύ των ερωτώμενων, ισχυροποιεί τον δεσμό της ομάδας-στόχου με το δημόσιο χώρο των πλατειών. Η παρουσία των ιδιοκτητών είναι καθημερινή στους χώρους εργασίας τους που αποτελούν επιπλέον τους τόπους της επιχειρηματικής ευθύνης και της δημιουργικότητάς τους. Η προσωπική επικοινωνία, η συναλλαγή και η αλληλεπίδραση της πελατείας τους με το ευρύ κοινό των χρηστών του δημόσιου χώρου και η άμεση φυσική εγγύτητα συντελούν στην προσωπική βίωση των προβλημάτων και της λειτουργίας του δημόσιου χώρου.[17] Έτσι,

16. Σημειώνεται ότι η περιοχή έχει υποστεί αλλαγές μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες και κυρίως μετά την οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας, από την άποψη των τάσεων μεταβίβασης των ιδιοκτησιών είτε σε μεγαλύτερες και με άλλου τύπου σχέσεων με την περιοχή επιχειρήσεις είτε σε μικρομεσαίες λιανεμπορικές επιχειρήσεις. Ως προς τις τελευταίες, έχει ενδιαφέρον η λύση για την ανάπτυξη της περιοχής που προτείνεται τελευταία από το Εμπορικό Σύλλογο Αθήνας, την Περιφέρεια Αττικής και το Δήμο Αθήνας για ένα πρόγραμμα μετατροπής των άδειων κτιρίων σε «malls» (www.protothema.gr, 22.12.2017). Ωστόσο, οι αλλαγές στις χρήσεις των κτιριακών εγκαταστάσεων (Κεφάλαιο 3) που ενδεχομένως συνοδεύουν τις προαναφερόμενες τάσεις με τις εν εξελίξει επιπτώσεις τους, θα πρέπει να μελετηθούν και να προβλεφθούν βάσει λεπτομερέστερης και βαθύτερης οικονομικής και πολιτικής διερεύνησης αναφορικά και με τις δραστηριότητες real estate στην περιοχή.

17. Βέβαια, στη θετική θεώρηση του τοπικού δεσμού της μίας ή της άλλης ομάδας χρηστών ή δρώντων με ένα δημόσιο χώρο, δεν θα πρέπει να παραμεληθούν και οι εκφάνσεις με τις πιθανές επιδράσεις τους στην αστική λειτουργία του, που σχετίζονται με την ανάπτυξη σχέσεων «αποκλειστικού τοπισμού». Την έννοια αυτή χρησιμοποιεί η Doreen Massey, όταν προτείνει την επανεξέταση των πραγμάτων και των τόπων με τρόπο ώστε να αναθεωρείται και να είναι δυνατή η αμφισβήτηση των αποκλειστικών τοπισμών που βασίζονται στους ισχυρισμούς κάποιας διαχρονικής αυθεντικότητας, με δεδομένες από τα πριν οντότητες αντί της

οι ερωτώμενοι εμφανίζονται να έχουν προνομιακή αντίληψη και γνώση σχετικά με την περιοχή στην οποία ανήκουν οι πλατείες. Αυτή η γνώση αναδύεται μέσα από το σώμα των αναφορών που δημιουργήθηκε, βάσει των απαντήσεων που συλλέχτηκαν στις διαφορετικές ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου και την ποσοτική ανάλυση που προτείνεται στο υποκεφάλαιο 6.3. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση (βλ.6.3.1.), φάνηκε ότι οι ερωτώμενοι αντιλαμβάνονται ως μία από τις πλέον σημαντικές παραμέτρους της αστικής λειτουργίας των τεσσάρων πλατειών τη γύρω τους περιοχή (βλ. Εικόνα 6-11, α, παράμετρος 18). Συνδέουν, πολύ συχνά καθώς αναφέρονται σε διάφορα θέματα, την αστική λειτουργία του δημόσιου χώρου των πλατειών με τη γύρω του περιοχή και τους δρόμους της, χωρίς να τον διαχωρίζουν από αυτήν. Ενώ, εκπλήσσει το γεγονός ότι τα θετικά της γύρω περιοχής υπερτερούν των αρνητικών της (βάσει των ποσοστικοποιημένων κατηγοριοποιήσεων που προέκυψαν με τη μεθοδολογική προσέγγιση).

Για τους ερωτώμενους, τα θετικά συνιστούν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά της περιοχής, η οποία:

- είναι από σχετικά καλή έως και ωραία ή πολύ ωραία,
- έχει πολύ ενδιαφέρον και ειδικότερα τουριστικό ενδιαφέρον, καθώς έχει ανεκτίμητο αρχαιολογικό θησαυρό,
- είναι μια εμπορική περιοχή, με πολλά εμπορικά καταστήματα, ενώ, παλιά ήταν το κέντρο του εμπορίου της Αθήνας,
- σημαντική είναι η συγκεκριμένη της θέση, τόσο από γεωγραφική άποψη ως τοποθεσία σε εγγύτητα και με θέα στην Ακρόπολη και σε γειτνίαση με αρχαιολογικούς χώρους, όσο και ως διασταύρωση των γραμμών μετρό και ηλεκτρικού σιδηρόδρομου, και
- ακόμη, περιλαμβάνει το Δημαρχείο της πόλης και τις έδρες πολλών τραπεζών.

Τα αρνητικά της περιοχής ενώ αναφέρονται ως δευτερεύοντα σε σχέση με τα θετικά, εκφράζονται ωστόσο με εντονότατους χαρακτηρισμούς:

- η περιοχή είναι «υποανάπτυκτη», «δραματικά υποβαθμισμένη», «απαράδεκτη», «απρόσωπη», «πολύ χαλασμένη», «εμπορική πιάτσα σε μεγάλη πτώση», «όχι αναπτυσσόμενη», «στάσιμη προς τα κάτω», «κακόφημη», «με φυγή του ελληνικού στοιχείου και των υπηρεσιών», «μη αξιοποιημένη σωστά», «σε απαξίωση και αφάνεια», κ.ά.

Στη συνέχεια των προλεγομένων, επιχειρείται η εμπειρική διερεύνηση για τον προσδιορισμό της περιοχής τοπικής ενσωμάτωσης/ένταξης του ανοιχτού δημόσιου χώρου των 4 πλατειών, βάσει της ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας πεδίου.

αναγνώρισης των διαδικασιών που προκαλούν τη συνεχή κίνηση και μεταμόρφωση (Massey, 2005: 20-21).

Οι περιοχές τοπικής ένταξης των πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου ως εύρημα της έρευνας πεδίου

Τα ευρήματα της εργασίας προέκυψαν από τις απαντήσεις που συλλέχτηκαν στην ανοιχτή ερώτηση του Πίνακα 6-4, η οποία ανήκει σε μία εκ των τριών ενοτήτων του ερωτηματολογίου, που έχει τίτλο «Αντίληψη του ερωτώμενου για τον κοινόχρηστο χώρο (πλατεία), τη γύρω περιοχή στην οποία εντάσσεται αυτός και την ανάπλασή του». Ο ερωτώμενος καλείται να χαρακτηρίσει-περιγράψει και να οριοθετήσει σχεδιάζοντας στο χάρτη του ερωτηματολογίου, τη γύρω περιοχή στην οποία, κατά την καθημερινή γνώση του, τις εμπειρίες και τις διαμορφωμένες απόψεις του μέσα στο χρόνο, εντάσσεται η πλατεία. Επίσης, καλείται να εκτιμήσει και να σημειώσει ποιοι είναι οι σημαντικοί δρόμοι της περιοχής αυτής. Στο πλαίσιο του σχεδιασμού του ερωτηματολογίου και των ερωτήσεων που προηγούνται της εν λόγω σύνθετης ερώτησης, ο ερωτώμενος όταν καλείται να συγκεκριμενοποιήσει τη γύρω περιοχή της πλατείας έχει ήδη προετοιμαστεί ώστε να χρησιμοποιήσει την κοινωνικο-χωρική εκτίμησή του γι αυτήν. Για παράδειγμα, η άμεση ερώτηση που προηγήθηκε, είναι η ερώτηση για το πώς ο ερωτώμενος ονομάζει την πλατεία στην καθημερινότητά του. Η ερώτηση αυτή συνιστά μια εισαγωγική και έμμεση προτροπή να σκεφτεί πώς ο ίδιος ορίζει το δημόσιο (κοινόχρηστο) χώρο, σύμφωνα με το πώς τον αντιλαμβάνεται μέσα από την ατομική σχέση με αυτόν.

Πίνακας 6-4. *Ερώτηση για τον προσδιορισμό της περιοχής ένταξης της πλατείας στον τοπικό αστικό ιστό*

24	**Κατά την αντίληψή σας:** **Α) Πώς θα χαρακτηρίζατε-περιγράφατε τη γύρω περιοχή στην οποία εντάσσεται ο συγκεκριμένος κοινόχρηστος χώρος (η πλατεία);** **Β) Σημειώστε τους σημαντικούς δρόμους της γύρω περιοχής αυτής** **Γ) Στη συνέχεια, χρησιμοποιήστε το χάρτη της επόμενης σελίδας και σχεδιάστε ένα περίγραμμα το οποίο οριοθετεί τη γύρω περιοχή όπως εσείς την αντιλαμβάνεστε**

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016.

Η μεθοδολογία ανάλυσης περιλαμβάνει ποιοτική μελέτη συνδυασμένη με περιγραφική στατιστική ανάλυση και γραφική αναπαράσταση των ατομικών εκτιμήσεων και των σχημάτων που προέκυψαν από τις απαντήσεις στην παραπάνω ερώτηση. Η σύνθεση και η επεξεργασία των ευρημάτων οδήγησε στη δημιουργία μιας σειράς χαρτογραφικών αναπαραστάσεων και γραφημάτων που εμφανίζονται στις Εικόνες 6-15, 6-16 και 6-17.

Συγκεκριμένα, για κάθε πλατεία μεταφέρθηκαν στον ίδιο χάρτη όλα τα σχήματα που δημιουργήθηκαν, ξεχωριστά, από τον κάθε ερωτώμενο στο ερωτηματολόγιό του, λαμβάνοντας υπόψη και τις πρόσθετες περιγραφές, εφόσον υπήρχαν. Στον ίδιο χάρτη, προστέθηκαν και οι σημαντικοί, σύμφωνα με τους ερωτώμενους, δρόμοι της περιοχής της κάθε πλατείας. Το αποτέλεσμα της σύντηξης που

επιχειρήθηκε με αυτόν τον τρόπο ήταν οι οριοθετήσεις των ερωτώμενων να περιγράψουν μια σχετικά ομοιόμορφη περιοχή για κάθε πλατεία,. Οι διακυμάνσεις στα όριά της, κατά ερωτώμενο, είναι στην πλειονότητά τους μικρές. Πρόκειται κατά συνέπεια για μια συλλογική, προσεγγιστική μεν αλλά και συμπτωτική σε μεγάλο βαθμό, χωροθέτηση των πολλαπλών επιμέρους και ατομικών κοινωνικο-χωρικών εκτιμήσεων.

Στους χάρτες της Εικόνας 6-15, απεικονίζονται, οι ατομικές οριοθετήσεις που συνιστούν κλειστές ή και ανοιχτές τοπολογικές περιοχές, οι σημαντικοί δρόμοι όπως προκύπτουν από το σύνολο των απαντήσεων και δύο περιγράμματα που περιγράφουν, το ένα τη βασική γύρω περιοχή καθώς ενώνει το σύνολο των με μικρή απόκλιση οριοθετήσεων και το δεύτερο με τη μέγιστη απόκλιση γύρω περιοχή. Η μέγιστη περιοχή προκύπτει από το σύνολο των απαντήσεων, αλλά όπως φαίνεται στους χάρτες α, β γ και δ, συμβαίνει να περιλαμβάνει την οριοθέτηση ενός ερωτώμενου κάθε φορά, που αποκλίνει περισσότερο σε σχέση με το πλήθος των υπόλοιπων. Περιλαμβάνει επίσης και τους δρόμους που επεκτείνονται στον αστικό ιστό.

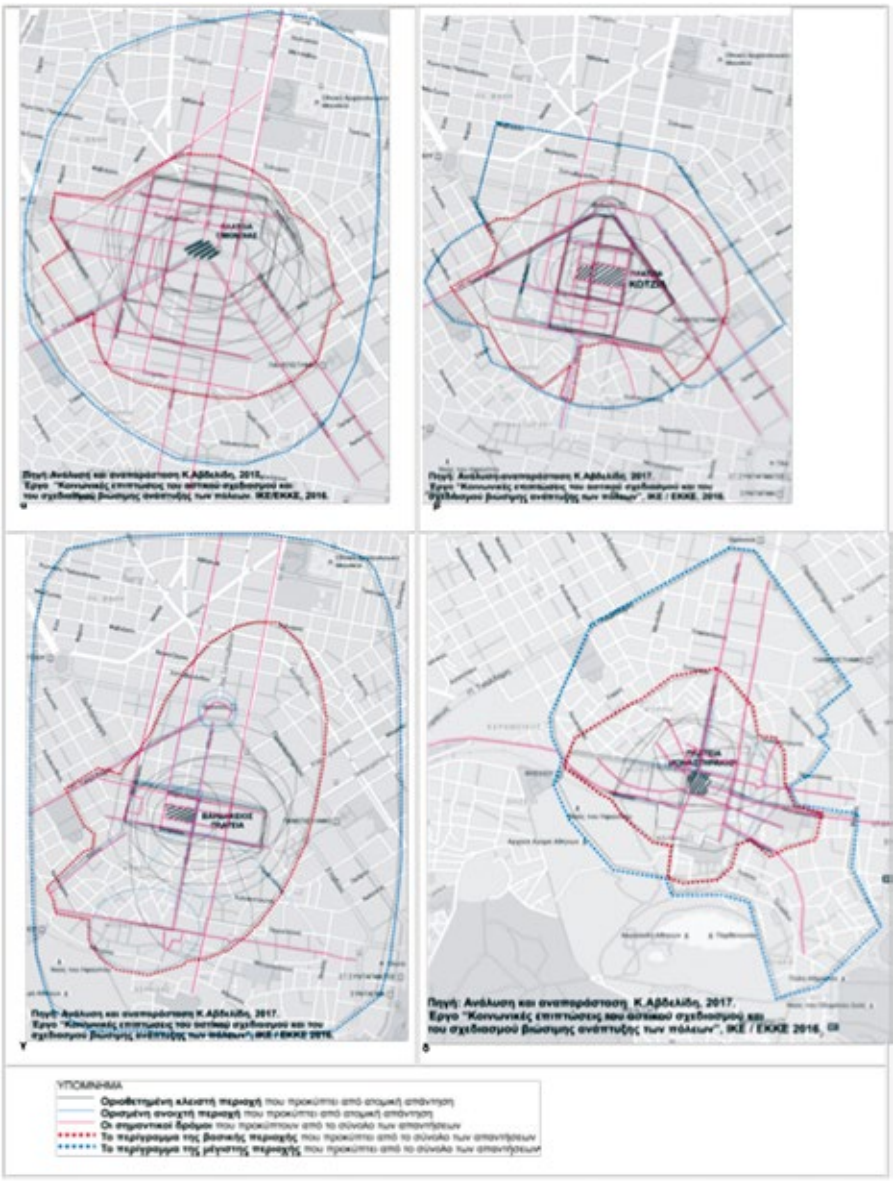
Έτσι, οι δύο οριοθετήσεις, βασική και μέγιστη, προσδιορίζουν εμπειρικά τη γύρω περιοχή στην οποία εντάσσεται η κάθε πλατεία στον τοπικό κοινωνικό και αστικό ιστό. Όπως φαίνεται στις χαρτογραφικές αναπαραστάσεις της Εικόνας 6-16, τα περιγράμματα ανά πλατεία εμφανίζουν σημαντικές τομές μεταξύ τους δημιουργώντας δυαδικές σχέσεις ως υποσύνολα ενός μεγαλύτερου συνόλου. Έτσι, με την ένωση των περιγραμμάτων, προκύπτει μια ενιαία περιοχή, η οποία αναφέρεται, τόσο στην περίπτωση της βασικής όσο και αυτή της μέγιστης, στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών.

Οι δρόμοι αποτελούν συνήθως τα όρια που περιγράφουν τις χωρικές ενότητες, όπως τις γύρω περιοχές ένταξης των εξεταζόμενων πλατειών στον αστικό ιστό. Ωστόσο, αποτελούν και την σπονδυλική στήλη, το κεντρικό τμήμα, για κάθε χωρική ενότητα, καθώς η χωρική επικοινωνία εντός του ιστού μιας πόλης, εξασφαλίζεται από τους δρόμους της.

Στην περίπτωση των τεσσάρων πλατειών, καθώς οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να σημειώσουν τους σημαντικούς δρόμους της γύρω περιοχής στην οποία εντάσσεται η κάθε πλατεία, προέκυψε ένα σύνολο 49 δρόμων (19 για την περιοχή Ομονοίας, 19 για την περιοχή Κοτζιά, 15 για την περιοχή Βαρβάκειος και 14 για την περιοχή Μοναστηράκι). Η ποσοτική ανάλυση των αναφορών αναδεικνύει, όπως αναμενόμενο, την οδό Αθηνάς, ως τον κύριο σημαντικό άξονα της ενιαίας περιοχής που προσδιορίστηκε με αναφορά στο σύνολο των τεσσάρων πλατειών (Εικόνα 6-17 ε). Οι επόμενοι σημαντικοί άξονες είναι οι κάθετοι προς την οδό Αθηνάς εντός της ενιαίας περιοχής αλλά και οι περιμετρικοί δρόμοι της που συμπίπτουν με τους μεγάλους άξονες της κεντρικής Αθήνας.

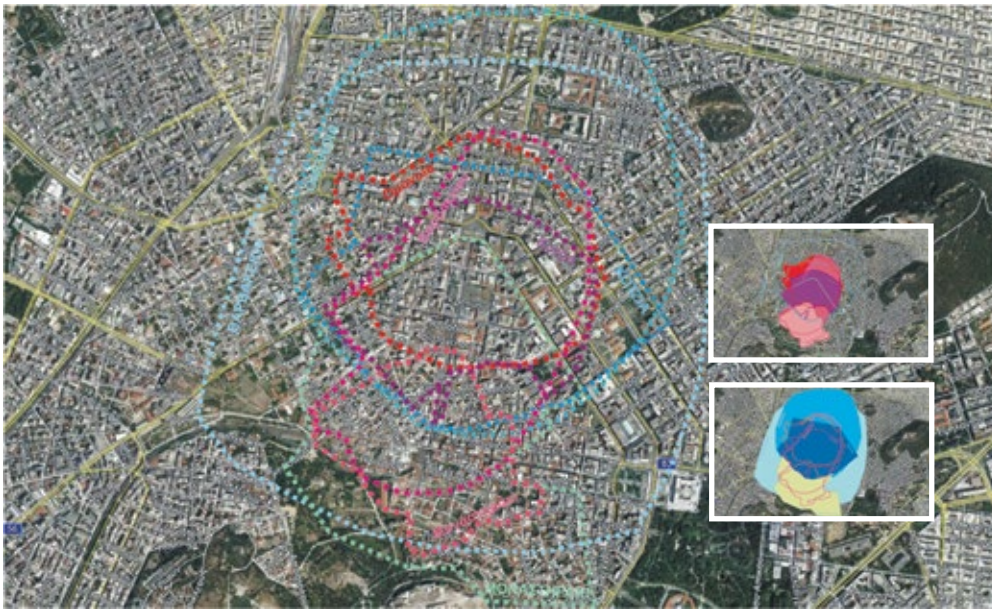
Έτσι, η ενιαία περιοχή που περιλαμβάνει και τις τέσσερις πλατείες εμφανίζεται ως μια διακριτή χωρική ενότητα εντός της κεντρικής περιοχής της Αθήνας, παρά το γεγονός ότι οι πλατείες βρίσκονται μέσα ή σε σχέση εγγύτητας τόσο με το ευρύτερο εμπορικό κέντρο της Αθήνας όσο και με τον ιστορικό πυρήνα της και την παλιά πόλη. Και παρά το γεγονός ότι οι τέσσερις πλατείες διαφέρουν σημαντικά

όσον αφορά την ιστορία του σχηματισμού τους, τις διαδικασίες ανάπλασής τους και τη συμβολική σημασία τους στη συλλογική μνήμη των Αθηναίων αλλά και τη λειτουργική σημασία τους στο συγκοινωνιακό δίκτυο της πόλης.

Εικόνα 6-15. *Τα όρια και οι σημαντικοί δρόμοι για την γύρω περιοχή της κάθε πλατείας, σύμφωνα με τις απαντήσεις στις υποερωτήσεις Β και Γ του πίνακα 6-4 : Ομονοίας (α), Κοτζιά (β), Βαρβακείου (γ), Μοναστηρακίου (δ)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

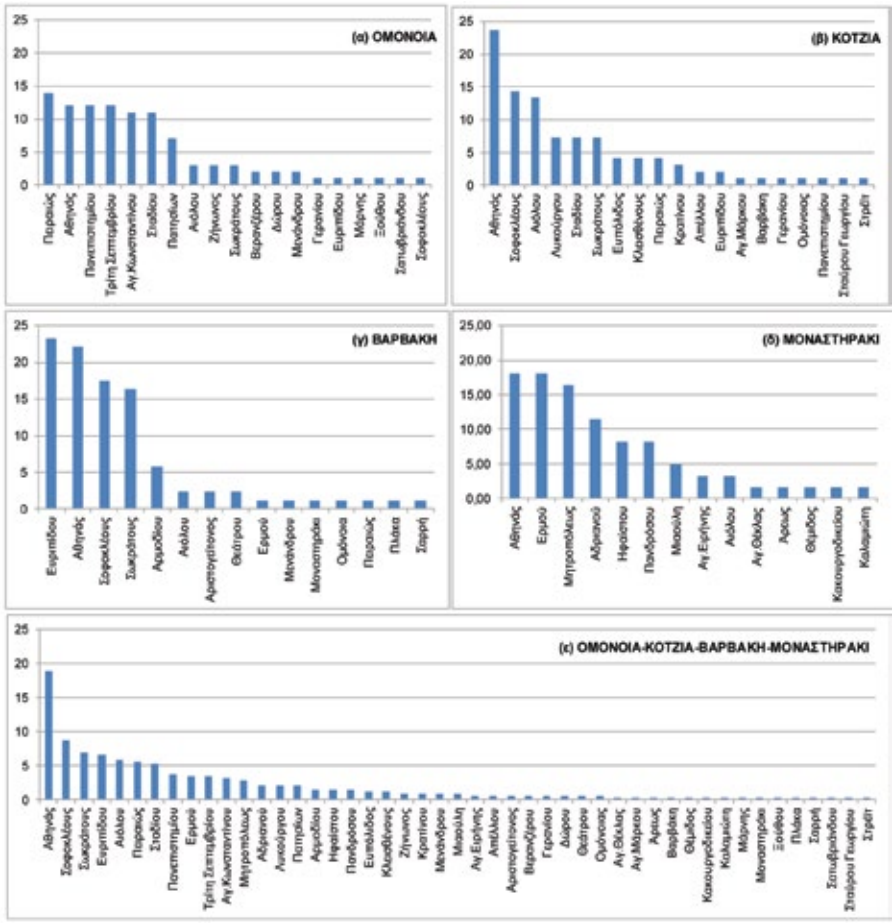
Εικόνα 6-16. *Τα περιγράμματα των γύρω περιοχών των 4 πλατειών που προέκυψαν από το σύνολο των απαντήσεων στην ερώτηση 24ΒΓ και την ανάλυσή τους ανά πλατεία: οι κόκκινες αποχρώσεις αναπαριστούν τις βασικές περιοχές και οι μπλε τις μέγιστες*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Αβδελίδη, 2017.

6.3.4 Δημόσιος χώρος και ιδιότυπη κεντρικότητα

Οι πλατείες, με την αστική λειτουργία τους, τις σημερινές χρήσεις του δημόσιου χώρου τους και τη γύρω τους περιοχή, συνιστούν ένα σύνολο με ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο από γεω-ιστορική και πολεοδομική άποψη, όσο και από την άποψη της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και συνέχειας.

Το πολεοδομικό σύνολο, που μορφοποιείται από την αλυσιδωτή διαδοχή των πλατειών πάνω στον άξονα της οδού Αθηνάς, διαμορφώνει τον κορμό ενός επιμήκους τμήματος του ευρύτερου κέντρου πόλης, ανοιχτού, νότια, προς την παλιά πόλη και, βόρεια, προς τον πυκνό αστικό ιστό της πόλης του 20ού αιώνα, διαθέτοντας ένα σημαντικό, με μικτά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, κτιριακό απόθεμα. Το σύνολο αυτό εντάσσεται σε έναν ιδιότυπο κοινωνικό ιστό που αποκρυσταλλώθηκε την τελευταία δεκαετία πάνω σε προγενέστερο ιστό, με νέα «παγκοσμιοποιημένη» σύνθεση και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ωστόσο με υψηλά ποσοστά αυτοαπασχολούμενων και ενεργών οικονομικά ατόμων. Από την άλλη πλευρά, ο οικονομικός ιστός φαίνεται να συνεχίζει να κυριαρχείται από τη λειτουργία μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες συμβάλλουν, παρόλη την υποβάθμιση των τελευταίων χρόνων, στη διατήρηση μιας τοπικής αστικής ζωής, με εκφάνσεις ανθρώπινης κλίμακας που συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με παραδοσιακές δραστηριότητες και

Εικόνα 6-17. *Οι σημαντικοί δρόμοι της γύρω περιοχής για κάθε πλατεία (α), (β), (γ), (δ) και για τις 4 πλατείες (ε) όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις στην ερώτηση 24 Β (σε % του αριθμού αναφορών ανά δρόμο)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ, 2016. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017.

δεσμούς γειτονιάς. Το σύνολο των πλατειών, φαίνεται να αλληλεπιδρά με τον κοινωνικο-οικονομικό αυτό ιστό, διαγράφοντας μια περιοχή με οντότητα, που εκτείνεται σε τμήμα του ευρύτερου κέντρου και στη δυτική περιφερειακή του ζώνη, ακολουθώντας τον άξονα του πολεοδομικού συνόλου όπως προαναφέρθηκε. Οι πλατείες συνιστούν την καρδιά της περιοχής αυτής.

Στην έρευνα, επιδιώχθηκε να προσεγγιστούν, σημειολογικά, εκφάνσεις κεντρικότητας και ουδετερότητας, σύμφωνα με την αντίληψη των ερωτώμενων, ειδικότερα μέσα από την ερώτηση 23 του ερωτηματολογίου («στην καθημερινότητά σας, όταν μιλάτε για την πλατεία, πως εσείς την αναφέρετε, πως την ονομάζετε;»). Οι ερωτώμενοι απάντησαν στην ερώτηση αυτή σε ποσοστό 90,4%. Από τον

τρόπο που ονομάζουν τις τέσσερις πλατείες, στην καθημερινότητά τους, φάνηκε ότι η κύρια σημασία τους είναι αυτή της κεντρικής αστικής δημόσιας λειτουργίας τους ως σημείο-πλατεία. Μόνον δευτερευόντως, οι ονομασίες υπαινίσσονται άλλες σημασίες, κοινωνικής, ιστορικής ή αισθητικής φύσης, όταν αναφέρονται στην αρνητική χρηστική υπόστασή τους ή την θετική εμβέλειά τους. Ωστόσο, στην πλειονότητά τους (83,5%), οι απαντήσεις αναφέρουν ουδέτερες ονομασίες, οι οποίες δεν περιλαμβάνουν θετικούς ή αρνητικούς χαρακτηρισμούς. Οι ονομασίες με αρνητικό χαρακτηρισμό ανέρχονται στο 14,1%, με θετικό χαρακτηρισμό στο 1,2% και με θετικό και αρνητικό χαρακτηρισμό στο 1,2%. Οι ουδέτερες ονομασίες αφορούν, κατά κύριο λόγο, τον γενικό όρο *πλατεία* («πηγαίνω στην πλατεία») ή στο επίσημο όνομα της κάθε πλατείας «πλατεία Ομονοίας», κ.τ.λ. Κατά δεύτερο, οι ερωτώμενοι ονομάζουν την πλατεία ως συγκεκριμένο σημείο: «στην Ομόνοια», «στο Μοναστηράκι» κ.τ.λ. Η πλατεία ονομάζεται, επίσης, ως ο τόπος εμβληματικού κτιρίου: «η πλατεία του δημαρχείου Αθήνας», «δεν είναι μια απλή πλατεία, έχει το δημαρχείο», ή με την κυρίαρχη εμπορική λειτουργία της: «η Αγορά», «η κεντρική Αγορά». Βέβαια, αναφέρεται επίσης και ως ο χώρος με τον οποίο σχετίζεται ο ερωτώμενος: «στο μαγαζί», «στο κατάστημα». Οι ονομασίες που ταυτίζονται με αρνητικούς χαρακτηρισμούς αναφέρονται κυρίως στην παρεκκλίνουσα χρήση του δημόσιου χώρου των πλατειών: «ξενοδοχείο ύπνου», «σήμερα ανοιχτό ξενοδοχείο Άστρα», «τουαλέτα», «ελεύθερο αφοδευτήριο», «ουρητήριο», «χαβούζα», «Νταχάου», «κωλοχανείο», «μπουρδέλο», «χώρος τοξικομανών και γκέτο ναρκωτικών», «υποβαθμισμένη», «παραμελημένη», «πλατεία βρωμιάς, αστέγων, απόρων», «πίσω αυλή του Δημαρχείου». Καταγράφηκαν ελάχιστες ονομασίες με θετικό χαρακτηρισμό όπως πλατεία «με ιστορία, ευλογημένη», «πανέμορφος χώρος».

Ο οικείος τρόπος ονομασίας των εξεταζόμενων πλατειών δεν αποδείχθηκε πλούσιος. Για παράδειγμα, δεν γίνεται αναφορά σε ανθρώπινες, κοινωνικές ή εργασιακές σχέσεις. Οι απαντήσεις μάς έδειξαν, από τη μια μεριά, να μην έχει εξαλειφθεί η σημειολογική έννοια της «πλατείας» ως κεντρικής αστικής λειτουργίας. Από την άλλη, όμως, έδειξαν ότι, για την ανάπτυξη των πλατειών, παραμένει επίκαιρο το ζήτημα της διατήρησης τόσο της υπερτοπικής όσο και της τοπικής εμβέλειάς τους, μέσα από χωρική, κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική επικέντρωση στην κεντρικότητα και την εξάλειψη της ουδετερότητας.

Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη η γενικότερη στάση σχετικά με το χώρο που υποστηρίζει η Doreen Massey. Είναι σημαντικό η αναθεώρηση των τόπων να γίνεται μέσω της επανεξέτασης των πραγμάτων ως διαδικασιών και αντί της επιμονής για τα πράγματα ως προετοιμασμένες διακριτές οντότητες, να αναγνωρίζεται η συνεχής μεταμόρφωσή τους, που είναι στη φύση της ύπαρξής τους (Massey 2005).

Η συσχέτιση μεταξύ της χρήσης δημόσιων ανοιχτών χώρων και του τρόπου ζωής διερευνάται, κατά κανόνα, με επιτόπιες έρευνες, προσαρμοσμένες στους επιλεγμένους χώρους και στην ομάδα-στόχο ανάλογα με τη σχέση της με τον επιλεγμένο δημόσιο χώρο.

Η περίπτωση των τεσσάρων υπό εξέταση πλατειών μαζί με τις γύρω τους

περιοχές, επιβάλλει, προκειμένου να αποκαλυφθούν τα κατάλληλα ζητήματα για τον αστικό σχεδιασμό, να συσχετιστούν το περιεχόμενο και οι ταξινομήσεις των εμπειρικών δεδομένων με τα κοινωνικά (μεγαλύτερα από οικονομικά και ανθρωπολογικά) και τα χωρικά (πρακτικά και θεωρητικά). Επιπλέον, η επισήμανση των θεωρητικών απόψεων είναι απαραίτητη προκειμένου να συνδεθούν αποτελεσματικά οι διάφορες πτυχές της πραγματικότητας του αστικού χώρου που θα ήταν ευανάγνωστες μέσα από αυτές τις απόψεις. Ακόμη, οι διαφορετικές μονάδες αστικού χώρου και οι διαφορετικές κλίμακες αστικού σχεδιασμού που λαμβάνονται υπόψη για την ανάπτυξη ενός δημόσιου χώρου σχετίζονται με παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας στην πόλη ωστόσο κάθε δημόσιος χώρος έχει μια οργανική σχέση με τη γύρω του περιοχή σε συνεχή εξέλιξη. Στο πλαίσιο αυτό η θεώρηση της καθημερινότητας και της αστικότητας θέτει το ζήτημα του καθημερινού, του συνηθισμένου ως σύνολο «μικρών» δραστηριοτήτων αντιμέτωπο ή εμπλεκόμενο με το έκτακτο που αγγίζει το ιστορικό, το φιλοσοφικό.

Βιβλιογραφία

Avdelidi, K. (ed.) (2004). *NCSR-Ruros Final Report: Annexe 2*. In M. Nikolopoulou (project co-ordinator), *RUROS-Rediscovering the Urban Realm and Open Spaces-Final Report*, (Contract No. EVK-CT2000-00032). Centre for Renewable Energy Sources-EU: Fifth Framework Programme, "City of Tomorrow and Cultural Heritage", from the Programme "Energy, Enviroment and Sustainable Development".

Avdelidi, K. and Vitopoulou, A. (2018, under publication). Social mix, current uses and identities of 4 regenerated central squares in Athens through users' perception. In *Proceedings of AESOP Public Spaces and Urban Cultures thematic meeting*, Nicosia 16th-18th of May 2018 (e-proceedings).

Boucheron, V. (1971). La montée du flot des errants de 1760 à 1789 dans la généralité d'Alençon. *Annales de Normandie,* 21 (1), 55-86.

Fossier, A. (2002). Le grand renfermement. *Tracés. Revue de Sciences humaines,* 1|2002, http://journals.openedition.org/traces/4130, (2009).

Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. La naissance de la prison.* Paris: Gallimard.

Larice, M. and Macdonald, E. (eds) (2013). *The urban design reader.* New York: Routledge-Taylor and Francis Group.

Massey, D. (2005). *For space*. London: SAGE Publications Ltd.

Moughtin, C. (1999). *Urban design: Street and square.* Oxford: Architectural Press.

Raynaud, M.M. and Wolff, P. (2009). Design urbain: approaches théoriques. *Villes and immobilier. Approches historiques et conceptuelle,* 1. Observatoire IVANHOÉ Cambridge Du Développement Urbain et Immobilier, Université de Montréal.

Raoulx, B. (1999). La pratique de l'espace urbain des populations marginales : l'exemple des « binners » de Vancouver. *Espace, populations, sociétés,* 2-Les mobilités spatiales, 353-357.

Pollien, A. (2005). Pierre Sansot, sociologie itinérante d'un être sensible. *A Contrario,* 5 (1), 105-117.

Sansot, P. (1991). *Les gens de peu.* Paris: PUF.

Sansot, P. (2004). *Poétique de la ville*. Paris: Payot and Rivages.

Sarantakou, E., Tsartas, P. and Bonarou, Ch. (2018). How new technologies influence the perception of Athens as a tourist and cultural destination. In V. Katsono and K. Velander, *Innovative approaches to tourism and leisure* (pp. 169-172). Spronger Proceedings in Business and Economics.

Sélimanovski, C. (2009). Effets de lieu et processus de disqualification sociale. Le cas de Strasbourg et du Bas-Rhin. *Espace, populations, sociétés,* 1, pp. 119-133.

Swanson, G.E. (1971). Frameworks for Comparative Research: Structural Anthropology and the Theory of Action. In I. Vallier (ed.). *Comparative methods in sociologie: Essays on trends and applications.* Berkeley: University of California Press, 141-202.

Vallier, I. (ed.) (1971). *Comparative Methods in Sociologie: Essays on Trends and Applications.* Berkeley: University of California Press.

Zelditch, M. (1971). Intelligible comparisons. In I. Vallier (ed.). *Comparative methods in sociologie: Essays on trends and applications* (pp. 267-308). Berkeley: University of California Press.

Αθηνά Βιτοπούλου

6.4. Δραστηριοποίηση και συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου

6.4.1 Η συμμετοχή στη διαμόρφωση του αστικού χώρου

Το ζήτημα της συμμετοχής των πολιτών στον σχεδιασμό του χώρου έχει απασχολήσει τους ειδικούς του σχεδιασμού και τους μελετητές του αστικού χώρου από τη δεκαετία του 1960, τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο πρακτικής: από το συμμετοχικό σχεδιασμό, στον επικοινωνιακό και συνεργατικό σχεδιασμό (Innes, 1995, Healey, 1997), *έως τις ποικίλες συμμετοχικές πρακτικές* και διαδικασίες συνδιαμόρφωσης ή/και συμπαραγωγής των αστικών επεμβάσεων ή τις προηγμένες μορφές ανοιχτής διαβούλευσης με ευρύτερο συμμετοχικό διάλογο που έχουν προταθεί και αναπτυχθεί. Βασική επιδίωξη των προσεγγίσεων αυτών, στο πλαίσιο της απαίτησης για τον εκδημοκρατισμό της διαδικασίας σχεδιασμού, αποτελεί το τελικό προϊόν του σχεδιασμού να αντικατοπτρίζει όσο τον δυνατόν περισσότερο τις ανάγκες, τις απόψεις, τις επιδιώξεις και τους στόχους των χρηστών, της κοινότητας, των ενδιαφερόμενων ομάδων, με στόχο τη μεγιστοποίηση της συναίνεσης και της κοινωνικής αποδοχής των επεμβάσεων.

Η συμμετοχή απέκτησε μεγάλη σημασία στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής κρίσης, καθώς και της συνεχούς αύξησης του ακτιβισμού, των κινητοποιήσεων πολιτών και των κοινωνικών κινημάτων σχετικά με περιβαλλοντικά ζητήματα, κυρίως λόγω της συνειδητοποίησης της ανάγκης για δραστηριοποίηση σε τοπικό επίπεδο. Από τη δεκαετία του 1990 δε, συνδέθηκε με και αναδείχθηκε μέσω της συζήτησης για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Επίσης, στη θεωρία και πρακτική των νέων μορφών αστικής και γενικότερα χωρικής διακυβέρνησης –που αναπτύχθηκαν ως εναλλακτική στην παραδοσιακής κρατικής σύλληψης και εφαρμογής δράση στο πλαίσιο της γενικότερης κρίσης του κράτους– η ευρεία συμμετοχή, η κάθετη και οριζόντια συνεργασία και η σύμπραξη κατέχουν ουσιαστική θέση (Wassehnoven, 2008).

Στην προσπάθεια αναζήτησης προσεγγίσεων σχεδιασμού με ουσιαστική αξιοποίηση της συμμετοχής του πληθυσμού, σημαντική υπήρξε τα τελευταία χρόνια και η συμβολή των συνεχώς αναπτυσσόμενων συστημάτων Τεχνολογίας Πληροφοριών και Επικοινωνιών (ιστοσελίδες, ηλεκτρονικά blogs, μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ανάπτυξη μεθόδων συμμετοχής με χρήση ΤΠΕ κ.λπ.), καθώς διεύρυναν κατά πολύ τις δυνατότητες ενημέρωσης του κοινού και τις μορφές συμμετοχής και μεγιστοποίησαν την ανάπτυξη και διάδοση των δράσεων διαμαρτυρίας ή/και

αντίστασης. Έτσι, είναι αρκετά συχνή πλέον η χρήση του όρου «ψηφιακός συμμετοχικός σχεδιασμός» στη σύγχρονη βιβλιογραφία (Σπυράτος, 2010).

Η πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τη συμμετοχή και το συμμετοχικό σχεδιασμό έχει αναδείξει τις ποικίλες πλευρές των διαδικασιών και πρακτικών συμμετοχής, με την ευρεία έννοια του όρου, τις κοινωνικές, πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις τους, τα θετικά τους στοιχεία αλλά και τα προβλήματα που προκύπτουν στην πράξη, τα όρια, τους περιορισμούς και την πολυπλοκότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται (βλ. ενδεικτικά Arnstein, 1969, Innes, 1995, Healey, 1997, Hillier, 1999, Davies, 2001, Lane, 2005, Swyngedouw, 2005, Brownill and Carpenter, 2007, Wassenhoven, 2008, Paddison, 2009, Huxley, 2013, Thorpe, 2017, Legacy, 2017, Kalandides, 2018).

Η διατύπωση επιφυλάξεων σχετικά με τις πραγματικές δυνατότητες της συμμετοχής και της δραστηριοποίησης των πολιτών στην πράξη αφορούν κυρίως την αναποτελεσματικότητα των διαδικασιών συμμετοχικού σχεδιασμού, την επιμήκυνση της διαδικασίας του σχεδιασμού, την αδράνεια στη λήψη αποφάσεων, αλλά και τον αποκλεισμό των αδύναμων ομάδων πολιτών και τη χειραγώγηση των συμμετεχόντων πολιτών για την επίτευξη συναίνεσης σε συγκεκριμένους πολιτικούς σχεδιασμούς. Οι ανεπάρκειες και τα προβλήματα εφαρμογής του συμμετοχικού σχεδιασμού οδήγησαν την Arnstein να προτείνει, το 1969, την «κλίμακα συμμετοχής των πολιτών» με τα οκτώ διαφορετικά επίπεδα «δέσμευσης»: από το χειρισμό και τη θεραπεία, στην ενημέρωση, γνωμοδότηση και συμφιλίωση (καθησυχασμό), μέχρι τη συνεργασία, την αντιπροσωπευτική εξουσία και τέλος τον έλεγχο από τους πολίτες (Arnstein, 1969 στο Σταθακόπουλος, 1988: 24). Όπως επισημαίνει ο Καλαντίδης (2018), η Arnstein επέκτεινε την ανάγνωση της συμμετοχής πέρα από τα καθαρά διαδικαστικά ζητήματα προς τις βασικές έννοιες της εξουσίας και της αναδιανομής της, καθώς και στο ζήτημα τού ποιος ωφελείται από τη συμμετοχή και με ποιους τρόπους. Η άποψή της δηλαδή για το συμμετοχικό σχεδιασμό απαιτούσε μια πιο ριζοσπαστική προσέγγιση: την «αναδιανομή της εξουσίας των πολιτών» που θα επέτρεπε στους πιο αδύναμους και αποκλεισμένους από τις πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες να συμπεριληφθούν στη διαδικασία σχεδιασμού και να συμμετέχουν (Kalandides, 2018). Ανέδειξε δε, όπως υποστηρίζει ο Legacy (2017), τη σχέση που έχουν οι πολίτες με τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, το πώς η συμμετοχή των πολιτών διαμορφώνεται μέσα από διαφορετικές τεχνικές του συμμετοχικού σχεδιασμού και πώς μπορεί να επηρεαστεί και να χειραγωγηθεί από πολιτικά συμφέροντα. Σύμφωνα με τον ίδιο, η εμπειρική μελέτη των μηχανισμών του συμμετοχικού σχεδιασμού και του τρόπου με τον οποίο η συμμετοχή των πολιτών αλληλεπιδρά με τη λήψη κυβερνητικών αποφάσεων έφερε στην επιφάνεια τα σημαντικά όρια στο μετασχηματιστικό δυναμικό της συμμετοχής των πολιτών στο πλαίσιο των επίσημων θεσμικών διαδικασιών σχεδιασμού. Διάφορες μορφές σύγχρονων συμμετοχικών πρακτικών θεωρούνται από την πολιτική ελίτ ως πολιτικά ευχάριστες μορφές κοινοτικής δέσμευσης, ενώ η επικέντρωση στη «συναίνεση» αποφεύγει –όπως επισημαίνει η κριτική σχετικά με τη συμμετοχή– το πολιτικό στον σχεδιασμό, εμποδίζοντας τους πολίτες να αμφισβητήσουν τον κυρίαρχο λόγο και την επικρατούσα άποψη σχετικά με τη διαμόρφωση του αστικού χώρου (Legacy, 2017).

Όπως υπενθυμίζει ο Thorpe (2017), η συμμετοχή του κοινού εκτείνεται βέβαια πέραν των συνεισφορών στις διαδικασίες που διεξάγονται από το κράτος και από τους επαγγελματίες, ώστε να περιλαμβάνει ένα ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων από πολίτες, ομάδες και θεσμούς με στόχο να επηρεάσουν τη λήψη αποφάσεων σχετικά με την τρέχουσα και μελλοντική αστική ανάπτυξη. Πράγματι, τις τελευταίες δεκαετίες, εμφανίζεται σημαντικός αριθμός από δράσεις και «αστικά πειράματα» που υλοποιούνται από κινήσεις και πρωτοβουλίες πολιτών και επιχειρούν την ανάκτηση του αστικού χώρου και της καθημερινής ζωής πέρα από ή/και ανατρέποντας τα υπάρχοντα κοινωνικά, πολιτικά και χωρικά πλαίσια (Athanassiou et al., 2015, Πετροπούλου/Petropoulou κ.ά./et al., 2016).

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται και οι σχετικά πρόσφατες και ριζοσπαστικές προσεγγίσεις και κινήματα σχεδιασμού, όπως ο «προσαρμοστικός σχεδιασμός (adaptive planning)» ή η «τακτική (tactical)», «προσωρινή (temporary)», «αντάρτικη (guerrilla)», «αναδυόμενη (pop-up/emergent)», «άτυπη (informal)» και "DIY" πολεοδομία, που ενθαρρύνουν χαμηλού κόστους και συχνά αυτοχρηματοδοτούμενες δράσεις και πρωτοβουλίες για την άμεση ανάκτηση και βελτίωση του δημόσιου χώρου και την προώθηση της βιώσιμης αστικής κινητικότητας. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται από μια κριτική στάση ή/και στάση αντίστασης απέναντι στις κυρίαρχες αστικές πολιτικές που βασίζονται στις επιταγές της αγοράς, καθώς και στις μεγάλης κλίμακας και «από τα πάνω» επεμβάσεις αστικής αναζωογόνησης που υλοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1990 και 2000 προκαλώντας έντονα φαινόμενα αστικού εξευγενισμού. Οι προσεγγίσεις αυτές μετατοπίζουν σαφώς το ενδιαφέρον προς περισσότερο σημειακές, χαμηλού κόστους και κινδύνου, προσωρινές ή μεταβατικές, «από τα κάτω», ευέλικτες, ήπιες, εναλλακτικές, πειραματικές, δημιουργικές και ρεαλιστικές στρατηγικές για τον σχεδιασμό και τη χρήση του δημόσιου χώρου, που βασίζονται στις υπάρχουσες δυναμικές των τοπικών κοινοτήτων. Σε μια περίοδο μάλιστα περιορισμένων πόρων και πολιτικής και οικονομικής αβεβαιότητας, οι προσεγγίσεις αυτές φαίνονται να ανταποκρίνονται καλύτερα στις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες των τοπικών αυτοδιοικήσεων, αλλά και στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της αστικής κινητικότητας και των περιβαλλοντικών συνθηκών (Papagiannakis and Vitopoulou, 2015).

Τέτοιου τύπου αστικές δράσεις και παρεμβάσεις αποτελούν επίσης μέρος της ευρύτερης συζήτησης για τη «δημιουργική» πόλη και της στροφής προς τις επιχειρηματικές μορφές αστικής διακυβέρνησης. Στο πλαίσιο των κυρίαρχων τις τελευταίες δεκαετίες νεοφιλελεύθερων αστικών πολιτικών που εστιάζουν στη δημιουργικότητα, πολλές δημιουργικές πρωτοβουλίες πολιτών και «αστικοί πειραματισμοί» από τη βάση αποτέλεσαν χρήσιμα εργαλεία για δήμαρχους και φορείς χάραξης πολιτικής (Athanassiou et al., 2015), συχνά χειραγωγώντας τες ή/και διαστρεβλώνοντας τις επιδιώξεις τους. Ο Paddison (2009) αναπτύσσει τα όρια και τους περιορισμούς που τίθενται στη συμμετοχή του κοινού στη μεταπολιτική συνθήκη (Swyngedouw, 2007). Υποστηρίζει ότι στη μεταπολιτική πόλη το μέλλον εκφράζεται ως συναινετική αλληλοκατανόηση, δίνοντας έτσι έμφαση στην αξία της τοπικής συμμετοχής ως πολιτική καθοδήγησης.

Αναμφισβήτητα εμφανίζονται διεθνώς σημαντικές διαφοροποιήσεις στις μορ-

φές και τους βαθμούς συμμετοχής, λόγω των διαφορετικών προσεγγίσεων και συστημάτων σχεδιασμού, της δημοκρατικότητας των θεσμών και της αντίληψης για το νόημα της συμμετοχής στο εκάστοτε πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο, αλλά και τη νοοτροπία, το πολιτισμικό επίπεδο, την παιδεία και τον βαθμό ευαισθητοποίησης του πληθυσμού. Ο Wassenhoven (2018) επισημαίνει ότι, αν και σχεδόν όλα τα συστήματα χωρικού σχεδιασμού προβλέπουν ένα στάδιο συμμετοχής στη διαδικασία σχεδιασμού, υπάρχουν ευρείες και παραπλανητικές παραλλαγές, ανάλογα με το αν η συμμετοχή προβλέπεται κατά το στάδιο σύνταξης του σχεδίου ή αποτελεί απλώς μια τυπική διαδικασία μετά την ολοκλήρωση του σχεδίου (δυνατότητα ενστάσεων και προσφυγών). Έτσι, σε ορισμένες χώρες, η συμμετοχή θεωρείται δεδομένη ή συνήθης απαίτηση, ενώ σε άλλες εξακολουθεί ακόμα να υπάρχει μόνο σε επίπεδο ρητορικής ή επίσημης υποχρέωσης, χωρίς απαραίτητα να είναι πραγματικά ευπρόσδεκτη, ή να αναγνωρίζεται ως ζωτικής σημασίας αλλά να εξακολουθεί να αποτελεί στόχο που πρέπει να επιτευχθεί (Wassenhoven, 2008). Σύμφωνα με τον Lane (2006), ο ορισμός του προβλήματος σχεδιασμού, τα είδη της γνώσης που χρησιμοποιούνται στην πρακτική του σχεδιασμού και η σύλληψη του πλαισίου σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την έκταση της συμμετοχής που προσφέρεται στο κοινό.

Στην Ελλάδα, από τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες υπήρξαν προσπάθειες εμπλοκής του κοινού κατά τη διαδικασία σύνταξης πολεοδομικών μελετών με πρωτοβουλίες των ίδιων των μελετητών, χωρίς όμως σημαντική ενθάρρυνση από τους αναθέτοντες (Υπουργεία, οργανισμοί) ή την ύπαρξη αντίστοιχου θεσμικού πλαισίου, ενώ μόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 άρχισε να απασχολεί και τον κρατικό τομέα η προβληματική για τη συμμετοχή (π.χ. διαδικασίες σύνταξης και αξιολόγησης Σχεδίου-πλαισίου «Πρωτεύουσα 2000») (Αραβαντινός, 1997: 90). Η θέσπιση της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία σχεδιασμού έγινε ως γνωστόν στο πλαίσιο της πολεοδομικής μεταρρύθμισης της δεκαετίας του 1980 (Ν. 1337/1983 και Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης), τόσο μέσα από τις προσπάθειες αποκέντρωσης της διαδικασίας σχεδιασμού και της μεταφοράς αρμοδιοτήτων στις τοπικές αυτοδιοικήσεις, όσο και μέσα από την εμπλοκή των κοινωνικών φορέων και την εισαγωγή του θεσμού των «Πολεοδομικών Επιτροπών Γειτονιάς (ΠΕΓ)», ο οποίος όμως δεν εφαρμόστηκε στην πράξη.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 υπήρξε σταδιακή θέσπιση διατάξεων σχετικά με τη δημόσια διαβούλευση και τη δημόσια επικοινωνία και πληροφόρηση, συχνά ως αποτέλεσμα εφαρμογής οδηγιών από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Χρηστάκη, 2011: 35-36). Σημαντικά βήματα έχουν γίνει επίσης και στον τομέα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης με την εφαρμογή διαφόρων συστημάτων (όπως π.χ. η Διαύγεια, το OpenGov και το OpenData, το Μητρώο Ανθρώπινου Δυναμικού του Ελληνικού Δημοσίου, το Κεντρικό Μητρώο Δημοσίων Συμβάσεων κ.α.), τα οποία βελτιώνουν σε έναν βαθμό την πληροφόρηση και προωθούν τη δημοκρατική συμμετοχή.

Εντούτοις, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, όσον αφορά ειδικότερα το σχεδιασμό του χώρου, εκτός από τη θέσπιση ορισμένων διατάξεων που προβλέπουν τη διεξαγωγή δημόσιας διαβούλευσης κατά τις διαδικασίες έγκρισης διαφορε-

τικών ειδών σχεδίων και μελετών, ούτε ο νόμος 2508/1997 για τη βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών, αλλά ούτε και ο πιο πρόσφατος νόμος 4447/1916 για τη μεταρρύθμιση, τη συνολική δηλαδή αναδιάρθρωση και απλοποίηση, του πλαισίου χωρικού σχεδιασμού δεν επιχείρησαν να εξελίξουν περαιτέρω τις διαδικασίες συμμετοχής, ενσωματώνοντας για παράδειγμα πιο σύγχρονες μεθόδους προσαρμοσμένες στην ελληνική συνθήκη.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Χριστοφιλόπουλος (1987) επεσήμαινε ότι ο χωρικός σχεδιασμός στην Ελλάδα παρέμενε ουσιαστικά συγκεντρωτικός, μην αφήνοντας μεγάλα περιθώρια για την ανάπτυξη τοπικών κοινωνιών στις οποίες να ευνοείται η ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών, οι οποίοι έχουν άμεση και σαφή αντίληψη των προβλημάτων της περιοχής τους. Είκοσι χρόνια αργότερα, ο Wassenhoven (2008), συζητώντας τη σημασία της κοινωνικοπολιτικής κουλτούρας στην υιοθέτηση των συμμετοχικών και συνεργατικών πρακτικών και τις στρατηγικές της χωρικής διακυβέρνησης, υποστηρίζει ότι, στην περίπτωση της Ελλάδας, η συνεχιζόμενη πρακτική του πατρωναρίσματος και των πελατειακών σχέσεων που κυριαρχεί στις σχέσεις των πολιτών με το κράτος και την κυβέρνηση λειτουργεί ενάντια στην ανάπτυξη μιας γνήσιας και ώριμης κοινωνίας των πολιτών, επιδρώντας αρνητικά στην προοπτική ανάπτυξης της διακυβέρνησης. Οι δύο αυτοί παράγοντες, πολλοί σημαντικοί για την προώθηση των διαδικασιών συμμετοχής και κατ' επέκταση συνδιαμόρφωσης ή/και συμπαραγωγής του αστικού χώρου –από τη μία δηλαδή ένα αποκεντρωμένο σύστημα σχεδιασμού που να προάγει τη συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο και από την άλλη η ύπαρξη κουλτούρας συμμετοχής στους πολίτες και τις τοπικές κοινωνίες– εξακολουθούν να αποτελούν ζητούμενα.

Οι Vitopoulou και Yiannakou (2018) επισημαίνουν τη γενική έλλειψη κουλτούρας διακυβέρνησης και ουσιαστικού δημόσιου διαλόγου στον τομέα του σχεδιασμού στην Ελλάδα, πέρα από τις επίσημες διαδικασίες διαβούλευσης που παρέχονται από το θεσμικό πλαίσιο, την έλλειψη δηλαδή ενός εξωστρεφούς συστήματος σχεδιασμού το οποίο θα μπορούσε, σε κάποιο βαθμό, να ευνοήσει τους μηχανισμούς δημοκρατικής συμμετοχής και τις προτεραιότητες και πρωτοβουλίες που προέρχονται από τη βάση. Υποστηρίζουν δε ότι η πρόσφατη επιχείρηση των αποκαλούμενων μεταρρυθμίσεων, στο πλαίσιο των μνημονιακών υποχρεώσεων της χώρας, στερείται οποιασδήποτε θεσμικής καινοτομίας, η οποία θα διευκόλυνε τις πολυεπίπεδες και ανάμεσα σε πολλαπλούς εμπλεκόμενους σχέσεις, προκειμένου να καταστεί δυνατή η υλοποίηση βιώσιμων έργων που θα έχουν παραχθεί μέσα από διαδικασίες «ανάδρασης» με τις τοπικές κοινότητες, θα έχουν ευρεία κοινωνική αποδοχή και θα στοχεύουν σε κοινό όφελος για τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

Παρά το γεγονός ότι δεν έχουν συντελεστεί στην πράξη σημαντικά βήματα όσον αφορά την ουσιαστική συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία του επίσημου σχεδιασμού σε όλες τις κλίμακες του χώρου, διαφαίνεται εντούτοις μια αυξανόμενη συνειδητοποίηση και ευαισθητοποίηση των πολιτών όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα, τα ζητήματα ποιότητας ζωής, συλλογικών αξιών και κοινών αγαθών, τα ζητήματα διαμόρφωσης του αστικού χώρου και ιδιαίτερα του δημόσιου χώρου.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, εντοπίζονται αρκετά ενδιαφέροντα παραδείγματα συλλογικής ανάκτησης του δημόσιου χώρου και των κοινών αγαθών από κινήματα βάσης, πρωτοβουλίες πολιτών ή δράσης αλληλεγγύης, κυρίως ως

αντίδραση στη συνεχώς αυξανόμενη τάση εμπορευματοποίησης και ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου, που συχνά περιλαμβάνουν νέες ή εναλλακτικές χρήσεις του αστικού χώρου, επιβεβαιώνοντας έτσι την ιδέα για «το δικαίωμα στην πόλη». Τα παραδείγματα αυτά πολλαπλασιάστηκαν κατά την περίοδο της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης, κατά την οποία νεοφιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις και προγράμματα λιτότητας οδήγησαν στη σταδιακή αποδόμηση του δημόσιου τομέα, των δημόσιων εξυπηρετήσεων και υποδομών στον αστικό χώρο, καθώς και σε πολλαπλούς αποκλεισμούς ομάδων πολιτών από κοινά αγαθά και υπηρεσίες αλλά και από τον δημόσιο χώρο (Petropoulou, 2011 και 2014, Athanassiou et al., 2015, Πετροπούλου/Petropoulou κ.ά./et al., 2016, Gianniris, 2016, Vaiou and Kalantides, 2016, Christodoulou and Lada, 2017). Λόγω της μείωσης των δημοσίων επενδύσεων, της συνεχούς συρρίκνωσης του κράτους πρόνοιας και των αλλαγών στη λειτουργία του κράτους, ενδυναμώθηκε το ενδιαφέρον της κοινωνίας των πολιτών, η οποία μοιάζει πλέον να αναλαμβάνει πολλαπλούς ρόλος για να γεμίσει το κενό, με αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός μεγάλου αριθμού «αστικών πειραμάτων» στην κλίμακα της γειτονιάς και της πόλης (Athanassiou et al., 2015).

6.4.2 Ανάλυση και αποτελέσματα της έρευνας πεδίου: δραστηριοποίηση και συμμετοχή στις 4 κεντρικές πλατείες της Αθήνας

Στο παραπάνω πλαίσιο, οι τρεις (3) τελευταίες ερωτήσεις της Ενότητας ΙΙΙ του ερωτηματολογίου (βλ. Πίνακα 6-5), σχετικά με την αντίληψη των ερωτηθέντων για τους υπό μελέτη κοινόχρηστους χώρους, την περιοχή στην οποία εντάσσονται και τις επεμβάσεις ανάπλασής τους, είχαν ως βασικό στόχο τη διερεύνηση της υπάρχουσας και μελλοντικής δραστηριοποίησης και συμμετοχής της συγκεκριμένης ομάδας χρηστών στις διαδικασίες σχεδιασμού και αναβάθμισης των υπό μελέτη πλατειών και συνεπώς των δυνατοτήτων συνδιαμόρφωσης των αστικών επεμβάσεων στην ελληνική συνθήκη.

Πίνακας 6-5. *Ερωτήσεις σχετικά με τη δραστηριοποίηση και συμμετοχή των ερωτηθέντων σε διαδικασίες σχεδιασμού και ανάπτυξης των 4 πλατειών*

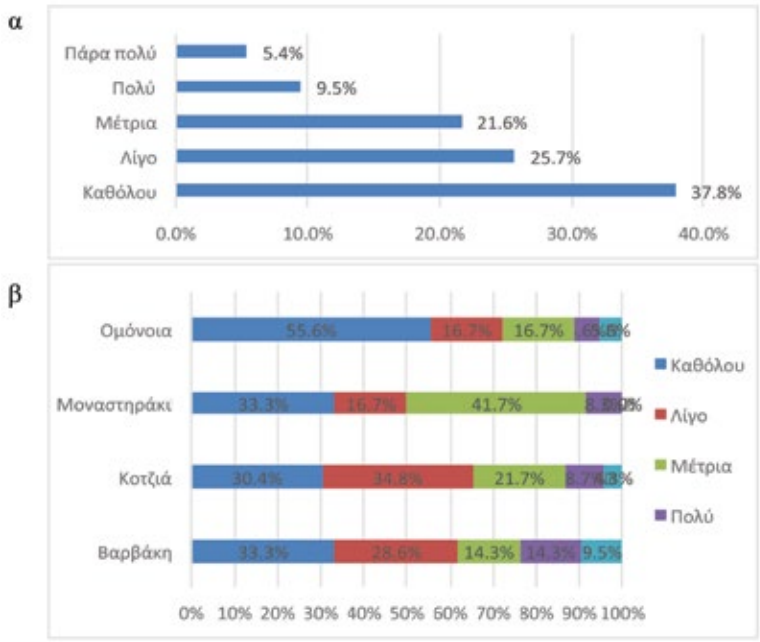
38	Δραστηριοποιείστε για την επίλυση των προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας) ή/και της γύρω περιοχής; Καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ, πάρα πολύ Για τον κοινόχρηστο χώρο: Ατομικά: ..., Συλλογικά: ... Για τη γύρω περιοχή: Ατομικά: ..., Συλλογικά: ...
39	Σε ποιο βαθμό θα συμμετείχατε στις διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου, της διαρρύθμισης των χρήσεων ή/και της λειτουργίας του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας), εφόσον κάποιος φορέας σας το ζητούσε; Καθόλου, λίγο, μέτρια, πολύ πάρα πολύ
40	Τι θα προτείνατε σχετικά με μια τέτοια διαδικασία ώστε να τραβήξει το ενδιαφέρον σας και να συμμετείχατε;

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016.

Στην ερώτηση 38, σχετικά με το αν δραστηριοποιούνται για την επίλυση των προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου ή και της γύρω περιοχής, από τους 94 ερωτηθέντες απάντησαν οι 74, ένα ποσοστό δηλαδή 78,7%. Στο σύνολο των 74, οι 28 (37,8%) απάντησαν ότι δεν δραστηριοποιούνται «καθόλου», οι 19 (25,7%) ότι δραστηριοποιούνται «λίγο», οι 16 (21,6%) «μέτρια», οι επτά (9,5%) «πολύ» και οι τέσσερις (5,4%) «πάρα πολύ» (Εικόνα 6-18α). Η πλειονότητα λοιπόν των ερωτηθέντων που απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση, ποσοστό δηλαδή 62,2%, δηλώνουν ότι δραστηριοποιούνται σε κάποιον βαθμό, λιγότερο ή περισσότερο, για την επίλυση των προβλημάτων της περιοχής στην οποία εργάζονται καθημερινά. Εντούτοις, το ποσοστό αυτών που εμφανίζονται να έχουν έντονη εμπλοκή, δραστηριοποιούνται δηλαδή «πολύ» και «πάρα πολύ» αγγίζει μόλις το 14,9%.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η εξέταση του βαθμού δραστηριοποίησης ανά πλατεία. Όπως απεικονίζεται στην Εικόνα 6-18β, και στις τέσσερις πλατείες, ένα σημαντικό ποσοστό των εργαζομένων που ερωτήθηκαν δεν εμφανίζουν κανενός είδους δραστηριοποίηση σχετικά με την επίλυση προβλημάτων. Αναλυτικότερα, η πλατεία Ομονοίας εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό, δηλαδή 55,6%, ενώ αντίθετα η πλατεία Κοτζιά το χαμηλότερο ποσοστό, δηλαδή 30,4%. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τις πλατείες Βαρβακείου και Μοναστηρακίου αγγίζουν το 33,3%. Συνολικά, οι εργαζόμενοι που δηλώνουν αξιοσημείωτο βαθμό δραστηριοποίησης, δηλαδή από «μέτρια» έως «πάρα πολύ», αγγίζουν το 50% στο Μοναστηράκι, το 38,1% στη Βαρβάκειο, το 34,7% στην Κοτζιά και το 27,9% στην Ομόνοια. Λαμβάνοντας βέβαια υπόψη την υποκειμενικότητα που υπεισέρχεται στον χαρακτηρισμό του βαθμού δραστηριοποίησης, ανάλογα και με το πώς εκτιμάει κανείς το χρόνο που διαθέτει και τον κόπο που καταβάλει για τη συμμετοχή σε μια ατομική ή συλλογική δράση γενικού συμφέροντος, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο βαθμός δραστηριοποίησης των εργαζομένων ενδέχεται ως έναν βαθμό να εξηγηθεί και από το χαρακτήρα του εμπορίου και των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται περιμετρικά των υπό μελέτη πλατειών. Η παρουσία δηλαδή της αγοράς και του μεγάλου αριθμού μικρής κλίμακας επιχειρήσεων στις πλατείες Μοναστηρακίου και Βαρβακείου μπορεί να σχετίζεται με την εντονότερη ενεργοποίηση των εργαζομένων. Οι πλατείες αυτές, αν και έχουν σαφώς μητροπολιτική εμβέλεια και απευθύνονται στο σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας, χαρακτηρίζονται ταυτόχρονα από μια έντονη τοπικότητα. Διαθέτουν δηλαδή μια ταυτότητα που αναδεικνύει σε μεγάλο βαθμό τα τοπικά παραδοσιακά χαρακτηριστικά της εμπορικής δραστηριότητας στο ιστορικό κέντρο της πόλης, τα οποία ενδυναμώνουν το αίσθημα του «ανήκειν» και της αστικότητας, γεγονός που ενδέχεται να επηρεάζει και το βαθμό εμπλοκής των εργαζομένων στην επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν.

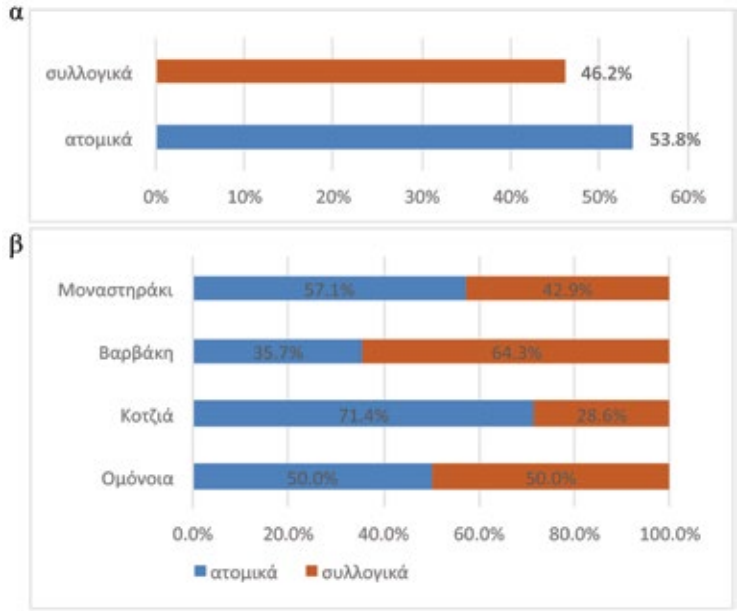
Το δεύτερο σκέλος της ερώτησης επιχείρησε να διερευνήσει τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους δραστηριοποιούνται οι εργαζόμενοι της περιοχής, σε ατομικό ή/και συλλογικό επίπεδο, για την επίλυση των προβλημάτων τόσο του κοινόχρηστου χώρου όσο και της γύρω περιοχής του. Όσον αφορά τον κοινόχρηστο χώρο ανταποκρίθηκαν οι 36 από τους 94 ερωτηθέντες, δηλαδή ένα ποσοστό 38,2%. Από αυτούς, ο ένας απάντησε στο πεδίο της δραστηριοποίησης σε ατομικό επίπεδο ότι «δεν έχει νόημα», οπότε δεν συμπεριλήφθηκε στο δείγμα βάσει του

Εικόνα 6-18. *Βαθμός δραστηριοποίησης ερωτηθέντων για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας ή/και της γύρω περιοχής στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Α. Βιτοπούλου, 2018.

οποίου έγιναν οι περαιτέρω αναλύσεις. Από τους 35 λοιπόν που ανταποκρίθηκαν θετικά, οι τέσσερις, δηλαδή ένα ποσοστό 11,4% δήλωσαν ότι δραστηριοποιούνται και σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι οι εφτά, δηλαδή ποσοστό 20%, δήλωσαν απλά «ναι», ότι δηλαδή δραστηριοποιούνται για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου, χωρίς όμως να αναπτύσσουν περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο το κάνουν, δείχνοντας έτσι μια αδυναμία ή/και έλλειψη επιθυμίας να συγκεκριμενοποιήσουν τον τρόπο ή τους τρόπους δραστηριοποίησής τους. Από τους εφτά που έδωσαν τη μονολεκτική αυτή θετική απάντηση, οι πέντε, δηλαδή το 71,4%, δήλωσαν ότι δραστηριοποιούνται ατομικά, ο ένας, δηλαδή το 14,3%, συλλογικά και ο ένας, δηλαδή και πάλι το 14,3%, και ατομικά και συλλογικά. Έχει ενδιαφέρον ότι και στο σύνολο των πλατειών (Εικόνα 6-19α), η δραστηριοποίηση σε ατομικό επίπεδο (βάσει των 35 θετικών απαντήσεων) αγγίζει το 53,8%, υπερτερεί δηλαδή της συλλογικής δραστηριοποίησης (σύλλογοι, εκδηλώσεις κλπ.), η οποία αγγίζει αντίστοιχα το 46,2%. Τα αντίστοιχα ποσοστά ανά πλατεία (Εικόνα 6-19β) διαφοροποιούν σε κάποιον βαθμό την εικόνα αυτή, καθώς μόνο στις πλατείες Κοτζιά, με ποσοστά 71,4% για την ατομική δραστηριοποίηση και 28,6% για τη συλλογική, και Μοναστηρακίου, με ποσοστά 57,1% και 42,9% αντίστοιχα, παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο. Στην πλατεία Ομονοίας η δραστηριοποίηση σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο κατανέμεται ισομερώς, με ποσοστό

Εικόνα 6-19. *Είδος δραστηριοποίησης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Α. Βιτοπούλου, 2018.

50% και για τις δύο περιπτώσεις. Στην πλατεία Βαρβακείου, η παραπάνω εικόνα ανατρέπεται πλήρως, καθώς πλέον η δραστηριοποίηση σε συλλογικό επίπεδο, με ποσοστό 64,3%, υπερτερεί της αντίστοιχης σε ατομικό επίπεδο, η οποία αγγίζει το 35,7%, κάτι που μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός της ύπαρξης του συλλόγου των καταστηματαρχών της Βαρβακείου Αγοράς.

Όπως προαναφέρθηκε, το 1/5 αυτών που ανταποκρίθηκαν θετικά στο σκέλος της συγκεκριμένης ερώτησης δεν ανέπτυξαν ουσιαστικά τους τρόπους με τους οποίους δραστηριοποιούνται. Εντούτοις, όσον αφορά τους τρόπους δραστηριοποίησης σε ατομικό επίπεδο, οι απαντήσεις που καταγράφηκαν στο αντίστοιχο πεδίο μπορούν να ομαδοποιηθούν σε δύο διακριτές κατηγορίες: α) ατομικά διαβήματα προς τις αρχές (Δήμο, Υπουργεία Αστυνομία) για καταγγελίες προβλημάτων και διαμαρτυρίες ή υπογραφή αντίστοιχων διαβημάτων επιτροπών, και β) ατομική συμβολή στην καθαριότητα κοινόχρηστου χώρου (καθαρισμός πεζοδρομίου μπροστά από την επιχείρηση, χρήση κάδων για απόρριψη απορριμμάτων), καθώς και στον καλλωπισμό, τον «ευπρεπισμό» αλλά και τον έλεγχό του (αναβάθμιση χώρου επιχείρησης, παροχή βοήθειας στους ανήμπορους). Επιπλέον καταγράφηκαν και ορισμένες ασαφείς απαντήσεις όπως ότι «πρέπει να υπάρχουν θέματα» ή ότι δραστηριοποιούνται «με διάφορους τρόπους». Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι παρατηρείται μια σύγχυση μεταξύ ατομικής και συλλογικής δραστηριοποίησης,

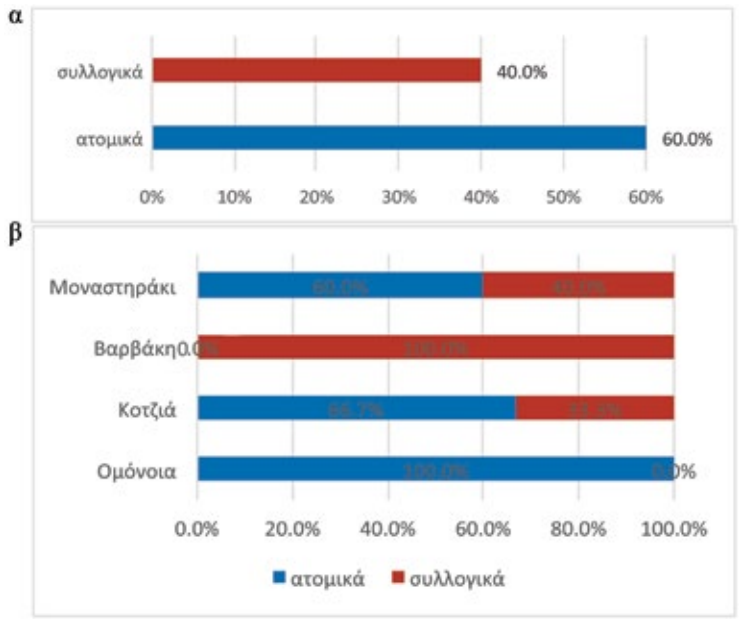
καθώς στο αντίστοιχο πεδίο για τη δραστηριοποίηση σε συλλογικό επίπεδο καταγράφηκαν σε μεγάλο βαθμό απαντήσεις παρόμοιες ή και ίδιες με τις παραπάνω. Συναντάμε δηλαδή και πάλι απαντήσεις που αφορούν τη συνυπογραφή διαβημάτων προς τις αρχές για καταγγελίες προβλημάτων και διαμαρτυρίες, ενώ αναφέρεται και η συλλογή υπογραφών για ζητήματα που προασπίζουν τα συμφέροντα των πολιτών, καθώς και απαντήσεις που αφορούν τη συμβολή στην καθαριότητα του κοινόχρηστου χώρου. Δύο επιπλέον ομάδες απαντήσεων σχετικά με τον τρόπο δραστηριοποίησης σε συλλογικό επίπεδο αφορούν: α) τη συμμετοχή σε συλλόγους, ομάδες και επιτροπές που δραστηριοποιούνται στην περιοχή (σύλλογος καταστηματαρχών, επιτροπές Δήμου, κίνηση πολιτών κέντρου Αθήνας (ΚΙΠΟΚΑ), σύλλογος για τους τους ανθρώπους που έχουν προβλήματα ηπατίτιδας) και β) την επιδίωξη ενότητας, κοινωνικής επαφής και συζήτησης με τους υπόλοιπους χρήστες της περιοχής (Πίνακα 6-6). Η καταγραφή και ομαδοποίηση των απαντήσεων έδειξε επίσης ότι οι τρόποι δραστηριοποίησης είναι μάλλον γενικοί, περιορισμένοι σε αριθμό και φτωχοί ως προς το περιεχόμενό τους, γεγονός που συμβαδίζει με το χαμηλό ποσοστό εκείνων που ασχολούνται σοβαρά με την επίλυση των προβλημάτων του δημόσιου χώρου.

Πίνακας 6-6. *Ομαδοποίηση απαντήσεων σχετικά με τους τρόπους δραστηριοποίησης για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας*

Ατομικά	Συλλογικά
Ομάδα Α – ατομικά διαβήματα προς τις αρχές για καταγγελίες προβλημάτων και διαμαρτυρίες – υπογραφή αντίστοιχων διαβημάτων επιτροπών	Ομάδα Α – συνυπογραφή διαβημάτων προς τις αρχές για καταγγελίες προβλημάτων και διαμαρτυρίες – συλλογή υπογραφών για ζητήματα που προασπίζουν τα συμφέροντα των πολιτών
Ομάδα Β – συμβολή στην καθαριότητα και τον καλλωπισμό, αλλά και στον «ευπρεπισμό» και έλεγχο του κοινόχρηστου χώρου	Ομάδα Β – συμβολή στην καθαριότητα του κοινόχρηστου χώρου
	Ομάδα Γ – συμμετοχή σε συλλόγους, ομάδες και επιτροπές που δραστηριοποιούνται στην περιοχή
	Ομάδα Δ – ενότητα, κοινωνική επαφή και συζήτηση με τους υπόλοιπους χρήστες της περιοχής

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016, Α. Βιτοπούλου, 2018.

Όσον αφορά τους τρόπους δραστηριοποίησης των εργαζομένων της περιοχής για την επίλυση των προβλημάτων της γύρω περιοχής των υπό μελέτη κοινόχρηστων χώρων, ανταποκρίθηκαν οι 16 από τους 94 ερωτηθέντες, δηλαδή ένα μικρό σχετικά ποσοστό του 17%. Από αυτούς, ο ένας απάντησε στο πεδίο της δραστηριοποίησης σε ατομικό επίπεδο «καθόλου», οπότε και πάλι δεν συ-

Εικόνα 6-20. *Τρόπος δραστηριοποίησης για την επίλυση προβλημάτων της γύρω περιοχής στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Α. Βιτοπούλου, 2018.

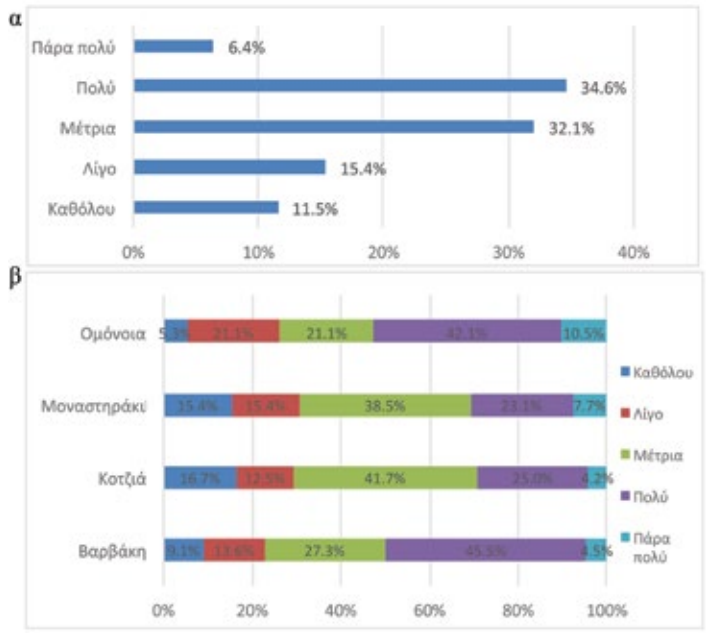
μπεριλήφθηκε στο δείγμα βάσει του οποίου έγιναν οι περαιτέρω αναλύσεις. Από τους 15 λοιπόν που ανταποκρίθηκαν θετικά, οι τέσσερις, δηλαδή ένα ποσοστό 26,6%, δήλωσαν ότι δραστηριοποιούνται και σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο. Να σημειωθεί επίσης ότι οι πέντε, δηλαδή ένα ποσοστό 33,3%, δήλωσαν απλά «ναι», ότι δηλαδή δραστηριοποιούνται για την επίλυση προβλημάτων της γύρω περιοχής, χωρίς όμως να αναπτύσσουν περαιτέρω τον τρόπο με τον οποίο το κάνουν. Από τους πέντε που έδωσαν τη μονολεκτική αυτή θετική απάντηση, οι τρεις, δηλαδή το 60%, δήλωσαν ότι δραστηριοποιούνται ατομικά και οι δύο, δηλαδή το 40%, συλλογικά. Έχει ενδιαφέρον ότι η ίδια αναλογία ανταποκρίνεται και στην κατανομή μεταξύ της ατομικής και συλλογικής δράσης στο σύνολο των πλατειών (Εικόνα 6-20α). Δηλαδή, όπως και στην περίπτωση της δραστηριοποίησης για την επίλυση προβλημάτων στον κοινόχρηστο χώρο, έτσι και για τη γύρω περιοχή, στο σύνολο των πλατειών, η δραστηριοποίηση σε ατομικό επίπεδο (βάσει των 15 θετικών απαντήσεων), η οποία αγγίζει το 60%, υπερτερεί της συλλογικής δραστηριοποίησης που εμφανίζει ποσοστό 40%. Τα αντίστοιχα ποσοστά ανά πλατεία (Εικόνα 6-20β) δεν διαφοροποιούν ουσιαστικά την εικόνα αυτή, καθώς στις τρεις από τις τέσσερις πλατείες παρατηρείται το ίδιο φαινόμενο. Στην πλατεία Ομονοίας μάλιστα παρατηρείται δραστηριοποίηση αποκλειστικά σε ατομικό επίπεδο, ενώ στην πλατεία Κοτζιά και στην πλατεία Μοναστηρακίου, τα ποσοστά της ατομικής δραστηριοποίησης, 66,7% και 60% αντίστοιχα, αγγίζουν

αυτό της ατομικής δραστηριοποίησης στο σύνολο των πλατειών. Εξαίρεση αποτελεί η πλατεία Βαρβακείου όπου η παραπάνω εικόνα ανατρέπεται πλήρως, καθώς παρατηρείται δραστηριοποίηση αποκλειστικά σε συλλογικό επίπεδο, γεγονός που και πάλι μάλλον πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός της ύπαρξης του συλλόγου των καταστηματαρχών της Βαρβακείου Αγοράς.

Η καταγραφή και ομαδοποίηση των απαντήσεων σχετικά με τους τρόπους δραστηριοποίησης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο για την επίλυση προβλημάτων της γύρω περιοχής δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από αυτές για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου. Ουσιαστικά, στο πεδίο της δραστηριοποίησης σε ατομικό επίπεδο καταγράφηκαν απαντήσεις όμοιες ή παρόμοιες με αυτές των ομάδων Α και Β, ενώ στο πεδίο της δραστηριοποίησης σε συλλογικό επίπεδο απαντήσεις των ομάδων Α, Β και Γ (βλ. Πίνακα 6-6).

Στην ερώτηση 39 σε ποιο βαθμό θα συμμετείχαν στις διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου, της διαρρύθμισης των χρήσεων ή/και της λειτουργίας του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας), εφόσον κάποιος φορέας τους το ζητούσε, από τους 94 ερωτηθέντες απάντησαν οι 78, ένα ποσοστό δηλαδή 82,9%. Στο σύνολο των 78, οι 9 (11,5%) απάντησαν ότι δεν θα συμμετείχαν «καθόλου», οι 12 (15,4%) ότι θα συμμετείχαν «λίγο», οι 25 (32,1%) «μέτρια», οι 27 (34,6%) «πολύ» και οι 5 (6,4%) «πάρα πολύ» (Εικόνα 6-21). Το 88,5% δηλαδή των ερωτηθέντων που απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση δηλώνουν ότι θα συμμετείχαν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό στις διαδικασίες σχεδιασμού εφόσον τους δινόταν η δυνατότητα. Το ποσοστό μάλιστα αυτών που εξέφρασαν πραγματικό ενδιαφέρον, απαντώντας «πολύ» και «πάρα πολύ», αγγίζει το 41%, το οποίο δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο εάν λάβουμε υπόψη μας τις ανύπαρκτες διαδικασίες συμμετοχής των πολιτών στο πεδίο του αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, πέρα από τις θεσμοθετημένες τυπικές διαδικασίες διαβούλευσης που προβλέπονται από το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο.

Εξετάζοντας την αντίστοιχη πιθανότητα συμμετοχής ανά πλατεία, παρατηρούμε (Εικόνα 6-21) ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις, τα αντίστοιχα ποσοστά για όσους θα συμμετείχαν, σε μικρότερο η μεγαλύτερο βαθμό, σε αντίστοιχες διαδικασίες συνδιαμόρφωσης επεμβάσεων αναβάθμισης είναι ιδιαίτερα υψηλά, με μια υπεροχή της πλατείας Ομονοίας με 94,7% και της Βαρβακείου με 90,9%, ενώ ακολουθούν η πλατεία Μοναστηρακίου με 84,6% και η πλατεία Κοτζιά με 83,3%. Αξιοσημείωτα είναι επίσης τα ποσοστά αυτών που δηλώνουν σημαντική πιθανότητα εμπλοκής, δηλαδή «πολύ» και «πάρα πολύ», σε διαδικασίες συμμετοχής, τα οποία αγγίζουν το 52,6% στην πλατεία Ομονοίας, το 50% στην πλατεία Βαρβακείου, το 30,8% στην πλατεία Μοναστηρακίου και το 29,2% στην πλατεία Κοτζιά. Αξίζει να επισημανθεί η διαφορά μεταξύ των υψηλών ποσοστών αυτών που θα συμμετείχαν σε συμμετοχικές διαδικασίες στην πλατεία Ομονοίας, ενώ παράλληλα στην ίδια πλατεία εμφανίζεται, όπως προαναφέρθηκε, και το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που δεν εμφανίζουν κανενός είδους δραστηριοποίηση σχετικά με την επίλυση προβλημάτων και το χαμηλότερο ποσοστό αυτών που δηλώνουν αξιοσημείωτο βαθμό δραστηριοποίησης, απαντώντας «πολύ» και «πάρα πολύ».

Εικόνα 6-21. *Πιθανότητα συμμετοχής ερωτηθέντων στις διαδικασίες σχεδιασμού του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β)*

Πηγή: Έρευνα ΕΚΚΕ 2016. Επεξεργασία: Α. Βιτοπούλου, 2018.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προτάσεις των ερωτηθέντων σχετικά με τις συμμετοχικές διαδικασίες που θα μπορούσαν να τραβήξουν το ενδιαφέρον τους. Στη σχετική ερώτηση 40, ανταποκρίθηκαν οι 50 από τους 94 ερωτηθέντες, δηλαδή ένα ποσοστό 53,1%. Εντούτοις οι δύο από αυτούς, οι οποίοι έχουν ούτως ή άλλως δηλώσει ότι δεν θα συμμετείχαν καθόλου σε διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου, δήλωσαν ο ένας ότι δεν ενδιαφέρεται για τα κοινά και ο άλλος ότι δεν είναι ειδικός για μια τέτοια συμμετοχή. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι από τους 48 που επιχείρησαν να διαμορφώσουν μια πρόταση, οι 18, δηλαδή ένα ποσοστό 37,5%, διατύπωσαν προτάσεις που σχετίζονται με το περιεχόμενο μιας μελλοντικής επέμβασης στους υπό μελέτη κοινόχρηστους χώρους και όχι με τον χαρακτήρα ή το περιεχόμενο μιας συμμετοχικής διαδικασίας σχεδιασμού.

Συνολικά μπορούμε να πούμε ότι οι προτάσεις που διατυπώθηκαν σχετικά με τις συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού που θα ήταν ελκυστικές για τη συγκεκριμένη ομάδα ενδιαφερομένων κινούνται σε δύο άξονες: α) ως προς το χαρακτήρα που θα έπρεπε να έχουν και β) ως προς το περιεχόμενο και τον τρόπο διεξαγωγής τους.

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα, οι προτάσεις είναι μάλλον αναμενόμενες και αντανακλούν τις αδυναμίες που εμφανίζει ο δημόσιος βίος στην Ελλάδα και τη δυσπιστία που γενικά χαρακτηρίζει τη στάση των πολιτών απέναντι στη δράση και τους στόχους των δημοσίων φορέων. Σύμφωνα λοιπόν με τις απαντήσεις, μια δι-

αδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού θα έπρεπε να είναι ενδιαφέρουσα, σοβαρή, συνεπής, αξιοκρατική, ρεαλιστική, συλλογική και μαζική, αποτελεσματική, να σέβεται τους συμμετέχοντες και να παρέχει κίνητρα για τη συμμετοχή τους, να αποσκοπεί στο κοινό συμφέρον, να μην έχει ιδιοτελείς σκοπούς και πολιτική χροιά.

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα, οι προτάσεις που καταγράφηκαν αναφέρονται κυρίως στις παραδοσιακές μεθόδους συμμετοχικού σχεδιασμού και συνδιαμόρφωσης αστικών επεμβάσεων:

› Ενημέρωση από αρμόδιους φορείς και δημοσιοποίηση σχεδίων μέσω τηλεόρασης, εντύπων και εκδηλώσεων, οργάνωσης ημερίδων και χάπενινγκ.

› Συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια πάνω σε διαμορφωμένες ιδέες και προτάσεις.

› Ενεργή συμμετοχή στο σχεδιασμό και διαμόρφωση οργανωμένου σχεδίου-προτάσεων από τους συμμετέχοντες.

› Συγκεντρώσεις και δημόσιες συζητήσεις-διαβουλεύσεις με τους ιδιοκτήτες των καταστημάτων, τους εργαζόμενους, τους περιοίκους, εκπροσώπους από το δήμο Αθηναίων ακόμα και τη νομαρχία για την ομαδική διαμόρφωση αιτημάτων, την επίλυση προβλημάτων και τη διατύπωση κοινής στρατηγικής.

› Δημιουργία ομάδας-φορέα από εκπροσώπους των διαφορετικών ενδιαφερόμενων ομάδων της περιοχής (επαγγελματίες, επιχειρηματίες, εργαζόμενοι, κάτοικοι) με στόχο περιοδικές συναντήσεις και συζητήσεις σχετικά με τα προβλήματα της περιοχής.

› Οργάνωση εθελοντικών δράσεων.

Αν και δεν ήταν αυτός ο στόχος της συγκεκριμένης ερώτησης, καθώς είχαν προηγηθεί άλλες σχετικές ερωτήσεις, έχει ενδιαφέρον να σημειωθούν εδώ, ανά πλατεία, οι προτάσεις που διατυπώθηκαν ως προς το περιεχόμενο μιας μελλοντικής επέμβασης στις υπό μελέτη πλατείες.

Για την πλατεία Ομονοίας προτείνονται η αστυνόμευση και η άμεση συμβολή της αστυνομίας και του δήμου για τον έλεγχο της παραβατικότητας, η στήριξη των επιχειρήσεων με διάφορους τρόπους, η προσέλκυση νέων ανθρώπων, η δημιουργία πρασίνου, καθώς και η διοργάνωση εκδηλώσεων.

Για την πλατεία Κοτζιά προτείνονται η διαμόρφωση σοβαρών και εφικτών προτάσεων, η βέλτιστη αξιοποίηση του χώρου, η διοργάνωση περισσότερων δραστηριοτήτων με στόχο την αύξηση περαστικών και πελατών, η καθαριότητα και η δυνατότητα σωστής ανακύκλωσης, καθώς και η δυνατότητα πρόσβασης ΑΜΕΑ και παιδιών.

Για την πλατεία Βαρβακείου προτείνονται η αστυνόμευση και απομάκρυνση των χρηστών, αστέγων και προσφύγων, ο έλεγχος της παραβατικότητας και η κατάρτιση σχεδίου υλοποίησής του, ο καθαρισμός και η φύλαξη της πλατείας, η δημιουργία ελκυστικού περιβάλλοντος, η δημιουργία καφετεριών, καταστημάτων με λουλούδια, μικρού αστυνομικού τμήματος, παιδικών χαρών, σιντριβανιού και δημόσιων τουαλετών, η διαφήμιση από τον Δήμο των καταστημάτων της Αγοράς.

Στα ερωτηματολόγια της πλατείας Μοναστηρακίου δεν καταγράφηκαν σχετικές προτάσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση.

6.4.3 Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν ότι η πραγματική δραστηριοποίηση των ερωτηθέντων για την επίλυση των προβλημάτων του δημόσιου χώρου παρουσιάζει σαφώς χαμηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με την επιθυμία και την προσδοκία τους να συμμετάσχουν σε διαδικασίες αστικού σχεδιασμού. Πρόκειται κυρίως για δραστηριοποίηση που αναπτύσσεται σε ατομικό επίπεδο και είναι μάλλον περιορισμένη όσον αφορά τους στόχους της αλλά και τους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται. Επιπλέον, οι υποδείξεις των ερωτηθέντων σχετικά με τις συμμετοχικές διαδικασίες που θα μπορούσαν να προσελκύσουν το ενδιαφέρον τους δείχνουν ξεκάθαρα ότι δεν είναι εξοικειωμένοι με τις σύγχρονες και εναλλακτικές μεθόδους συμμετοχικού σχεδιασμού και συν-διαμόρφωσης αστικών παρεμβάσεων, ιδιαίτερα εκείνων που προσφέρονται από τις τεχνολογίες της πληροφορίας και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το crowdsourcing, οι διαδραστικές ιστοσελίδες (interactive websites), οι ασκήσεις οραματισμού (visioning exercises) κ.λπ. Επιπλέον, η διατύπωση προτάσεων που αφορούν το περιεχόμενο μελλοντικών επεμβάσεων στις υπό μελέτη πλατείες ως απάντηση σε μια ερώτηση που αφορά τις συμμετοχικές διαδικασίες που θα μπορούσαν να τραβήξουν το ενδιαφέρον των ερωτηθέντων φανερώνει, σε μεγάλο βαθμό, την έλλειψη κατανόησης της ίδιας της έννοιας της συμμετοχής για σημαντικό τμήμα της συγκεκριμένης τουλάχιστον ομάδας δρώντων. Υπάρχει βέβαια και η πιθανότητα παρανόησης της ερώτησης. Να αναφέρονται δηλαδή οι ερωτηθέντες αυτοί στο πού θα έπρεπε να εστιάζει μια αστική επέμβαση στους συγκεκριμένους δημόσιους χώρου ώστε να ενδιαφερθούν και να συμμετέχουν στη διαδικασία.

Παρά λοιπόν τις, έστω και περιορισμένες, δυνατότητες συμμετοχής που προσφέρονται από το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, τις εξελίξεις στο πεδίο της αστικής διακυβέρνησης και τα ενδιαφέροντα παραδείγματα συλλογικής ανάκτησης του δημόσιου χώρου από κινήματα βάσης και πρωτοβουλίες πολιτών, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τη γενική έλλειψη «κουλτούρας συμμετοχής» και την περιορισμένη εξοικείωση του κοινού με τα ζητήματα αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα. Το σχετικό θεσμικό πλαίσιο δεν είναι επαρκές και οι δυνατότητες συμμετοχής που προβλέπει δεν μοιάζει να γίνονται σαφώς αντιληπτές και κατανοητές από τους πολίτες. Είναι λοιπόν αναγκαίο να εμπλουτιστεί με διαβουλευτικούς και συμμετοχικούς μηχανισμούς και εργαλεία, προσαρμοσμένους στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας, που θα ευνοούν την ενεργή και αποτελεσματική συμμετοχή των πολιτών και τη συνδιαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη δράσεων (βλ. σχετικές προτάσεις στο Κεφάλαιο 8) για την ενίσχυση της αντίληψης της συλλογικότητας, την αύξηση της ευαισθητοποίησης του κοινού και την επιμόρφωση και εξοικείωση των πολιτών σε ζητήματα σχετικά με τη διαμόρφωση του αστικού περιβάλλοντος, καθώς και τις δυνατότητες και τους τρόπους συνενοχής και συνδιαμόρφωσης των αστικών παρεμβάσεων, με στόχο την ανάπτυξη «κουλτούρας συμμετοχής».

Βιβλιογραφία

Αραβαντινός, Α. (1997). *Πολεοδομικός σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.

Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of American Institute of Planners*, 34, 216-224.

Athanassiou, E., Kapsali, M. and Karagianni M. (2015). Citizen's participation in urban governance in crisis stricken Thessaloniki (Greece): Post-political urban project or emancipatory urban experiments?. Paper presented at the *RC21 International Conference on "The Ideal City: between myth and reality. Representations, policies, contradictions and challenges for tomorrow's urban life"*, Urbino, Italy. Διαθέσιμο στο: http://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/C2-Athanassiou-Kapsali-Karagianni.pdf (ημερομηνία πρόσβασης 15 Μαρτίου 2018)

Brownill, S. and Carpenter, J. (2007). *Participation and planning, Dichotomies, rationalities and strategies for power*. Oxford: Oxford Brookes University.

Christodoulou, Ch. and Lada, S. (2017). Urban design in the neoliberal era: reflecting on the Greek case. *Journal of Urban Design*, 22 (2), 144-146.

Davies, A. (2001). Hidden or hiding: Public perceptions of participation in the planning system. *Town Planning Review*, 72, 193-216.

Gianniris, E. (2016). The urban social movement of Open Spaces in Athens, Greece (200-214). Στο Χρ. Πετροπούλου/Ch. Petropoulou, Α. Βιτοπούλου/A. Vitopoulou, Χ. Τσαβδάρογλου/Ch. Tsavdaroglou (επιμ.), *Κοινωνικά κινήματα πόλης και περιφέρειας/ Urban and regional social movements* (σελ. 200-214). Θεσσαλονίκη/Thessaloniki: Ερευνητική Ομάδα Αόρατες Πόλεις/Research Group Invisible Cities.

Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Basingstoke and London: MacMillan Press.

Hillier, J. (1999). Culture, community and communication in the planning process. In C. Greed (ed), *Social town planning* (pp. 221-239). London and New York: Routledge, 221-239.

Huxley, M. (2013). Historicizing planning, problematizing participation. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (5), 1527-1541.

Innes, J. (1995). *Planning theory's emerging paradigm: Communicative action and interactive practice. Journal of Planning Education and Research*, 14, 183-189.

Kalandides, A. (2018). Citizen participation: towards a framework for policy assessment. *Journal of Place Management and Development*, 11 (2), 152-164.

Lane, M. (2005). Public participation in Planning: an intellectual history. *Australian Geographer*, 36 (3), 283-299.

Legacy, C. (2017). Is there a crisis of participatory planning?. *Planning Theory*, 16(4), 425-442.

Paddison, R. (2009), Some reflections on the limitations to public participation in the post-political city, *L'Espace Politique* [Online], 8 (2), http://journals.openedition.org/espacepolitique/1393, accessed 7.7.2018.

Papagiannakis, A. and Vitopoulou, A. (2015). An urban strategy in time of crisis: Mobility management and low-cost public space design. *Spatium*, 33, 1-7.

Πετροπούλου, Χρ./Petropoulou, Ch., Βιτοπούλου, Α./Vitopoulou, A., και Τσαβδάρογλου, Χ./Tsavdaroglou, Ch. (2016). Εισαγωγή/Introduction. Στο Χρ. Πετροπούλου/Ch. Petropoulou, Α. Βιτοπούλου/A. Vitopoulou, Χ. Τσαβδάρογλου/Ch. Tsavdaroglou (eds), *Κοινωνικά κινήματα πόλης και περιφέρειας/Urban and regional social movements* (σελ. 13-64). Θεσσαλονίκη/Thessaloniki: Ερευνητική Ομάδα Αόρατες Πόλεις/Research Group Invisible Cities.

Petropoulou, C. (2011). *Développement urbain et écopaysages urbains. Une étude sur les quartiers de Mexico et d'Athènes*. Paris: L'Harmattan.

Petropoulou, C. (2014). Crisis, right to the city movements and the question of spontaneity: Athens and Mexico City. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 18 (4-5), 563-572.

Σπυράτος, Σ. (2010). *Συμμετοχικός σχεδιασμός και η συμβολή των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών.* Διπλωματική εργασία. Βόλος: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πολυτεχνικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Σταθακόπουλος, Π. (1988). *Συμμετοχικές διαδικασίες και πολεοδομία – Μορφές και βαθμοί συμμετοχής*. Θεσσαλονίκη: Δελούσης.

Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies,* 42 (11), 1991-2006.

Swyngedouw, E. (2007). Impossible "sustainability" and the postpolitical condition. In R. Krueger and D. Gibbs (eds.), *The sustainable development paradox: Urban political economy in the United States and Europe* (pp.13-40)**.** New York and London: The Guilford Press.

Thorpe, A. (2017). Rethinking participation, rethinking planning. *Planning theory and Practice*, 18 (4), 566-582.

Vaiou, D. and Kalantides, A. (2016). Practices of Collective Action and Solidarity: Reconfigurations of the Public Space in Crisis-Ridden Athens, Greece. *Journal of Housing and the Built Environment*, 31, 457-470.

Vitopoulou, A. and Yiannakou, A. (2018, in print). Public land policy and urban planning in Greece: diachronic continuities and abrupt reversals in a context of crisis. *European Urban and Regional Studies*.

Χριστοφιλόπουλος, Δ.Γ. (1987). Συμμετοχή των πολιτών στον πολεοδομικό σχεδιασμό. Μία κοινωνικοπολιτική προσέγγιση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 67, 136-177.

Χρηστάκη, Α. (2011). *Η συμμετοχή στο σχεδιασμό: θεωρητικές προσεγγίσεις και πρακτικές*. Ερευνητική εργασία (επιβλ.: Α. Βιτοπούλου). Θεσσαλονίκη: Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ.

Wassenhoven, L. (2008). Territorial governance, participation, cooperation and partnership: a matter of national culture?. *Boletín de la A.G.E.*, 46, 53-76.

7

Μετα-ανάλυση της σχέσης «χρήση και ταυτότητες του δημόσιου χώρου»

Καλλισθένη Αβδελίδη, Ευθαλία Μάσσου

7.1 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία επαναφέρει το ζήτημα της κοινωνικής μίξης αναφορικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού και τις αλλαγές που αυτές επιφέρουν στον αστικό χώρο, με νέα μεθοδολογική προσέγγιση. Εφαρμόζει τη στατιστική μέθοδο της μετα-ανάλυσης για να προσεγγίσει τη σχέση «χρήση και ταυτότητες» του δημόσιου χώρου και εξετάζει τον συσχετισμό των χαρακτηριστικών των χρηστών με τις αντιληπτικές κατηγορίες με τις οποίες ταυτίζεται γενικότερα ένας αστικός ανοιχτός δημόσιος χώρος.

Με αρχική ιδέα ότι η θεώρηση του αστικού σχεδιασμού, της αστικής ανάπτυξης και της επίδρασής τους στην κοινωνία της σύγχρονης πόλης άπτεται περισσότερων ερευνητικών πεδίων και εννοιολογικών ενοτήτων που χρήζουν ποιοτικής και ποσοτικής εκτίμησης και σύνθεσης, υιοθετείται η παραδοχή της πολυδιάστατης φύσης των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Η θεματολογία του έργου καθόρισε τη σύνθετη μεθοδολογική προσέγγιση που έπρεπε να ακολουθηθεί τόσο στο στάδιο της ποιοτικής εκτίμησής τους, όσο και στο στάδιο της σύνθεσης δεδομένων σχετικά με την ποσοτική εκτίμησή τους. Κρίθηκε απαραίτητη η διεξαγωγή των επιμέρους εργασιών που παρουσιάζονται στα προηγούμενα κεφάλαια, καθώς αυτές αναφέρονται σε διαφορετικές διαστάσεις των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού και του σχεδιασμού βιώσιμης ανάπτυξης των πόλεων. Οι εργασίες επιδιώκουν την ανάδειξη της συνθετότητας των κοινωνικών επιπτώσεων όπως και η ποιοτική και ποσοτική εκτίμηση της ισχύος τους και των συσχετισμών τους με πληθυσμιακά και χωρικά δεδομένα. Οι διαφορετικές προσεγγίσεις τους αναφέρονται σε διαφορετικές ομάδες ενδιαφέροντος, συμβαδίζοντας με τις ειδικότερες ερευνητικές τους υποθέσεις. Οι μεθοδολογίες ανάλυσης και οι επιτόπιες καταγραφές που συνοδεύουν τις επιμέρους αυτές εργασίες αποσκοπούν στην πιο εξειδικευμένη, από τη μια πλευρά, και διεπιστημονική, από την άλλη, διερεύνηση του πεδίου των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού. Απώτερος σκοπός της διερεύνησης είναι η επεξεργασία συνόλου μεθοδολογιών και εργαλείων που επιτρέπουν τη διαπίστωση και

την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεων, στο πλαίσιο της εφαρμογής προγραμμάτων αστικής πολιτικής και επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού.

Η παρούσα εργασία προβαίνει στη σύνθεση μεμονωμένων ερευνών, οι οποίες συναντήθηκαν στη σχετική βιβλιογραφία και επιλέχθηκαν με συστηματική ανασκόπηση, αναφορικά με τη θεματολογία που ενδιαφέρει το έργο. Τους κύριους άξονες της θεματολογίας αυτής συνιστούν η κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, οι κοινωνικές τους επιπτώσεις και η κοινωνική μίξη στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον και στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξής του. Ειδικότερα, η κοινωνική μίξη εξετάστηκε στο έργο σε σχέση με τα κοινωνικά-πληθυσμιακά σύνολα που αναφέρονται στο χώρο αστικής επέμβασης ή στη γύρω αστική περιοχή που τον περιλαμβάνει. Για τα δύο διαφορετικά αυτά επίπεδα αναφοράς, χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικού τύπου δεδομένα και διαφορετικές μεθοδολογίες ανάλυσης.

Η προσέγγιση της παρούσας εργασίας γίνεται μέσω μετα-ανάλυσης. Η μαθηματική αυτή προσέγγιση αξιολόγησης, σύνθεσης ποσοτικών αποτελεσμάτων προηγούμενα δημοσιευμένων ερευνών και εναρμόνισης με την προαναφερόμενη θεματολογία, στοχεύει στην εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων. Για την κατάρτιση των συνολικών συμπερασμάτων, διερευνάται ο βαθμός ετερογένειας μεταξύ των επιλεγμένων με τη συστηματική ανασκόπηση ερευνών. Η παρούσα εργασία επεδίωξε τα συνολικά συμπεράσματα να διαμορφώσουν το αποτέλεσμα μιας εφαρμογής εναρμόνισης των επιλεγμένων μεμονωμένων ερευνών, στο πλαίσιο που υπηρετεί το αντικείμενο και τη θεματολογία του έργου. Η εφαρμογή δύναται να συμβάλλει όχι μόνο στο αντικείμενο του έργου αλλά και στη γενικότερη σχετική βιβλιογραφία καθώς, σύμφωνα με όσα γνωρίζουμε, πρόκειται για μια πρώιμη εφαρμογή αυτού του είδους σε αυτό το επιστημονικό πεδίο.

Η απόπειρα εφαρμογής της μετα-ανάλυσης σε αυτό το πεδίο αποδεικνύεται ένα εγχείρημα που, εξαρχής, έδειξε ότι χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Ο κοινός παρανομαστής για πολλούς εξειδικευμένους τομείς των σύγχρονων συνθηκών παραγωγής επιστημονικής και τεχνικής γνώσης είναι η ανάγκη ελέγχου και αξιολόγησης συνόλων αποτελεσμάτων εξειδικευμένων εμπειρικών ερευνών ανεξάρτητων μεταξύ τους, που ωστόσο αναφέρονται σε ένα ίδιο πεδίο έρευνας και που επικεντρώνονται στα ίδια ζητήματα (Pang et al., 2014, Μπαλούρδος και Τσίγκανου, 2013). Ωστόσο, η εφαρμογή των σχετικών τεχνικών που υπηρετούν αυτή την ανάγκη δεν είναι πάντοτε υλοποιήσιμη, καθώς εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από τη φύση των ζητημάτων που μελετούνται. Στο επιστημονικό πεδίο που μας ενδιαφέρει, η εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης αντιμετωπίζει το πρόβλημα της εύρεσης ομόλογων ποσοτικών δεδομένων, όπως υπάρχουν κυρίως στις εφαρμοσμένες επιστήμες και τα οποία να μπορούν να συνδυαστούν και να καθιστούν τεχνικά δυνατή την εφαρμογή της στατιστικής τεχνικής μετα-ανάλυσης, με μεγαλύτερη ευχέρεια.[1] Η βιβλιογραφική ανασκόπηση, που πραγματοποιήθη-

1. Κοινός τόπος πολλών κειμένων που ασχολούνται με τη μέθοδο της μετα-ανάλυσης είναι η εισαγωγική αναφορά στον αρχικό προσδιορισμό και στην ιστορική αναδρομή της μεθόδου. Σύμφωνα με τα κείμενα που εξετάστηκαν θα σημειώσουμε και εμείς με τη σειρά μας τα

κε αρχικά, κατέδειξε τη δυσχέρεια εύρεσης εμπειρικών ερευνών με πρωτογενή δεδομένα και μετρήσεις, οι οποίες να συμπίπτουν θεματικά και μεθοδολογικά μεταξύ τους, όπως και με το αντικείμενο του έργου. Στο πλαίσιο αυτό, αποδείχτηκε σημαντικός ο εννοιολογικός προσδιορισμός των ζητημάτων μελέτης και μετα-ανάλυσης και του προβλήματος προς επίλυση μέσω μετα-ανάλυσης όπως και καθοριστικής σημασίας, η ύπαρξη κατάλληλων δεδομένων.

Το εγχείρημα αφορά επιτόπιες έρευνες. Στην περίπτωση του έργου για το οποίο γίνεται λόγος εδώ, εκπονήθηκαν προσαρμοσμένες ποιοτικές και ποσοτικές μεθοδολογίες έρευνας, ανάλυσης, και μελετών περίπτωσης του έργου,[2] ώστε να εξεταστούν τα συμπληρωματικά πεδία που αφορούν τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού στην Αθήνα, την αστική ανάπτυξη και τις κοινωνικές επιπτώσεις σχετικά με αυτές τις επεμβάσεις. Επιμέρους στόχος ήταν η συγκρότηση ενός σώματος εμπειρικών δεδομένων στα οποία η εφαρμογή μετα-ανάλυσης συνεισφέρει με συμπεράσματα, καθώς η διαδικασία αυτή επιτρέπει την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και άλλων επιλεγμένων μεμονωμένων ερευνών, όπως και την πιο αξιόπιστη γενίκευσή τους. Τα συμπεράσματα που παρέχονται από την παρούσα εργασία αφορούν στα κοινωνικά/πληθυσμιακά σύνολα αναφοράς για δημόσιους χώρους αστικών επεμβάσεων.

Στο έργο επιδιώχθηκε η εναρμόνιση των δεδομένων ανάλυσης αναφορικά με δύο κεντρικές έννοιες, αυτή της κοινωνικής μίξης και αυτή της αστικής λειτουργίας ενός δημόσιου χώρου. Η κοινωνική μίξη απασχόλησε ειδικότερα τα Κεφάλαιο 2, 6 και 7. Ο προσδιορισμός των περιεχομένων για το χαρακτηρισμό της και ο τρόπος μέτρησης του βαθμού της εξαρτάται από τα κριτήρια επιλογής των μεταβλητών και των πρωτογενών ή δευτερογενών δεδομένων που χρησιμοποιούνται. Επιλέχτηκε η κοινωνική μίξη να προσδιοριστεί κοινωνικο-δημογραφικά σε σύνδεση με τη γενικότερη έννοια της κοινωνικής ετερογένειας ως καθοριστικού στοιχείου της αστικότητας και του σύγχρονου αστικού τρόπου ζωής και σε σχέση με τον κοινόχρηστο και ελεύθερο χαρακτήρα του δημόσιου χώρου. Η διαδικασία μετα-ανάλυσης εστίασε στις βασικές δημογραφικές μεταβλητές που χαρακτηρίζουν ένα πληθυσμιακό σύνολο (βλ. παρακάτω 7.1.1.2). Η αστική λειτουργία ενός δημόσιου χώρου εξετάστηκε, στο πλαίσιο της ανάλυσης των πρωτογενών δεδομένων έρευνας πεδίου σχετικά με συγκεκριμένους δημόσιους χώρους, βάσει της

ακόλουθα. Ο όρος της μετα-ανάλυσης φαίνεται ότι εισήχθηκε από τον αμερικανό στατιστικό και ερευνητή σε θέματα εκπαιδευτικής ψυχολογίας και κοινωνικών επιστημών Gene Glass το 1976 στην προεδρική ομιλία του σχετικά με τις μελέτες της ψυχοθεραπείας στην Αμερικανική Ένωση Εκπαιδευτικής Έρευνας. Η θέση του Glass αφορούσε τη βιβλιογραφική ανασκόπηση η οποία κατά αυτόν θα πρέπει να είναι συστηματική και να αποτελεί πρωτογενής έρευνα με ερμηνευτική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των επιμέρους μελετών στο πλαίσιο των κατανομών των ευρημάτων τους που εν μέρει καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά της μελέτης και εν μέρει τυχαία (Bangert-Drowns and Rudner, 1991). Έκτοτε αναπτύχθηκε ένας τομέας σχετικός με τις μετα-αναλυτικές προσεγγίσεις οι οποίες στοχεύουν στον έλεγχο των ευρυμάτων κυρίως στους δύο τομείς της ιατρικής και της οικονομετρίας.

2. Οι μελέτες περιπτώσεις του έργου αφορούν δημόσιους χώρους αναδιαμορφωμένους με επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού (βλ. Πίνακα 1-1 έως 1-5).

ποσοτικοποιημένης περιγραφής της (βλ. 6.3.1). Η περιγραφή αυτή εναρμονίζεται με τα αποτελέσματα των προγενέστερων ερευνητικών έργων που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία (βλ. Πίνακα 7-5) όπως και με το κομμάτι της μεθοδολογίας που αφορά τις μεταβλητές αστικού δημόσιου χώρου και του σχεδιασμού του (βλ. Πίνακα 7-6).

Με άλλα λόγια, η κύρια ιδέα πίσω από την όλη διερεύνηση αφορά στη σύνδεση της αστικότητας του δημόσιου χώρου και της αναδιαμόρφωσής του με την κοινωνική σύνθεση του μόνιμου πληθυσμού της γύρω περιοχής, της περιοχής δηλαδή που τον περιβάλλει και τον περιλαμβάνει, με στόχο την εξασφάλιση της ετερογένειας. Το πληθυσμιακό σύνολο, κατά πρώτο λόγο, των κατοίκων της γύρω περιοχής του χώρου επέμβασης συμμετέχει στην καθημερινότητά του με τον τρόπο ή τους τρόπους που χρησιμοποιεί το χώρο, συχνάζοντας ή μη, επιλέγοντας ή μη ορισμένες δραστηριότητες. Η συμμετοχή αυτή ποικίλλει τόσο σε βαθμό όσο και σε περιεχόμενα, και προσδίδει στο χώρο συγκεκριμένες σημασίες αστικότητας που σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τον καθημερινό ρυθμό ζωής των πολιτών. Πρόσθετες σημασίες αστικότητας με διαφορετικές συμβολικές, λειτουργικές, οικονομικές, πολιτικές, πολιτιστικές κ.τ.λ. αξίες, συνδέονται με την έλξη που ο χώρος αυτός ασκεί ευρύτερα στην πόλη ώστε οι κάτοικοι και οι επισκέπτες της πόλης, μη-κάτοικοι απαραίτητα της γύρω περιοχής του, να τον επισκέπτονται και να τον χρησιμοποιούν. Δημιουργείται έτσι το καθημερινό και περιστασιακό κοινό του δημόσιου χώρου.

Για τη διαμόρφωση του πλαισίου της μετα-ανάλυσης, ακολουθούνται οι επισημάνσεις της επόμενης ενότητας και λαμβάνονται υπόψη τα διαθέσιμα ποσοτικά δεδομένα και η καταλληλότητά τους. Στη βάση αυτή, επιδιώκεται η σύνθεση των επιλεγμένων δεδομένων για την αξιόπιστη εξαγωγή συμπερασμάτων από αυτά.

7.1.1 Προσδιορισμός του προβλήματος προς επίλυση μέσω μετα-ανάλυσης

Αναζήτηση των ομάδων «στόχου» και «ελέγχου»

Α. Εξ ορισμού η μετα-ανάλυση είναι μια στατιστική διαδικασία η οποία εστιάζει στη σύνθεση αποτελεσμάτων που έχουν αποκτηθεί από προηγούμενα δημοσιευμένες έρευνες οι οποίες έχουν επιλεγεί με συγκεκριμένα κριτήρια ώστε να διαμορφώσουν τις μονάδες προς ανάλυση της συγκεκριμένης μεθοδολογίας. Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης θεωρείται ότι είναι πιο αξιόπιστα από αυτά των μεμονωμένων ερευνών τα οποία πολλές φορές οδηγούν σε μεροληπτικές γενικεύσεις. Χαρακτηριστικό της διαδικασίας αυτής είναι πως δεν βασίζεται στη διεξαγωγή έρευνας ώστε να λύσει το πρόβλημα που καλείται να προσεγγίσει, αλλά χρησιμοποιεί δευτερογενή δεδομένα που έχουν αποκτηθεί από ικανό αριθμό ποσοτικών ερευνών και τα οποία είτε είναι δημοσιευμένα και άμεσα προσβάσιμα στη βιβλιογραφία, είτε υπολογίζονται από τον ερευνητή που διεξάγει τη μετα-ανάλυση. Εντούτοις, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το ζήτημα της «προκατάληψης της δημοσιοποίησης», το οποίο, σύμφωνα με τον Δ. Μπαλούρδο και την Ι.Τσίγκανου, ενδέχεται

να σχετικοποιεί τα αποτελέσματα μιας μετα-ανάλυσης, καθώς οι δημοσιευμένες μελέτες και έρευνες σε ένα επιστημονικό πεδίο αποτελούν μόνον ένα μέρος του συνόλου αυτών (Μπαλούρδος και Τσίγκανου, 2013: 33). Έχει επισημανθεί και έχει μελετηθεί ήδη από τη δεκαετία του 1970 ότι οι δημοσιευμένες μελέτες και έρευνες είναι ένα προκατειλημμένο δείγμα αυτών που πραγματοποιούνται στην πραγματικότητα καθώς επιλέγονται προς δημοσιοποίηση στα εξειδικευμένα επιστημονικά περιοδικά αυτές που αναφέρονται σε σημαντικά αποτελέσματα και όχι αυτές που αναφέρονται σε μη σημαντικά αποτελέσματα. Έτσι θεωρείται ότι μεταξύ των δημοσιευμένων εργασιών ποσοστό μόνον 5% αναφέρονται σε μη σημαντικά αποτελέσματα, ενώ μεταξύ των εργασιών που βρίσκονται στα «συρτάρια» των ερευνητικών εργαστηρίων τα μη σημαντικά αποτελέσματα ανέρχονται σε 95% (Rosenthal, 1979: 638). Οι έρευνες αυτές που χρησιμοποιούνται στη μετα-ανάλυση θα πρέπει πρωταρχικά να έχουν ίδιο αντικείμενο μεταξύ τους, ώστε να είναι δυνατή η σύνθεσή τους και δευτερευόντως να ικανοποιούν μια σειρά κριτηρίων που διαμορφώνουν το προς μελέτη και επίλυση πρόβλημα.

Β. Η μετα-ανάλυση ως επιστημονική προσέγγιση θεωρείται ως το τελευταίο στάδιο των τυποποιημένων ανασκοπήσεων που διεξάγονται ώστε να αυξήσουν την αντικειμενικότητα ενός συνόλου επιστημονικών δημοσιευμάτων και των αποτελεσμάτων τους (Glass, 1976, Cornell and Mulrow, 1999, Cooper and Hedges, 1994). Ένα προκαταρκτικό στάδιο αυτής της επιδίωξης αποτελεί η αφηγηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, η οποία περιλαμβάνει, εκτός της αναζήτησης έγκυρων κειμένων και ηλεκτρονικές και χειρωνακτικές αναζητήσεις βάσεων δεδομένων. Ο στόχος αυτών των αναζητήσεων είναι η σύνθεση των θεωρητικών και εξειδικευμένων διερευνήσεων πάνω σε ένα θέμα ή ένα σύνολο ομόλογων θεμάτων. Το επόμενο στάδιο, και πρώτο στάδιο της μετα-ανάλυσης, είναι η συστηματική ανασκόπηση, η οποία καλύπτει τόσο βιβλιογραφικές συλλογές όσο και βάσεις δεδομένων που προκύπτουν από εξειδικευμένες μελέτες, χρησιμοποιεί πρωτότυπη μεθοδολογική προσέγγιση και στοχεύει στην εύρεση των καλύτερων αποδείξεων σχετικά με το εξεταζόμενο ερώτημα συγκεκριμένου προβλήματος. Η μετα-ανάλυση είναι το δεύτερο στάδιο της συστηματικής ανασκόπησης και βασίζεται στα ευρήματά της. Κατά κανόνα συνδυάζει περισσότερα ξεχωριστά σύνολα εμπειρικών παρατηρήσεων, τα οποία έχουν εκ των προτέρων αποτιμηθεί και επιλεγεί ώστε να αποτελέσουν ένα μεγαλύτερο σύνολο, επαρκές για να δώσει απαντήσεις τόσο για τα ευρήματα των επιμέρους συνόλων όσο και για την αποτίμηση της μεθοδολογίας της κάθε έρευνας αναφορικά με το εξεταζόμενο ζήτημα όπως και με το συμπέρασμα της μετα-ανάλυσης, διαδικασία η οποία παρουσιάζει πλεονεκτήματα (Πανάρετος και Ξεκαλάκη 2000). Η μετα-ανάλυση εξορισμού, λοιπόν, δύναται να βοηθήσει στη μελέτη μεταξύ των χαρακτηριστικών των επιλεγμένων ερευνών και στα αποτελέσματα των ερευνών. Έτσι, η μετα-ανάλυση προκύπτει ως ένα επόμενο βήμα μιας πολύ καλά οργανωμένης συστηματικής ανασκόπησης που διαμορφώνει το ευρύτερο βιβλιογραφικό πεδίο και επιδιώκει να συνθέσει, με μαθηματικό πια τρόπο, ποσοτικά αποτελέσματα μεμονωμένων ερευνών. Γι' αυτό και η μετα-ανάλυση αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως περιοχή της στατιστικής συμπερασματολογίας βασιζόμενη σε δευτερογενή δεδομένα. Η

μετα-ανάλυση χρησιμοποιεί το πλαίσιο και την λογική των ελέγχων υποθέσεων για την ανάπτυξή της (Πανάρετος και Ξεκαλάκη, 2000). Τα αποτελέσματα των πολλαπλών μελετών πάνω στο ίδιο αντικείμενο ή θέμα θα πρέπει να θεωρούνται ως ένα σύνθετο σύνολο δεδομένων που απαιτεί την ίδια μορφή λεπτομερούς στατιστικής ανάλυσης, όπως θα απαιτούσε οποιαδήποτε μελέτη που αναφέρεται σε ένα μεγάλο πλήθος παρατηρήσεων (Glass, 1976, Cooper and Hedges, 1994, Cornell and Mulrow, 1999, Πανάρετος και Ξεκαλάκη, 2000). Πρακτικά, η διαδικασία της μετα-ανάλυσης περιλαμβάνει πέντε διαδοχικά βήματα: το πρώτο αφορά την ερώτηση και την πρόταση υπόθεσης προς εξέταση με τη μετα-ανάλυση, το δεύτερο, την συστηματική ανασκόπηση, το τρίτο, την εξαγωγή δεδομένων από την κάθε έρευνα σε μορφή συγκρίσιμων μεγεθών, το τέταρτο την ομογενοποίηση των δεδομένων των διαφορετικών ερευνών και της τυποποίησης σύμφωνα με το βάρος του δείγματος της κάθε έρευνας, και το πέμπτο βήμα αφορά τις τελικές εκτιμήσεις του αποτελέσματος βάσει των κατάλληλων μοντέλων (Shorten and Shorten, 2013, St-Amand and Saint-Jacques, 2013).

Γ. Για την εύρεση και οργάνωση των δευτερογενών δεδομένων της μετα-ανάλυσης στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, απαιτήθηκε πρώτα από όλα ο καθορισμός του γενικότερου πλαισίου βιβλιογραφικής αναζήτησης, σύμφωνα με τους στόχους του έργου. Ο καθορισμός αυτός κρίθηκε αναγκαίος καθώς η έννοια των κοινωνικών επιπτώσεων περιλαμβάνει πλήθος επιπτώσεων που μπορούν να χαρακτηριστούν ως τέτοιες, είτε με τη στενότερη ή και μηχανιστική, είτε με την ευρύτερη έννοια του όρου. Καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία αυτού του πλαισίου αναζήτησης, έπαιξε η φύση των επεμβάσεων που απασχόλησαν το συγκεκριμένο έργο έτσι ώστε τα αποτελέσματα της μετα-ανάλυσης να είναι κατά το δυνατό συγκρίσιμα και ικανά να συνδυαστούν με εκείνα των άλλων εργασιών του έργου. Συγκεκριμένα, εδώ επιλέχτηκε το παράδειγμα των επεμβάσεων ήπιας αστικής ανάπλασης σε δημόσιους ανοιχτούς χώρους που αναδιαμορφώθηκαν κατά το πρόσφατο παρελθόν.

Πέρα από την έννοια των κοινωνικών επιπτώσεων που θα έπρεπε λοιπόν για τις ανάγκες του έργου να σχετίζεται με τις ίδιες διαστάσεις, σημαντικό στοιχείο αυτής της φάσης της έρευνας ήταν ο καθορισμός του κοινωνικού συνόλου που θα αποτελούσε την ομάδα-στόχο της μετα-ανάλυσης. Ο ορισμός αυτός έγινε λαμβάνοντας υπόψη τα πληθυσμιακά αλλά και τα χωρικά κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν στο σύνολο των εργασιών του έργου, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην πιο αξιόπιστη και έγκυρη εξαγωγή γενικών συμπερασμάτων για το σύνολο του έργου.[3] Πριν παρουσιαστεί αναλυτικά το πλαίσιο της μετα-ανάλυσης, επισημαίνεται πως τέτοιου τύπου έργα, δηλαδή έργα με μετρήσεις σχετικά με τις επιδράσεις των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, αναζητούνται κυρίως στο πλαίσιο ανεπτυγμένων αστικών περιβαλλόντων και χωρών ανταποκρινόμενα στον τρόπο ζωής και την ποιότητα ζωής των πολιτών τους και της κοινωνικής τους οργάνωσης, πράγμα που ενδεχομένως αποτελεί μια προκατειλημμένη προ-

3. Στο έργο χρησιμοποιήθηκε η εμπειρία προηγούμενων ερευνητικών έργων του ΕΚΚΕ (βλ. βιβλιογραφία).

ϋπόθεση της ύπαρξης της ετερογένειας και της κοινωνικής μίξης στον αστικό δημόσιο ανοιχτό χώρο.

Δ. Θέτοντας έτσι τους γενικούς άξονες του πλαισίου διεξαγωγής της μετα-ανάλυσης, οριοθετείται η επιστημονική περιοχή αναζήτησης των βιβλιογραφικών αναφορών για την συστηματική ανασκόπηση που προηγείται της μετα-ανάλυσης. Ωστόσο, για την εκτίμηση της κοινωνικής μίξης πριν και μετά τις αλλαγές στο δημόσιο αστικό χώρο που προκύπτουν με αστικές αναπλάσεις, θα πρέπει να αναζητηθούν οι πληθυσμιακές ομάδες στόχου και ελέγχου που είναι κατάλληλες για τη μετα-ανάλυση την οποία η εργασία αυτή εφαρμόζει.

Σε προηγούμενα κεφάλαια αναφερθήκαμε στις διαδικασίες αστικού σχεδιασμού, οι οποίες περιλαμβάνουν πολλές και διαφορετικές μορφές επεμβάσεων. Οι διαδικασίες αυτές αλλάζουν μέσα σε ένα πλαίσιο ρευστό με ιστορική εξέλιξη τόσο από την άποψη των επιστημονικών ορισμών και των θεσμικών ρυθμίσεων όσο και από την άποψη των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών και συγκυριακών πρακτικών σχεδιασμού και δόμησης του κάθε τόπου. Από την άλλη, μια μορφή αστικής επέμβασης διαφέρει από μια άλλη, ως προς τον συγκεκριμένο χώρο υλοποίησής της και τον τύπο του χώρου (ανοιχτός κοινόχρηστος, κλειστός δομημένος, τμήμα πόλης με μικτούς τύπους χώρων όπως και χρήσεων γης, πλατεία, δρόμος, πράσινος χώρος, σύμπλεγμα κατοικιών, κ.τ.λ.) αλλά και ως προς την αστική περιοχή εμβέλειας και επιρροής του αναδιαμορφωμένου ή υπό αναδιαμόρφωση χώρου. Η αστική ανάπτυξη μιας πόλης προφανώς εξαρτάται από πολλά και διαφορετικά σύνολα μικρών, μεσαίων και μεγάλων παρεμβάσεων που υλοποιούνται στον αστικό της ιστό. Η αστική πολιτική ενώνει, συχνά σε ένα ρητορικό επίπεδο, την αστική ανάπτυξη με την ανάπλαση. Ωστόσο, για τη μετα-ανάλυση πρόκειται για δύο διαφορετικές έννοιες για τις οποίες δεν είναι προφανές ότι το κοινωνικό σύνολο ενδιαφέροντος είναι ίδιο. Προκύπτουν διαφορές σε σχέση με την κλίμακα. Μια ανάπλαση αφορά κατά κανόνα σε ένα συγκεκριμένο τμήμα της πόλης. Ενώ η αστική ανάπτυξη συσχετίζεται με σύνολα επεμβάσεων σε περισσότερα τμήματα της πόλης. Οι επεμβάσεις αυτές εντάσσονται, με την σειρά τους, σε έναν ολοκληρωμένο προγραμματισμό ρυθμίσεων, οι οποίες αναφέρονται σε ολόκληρη την πόλη και μάλιστα στην ευρύτερη αστική περιοχή της με Χωροταξικά ή Ρυθμιστικά Σχέδια. Έτσι υποθέτουμε θεωρητικά ότι η γενική ομάδα αναφοράς προσδιορίζεται από το σύνολο των πολιτών και των επισκεπτών της πόλης.

Η υπόθεσή μας, λοιπόν, περιλαμβάνει τη γενική ομάδα αναφοράς για την πολιτική αστικής ανάπτυξης και ανάπλασης η οποία είναι ο αστικός πληθυσμός που συσχετίζεται με το χώρο της πόλης στον οποίο γίνονται οι επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού και τον αλλάζουν. Περιλαμβάνει όμως και το κοινωνικό σύνολο ειδικού ενδιαφέροντος που αποτελείται από ομάδες αστικού πληθυσμού οι οποίες δέχονται τις επιδράσεις των αλλαγών συγκεκριμένων χώρων. Οι ομάδες-δέκτες, που οι ατομικές και συλλογικές ανάγκες και προσδοκίες των μελών τους ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες ενός αστικού χώρου, εκφράζονται με τη χρήση ή τη μη χρήση του χώρου, σταθμίζοντας τις αλλαγές αναφορικά με την κατάσταση του χώρου πριν και μετά την επέμβαση αστικού σχεδιασμού.

Οι ομάδες δεκτών μπορεί να είναι κατά συνέπεια πολυάριθμες. Μέσα από αυτό το πρίσμα δεν μπορεί να διαμορφωθεί ένα γενικό πλαίσιο το οποίο να καλύπτει τις μελέτες αστικού σχεδιασμού και ανάπτυξης της σύγχρονης πόλης. Ωστόσο οι άμεσα ενδιαφερόμενοι της κάθε περίπτωσης επέμβασης και χώρου, θεωρητικά, συστήνουν ένα κοινωνικό σύνολο το οποίο δύναται να διερευνηθεί τόσο ως ειδική ομάδα (σε σχέση με το χώρο επέμβασης) όσο και με τα χαρακτηριστικά γενικού κοινού (ως αστικός πληθυσμός).[4] Ένα τέτοιο κοινωνικό σύνολο είναι οι κάτοικοι ή οι εργαζόμενοι ή οι επισκέπτες, οι οποίοι στην καθημερινότητά τους βρίσκονται σε άμεση σχέση με τον αναδιαμορφωμένο χώρο.

Στα ευρέως χρησιμοποιούμενα ιατρικά μοντέλα μετα-ανάλυσης, η ομάδα-στόχος μπορεί να διαφοροποιείται από την ομάδα-ελέγχου ως «πειραματική ομάδα». Στην περίπτωσή μας η «πειραματική ομάδα» είναι οι έχοντες την εμπειρία της επέμβασης μέσα από τη χρήση του χώρου πριν και μετά την επέμβαση. Δεν βρέθηκαν τέτοια δεδομένα, με στοιχεία δηλαδή εχόντων και μη εχόντων εμπειρίας μιας επέμβασης, κάτι το οποίο θα μπορούσε να επιτευχθεί με την «παρακολούθηση» των υποκειμένων πριν και μετά μια αστική επέμβαση. Η εργασία οδηγήθηκε στην εφαρμογή της μετα-ανάλυσης χρησιμοποιώντας μόνο έναν τύπο ομάδας, την ομάδα στόχο. Το πρόβλημα στο πλαίσιο του έργου εντοπίζεται σχετικά με δύο ομάδες στόχου, όπου η δεύτερη ομάδα διαφοροποιείται από την πρώτη με μια ιδιότητα μεθοδολογικής επιλογής που είναι ο τόπος κατοικίας (όχι στη γύρω περιοχή του χώρου επέμβασης αλλά σε άλλες περιοχές μεγαλύτερης απόστασης από αυτόν). Έτσι, το πρόβλημα προσδιορίζεται σε συνάφεια με τη μεθοδολογική επιλογή του έργου κατά την οποία δόθηκε έμφαση στην τοπική εμβέλεια της λειτουργίας των χώρων επέμβασης και οι δύο ομάδες στόχου αφορούν, η πρώτη, τους κατοίκους γύρω από το χώρο μελέτης και, η δεύτερη, τους κατοίκους άλλων περιοχών, μακριά από αυτόν. Έτσι, οι ομάδες ενδιαφέροντός μας για τη μετα-ανάλυση είναι οι κάτοικοι και οι μη κάτοικοι της γύρω περιοχής του χώρου επέμβασης (local / non local inhabitants).

Μεταβλητές σχετικές με την αστική λειτουργία του δημόσιου ανοιχτού χώρου

Η προσέγγιση της αστικής λειτουργίας ενός δημόσιου ανοιχτού χώρου, για την οποία έγινε λόγος στις ενότητες 1.1.2. και 6.3.1. σχετικά με την ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου, αναφέρθηκε στον τρόπο που οι χρήστες των χώρων, οι κάτοικοι της πόλης αλλά και οι σχεδιαστές και οι λειτουργοί λήψης αποφάσεων αντιλαμβάνονται έναν αστικό δημόσιο ανοιχτό χώρο. Για να εκφράσουν τις απόψεις τους για έναν συγκεκριμένο χώρο ή για να τον περιγράψουν και να τον αξιολογήσουν ή να εκτιμήσουν την σχέση τους με αυτόν ή ακόμη για να τον σχεδιάσουν, τον χαρακτηρίζουν ποικιλοτρόπως και σε

4. Για το ζήτημα του ορισμένου και γενικού κοινού αστικών χώρων, βλ. Αβδελίδη 2009: 154-155.

διαφορετικές κλίμακες θεώρησης: ως χωρική οντότητα, ως αστική περιοχή, ως τοπική ζωή του ίδιου του χώρου και της γύρω του περιοχής, ως υπηρεσίες, ως συγκεκριμένες δραστηριότητες και λειτουργίες που γίνονται ή δεν γίνονται εκεί, ως υποδομή και εξοπλισμός, συσχετίζοντάς τον με ατομικές ή συλλογικές κοινωνικο-οικονομικές ανάγκες και προσδοκίες, αναπαριστώντας τα χαρακτηριστικά του φυσικού τοπίου και άλλων συμβολικών αξιών, παρατηρώντας άτυπες-μη προδιαγραμμένες χρήσεις, νιώθοντας μαζί με το κοινό-χρήστη του χώρου, διά μέσου προσωπικών προτιμήσεων ή ενοχλήσεων για τη χρήση του χώρου και το κοινό του με αναφορά στο κοινωνικό, μορφωτικό και οικονομικό υπόβαθρο του κοινού κ.τ.λ. Ο αστικός σχεδιασμός επιδρά στις ιδιότητες ενός αστικού χώρου. Στο πλαίσιο προηγούμενων ερευνητικών έργων και στη βάση των εμπειρικών δεδομένων τους, κατηγοριοποιήθηκαν οι ιδιότητες αυτές ως αντιληπτικές «ταυτότητες» (Πίνακας 7-1) που συνάδουν με δραστηριότητες ή λόγους για τους οποίους οι χρήστες χρησιμοποιούν έναν συγκεκριμένο αστικό δημόσιο ανοιχτό χώρο, νιώθουν ή δεν νιώθουν άνετα σε αυτόν ή ενοχλούνται κατά τη χρήση του.

Πίνακας 7-1. *Οι ταυτότητες σύμφωνα με τις οποίες γίνεται αντιληπτός ο αστικός ανοιχτός δημόσιος χώρος*

[1]	Ο χώρος ως συνολική ενότητα
[2]	Η γύρω περιοχή
[3]	Η τοπική ζωή
[4]	Οι υπηρεσίες
[5]	Δραστηριότητες και λειτουργίες σχετικές με τη ψύχο-φυσιολογία του ατόμου
[6]	Κοινωνικές και οικονομικές δραστηριότητες και λειτουργίες του ατόμου
[7]	Ο τεχνητός χώρος
[8]	Ο φυσικός χώρος
[9]	Οι μη προδιαγεγραμμένες (άτυπες) χρήσεις
[10]	Το «κοινό»
[11]	Η συχνότητα χρήσης
[12]	Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά

Πηγή: K. Avdelidi, 2004: 43-46.

Τα παραπάνω προσδιόρισαν το πλαίσιο της μετα-ανάλυσης. Στη συνέχεια, διεξήχθησαν εργασίες προετοιμασίας για την εφαρμογή της διαδικασίας μετα-ανάλυσης:

› εύρεση των πρωτογενών δεδομένων σε κλειστά και ανοιχτά αρχεία δεδομένων,

› ομογενοποίηση των αρχείων των διαφορετικών ερευνών και των διαφορετικών entries ανά έρευνα και ανά μεταβλητή σε πρόγραμμα excel και

› τελική επανακωδικοποίηση των δεδομένων που επιλέχθηκε με δοκιμές. Τα

πρωτογενή δεδομένα των επιλεγμένων ερευνών, 8.384 entries για κάθε μία εκ των μεταβλητών-ερωτήσεων διαφορετικών ερωτηματολογίων ανά ερωτώμενο, οι οποίες αναφέρονται στην πραγματική τωρινή χρήση (α), στην άνεση ή μη άνεση κατά τη χρήση του χώρου (β) και στην ενόχληση κατά τη χρήση του χώρου (γ), επανακωδικοποιήθηκαν σε 12 κατηγορίες που αντιστοιχούν στις παραπάνω «ταυτότητες».

Η διαδικασία της προετοιμασίας ήταν πολύπλοκη και χρονοβόρα. Με στόχο την εξέταση των συντελεστών συσχέτισης πολλαπλών κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητές με τις αντιληπτικές «ταυτότητες», η κάθε μεταβλητή χρήζει εφαρμογής του προγράμματος μετα-ανάλυσης. Χρησιμοποιήθηκαν προγράμματα μετα-ανάλυσης ως open source software με ημερομηνία λήξης. Για τον λόγο αυτό, επιλέχθηκε η μετα-ανάλυση της παρούσας εργασίας να περιοριστεί και να εφαρμοστεί σε δύο εκ των πέντε προτεινόμενων κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών. Έτσι, από τις ακόλουθες αρχικές μεταβλητές, επιλέχθηκαν οι πρώτες δύο, το «φύλο [a]» και η «ηλικία [b]» (Πίνακα 7-2), ως οι πλέον γενικοί δείκτες κοινωνικής μίξης και αστικής ετερογένειας, αναφορικά βέβαια με την προϋπόθεση του κοινόχρηστου και ελεύθερου χαρακτήρα του αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου.[5]

Πίνακας 7-2. *Προτεινόμενες κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές για τη μετα-ανάλυση*

[a]	Φύλο (άνδρας, γυναίκα)
[b]	Ηλικία (παιδί, νέος, ενήλικας, ηλικιωμένος)
[c]	Εκπαίδευση (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια)
[d]	Καταγωγή (υπηκοότητα της χώρας, άλλη υπηκοότητα)
[e]	Απασχόληση (εργαζόμενος, μη εργαζόμενος, μαθητής/φοιτητής)

Έτσι, για τις δύο αυτές μεταβλητές εξετάστηκαν, μέσω μετα-ανάλυσης, οι συντελεστές συσχέτισής τους με τις προαναφερόμενες αντιληπτικές ταυτότητες του δημόσιου ανοιχτού χώρου και σύμφωνα με τις γενικότερες σημασίες ή παράμετρους της αστικής λειτουργίας του (Πίνακα 7-3).

---

5. Τα συμπεράσματα τα οποία προέκυψαν από τα ερευνητικά αποτελέσματα προηγούμενων έργων κατέδειξαν ότι τα χαρακτηριστικά των χρηστών των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων που μελετήθηκαν παραπέμπουν στο γενικό κοινό καθώς η χρήση τους γίνεται από ένα ευρύ κοινό: συχνάζουν άτομα των δύο φύλων, όλων των ηλικιών, διαφορετικών εθνοτικών προελεύσεων, με ή χωρίς συνοδεία, κάνοντας διάφορες δραστηριότητες, χωρίς προφανείς κοινωνικούς, πολιτισμικούς ή άλλους περιορισμούς (Αβδελίδη, 2007: 57). Η φυσική τάση για εξειδίκευση ή για ορισμό του κοινού ενός συγκεκριμένου χώρου προκύπτει με τη μορφολογική και χρηστική οριοθέτησή του και σύμφωνα με τις πολεοδομικές προδιαγραφές και τις επιλογές του αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού του (Αβδελίδη 2009: 171). Συγκεκριμένα, διεξήχθησαν δύο ποσοτικές έρευνες με παρατήρηση και με ερωτηματολόγιο και μία ποιοτική με μη δομημένες συνεντεύξεις με ελεύθερη συζήτηση στο πλαίσιο των έργων «Χρήση Φυσικών Χώρων της Αθήνας -1» και «Χρήση Φυσικών Χώρων της Αθήνας -2». Με τα δύο έργα αυτά, πραγματοποιήθηκαν επαναληπτικές έρευνες σε δεύτερο χρόνο, όπου κατά το ενδιάμεσο διάστημα, πραγματοποιήθηκαν ήπιες αναπλάσεις των χώρων.

Πίνακας 7-3. *Γενικές παράμετροι της αστικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου*

[A]	εντός του ιστού της πόλης
[B]	για την τοπική κοινοτική οργάνωση και λειτουργία
[C]	αναφορικά με την ανθρώπινη ψυχο-φυσιολογία και κοινωνικότητα
[D]	αναφορικά με τις τεχνητές και φυσικές ιδιότητες του χώρου σύμφωνα με τις προδιαγραφές αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού
[E]	αναφορικά με το προφίλ των χρηστών του χώρου

Πηγή: K. Avdelidi 2004: 43-46.

7.2 Ανασκόπηση ερευνών αναφορικά με την κοινωνική διάσταση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

7.2.1 Μεθοδολογία ανασκόπησης και ενέργειες για την επιλογή μελετών/ερευνών

Για τη διεξαγωγή της μετα-ανάλυσης πραγματοποιήθηκε αναζήτηση των σχετικών όρων τόσο μέσω μηχανών αναζήτησης για την εύρεση δημοσιευμένων ερευνών όσο και μέσω βάσεων δεδομένων για την εύρεση σχετικών αρχείων, σύμφωνα με μία σειρά λέξεων κλειδιά (Πίνακα 7-4).

Πίνακας 7-4. *Λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν στη συστηματική ανασκόπηση*

“social impact of urban design”,
“social impact urban space”,
“social effects of urban design”,
“social effect of urban space”,
“urban design”,
“urban intervention”,
“assessment of urban design interventions”,
“assessment of social impact”,
“social considerations of urban design”,
“use of open spaces”,
“field surveys addressed to users of public urban (open, renewaled) spaces”,
“needs/perceptions and urban space”,
“perception de l’espace urbain”,
“effets sociaux du réaménagement de l’espace de la ville”,
“impact social des projets urbains”,
«χρήση δημόσιων ανοιχτών χώρων»,
«κοινωνικές επιπτώσεις αστικής παρέμβασης»,
«κοινωνικά χαρακτηριστικά αστικών χώρων».

Εκτός της αναζήτησης μέσω των παραπάνω λέξεων-κλειδιών, η ύπαρξη ποσοτικών δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ως κριτήριο συμπερίληψης των ερευνών στη μετα-ανάλυση. Έτσι, το ενδιαφέρον στράφηκε σε έρευνες που πληρούσαν τα θεματικά κριτήρια σύμφωνα με τις παραπάνω λέξεις-κλειδιά και ταυτόχρονα περιείχαν ποσοτικοποιημένα ευρήματα που καθιστούσαν δυνατή την περαιτέρω επεξεργασία τους, πριν το τελικό στάδιο της μετα-ανάλυσης.

Βασικό πρόβλημα της βιβλιογραφικής αναζήτησης που ακολούθησε ήταν το γεγονός πως δεν υπάρχουν πιστοποιημένα εργαλεία που να χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών των αστικών χώρων, γεγονός που οδηγεί σε μεμονωμένα και αποσπασματικά εργαλεία τα οποία συναντήθηκαν στην πλειονότητα αυτών των ερευνών. Με άλλα λόγια, το γεγονός πως καθεμία από αυτές τις έρευνες χρησιμοποιούσε διαφορετικά εργαλεία μέτρησης, επικεντρωνόταν σε διαφορετικές διαστάσεις των κοινωνικών χαρακτηριστικών των αστικών χώρων και χρησιμοποιούσε διαφορετικές ομάδες στόχου και ομάδες ελέγχου, καθιστούσε πολλές από αυτές τις έρευνες μη συγκρίσιμες και ακατάλληλες για τη διεξαγωγή μετα-ανάλυσης στο επόμενο στάδιο.

Η αναζήτηση δημοσιευμένων ερευνών ή βάσεων δεδομένων που να ικανοποιούν το πλαίσιο αναζήτησης (βλ. Πίνακα 7-4), όπως αυτό περιγράφηκε, κατέληξε σε μια λίστα 39 ερευνών και βάσεων δεδομένων που πληρούσαν τα κριτήρια συμπερίληψης που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Από αυτές τις έρευνες, τελικά, 16 χρησιμοποιήθηκαν, οι οποίες βασίζονταν σε ερωτηματολόγια με ίδιες μεταβλητές και οι οποίες εφαρμόστηκαν το διάστημα 2001 - 2010 σε διαφορετικές περιοχές (της Ευρώπης εν προκειμένω). Ο Πίνακας 7-5 περιγράφει τα δεδομένα των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων των εξεταζόμενων στη μετα-ανάλυση έργων και ο Πίνακας 7-6 παρουσιάζει τις μεταβλητές και τις συσχετίσεις που επιλέχτηκαν για τη μετα-ανάλυση αναφορικά με τους χώρους αυτούς. Τα αποτελέσματα της μετα-ανάλυσης, σύμφωνα με τα προλεγόμενα της παρούσας εργασίας, στοχεύουν στην αποτίμηση των συσχετίσεων των επιλεγμένων κοινωνικο-δημογραφικών μεταβλητών με τις ενότητες-ταυτότητες των συγκεκριμένων χώρων που επιλέχτηκαν στο πλαίσιο των ερευνών. Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τις ταυτότητες αυτές, οι χώροι γίνονται αντιληπτοί τόσο από τους χρήστες τους όσο και από τους κατοίκους της γύρω περιοχής τους. Οι πληθυσμιακές ομάδες αυτές ενδιαφέρουν ειδικότερα τις εργασίες του έργου οι οποίες παρουσιάζονται εδώ (Κεφάλαιο 7) και στο Κεφάλαιο 2.

Το κύριο χαρακτηριστικό άλλων ερευνών που δε συμπεριλήφθηκαν στη μετα-ανάλυση και που χρησιμοποίησαν ποσοτικά δεδομένα για την αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων ήταν πως επικεντρώνονταν σε διαφορετικές κάθε φορά διαστάσεις που δεν επέτρεπαν την περαιτέρω σύνθεση και σύγκρισή τους. Καθώς για τις έρευνες που τελικά επιλέχθηκαν, ήταν διαθέσιμα τα πρωτογενή δεδομένα και όχι εκθέσεις ή άλλες δημοσιεύσεις με βάση στατιστικές αναλύσεις τους, ήταν δυνατός ο υπολογισμός των απαιτούμενων μεγεθών για την εφαρμογή της μετα-ανάλυσης με σχετική ευκολία.

Έτσι, από τα δεδομένα αυτά υπολογίστηκε αρχικά ο Pearson x2 συντελεστής συσχέτισης των μεταβλητών ενδιαφέροντος με τα κύρια δημογραφικά χαρακτη-

Πίνακας 7-5. Οι επιλεγμένες έρευνες για τη μετα-ανάλυση κατά χώρο έρευνας

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΕΥΝΩΝ						
ΧΩΡΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	**ΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ**	**ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΗ**	**ΤΥΠΟΣ ΧΩΡΟΥ**	**ΕΤΟΣ**	**ΠΛΗΘΟΣ**	**ΟΜΑΔΑ-ΣΤΟΧΟΣ**
Karaiskaki [1]	Athens Metropolitan Area [1]	commercial local centre – education [1]	Square Green Space (5)	2001 [1]	370	Users inside the space [1]
Alimos sea shore [2]	Athens Metropolitan Area [1]	leisure area of the metropolitan waterfront - sea shore - main metropolitan road - residences -commercial municipal centre [2]	Street Pedestrian (7)	2001 [1]	293	Users inside the space [1]
Makedonoma-hon [3]	Thessaloniki Old City Area [2]	commercial, services, political city centre -old city - historical monuments [3]	Square Green Space (5)	2001 [1]	1031	Users inside the space [1]
Kritis [4]	Thessaloniki City Area [3]	market, recreational local centre – residences [4]	Square Green Space (5)	2001 [1]	784	Users inside the space [1]
Place de la Gare [5]	Fribourg Central City Area [4]	transport, communication, services, commercial, financial city centre - me-dieval city tissue- 19e c city tissue [5]	Square Front Place (4)	2002 [2]	1041	Users inside the space [1]
Jardin de Pérolles [6]	Fribourg City Area [5]	residences - cultural, educational city centre - main commercial city street [6]	Green Space (1)	2002 [2]	888	Users inside the space [1]
Piazza Don Petazzi [7]	Milan Metropolitan Area [6]	commercial local centre - church – residences [7]	Square (3)	2001 [1]	458	Users inside the space [1]
Piazza IV Novembre [8]	Milan Metropolitan Area [6]	transport, communication, public offices local centre - main metropolitan axis [8]	Square (3)	2002 [2]	434	Users inside the space [1]
All Saints Passage [9]	Cambridge Old City Area [7]	commercial, historical city centre [9]	Green Space (1)	2002 [2]	458	Users inside the space [1]
Silver street [10]	Cambridge Old City Area [7]	traffic city knot - tourist area-- historical place [10]	Street Bridge (6)	2002 [2]	491	Users inside the space [1]
Peace Garden [11]	Sheffield Central City Area [8]	public offices, commercial, cultural city centre -main central city road [11]	Square Green Space (5)	2001 [1]	510	Users inside the space [1]
Barker's Pool [12]	Sheffield Central City Area [8]	commercial, cultural, historical, business city centre – residences [12]	Square (3)	2001 [1]	499	Users inside the space [1]
Bahnofsplatz [13]	Kassel Central City Area [9]	transport, traffic, communication, offices city centre - central urban knot [13]	Square Front Place (4)	2001 [1]	418	Users inside the space [1]
Florentiner Platz [14]	Kassel Central City Area [9]	commercial, business city centre -historical, tourist, gastronomic city centre [14]	Square (3)	2002 [2]	406	Users inside the space [1]
Ethnikos Kipos [15]	Athens Central City Area [10]	political country centre - historical 19e c city centre - business, cultural, commercial city centre - green spaces, archeological zone of the ancient city – residences [15]	Green Space Park (2)	2006 [3] 2010 [5]	151	Users inside the space [1]
Pedion Areos [16]	Athens Central City Area [10]	educational, cultural, judicial city centre - main arteries of the city – residences [16]	Green Space Park (2]	2007 [4]	152	Users inside the space [1]

Πηγή: Δεδομένα έργων RUROS 1-14, UNSA_1 15-16, UNSA_2 15-16. Επεξεργασία: Κ. Αβδελίδη, 2017

ριστικά, δηλαδή το φύλο και την ηλικία των ατόμων-χρηστών του χώρου μελέτης (και αστικής επέμβασης), για τις μεταβλητές που φαίνονται στον Πίνακα 7-2 με κωδικούς (α), (β) και (γ).

Πίνακας 7-6. *Πλαίσιο μετα-ανάλυσης*

ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΟΧΟΥ, ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ, ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ					
Κ-Δ ΜΕΤΑ-ΒΛΗΤΕΣ	ΦΥΛΟ [a]		ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ [b]		→ Καταγραφή των χρήσεων στον χώρο όταν οι χρήστες ερωτώνται για την:
ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΟΧΟΥ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΛΛΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΓΥΡΩ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΛΛΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	(α) ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ/ ΤΩΡΙΝΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ (β) ΑΝΕΣΗ/ΜΗ ΑΝΕΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ (γ) ΕΝΟΧΛΗΣΗ ΚΑΤΆ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ	Το φύλο του κατοίκου της γύρω περιοχής ως προς την ταυτότητα του χώρου	Το φύλο του κατοίκου άλλης περιοχής ως προς την ταυτότητα του χώρου	Η ηλικιακή ομάδα του κατοίκου της γύρω περιοχής ως προς την ταυτότητα του χώρου	Η ηλικιακή ομάδα του κατοίκου άλλης περιοχής ως προς την ταυτότητα του χώρου	→ Κατηγοριοποίηση των entries κατά: ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ του χώρου: [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], [12] → Ταξινόμηση των ταυτοτήτων κατά τις ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΥΣ αστικής λειτουργίας του χώρου : [A], [B], [C], [D]

Στο στάδιο της μετα-ανάλυσης, ο έλεγχος της ετερογένειας που διέπει τις εξεταζόμενες έρευνες εξετάστηκε μέσω του στατιστικού Cohran' s Q που χρησιμοποιείται σε τέτοιες εφαρμογές της μετα-ανάλυσης, αλλά και του δείκτη ασυνέχειας (inconsistency index) I2 ο οποίος περιγράφει το ποσοστό της συνολικής διακύμανσης μεταξύ των μελετών που ερευνώνται και το οποίο οφείλεται σε ετερογένεια που υποβόσκει παρά σε τύχη. Για το στατιστικό Q είναι γνωστό από τη βιβλιογραφία ότι έχει χαμηλή ισχύ στην περίπτωση που συντίθενται λίγες μελέτες ενώ αντίθετα έχει υπερεκτιμημένη ισχύ όταν συντίθενται πολλές μελέτες. Για την αξιολόγηση της ετερογένειας μέσω αυτού του στατιστικού, χρησιμοποιήθηκε η προτεινόμενη από τη βιβλιογραφία μεθοδολογία, σύμφωνα με την οποία τιμές μικρότερες από 0.10 για την p-τιμή που συνοδεύει το στατιστικό Q, ερμηνεύονται ως ένδειξη στατιστικά σημαντικής ετερογένειας (Higgins κ.ά., 2003). Από την άλλη, το στατιστικό I2, που υπολογίζεται ως I2 = 100% x (Q - df)/Q, με Q, το στατιστικό του Cochran για την ετερογένεια που αναφέρθηκε νωρίτερα, και df τους βαθμούς ελευθερίας, είναι, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία ασταθές στην περίπτωση που συντίθενται λίγες μελέτες. Οι τιμές του κυμαίνονται μεταξύ 0% και 100%, με την τιμή 0% να εκφράζει τη μη ύπαρξη ετερογένειας και τιμές μεγαλύτερες από 50% να εκφράζουν την ύπαρξη ετερογένειας η οποία αυξάνεται όσο αυξάνεται και το ποσοστό αυτό. Το στατιστικό I2 παρουσιάζει ένα σημαντικό

πλεονέκτημα έναντι άλλων στατιστικών μεγεθών που έχουν χρησιμοποιηθεί για την εκτίμηση της ετερογένειας, καθώς επηρεάζεται λιγότερο από το πλήθος των μελετών που χρησιμοποιούνται στη μετα-ανάλυση σε σχέση με άλλα στατιστικά μεγέθη του είδους του. Στις περιπτώσεις λοιπόν που υφίσταται ετερογένεια, η γενίκευση των αποτελεσμάτων πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή.

Για τη σύνθεση των μελετών χρησιμοποιήθηκαν μοντέλα τυχαίων επιδράσεων (random effects models) καθώς κρίθηκε πως η επίδραση κάθε επέμβασης δεν παραμένει σταθερή μεταξύ των πληθυσμών που μελετώνται, αλλά αντίθετα διαφοροποιείται, όχι μόνο από τύχη, αλλά και από άλλους παράγοντες. Η προσέγγιση αυτή, που είναι διαφορετική από την προσέγγιση σταθερών επιδράσεων (fixed effects), σύμφωνα με την οποία οι μελέτες διαφοροποιούνται μόνο εξαιτίας της τύχης, προσδίδει μεγαλύτερο βάρος στις μελέτες μικρού μεγέθους ενώ στις περιπτώσεις μεγάλης ετερογένειας, καταλήγει σε μεγαλύτερα διαστήματα εμπιστοσύνης, συγκριτικά με τα αυστηρότερα διαστήματα εμπιστοσύνης της προσέγγισης σταθερών επιδράσεων.

Για την στατιστική επεξεργασία και τη μετα-ανάλυση, χρησιμοποιήθηκαν τα στατιστικά πακέτα IBM SPSS Statistics v.20 και MedCalc Statistical Software version 16.4.3 (MedCalc Software bvba, Ostend, Belgium; https://www.medcalc.org, 2016).

7.2.2 Αποτελέσματα μετα-ανάλυσης

Στην Τελική Έκθεση Έργου, μία σειρά 34 πινάκων παρουσιάζουν διεξοδικά τα αποτελέσματα της μετα-ανάλυσης λαμβάνοντας κάθε φορά υπόψη μια από τις προαναφερόμενες μεταβλητές ενδιαφέροντος που είναι οι εξής:

- Οι δραστηριότητες για τις οποίες βρίσκονται εκεί οι ερωτώμενοι (κάτοικοι ή μη κάτοικοι της γύρω περιοχής του υπό μελέτη χώρου επέμβασης και χρήστες του): **«Πραγματική/Τωρινή Χρήση του Χώρου» (α),**
- Οι λόγοι για τους οποίους οι ερωτώμενοι αισθάνονται ή δεν αισθάνονται άνετα όταν χρησιμοποιούν το χώρο: **«Άνεση/Μη άνεση κατά τη Χρήση του Χώρου» (β)**
- Οι λόγοι για τους οποίους ο χώρος δεν είναι αρεστός: **«Ενόχληση κατά τη Χρήση του Χώρου» (γ).**

Η μαθηματική επεξεργασία και η κατασκευή των πινάκων της μετα-ανάλυσης έγινε από την Ε. Μάσσου (βλ. Αβδελίδη και Μάσσου, 2017: 286-307). Ο κάθε πίνακας συμπεριλαμβάνει τα στοιχεία των επιλεγμένων ερευνών που ικανοποιούν τα κριτήρια εξέτασης της συγκεκριμένης συσχέτισης, τα αναλυτικά αποτελέσματα σχετικά με τον δείκτη ασυνέχειας και του στατιστικού ετερογένειας ανά έρευνα όπως και συνολικά για τις διακρινόμενες έρευνες, όπως και τα γραφήματα αναπαράστασης του συντελεστή συσχέτισης τόσο για την κατηγορία των «κατοίκων της γύρω περιοχής του χώρου επέμβασης» όσο και για την κατηγορία των «κατοίκων άλλης περιοχής».

Έτσι, για κάθε έρευνα με διαθέσιμα σχετικά στοιχεία, δίνεται ο συντελεστής συσχέτισης της υπό εξέταση μεταβλητής με το φύλο και στη συνέχεια με την ηλικία του ερωτώμενου και το αντίστοιχο διάστημα εμπιστοσύνης (95% CI). Στη γραμμή total (random effects) δίνεται ο συνολικός συντελεστής συσχέτισης, ακολουθώντας τη μεθοδολογία τυχαίων επιδράσεων, ενώ στη γραμμή total (fixed effects) δίνεται το αντίστοιχο μέγεθος για την περίπτωση των σταθερών επιδράσεων που διατηρήθηκε στον πίνακα για λόγους σύγκρισης των δύο προσεγγίσεων.

Στις περιπτώσεις που η p- τιμή του στατιστικού Q ήταν μεγαλύτερη από 0.10 και η τιμή του I2 μεγαλύτερη από 50% υπήρξαν σοβαρές ενδείξεις πως μεταξύ των ερευνών υπήρχε στατιστικά σημαντική ετερογένεια η οποία μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους όπως η επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα και το είδος του χώρου και της παρέμβασης.

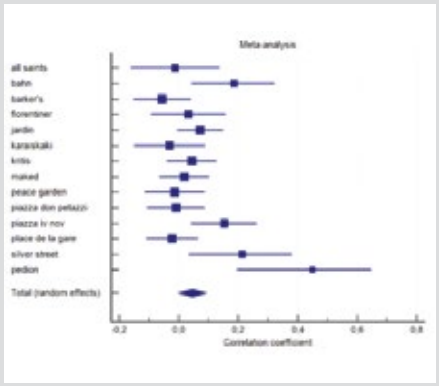
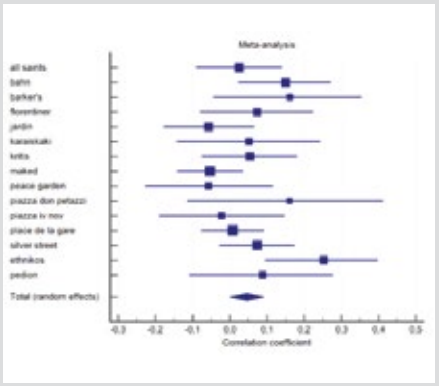
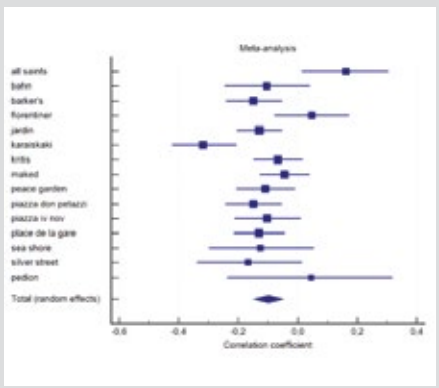
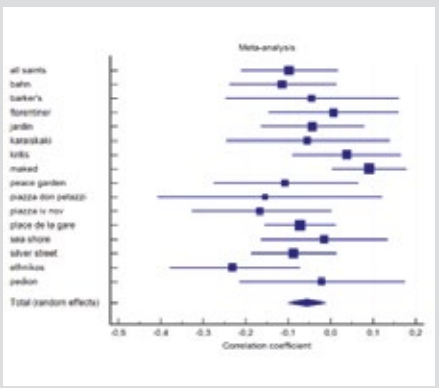
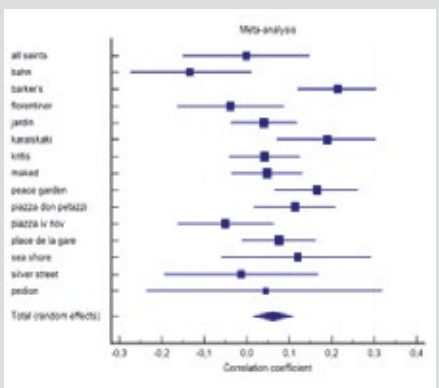
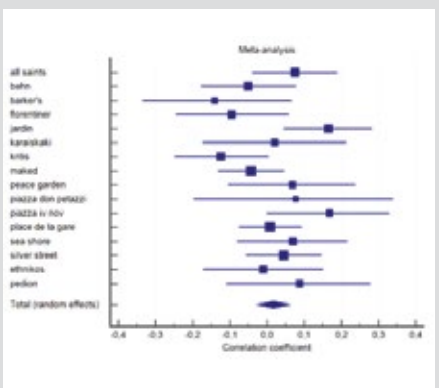
Πίνακας 7-7. *Συγκεντρωτικά αποτελέσματα των μετα-αναλύσεων*

Συσχετίσεις	**Κάτοικοι της γύρω περιοχής**		**Κάτοικοι άλλης περιοχής**	
	TOTAL (RANDOM EFFECTS)	**INCONSISTENCY INDEX**	**TOTAL (RANDOM EFFECTS)**	**INCONSISTENCY INDEX**
Πραγματική Χρήση του Χώρου (a)				
[1] - [a]	-0,0455	58,10 %	0,0455	35,22 %
[2] – [a]	-0,00700	0,00 %	-0,00659	0,00 %
[3] – [a]	-0,00875	33,28 %	-0,0186	3,25 %
[4] – [a]	0,0306	0,00 %	0,0379	0,00 %
[5] - [a]	-0,0983	63,03 %	-0,0563	33,15 %
[6] - [a]	0,0621	59,81 %	0,0176	35,93 %
[7] - [a]	-0,00501	57,19 %	-0,0145	0,00 %
[8] – [a]	0,0201	27,48 %	0,00364	0,00%
[9] – [a]				
[10] – [a]	-0,0115	59,70 %	0,0156	0,00 %
[11] – [a]				
[12] – [a]				
[1] - [b]	0,0174	68,55%	0,0316	40,03 %
[2] – [b]	-0,0145	0,00 %	-0,0135	0,00 %
[3] - [b]	0,0385	35,83 %	0,0315	54,35 %
[4] - [b]	-0,0359	0,00 %	0,0439	0,00 %
[5] - [b]	0,0482	83,72 %	-0,0460	67,41 %
[6] - [b]	-0,00156	81,14 %		
[7] - [b]	1,00	100,00 %	0,0503	81,87 %
[8] - [b]	0,0416	2,74 %	0,0530	26,81 %
[9] - [b]				
[10] – [b]	0,0335	43,43 %	-0,0159	40,72 %
[11] – [b]				
[12] – [b]				

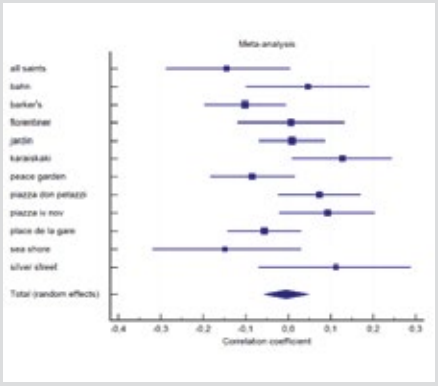
Άνεση/Μη άνεση κατά τη Χρήση του Χώρου (β)				
[Άνεση] – [a]	-0,00144	74,59 %	0,0332	10,57 %
[Άνεση] – [b]	0,0559	49,21 %	0,0355	0,00%
Ενόχληση κατά τη Χρήση του Χώρου (γ)				
[1] – [a]	-0,00612	5,14 %	0,0496	70,44 %
[2] – [a]	-0,0161	0,00 %	-0,0300	0,00 %
[3] – [a]				
[4] – [a]	0,0247	0,00 %	-0,0221	0,00 %
[5] – [a]	0,109	57,17 %	-0,0272	0,00 %
[6] – [a]				
[7] – [a]	0,0215	35,85 %	0,00830	14,43 %
[8] – [a]	0,00684	63,13 %	0,0354	0,00 %
[9] – [a]				
[10] – [a]	-0,0115	59,70 %	0,0156	0,00 %
[11] – [a]				
[12] – [a]				
[Τίποτα δεν ενοχλεί στο χώρο] - [a]	-0,121	0,00 %	-0,0756	73,83 %
[1] – [b]	-0,0201	58,42 %	0,00250	69,22 %
[2] – [b]	-0,0190	0,00 %	-0,0237	0,00 %
[3] – [b]				
[4] – [b]	-0,0251	54,26 %	0,0518	68,57 %
[5] – [b]				
[6] – [b]	0,0333	0,00 %	0,0490	0,00 %
[7] – [b]	-0,0179	47,91 %	-0,0159	38,52 %
[8] - [b]	-0,0164	34,65 %	-0,0630	34,65 %
[9] - [b]				
[10] – [b]	0,0335	43,43 %	-0,0159	40,72 %
[11] – [b]				
[12] – [b]				
[Τίποτα δεν ενοχλεί στο χώρο] - [b]	0,0559	49,21 %	0,0355	0,00 %

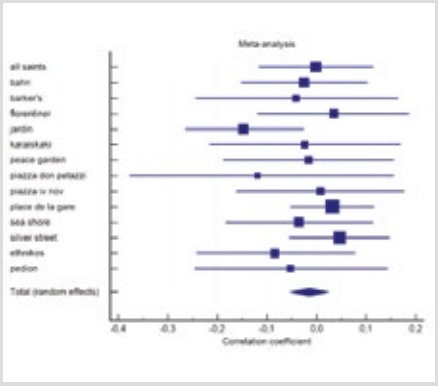
Οι Πίνακες 7-7 και 7-8 παρουσιάζουν συνοπτικά τα αποτελέσματα της μετα-ανάλυσης κατά τις μεταβλητές των ερωτήσεων (α), (β) και (γ). Ο πρώτος πίνακας περιλαμβάνει τον πλήρη κατάλογο των συσχετίσεων που εξετάστηκαν με μετα-ανάλυση και στον οποίο αναφέρονται οι συνολικές τιμές των τυχαίων επιδράσεων (Total random effects) και του δείκτη ασυνέχειας (Incosistency index). Ενώ για ορισμένες ενδεικτικές συσχετίσεις, εισήχθησαν τα γραφήματα μετα-ανάλυσης για τις δύο περιπτώσεις των ομάδων στόχων, αυτή των κατοίκων της γύρω περιοχής όπως και αυτή των κατοίκων άλλων περιοχών. Σημειώνεται ότι για να δει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης τα λεπτομερή αποτελέσματα θα πρέπει να ανατρέξει στους Πίνακες 64-97 της Τελικής Έκθεσης Έργου (Αβδελίδη και Μάσσου, 2017: 286-307).

Πίνακας 7-8. *Τα γραφήματα των αποτελεσμάτων των μετα-αναλύσεων για ενδεικτικά παραδείγματα συσχετίσεων*

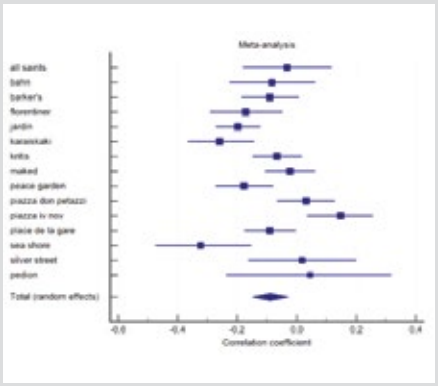
Κάτοικοι της γύρω περιοχής	Κάτοικοι άλλης περιοχής
«Πραγματική Χρήση του Χώρου» (α)	
Συσχέτιση [1] - [a]	
	
Συσχέτιση [5] - [a]	
	
Συσχέτιση [6] - [a]	
	

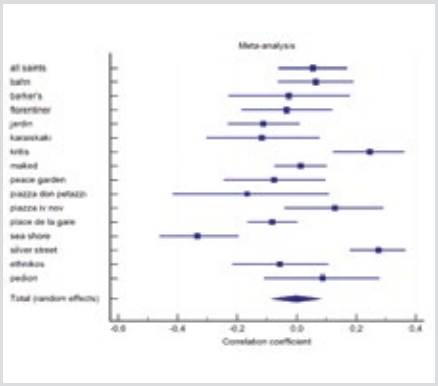
Συσχέτιση [7] - [a]

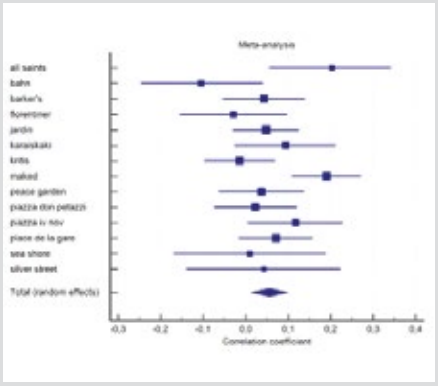
Συσχέτιση [6] - [b]

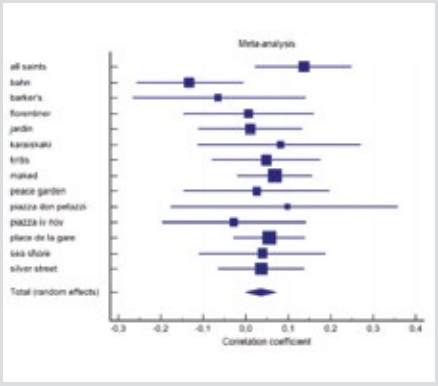

«Άνεση/Μη άνεση κατά τη Χρήση του Χώρου» (β)

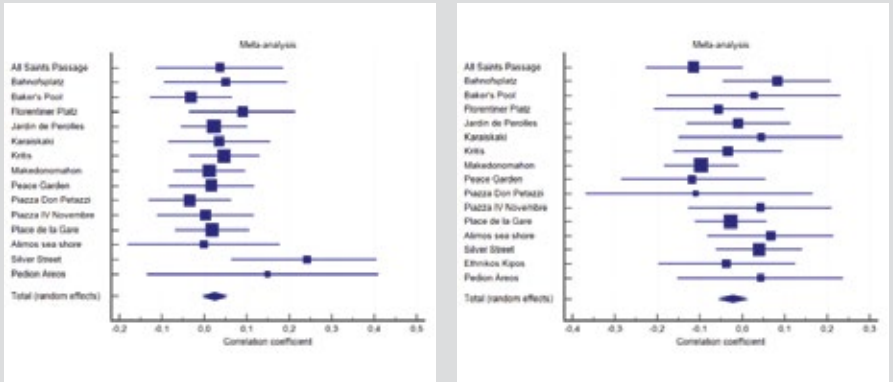
Συσχέτιση [Άνεση] – [b]

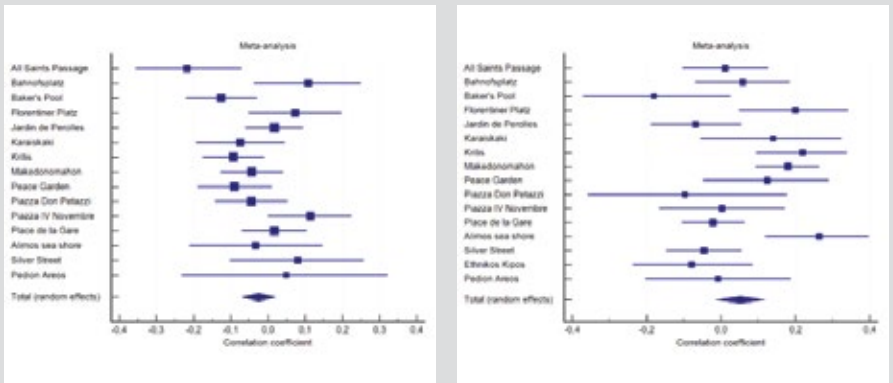

«Ενόχληση κατά τη Χρήση του Χώρου» (γ)

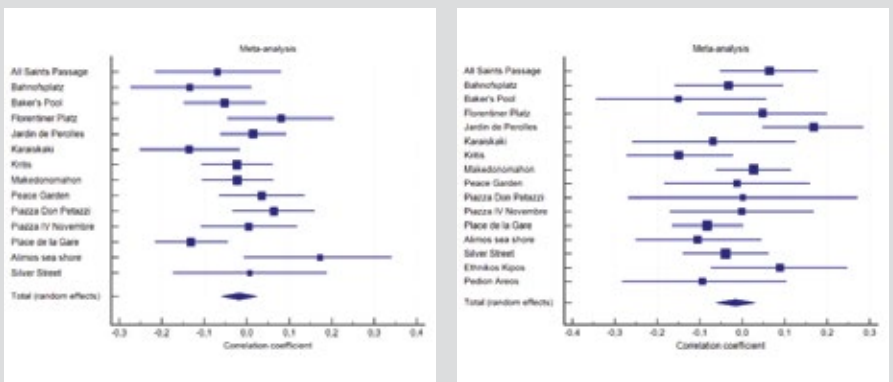
Συσχέτιση [4] – [a]

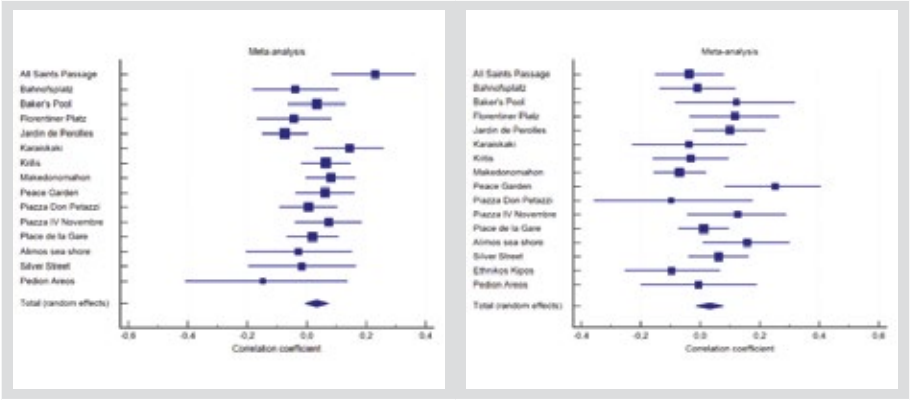
Συσχέτιση [4] – [b]

Συσχέτιση [7] – [b]

Συσχέτιση [10] – [b]

Πηγή: Κ. Αβδελίδη και μαθηματική επεξεργασία Ε. Μάσσου. ΙΚΕ/ΕΚΚΕ 2016. Έργα RUROS 1-14, UNSA_1 15-16, UNSA_2 15-16.

7.3 Συσχετισμός των δημογραφικών μεταβλητών με τις αντιληπτικές ταυτότητες του αστικού δημόσιου ανοιχτού χώρου

Τα αναλυτικά αποτελέσματα για τις τρεις μεταβλητές «Πραγματική/Τωρινή Χρήση του Χώρου» (α), «Άνεση/Μη άνεση κατά τη Χρήση του Χώρου» (β) και «Ενόχληση κατά τη Χρήση του Χώρου» (γ), έδειξαν ότι για όλες τις κατηγορίες που αντιστοιχούν στις «Ταυτότητες» –οι ενότητες με κωδικούς [1] έως [12] σύμφωνα με τις οποίες ταυτίζεται ένας ανοιχτός δημόσιος χώρος χαρακτηρίζοντάς τον συνολικά και κατηγοριοποιούν τις δραστηριότητες των χρηστών-ερωτώμενων– και το «Φύλο» [a] ή την «Ηλικία» [b], υπάρχει χαμηλή συσχέτιση. Αυτό φαίνεται ότι υπάρχει και για τις δύο ομάδες στόχοι τις οποίες επιλέξαμε να εξετάσουμε μέσω μετα-ανάλυσης, την ομάδα των «κατοίκων της γύρω περιοχής» (local inhabitant) και την ομάδα των «κατοίκων άλλης (απομακρυσμένης) περιοχής» (non local inhabitant).

Το εύρημα μπορεί να γενικευτεί με ασφάλεια καθώς κανένα επιμέρους αποτέλεσμα δεν αμφισβητεί αυτό το γενικό συμπέρασμα. Όλα τα αποτελέσματα σχετικά με τις τυχαίες επιδράσεις (total random effects), με διαφορετική επίδραση στον πληθυσμό κάθε μιας έρευνας,[6] κυμαίνονται σε χαμηλές έως πολύ χαμηλές τιμές. Στη μία περίπτωση, αυτή της συσχέτισης «Ταυτότητα Ο Τεχνητός Χώρος – Ηλικία» για την ομάδα-στόχος «κάτοικοι της γύρω περιοχής», εμφανίζεται η τιμή 1,00 η οποία θεωρητικά δείχνει υψηλή συσχέτιση, ωστόσο συνδυάζεται με την τιμή του στατιστικού I2 100% το οποίο εκδηλώνει απόλυτη ετερογένεια και επομένως και σε αυτή την περίπτωση δεν αποδεικνύεται η σημαντική συσχέτιση. Η δεύτερη

6. Βλ. για τη χρήση μοντέλων σταθερών και τυχαίων επιδράσεων στο Μπαλούρδος 2013: 82-83 και επίσης βλ. τα αποτελέσματα της εδώ εργασίας στους Πίνακες 64-97 της Τελικής Έκθεσης Έργου (Αβδελίδη και Μάσσου, 2017: 275-294).

υψηλότερη τιμή είναι 0,1090 με αντίστοιχη τιμή του I2 πάνω από το όριο ένδειξης ετερογένειας (57,17%). Όλες οι υπόλοιπες τιμές βρίσκονται μεταξύ 0,0695 και 0,0983. Από την άλλη, τα τρία τέταρτα των περιπτώσεων έχουν μεν τιμές για το I2 χαμηλότερες του 50% σημαίνοντας την μη ύπαρξη ετερογένειας μεταξύ των ερευνών και θεωρητικά θα έδειχνε συμπέρασμα υπέρ της υψηλής συσχέτισης των δημογραφικών χαρακτηριστικών των χρηστών των δημόσιων χώρων με ορισμένες εκφάνσεις της λειτουργίας των δημόσιων ανοιχτών χώρων, ωστόσο οι τιμές αυτές δεν συνδυάζονται με τις προαναφερόμενες τιμές των τυχαίων επιδράσεων ώστε να συνάγουν υψηλή συσχέτιση των δύο βασικών δημογραφικών μεταβλητών του φύλου και της ηλικίας.

Συνεπώς οι δραστηριότητες που οι χρήστες και των δύο φύλων και όλων των ηλικιακών ομάδων, οι οποίες κωδικοποιήθηκαν στις ταυτότητες [1] έως [12], για τις ερωτήσεις με τις μεταβλητές (α), (β), (γ), δεν επιδρούν με υψηλή συσχέτιση υπέρ της μιας ή της άλλης ταυτότητας. Επομένως, οι δραστηριότητες στους αστικούς δημόσιους ανοιχτούς χώρους όλων των τύπων από (1) έως (7) (βλ. Πίνακα 7-1, στην στήλη «τύπος χώρου») έχουν ως αναφορά την κοινωνική μίξη και όχι το αντίθετο. Ενώ όσον αφορά τις αστικές αναπλάσεις στο δημόσιο χώρο της πόλης, που είναι εν τέλει το ζητούμενό μας, το γενικό συμπέρασμα είναι ότι θα πρέπει να ανταποκρίνονται ακριβώς σε αυτήν την οπτική, δηλαδή της κοινωνικής μίξης και της αστικής ετερογένειας, και να απαντά στις ανάγκες του γενικού πληθυσμού δηλαδή όλων των κατηγοριών και πληθυσμιακών ομάδων κατά πρώτο λόγο.

Συνοψίζοντας, θα σημειώσουμε ότι με την παρούσα εργασία επιχειρείται, στο πλαίσιο του έργου, μια δεύτερη προσέγγιση του ζητήματος της κοινωνικής μίξης σε σχέση με τις αλλαγές του χώρου της πόλης οι οποίες προκύπτουν από επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού. Η πρώτη προσέγγιση ήταν αυτή της εργασίας που παρουσιάζεται παραπάνω στο Κεφάλαιο 2 του παρόντος με τίτλο «Κοινωνικο-δημογραφική ταυτοποίηση των περιοχών ένταξης των χωρικών επεμβάσεων στον αστικό ιστό». Οι δύο εργασίες, οι οποίες αντιμετωπίζουν το ίδιο ζήτημα από διαφορετικές οπτικές, με διαφορετικές μεθοδολογίες αλλά στοχεύοντας στην αποσαφήνιση της εν λόγω σχέσης με διαφορετικό τύπο αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων, έχουν παρεμφερή αντικείμενο διερεύνησης καθώς και οι δύο αναφέρονται σε κοινωνικά/πληθυσμιακά σύνολα που είναι ομάδες-στόχοι για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού.

Στην παρούσα εργασία του Κεφαλαίου 7, το κοινωνικό/πληθυσμιακό σύνολο ή ομάδα-στόχος είναι οι χρήστες των χώρων που είτε αναδιαμορφώθηκαν είτε θα αναδιαμορφωθούν με αστική επέμβαση, ενώ στην προηγούμενη εργασία του Κεφαλαίου 2, το κοινωνικό/πληθυσμιακό σύνολο ή ομάδα-στόχος είναι οι κάτοικοι των γύρω περιοχών των χώρων μελέτης περίπτωσης του έργου. Μεθοδολογικά, η προσέγγιση της πρώτης εργασίας (Κεφάλαιο 2) εφάρμοσε αλγοριθμική και περιγραφική στατιστική ανάλυση δευτερογενών δεδομένων που συλλέχτηκαν στις βάσεις απογραφικών δεδομένων, ενώ η προσέγγιση της παρούσας εργασίας χρησιμοποίησε την στατιστική διαδικασία της μετα-ανάλυσης και συντέθηκαν ξε-

χωριστά σύνολα εμπειρικών παρατηρήσεων, αποτελέσματα βάσει πρωτογενών δεδομένων προηγούμενων ερευνών. Οι έρευνες αυτές επιλέχτηκαν ως σύνολο μετά από συστηματική ανασκόπηση η οποία κατέδειξε κατάλληλο το σύνολο αυτό και επαρκές για την εξαγωγή συγκεντρωτικών συμπερασμάτων με τη μαθηματική μέθοδο της μετα-ανάλυσης.

Πρόκειται για ένα πρώιμο (πειραματικό) εγχείρημα, όπως ειπώθηκε στην εισαγωγή του παρόντος Κεφαλαίου, καθώς εφαρμόζεται σε ένα πεδίο ετεροειδούς παραγωγής μελετών και ερευνών με το οποίο συσχετίζεται η θεματολογία του έργου.

Βιβλιογραφία

Αβδελίδη, Κ. και Μάσσου, Ε. (2017). Προσέγγιση μέσω μετα-ανάλυσης της σχέσης «κοινωνική μίξη – αλλαγές αστικού ανοιχτού δημόσιου χώρου». Στο Κ. Αβδελίδη (επιμ.) *Εμπειρική διερεύνηση για την κοινωνική θεώρηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού. Τελική Εκθεση Εργου: Τόμος1: Κύριες ερευνητικές εργασίες*, www.ekke.gr/wp _ Αστικός Σχεδιασμός.

Αβδελίδη, Κ. (2009). Αστικός φυσικός χώρος και πτυχές της καθημερινότητας στην Αθήνα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 128 Α', 143-174.

Αβδελίδη, Κ. (2007). Η Χρήση Φυσικών Χώρων Αθήνας – ένας δείκτης ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης. Αθήνα: ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ.

Avdelidi, K. (2004). Social considerations at the design of open spaces. In M. Nicolopoulou (ed.), *Designing open spaces in the urban environment: a Bioclimatic approach* (pp. 43-46). CRES, http://alpha.cres.gr/ruros/

Bangert-Drowns, Robert L. and Rudner, Lawrence M. (1991). Meta-analysis in educational research. Practical Assessment, Research and Evaluation, 2 (8), http://PAREonline.net/getvn.asp?v=2andn=8

Cornell, J.E. and Mulrow, C.D. (1999). Meta-analysis. In H.J. Ader and G.J. Mellenberg (eds), *Research methodology in the social, behavioral and life sciences.* London: Sagge, 285-323.

Cooper, H. and Hedges, L.V. (1994). *The Handbook of Research Synthesis.* New York: Russel Sage.

Higgins, J., Thompson, S. G., Deeks, J. J. and Altman, D. G. (2003). Measuring inconsistency in meta-analyses [journal article as teaching resource, deposited by John Flynn]. *British Medical Journal, 327*, 557-560.

Μπαλούρδος, Δ. και Τσίγκανου, Ι. (2013). Μετα-ανάλυση ποσοτικών ερευνών: Εργαλεία και διαδικασία. Στο Δ. Μπαλούρδος και Ι. Τσίγκανου (επιμ.). *Μετα-ανάλυση ερευνών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία* (σελ. 23-40). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση-Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Μπαλούρδος Δ. (2013). Μοντέλα και εφαρμογές συστηματικής ανασκόπησης και μετα-ανάλυσης. Στο Δ. Μπαλούρδος και Ι. Τσίγκανου (επιμ.), *Μετα-ανάλυση*

ερευνών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία (σελ. 73-101). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση-Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Πανάρετος, Ι. και Ξεκαλάκη, Ε. (2000). Εισαγωγή στη στατιστική σκέψη, τόμος ΙΙ (Εκτιμητική και Ελεγχοι Υποθέσεων), http://www.stat-athens.aueb.gr/~jpan/statistiki-skepsi-II/Index.html

Pang, F., Drummond, M. and Song, F. (1999). *The use of meta-analysis in economic evaluation. CHE Discussion Paper* 173, University of York-Centre for Health Economics, 1-30.

Rosenthal, R. (1979). The "File Drawer Problem" and Tolerance for Null Results. *Psychological Bulletin,* 86 (3), 638-641.

Shorten, A., Shorten B. (2013). What is meta-analysis?. *Evidence-Based Nursing,* 16, 3-4.

St-Amand, A. and Saint-Jacques, M.-Ch. (2013). *Comment faire? Une méta-analyse, méthode agrégative de synthèse des connaissances.* Québec: Université Laval-JEFAR.

Διαδυκτιακές πηγές

CRES and partners (2005). Rediscovering the Urban Realm and Open Spaces. (2001-2004). Database: Field Surveys Results: Social Data, http://alpha.cres.gr/ruros/

8

Προτάσεις για την ανάπτυξη πλαισίου εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

Καλλισθένη Αβδελίδη, Αθηνά Βιτοπούλου, Γεωργία Γεμενετζή, Κώστας Γκόρτσος

8.1 Εισαγωγή: άξονες αναφοράς των προτάσεων

Η παρούσα εργασία βασίζεται στα πορίσματα και την εμπειρία που αποκτήθηκαν από τις ερευνητικές εργασίες οι οποίες παρουσιάζονται στα προηγούμενα κεφάλαια. Στη συνέχεια θα διατυπωθούν μια σειρά προτάσεων για τη χρήση και την ανάπτυξη της διαδικασίας εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού.

Από τη συνολική εμπειρική διερεύνηση του έργου στη βάση των μεθοδολογικών προσεγγίσεων, των ερευνητικών αποτελεσμάτων, των συμπερασμάτων και της επεξεργασίας εργαλείων που προέκυψαν από τις ερευνητικές εργασίες, συμπεραίνεται σαφώς η αναγκαιότητα ανάπτυξης πρακτικών για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των επιδράσεων στον αστικό ιστό από τις χωρικές επεμβάσεις, οι οποίες υλοποιούνται με αστικό σχεδιασμό και προσδιορίζονται στο πλαίσιο προγραμμάτων αστικής πολιτικής. Οι πρακτικές αυτές θα πρέπει να βασίζονται σε διεπιστημονικού χαρακτήρα προσεγγίσεις και σε εξειδικευμένα εργαλεία για μια όσο το δυνατόν πληρέστερη και συνολική εκτίμηση των επιδράσεων αυτών, ωστόσο έμφαση θα πρέπει να δίνεται στη κοινωνική διάστασή τους.

Στο πλαίσιο της χρήσης και της ανάπτυξης πρακτικών εκτίμησης των κοινωνικών επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων, σημαντική διάσταση συνιστά η συλλογή κατάλληλων πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων ώστε, με την ανάλυσή τους και την ερμηνεία τους, να κάνουν δυνατή τη συσχέτιση των πληθυσμιακών και χωρικών χαρακτηριστικών των αστικών χώρων επέμβασης, των όμορων και των γύρω περιοχών τους, όπως και των ευρύτερων περιοχών επιρροής τους μέσα στην πόλη, με τη δυναμική των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στον τοπικό κοινωνικό ιστό. Παράλληλα, οι διερευνήσεις και οι μελέτες, αναφορικά με την κάθε περίπτωση επέμβασης στο πλαίσιο του αστικού σχεδια-

σμού, θα πρέπει να έχουν τις δυνατότητες ανταπόκρισης, με καινοτόμο τρόπο, στις γενικότερες κατευθύνσεις και επιλογές των προγραμμάτων συνολικότερου σχεδιασμού, ακολουθώντας το σύγχρονο επιστημονικό και τεχνικό state of the art και την εφαρμογή προηγμένων διαδικασιών διαβούλευσης.

Με αυτή την οπτική, οι κύριοι άξονες αναφοράς των προτάσεων είναι οι εξής:

› Διασφάλιση της ποιότητας όλων των εργασιών σχετικών με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού από την προκαταρκτική έρευνα, τη μελέτη και τη διαδικασία υλοποίησης του έργου έως τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών τους επιπτώσεων, μέσα από προηγμένες συνεργατικές και θεσμοθετημένες συμμετοχικές, διεπιστημονικές διεργασίες, διαδικασίες και προδιαγραφές.

› Εξασφάλιση της οικολογικής/πολιτιστικής διάστασης της αστικής ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη το βαθμό και τα περιεχόμενα της κοινωνικής μίξης στο επίπεδο διαπίστωσης και παρακολούθησης των κοινωνικών επιπτώσεων των ταχύτατων αλλαγών του αστικού χώρου.

› Κατάρτιση και θεσμοθέτηση ουσιαστικών και με επιστημονική τεκμηρίωση διαδικασιών διαβούλευσης και διεξαγωγής συμμετοχικού διαλόγου, κυρίως σε τοπικό επίπεδο, για τη ανάγνωση και την εκτίμηση της πραγματικότητας με ευέλικτα εξειδικευμένα εργαλεία διεπιστημονικής μεθοδολογικής προσέγγισης, καθώς και τον εμπλουτισμό των μελετών με τοπικά δεδομένα σχετικά με τις αντιλήψεις, τη γνώση και τις εμπειρίες των κατοίκων, εργαζομένων και χρηστών των αστικών δημόσιων χώρων.

8.2 Προτάσεις

8.2.1 Προώθηση της ερευνητικής διάστασης των εργασιών αστικού σχεδιασμού και των προϊόντων τους

Ανεξάρτητα από την κλίμακα της επέμβασης στο χώρο της πόλης, το είδος και το περιεχόμενό της, από το είδος βάσει ορισμού της επέμβασης και τη σχέση της με το δημόσιο και ιδιωτικό χώρο της πόλης, από τη μορφή χρηματοδότησης με εθνικά ή ευρωπαϊκά προγράμματα ή ιδιωτικές δωρεές, από το νομικό καθεστώς των φορέων σχεδιασμού και υλοποίησης, και προκειμένου να διασφαλιστεί η ποιότητα όλων των έργων επιβάλλεται η συνεργασία για ειδικά θέματα με φορείς γνώστες του αντικειμένου και βέβαια με τεχνικές προδιαγραφές που θα αναφέρονται αναλυτικά στην εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία. Οι διαδικασίες αυτές θα πρέπει να αφορούν σε όλες τις φάσεις διαμόρφωσης της αρχικής ιδέας με τα δεδομένα του προγραμματισμού, από το σχεδιασμό έως και την υλοποίηση του τελικού χωρικού προϊόντος και, πέρα από αυτό, στην εξασφαλισμένη παρακολούθηση τόσο των κοινωνικών διαστάσεων της αλλαγής που επιφέρει η συγκεκριμένη υλοποίηση όσο και της αντοχής του όλου εγχειρήματος μέσα στον χρόνο από φυσική και λειτουργική άποψη, καθώς και από την άποψη της αποδοχής του από το κοινωνικό σύνολο. Για την περίπτωση της Αθήνας, η εξασφάλιση της ποιότητας

των εργασιών και των έργων κατά την υλοποίηση αλλά και κατά τη διάρκεια ζωής τους είναι ένα ζήτημα πρωταρχικής σημασίας.

Οι παρακάτω ειδικότερες προτάσεις αναφέρονται στην προώθηση της σύνδεσης των μελετών αστικού σχεδιασμού με τα αποτελέσματα ερευνητικών προγραμμάτων και έργων που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο εξειδικευμένων οργανισμών όπως και τη συστηματοποίηση, σε επίπεδο Περιφέρειας, της καταγραφής, της ανάλυσης και της δημοσιοποίησης της εξειδικευμένης πληροφόρησης αναφορικά με τις χωρικές και κοινωνικές εξελίξεις και τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού.

8.2.1.1 Ενίσχυση της επιστημονικής, τεχνολογικής, διεπιστημονικής, ερευνητικής διασύνδεσης σε θέματα αστικού σχεδιασμού και βιώσιμης ανάπτυξης

Διασύνδεση υπαρχόντων δομών

Εκπόνηση σχεδίου και δημιουργία διαδικτυακής δομής σύνδεσης των υπαρχόντων ερευνητικών και μελετητικών δομών –πιστοποιημένων εργαστηρίων ΑΕΙ/ΤΕΙ και Ερευνητικών Ινστιτούτων, Υπηρεσιών Δήμων και Υπουργείων, ενδεχομένως ανεξάρτητων φορέων ή/και μεμονωμένων επαγγελματιών-ερευνητών– στη βάση της εξειδικευμένης επιστημονικής, τεχνολογικής, διεπιστημονικής και ερευνητικής ενασχόλησης με θέματα αστικού σχεδιασμού και βιώσιμης ανάπτυξης της σύγχρονης πόλης και ειδικότερα των ελληνικών πόλεων. Στόχος της διαδικτυακής δομής είναι να συγκεντρώνει και να διασφαλίζει την πρόσβαση, σε ένα ψηφιακό περιβάλλον, ευέλικτο, αποτελεσματικό και ανοιχτό για κάθε ειδικό ενδιαφερόμενο, ερευνών, μελετών, εκθέσεων των αποτελεσμάτων τους και βάσεων δεδομένων τα οποία εμπεριέχουν τα δυσεύρετα σήμερα απαραίτητα στοιχεία και ειδική πληροφόρηση σχετικά με τη συγκεκριμένη θεματολογία. Συχνά τέτοια πονήματα ενώ παράγονται, μένουν στα συρτάρια και στους υπολογιστές εργαστηρίων, υπηρεσιών ή προσωπικών αρχείων, χωρίς να εξασφαλίζεται η συμβολή τους στην κοινή γνώση και χρήση

Εργαστήριο-παρατηρητήριο για τον αστικό σχεδιασμό στο επίπεδο της περιφέρειας

Στο πλαίσιο της διαδικτυακής αυτής σύνδεσης ανοιχτής πρόσβασης, προτείνεται η λειτουργία κόμβου ανά αστική περιοχή στο επίπεδο της Περιφέρειας (ειδικότερα της Περιφέρειας Αττικής) υπό μορφή «εργαστηρίου-παρατηρητηρίου για το σχεδιασμό» το οποίο θα αποτελεί εργαλείο στην υπηρεσία της αστικής πολιτικής. Η θεσμοθέτηση ενός τέτοιου εργαστηρίου-παρατηρητηρίου θα έχει ως αποστολή να καταγράφει και να επεξεργάζεται δεδομένα σχετικά με τις αστικές αλλαγές, να τα αναλύει με συγκεκριμένο τρόπο και να τα δημοσιεύει σε πλατφόρμα για κοινή χρήση των κρατικών υπηρεσιών, των ιδιωτών ενδιαφερομένων και των

πολιτών.[1] Θα ενημερώνεται και θα ενημερώνει σε τακτά διαστήματα για την πορεία όλων των επεμβάσεων (ανάθεση, έγκριση, εφαρμογή μελετών, υλοποίηση έργου), ενδεχομένως με μηχανισμό υποχρεωτικής ενημέρωσης από αναθέτες και ανάδοχους.

Διαδικτυακή δομή σχετική με το γενικότερο θεσμικό πλαίσιο του αστικού σχεδιασμού σε κεντρικό επίπεδο

Προτείνεται η λειτουργία συγκεκριμένης διαδικτυακής δομής σε κεντρικό επίπεδο (ΥΠΕΝ) για την παρακολούθηση των θεσμοθετημένων ρυθμίσεων και των εγκεκριμένων αποφάσεων στο πολιτικό, χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο το οποίο πλαισιώνει τον αστικό σχεδιασμό. Η δημιουργία ενός ευέλικτου και έξυπνου πληροφοριακού μοντέλου ή πλατφόρμας θα στοχεύει, παράλληλα με την ενημέρωση, στην ενεργοποίηση της βήμα προς βήμα ανάπτυξης και εφαρμογής των επικαιροποιημένων ρυθμιστικών σχεδίων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης (ΡΣΑ, ΡΣΘ) μετά την έγκρισή τους, με σκοπό τη διευκόλυνση των ενεργειών στο επίπεδο αστικού και αρχιτεκτονικού σχεδιασμού.

8.2.1.2 Ενίσχυση και ανάπτυξη του συμμετοχικού διαλόγου με προηγμένες μορφές ανοιχτής διαβούλευσης

Διαβούλευση πάνω σε συγκεκριμένα θέματα (προθέσεων, θεσμοθετήσεων ρυθμίσεων, θεσμοθετήσεων των εφαρμογών, παρακολούθησής τους κ.ά.) με ευρύτερο συμμετοχικό διάλογο προς και μεταξύ διαφορετικών ομάδων ατόμων που έχουν απλές[2] έως και εξειδικευμένες γνώσεις σε θέματα αστικού σχεδιασμού. Ο συμμετοχικός διάλογος είναι απαραίτητος επίσης σε όλες τις φάσεις προγραμματισμού και σχεδιασμού συγκεκριμένων επεμβάσεων, από την προκαταρκτική έρευνα, προμελέτη έως την οριστική μελέτη. Για να εξασφαλιστεί η ουσιαστική μετάδοση προβληματισμού και γνώσεων, η εμπλοκή στο διάλογο δύναται να έπεται προετοιμασίας με εξειδικευμένα σεμινάρια επιμόρφωσης και πιστοποίησης σχετικά με το αντικείμενο της διαβούλευσης. Πρόκειται για ένα επίπεδο εξειδικευμένης διαβούλευσης.

---

1. Πρότυπο για ένα τέτοιου τύπου εργαστήριο-παρατηρητήριο συνιστά το Atelier Parisien d'Urbanisme, το οποίο από την ίδρυσή του (1967) έως σήμερα αποτελεί τον κόμβο τεκμηριωμένης πληροφόρησης και ανάλυσης για την ανάπτυξη μελλοντικών στρατηγικών αναφορικά με τις αστικές και κοινωνικές εξελίξεις στην πόλη του Παρισιού και το οποίο λειτουργεί με σύστημα open data στη βάση της γνωμοδοτικής του αποστολής και όχι της εφαρμογής ή της εκτέλεσης πολιτικής απόφασης.

2. Σχετικά με αυτό το επίπεδο διαβούλευσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν επιστημονικά έργα που παράγουν οι πολίτες στο πλαίσιο της Επιστήμης των Πολιτών. Το νέο φαινόμενο της παραγωγής επιστημονικών έργων από πολίτες ονομάζεται crowdsourcing (πληθοπορισμός) και μελετάται με στόχο την ανάπτυξη της Ανοιχτής Επιστήμης και της Ανοιχτής Συμμετοχής από το Κοινό Κέντρο Ερευνών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Join Research Center) (βλ. ΕΚΤ, *Καινοτομία Έρευνα και Τεχνολογία*, Αφιέρωμα, 06-08/2016, 17-19).

8.2.2 Προώθηση της οικολογικής-πολιτιστικής διάστασης της αστικής ανάπτυξης μέσω του αστικού σχεδιασμού

Για την εξασφάλιση της οικολογικής-πολιτιστικής διάστασης, διατυπώνονται συγκεκριμένες προτάσεις οι οποίες απορρέουν από την εμπειρική διερεύνηση που επιτεύχθηκε στο έργο και βασίζεται στις μεθοδολογικές προσεγγίσεις, στα αποτελέσματα και στα συμπεράσματα των επιμέρους ερευνητικών εργασιών του. Οι προτάσεις δεν διερευνούν το συνθετότερο πεδίο όπως και δεν παρουσιάζουν το εκτενέστερο φάσμα των πιθανών προτάσεων οι οποίες μπορούν να συσχετιστούν με την οικολογική-πολιτιστική διάσταση του αστικού σχεδιασμού. Οι εδώ προτάσεις επισημαίνονται για την Αθήνα καθώς η πόλη αυτή αποτέλεσε το κύριο παράδειγμα αστικού περιβάλλοντος που διερευνήθηκε στο έργο και στο πλαίσιο της γνώσης που αποκτήθηκε από αυτό.

8.2.2.1 Επιδίωξη της κοινωνικής μίξης και της ετερογένειας στον αστικό δημόσιο χώρο

Καθώς οι αλλαγές του αστικού χώρου συντελούνται με υψηλές ταχύτητες, σημαντική είναι η θεώρηση της τοπικής εμβέλειας της λειτουργίας των δημόσιων (κοινόχρηστων) αστικών χώρων παράλληλα με την εξέταση της κοινωνικής μίξης του αστικού πληθυσμού. Καθώς ο δημόσιος αστικός χώρος συνεπάγεται το δικαίωμα χρήσης για οποιονδήποτε, η έννοια της κοινωνικής μίξης θα πρέπει να επικεντρώνεται στην αστικότητα και την ετερογένεια. Το γενικότερο ζήτημα είναι κατά πόσο η κοινωνική σύνθεση των κοινωνικών/ πληθυσμιακών συνόλων αναφοράς του αστικού σχεδιασμού, που τίθεται με όρους διασποράς ή, αντίθετα, συγκέντρωσης των στρωμάτων και των ειδικών ομάδων πληθυσμού με κοινωνικό, δημογραφικό, οικονομικό κ.τ.λ. προσδιορισμό των χαρακτηριστικών τους, συμβάλλει ή όχι στη βελτίωση των συνθηκών ζωής σε τμήματα των μεγάλων σύγχρονων πόλεων.

8.2.2.2 Ανάπτυξη του μοντέλου ενοποίησης δημόσιων ανοιχτών χώρων και των αστικών φυσικών χώρων τύπου ΕΑΧΑ

Ευρεία υιοθέτηση και προώθηση του μοντέλου ενοποίησης αρχαιολογικών και λοιπών δημόσιων ανοιχτών χώρων σε επίπεδο γειτονιάς, συνοικίας και πόλης από το σύνολο των πολεοδομικών σχεδίων και μελετών που εκπονούνται για τις ελληνικές πόλεις. Η δημιουργία δικτύου πράσινων και ανοιχτών χώρων αποτελεί ένα από τα παλιότερα εργαλεία εξυγίανσης του αστικού χώρου που έχουν προταθεί κατά τη συγκρότηση του επιστημονικού κλάδου της πολεοδομίας. Στην Ελλάδα, η παραίνεση της δημιουργίας δικτύου πράσινων και ελεύθερων χώρων συμπεριλήφθηκε στις προδιαγραφές των μελετών που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (ΕΠΑ) στη δεκαετία του 1980, χωρίς όμως υποχρεωτική ισχύ. Η εξέλιξη της σχετικής προβληματικής τις

τελευταίες δεκαετίες μέσα από την έννοια της πράσινης υποδομής θα πρέπει να ληφθεί υπόψη από το θεσμικό πλαίσιο σχεδιασμού του αστικού χώρου και να μεταφραστεί σε συγκεκριμένες οδηγίες και κατευθύνσεις εκπόνησης μελετών όλων των επιπέδων προσαρμοσμένων στα δεδομένα των ελληνικών πόλεων (πχ. παρουσία ανοιχτών αρχαιολογικών χώρων στο σύνολο σχεδόν των ελληνικών πόλεων). Μετά την κατάργηση της Ανώνυμης Εταιρείας Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων και Αναπλάσεων Α.Ε. (ΕΑΧΑ Α.Ε.), θα ήταν σκόπιμο να δημιουργηθεί ειδική υπηρεσία στους κόλπους του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΝ), με αρμοδιότητα την προώθηση της σχετικής προβληματικής, την επιμόρφωση των μελετητών σε συνεργασία με το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, καθώς και τον έλεγχο των πολεοδομικών σχεδίων και μελετών ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα.[3]

8.2.2.3 Ανάπτυξη καινοτόμων μορφών αστικής ανάπλασης για την αναβάθμιση του οικιστικού αποθέματος με ρυθμίσεις ήπιων παρεμβάσεων σύνδεσης δημόσιων και ιδιωτικών χώρων

Οι αστικές αναπλάσεις έχουν ως κύριο πεδίο εφαρμογής το δημόσιο χώρο. Ωστόσο, παρεμβαίνουν ως ένα βαθμό αναγκαστικά και στον ιδιωτικό χώρο είτε με απαλλοτριώσεις είτε με προγράμματα βελτίωσης, συντήρησης και ανακαίνισης του υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος.

Δεδομένου ότι τα κτίρια των μεγάλων αστικών κέντρων στην Ελλάδα αρχίζουν να γερνούν, αυξάνει η ανάγκη εξειδικευμένης παρέμβασης σε αυτά καθώς πρόκειται για κτίρια κυρίως του 20ου αιώνα. Καθώς, συναντάται σε ορισμένες περιπτώσεις δυσχέρεια συντήρησης, αποκατάστασης ή ανακαίνισης διατηρητέων ή/και εγκαταλελειμμένων κτιρίων από τους ιδιοκτήτες τους, όπως και, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, αυξάνεται η αντικειμενική δυσκολία που έχουν οι ιδιοκτήτες των ακινήτων να ανταποκριθούν στη συντήρηση των ακινήτων τους, η ανάγκη παρέμβασης στον ιδιωτικό χώρο (κτίρια, αδόμητα οικόπεδα κ.λπ.) αναδεικνύεται σημαντική. Επομένως, η σύνδεση των αστικών αναπλάσεων με τον ιδιωτικό χώρο θα πρέπει να αναπτυχθεί με την εύρεση και την καθιέρωση καινοτόμων προγραμμάτων παρέμβασης ώστε να ενισχυθεί ο αισθητικός, περιβαλλοντικός και ενεργειακός (σε συνδυασμό και με τον στατικό) σχεδιασμός του ιδιωτικού χώρου σε σύνδεση με τον δημόσιο, μέσω: (α) της ενεργοποίησης του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου για την αξιοποίηση των κενών και εγκαταλελειμμένων κτιρίων, (β) των θεσμικών κινήτρων, (γ) των οικονομικών κινήτρων (επιδοτήσεις, φοροαπαλλαγές) για την αξιοποίηση και την αναβάθμιση του κτιριακού και γενικότερα του οικιστικού αποθέματος.[4]

---

3. Βλ. Κεφάλαιο 5 του παρόντος.

4. Είναι χρήσιμο σε επιλεγμένες περιπτώσεις ανάπλασης ένα ποσοστό του συνολικού προϋπολογιζόμενου κόστους να αφορά και να κατευθύνεται με συγκεκριμένα κριτήρια σε ήπιες παρεμβάσεις του αστικού ιδιωτικού χώρου. Ενδεικτικά, προτείνονται εφαρμογές προς συζήτηση: (1) ο προσδιορισμός του ποσοστού του προϋπολογισμού που θα κατευθύνεται αποκλειστι-

Ανάπτυξη των προγραμμάτων αισθητικής, βιοκλιματικής, ενεργειακής και στατικής αναβάθμισης του κτιριακού αποθέματος

Η αποκατάσταση όψεων των κτιρίων στο πλαίσιο συγκεκριμένων αναπλάσεων που αξιοποιούν συγκεκριμένα κτίρια όλων των εποχών (όπως στις τέσσερις κεντρικές πλατείες της μελέτης περίπτωσης Α του έργου) ή στο πλαίσιο του προγράμματος «Πρόσοψη» που, κατά την περίοδο ισχύος του (2003-2010 με προσωρινή αναστολή της λειτουργίας την 27/1/2011), αναβαθμίστηκαν οι προσόψεις 5643 κτιρίων της Αθήνας με έμφαση στην κεντρική περιοχής της, αποτελούν παραδείγματα που συγκαταλέγονται σε οριζόντιου τύπου αναγκαίων αναβαθμίσεων του κτιριακού αποθέματος του 20ου αιώνα που χαρακτηρίζει τον ελληνικό αστικό ιστό. Προτείνεται η άρση της αναστολής και η ανάπτυξη του προγράμματος με επέκτασή του σε ευρύτερες περιοχές καθώς υλοποιήθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του στο πρώτο δημοτικό διαμέρισμα του Δήμου Αθήνας.[5]

Ένα άλλο παράδειγμα είναι το πρόγραμμα «Εξοικονόμηση Κατ' Οίκον», που παρέχει κίνητρα στους πολίτες όλης της χώρας προκειμένου να βελτιώσουν την ενεργειακή απόδοση της κατοικίας τους -μονοκατοικίες, πολυκατοικίες ή μεμονωμένα διαμερίσματα. Κατά την πρώτη φάση λειτουργίας του, στο πρόγραμμα ολοκληρώθηκαν 45000 παρεμβάσεις σε όλη τη χώρα εκ των οποίων 6.300 στην Αττική.[6] Το πρόγραμμα αυτό είναι συγχρηματοδοτούμενο και ανανεώνεται με ευρεία χρήση από τους πολίτες.

Ανάπτυξη και σύνδεση των προγραμμάτων πράσινης ανάπτυξης με τον αστικό ιδιωτικό χώρο

Στο πλαίσιο ερευνητικών προγραμμάτων και έργων των ακαδημαϊκών και ερευνητικών φορέων της χώρας, σε σύμπραξη με ιδιωτικούς φορείς, με οργανισμούς

κά σε δράσεις του ιδιωτικού χώρου ανταποκρινόμενο στο αντικείμενο του προγράμματος (πχ της τάξης του 10%), (2) η αναζήτηση τρόπου συμμετοχής και των ιδιοκτητών ακινήτων με ένα πρόσθετο ποσό προκειμένου να μεγιστοποιηθούν τα οφέλη για μεγαλύτερο κοινωνικό σύνολο, με τη χρηματοδότηση της αστικής ανάπλασης να μπορεί να γίνει κατά ένα ποσοστό από τους ιδιοκτήτες, (3) η άρση των νομικών κωλυμάτων κυρίως στις περιπτώσεις επέμβασης σε εγκαταλελειμμένο ή χαρακτηρισμένο διατηρητέο όπως και για τις περιπτώσεις που άπτονται θεμάτων δημόσιας υγείας και ασφάλειας να διευκολύνονται ορισμένες διαδικασίες. (4) η εξεύρεση επιπλέον χρηματοδότησης από άλλες πηγές (εκτός του προαναφερόμενου 10%) για πρόγραμμα κοινωνικής κατοικίας στα αστικά κέντρα που εγκαταλείπονται από τους μόνιμους κατοίκους, και (5) η απλοποίηση των διαδικασιών χρηματοδότησης και υλοποίησης προγραμμάτων αποκατάστασης/ανακαίνισης υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος σε συνδυασμό με ενεργοποίηση κινήτρων και βελτίωση των μέσων και των τρόπων πληροφόρησης των πολιτών, ώστε να καταστούν πιο ευέλικτα, συνοπτικά, προσιτά και ελκυστικά στους ιδιοκτήτες ακινήτων.

5. Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας δόθηκαν από την Α.Ε.Δ.Α., Πρόγραμμα Ανάπλασης Προσόψεων Κτιρίων «Πρόσοψη». Βλ. Ντρες, Σταύρος, 2006, *Καινοτόμες πρωτοβουλίες των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το πρόγραμμα της αισθητικής ανάπλασης των κτιρίων της Αθήνας*, Πτυχιακή Εργασία ΑΤΕΙ Καλαμάτας-Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας.

6. Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας έδωσε η αναπληρώτρια υπεύθυνη του προγράμματος «Εξοικονόμηση Κατ' Οίκον», Ε. Στεφανίδου, το 2016.

τοπικής και περιφερειακής διοίκησης, και με ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς και οργανισμούς, έχουν αναπτυχθεί προτάσεις και εργαλεία για συγκεκριμένες πράσινες λύσεις (πράσινες ταράτσες-βεράντες, πράσινους τοίχους, αστική γεωργία κ.ά.) προσαρμοσμένες στο αστικό ελληνικό περιβάλλον.

Προτείνεται η ανάπτυξη προγραμμάτων αστικών ήπιων αναπλάσεων με υιοθέτηση τέτοιου τύπου λύσεων στο πλαίσιο της αστικής ανάπτυξης.

8.2.3 Ενίσχυση των διαδικασιών αστικού σχεδιασμού

Υπενθυμίζεται ότι, στο πλαίσιο του έργου για το οποίο γίνεται λόγος, οι ερευνητικές εργασίες έδωσαν έμφαση στο επίπεδο του αστικού σχεδιασμού (urban design). Ο αστικός σχεδιασμός αναφέρεται σε συγκεκριμένα τμήματα ή χώρους του πολεοδομημένου ιστού μιας πόλης, ωστόσο με διάκριση διαφορετικών τύπων επεμβάσεων και αναπλάσεων. Κατά κανόνα, οι επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού εντάσσονται σε προγράμματα αστικής πολιτικής. Στη βάση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων όλων των εργασιών του έργου, αναδεικνύεται η αναγκαιότητα ενίσχυσης των διαδικασιών αστικού σχεδιασμού με την ένταξη μεθοδολογικών προσεγγίσεων και εργαλείων που απορρέουν από ερευνητικές προσπάθειες.

8.2.3.1 Μελέτη κοινωνικών επιπτώσεων με μορφή προσαρμοσμένη στις ανάγκες των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού

Για τα έργα υποδομής είναι απαραίτητες οι εξειδικευμένες μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΜΠΕ), οι οποίες έχουν θεσμοθετηθεί από την ελληνική νομοθεσία, ενώ από την ευρωπαϊκή νομοθεσία προβλέπονται σε περιπτώσεις μεγάλων έργων συνθετότερες μελέτες περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων (ΜΠΚΕ) και στις περιπτώσεις προστατευόμενων περιοχών προβλέπονται ειδικές οικολογικές αξιολογήσεις. Για τις περιπτώσεις αυτές, τα τελευταία χρόνια, απαιτούνται περιοδικοί τακτικοί και έκτακτοι έλεγχοι ώστε να διασφαλίζεται στη διάρκεια του χρόνου η παρακολούθηση των επιδράσεων των έργων στο φυσικό και έμβιο περιβάλλον. Οι μικρότερης περιβαλλοντικής εμβέλειας επεμβάσεις, όπως οι επεμβάσεις αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, μπορούν να αξιολογηθούν από την άποψη της εκτίμησης των επιδράσεων ή των επιπτώσεών τους με τους τρόπους που προτείνονται στο έργο.

Καθώς φαίνεται ότι εκδηλώνεται όλο και περισσότερο η ανάγκη για την αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων σε πολλούς τομείς της σύγχρονης ζωής και, από την άλλη, οι κοινωνικές επιπτώσεις αναφέρονται σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινής ζωής, είναι σημαντικό να θεσμοθετηθεί μια προσαρμοσμένη μορφή για τον τύπο αυτό έργων (αστικής ανάπλασης) ΜΠΚΕ, η οποία πραγματοποιείται πριν και μετά την επέμβαση.

8.2.3.2 Εμπλουτισμός της διαδικασίας αρχιτεκτονικών διαγωνισμών

Εμπλουτισμός της διαδικασίας αρχιτεκτονικών διαγωνισμών που αφορούν αστικές παρεμβάσεις (ανασχεδιασμός δημόσιων χώρων, αναπλάσεις υποβαθμισμένων αστικών περιοχών, ανάκτηση εγκαταλελειμμένων αστικών περιοχών κ.τ.λ.) με υποχρεωτικό προσανατολισμό και στην κοινωνική θεώρηση της χωρικής πρότασης σε σχέση με την περιοχή επιρροής της, της χρήσης του αναβαθμιζόμενου χώρου και της γύρω περιοχής του. Εμπλουτισμός του σχετικού θεσμικού πλαισίου για την υποχρεωτική σύνταξη μελετών που θα υποστηρίζουν την πρόταση πολεοδομικά, αρχιτεκτονικά, κυκλοφοριακά και περιβαλλοντικά-βιοκλιματικά αλλά και κοινωνικά- ανθρωπολογικά, ώστε να κατοχυρώνεται η διεπιστημονική προσέγγιση του σχεδιασμού του αστικού χώρου και να εξασφαλίζεται η συνολική και ειδικότερα η κοινωνική θεώρησή του. Επιπρόσθετα, ο εμπλουτισμός του θεσμικού πλαισίου θα μπορούσε να αφορά και τη διαδικασία τελικής κρίσης, όπως για παράδειγμα πρόβλεψη συμμετοχής του κοινού (καθορισμός με βάση την εμβέλεια της επέμβασης) στην τελική επιλογή μεταξύ των τριών ή περισσότερων καλύτερων, με βάση την κρίση της κριτικής επιτροπής προτάσεων.

8.2.3.3 Διερεύνηση της αναγκαιότητας και των προοπτικών των επεμβάσεων στη βάση διαβούλευσης με την κοινωνία πολιτών

Θεσμοθέτηση διαδικασιών συνδιαμόρφωσης αστικών παρεμβάσεων με διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεών τους, με στόχο τη μεγιστοποίηση της συναίνεσης και της κοινωνικής αποδοχής.

Εμπλουτισμός του θεσμικού πλαισίου πολεοδομικού σχεδιασμού σε δύο κατευθύνσεις: (α) υιοθέτηση πιο σύγχρονων μορφών διαβούλευσης και ανοιχτών μεθόδων συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες απόφασης, σχεδιασμού και υλοποίησης των αστικών επεμβάσεων, και (β) ενίσχυση του ρόλου, των αρμοδιοτήτων και της χρηματοδότησης της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα αυτό.

Ένα αποτέλεσμα της έρευνας πεδίου με ερωτηματολόγιο, η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου, ισχυροποιεί τις προτάσεις της παρούσας ενότητας. Η έρευνα η οποία απευθύνθηκε σε ένα συγκεκριμένο σύνολο μιας ομάδας-στόχου χρηστών αναδιαμορφωμένων δημόσιων χώρων[7] έδειξε ότι η σημερινή δραστηριοποίηση των ερωτώμενων για την επίλυση των προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου (της πλατείας) ή/και της γύρω περιοχής του παρουσιάζει σαφώς χαμηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με την επιθυμία και την προσδοκία συμμετοχής τους στις διαδικασίες σχεδιασμού του χώρου, της διαρρύθμισης των χρήσεων ή/και της λειτουργίας του εφόσον κάποιος φορέας τους το ζητούσε.

7. Δηλαδή τα άτομα που εργάζονται σε όλους τους επαγγελματικούς χώρους των τεσσάρων κεντρικών πλατειών της Αθήνας.

Ίδρυση υπηρεσίας σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης και κεντρικών οργανισμών για τις συμμετοχικές προσεγγίσεις και την αξιολόγηση των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού

Ίδρυση υπηρεσίας σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, στελεχωμένης με προσωπικό που να εξειδικεύεται τόσο στις διαδικασίες διαβούλευσης και συμμετοχικών προσεγγίσεων του σχεδιασμού με στόχο την ενεργοποίηση των πολιτών, όσο και σε μεθόδους αξιολόγησης των κοινωνικών επιπτώσεων του σχεδιασμού. Αρμοδιότητες της υπηρεσίας θα είναι:

Οι τακτικές και οργανωμένες διαδικασίες ενημέρωσης και ενεργοποίησης/κινητοποίησης του κοινού σχετικά με ζητήματα που αφορούν το αστικό περιβάλλον, τα προβλήματα του αστικού χώρου, τις προθέσεις και τους σχεδιασμούς του δήμου για την αντιμετώπισή τους, τις διαδικασίες σχεδιασμού και υλοποίησης κάθε είδους (αστικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, κυκλοφοριακών έργων και μεταφορών, κοινωνικών προγραμμάτων, κ.λπ.) μελλοντικών αστικών παρεμβάσεων, μέσα από ποικίλους και εναλλακτικούς τρόπους: δημοσιεύσεις σε όλα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, μοίρασμα φυλλαδίων, προσωπικά προσκλήσεις σε σχετικές εκδηλώσεις ενημέρωσης, διαδικτυακές πλατφόρμες ενημέρωσης, διοργάνωση σχετικών σεμιναρίων επιμόρφωσης των πολιτών σε ζητήματα διαμόρφωσης και αναμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος, σε τεχνικά θέματα, στις δυνατότητες συμμετοχής, ενδεχομένως εισαγωγή ανάλογων δράσεων στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κ.τ.λ., με στόχο την ανάπτυξη κουλτούρας συμμετοχής και εξοικείωσης με τα ζητήματα σχεδιασμού του χώρου.

Η προώθηση και διοργάνωση παραδοσιακών και εναλλακτικών μεθόδων διαβούλευσης και συνδιαμόρφωσης των μελλοντικών αστικών παρεμβάσεων (επικοινωνιακός σχεδιασμός) με τη χρήση και των νέων τεχνολογιών: δημοσκοπήσεις, δημόσιες συναντήσεις και εκδηλώσεις, επιτροπές εκπροσώπων, κυκλοφορία κειμένων διαβούλευσης, ιστοσελίδες αμφίδρομης επικοινωνίας (interactivewebsites), δημοψηφίσματα, διαχρονικές επαναλαμβανόμενες έρευνες σε συγκεκριμένες επιμέρους ομάδες κατοίκων και χρηστών (focusgroups), (longitudinalorpanelsurveys), ημερίδες, εργαστήρια-συναντήσεις, ασκήσεις οραματισμού (visioningexercises), δημιουργία ηλεκτρονικών περιπτέρων αμφίδρομης επικοινωνίας (ενημέρωσης αλλά και έκφρασης σχολίων, ενστάσεων κ.τ.λ.), παρουσίαση εναλλακτικών σεναρίων και προτάσεων για τη λήψη τελικής απόφασης, εργαλεία προσομοίωσης για την έκφραση και ιεράρχηση ιδεών για τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος κ.ά.[8]

Η εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της συμμετοχής, ότι δηλαδή οι συλλογικές αποφάσεις θα ληφθούν υπόψη κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και υλο-

---

8. Για τις παραδοσιακές και εναλλακτικές μορφές διαβούλευσης, όπως και για προτάσεις και μέτρα εφαρμογής στην κατεύθυνση του επικοινωνιακού σχεδιασμού στην Ελλάδα, με έμφαση στις μεταφορές βλ. Αθανασόπουλος, Κ. (2009). *Προς μια μέθοδο ένταξης των πολιτών στο σχεδιασμό έργων βιώσιμης αστικής κινητικότητας*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Μονάδα Βιώσιμης Κινητικότητας.

ποίησης ή θα εξηγηθούν αναλυτικά οι λόγοι απόρριψής τους, καθώς και η αντιμετώπιση προβλημάτων που σχετίζονται με αυτή (π.χ. έλλειψη εκπαίδευσης σχετικά με ζητήματα σχεδιασμού και τις δυνατότητες συμμετοχής στις αποφάσεις, έλλειψη εμπιστοσύνης προς τους φορείς τοπικής και κεντρικής διοίκησης, έλλειψη κουλτούρας συμμετοχής, αναποτελεσματικότητα των διαδικασιών συμμετοχής, έλλειψη τοπικής κουλτούρας και ταυτότητας κ.ά.)

Η διερεύνηση και παρακολούθηση της κοινωνικής αποδοχής των αστικών επεμβάσεων πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την υλοποίησή τους μέσω των προαναφερόμενων τρόπων (βλ. και παρακάτω).

Επιπρόσθετα:

Δημιουργία παρόμοιας υπηρεσίας στους κόλπους των κεντρικών φορέων σχεδιασμού και υλοποίησης αστικών παρεμβάσεων.

Ενίσχυση των «από κάτω» διαδικασιών σχεδιασμού και των πρωτοβουλιών ατόμων, ομάδων, τοπικών συλλόγων, κοινωνικών δρώντων, εθελοντικών οργανώσεων, ΜΚΟ, σχετικά με τη βελτίωση του αστικού χώρου (π.χ. δημιουργία αστικών λαχανόκηπων σε ανενεργά στρατόπεδα, δράσεις αναβάθμισης του δημόσιου χώρου κ.τ.λ.).

Δημιουργία πλαισίου και οδηγιών για την κατάρτιση «Local Agenda 21» από τις τοπικές αυτοδιοικήσεις.

8.2.4 Καθιέρωση διαδικασιών διαπίστωσης και παρακολούθησης των επιπτώσεων των αστικών επεμβάσεων

8.2.4.1 Πιστοποίηση επιμόρφωσης στους δήμους

Καθιέρωση συστήματος πιστοποίησης, σε αποφοίτους των ΑΕΙ/ΤΕΙ ή αντίστοιχων ιδρυμάτων του εξωτερικού με προϋποθέσεις απόκτησής της, με την παρακολούθηση προγραμμάτων επιμόρφωσης, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων των υπηρεσιών των οποίων προτείνεται η δημιουργία (βλ. 8.2.1.1., 8.2.3.3.), και με αντικείμενο τη χρήση μεθοδολογιών και εργαλείων για την διαπίστωση και την εκτίμηση των κοινωνικών επιπτώσεων των αλλαγών του αστικού χώρου (βλ. 8.2.4.2.).

8.2.4.2 Χρήση εξειδικευμένων μεθοδολογιών και εργαλείων

Κοινωνικο-δημογραφική ταυτοποίηση των περιοχών ένταξης των χωρικών επεμβάσεων στον αστικό ιστό

Στο πλαίσιο της κοινωνικο-δημογραφικής ανάλυσης και στη βάση συλλογής δευτερογενών και πρωτογενών δεδομένων, εξετάζεται ένα σύνολο επεμβάσεων που προβλέπεται να υλοποιηθεί ή έχει υλοποιηθεί στο πλαίσιο προγράμματος αστικής πολιτικής. Αναδεικνύονται τα πληθυσμιακά σύνολα αναφοράς για την ένταξη της λειτουργίας των χώρων επέμβασης στον τοπικό κοινωνικό αστικό

ιστό και τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των πληθυσμιακών συνόλων αυτών. Η συσχέτιση με τις ανάγκες των ντόπιων κατοίκων γίνεται με την οπτική της εξασφάλισης της κοινωνικής μίξης και της ετερογένειας σχετικά με τη χρήση και τις δραστηριότητες των χρηστών στον δημόσιο ανοιχτό χώρο, λαμβάνοντας υπόψη την αστική περιοχή, τη γύρω περιοχή, τον τύπο του χώρου επέμβασης και το είδος της επέμβασης.[9]

Εκτίμηση της σύνθεσης και των μεταβολών των χρήσεων γης των γύρω περιοχών των αστικών αναπλάσεων

Στο πλαίσιο της χωρικής ανάλυσης της ευρύτερης περιοχής των αστικών παρεμβάσεων των ευρύτερων περιοχών, προτείνεται η εστίαση στην καταγραφή και την ανάλυση, βάσει προδιαγραφών, των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες (κατοικία, κεντρικές λειτουργίες επιπέδου πόλης, τοπικές λειτουργίες, κοινωνική υποδομή/ιδρύματα, πολιτιστικές λειτουργίες, εμπορευματικές λειτουργίες, μεταποίηση-βιοτεχνία, μεταφορές, ειδικές χρήσεις συμπεριλαμβανομένων των κενών κτιρίων). Προτείνεται επίσης η επαναλαμβανόμενη καταγραφή στις όμορες περιοχές των αναπλάσεων. Αποτελεί εργαλείο εκτίμησης και τροφοδότησης του χαρακτήρα της αστικής παρέμβασης (όπως για παράδειγμα η ανάγκη ενίσχυσης της κατοικίας σε συγκεκριμένες περιοχές) αλλά και εργαλείο διερεύνησης και εκτίμησης των τάσεων αστικής ανάπτυξης ως αποτέλεσμα του σχεδιασμού.[10]

Έρευνες πεδίου προς ομάδες στόχου, πριν/κατά τη διάρκεια/μετά τις αστικές αναπλάσεις

Στο πλαίσιο της διαπίστωσης και της παρακολούθησης των σημασιών και της εμβέλειας, των προβλημάτων, των αντιλήψεων, των προσδοκιών και της πραγματικής χρήσης των κατοίκων, των εργαζομένων, των επισκεπτών και των χρηστών στους δημόσιους χώρους που υπόκεινται στις αλλαγές από τον προγραμματισμό ή την υλοποίηση των επεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, προτείνεται η ανάπτυξη, σε επίπεδο δήμου, της πρακτικής διεξαγωγής στοχευμένων ερευνών πεδίου.

Οι έρευνες πεδίου μπορούν να διεξαχθούν με διάφορες μεθοδολογικές προσεγγίσεις για την εκ βάθους κατανόηση όπως ποιοτικής μελέτης με ανοιχτές ή ημι-δομημένες συνεντεύξεις, ποσοτικής έρευνας με ερωτηματολόγιο κατά ομάδα-στόχου όπως και με τη μορφή κυλιόμενων ερευνών[11] για την ποσοτική μέτρηση συγκεκριμένων ζητημάτων, για συγκεκριμένες επεμβάσεις και συγκεκριμένες εκφάνσεις αυτών, με σκοπό την κατάρτιση δείκτη/δεικτών.

---

9. Βλ. Κεφάλαια 2 και 7.

10. Βλ. Κεφάλαιο 3.

11. Για παράδειγμα την εφαρμογή έρευνας μέσω τηλεφωνικής προσέγγισης των συνεντευξιαζόμενων με τη χρήση αυτοματοποιημένωνποθημένων συστημάτων εισαγωγής και ανάλυσης των δεδομένων.

Εφαρμογή δεικτών διαπίστωσης και μέτρησης πολλαπλών εκφάνσεων λειτουργίας των χώρων επέμβασης αστικού σχεδιασμού

Στο πλαίσιο της αύξησης της κατοικησιμότητας (livability), της ελκυστικότητας (attractiveness) και της βιωσιμότητας (ποιότητα ζωής) της λειτουργίας των αστικών χώρων επέμβασης αστικού σχεδιασμού, προτείνεται η κατάρτιση δεικτών που συμπεριλαμβάνει μετρήσιμες και συγκρίσιμες πληροφορίες ώστε να διαπιστώνονται οι αλλαγές σε συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα, με ιδιαίτερη μέριμνα για διαστήματα πριν και μετά την υλοποίηση αναπλάσεων. Τα αποτελέσματα θα δημοσιεύονται σε ανοιχτή πρόσβαση προς ενημέρωση των πολιτών και των φορέων.

Οι δείκτες αναφέρονται σε συγκεκριμένες εκφάνσεις: χωρικές και βιοκλιματικές,[12] κοινωνικές,[13] οικονομικές,[14] κυκλοφοριακές, ανθρώπινης υγείας, αξιών γης, κ.τ.λ.

Η συλλογή των στοιχείων, η ανάλυση και η μέτρηση των μεγεθών στο πλαίσιο κατάρτισης δεικτών και η δημοσίευση αυτών στοχεύουν στο συσχετισμό του σχεδιασμού με τη διαπίστωση και την παρακολούθηση της πραγματικότητας των αστικών αλλαγών και των κοινωνικών επιπτώσεών τους.

Βιβλιογραφία

Αθανασόπουλος, Κ. (2009). *Προς μια μέθοδο ένταξης των πολιτών στο σχεδιασμό έργων βιώσιμης αστικής κινητικότητας*. Διδακτορική διατριβή, Αθήνα: ΕΜΠ, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Μονάδα Βιώσιμης Κινητικότητας.

ΕΚΤ (2016), *Καινοτομία Έρευνα και Τεχνολογία*. Αφιέρωμα, 6/8, 17-19.

Gregorowicz-Kipszak, J. (2015), *Rethinking social impact assessment through urban de-*

12. Βλ. την κατάρτιση Οδηγού Σχεδιασμού (Design Guidelines http://alpha.cres.gr/ruros/) των δημόσιων ανοιχτών χώρων σε αστικό περιβάλλον με την επεξεργασία μοντέλων θερμικής άνεσης, προσεγγίσεων ανάλυσης του ανέμου, των συνθηκών ακτινοβολίας, της βιοκλιματικής μορφολογίας, των ζωνών θερμικής άνεσης, της οπτικής άνεσης, του ηχητικού περιβάλλοντος και της ακουστικής άνεσης στο Nicolopoulou M. (ed.). (2004). *Designing Open Spaces in the Urban Environment: a Bioclimatic Approach*, CRES, EC.

13. Βλ. την κατάρτιση ενός συνόλου μεταβλητών, κατηγοριών και δεικτών που συνδέουν τις κοινωνικές και χωρικές εκφάνσεις στο σχεδιασμό των αστικών ανοιχτών χώρων στο Avdelidi, K. (2004). Social Considerations at the Design of Open Spaces. Nicolopoulou M. (ed.). (2004). *Designing Open Spaces in the Urban Environment: a Bioclimatic Approach*, 42-46.

14. Βλ. ορισμένες εκφάνσεις που μελετήθηκαν, στο πλαίσιο του έργου και συνδέονται με τις εμπορικές και άλλες επαγγελματικές δραστηριότητες επί και περιμετρικά επιλεγμένων αναδιαμορφωμένων χώρων (κεντρικών πλατειών της Αθήνας), πιο συγκεκριμένα στο Κεφάλαιο 4 και στο Κεφάλαιο 6 (εργασία σε εξέλιξη) σε συνδυασμό με τα περιγραφικά στατιστικά αποτελέσματα της έρευνας που εντάχθηκαν στο Παράρτημα 6.5.3. της παρούσας Τελικής Έκθεσης.

sign. towards designerly evaluation with a socio-form approach. Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy. Gothenburg: Department of Architecture.

Miller, E. and Buys, L. (2012), Making a case for social impact assessment in urban development: Social impacts and legal disputes in Queensland, Australia. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 65, 285-292.

Nicolopoulou, M. (ed.) (2004). *Designing open spaces in the urban environment: a bioclimatic approach*. CRES, EC.

Ντρες, Σ. (2006), *Καινοτόμες πρωτοβουλίες των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Το πρόγραμμα της αισθητικής ανάπλασης των κτιρίων της Αθήνας*. Πτυχιακή Εργασία. Καλαμάτα: ΑΤΕΙ Καλαμάτας-Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας.

Sairinen, R. (2004). Assessing social impacts of urban land-use plans: From theory to practice. *Boreal environment research*, 9 (6), 509-517.

Ευρετήρια

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1-1. Σχήμα μεθοδολογικής προσέγγισης για την ανάλυση που στοχεύει στη σύνδεση του κοινωνικού και του φυσικού στη διαδικασία σχεδιασμού των αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων (α). Δείκτης για την τοπικής ή υπερτοπικής εμβέλειας χρήση αστικών δημόσιων ανοιχτών χώρων (παραδείγματα Ευρώπης) (β) 40

Εικόνα 2-1. Δομή της αλγοριθμικής και στατιστικής ανάλυσης..... 86

Εικόνα 2-2. Ποσοτική περιγραφή της κοινωνικής μίξης για το σύνολο των περιοχών μελέτης και για ορισμένες ενδεικτικές αλγοριθμικές ομάδες 108

Εικόνα 2-3. Ποσοτική περιγραφή της κοινωνικής μίξης των περιοχών μελέτης 109

Εικόνα 3-1. Οριοθέτηση περιοχής Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου..... 122

Εικόνα 3-2. Οριοθέτηση περιοχής Μοναστηρακίου..... 122

Εικόνα 3-3. Οριοθέτηση περιοχής Δ. Αρεοπαγίτου & Μουσείου Ακρόπολης . 123

Εικόνα 3-4. Οριοθέτηση περιοχής Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου..... 123

Εικόνα 3-5. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Ομονοίας..... 131

Εικόνα 3-6. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων, βάσει επιτόπιας καταγραφής: πλατεία Ομονοίας, 2016 133

Εικόνα 3-7. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Κοτζιά 134

Εικόνα 3-8. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Κοτζιά, 2016 135

Εικόνα 3-9. Χρήσεις γης ανά ευρείες κατηγορίες βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Βαρβακείου, 2016..... 136

Εικόνα 3-10. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Βαρβακείου 137

Εικόνα 3-11. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατείες Ομονοίας-Κοτζιά- Βαρβακείου 137

Εικόνα 3-12. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες: πλατεία Μοναστηρακίου..... 140

Εικόνα 3-13. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο: πλατεία Μοναστηρακίου, 2016 141

Εικόνα 3-14. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες, Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείο Ακρόπολης 144

Εικόνα 3-15. Χρήσεις γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων: πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου και Μουσείο Ακρόπολης 144

Εικόνα 3-16. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες, ΚΠΙΣΝ..... 147

Εικόνα 3-17. Χρήσεις γης ανά ισόγειο, σύνολο ορόφων: ΚΠΙΣΝ, 2016..... 147

Εικόνα 4-1. Περίγραμμα καταγραφής των χρήσεων στις τέσσερις πλατείες .. 169

Εικόνα 4-2. Κατηγορίες χρήσεων και τα εμπορικά καταστήματα συνολικά στις τέσσερις πλατείες, βάσει επιτόπιας καταγραφής. 172

Εικόνα 4-3. Κατηγορίες χρήσεων και τα εμπορικά καταστήματα σε κάθε πλατεία, βάσει επιτόπιας καταγραφής 174

Εικόνα 4-4. Ανοιχτοί και κλειστοί ισόγειοι χώροι, βάσει επιτόπιας καταγραφής 175

Εικόνα 5-1. Πλατεία Κοτζιά 229

Εικόνα 5-2. Πλατεία Βαρβάκειος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Σεπτέμβριος 2009)..... 231

Εικόνα 5-3. Πλατεία Ομονοίας 235

Εικόνα 5-4. Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογρ. Α.Βιτοπούλου, Αύγουστος 2015) 241

Εικόνα 5-5. Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)..... 244

Εικόνα 5-6. Μουσείο Ακρόπολης (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 244

Εικόνα 5-7. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Ι. Εμμανουήλ, Μάιος 2018)..... 245

Εικόνα 5-8. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016)..... 248

Εικόνα 5-9. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Ι. Εμμανουήλ, Μάιος 2018)..... 248

Εικόνα 5-10. Πάρκο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ στον Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου (Φωτογραφία Κ. Αβδελίδη, Νοέμβριος 2016) 249

Εικόνα 5-11. Ανάπλαση κοινοχρήστων χώρων στον Δήμο Αιγάλεω (Φωτογραφίες Κ. Γκόρτσος, Σεπτέμβριος 2016)..... 250

Εικόνα 5-12. Αρχαιολογικός χώρος στην πλατεία Κοτζιά (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 254

Εικόνα 5-13. Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 254

Εικόνα 5-14. Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 255

Εικόνα 5-15. Πεζόδρομος Απ. Παύλου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Σεπτέμβριος 2009) 255

Εικόνα 5-16. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016) 257

Εικόνα 5-17. Πλατεία Ομονοίας (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 266

Εικόνα 5-18. Πλατεία Κοτζιά (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) ... 267

Εικόνα 5-20. Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 267

Εικόνα 5-22. Πεζόδρομος Απ. Παύλου (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Ιούλιος 2006) 267

Εικόνα 5-19. Πλατεία Βαρβάκειος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 267

Εικόνα 5-21. Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγίτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 267

Εικόνα 5-23. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Οκτώβριος 2016) 267

Εικόνα 5-24. Πάρκο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής ΗΣΑΠ στο Δήμο Μοσχάτου-Ταύρου (Φωτογραφία Κ. Αβδελίδη, Νοέμβριος 2016) ... 268

Εικόνα 5-25. Ανάπλαση κοινόχρηστων χώρων στον Δήμο Αιγάλεω (Φωτογραφία Κ. Γκόρτσος, Σεπτέμβριος 2016) 268

Εικόνα 5-26. Πλατεία Ομονοίας (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 270

Εικόνα 5-28. Πλατεία Βαρβάκειος (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 270

Εικόνα 5-27. Πλατεία Κοτζιά (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)..... 270

Εικόνα 5-29. Πλατεία Βαρβάκειος (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) ... 270

Εικόνα 5-30. Πλατεία Μοναστηρακίου (Φωτογρ. Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016) 271

Εικόνα 5-32. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφίες Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016) 271

Εικόνα 5-31. Πεζόδρομος Δ. Αρεοπαγήτου (Φωτογραφία Α. Βιτοπούλου, Απρίλιος 2016)..... 271

Εικόνα 5-33. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)..... 271

Εικόνα 5-34. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)..... 272

Εικόνα 5-35. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Φωτογραφία Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, Ιούνιος 2016)..... 272

Εικόνα 5-36. Ο οδηγός συνέντευξης που απευθύνθηκε προς δρώντες εμπλεκόμενους στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης επιλεγμένων αστικών επεμβάσεων 295

Εικόνα 6-1. Το αερωτηματολόγιο της έρευνας που απευθύνεται σε επαγγελματίες/εργαζόμενους που δραστηριοποιούνται επί και περιμετρικά του κοινόχρηστου χώρου που αναδιαμορφώθηκε με αστική ανάπλαση 303

Εικόνα 6-2. Οι επεξηγηματικές σελίδες με την παρουσίαση της έρευνας και την συνοπτική παρουσίαση της αστικής ανάπλασης ανά πλατεία και τα βασικά στοιχεία του κοινόχρηστου χώρου μετά την αναδιαμόρφωσή του. 305

Εικόνα 6-3. Κατανομή κατά φύλο (α) των απασχολουμένων στους τομείς του λιανικού εμπορίου για την πόλη της Αθήνας, και (β) των ερωτώμενων στις 4 πλατείες της Αθήνας Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου..... 310

Εικόνα 6-4. Κατανομή των ερωτώμενων (α) ανά πλατεία και (β) κατά το εκπαιδευτικό τους επίπεδο 311

Εικόνα 6-5. Κατανομή των ερωτώμενων (α) κατά τον τόπο της κατοικίας τους, στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία..... 311

Εικόνα 6-6. Κατανομή των επιχειρήσεων κατά το μέγεθός τους (α) στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία..... 313

Εικόνα 6-7. Κατανομή των ερωτώμενων κατά της σχέσης τους με την επιχείρηση: (α) στο σύνολο των 4 πλατειών και (β) ανά πλατεία και διασταύρωση με φύλο και επίπεδο εκπαίδευσης 314

Εικόνα 6-8. Οι επιχειρήσεις κατά το έτος έναρξής τους στις 4 πλατείες και κατά χρονικές και ιστορικές περιόδους 315

Εικόνα 6-9. Η αστική λειτουργία των 4 πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου-Μοναστηρακίου, ως ποσοτικοποιημένες γενικότερες κατηγορίες-αντιληπτικές ταυτότητες, κατά φθίνουσα σειρά των ποσοστών τους..... 327

Εικόνα 6-10. Σύγκριση των ποσοτικοποιημένων περιγραφών της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου, κατά αναλυτικές κατηγορίες-παραμέτρους, στη βάση των αποτελεσμάτων τριών διαφορετικών ερευνών και αναφορικά με διαφορετικές περιπτώσεις ανοιχτών χώρων 329

Εικόνα 6-11. Οι αναλυτικές κατηγορίες-παράμετροι που περιγράφουν την αστική λειτουργία του δημόσιου χώρου, κατά φθίνουσα σειρά των ποσοστών τους, για τις έρευνες: του 2016, αναφορικά με τις 4 πλατείες στην κεντρική Αθήνα (α), του 2007, αναφορικά με τέσσερις ανοιχτούς χώρους με χαρακτηριστικά φυσικού περιβάλλοντος στην Αθήνα (β), και του 2002, αναφορικά με πέντε ανοιχτούς χώρους διαφορετικών πολεοδομικών τύπων στον Άλιμο, στη Θεσσαλονίκη και στη Θέρμη (γ) 330

Εικόνα 6-12. Οι δραστηριότητες, κατά κλίμακα εκτίμησης της συχνότητάς τους σύμφωνα με τους ερωτώμενους, για το σύνολο των 4 πλατειών 334

Εικόνα 6-13. Οι δραστηριότητες, κατά κλίμακα εκτίμησης της συχνότητάς τους σύμφωνα με τους ερωτώμενους, ανά πλατεία: (α) Ομόνοια, (β) Κοτζιά, (γ) Βαρβάκειος, (δ) Μοναστηράκι 335

Εικόνα 6-14. Οι τρέχουσες χρήσεις στο δημόσιο χώρο των 4 πλατειών, σύμφωνα με την εμπειρία και την αντίληψη των ερωτώμενων: (α) κατάλογος των κατηγοριών χρηστών που αντιστοιχεί στην αρίθμηση των γραφημάτων, (β) συχνότητα των διαφορετικών κατηγοριών χρηστών κατά τη διάρκεια της ημέρας, και (γ) κατά τη διάρκεια της νύχτας 338

Εικόνα 6-15. Τα όρια και οι σημαντικοί δρόμοι για την γύρω περιοχή της κάθε πλατείας, σύμφωνα με τις απαντήσεις στις υποερωτήσεις Β και Γ του πίνακα 6-4 : Ομονοίας (α), Κοτζιά (β), Βαρβάκειος (γ), Μοναστηρακίου (δ) 347

Εικόνα 6-16. Τα περιγράμματα των γύρω περιοχών των 4 πλατειών που προέκυψαν από το σύνολο των απαντήσεων στην ερώτηση 24ΒΓ και την ανάλυσή τους ανά πλατεία: οι κόκκινες αποχρώσεις αναπαριστούν τις βασικές περιοχές και οι μπλε τις μέγιστες 348

Εικόνα 6-17. Οι σημαντικοί δρόμοι της γύρω περιοχής για κάθε πλατεία (α), (β), (γ), (δ) και για τις 4 πλατείες (ε) όπως προκύπτουν από τις απαντήσεις στην ερώτηση 24 Β (σε % του αριθμού αναφορών ανά δρόμο) 349

Εικόνα 6-18. Βαθμός δραστηριοποίησης ερωτηθέντων για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας ή/και της γύρω περιοχής στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β) 360

Εικόνα 6-19. Είδος δραστηριοποίησης σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β) 361

Εικόνα 6-20. Τρόπος δραστηριοποίησης για την επίλυση προβλημάτων της γύρω περιοχής στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β)..... 363

Εικόνα 6-21. Πιθανότητα συμμετοχής ερωτηθέντων στις διαδικασίες σχεδιασμού του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας στο σύνολο των πλατειών (α) και ανά πλατεία (β) 365

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1-1. Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Α.....61

Πίνακας 1-2. Επιτρεπόμενες χρήσεις γης για την περιοχή μελέτης Β.....62

Πίνακας 1-3. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης C.....63

Πίνακας 1-4. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης D.....64

Πίνακας 1-5. Επιτρεπόμενες χρήσεις για την περιοχή μελέτης Ε.....65

Πίνακας 2-1. Οι μεταβλητές κοινωνικο-δημογραφικού ενδιαφέροντος και τα δύο επίπεδα κατηγοριοποίησης που χρησιμοποιούνται στην εργασία...82

Πίνακας 2-2. Περιγραφικά χαρακτηριστικά των ποσοστών των τιμών των μεταβλητών για το σύνολο των μελετών περίπτωσης και για το σύνολο Αθήνας 83

Πίνακας 2-3. Οι κατηγορίες των μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν για την ομαδοποίηση με τον αλγόριθμο K-means 88

Πίνακας 2-4. Κατάταξη των χωρικών ενοτήτων – μονάδων ίσου πληθυσμιακού μεγέθους σε ομάδες που προκύπτουν από την εφαρμογή του K-means αλγόριθμου 89

Πίνακας 2-5. Περιγραφικά χαρακτηριστικά των ποσοστών των 10 αλγοριθμικών ομάδων 90

Πίνακας 2-6. Το σύνολο μελέτης κατά τις 10 αλγοριθμικές ομάδες ανά καικοιωνικο-δημογραφική μεταβλητή 93

Πίνακας 2-7. Κοινωνικο-δημογραφικά και χωρικά χαρακτηριστικά του συνόλου των περιοχών μελέτης κατά αλγοριθμικές ομάδες.....96

Πίνακας 2-8. Κλάσεις ποσοστών για κάθε μεταβλητή..... 103

Πίνακας 3-1. Κατηγορίες χρήσεων γης (αναλυτικά)..... 125

Πίνακας 3-2. Κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης σε βασικές και ευρείες κατηγορίες βάσει της μεθόδου ανάλυσης της Αττικό Μετρό Α.Ε. 129

Πίνακας 3-3. Πρόταση δείκτη μεταβολής χρήσεων 152

Πίνακας 3-4. Ποσοστιαία κατανομή χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Ομονοίας, 2016 154

Πίνακας 3-5. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Κοτζιά, 2016 154

Πίνακας 3-6. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή Πλατείας Βαρβακείου, 2016 155

Πίνακας 3-7. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του συμπλέγματος Πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου, 2016..... 155

Πίνακας 3-8. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή της Πλατείας Μοναστηρακίου, 2016 156

Πίνακας 3-9. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου και Μουσείου Ακρόπολης, 2016 156

Πίνακας 3-10. Ποσοστιαία κατανομή των χρήσεων γης ανά ισόγειο και σύνολο ορόφων στην περιοχή του Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου, 2016 157

Πίνακας 3-11. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Ομονοίας (1995-2016)..... 157

Πίνακας 3-12. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Κοτζιά (1995-2016) 157

Πίνακας 3-13. Χρήσεις γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Βαρβακείου (2016)..... 158

Πίνακας 3-14. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου (1995-2016)..... 158

Πίνακας 3-15. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου- Νέου Μουσείου Ακρόπολης (1995-2016) 158

Πίνακας 3-16. Μεταβολή των χρήσεων γης ανά ευρείες κατηγορίες για την περιοχή Κέντρου Πολιτισμού Ιδρύματος Σταύρου Νιάρχου (1995-2016) 158

Πίνακας 4-1. Επιτρεπόμενες χρήσεις στις περιοχές μελέτης..... 170

Πίνακας 4-2. Εμπορικές δραστηριότητες, βάσει επιτόπιας καταγραφής 178

Πίνακας 4-3. Εστιατόρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής..... 180

Πίνακας 4-4. Αναψυκτήρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής..... 180

Πίνακας 4-5. Χώροι συνάθροισης, βάσει επιτόπιας καταγραφής 180

Πίνακας 4-6. Τα επαγγελματικά εργαστήρια, βάσει επιτόπιας καταγραφής 181

Πίνακας 4-7. Τα ξενοδοχεία και λοιπές εγκαταστάσεις, βάσει επιτόπιας καταγραφής..... 181

Πίνακας 4-8. Γραφεία, τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί, βάσει επιτόπιας καταγραφής 182

Πίνακας 4-9. Το υπαίθριο εμπόριο, βάσει επιτόπιας καταγραφής..... 183

Πίνακας 4-10. Οι είσοδοι, βάσει επιτόπιας καταγραφής 183

Πίνακας 4-11. Πλατεία Ομονοίας: σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων χώρων κατά δήλωση των ερωτώμενων 185

Πίνακας 4-12. Πλ.Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά): Σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων κατά δήλωση των ερωτώμενων..... 186

Πίνακας 4-13. Μοναστηράκι: Σημερινή και προηγούμενη χρήση ισόγειων χώρων κατά δήλωση των ερωτώμενων..... 187

Πίνακας φωτογραφιών 4-14. Ιστορική διαδρομή της πλατείας Ομονοίας: Χάρτες και φωτογραφίες..... 193

Πίνακας φωτογραφιών 4-15. Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Εθνικής Αντίστασης (Κοτζιά)..... 196

Πίνακας φωτογραφιών 4-16. Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Βαρβακείου – οδού Αθηνάς. 199

Πίνακας φωτογραφιών 4-17. Φωτογραφίες της ιστορικής διαδρομής της πλατείας Μοναστηρακίου 201

Πίνακας φωτογραφιών 4-18. Η πλατεία Ομονοίας το 2017 207

Πίνακας φωτογραφιών 4-19. Η Πλατεία Εθνικής Αντίστασης (Κοτζια) το 2017 210

Πίνακας φωτογραφιών 4-20. Η Πλατεία Βαρβακείου το 2017 213

Πίνακας φωτογραφιών 4-21. Η Πλατεία Μοναστηρακίου το 2017..... 216

Πίνακας 5-1. Στοιχεία συνεντεύξεων που διεξάχθησαν στο πλαίσιο του έργου ΠΕ5 (κατά χρονολογική σειρά διεξαγωγής της συνέντευξης)..... 223

Πίνακας 5-2. Γενικοί και ειδικοί θεματικοί άξονες ανάλυσης..... 226

Πίνακας 5-3. Γενικά χαρακτηριστικά των υπό μελέτη αστικών επεμβάσεων..... 288

Πίνακας 6-1. Οι ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου των οποίων οι απαντήσεις χρησιμοποιήθηκαν για την ποσοτικοποιημένη περιγραφή της αστικής λειτουργίας του δημόσιου χώρου των τεσσάρων πλατειών 324

Πίνακας 6-2. Ερώτηση του ερωτηματολογίου αναφορικά με τις δραστηριότητες κατά τη χρήση των τεσσάρων πλατειών..... 332

Πίνακας 6-3. Ερώτηση του ερωτηματολογίου αναφορικά με τις κατηγορίες των χρηστών/επισκεπτών και τη συχνότητα της χρήσης τους στις τέσσερις πλατείες..... 337

Πίνακας 6-4. Ερώτηση για τον προσδιορισμό της περιοχής ένταξης της πλατείας στον τοπικό αστικό ιστό..... 345

Πίνακας 6-5. Ερωτήσεις σχετικά με τη δραστηριοποίηση και συμμετοχή των ερωτηθέντων σε διαδικασίες σχεδιασμού και ανάπτυξης των τεσσάρων πλατειών 358

Πίνακας 6-6. Ομαδοποίηση απαντήσεων σχετικά με τους τρόπους δραστηριοποίησης για την επίλυση προβλημάτων του κοινόχρηστου χώρου/πλατείας 362

Πίνακας 7-1. Οι ταυτότητες σύμφωνα με τις οποίες γίνεται αντιληπτός ο αστικός ανοιχτός δημόσιος χώρος..... 379

Πίνακας 7-2. Προτεινόμενες κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές για τη μετα-ανάλυση 380

Πίνακας 7-3. Γενικές παράμετροι της αστικής λειτουργίας ενός αστικού χώρου 381

Πίνακας 7-4. Λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν στη συστηματική ανασκόπηση 381

Πίνακας 7-5. Οι επιλεγμένες έρευνες για τη μετα-ανάλυση κατά χώρο έρευνας 383

Πίνακας 7-6. Πλαίσιο μετα-ανάλυσης..... 384

Πίνακας 7-7. Συγκεντρωτικά αποτελέσματα των μετα-αναλύσεων 386

Πίνακας 7-8. Τα γραφήματα των αποτελεσμάτων των μετα-αναλύσεων για ενδεικτικά παραδείγματα συσχετίσεων 388

Ευρετήριο Χαρτών

Χάρτης 2-1. Οι περιοχές μελέτης κατά χωρικές ενότητες-μονάδες ίσου πληθυσμιακού μεγέθους. 80

Χάρτης 2-2. Οι περιοχές μελέτης με ομαδοποίηση του K-means αλγόριθμου σε 4 ομάδες..... 100

Χάρτης 2-3. Οι περιοχές μελέτης με ομαδοποίηση του K-means αλγόριθμου σε 10 ομάδες..... 101

Χάρτης 2-4: Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ανά περιοχή μελέτης 106

Χάρτης 3-1. Χρήσεις γης στην περιοχή πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου 1995 138

Χάρτης 3-2. Χρήσεις γης στην περιοχή πλατειών Ομονοίας-Κοτζιά-Βαρβακείου, 2016 139

Χάρτης 3-3. Χρήσεις γης στην περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου, 1995..... 142

Χάρτης 3-4. Χρήσεις γης στην περιοχή Πλατείας Μοναστηρακίου, 2016 142

Χάρτης 3-5. Χρήσεις γης στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείου Ακρόπολης, 1995 145

Χάρτης 3-6. Χρήσεις γης στην περιοχή του πεζοδρόμου Δ. Αρεοπαγίτου - Μουσείου Ακρόπολης, 2016 145

Χάρτης 3-7. Χρήσεις γης στην περιοχή του ΚΠΙΣΝ, 1995 148

Χάρτης 3-8. Χρήσεις γης στην περιοχή του ΚΠΙΣΝ, 2016 βάσει επιτόπιας καταγραφής ανά κτίριο 148

Οι εργασίες που παρουσιάζονται στο παρόν βιβλίο εστιάζουν στην κοινωνική θεώρηση των αστικών επεμβάσεων στη σύγχρονη πόλη. Η διερεύνηση αυτή θεμελιώνεται στη διεπιστημονική οπτική του αστικού σχεδιασμού υπό το πρίσμα των θεωρητικών και πρακτικών προβληματισμών των τελευταίων δεκαετιών. Κύριο παράδειγμα έρευνας αποτέλεσε η πόλη της Αθήνας, η οποία, όπως και κάθε σύγχρονη μεγάλη πόλη, συνιστά από μόνη της ένα πλούσιο και ενδιαφέρον πεδίο διεργασιών και εξελίξεων που προσφέρει τη δυνατότητα διερεύνησης πολλαπλών διαστάσεων της αστικής ανάπτυξης. Επιλέχθηκαν πέντε περιπτώσεις συνόλων δημόσιων χώρων που αναδιαμορφώθηκαν σε κεντρικές και προαστιακές περιοχές της Αθήνας στο πλαίσιο ερευνητικού έργου του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ). Οι περιπτώσεις αυτές καλύπτουν χαρακτηριστικά παραδείγματα αστικής ανάπτυξης και χωρικών επεμβάσεων. Η διερεύνηση βασίστηκε στο συνδυασμό μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων, όπως μελέτη περίπτωσης, αλγοριθμική και περιγραφική στατιστική ανάλυση, χωρική ανάλυση, ανάλυση πολιτικού και επιστημονικού λόγου, επιτόπια έρευνα και μετα-ανάλυση, αναφορικά με τις επεμβάσεις αστικού σχεδιασμού στο δημόσιο χώρο. Στόχος είναι η ανάδειξη του σύνθετου πεδίου για τη διαπίστωση και την παρακολούθηση των κοινωνικών επιπτώσεων του αστικού σχεδιασμού στη βιώσιμη ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης.

The surveys presented in this book focus on the social view of urban interventions in the contemporary city. This research is founded on the interdisciplinary perspective of urban design, in the light of the reflections of theoretical and practical concerns in recent decades. The main example of empirical research has been the city of Athens, which, like any major contemporary city, is in itself a rich and interesting field of processes and contexts providing the possibility to explore multiple dimensions of urban development. In order to determine the empirical and methodological approaches of the individual surveys carried out as parts of a research project of the National Centre for Social Research (EKKE), five ensembles of redeveloped public spaces, located in the central and suburban areas of Athens, were selected. These cases cover characteristic examples of urban development and spatial interventions. The research has been based on a combination of methods of data collection and analysis, such as case study, algorithmic and descriptive statistical analysis, spatial analysis, political and scientific discourse analysis, field surveys and meta-analysis, with reference to urban design interventions in the public space. The objective is to highlight the complex field of identifying and monitoring the social impacts of urban design and planning related to sustainable development of the contemporary city.

ΕΚΚΕ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL RESEARCH

ΓΓΕΤ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

ISBN: 978-960-6834-27-1